

FERİDUN KANDEMİR

Fahreddin Paşa'nın
MEDİNE
MÜDAFAASI

Peygamberimizin Gölgesinde Son Türkler

15. BASKI

15.00
TL

FAHREDDİN PAŞA’NIN
MEDİNE MÜDAFAASI
“PEYGAMBERİMİZİN GÖLGESİNDE SON TÜKLER”

Feridun KANDEMİR

Yazar: Feridun Kandemir

Eserin Adı: Medine Müdafası

© Bu kitabın yayın hakları Yağmur Yayınevi'ne aittir. Yayıncının izni olmadan herhangi bir formda yayınlanamaz, kopyalanamaz ve çoğaltılamaz. Ancak kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

Cep Boy 1. Baskı / Ekim 2010

Yayın Sıra No : ??

Yakın Tarih Serisi : ??

Sertifika No:15341

ISBN: 978-975-7747-??-??

Kitabın hazırlanıp basılmasına emek verenler:

Süleyman Özdemir

Adem Şenel

Yunus Karaaslan

*Basım Yeri:*Kitap Matbaacılık San. ve Tic. Ltd.Şti.

Davutpaşa Cad. No: 123 Kat: 1 Topkapı -İstanbul

Tel: 0 212 482 99 10 Sertifika No: 16053

YAĞMUR YAYINEVİ

Cağaloğlu Yokuşu, Narlıbahçe Sokak, No:1

Özhekim İşhanı Kat: 2/24 Eminönü / İstanbul

Tel: 0212 513 51 26 Faks: 0212 519 74 53

e-posta: yagmur@yagmuryayinevi.com.tr

www.yagmuryayinevi.com.tr

FAHREDDİN PAŞA’NIN
MEDİNE MÜDAFAASI
“PEYGAMBERİMİZİN GÖLGESİNDE SON TÜKLER”

Feridun KANDEMİR

İSTANBUL – 2010

FERİDUN KANDEMİR

İstanbul 1896 doğumludur. Jön Türklerden Hukukçu ve gazeteci Ali Fahri Ağaba'nın oğludur. İlk tahsilini Trablusgarp'ta irfan mektebinde, ortayı İstanbul'da Nümune Rüşdiyesinde, liseyi Fransız Saint Michel Koleji'nde yapmış, Hukuk'un ikinci sınıfındayken Birinci Dünya Savaşı'nın başlayışı üzerine askerlik göreviyle 1916'da Hicaz Cephesine gitmiş, dönüşte Millî Mücadeleye katılmak üzere 1919'da Anadolu'ya geçerek Konya'da günlük (Öğüt) Gazetesini tek başına yönetirken, Mustafa Kemal Paşa'nın daveti üzerine Ankara'ya giderek, ilk Büyük Millet Meclisi matbaasını kurmuş ve oraya müdür olmuştur. Bir müddet sonra Millî Hükümetin ilk istihbarat müdürü olarak Trabzon, Tiflis ve Batum gibi yerlerle İran ve Hicaz'da çeşitli dış işlerinde çalıştıktan sonra 1927'de asıl mesleği olan gazeteciliğe dönmüştür. Henüz hukukta talebe iken 1916'da Sedat Simavi ile birlikte çıkardıkları haftalık (Hande) dergisinden sonra, Millî Mücadele esnasında İstanbul'da (İfham), Konya'da (Öğüt), Doğu'da (Varlık) ve Ankara'da (Hâkimiyeti Milliye) gazeteleriyle başlayan ve elli beş yıl süren gazetecilik hayatında (Cumhuriyet) başta olmak üzere hemen hemen bütün gazetelerde, dergilerde sayısız tefrika ile röportajları yayınmıştır.

ESERLERİ :

* Kubilay * Jön Türklerin Zindan Hatıraları * Enver Paşa'nın Son Günleri * Devlet Kuran Padişah (4 Cilt) * Sultan Orhan * Kendi Ağzıyla Rıza Tevfik * İzmir Suikastinin İçyüzü * Atatürk'e Suikast * Siyasi Dargınlıklar (3 Cilt) * Dün ve Bugün * Yakın Tarihimiz (4 Cilt) * Mustafa Kemal ve Arkadaşları * İstiklal Savaşında Bozguncular ve Casuslar * Kazım Karabekir'in Yakılan Kitabı * Atatürk'ün Kurduğu Komünist Partisi * Hatıraları ve Söyleyemedikleriyle Rauf Orbay * İkinci Adam Masalı * Medine Müdafaası (Peygamberimizin Gölgesinde Son Türkler)

Yazarımız FERİDUN KANDEMİR Medine'de Kızılay Hastahanesi'nde vazifeli olduğu yıllarda. Yazılanların bizzat şahididir.

İÇİNDEKİLER

1

Peygamberimizin Gölgesinde Son Türkler	15
Ve Bir Lavrens Belası.....	17
Bana Bak Medineli Demifiti	18
Lavrens'i Bize Nasıl Tanıttılar	20
İsyanın Asıl Sebebi Neydi?	47
Fahreddin Paşa Kimdi?	49
Lavrens Kimdi?	53
Lavrens'in Plânı	56
Casus Lavrens... ..	58
Mekke Seferinden Vaz Geçiliyor	61
Fahreddin Paşa'nın Yerine Kimi Getirmeli?.....	75
Mustafa Kemal Paşa Boşaltma İşine Geliyor	77
Mekke Emiri Hicaz'dan Ayrılıyor	88
Yeni Vaziyet Neydi?	89
Emir'in Medine'den Gidişi.....	91
Huzuru Âli-İ Fahametpenâhilerine Mâruzdur	96
Yine Medine Yolunda.....	106
Medine'de En Güzel Günümüz	110
İçinde Bocalanan Zorluklar	111
Elvecih Nasıl Düştü.....	119
Asıl Maksatları Neydi?	122
Medine Ne Haldeydi?	127
Üç Yaman Dinamitçi.....	129
Fakat Kimdi Bu Adam?.....	130

Altınlara Tamah Eden Nankör Şeyhler	137
Akabe'yi De Kaybettik!	139
Medine Kuşatılıyor	142
Akabe'den Sonra İş Değişmişti.....	147
Her İşimizi Gören Hayvanlar Da Aç.....	153
Çölde Çarpışma	156
Düşman Gözüyle	161
Çöl'ü Diriltmek İçin Neler Yapılmıştı?	164
Karşımızdaki Düşman Maddece Çok Üstündü.....	165
Bizce Ne Olup Bitmişti?	167

2

Çöl Ortasında	171
Plevne Kahramanları	171
Mutlaka Savunmakta Devam Edecektik	175
Uğursuz Antlaşma	177
Antlaşma Hicaz'a Nasıl Duyuruldu?	178
Felaket Haberi Duyulunca	180
Önemli Toplantı.....	188
Kumandana Karşı Ayaklananlar.....	193
Arka Arkaya Cevaplar.....	202
Bu Da İkincisi	204
Bize Medine'yi Bıraktıran Şartname	213
Fahreddin Paşa Nasıl Teslim Olabilirdi?	219
Destanın Gözyaşlarıyla Islanan Satırları	226

3

Esaret Yolunda	229
Teslime İstanbul'da Ne Diyorlardı?	231
Şehitlerini Medine'de	234
Bırakarak Yola Çıkanlar.....	234

Dönüşü Olmayan Yolculuk	235
Konforlu Vapurdan Yük Vagonlarına	242
Fahreddin Paşa Mısır'da.....	247
Fahreddin Paşa Malta'ya Sürülüyor	249
Zalimlerin İcat Ettikleri Suç	251
Malta'da Geçen Günler.....	254
Peygamberimizin Gölgesinde Kalan	256
En Son Türkler	256
Medine'de Öksüz Kalmıştık Ama?..	259
Medine Birdenbire Değişivermişti	261
Fahri... Fahri.....	263
İşte Bu Emsalsiz Kahramanlardan Bazıları.....	269
Gazi Mehmetçiklerin Son Ziyaretleri	271
İnanılmayacak Bir Olay	273
Medine'deki Keramet Sahipleri.....	283
Evet! Bir De Bu Vardı.....	286
Teslime Hazırlık.....	288
Son Kafile Yola Çıkıyor.....	290
Karşımızdakiler Şaşıyorlar.....	292
Emir'lerle Başbaşa	294
Medine'de Son Günümüz	296
İngilizlerin Vaadlerine İnanmanın Sonu.....	303
Şam'a Giderken	307
Kral Faysal'la Başbaşa	310
Hani Nerede O Türk Düşmanlığı.....	313
Arapların Sevgilisi Olmuştuk.....	316
Önemli Bir Tarihi Vesika.....	322
Mehmet Akif Emir Faysal'la Beraber	330
Medine Yolunda.....	330
Mehmet Akif'in Hayal Kırıklığı	338
Allak Bullak Olan Çölde Yolculuk	341

4

Fahreddin Paşa İle	357
Beklenmedik Karşılaşma	357
Fahreddin Paşa Anavatana Kavuşuyor	370
Fahreddin Paşa'yı Uğurluyoruz	378

5

Yahudi Casusları	383
Yahudi Casusluğu Karşısında Ne Yaptık?	392
Hep Yahudi Casusları.....	394
Casusların Bütün Sırları Ele Geçiyor	398
Casusları Ele Geçirmek İçin.....	402
Raşel Adındaki Mel'un Yahudi Kadın.....	404
Raşel Kendi Gibi Bütün Hainleri	408
Ele Vermişti Ama... ..	408
Filistin Müftüsü İle Başbaşa	410

6

Tarihe Işık Tutan Belgeler.....	419
Şerif Hüseyin, Vehip Paşa Ve Yemen	421
Hicaz'ın Yeni Vali Ve Kumandanı Galip Paşa	432
Emaret Dairesinde Büyük Toplantılar	435
İsyan Başlıyor	444
Medine'ye Gidişim Önce Ve Sonrası.....	451
Fahreddin Paşa Sefir Olarak Afganistan'da	470

7

Fotoğraflar	477
Ve	477
Belgeler	477
İndeks.....	547

BİR KAÇ SÖZ

Yakın tarihimize ait önemli belgesel bir eser olan; Fahreddin Paşa'nın Medine Müdafaası "Peygamberimizin Gölgesinde Son Türkler", şerefli Türk Milletinin ve onun fedakâr evlâtlarının Birinci Dünya Savaşı'nda gösterdikleri kahramanlıkların bir başka örneğidir.

Asırlarca İslâmın bayraktarlığını yapmış olan milletimizin tarih sahnesinden silinmesini hedef alan düşmanlarını, gafil dindaşlarını, nâdim olanların ifadelelerini; savaş yıllarında Medine'de bulunmuş, tahliyeden sonra da Kızılay Heyeti ile birlikte orada kalmış olan muhterem Feridun Kandemir Bey'in günü gününe tuttuğu notlardan ve usta kaleminden okuyacaksınız.

Dinine ve devletine hizmetten başka gayesi olmayan eşsiz kumandan, fedâkar insan Fahreddin Paşa'nın hâtıralarını, kumandanlar arasındaki görüş ayrılıklarını, seneler sonra tarihin hükmünü değiştirecek çok önemli vesikaları ilk defa bir araya getiren bu eser, ümid ediyoruz ki büyük alâka görecektir.

Kitabı zenginleştiren bu önemli vesikalar; yazarın arşivinden, Sadrazam Talât Paşa'nın hanımından, Medine Müdafii Fahreddin Paşa'nın oğulları Selim Türkkan ve Orhan Türkkan Paşa'lardan temin edilmiştir.

Biz Yağmur Yayınevi olarak sunduğumuz bu kıymetli eseri hazırlayan muhterem Feridun Kandemir Bey'e, belgelerin temininde hizmeti geçen diğer zevata teşekkür eder, gazilerimizin hâtıraları önünde hürmetle eğilir, kendilerine Allah'tan rahmet dileriz.

İsmail DAYI

MEDİNE MÜDAFİİ GAZİ FAHREDDİN PAŞA

Ömer Fahreddin (Türkkan) Paşa 1868 de Tuna Nehri kıyısında Rusçuk'ta doğmuştur. Babası, Nizam-ı Cedid Ordusunda, Topçubaşı Ömer Ağa'nın oğlu, Tuna Vilâyeti Posta ve Telgraf Baş Müdürü Mehmed Nahid Bey'dir. İstanbul-Cihangir'de doğmuş ve 1897'de Yemen'e sürülmüştür. (1833-1914). Annesi, Mohaç Meydan Muharebesi'nin kazanılmasını sağlayan Akıncı Bali Bey (Balioğulları) soyundan Rusçuk'lu Fatma Adile Hanım'dır. (Öl. 1887)

Fahreddin Paşa öğrenimine Ruscuk'ta başlamış İstanbul'da devam etmiştir. İstanbul'da Harp Okulu'ndan 1888 de birincilikle Süvari Teğmeni ve Kurmay Okulundan 1891 de çok iyi derece ile çıkmış ve Kurmay Yüzbaşı olmuştur.

Genelkurmay'da, Erzincan'da 4. Ordu'da ve Türk-Rus sınırı Tahdit Komisyonu'nda 1903'te üye ve 1906'da Yarbay rütbesiyle başkan olarak vazife görmüştür. Bu göreve devam ederken 1904'de piyade taburumuza baskınlar yapan Ermeni Çetelerini bir süvari bölüğü ile Rus topraklarından geçerek çevirmiş ve etkisiz hale getirmiştir. 1908'de 4. Ordu Kurmay Başkan Vekilliği'ne

atanmış, 1909'da 31 Mart ve 13 Nisan askerî ayaklanması ve Ayvalık'ta Rum ayaklanmasını tahkikle görevli Örfi İdare Mahkemeleri Başkanlıklarına, daha sonra da İstanbul'da 1. Nizamiye Tümeni Kurmay Başkanlığı'nda görevlendirilmiştir.

1910 yılında Kurmay Albay olarak Tekirdağ 2. Kolordu Kurmay Başkanı olmuş, 1911-1912 de Türk-İtalyan Savaşına katılmıştır.

1912-1913 Balkan Savaşı'nda Enver Paşa'nın Kurmay Başkanlığını yaptığı Hurşit Paşa Kolordusu'nun 31. Tümen Kumandanı iken Çatalca mevziinde sol kanat köprü başı taarruzunu yapmıştır. Bulgar ordusunun geri çekilişiyle de Ordu Kumandanlığını Enver Paşa'nın yaptığı bu harekâta, tümeniyle Edirne'yi geri almıştır.

11 Kasım 1914 de Birinci Cihan Harbine giren Osmanlı İmparatorluğu'nun Suriye Cephesinde Fahreddin Paşa Kumandanı olarak bulunduğu 12. Kolordu'yu Halep'e getirmiş, 12 Kasım 1914'de Paşalığa terfi ettirilmiş, 1915'de Başkumandanlıkça Suriye'de bulunan 4. Ordunun Kumandan Vekilliğine atanmıştır. Kanal Taarruzuna hazırlanan 4. Ordu'nun bulunduğu bu sahalarda İngiliz, Fransız ve Rusların evvelden ilişki kurdukları Ermeniler ve (Osmanlı Devletine bağlı olanların dışındaki) Araplar isyan için hazırlanmıştı. Sultan Abdülhamid Han devrinde tam 17 yıl İstanbul'da göz önünde bulundurulmuş, eşi ve oğulları ile birlikte İstanbul'da münasip bir şekilde misafir edilen Şerif Hüseyin 1908 yılının sonlarında maalesef serbest bırakılarak Hicaz'a dönmüştü. Osmanlılara bağlı Şammar aşireti reisi Emir İbn-el Reşid ve daha pek çok Arap Emi-

ri ve halkı yanında İstanbul'dan ayrıldığı andan itibaren bir taraftan devleti aldatıp gönüllü toplayacağını diye 60.000 altın alan Şerif Hüseyin ve 4 oğlu bu paralarla topladığı gönüllüleri devletin aleyhinde hazırlamış, bir taraftan da Fransız ve bilhassa İngilizlerden hesapsız para ve silah alarak devleti arkadan vurmak için teşkilâtlanmıştı. Bütün bu olanlar istihbaratımızca devlete bildirilmişken Cemal Paşa'nın Kanal Taarruzu hevesi, Şerif Hüseyin'in yanında bir nevi göz hapsinde olan oğlu Faysal'ı bile salıvermesine sebep olmuş, Çanakkale Savaşı sırasında İngilizlerin Mısır Cephesi'nde zayıf oldukları anda da Şerif Hüseyin ve etrafını takip-te geç kalınmış ve İngilizlerin Mısır'da 12 Tümenlik yığınak yaptıkları 1916 yılının 23 Mayıs'ında Fahreddin Paşa'ya denetleme görevi verilerek seçtiği subaylarla birlikte Medine'ye gitmesi emredilmiş ve oraya vardığı 31 Mayıs tarihinden 5 gün sonra 5 Haziran 1916'da isyan başlamış (23 Mayıs 1332), 9 Haziran 1916 (27 Mayıs 1332)'de şumüllenmiş isyan bölgesinde göreve başlamıştır. Ondan sonrası Askeri ve Subayı ile birlikte büyük kahramanlıklar ve fedakârlıklar devridir.

Osmanlı İmparatorluğu Mondros Mütarekesini imzaladıktan sonra aylarca teslim olmayıp savaştan bu vatanperverleri ikna için Adliye Nazırı Necmeddin Molla, Padişahın emrini bizzat götürüp ikna edebilmiştir. Kahramanlıkları tafsilâtiyle kitapta arzedilmiştir.

Ömer Fahreddin Türkkan Paşa 22 Kasım 1948'de İstanbul'da Hakkın Rahmetine kavuşmuş ve Rumelihisarı Mezarlığında ebedi istirahatgahına konulmuştur. Ruhu şad olsun.

1

PEYGAMBERİMİZİN GÖLGESİNDE SON TÜRKLER

Birinci Dünya Savaşında, emsalsiz yiğitliğimizi ispat ile cihanı hayrette bırakan Çanakkale Zaferi gibi bir de (Medine Müdafaası) vardı ki, başlıbaşına gerçek bir iman, eşsiz bir selâmet destanıdır. Sonuna kadar, aylar ve aylarca her gününü, her gecesini, ayrı ruh değişiklikleri içinde yaşadığım, Medine Müdafaası, öylesine özel bir destandır ki yazılamaz.

Hicazı, Haremeyni-Muhteremeyni, Mekke ve Medine'yi bırakmamak, ayyıldızlı al sancaktan ayırmayıp, sonuna kadar savunmak için, uçsuz bucaksız çöllerde peyda oluveren birbirinden insafsız, birbirinden azgın ve kuvvetli düşmanlarla, yoksulluklar içinde çarpışa çarpışa şehid olan mehmetçiklerin, kanlarıyla sulayarak yazdırdıkları bu destan anlatılamaz. Kupkuru kelimeler, belli sözler bunu yazmaya da, anlatmaya da yetmez.

Türk milletinin iftiharla göğsünü kabartarak, bütün dünyayı hayrette bırakan o muhteşem müdafaasının şahidi olarak İstanbul'a dönüşümüzde, bir gün Bâbüâlî'de bir gazete idarehanesinde aralarında Süley-

man Nazif ve Yahya Kemal'in de bulunduğu dostlara Hicaz'da, Medine'de olup bitenleri anlatıyordum. Bu sıcağı sıcağına bir anlatıştı. Kim bilir nasıl bir heyecanla, nasıl coşmuş ve neler söylemeye dalmış olmalıydım ki, birdenbire o kendine özgü köpürüp taşışıyla, yerinden fırlayan Süleyman Nazif: "Çocuk! Çocuk! Neler söylüyorsun sen? Bunlar burada anlatılmaz. Bir meydana koş, bütün İstanbul'a, bütün bir millete bağıra bağıra anlat bunları!" diye üzerime yürürken, dudakları bükülen Yahya Kemal, yaşaran gözlerini siliyordu.

Sanıyorum ki, Hicaz'da olup bitenlerin içyüzü ve Medine Müdafaaasının gerçek ve eşsiz büyüklüğü, o gün oradaki anlatışımla memlekette ilk defa duyuluyordu. Gerçi, dört bir tarafımızın düşmanla çevrili olduğu o ana-baba günlerinde, uzaktan uzağa duyulan ve kulaktan kulağa yayılan bir kahramanlık hikâyesi yok değildi. Lâkin bu hikâyenin yüzlerce kilometre ötedeki bütün kahramanları, başta ünlü kumandan Fahreddin Paşa olmak üzere, son erine kadar hepsi, müdafaa sonu namertçe götürüldükleri Mısır'daki esirler kampından, henüz memlekete dönmemişlerdi.

Neden sonra dönebildikleri zaman ise, İstanbul hâlâ düşman ayağı altında mütareke günlerini yaşamakta, Anadolu da henüz İstiklâl Savaşı'nın içindeydi.

Büyük zaferle kurtulan yurтта, sükûn ve huzurla normal hayata kavuşulduğu sırada Harbiye Okulu'nun İstanbul'dan Ankara'ya taşınması münasebetiyle Cumhuriyet gazetesinde yayınlanan bir yazımdan pek duygulandığını söyleyerek, ziyaretime gelen pek değerli eski dostum (Paris'ten Tih Sahrasına) yazarı ve Harp

Akademisi Kumandanı rahmetli Orgeneral Ali Fuat Erden:

“Bu yazı, bir çeşit Harbiyelilerin destanıdır. Hiç bir Harbiyeli bunu göğsü kabarmadan okuyamaz. Fakat ne olurdu Hicaz Hattı Destanı da bir yazılsaydı. Sizin Medine’de bulunduğunuzu ve son zamanlarda bu konuda bazı hatıralar yayınlamış olduğunuzu biliyorum. Fakat asıl destan henüz yazılmamıştır.” deyince, daldığımız sohbetle, o zamanlar Dördüncü Ordu Kumandanı Cemal Paşa’nın sağ kolu mesabesinde bulunan bir şahsiyet olarak, bu işin kendisine düştüğünü, hele şimdi Harp Akademisi’nin başında bulunduğu için öncelikle bunu yapmaya en yetkili sayılacağını, durumunun da, buna müsait olduğunu söylediğim vakit, verdiği cevap şu olmuştu:

“Hayır, Kandemir Bey... Gerçi böyle bir şey yapmayı düşündüğüm zamanlar olmuştur. Fakat müdafaayı biz-zat yaparak o destanı yapanların başındaki Çöl Kaplanı varken, bilmem ki bana ne dereceye kadar söz düşer.”

VE BİR LAVRENS BELASI...

“Çöl Kaplanı” dediği, Fahreddin Paşa idi. Fahreddin Paşa’ya bu lâkabı veren de, bütün o Hicaz savaşları ve Medine savunması süresince, bedevi kılığına girerek peşine taktığı Bedevilerle, çöllerde Türk’ün amansız baş düşmanı kesilen İngiliz casusu Lavrens’ti.

Ali Fuad Erden Paşa’ya hak vermemek elden gelmezdi. Elbette, düşmana bile parmak ısırtacak bir liyakat ve ustalıkla savaşıp, savunmayı da yapanın, destanı da yazması doğru olurdu. Kaldı ki, Fahreddin

Paşa'nın yazıcılıktaki müstesna kabiliyeti de hepimizce malûmdur. O, tam mânâsıyla eskilerin dediği gibi "Sâhibi seyf'ü kalem" kılınç ve kalem sahibi bir askerdir.

Lâkin, kendisini Hicaz'dan beri yakından tanımış ve ondan sonra Mısır'dan dönüşünde, Kafkasya yoluyla Anadolu'ya geçmek isterken, İstihbarat Müdürü olarak bulunduğum Batum'a uğrayışında, günlerce süren dostluğumuzla hâlâ öğünen ben, kendisine bu işi yapması gerektiğini defalarca ihsas ettiğim halde, daima "Herkes sadece vatana karşı borçlu olduğu vazifeyi yapar ve orada iş biter" cevabından başka bir şey alamamıştım.

BANA BAK MEDİNELİ DEMİFİTİ

Fahreddin Paşa, kendisine ve Hicaz'dan beri arkadaşlık ve dostluk ettiklerine "Medineli" diye hitap etmeği severdi. Ve bir gün İstanbul'da Tünel başındaki Foto Süreyya'da karşılaşarak, yine bu konuda görüştüğümüz ve benim ısrarla hatıralarını istediğim sırada, o kendine özgü babacan hali ve yumuşak, tatlı gülümseyişiyle ellerimi avuçlayarak:

"Bana bak, Medineli, demişti, boşuna kendini yorma. Hiç kimse bana: "Bir zamanlar şöyle yaptım, böyle ettim" dedirtemez. Ne yapılmışsa, bütün vesikalarıyla tarihe bırakılmıştır. Ne diyeceğini kestirerek, konuşacak olan ancak odur."

Fahreddin Paşa'ya o gün, kendisiyle aynı fikirde olmadığımı, çünkü Medine Müdafaası dediğimiz o eşsiz iman ve yiğitlik destanının, kupkuru vesikalarla bir tarih gibi değil, fakat daha ziyade o günlerin kud-

siyeti içinde, havasını ruhuna sindire sindire yaşamış olanlarca terennüm edilecek bir destan gibi yazılması gerektiğini ve bunu da ancak Medine'den ve Ravza-i Mutahharadan derin bir ıstırap ile âdeta koparcasına, ağlaya ağlaya ayrılan, kendisinin yapabileceğini söylemiştim.

Bu sözlerim karşısında son derece duygulanarak birdenbire gevşeyiveren Paşa, bir nefes gibi hafifleyen sesiyle, kelimeler üzerinde dura düşünce:

“Ağlayan yalnız ben mi idim, a yavrum? O ayrılışın acısını hangimiz unuttuk? Unutabilir miyiz?” dedikten sonra, koltuğuna şöyle bir yaslanarak, derin bir düşünceye dalmış ve ağır ağır eklemişti:

“O bahsettiğin işi yapmakla, bütün Medineliler vazifeli sayılırlar. Yarın ki tarihçilere yardım için böyle yapılması daha uygun ve faydalı olur. Ve elbette yaparlar, yapacaklardır. Hem a Medineli, sen niye yapmıyorsun? Bir halis muhlis Medineli olarak üstüne düşen vazifeyi, bana yüklemeğe çalışacağına, yazsana!. Bunca yıldır elinde kalem, önünde kâğıt, zihninde Hicaz, dilinde Medine... Ne duruyorsun, ne bekliyorsun?”

Fahreddin Paşanın, şakalaşırcasına gülümseye gülümseye söylediklerine, verdiğim cevap kısaca şu olmuştu:

“Peki ama, pek Sayın Paşam, ben, bu aciz yazar düşmanın “Çöl Kapları” ve herkesin “Medine Kahramanı” bildiği, Mustafa Kemal Atatürk'ün de kendisini “daha sağlığında adını tarihe altın harflerle yazdıran kumandan” diye tanıttığı Fahreddin Paşa değilim ki.”

O gün, paşa ile kucaklaşarak ayrılmıştık.

Şimdi düşünüyorum, kalan kaç (Medineli) var? Ve acaba hangisi “sağlığında adını tarihe altın harflerle yazdırmış olan kumandanın” dileğini yerine getirebilecek? Gerçi, bazılarının kıpırdayıp, ellerinden geldiği kadar bir şeyler yaparak şurada, burada yayınladıkları, hattâ benim de bir ara yazdıklarım olmuşsa da, yılların tozları altında unutulup kalan hepsinin, en mükemmel diyebileceğimiz Ali Fuad Erden merhumun onbeş yıl önce ortaya koymuş olduğu hatıralar bile, kendisinin de dediği gibi asıl o beklenen dört başı mamur eser değildir ve acı gerçek şudur ki, bugün millî kütüphanemizde (Medine Müdafaası) dediğimiz o iman ve yiğitlik destanını lâıkiyle anlatan bir tek eser yoktur.

LAVRENS’İ BİZE NASIL TANITILAR

Gerçeğin asıl bin kere daha acısı ise, bütün dünya kitaplıkları gibi, bizimkilerin de, İngiliz milletin “Arabistan’ın taşsız kralı” adını vererek kendisi ile övündükleri Lavrens’in çeşit çeşit hatıraları ve ona dair her dilde yazılmış eserlerle dolu oluşudur.

Meselâ bunlardan birinde, hem de bizim Matbuat Umum Müdürlüğü tarafından 1925’de yayınlanmış olan (Ayın Tarihi) dergisinde (Lavrens ile Arabistan’da) başlığını taşıyan tefrikada da şu satırlar da vardır:

“Albay Lavrens küçük yapılı sarışın, mavi gözlü bir genç adamdır. Oxford Üniversitesi mezunu ve eski eserlerle meşgul, şiirden de hoşlanan bir ilim adamı olduğu halde, cihan harbinde, Arabistan’da son derece cesaretiyle başardığı büyük işler henüz cihanca meçhuldür. Lavrens pek mütevazi ve zerre kadar şöhret düşkü-

nü olmaksızın, Arabistan'ın birbirleriyle geçinemeyen kabilelerini Türklere karşı pek tesirli askerî hareketlerde bulunmak üzere, birleştirmeye muvaffak olmuştur.

Daha evvel birçok Sultan ve Halifeler bile bu işi başarmağa muvaffak olamamış oldukları halde, Lavrens Mekke Emiri'nin bedevi ordusu başına geçti. Ve tıpkı Mareşal Allenby'nin Filistin'deki Hıristiyanlarla Yahudileri kurtardığı gibi, o da milyonlarca Müslümanın yaşadığı Arabistan ile Arzı Mukaddesi Türklerden kurtardı.”

Evet, biz kendi eserimizde, kendi milletimize Lavrens'i işte böyle tanıtıyor ve yaptıklarını anlata anlata bitiremiyorduk.

Fahreddin Paşa'ya gelince, ne ses, ne seda!. Boyunu, posunu, gözünün rengini bırakın, adı şanı bile kaçımızca biliniyor?

Cihan Harbi'nin sonunda, bütün Türk Milletinin “Eyvah, bunca şehitlere, bunca fedakârlıklara rağmen, artık her şey bitti.” feryadıyla karanlıklara gömüldüğü günlerde, uzaklardan ta uzaklardan Ravza-î Mutahharadan bir fecir yıldızı gibi belirerek “Hayır! Allahına güvenen Türk'ün şan ve şerefi bitmez!..” nidasıyla sesini yükselten o eşsiz kumandan Fahreddin Paşa nasıl unutulur?

Bir millet kendi eliyle, kendi kanıyla, kendi gücüyle kazandığı şerefi, ona lââyık değilmiş gibi, unutabilir mi?

O ayrılıştan beri yıllar ve yıllarca, nice köprülerin altından, nice sular akıp gitti. Bu arada nihayet Fahreddin Paşa da, Rabbinin rahmetine kavuşarak, sessiz sedasız bir gölge gibi süzülüp, ebediyete intikal etti.

Bu durum karşısında onu ve Hicaz destanını unutturmamak, aynı zamanda vasiyet sayabileceğim bir isteği de yerine getirmek cesaretini kendimde bulurken şunu da kaydedeyim ki; Hicaz savaşları ve Medine savunması süresince, hatta daha sonraları Fahreddin Paşa'nın yakınında bulunarak, günü gününe tutmuş olduğum notlarla, elde ettiğim pek kıymetli belgelerden başka, yerli ve yabancı kaynaklardan ve özellikle eski Harp Akademisi Kumandanı General Ali Fuat Erden'in tarihe bırak-tığı önemli vesikalardan sonra, anlattıklarımın bir değeri varsa o da, Türk yavrularının Hicaz'ı, Mekke ve Medine'yi, Beytullah ile Ravzâ-i Mutahharayı katiyen bırakmamak azmiyle canlarını vere vere yaptıkları savunma destanını dosdoğru, aslına tam uygunlukla belirtmiş olmamdır.

Bununla, Medine kahramanlarını unutulmaktan bir dereceye kadar kurtarıp, o ateşten farksız çöllerde şehid düşen Mehmetçiklerin ruhlarını şâd edebilirsem, duyacağım mutluluk sonsuzdur.

İttifak ettiğimiz devletlerle Birinci Dünya Harbine girip, çeşitli cephelerde savaşmağa başlarken, İngilizlerden Mısır'ı geri almak üzere bir de, Süveyş Kanalı seferine koyulmuştuk.

Kanal seferini yapacak olan kuvvetlerin başında, aynı zamanda Bahriye Nazırı da olan ve (Büyük) lâkabiyle anılan Cemal Paşa vardı.

Pek geniş yetkilelerle ve dördüncü ordu kumandanı olarak 6 Aralık 1914 günü Suriye'ye giden Cemal Paşa, hazırlığa koyulduğu sırada Hicaz'ın durumunu da gözönüne alarak bazı teşebbüslerde bulunmuştu. Hicaz'ın

kendine özgü bir durumu vardı. Öteden beri bir vilâyet olan Hicaz'ın, merkezi Mekke-i Mükerrerme'de vali ve kumandan gibi hükûmet adamlarının üstünde, doğrudan doğruya Halife ve Padişah tarafından seçilip tayin ettirilmiş, Hazreti Peygamber ahfâdından bir paşa da (Emir) sıfatiyle bulunurdu.

O günlerde Mekke Emiri'de, Şerif Hüseyin Paşa idi. Ve Şerif Hüseyin Paşa, harple beraber Cihâd-ı Mukaddesin de ilânı üzerine, sadaret makamına çektiği telgrafla bu harbe ve cihâda fiilen katılmaya hazır olduğunu bildirmişti.

Bu, elbette güzel, pek güzel bir davranıştı. Lâkin Mekke'deki vali ve kumandan Vehip Bey, Şerif Hüseyin Paşa'nın İngiliz taraftarlığından ve ikiyüzlülüğünden şüphe ederek hükûmeti ve dolayısıyla Cemal Paşa'yı dikkatli bulunmaya dâvet ederek, uyarmak istemişti. Cemal Paşa bu uyarışa rağmen, Suriye'deki hazırlığı esnasında, durumu inceleyerek, Mekke Emiri Şerif Hüseyin Paşa'ya çektiği telgrafta:

“Şam'a gelip, Mısır seferine memur ordunun kumandanlığını üstüme aldığımı zâtı-devletlerine arz ederim. Hilâfet ve saltanat merkezinden ayrılmadan önce, mukaddes cihâda fiilen iştiraka hazır bulunduğunuza dair Hicaz Vali ve Kumandanlığı ile müştereken gönderdiğiniz telgrafı okudum. Hazreti Peygamberin necip torunlarının mukaddes cihâda katılmaları bütün Osmanlıları sevindirecek ve büyük ceddinizin mübarek ruhlarını şâd edecek ve ruhaniyyeti Peygamberinin yardımına delil olacaktır.” dedikten sonra, kumandan Vehip Beyi maiyetine alarak, Hicaz Tümeni ve gönüllü mücahitler-

den oluşan büyük bir kuvvetle hemen yola çıkıp gelmelerini rica ediyor ve harekâtı yapacak Osmanlı kuvvetinin başında kendisinin bulunması, hattâ Mısır Seferinin Ordu Kumandanlığını da üstüne almasıyle iftihar edileceğini, ancak şu aralık Mekke'den ayrılması mümkün değilse, mücahitlerin, oğullarından birinin kumandasına verilmesini diliyor ve kumandan Vehip Beyin de tamamen emri altında bulunduğunu, kendisine haber verdiğini bildiriyordu.

Şerif Hüseyin Paşa, Cemal Paşa'nın bu telgrafına verdiği cevapta, hakkında belirtilen duygulardan pek memnun olduğunu ifade ile, "Mukaddes cihâdda Hâlifei-muâzzamay-ı İslâmiyeye ve dinî mübinî Ahmediye en büyük hizmet yapacak saha benim için ancak harp meydanıdır." dedikten sonra, İstanbul'a Sadaret makamına çektiği telgrafda da Osmanlı ordusunda bizzat bulunacağını bildirmiş olduğunu, bu sebeple de umumî vaziyet bütün açıklığı ile belirir ve Mısır Seferinde bulunmak lüzumu, Hicaz ve Âsır'ın savunulup korunması maksadını önemsiz hali getirir bir şekil alırsa, şüphesiz ki istendiği gibi hareket edeceğini, ancak bugün birinci derecede önemli olan Haremeyn-i Muhteremeyn'in (Mekke ve Medine'nin) savunma ve korunması bakımından burada bizzat tetikte bulunmak gerektiğine göre, oğullarından Şerif Abdullah Beyi dün Doğu'ya hareket ettirdiğini, önümüzdeki pazartesi günü de Medine'ye gidecek olan kumandan Vehip Beyin maiyetinde, büyük oğlu Şerif Ali Beyin mücahitlerle beraber hareket edeceğini bildiriyordu.

Bu davranış da fena değildi. Şerif Hüseyin Paşa, Hicaz ile bitişindeki Âsır'ı, herhangi bir düşman saldırı-

rısına karşı savunmak ve korumak için Mekke’de tette bulunmayı münasip görmekle beraber, oğullarından ikisini bir sürü mücahitlerle beraber Cemal Paşa’nın emrine gönderiyordu. Ve bunlar gerçekten de Mekke’den yola çıkmışlar, iki bin beşyüz mevcutlu Hicaz Tümeni ile birlikte, Aralık ayının sonuna doğru Medine’ye gelmişlerdi.

Cemal Paşa da, Medine’ye gelen Şerif Ali Bey’e çektiği “Hoşgeldiniz” telgrafında kendisiyle maiyetindeki mücahitlerin doğrudan doğruya Kudüs’deki ordu karargâhında bulunmalarıyla iftihar edileceğini, binmeleri için özel trenin hazırlanmış ve Allahın yardımıyla harekâtın da başlamış olduğunu bildirerek:

“Bu sebeple ordu karargâhına katılmak üzere Kudüs-ü Şerif’e hareket buyurulmasını rica ile teşrifinizi beklerim.” diyordu.

Şerif Ali Bey, hemen ertesi gün Cemal Paşa’ya verdiği cevapta: *“Hicaz’ın yabancı saldırılarından korunması, babası tarafından hükûmete karşı taahhüd edildiği için, Akabe Körfezi’ne kadar Hicaz kıyılarının savunulması işlerini hazırlamak üzere Medine’ye geldiğini ve Hicaz Arapları’nın, alışık olmadıkları soğuk iklimlerde bir işe yarayamayacaklarından, bunların mukaddes cihâda hiç olmazsa kendi bölgelerini savunmak suretiyle katılmaları uygun olacağını ve eğer kendi şahsının mutlaka dördüncü ordu karargâhında bulunması gerekiyorsa, yerine bir başka münasibin gönderilmesi, Mekke emaretinden sorularak ona göre hareket edileceğini”* bildiriyordu.

Bu bildiri üzerine Cemal Paşa sesini çıkarmadığı için Şerif Ali Bey, yanındaki mücahitlerle Medine’de

kalmıştı. Bu esnada Şerif Hüseyin Paşa, üçüncü oğlu – sonradan Irak Kralı olan– Şerif Faysal Beyi de evvelâ Şam’a gönderip Cemal Paşa ile görüştürdükten sonra, İstanbul’a göndermişti.

Şerif Faysal Bey, İstanbul’da, Sultan Reşad’ın huzuruna kabul edildiği vakit, babasının ve kendisinin sadakatla bağlılığından öylesine diller dökerek bahsetmişti ki, zavallı padişah bütün bunlara başını sallaya sallaya inanarak, şüphe denen şeyi aklına bile getirememişti.

Şerif Faysal Bey, İstanbul’da ayrı ayrı görüştüğü Sadrazamla, Nazırlara ve bilhassa Enver Paşa’ya da aynı dilleri dökerek, devlet ve saltanata bağlılıklarıyla sadakatleri ve mukaddes cihâda canla başla katılmak üzere olduklarına dair teminat üzerine teminat verdikten sonra, Çanakkale’ye gitmiş, orada da 25 Nisan 1915 günü Gelibolu yarımadasına çıkan İngilizlerle meydana gelen şiddetli savaşları seyrederek, din uğruna çarpışan Osmanlı askerlerinin başarılarına dualar ettikten sonra İstanbul’a dönmüş ve buradan da Suriye’ye gitmek üzere, trenle yola çıkmıştı. Şerif Faysal bey, Şam’da kısa bir dinlenmeden sonra, Kudüs’e giderek Cemal Paşa ile de uzun uzadıya görüşüp, politikası gereğince teminatın envainı vererek –kendi hesabına– anlaşılmıştı. Kendi hesabına diyoruz, çünkü Cemal Paşa artık gözlerinin önünde, gizlenmek istenerek yapılanların ve sağdan soldan kendisini ikaz ederek, uyarıların tesiri altında Mekke’deki Emir’le oğullarının asıl maksatlarını sezer gibi olduğu halde, kendi deyimiyle “Başlangıçtan beri Hicaz hakkında takibettiği meslek gereğince”, Mekke Emiri Şerif Hüseyin Paşa’yı kuşkulandırıp incit-

memek şartıyla, hükûmet zararına nüfuzunu genişletmesini önlemek ve emaretin asıl maksadımız olan Kanal seferi için fiilen hizmet ve hareketini sağlamak gayesiyle hareket ettiğinden, şeriflere karşı katiyen şüphe lenmemiş, aksine onlara tamamen inanmış görünüyor, Faysal Bey de onun bu görünüşüne inanıyordu.

Şerif Faysal Bey, işte bu inançla, Cemal Paşa'dan ayrılarak Medine'ye dönmüş ve orada ağabeyi Şerif Ali Beyle buluşarak 11 Haziran 1915 günü Mekke'ye yollanmışlardı. Mekke'de baba ile oğullar birleşince, yine Kanal Seferine yardım için gönderilecek mücahitler konusunda bir sürü telgraflaşmalar başlamış ve Şerif Hüseyin Paşa'nın oyalamak maksadını belirterek aylarca süren bu savaşlar sonunda, Cemal Paşa'nın ısrarı üzerine, Baba Şerif, oğlu Faysal'ı tekrar Medine'ye, oradan da Şam'a göndermişti.

20 Aralık 1916 günü Şam'a gelen Şerif Faysal bu sefer beraberinde akrabalarından dört Şerif'le, kırk da hecinli mücahid getirmişti. Cemal Paşa bunları fevkalâde iltifatla ve büyük törenle karşıladıktan sonra, Faysal Bey'i olağanüstü bir yakınlık göstererek, karargâhında hazırlattığı daireye misafir etmişti. Birbirlerini oyalamak ve aldatmak isteyenler arasındaki karşılıklı iltifatlarla ziyaretler ve ziyafetler artık gırla gidiyordu. Lâkin bir ay kadar süren bu pek samimî ve oyalayıcı hava, Şerif Faysal Beyin babasından getirdiği bir haber üzerine birdenbire bulanıvermişti. Bu bulanışa sebep olan, baba Şerif'in bazı mânâsız istekleriydi. Şerif Hüseyin Paşa gönderdiği telgrafla kısaca şöyle diyordu: *"Benim eğer burada rahat oturmaklığımı is-*

tiyorsanız, Tebük –ki Maan’ın 250 kilometre güneyindeki istasyon– den Mekke’ye kadar uzanan Hicaz bölgesinde de muhtariyet idaremi kabul edin. Ve emareti, en büyük oğluma geçmek şartıyla ömrüm boyunca bana bırakın. Bundan başka bugün Lübnan’da muhakeme edilmekte olan bazı Arap büyüklerinin kabahatlerini affederek, Suriye ve Irak’a şamil olmak üzere umumî af ilân ediniz.”

Bu sırada, bir sürü vesikalarla ihtilâlciler oldukları anlaşılan bazı Arap aydınlarının ikinci partisi Lübnan’ın Âliye Köyü’nde muhakeme edilmekte idiler. Mekke Emiri Şerif Hüseyin Paşa, hududunu genişlettiği bütün Hicaz’ın ömrü boyunca kendi yönetimi altında, öldükten sonra da, sonsuza dek kendi sülâlesine bırakılmasını istedikten başka bir de bu ihtilâlcilerin, hattâ daha ne kadar varsa hepsinin de affedilmelerini istiyordu.

Şerif Faysal Bey, babasının Enver Paşa’ya da telgrafla yazmış olduğu anlaşılan işte bu isteklerini Cemal Paşa’ya bildirerek, havayı bulandırmıştı.

Cemal Paşa bu durum karşısında ne yaptığını, Enver Paşa’ya 28 Ocakta çektiği şu telgrafla anlatır:

“Faysal Bey, babasının bir takım ahmakça isteklerini belirtip size çekmiş olduğu halde cevap vermeğe tenezzül buyurmadığınız telgrafın suretini bana gösterdi. Bu telgrafın, babası aleyhine söylenen sözleri tamamiyle teyid edecek bir vesika olduğunu Faysal Bey’e söyledim ve ilâve ederek dedim ki; “Eğer pederiniz, devleti bugünkü halinde zayıf zannederek böyle bir takım isteklerde bulunmuş ve eğer devlet de şimdi bunları kabul ederse, bu harpten muzaffer çıkar çıkmaz kendisini mükemmelen terbiye edeceği şüphesizdir. Ve eğer siz, kendinizi burada re-

hine sayıyorsanız, hemen yarın nereye istiyorsanız, gidebilirsiniz. Ve eğer hükûmet bana, pederinizin İstanbul'a gönderilmesini emrederse, bu emri derhal yerine getireceğimden hiç şüpheniz olmasın. Binaenaleyh, hikmet ve sadakat gereği olarak şunu tavsiye ederim ki, pederiniz kendi düşmanlarının isnatlarını haklı gösterecek bu gibi isteklerden, ebediyyen rahat olsunlar ve ben bu telgrafi yazılmamış sayıyorum. Faysal Bey pek ziyade müteessir ve pişman göründü. Ve elimi öptü.”

Cemal Paşa, aynı zamanda Mekke Emiri Şerif Hüseyin Paşa'ya da, aklını başına toplaması gerektiğini pek nazik ve ustalıkla bir dille anlatmak için, şöyle bir telgraf çekmişti:

“Rahat ve huzur içinde bir yolculukla Şam'a gelen pek muhterem oğlunuz Şerif Faysal Bey, orduy-u hümayun karargâhında lütfen misafir olmayı kabul buyurdular. Kendileriyle samimî hasbihal ettim. Görüşmemiz esnasında gerek kendilerinin ifadelerine ve gerek bana gösterdikleri bazı evraka göre, zâtı devletlerinin bazı hususlar tesiriyle mütehassıs ve gücenmiş olduklarını anladım ve duygularınızla gücenmekte sizi bazan haklı, bazan haksız buldum. Bugün genelde İslâm aleminin ve özelde Osmanlı vatanının geçirmekte olduğu büyük olaylar, İslâm büyüklerini kendi şahıslarına ait işlerde sessiz durup, umumî selâmeti sağlayacak fedakârlıklar yapmağa mecbur kılar, binaenaleyh, bazı günah haller olmuşsa bile, bunlara karşı unutma faziletiyle karşılık vermek, sizin yüksek Haşimilik kereminize pek uygun olacaktır. Son defa meydana gelen İstanbul seyahatim esnasında arkadaşlarımin hepsinde, sizden, mukaddes cihâdının

muvaaffakiyetini temin uğrunda yüksek hizmetler ümit ettiklerini gördüm. Sizin geçmiş ile ilgili görünmeyerek, bütün himmetlerinizi mukaddes cihâdın başarıya ermesi için hilâfet ve saltanat makamına yardım ve hizmete zaman ayırmaları bugün ve ilersi için her türlü anlaşmazlıkların giderilmesine en iyi surette ibret olacağını arz ve zât-ı âliyi Haşimilerine karşı kalbimde beslediğim muhâliset ve samimiyeti teyid ve bu hislerime itimat buyurmanızı istirham ederim.”

Şerif Hüseyin Paşa, hemen o gün Cemal Paşa'ya verdiği cevapta, son derece uysal ve yumuşak bir dille, âdeta yaptıklarına nadim olduğunu belirterek, kısaca şöyle diyordu:

“İnce hikmetlerle, gerçekleri kapsamlı yazınız, saygılı parmaklarla alındı. Hakkımda ihsan buyurulan teveccühü kendim için bir ilâhî mevhibe sayar ve zatı devletlerine teşekkürlerimi arz etmek için, Hilâfeti İslâmiyenin ve hükûmeti seniyenin şan ve gücünü yükseltmek uğrundaki büyük hizmetlerinizde Allahu teâlânın yardımcınız olması duasını tekrar eylerim. İslâm âleminin umumiyetle ve Osmanlı vatanının hususiyetle geçirmekte olduğu âzim vakalara dair beyanatınız aynı kerâmet olup, birçok hallere karşı boynumu kemâli hürmetle eğdim. Ve yine eğmekteyiz. Hakkımda, kalbinizde lütfen ve inâyeten beslendiği beyan buyurulan muhaselet ve samimiyete zerre kadar şüphem ve tereddüdüm olmadığı Allahu teâlâ nezdinde malum ve bundan dolayı zâtı devletlerine karşı itimat ve ihtiramıma, Faysal kullarının maiyetinize gönderilmesi de bir açık ve kat’i delildir. Cenâb-ı Hakk zâtı samimilerini her hususta hıfzı samedanileriyle mahzuz ve avnü inâyeti ile zahir eylesin olbapta.”

Şerif Hüseyin Paşa, pek aşağıdan alarak, âdeta yalvara yakara diller döküşüyle şimdilik havadaki bulanıklığı gidermiş, durum da düzelir gibi olmuştu. Faysal Bey de, işte bu hava içinde, Sina Çölü'nde bir gezi yaparak, Kanal Seferi için tamamlanmağa çalışılan hazırlıkları da gördükten sonra, Cemal Paşa'nın izniyle Medine'ye dönmüştü.

Faysal Bey Medine'de bulunduğu sırada, babası Şerif Hüseyin'in de işine yarayacak ve durumunu daha da düzelmiş gösterecek pek önemli bir hadise olmuştu. Suriye, Filistin ve Sina Çölü'ndeki kuvvetleri teftişe gelen Harbiye Nazırı ve Başkumandan vekili Enver Paşa, Cemal Paşa ve maiyetleri ile birlikte 20 Şubat 1916 günü ziyaret maksadiyle Medine'ye gitmişlerdi. Bilhassa harp içinde, alayı vâlâ ile yapılan böylesine bir ziyaret ilk defa görülüyordu. Enver Paşa, İstanbul'dan getirdiği birçok kıymetli hediyelerle kese kese çil liralari belli başlı Bedevi şeyhleriyle, Haremî Şerif hadimlerine dağıtırken, Mekke'deki Şerif Hüseyin Paşa'ya da -Padişah ve Halife Sultan Reşad'ın hediyesi olan- pek değerli bir altın kılıçla, altın madalyaları, oğlu Faysal vasıtasıyla sunmuştu.

Enver ve Cemal Paşaların bu ziyaretleri ve bilhassa Ravza-î Mutahharâda muazzam bir cemaatle namaz kılışları ile şebekei mutahharaya yüz sürerken, göz yaşlarını tutamıyarak dua edişleri, ve en sonunda etraflarını saran Medinelilerle kardeşçe kucaklaşıp el sıkışmaları bütün şehri, bütün Hicaz'ı ve Arapları son derece duygulandırmıştı. Hele bir alay şeyhler, sarıklı hoca ve paşaların en önünde giden, gerçekten de pek dindar olan

Enver Paşa'nın Osmanlı ordusunu temsil eden o pırıl pırıl sırmalı, kordonlu, göğsü nişanlarla kaplı büyük üniforması içinde, öylesine azametli ve heybetli göründüğü halde, daha Markâd-ı Nebeviye (Peygamber Efendimizin mübarek kabirlerine) yaklaşırken, son derece heyecanlanarak, büyük bir heyecan içinde kollarını da kavuşturup, ayaklarının ucuna basa basa ve ağır ağır yürüyerek aldığı saygılı vaziyetle, ziyaretini doyamamışçasına uzatışı ve sonunda bir masum çocuk sâflığı ile, boynunu bükerek gözyaşlarını döküşü, bir anda dillere destan olmuştu.

Bütün bunları görerek, saati saatine Mekke'deki babasına bildiren Şerif Faysal Bey ise, zaten araları pek iyi olmayan Enver Paşa'nın kendisine güler yüz göstermeyişi dolayısıyla, Cemal Paşa'ya sokulmuş ve her şeye rağmen –Enver Paşa'yı da ima ederek– İstanbul'daki hükûmet büyüklerinin bazı tavır ve hareketlerinden kuşkulanan babasının huzursuzluk içinde bulunduğunu, yana yakıla anlatmıştı.

Cemal Paşa, katiyen böyle bir şey bahis konusu olamayacağını söylemekle beraber, Şerif Hüseyin Paşa'ya teminat vermek üzere şu şifreli telgrafi çekmişti: *“Başkumandan vekili Paşa Hazretleriyle beraber Medine-i Münevvere'ye gelip, mübarek Merkâd-i Nebevi'ye yüz sürdüğümüzü ve Ravza-î Mutahhara'da İslâmın saadeti için tazarruatta bulunduğumuzu arzemiş oldum. Ve bu görüşmeler esnasında muhterem oğlunuz Faysal Beyefendi ile bazı hasbîhallerde bulunuldu. Ve bu görüşmeler esnasında sizin bir takım şüphelerle kalben üzüntü içinde olduğunuzu anladım. Mukaddes Hilâfet maka-*

mına ne derecelere kadar yürekten bağlı ve şevketli padişahımız hazretlerine ne mertebe ubûliyet (kulluk) hisleri beslemekte olduğunuz birçok örneklerle kesin olduğu gibi, pek sağlam bir sadakat ve hamiyet seciyesine malik bulunduğunuzu dahi birçok kereler isbat buyurdunuz. Kendileriyle işbirliği yapmış olduğum hükûmet büyükleri bu hakikate tamamiyle kânidirler ve sizi devlet ve memleketin zor işlerinde kıymetli bir çalışma arkadaşları sayarlar. Muhterem olan yüksek şahsiyetiniz hakkında, onların zihninde hiç bir şüphe olmadığını, tereddüt etmeden açıkça temin ederim. Memleketin şeref ve istiklâlini muhafaza için bugüne kadar tam bir metanetle hareket eden bu hükûmet erkânı, sizin gibi Hilâfet ve saltanata kalben sadık bendegâhına (kullarına) her türlü şüphe ve tereddütten uzak bir hürmet beslemeği vazifeleri sayarlar.

Ve aksine bağlılıkla sadakatinden şüphe ettikleri zatı, kim olursa olsun, pervasızca feda ederler. Hal'edilen hakânın (Sultan Abdülhamid)in akibeti, onların bu hususta ne derecelere kadar âzimli olduklarına kati delildir. Benim ve bütün arkadaşlarımdan öteden beri âdetimiz, bütün duygularımızı ciddî ve samimî bir mertlikle ifade etmektir. Aynı halis ve ciddî dille sizi temin ederim ki, şimdiye kadar olduğu gibi, iyi niyetle onların çalışmalarına yardımcı olmakta devam ettikçe devlet erkânı, zatiâtilerine karşı beslemekte oldukları hürmet ve itimatın sapmayacaklardır. Ve ben, bu emel ve içtihad birliğinin sonuna kadar karşılıklı devam edeceğine inanıyorum. Hakikatı tekrar etmekten başka bir şey olmayan bu yazdıklarım, geçici olduğundan şüphe olmayan olur-

sam, kendimi mes'ut addedeçeğimi beyan ve bu vesile ile dahi hürmeti faikamı (üstün saygılarımı) takdim ederim."

Şerif Hüseyin Paşa, Cemal Paşa'nın bu yazısından memnun olmakla beraber, bir yerinde Sultan Abdülhamid'in hal'edilmek suretiyle başına gelenlerin hatırlatılmasını, kendisinin de aynı akıbete uğrayabileceğini ima eder bir nevi tehdit sayarak bilhassa bu nokta üzerinde durup her şeye ancak Allah'ın kâdir olduğunu ve Allah'dan başka kimseden korkusu olmadığını olanca ustalığıyla anlatmak maksadiyle Cemal Paşa'ya şu cevabı vermişti:

"... Benim, İslâmiyet ve Hilâfetin yükselmesinden başka bir düşüncem olmadığı Allahu Teâlâ nezdinde malum bulunduğundan, çalışmalarım, halk nazarında takdire mazhar olmasa bile, insan hali, bundan duyulacak üzüntü az olur.

Bununla beraber, Yüksek Başkumandanlık Vekâletine yazılıp, sureti Faysal Bey kulları vasıtasıyla huzurunuzda takdim olunan şifre telgrafnâmemde gerek kendim, gerek Hicaz Kıtası hakkında ileri sürdüğüm maddeler, arayı açmak için çalışanların, gayretlerinin kapılarını kapamak esasına dayanıyor. Malum vilâyetler ahalisi hakkın-da umumî af isteğimin dahi, Müslümanların birleşmesi hususundaki çaba ve gayretime delil olduğu, ufak bir düşünce ile sizce anlaşılacağı şüphesizdir.

Sabık Hakân'ın (Abdülhamid) akibeti hakkındaki mütalâanıza gelince, Müşarinileyh hazretlerinin kader ve kısmetteki saltanat müddetlerinin arttırılıp veya kısaltılması insan kudreti dışında bulunduğundan, bugün-

kü hükûmet heyeti olmasa bile, yine kendisini aynı hale getirecek sebeplerin doğacağı şek ve şüpheden âri olduğu gibi benim değil, bütün kâinatın ezelde hakkında kararlaştırılmış olan saadet veya şakavete doğru sevkedileceğini bir cihet varsa, o da Cenab-ı Hakk'ın sizi Hilâfet makamının ve İslâmiyetin yükselmesi uğrunda çalışmalarıınızda muvaffak buyurması dua ve niyazından ibaretir.”

Görüldüğü gibi, asıl maksadını gizlediğini sanarak karşı tarafı oyalamakta devam eden Şerif Hüseyin Paşa, artık iplerin kopmak üzere olduğunu belirtecek bir dil kullandığı halde, Cemal Paşa, hiç oralarda olmayarak, ne suretle olursa olsun, yine tek gayesi olan Şeriflerin mukaddes cihâda fiilen katılmalarını sağlamaktan başka bir şey düşünmüyor ve Şerif Hüseyin Paşa'ya yazdığı 2 Nisan 1916 tarihli şifrede şöyle diyordu:

“Yemen'e gidecek müfrezenin, Şam'dan Medine'ye nakliyatı başlamak üzeredir. Bu nakliyatın yapılması için kullanılacak trenler Medine'den boş dönerlerken, hecinli mücahitler alayının nakledilmesi münasip olacaktır.

Hilâfetin mukaddes sancağı altında, dinî-mübini yükseltmek için hazırlanan Dördüncü Ordu ile birlikte ve benim emrim altında harbe iştirak etmek üzere Alman, Avusturya ve Macar kıtaları akın akın geliyorlar ve genel saldırı hareketleri başlamak üzeredir. Muhterem mahdumumuz Şerif Ali Bey ile Medine muhafızlığı arasında sadece şahsî mahiyeti haiz olarak çıkan ehemmiyetsiz bir anlaşmazlığı, yüksek emaretinizin şeref ve haklarının gerektirdiği tarzda hallettim. İlerde de bu gibi geçimsizlikler çıkmaması için Padişah fermanla-

rının Medine-i Münevver'e ait kısımlarını kendim tetkik edip, bu fermanlarla kabul edilmiş emaret haklarının korunmasını bizzat üstüme alacağım. Zâtı devletlerine karşı beslediğim halisâne hislerin eserlerini benden her zaman ve her hususta fiilen göreceğinize emniyet buyurmanızı rica ederim."

Bu telgrafı alan Şerif Hüseyin Paşa, Cemal Paşa'ya, teşekkür etmekle beraber, onun istediği gibi, Medine'deki mücahitleri Kudüs'e göndereceği yerde, o esnada dördüncü karargâhında bulunan oğlu Faysal Bey'in, bir iki ay sonra dönmek üzere izin verilerek, yanına gönderilmesini rica ediyordu. Cemal Paşa da bu isteğe verdiği cevapta: *"Allah'ın yardımıyla Mısır seferinin başlayacağı şu sırada, Faysal Beyefendinin ne kadar az zaman için olursa olsun, ordu karargâhından ayrılmasının mümkün olmadığını arzederim."* dedikten sonra, Hecimli alayın mümkün olduğu kadar süratle Medine'ye gönderilmesini (son derece) rica ediyordu.

Bu esnada Cemal Paşa, Başkumandanlık vekâletinden aldığı bir telgrafdan, Enver Paşa'nın da, Medine'den kuvvet göndermekte geciken ve orada bir takım işlere karışarak geçimsizlikler yapan Şerif Ali Bey'den şikâyet ettiğini görünce fena halde sinirlenmiş ve hemen Şerif Faysal Bey'i makamına davet ederek: Medine'deki kardeşi Ali Bey'in uygunsuz hareketlerine artık tahammül edilemeyeceğini ve bu hali devam edecek olursa önlemek için askerî kuvvet kullanmağa mecbur olacağını anlatarak, hatıralarında kaydettiği gibi, aynen şöyle demiştir: *"Faysal Beyefendi, gerek pederinizin son zamanlarda kullanmağa başladığı lisan ve ge-*

rek biraderiniz Ali Bey'in Medine'deki davranışlarından hiç bir şey anlamamağa başladım. Sizinle buradaki münasebetlerimiz gayet dürüst ve dostâne iken, Ali Bey'in bu mütecaviz hareketleri, neye hamledilir? Ben size gayet açık söylemek isterim ki, eğer dost isek, onun gerektirdiklerini tamamen yapalım... Eğer maksadınız başka ise rica ederim, silâhlarınızı elinize alınız ve ilânı isyan ediniz. Hiç olmazsa şimdiki komedyaya nihayet vermiş ve iki düşman gibi karşı karşıya çıkmış oluruz.”

Bu sözler karşısında, donakalan Şerif Faysal Bey renkten renge girerek, hemen ayağa kalkıp sağ elini göğsüne koyarak: *“Aman Paşa hazretleri, böyle şeyleri bize nasıl isnad edebilirsiniz? Hilâfeti İslâmiyenin en sadık hizmetçileri olmakla iftihar eden ve Rasulûllâha peyveste olan (Peygamberimize bağlılığı olan) bir ailenin efradı nasıl olur da, hâin olur? Allahaşkına, fikrinizi değiştiriniz... Ne ben, ne pederim, ne de kardeşlerim devlet ve millete hâin değiliz ve olamayız. Hepimiz ekmek ve nimetini yediğimiz Osmanlı hânedanı-zîşânının ve onun devletinin kullarıyız... Biraderimle, Medine muhafızı Basri Paşa arasındaki ihtilâfları hallededeceğime ve Ali Bey kardeşimi buraya getirip ellerinizi öptüreceğime itimat buyurunuz”* diye yalvarıp yakarmıştır.

Bu heyecanlı ve tarihî görüşme esnasında, aynı odada Cemal Paşa'nın yanında bulunan Dördüncü Ordu Erkân-ı Harbiye Reisi Ali Fuad Paşa, Faysal Bey'in bundan sonraki halini şöyle anlatır:

“Birkaç gün sonra Faysal Bey karargâhda benim odama geldi ve Mısır Seferine katılacak mücahitlerin, Mekke'den hareket etmiş olduklarını müjdeledi... Faysal

Bey, uzun zamandan beri beklediğimiz bu müjdeyi verirken, önüne bakıyordu. Gözlerinin, benim bakışlarımla karşılaşmasından kaçınmıştı. Ve yüzünde hiç bir sevinç ve heyecan yoktu. Mücahitler 5 Mayıs 1916 günü Medine'ye geldiler. Faysal Bey, Cemal Paşa'yı ziyaret ederek, kardeşi Ali Bey'in halen Medine'de bulunan mücahitlerle Sinâ Cephesindeki orduya katılmak için babasından emir almış olduğunu ve Medine'ye kadar giderek mücahitleri karşılamak ve kardeşini de alıp, buraya getirmek istediğini söylemiş ve Medineye gitmek için müsaade istirham etmişti. Cemal Paşa da izin vermişti. Ben, bu izin verilmesini doğru bulmadım ve: "Aman, paşa hazretleri ne yaptınız?.. Faysal Beye izin vermişsiniz. Faysal Bey bir daha gelmeyecek." dedim. Cemal Paşa başını sallayarak: "Bakalım" dedi."

Şimdi bu izin kısmını, bizzat Cemal Paşadan dinleyelim. Paşa bunu, hatıralarında şöyle anlatır:

"Faysal Bey'in bu hareketinin, benim elimden kaçıp kurtulmak maksadıyla olduğunu derhal hissetmiş olmakla beraber, madem ki, bir kere Şerif Hüseyin ve evlâtları tarafından aldatılmaya başlamıştım. Bu aldatılmakta sonuna kadar devam etmeyi tercih ediyorum. Bir müddet düşündükten sonra, pederinin yanına gitmek istemesine "Pekâlâ size izin veriyorum. Kendiniz mücahitleri benim nâmıma Medine'de karşılayarak buraya getiriniz. Ben onların trenle nasıl sevk olunacaklarına dair gereken talimatı ilgililere veririm." dedim. Sözlerimi dinlerken Şerif Faysal'ın sevincinden gözleri parlamıştı. Ve benim elimden kurtulduğundan dolayı sevincini gizleyemeyecek kadar da heyecanlanmıştı."

Şerif Faysal Bey, işte böylece İstanbul'daki Padişahla bütün devlet adamlarını ve nihayet Cemal Paşa'yı aldattığından emin olarak Kudüs'den Hicaz'a dönüyordu. Bu dönüş dahi, yine aldattığından emin olan adamlarla, aldanmadığı halde aldanmış görünen adamın durumlarını belirtmesi bakımından hayli mânâlı olmuştu.

Cemal Paşa, artık nereye ve ne yapmaya gittiğini aşağı yukarı bile bile izin verdiği Şerif Faysal Bey'i, üstelik bir de istasyona kadar giderek törenle uğurlamıştı. Bu uğurlanışı, o gün istasyonda Cemal Paşa'nın yanında bulunan Ali Fuad (Erden) den dinleyelim:

“Birkaç gün sonra birbirlerinin can düşmanı olacak iki adam, Şerif Faysal'la Cemal Paşa istasyonda -İlki sinirlerine son derece hâkim, içindekileri zerre kadar ih-sas ettirmeyerek sfenks gibi muammalı, vagonun içinde ayakta, öteki, yani Cemal Paşa donuk ve solgun çehresi, azim ve iradesinin şiddetini belirten safravî mizacı, sert bakışları, enerjik burnu ve bütün özelliğini teşkil eden siyah Asurî sakalı ile heybetli bir diktatör görünüşlü olarak peronda ayakta- birkaç dakika karşı karşıya idiler. Şerif Faysal, tren kalkarken, yani Medine'ye isyan bayrağını açmağa giderken, vagon salonunun penceresinden Cemal Paşa'yı, saygıyla selâmladı.”

Şerif Faysal Bey, işte böyle maiyetindeki mücahitlerle kendisini bekleyen ağabeyi Şerif Ali Bey'le buluşmak üzere Medine'ye giderken, Cemal Paşa da bu buluşmanın başına açacağı dertlerle, zorluklara karşı gereken tedbirleri almış bulunuyordu.

Cemal Paşa, ilk tedbir olarak, Şerif Faysal'ı uğurlar uğurlamaz, Şam'daki 12'nci Kolordu Kumandanı Fah-

reddin Paşa'yı, Medine'ye göndermeğe karar vererek, kendisine şu şifreli telgrafi çekmişti:

“Zatîâlinize pek gizli olarak mühim ve muvakkat (geçici) bir vazife tevdi edeceğim. Bu vazifeye ait vaziyeti kısaca anlatayım: Mekke Emiri, Mısır Seferi için bin kadar hecinli kuvvet gönderecekti. Bu kuvvete mahsuben altıyüz kişi son defa Medine'ye geldi. Ricam üzerine de Şerif Faysal Bey'i, bu mücahitleri benim nâmıma karşılamak ve noksanlarını tamamlayarak kademe kademe trenle bu tarafa sevketmek üzere, bir heyet ile birlikte Medine'ye gönderdim. Mekke Emirinin öteki oğlu Şerif Ali Bey dahi, iki aydan beri Medine'de bulunmaktadır. Ali Bey'in yanında ayrıca beş altı yüz kişilik bir kuvveti de vardır. Bu kuvvet, Mısır Seferi için olan mücahitler dışındadır. Ve sadece Ali Bey'in şahsına bağlıdır. Ali Bey'in, emaret haklarına dayanarak, Medine'de bazı işler yaptığından, Medine Muhafızı Basri Paşa ile araları açılmış ve Ali Bey'in hükümet işlerine karışmamasını kendisine ihtar etmiştim. Bu ihtarımdan Şerif Hüseyin Paşa gücenmiş ve Faysal Bey'in Mekke'ye gönderilmesini bana yazmıştı. Tabii muvafakat etmedim. Ancak mesele aydınlansın diye, Faysal Bey'i son defa Medine'ye gönderdim. Medine'de, Yemen'e gitmek üzere toplanan müfrezenin vereceğim emre kadar, orada bırakılmasını Medine Muhafızı Basri Paşa'ya emrettim. Bu müfreze üç piyade taburu, bir makineli tüfek bölüğü ve seri ateşli bir dağ bataryasından mürekkeptir. Ayrıca Medine'de bir jandarma taburu, bir muhafız taburu, bir mantel ve bir dağ topu takımı vardır. Mücahitlerin ilk kademesinin Medine'den ne vakit hareket edeceğini Şerif Faysal Bey'den soracağım.

Medine Muhafızı Basri Paşa, Şerif Ali Bey'in davranışlarının şüpheli bir şekil aldığını, kabileler arasında hükümete karşı açıkça propaganda yaptığını ve Yemen müfrezesinin yola çıkmasını bekleyerek vakit kazanmak istediğini bildiriyor.

Mekke Emiri Şerif Hüseyin Paşa'nın hükümete karşı açıkça ve fiilen muhalif bir vaziyet alacağına pek ihtimal vermiyorsam da, şayet böyle bir hareket olursa, yahut çeşitli bahanelerle mücahitlerin sevklerinden vaz geçilirse, o vakit hükümetin kendi emrini zorla yaptırması icap edecektir. İşte bu vazifeyi, sizin tecrübe edilmiş elinize vermek istiyorum.

Binaenaleyh, meselâ (Akabe) yi ve bölgeniz içindeki demiryolu hattını teftiş için hareket edip, tesadüfen Medine'yi ziyarete gelmiş gibi, karargâhınızın da lüzumlu olan kısmıyla birlikte, Medine'ye gidiniz. Kolordu şifresini de beraber alınız, Medine'de sadece bir ziyaretçi olarak gelmiş gibi bulunursunuz... Hiç bir işe karışmazsınız... Medine'den, kolordunuzun işlerini –tıpkı ben Medine'de iken yaptığım gibi– idare edersiniz. Vaktâ ki, mücahitler tam itaâtle hareket ederler, Şerif Faysal Bey de ordu karargâhına gelir ve o vakit Yemen müfrezesi de benim emrim üzerine Yemen'e hareket eder, siz de Şam'a dönersiniz. Şayet silâhlı kuvvet kullanılması lüzumu görülür, o zaman Medine'deki bütün silâhlı kuvvetleri kumandanız altına alır ve Allah-u Teâlâ'ya sığınarak tevdi ettiğim vazifeyi, kemâli metanetle ifâ edersiniz.

Böyle bir ihtimale göre, Jandarma kuvvetlerinden başka Medine'de ne kadar silâhlı kuvvet varsa, hepsini muvakkaten emrinize vermesini Medine Muhafızlığına

emredeceğim. Bittâbi asker ve zabıtlere karşı ne suretle kullanılabileceğinizi kararlaştırmak üzere gerek Medine'deki asıl kuvvetin, gerek Yemen müfrezesinin tatbikatlarında bizzat bulunmanızı tasvibinize bırakıyorum.”

Fahreddin Paşa aldığı bu talimat üzerine, maiyetindekilerle Şam'dan yola çıkarken, Medine'ye varmış bulunan Şerif Faysal da, yine Cemal Paşa'dan şu telgrafi alıyor:

“Suriye'nin cenup (güney) bölgesinde bir teftiş yapan 12'nci Kolordu Kumandanı Fahreddin Paşa'nın, Medine-i Münevvere'yi dahi ziyaretle mübahi olmasına müsaade ettim. Kendisi, tanıdığınız gibi pek dindar, temiz kalpli ve pek ziyade itimad ettiğim bir zattır.

Medine-i Münevvere'de kendisine benim nâmıma gereken ikrâm ve müveddetin ifâ buyurulmasını bilhassa rica ederim.”

Bu telgrafi alan Faysal Bey, pek memnun olarak 16 Mayıs günü Medine'ye varan Fahreddin Paşa'yı hararetle karşılamış, Cemal Paşa adına da hoşgeldiniz diyerek, hemen yemeğe davet etmişti. Fahreddin Paşa da, hakkında gösterilen yakınlığa pek duygulanarak teşekkürler ettikten sonra, yemekten ve her şeyden önce gözünde tüten ve tek ziyaret sebebi olan Ravza-i Mutahhara'ya gideceğini söylemiş ve böylece gidip yüzünü gözünü sürdüğü Ravza-i Mutahhara'da hakikaten büyük vecd içinde dualarla ziyaretini yapıp namazını da kıldıktan sonra, davet edildiği Şerif Faysal'ın sofrasında, Şerif Ali Bey'le de buluşmuştu.

Fakat bu esnada, Medine Muhafızı Basri Paşa, Dördüncü Ordu Kumandanı Cemal Paşa'ya alelacele gön-

derdiği bir şifreli telgrafla: “Şerif Ali Bey’in 19-20 Mayıs gecesi Medine-Mekke yolu üzerindeki Bedeviler yanına, Faysal Bey’in de Medine kuzeyinde (Hafire) civarındaki diğer Urbanın toplu bulundukları yere gittiğini, bunların Medine-Mekke yolunu kestiği ve hükûmete karşı isyan ilân ettikleri ve Hicaz’da umumî bir isyanın yakın olduğuna dair Medine’de söylentiler duyulduğu ve Şerif Ali Bey’in teşvikiyle Urbanın demiryolunu tahrip için hareket ettiklerini, dört taburun yetişmesi beklendiği ve Yemen müfrezesinin silâhsız erlerine verilmek üzere silâh gönderilmesi” bildiriliyordu.

Fahreddin Paşa, işte böyle durumun pek nazik bir safhaya girdiği sırada Medine’de bir ziyaretçi gibi bulunurken, Mekke’deki Emir Hüseyin Paşa da Cemal Paşa’ya gönderdiği bir telgrafla şöyle diyordu:

“Mücahitler kafilesinin zarurî noksanlarına rağmen Medine-i Münevvere’ye gönderilmeleri benim duygularım hakkında fazla söz söylemeğe gerek bırakmaz. Ancak bu defa Harbiye Nazırı ve Başkumandan Enver Paşa hazretlerinden alınan 16 Nisan 1917 tarihli telgrafnâme, emire güven gibi esaslı hislere taallûk ettiğinden, bugünkü hükûmet büyüklerimiz gözündeki mevkiim anlaşılınca kadar, Faysal Bey kulunuza mücahitler kuvvetiyle Medine’den hareket etmemesi üzüntü ile bildirilmiştir.”

Ayrıca Şerif Ali Bey de, babasının bu telgrafına rağmen, gördüğü lüzum üzerine, kardeşi Faysal Bey’le beraber kendisinin de şimdilik boşu boşuna Medine’de beklemektense, ilerde gerekirse orduya katılmak üzere Mekke’ye dönmeği münasip bulduklarını bildiriyordu.

Durum birdenbire karmakarışık olmuştu. Daha doğrusu, Mekke Emiri Şerif Hüseyin Paşa'nın epeydir takibettiği gizli politikanın içyüzü, birdenbire gün ışığına çıkmış, aydınlanıvermişti.

Şimdi bu aydınlanan durumu, Cemal Paşa'nın ağzından dinleyelim:

“Mayıs'ın 22'nci günü Beyrut'da bulunuyordum. Fahreddin Paşa'nın Medine'den beni makine başına istediğini, telgraf memurları haber verdiler. Telgrafhaneye gittim. Fahreddin Paşa dedi ki:

Buraya geleli Şerif Ali ve Faysal Bey'lerle gayet samimî münasebetlerde bulunuyordum. İki gün evvel, beni mücahitlerin ordugâhına dâvet ettiler. Birlikte yemek yedik. Mücahitler bedevî oyunları oynadılar ve Kanak boyunca İngilizlerle nasıl döğüşeceklerine dair kasidele söylediler. Dün gece de Ali ve Faysal Bey'lerin konaklarında misafirdim. Bir haftaya kadar mücahitlerin ilk kafilesi trenle Amman'a yollanacaktı. Bu sabah, gayet garip bir değişiklik karşısında kaldım. Şerif Ali Bey'in adamlarından biri bana üç mektup getirdi. Bunlardan biri bana idi. Biri Şerif Hüseyin Paşa tarafından size, üçüncüsü de yine onun tarafından Sadaret Makamına yazılmış bir şifre idi. Ali Bey bana mektubunda diyordu ki: “Babamdan aldığım emir mucibince mücahitlerin Filistin'e gönderilmeleri gecikmiştir. Binaenaleyh burada boşa vakit geçirmektense, mücahitlerle beraber Mekke'ye dönmeğe karar verdim. Zatıâlilerine vedâ etmeden yola çıktığıma çok üzgünüm, kusurumu affedersiniz.”

Derhal mücahitler ordugâhına bir keşif kolu gönderdim. Ordugâhda kimse yoktu. Hükûmete sadık olan

şeyhlerin verdikleri bilgiye göre, Ali Bey maiyetindeki kuvveti üç kısma ayırmış ve bunları çeşitli istikametlere göndermiştir.

Bu akşam olmazsa, yarın demiryolu hattına tecavüz edilmesi ve Medine ile Suriye arasındaki bağlantının kesilmesinden sonra, Medine'ye taarruz etmeleri muhakkak imiş. Verdiğiniz talimat gereğince hemen Medine'deki kıtaların kumandasını üstüme aldım ve her ihtimale karşı müdafa tertiplerini almağa başladım.

Şerif Hüseyin'in bana ve Sadarete yazdığı şifreleri açtırarak okudum. Şerif bu şifrelerinde, biri gayet yumuşak, öteki gayet sert ifadelerle muhabere eden iki devlet adamının hangisine inanmak lâzım geleceğini kestiremediğinden, hükûmetle her türlü bağlantıyı kesmeğe mecbur olduğunu bildiriyordu. Şerif'in mültefit dediği bendim. Sert dediği de Enver Paşa idi.

Faysal Bey'den de, Medine'ye giderken kendisine verdiğim şifre anahtarı ile yazılmış bir telgraf aldım. Bunda da Faysal Bey şöyle diyordu:

“İnşallah yakında oraya geldiğimizde sözlü olarak arzedeceğim sebeplerden dolayı, mücahitlerin Suriye'ye gönderilmelerinin gecikmesi pederim tarafından emrolundu. Şu son zamanlarda cereyan eden ahval son derecede teessürümü mucip oluyor. Bunlar giderilmedikçe sizi görmeğe utandığımdan bir müddet için Mekke'ye gideceğimi arzederim efendim.”

Cemal Paşa, durumu böylece bütün açıklığı ile görünce 20 Mayıs günü Medine Muhafızı Basri Paşa ile, yine oradaki 12'nci Kolordu Kumandanı Fahreddin

Paşa'ya çektiği telgrafında: *“Durumun gelişmesini beklerken, savunma vaziyeti alınması, demiryolu üzerindeki zayıf istasyonları koruyan kuvvetin ve bu istasyonları tek başlarına savunanlara yetecek kadar su, erzak bulundurulması, Mekke Emiri ile de aramızda doldurulması kabil olmayacak uçurumlar açacak harekete bizim tarafımızdan başlanmamasına dikkat edilmesi, fakat onlar tarafından başlanacak olursa şiddetle karşı konulması lâzım”* olduğunu bildirmişti.

Medine'deki kumandanlar aldıkları emir gereğince hareket ederlerken, Cemal Paşa da, Medine'ye hemen yardımcı kuvvetler göndermeğe başlamıştı.

22 Mayıs'da Medine'ye doğru Suriye'den yola çıkarılan birlikler bir piyade alayı, bir makineli tüfek bölüğü, bir dağ bataryası ve iki telsiz-telgraf postasından ibaretti. Ayrıca Hicaz demiryolu savunmasını kuvvetlendirmek üzere takviyeli piyade alayı ile bir ester süvar (kattırlı) müfrezenin hat boyundaki Medayin istasyonuna gönderilmesi emredilmişti.

23 Mayıs gecesi sabaha karşı artık âsi diyeceğimiz dünkü mücahitler, yüzlerindeki maskeyi atarak, Medine karakollarına saldırmışlar ve def edilmişlerdi.

Silâhların bu ilk patlayışlarıyla, Hicaz isyanı da fiilen başlamış oluyordu.

Suriye'den gönderilen kıtalar da, asilerle çarpışa çarpışa 31 Mayıs'da Medine'ye varmışlar ve böylece ordu da duruma hâkim olmuştu.

İSYANIN ASIL SEBEBİ NEYDİ?

Lâkin bu isyanın sebebi neydi? Araplar istiklâl mi istiyorlardı? Hayır, Araplar bütün bu harp boyunca Türklerle omuz omuza Çanakkale'den itibaren her cephede savaştılar. Hattâ İstiklâl Savaşı'mızda Aydın Cephesi'nde, Mehmetçiklerle yanyana Yunanlılarla boğuşarak, canlarını veren Araplar vardı. Ve ilk Cihan Harbi'nde, Araplar'la meskûn hiç bir yerde, ne Irak, ne Suriye, ne Lübnan, ne Yemen, ne Filistin'de Türklere isyan eden tek bir Arap görülmedi.

İsyan eden, sadece Mekke Emiri Şerif Hüseyin Paşa idi. Bu paşa, bütün Arapları hükmü altına alıp kral, hatta imparator olmak sevdasındaydı.

İngilizler, onun bu ihtirasından faydalanarak, Türklere karşı ayaklandığı takdirde kendisine ne lâzımsa, para, silâh, cephe, erzak vererek yardım etmeği ve belirli bir sınır içinde müstakil bir Arabistan kurmayı vadetmişlerdi.

Sonraları açıklanan vesikalara göre, Şerif Hüseyin Paşa 1915 Temmuz'unda İngilizlerle doğrudan doğruya temasa geçmiş ve onlardan, işbirliği yapmak karşılığında Kuzeyde Mersin ve Adana'yı içine alarak İran hududuna, Doğu'da Basra Körfezi'ne, Güney'de Hint Okyanusu kıyılarına ve Batı'da Kızıldeniz'le Akdeniz'de, Mersin'e kadar uzayacak bir hudut içinde Arap istiklâli istemişti.

Şerif Hüseyin'in bu isteği üzerine başlayan pazarlık 1916 yılı ortalarına kadar sürmüş ve bu esnada yukarıda belirttiğimiz şekilde, Osmanlı hükümetiyle Cemal Paşa'yı cihâda katılacağım diye oyalayarak, vakit kazanan Şerif Hüseyin Paşa, nihayet anlaşmaya vardı-

ğı İngilizlerle işbirliği yaparak, ilk ve ufak çatışmalar-
dan sonra 27 Haziran 1916 günü resmen beyannamesi-
ni yayınlarak isyan bayrağını çekmişti.

Şerif Hüseyin'in bu isyanda kullandığı Araplar'da, Hicaz çöllerinde öteden beri göçebe hayatı yaşayan ve gazve (talan) ile geçinen son derece cahil, dünyadan habersiz fakir fukara bedeviler, yani (Urban)dı.

Mekke, Tâif, Cidde gibi şehir ve kasabalardaki Araplar, isyana katılmadıkları gibi Şerif Hüseyin de za-
ten bunlardan asker almak teşebbüsünde dahi bulun-
mamıştı. Urban ve Şeyhleri (reisleri) fakirlikleri dolayı-
siyle paradan başka bir şey bilmezlerdi. Parayı verenin
düdüğünü çalmak tâbiri sanki bunlar içindi. Para için
yapmayacakları şey olmazdı. Dilenmezler, fakat gözle-
rine kestirdiklerini soymak için, boğazlamaktan da çe-
kinmezlerdi. Ve Hicaz çöllerinin bilfiil hâkimi de bun-
lardı. Uçsuz bucaksız çöllerde, Osmanlı Hükümeti za-
manında, bütün gayretlere rağmen, bunların (Gazve)
dedikleri talanlarının bir türlü önü alınamamıştı.

Hazreti Peygamber cihâda girdiği günlerde, kâfirlerle savaşırken, kendilerini uzaktan seyreden be-
devileri görünce, haber göndermiş ve gazaya katılarak
sevaba girmelerini istemiş. Şeyhleri kılını bile kıpırdat-
madan: “Hele durun bakalım, hangi taraf yenilecek, gö-
relim de o vakit elbette onun üstüne çullanırız. Bunu
görmeden nefsimizi boşu boşuna tehlikeye atamayız.”
cevabını vermiş ve işte bu olaydan sonradır ki, Peygam-
berimiz de bunlara: “*Urban, küfür ve nifaktan daha şid-
detlisidir.*” demişlerdir. Urban, karakterleri itibariyle çö-
lün işte bu mahlûklarıydı.

Şerif Hüseyin gibi İngilizler de bunu bildikleri için, para gücüyle ancak bunlardan faydalanmışlardı. Ve isyanı, sonuna kadar bunlarla yürütmüşlerdi.

Şüphesiz ki bu isyanın, Türk ordularının sevk ve idaresi üzerinde etkisi büyük olduğu gibi, sonuçları da çok zararlı olmuştur. Askerî uzmanların belirttiklerine göre, nasıl Balkan Harbi, Yemen İsyanı yüzünden kaybedilmişse, Suriye'nin elden gidişine sebep olan Filistin Harbi de, Hicaz İsyanı yüzünden kaybedilmiştir.

FAHREDDİN PAŞA KIMDI?

İsyan fiilen yukarda da belirttiğimiz gibi, 23-24 Mayıs 1916 gecesı Şeriflerin Medine'den kaçarak, karakollara ve demiryollarına saldırmalarıyla başlamıştı.

Bu tarihte, İngilizler de Süveyş Kanalı'na ikinci seferlerini yapmak üzere idiler. Demek ki, İngilizler kendileri için en uygun gördükleri zaman, Şerif Hüseyin'i isyana başlatmışlardı. Şerif Hüseyin, oğullarını Medine'ye saldırtırken kendisi de Mekke ile Tâif ve Ciddé'yi ele geçirmek teşebbüsünde bulunuyordu. Çünkü o günlerde Mekke ile diğer şehirlerde henüz Türk kıtaları (garnizonları) hâkim bulunuyordu. Böylece, fiilen ilk önce Medine'de başlayan isyan, bir hafta içinde Mekke ile çevresine de yayılmıştı. Ancak Mekke ile Tâif ve Ciddé'de bulunan Türk Garnizonları, Medine'de olup bitenlerden haberdar olmadıkları için Şerif Hüseyin'in âni surette saldırıya başlayışı üzerine, isyanla karşılaşmışlar ve derhal kendilerini korumağa koyulmuşlardı.

Şerif Hüseyin, Mekke'de bulunuyor ve Mekke Kalesi'nde ve civarda bulunan Türk muhafızlara saldı-

ıyor, böylece Mekke şehri içinde harp oluyordu. Aynı zamanda, Tâif ve Cidde’de çarpışmalar başlamıştı.

Haziran başında, durumu Dördüncü Ordu Kumandanlığına bildiren Medine Muhafızı Basri Paşa, şöyle diyordu:

“Emirin isyan ettiği tahakkuk etti. Mekke’de askere hücum edilmiş, çarpışma devam etmekteymiş. Bir kısım kıtalar, zabıtlar ve memurlar âsilerin eline düşmüş, bazı karakollar mukavemet etmekte imiş. Vali Paşa Tâif’dedir. İki gün evvel, Medine önündeki âsilere Mekke’den beşyüz silâh gelmiş. Cidde garnizonu, denizden İngilizler tarafından bombardıman, karadan da âsiler tarafından tazyik edilmektedir. Cidde’deki kuvvetimiz iki piyade taburu ile bir dağ bataryasından ibarettir. Cidde bombardımanı 27-28 gecesini başlamış, düşman gemileri âsilere her türlü yardımı yapmaktadır. Medine ile Mekke ve Cidde ile Mekke arasında haberleşme ve ulaşım kesiktir.”

Suriye’den gelenlerle Medine’deki kıtalar Fahreddin Paşa kumandasında karma bir kuvvet teşkil ettiler ve ‘Hicaz Kuve-i Seferiyesi’ namını aldılar.

Bu Hicaz Kuve-i Seferiyesi Fahreddin Paşa’nın kendi ruh ve cevherini katışıyla mükemmel bir asker sevk etme birliği haline gelmişti. Ve görüleceği gibi kahramanlıklar yapacaktı.

Fakat sonraları Mustafa Kemal Atatürk’ün de “Sağlığında adını tarihe altın harflerle yazdıran kumandan” dediği bu Fahreddin Paşa kimdi? Onu, müstesna şahsiyeti ve her cephesiyle ve bilhassa askerlik tarafını en yakından bilen ve tanıyan Dördüncü Ordu Kurmaybaşkanı Ali Fuad Erden’den dinleyelim:

“Fahreddin Paşa Rusçukludur. 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi’nde çocuk iken, Rusçuk’tan anavatana hicret etmişti.

Bir kıtayı teftiş ederken, kıtanın en başındaki eri, herkesin gözü önünde kucaklar, öper ve bu kucaklama, kumandan tarafından bütün kıta erlerinin aynı şefkatle sarılma edildiğinin senbolik ifadesi olurdu.

Fahreddin Paşa, her sabah Harem-î Şerif’in hademeliğini yapar, kefene bürünerek ve başına beyaz sarık sararak Peygamberimizin merkadını kendi eliyle siler süpürürdü. O, Ravzâ-i Muhtaharranın hizmetkârı, bekçisi, muhafızı-mukaddes cihad esnasında düşmanla işbirliği yapanlara karşı-muhafızı idi.

Fahreddin Paşa Medine etrafında, top menzili kadar uzakta, münferid tabyalardan mürekkep müstahkem bir ordugâh inşa etmişti. Müstahkem ordugâhın içinde bol su, hurmalıklar, bahçeler vardı. Ve Fahreddin Paşa askere ziraat yaptırmıştı. Medine’ye çekirge yağırdı ve Medine’nin beslenmesine yardım etmek için çekirgeden dahi faydalanırdı. Çekirge salatası, Hicaz Kuvvet-i Seferiyesi karargâhının tabldotuna resmen girmişti. Kumandan, subaylarla birlikte kendisi de bu salatayı yerdi. Fahreddin Paşa, cepheden izinli gelen erler için pehlivan güreşleri, çeşitli yarışlar ve karagöz oyunları tertip ederdi. Fahreddin Paşa’nın askerinin ruhu kendisinde. Kendisi de askerinin ruhunda yaşırdı.

Dünyamızın en nefis ve en lezzetli hurması Medine hurmasıdır ve Medine’nin taze ve iri hurması yeryüzünün en tatlı yemişidir. Fahreddin Paşa, hurma mahsulünü itinâ ile toplatır, anbarda saklardı. Bir yıl Erkân-ı

Harbiye reisine küçücük bir kutu hediye etmişti. Medine hurmasını pek sevdiğim halde, Medine müdafilerinin mâsum hakkı olan bu hurmayı yemeyi vebâl saydım. Ve bir tane almadan, yalnız imrenerek hurmaları seyrettikten sonra, saygı ile aynen iade ettim. Ordudan da bir emir yazıldı:

“Medine hurmasından dışarı çıkarılmayacak, kimseye tek hurma bile hediye edilmeyecek. Medine hurması tamamen Medine’de kalacaktır.”

Fahreddin Paşa’nın bir zaafı vardı: Medine’nin ve Hicaz cephesinin umumî harp durumu içinde asker sevketme ikinci hattâ üçüncü mevki bir cephe olduğunu, Hicaz cephesine ne kadar az mümkünse o kadar az kuvvet ayırmak ve Filistin cephesine ne kadar çok mümkünse o kadar çok kuvvet tahsis etmek zaruri olduğunu, takdir etmek istemiyordu.

Onun fikrince Filistin cephesi demek Yahudilerin, Hristiyanların mukaddes şehri olan Kudüs demektir. Müslümanların mukaddes şehri olan (Medineî-Münevvere) Kudüs-ü Şerif kadar önemli değil midir, Fahreddin Paşa’nın kanâatine göre bu, “döner dünyada” siyasetçe, askerlikçe, maddece mânâca, her şeyce en mühim nokta, bugün Medine’dir. Kubbe-i Hadra (yeşil kubbe) üzerinden Türk’ün al sancağının indirilmesi ihtimalinden dehşet duyardı. Medine’nin anavatanından ayrı düşürülmesine hiç katlanamazdı. Ve hep sorardı: “Medine anavatan değil mi?” Bu soru, onun asker sevketme anlayışını ifade eder. Medine dolaylarında âsilere, hükûmetin gücünü göstermek için, onlarla sonuna kadar savaşmak isterdi. Bunun için, Medine etrafında ve menzil hat-

tı üzerindeki kuvvetleri ileri çeker, sonra “demiryolu ve menzil hattı zayıfladı, tehlike var!” diye feryad ederek, ordudan yani kuzeyden kuvvet isterdi.

Hicaz’da saldırıdan, savunmaya geçildiği ve Medine çevresinin müdafaası ile yetinilmesi emredildiği zaman Medine’nin dar çevresine çekilmemek ve şehrin hiç olmazsa bir günlük mesafe ilerisinde kalmak için, ısrar etmiş ve bu yüzden şiddetli tartışmalar olmuştu. Medine’nin boşaltılması emredildiği zaman Fahreddin Paşa ağlayacak, Medine Kalesi’ni savunmak üzere kendisine bir alay bağışlanması için yalvaracak, yakaracak, yanık suzeşli acı feryatlar kopacak ve en sonunda, boşaltma emrinin geri alınmasına muvaffak olacaktı.”

LAVRENS KİMDİ?

Şimdi bütün Hicaz harekâtı boyunca, âsilerin en büyük yardımcısı, hattâ belli başlı sevk ve idarecisi olarak karşımızda bulunacak olan Lavrens’in kim olduğunu görelim: Lavrens aslen İrlanda’lı bir ailenin çocuğudur. Oxford Üniversitesi’nde okumuştur. Spora ve eski eserlere meraklıdır. Bu merakla ve biraz da macera düşkünü oluşuyla ikide birde ortadan kaybolur, uzaklarda dolaşır, kendine göre araştırmalarda bulunurdu. Bir ara, Akdeniz seferine çıkarak Beyrut’a oradan da bedevi kıyafetine bürünerek, Suriye içlerine kadar yürüyerek gitmiş, sonra Irak (Mezopotamya) ile Nil vâdisinde sakin bir çok kabileler arasında dolaşıp incelemelerde bulunmuş ve tezini Haçlıların Arz-ı Mukaddes’de yapmış oldukları askerî binalar konusunda hazırlamıştı. Daha sonra yine buralarda dola-

şırken Hititlere ait kazılarda çalışmış ve daima yerli Araplarla düşüp kalkarak, dillerini de öğrenmişti. Birinci Dünya Harbi'nden biraz öncelere kadar bu suretle, İngiltere dışında Türkiye topraklarında ve çoğunlukla Suriye ve Filistin'in gözden uzak arkeolojik bölgelerinde eski eserler ve kazılarla meşgul olan Lavrens 26 yaşında iken Kahire'ye gitmiş ve orada meşhur Mısır Fevkalâde Komiseri Lord Gicner'in karagâhında bir müddet Harita Dairesi'nde çalıştıktan sonra, istihbarat şubesine geçerek casusluk işleriyle meşgul olan Lavrens, nihayet casusluk şebekesinin şeflerinden biri olmuştur. Hicaz'da Şerif Hüseyin'in isyan ettiği günlerde bu suretle Kahire'de bulunan Lavrens, âsilerin Cidde ve Mekke ile çöle hakim vaziyete geldikleri sırada bir yolunu bularak onbeş gün izin alıp Cidde'ye gitmiş ve orada Şerif Faysal'la temas etmiştir. Bu esnada âsilerin durumu, Türklerin mukavemeti sebebiyle pek nazik hattâ tehlikeli bir hale gelmiş bulunuyordu. Neredeyse ümitsiz bir hale gelmek üzereydiler.

Lavrens'in bir deveye binerek gittiği Cidde yakınlarında bir yerde Şerif Faysal'la buluşuşunu, tanınmış Amerikan yazarlarından Louvel Tomas (Lavrens'le Arabistan'da) isimli eserinde şöyle anlatır:

“Lavrens, şarkta âdet olduğu gibi hoşbeşden sonra, Faysal'a birden bire şu suali sordu:

“Ordunuz ne zaman Şam'a girecek?”

Faysal bu soruya üzüntü ile şu cevabı vermişti:

“Allah büyüktür ama, şimdiki halimizle Şam kapıları bize kapalıdır. Bundan sonra yapsak yapsak, Medine'ye hücum edip bu şehiri Türklerin elinden kurtaracağız.”

Lavrens, Faysal ile bulunduğu üç dört gün içinde, o esnada bir karga sürüsü halinde bulunan Arap kuvvetlerinin, Sina yarımadasındaki İngiliz ordusuna yardım edebilecek şekilde düzenleneceğine hükmetmişti.

Lavrens, hemen işe başlayarak faaliyete o kadar daldı ki, onbeş günlük izni bitince Kahire'deki amirlerine haber göndermeğe bile lüzum görmeksizin Arabistan da kaldı ve o tarihten sonra Lavrens artık Arap İsyanı'nın dürtücü ruhu yerine geçti. O esnada yüzbaşı idi. Ve Cidde'ye varıp Faysal'la ilk konuştuğu sırada Arapların askeri durumu âdetâ vahamet kesbetmişti. Çünkü Türkler Medine'yi takviye için güneye bir kolordu sevketmişlerdi. Aynı zamanda isyanı kökünden koparıp atmak maksadı ile katırlı ve develi kıtalar ve topçu kıtaları sevk ediyorlardı. Medine'den Mekke'nin geri alınması için mürettep bir kuvvet yola çıkarılmıştı. Lavrens'in belirli bir planı yoktu. Fakat maksadı, Türkleri sıkıştırmak ve oyalamakla kuzeyde, yani Sinâ yarımadasındaki Türk kuvvetlerinin bir kısmının dikkat nazarını kendi tarafına çevirecek bir yol bulmaktı.

O Faysal'a, Arap ordusunun nihayet iki yıl içinde Şam'da bulunacağını söyleyerek, onu şaşırtmıştı. Fakat Lavrens'in son derece azimli tavrı, Faysal'ı etkilemiş olduğundan, onun yardımını kabul etti. Artık genç eski eserler uzmanı, asker olmuştu. Şimdi tarihin eski devirleriyle meşgul olmağa alışmış olan fikri, savaşın sert gerçekleriyle uğraşmağa başladı.

LAVRENS'İN PLÂNI

Lavrens'in hesabına göre, Hicaz denen yüzelli bin mil kare genişlikteki memleketi Türkler âsilerden temizleyip tamamen ellerinde bulundurmak isterlerse, bura-ya yarım milyon asker göndermeleri lâzımdır. Halbuki, bugünkü durumda ancak yüzbin kadar gönderebileceklerinden, bu geniş çöllerin bütün kabilelerini tek bir ordu halinde toplayabildiği takdirde, Türkleri yalnız Hicaz'dan çıkarmakla kalmayıp, Suriye'yi bile istilâ edebilirdi.

Böyle birleşmiş bir Arap ordusu toplayabilmek için, yıllardan beri kabileler arasında sürüp giden kan davalarını, karşılıklı düşmanlıkları ortadan kaldırmak lâzımdı. Lavrens'in Kahire'ye dönmeyişi üzerine, oradaki İngiliz umumi karargâhından kendisine geniş yetki ile Hicaz'da kalma müsadese verilince, 1916 yılı Ekim ayında faaliyete başlamıştı. Bu esnada henüz 28 yaşında bulunuyordu. Akşam olunca Lavrens, Bedevi çadırlarının önünde şeyhler ile oturur, Arap milletin'in geçmişdeki büyüklüğünden, birliğinden ve şimdiye kadar uğradığı haksızlıklardan bahsederek onları Türkler aleyhine ayaklanmağa teşvik ile derdi ki: *"Araplar eski azametlerini ve hürriyetlerini tekrar kazanmak isterlerse, fırsat zamanı gelmiştir. Çünkü can düşmanları olan Türkler şu anda İngilizler, Fransızlar, Ruslar ve İtalyanlarla savaşmakta olduklarından, Araplara karşı gönderecek kuvvet bulamazlar."*

Lavrens bu çeşit teşvik ve tahrikleriyle altı ay kadar bir zamanda Mekke ile Medine arasında yaşayan Arap kabilelerinden belli başlı üçünü yani 'Cüheyne', 'Belli' ve 'Harp' kabilelerini eli altında birleştirmeyi başarmıştı.

Lavrens'in fikrinde, Türk kuvvetlerinin Mekke'ye gelebilmeleri için Kızıldeniz kıyısında -Cidde'nin yüz mil kuzeyindeki- Rabuğ Limanını ki -burada hurmalıklarla su kuyuları vardır- ele geçirmeleri lâzımdır. Bu sebeple Lavrens'in ilk plânı bu Rabuğ Limanı ile Medine arasındaki dağınık ve intizamsız bedevileri son sistem silâhlar ve bol cephane ile silâhlandırmaktı. Bu suretle Arapların, Türklerin bu alanda ilerlemelerini önleyebilecekleri ümid olunuyordu.

İkinci plâna göre Lavrens, Rabuğ dışında tahkimat yaptırarak orada mevzi alıp, İngiliz donanması ile işbirliği yapacak Türkler bu tarafda yürüdükleri takdirde, onlara karşı koyacaktı.

Fakat Türkler Lavrens'in bu tertibatını, telâş ve korku verecek bir süratle alt üst ettiler. Yani umulduğundan çok daha tez ve âni bir surette, dâğ geçitlerinden karşılarında kimse yokmuş gibi, kolaylıkla ve hızla geçtiler.

İşte bu devrede, Lavrens, Türklerle karşı karşıya yapılacak bir muharebede Arapları perişan edeceklerini anlamış ve aynı zamanda Arapların o kadar alışık oldukları çapulculuk (yani vurup kaçmak) şeklindeki çete harbi yapacak olurlarsa, çöl adamı olmayan Türklerin de bu çöl serserilerini ele geçirip ezemeyeceklerine kanaat getirmişti.

İşte bu suretle gözü açılan Lavrens, planını değiştirdi. Ve şöyle düşündü: Medine ve Hicaz demiryolu -yani Medine ile Şam arasındaki demiryolu- boyunca bulunan Türk kıtaları, çöle çevrili bir vaziyette kalmak zorundadırlar. Halbuki Araplar her an yer değiştiren kum

tepeleri arasında, kendi evlerindedirler. Bir bedevi kabilesi, bir çapul için çadırlarından yola çıkınca, bunların her birisi devesi ile tek başına, müstakil bir muharip olur.

CASUS LAVRENS...

Her çöl Arabı, uçsuz bucaksız çölde yalnız başına bir savaş gemisi gibi harekette serbest bulunur ve kendi kanununu yürütür. Bedevi, hecin devesi üzerine binince, çadırına bir daha dönmek lüzumunu duymaksızın, cansız denebilecek kum deryası çöllerde haftalarca kendi kendine yeterek dolaşabilir. Bedevi'nin savaşmak usulü bambaşkadır. O bir avcı, avını arar gibi gözüne kestirdiği düşmanın peşine düşüp nihayet onunla karşı karşıya gelmek istemez. Bedevi, düşmanın tamamıyla habersiz bulunduğu bir anda, birdenbire üstüne saldırır, işini hemencecik görebildiği kadar görür ve düşman daha aklını başına toplamaya vakit bulamadan, izsiz, yolsuz çölün ufkunda gözden kaybolup gider. İşte Lavrens'in Türklere karşı tatbik etmek istediği plan buydu.

Lavrens, bu kararı verdiği günlerde hasta yatıyor ve Türk kuvvetleri de süratle Rabuğ üzerine yürüyordu.

Lavrens, Rabuğ Limanı etrafında yaptırmış olduğu siperleri kuvvetlendirecek yerde, hemen Şerif Faysal'ı ve kuvvetlerini alarak kuzeye hareket etti.

Yalnız Şerif Hüseyin'in küçük oğlu Emir Zeyid'i bir miktar kuvvetle, Türkleri oyalamak üzere geride bıraktı. Bu suretle Türkler'e Mekke ve Cidde yolunu tamamıyla açık bırakmıştı.

Kuzeydeki küçük Yenbu ve Elvecik limanları Türklerin elinde bulunuyordu.

Lavrens'in planı bu küçük fakat askerlikçe önemli limanları zaptederek Hicaz demiryolunu tehdit etmek ve Türkleri ya Medine'ye dönmeye zorlamak, yahut ulaştırma yollarını kesip çöl ortasında yiyeceksiz, mühimmatsız kalmak tehlikesine uğratmaktı.

Lavrens, Hicaz'da isyanı geliştirmek için kendi akıl, zekâ ve kabiliyetine güveniyordu. Lâkin bir de Arapların içinden kendisine yardımcı olacak bir 'Şef'e ihtiyacı vardı. İhtiyar ve baba Şerif Hüseyin faal bir şef olamazdı.

Oğullarından Abdullah'ı tombul ve rahatına çok düşkün, Ali'yi saf, Zeyd'i soğuk, durgun ve heyecansız buldu. Sadece Faysal'ı beğendi.

Lavrens hatıralarında bu konuda şöyle der: *"Beni dikkatle süzen, beyaz ipekler giyinmiş bir şahsiyet gördüm. İlk bakışta anladım ki, Arabistan'da aradığım ve benim kendisine hizmet için gelmiş olduğum adam, yani Arap isyanını zafere ulaştırabilecek (şef) gücünü haiz ve bizim hizmetimizden ve yardımımızdan çekinmeyecek akıllı adam, bu idi. Bu zat bana sordu: "Ordugâhımızı nasıl buluyorsunuz?" Ben de: "Güzel, fakat Şam'a pek uzak." dedim. Şam kelimesi orada bulunanların içine bir kılıç gibi saplandı. Hepsinde bir kıpırdama oldu. Kaskatı kesildiler ve bir dakika nefeslerini tuttular. Hepsi, uzak zaferin hayaline dalmış gibi oldular. En nihayet Faysal bana dönerek güldü ve: "Elhamdülillâh Türkler daha yakındır!" dedi.*

Lavrens işte Şerif Faysal'ı böyle seçti. Ve ondan sonra onunla işbirliği yaparak, âsilerin ihtiyaçlarını, top,

tüfek, altın, dinamit, erzak, malzeme, araç, öğretmen, uzman, teknisyen vesaire tesbit edip temine koyuldu. Ve Yenbu karargâhına giderek, ilk iş olarak bir üs kurdu.

Lavrens artık Şef saydığı bütün Araplara da öyle gösterdiği Faysal'ın en yakın, has müşaviri, fikren ve fiilen yardımcısı bir kelime ile sağ kolu ve sağ eli olmuştu. İki yıl sonra asilerin başında ve Şefin yanında Şam'a girdi. Taç ve tahtlar dağıttı.

Bu derece başarıya ve şöhrete ulaştıktan sonra, Lavrens hakkında söylenmedik söz kalmadı: "Arabistan'ın taçsız kralı", "Tehlikeli sihirbaz", "Muammalı adam", "Doğunun haritasını değiştiren adam", "Müslümanların mukaddes topraklarının gerçek şefi", "İngiltere'nin millî kahramanı", "Dünya dinamit şampiyonu", "Krallar yapıcısı" kimi de onu Mareşal Allenby'den üstün buldular. Hatta Napolyon'a benzettiler.

Umumi Harp esnasında Kanal Seferini yapan Dördüncü Ordu Kurmay Başkanı ve sonraları Harp Akademisi Kumandanı olan rahmetli general Ali Fuad Erden ise hatıralarında, bu konuda şöyle der:

"Lavrens'i böyle ünlü kılan biz Türkler olduk. Bizim strateji ve siyasetimiz, Medine'yi, Hicaz hattını tahliye etmemek hususundaki inad ve ısrarlarımız ki, Lavrens'i lâayık olmayarak "Masal kahramanı" yaptı. Büyük Okyanus'un dibine bir dalgıç indirdiğimizi farzedelim. O kadar derine dalgıç indirilmez ama, biz indirdiğimizi farzedelim. Bu derinlik azami 80 metredir. Hicaz hattının uzunluğu Dera'dan Medine'ye kadar 850 kilometre, yani okyanus'un derinliğinin on mislidir... Dalgı-

cı, Okyanus'un dibine tesbit edelim. Ve ona bir boru ile hava, su, yiyecek gönderelim. Bu havayı, bu suyu, bu yiyeceği ulaştıran boru denizin yüzünden dibine kadar köpek balıklarının hücumlarına uğruyor ve hergün uğruyor. Buna rağmen dalgıç yıllarca o dipte bırakılıyor. Her güçlüğe katlanarak, her tahrip ve zarar onarılarak, her hücum geri atılarak orada bırakılıyor. Dalgıç Fahreddin Paşadır. Medine garnizonudur. Nefes borusu ve can damarı Hicaz demiryoludur. Köpek balıkları da, dinamitçi asilerdir.

Şimdi sorarım size, kimin yaptığı iş, daha zordur? Katlandığı zahmet ve fedakârlık daha büyüktür? Köpek balıklarının mı, dalgıcın mı, yoksa nefes borusunun yani, Hicaz hattını müdafaa edenlerin mi? Hicaz hattının meçhul kahramanlarının ve meçhul şehitlerinin mi?"

İşin bu tarafını tarihe bırakarak, asıl konumuza gelelim.

MEKKE SEFERİNDEN VAZ GEÇİLİYOR

Lavrens'le şefine karşı bizim durumumuz neydi? Başlayan isyan karşısında, elimizdeki imkânlarla, ne yapmayı düşünüyor, gücümüzün neye yeteceğini hesaplıyor, daha doğrusu (Mukaddes Cihâd) ilân etmiş bir Hilâfet Devleti olarak, yetkisi altında kaldığımız bir takım duygularla hesabı kitabı bir yana bırakıp, yahut hesabı kitabı bu duygularla bağdaştırmaya çalışarak ne yapmak istiyorduk?

Bu konudaki kararı verecek durumda bulunan kimse, aynı zamanda Başkumandan olan Padişah ve Hâlife'nin de vekili sıfatıyla Enver Paşa idi.

Başkumandan Vekili Enver Paşa, kati kararı vermeden önce, Dördüncü Ordu Kumandanı Cemal Paşa ile mutabık kalarak, umumi vaziyeti inceletmek üzere Suriye'ye bazı uzmanlar gönderdi.

Bir Alman işletme müdürü ile Umumi Karargâh Demiryolu Şubesi Müdür yardımcısı Kurmay Yarbay Tevfik Bey'den ibaret olan bu uzmanlar, incelemeden sonra verdikleri rapora göre eldeki imkânlar, yani bil-hassa demiryolu gücü, bir yandan Kanal Seferi yapılıırken, bir taraftan da Hicaz'da geniş ölçüde harekât yapmaya ve Mekke'yi kurtarmaya elverişli değildi.

Şu halde ya Mısır Seferinden vaz geçilip, Mekke üzerine yürünecek, ya da Mekke'den vaz geçilip, Kanal'a doğru gidilecekti.

Askeri uzmanlara göre Mekke seferi çok güçtü. Tarihte, Batı Arabistan, Hicaz, Asîr, Yemen seferleri ancak denize dayanarak, denize dik gelen yollardan içeriye doğru yapılmıştı. Deniz yolları da Osmanlıların elindeydi. Hareketlerin hedefleri San'a, Sa'da, İpha, Taif, Mekke kıyından ortalama 150 kilometre uzaktaydılar. Tarihte denize paralel olarak, karadan yapılmış sefer yoktur.

Denize hâkim olan İngiltere düşman olduğu vakit, Arabistan'a sefer yapmak âdeta imkânsız ve o günkü durumunda Mekke seferi, Birinci Kanal Seferi'nden daha güçtü. Bu coğrafi sebeplerden dolayı Birinci Dünya Harbi esnasında Mekke seferini yapmamak hikmet ve basiret gereği idi. Fakat akıl ve hesap yerine dinî duygular ve siyaset ön plâna geçti. "Cihad-ı Mukaddes" in baş kumandanı olan Enver Paşa, (Hilâfetin Murassa

tacı olan Kâbe-i Mükerrerme'nin) kaybedilmesine pek ziyade üzüldüğünden, onu geri almak için Mekke seferinin mutlaka yapılmasını istiyordu.

Cemal Paşa ise, kendisinin Suriye'de bazı Arap eşrafını aşarak Hicaz İsyanına ve netice itibariyle Mekke'nin kaybolmasına sebep olduğu vehmiyle üzülyordu ve isyanı kökünden bastırmak için Mekke'ye gitmek emelindeydi.

“Vehmiyle üzülyordu” dedim. Çünkü sonradan öğrenildiğine göre Mekke Emiri Şerif Hüseyin, daha harpten önce isyan kararını vermiş olduğuna göre, idamlar isyanın sebebi değil, bahanesiydi.

Bu konuda Enver Paşa ile Cemal Paşa arasında uzun uzadıya muhaberele cereyan etti. Ve nihayet Başkumandan vekili sıfatıyla Enver Paşa, 14 Eylül 1916 günü Resul'ayın da Cemal Paşa ile buluşup görüşerek şu kararı verdiler:

“Mekke seferi yapmak için en az yeni bir tümen lâzımdır. Umumi vaziyet ise, eldeki ihtiyat kuvvetlerinin kesin neticeyi sağlayacak bölgelerde kullanılmasını gerektirdiğinden Hicaz'da şimdilik müdafaada kalmak mümkün olursa Yenbu hareketini yapmak.”

Bu kararla askeri müdafa, sağduyu, daha doğrusu ahvalin zarureti, siyasete ve dinî duygulara galebe çalmış oluyordu. Mukaddes Cihad düşüncesiyle Mekke'ye gidilmeyecek, fakat yine biraz olsun, o düşüncenin tesiriyle Medine'nin müdafaasına devam edilecekti. Medine ile beraber onun damarı ve nefes borusu olan Hicaz demiryolu korunacak ve savunulacaktı.

Medine, harbin sonundan sonraya kadar da muhafaza ve müdafa edilmiştir.

Mekke seferinden vaz geçilip de, Medine’de müdafaya karar verilince, Dördüncü Ordu Kumandanı Cemal Paşa, Hicaz seferi kuvveti kumandanı Fahreddin Paşa’ya, 10 Aralık 1916 tarihinde zâta muhsus şifre ile şu telgrafı çekmişti:

“İngilizler Sina Çölünü istirdat (geri alma) ve belki Filistin’e taarruz maksadıyla Ârişe pek ziyade yaklaşan demiryoluna dayanarak ilerliyorlar.

Hicaz Seferi kuvvetinin Mekke istikametinde ilerlemesi geciktirilmiştir. Hicaz seferi kuvveti şimdilik müdafaâi sevkülceyiye (askerî müdafaa) halinde kalamaktadır.

Kuzeyden ikmal efradı, malzeme ve cephaneden gayrî ne bir kıta, ne bir deve gönderilmeyeceği hesap edilmelidir.

Hediye istasyonu (dahil) Medine Demiryolu kısmının muhafazası da Hicaz Seferi Kuvveti kumandanlığına verilmiştir.

Bu duruma ve maksada göre, eldeki kuvvet ve vasıtalarınızla emniyetli bir savunma tesis etmek için şimdiki vaz’ulceyşinizde (konuşlanmanızda) gerekli göreceğiniz değişiklikleri yapabilirsiniz. Tahkimata devam edilmelidir.

Bununla beraber, bu emrin ihtiva eylediği maksat hakkında hiç bir şüphe vermemek için Mekke Seferi hazırlıklarının faaliyete devam ettirilmesi lâzımdır.

Emir Hazretlerine de yine zata mahsus şifre ile bu mealde malûmat verilmiştir.”

Burada “Emir Hazretleri” denen zat, asi Şerif Hüseyin yerine, Padişah iradesiyle tayin edilip, İstanbul’dan

Medine'ye gönderilen yeni Mekke Emiri Şerif Ali Haydar Paşa idi.

Her hal ve hareketi, tahsil ve terbiyesiyle örnek bir İstanbul efendisi olduktan başka ve bilhassa hemen herkesin kendisini görür görmez gerçekten de “Büyük ceddi Peygamberimizin yüzyıllar içinden süzülen nurunu” görmüş gibi son derece sevimli bulunduğu Şerif Ali Haydar Paşa, yanında biraderi Şerif Cafer Paşa ve oğulları Abdülmecid, Şerif Muhiddin ve Emin Beyler bulunduğunda 28 Haziran 1916'da Şam'a gelmiş, Cemal Paşa tarafından muhteşem bir törenle karşılanmış ve bir müddet sonra da yine şanına lâyık törenlerle uğurlanarak Medine'ye hareket etmişti.

Karargâhını geçici olarak Medine'de kuran Mekke Emiri Şerif Ali Haydar Paşa, herkes üzerinde olduğu gibi Fahreddin Paşa üzerinde de büyük tesir yaparak, anlaşılmış ve Hicaz'da takip edilecek politikanın kendisine (önce asileri yola getirmek, sonra okşamak... ve yola getirmek için Kuveyt ve Irak gibi yerlerden Arap askeri getirilmesini) tavsiye etmiştir.

Şerif Ali Haydar Paşa'nın Hicaz'da neler yaptığı ve neler yapılmasını istediği konusunda, Sadrazam Talat Paşa'ya Medine'den yazmış olduğu dostça mektup aynen şudur:

“Muhibbü asdakım (Pek sadık sevgilim) Hazret-i Talât, hayırlı günler geçti biz İstanbul'dan çıktık. Pek çok latif yerler görerek hoşlandık. Sapanca Gölü'nün hali tasavvurun fevkindeydi. Cenab-ı Hak ne kadar tabii ihtişam ve azamet varsa yaratmış ve süslemiştir. Bu latif manzaralar sinema seyrederek gibi süratle ve birçok yerler

göre göre gözümüzün önünden akıp giderek tâ Konya'ya kadar vardık. Fakat yazık ki, Konya'yı gezemedim. Dış-dan ise pek sevemedim. Büyük ovaları var. Her taraf çorak tek ağaç yok. Ekip biçmek için pek iyi imiş. Adana her manasile yüze gülen bir memleket. Seyhan ve Ceyhan nehirleri öyle bereket vermiş ki, biz ne kadar mani olmaya gayret etmişsek, yine her taraftan feyz ve bolluk fışkırıyor. Halep'e gece girdik. Üç saat kaldık. Burada harp hissedilmiyor. Halkın hali de malûmdur. Gayet şen ve işinde gücündedir. Meralardan geçerek Suriye'ye doğru geldikçe, âlem de büsbütün değişiyor. Şam gerçekten de (dünyanın kubbesi) dedikleri gibi, imar edildiği takdirde Osmanlı İmparatorluğu hakikaten burayla iftihar eder. Burada bir kaç gün geçirdik. Nihayet Medine-i Münevvere'ye vasıl olduk. Efendimizi ziyaret ettik. Hizmetlerinde bulunduk. Devletime ve milletime dualar ettim. Bir kaç gün sonra rahatsız oldum.

Fakat geçti. Hamdolsun şimdi çok iyiyim. Geçende Ravzâ-i Mutahharâ'da bir hizmeti mahsusada bulunduk. Sabah namazından sonra, Efendimizin baş uçlarındaki sandal, her seneki adete uyularak hususî merasimle değiştirildi. Ben ve Abdülmecid ile Muhyiddin de bulunduk. Dualar oldu. O esnada sizi hatırladım. Birlikte olaydı dedim. Ve sonra, her iki dünyada muvaffakiyetinize dua ettim. Huzur-u saadetten çıktık, eve döndüm. Gariptir, oğlum Muhyiddin dahi aynı surette Huzur'da, sizi hatırlamış, o da kardeşi Abdülmecid'e söylemiş, o da hatırlayıp dua ettiğini öteki kardeşine söylemiş. Bu halden pek memnun oldum. Onun için arz ediyorum. Hamdolsun evlâtlarım hep aynı histedir ve hepimiz

sizin muhabbetinizi kalbimizde saklıyoruz. Memleketini, İslâmiyeti seven sizi sevmeye mecburdur. Aramızdaki halisâne müveddet de başkadır. Cenab-ı Hak seni İslâm milletine bağışlasın. Amin bi hurmetin seyyidülmürselin.

Biliyorsunuz ki, bu maruzatım her türlü riyadan âridir.

Medine-i Münevvere'deki halimize gelince, takım takım bedeviler geliyor. Arzı inkıyad ve itaat ediyor. Biz de kusurlarını af ile, kendilerini giydirip kuşatarak, bazılarını atıyye (para) ve saire ile usullerimce ziyafetlerle ağırlıyoruz. Bunların çoğu hatırı sayılır kabile şeyhleridir. Geçenlerde Cüheyne şeyhleri iki yüz hecinli efradiyle geldi, görüşmüştük. Pek zeki görünüyorlardı. Hayli taltif ettim. Çok memnun olarak, dönüp gittiler. Üçer beşer her taraftan yine gelmektedirler. Belli başlı şeyhlerden biri olan İbnülreşit de hazırlanmakta olduğunu, devletin her emrine uymaya amâde bulunduğunu bildirdiği gibi Müntefik şeyhi Acemi dahi telgrafla tebrik ile her emre hazır olduğunu bildiriyor.

İbnis Suud da, sureti mahsusada gönderdiği mektupla "Bir Padişah iradesi tebliğ edilmekle, derhal Hüseyin üzerine harekete hazırım." diyor. Telgrafla arzetmiştim. Urban cihetinden endişe edilecek bir şey görmüyorum. Yeter ki kuvvetli olalım. Kuvvetli bulununca, Urban (bedeviler) her cihetce ailemizin devlet nezdindeki itibarını da göz önünde bulundurarak, sadakatte kusur etmiyor ve bekliyor. Biz de, devletin zayıf olmayıp, en kuvvetli vaziyette bulunduğu halde son derece merhametli, dolaşısıyla kimseyi cezalandırmak cihetine gitmediğini, fakat merhamete lâayık olmayıp da kusur etmekte inad edenler

büyük cezalara uğrayacaklardır, yolunda beyanatta bulunduğ ki, pek faydası oldu.

Fakat hükümetten beklediğim yardım, umduğum de-recede olmadı. Vaadlerden başka bir şey görmüyorum. Fırsattır, yüz tabur ile yapılamayacak hareket, otuz tabur ile mümkün olacaktır, dedim. Düşmanlarımızın etrafında urban kalmamış gibidir. Silâhını alan kaçıyor. Karakterleri itibariyle bizi zayıf görürlerse, yine o tarafa dönerler. Çünkü ta'm'a sürükler. Hüseyin maksadına varmak için urbanın ahlâkını ne kadar bozmak mümkünse bozmuş, bütün efradı iltizam ederek, şeyhlerin itatinden çıkarmış. Şimdi her fert kendisini şeyh görüyor ve kendisine şeyh muamelesi yapılmasını istiyor. Bunları eski hallerine getirmek, zaman ile olacaktır. Hamdolsun Müslüman oldukları için nasihat dinliyorlar. Mekke-i Mükerrerme'den doğru haber alamıyoruz. Geçitleri pek sıkı tutuyorlar. Fakat hamdolsun Taif mukavemet ediyor. Geçende bir telgrafında Cemal Paşa Hazretleri Demiryolu meselesini soruyorlardı. Şimdilik demiryolu boyundaki urbandan, ücretli amele alarak kırk kilometre demiryolu ve seksen kilometre dekovil hattı yapmak mümkün mü diyor, cevapta, eğer vaadedilen kuvvetler gelip de tam kendimizi göstererek kuvvetli olacaksak, ne urbana mü-racaatla, onları şımartmak lâzımdır, ne de bu hususta bir laf etmek gerekir. Hatta doğrudan doğruya başlama-lıdır. Eğer zaaf devam edecekse, o halde yapılacak işleri harbin bitmesine bırakmak evlâdır, dedim. Bizim kendi kuvvet ve kudretimize güvendiğimizi gören urban, kendisi gelip hizmet etmek ister. O zaman taltif ederek kullanırız ve varlıklarından hakkıyla faydalanırız. Hüseyin

kendisi, Hükümetin Hâremeyn'de nüfuzu hakim olmasın düşüncesiyle, demiryolu istemezdi. Bugün böyle bir şey yok. Ben hükümet nüfuzunun kuvvetlenmesine gayret ediyorum. İşte şömendöfer meselesi böyledir azizim.

Cemal Paşa'yı pek sevdim. Çünkü sizi sevdiğine kanat getirdim. Kendisine muhabbetim arttı. Onun da bana karşı aynı hislerle mütehassis olduğunu zannederim. Elinden geldiği kadar işlerimize yardım ediyor. Artık Enver Paşadan haber bekliyorum. Enver Paşa Hazretleri, kendisiyle vedalaştığımda "Beni evlât kabul ediniz." demek lütfunda bulundular. Ben de: "Sizin gibi evlât ile iftihar ederim." Bir evlâda düşen vazifeler çoktur, iki gözlerinden öperek yardımını beklediğimi lütfen ihtar buyurunuz.

Tayyarelerimiz Medine ufuklarında ilk defa olarak Zilkadê'nin onaltıncı perşembe günü uçtu. Bütün halk hayretler içerisinde kaldı. Urban tayyareden çok korkuyor, sözden ibaret olmayıp, hakikat olduğunu da görmeleri, iyi tesir yaptı. Şimdi bu tesiri kuvvetlendirmek için civarda birkaç bomba atmaya hazırlanıyoruz. Lâkin hava son derece sıcak olduğundan biraz serinlemesini bekliyoruz.

Medine'de her şey Şam'dan ucuzdur. Bu sebeple her taraftan her şey getiren kabileler gün geçtikçe artıyor. İstanbul'dan ayrılırken Şurayı Devlet Reisi Beyefendi Medine'de Harem-i Şerif'te ne yapmak lazımsa tetkik edip, hatta bu mukaddes yerin genişletilmesi düşüncesi üzerine şimdilik onbeş bin liranın var olduğunu ve buranın müdürü ile görüşüp kendilerine bildirmemi rica etmişlerdi. Bir aydan fazla zamandır. Bu Haremi Şerif mü-

dürü ile müteaddit defalar görüştüm. Rica ettim, tehdit ettim. Velhasıl her şey yaptım. Lâkin herifte mürteci damarı var, bir hayrı yok. Öyle kanaat getirdim ki, bugün Medine’de mevcut Evkaf memurlarıyla hiçbir şey olmayacaktır. Bu kanaatimi kendisine de telgrafla bildirdim. Bu hali, burayı ziyaretlerinde Enver Paşa Hazretleri de görmüşler. Medine-i Münevvere’nin ahvaline ve idare işlerine zerre kadar karışmıyorum. Sadece urban işleriyle meşgulüm. Fakat her şeyi bilmek, öğrenmek istiyorum. İnşallah Mekke-i Mükerreme’ye varıştan sonra bunları arzedeceğim. İbnür Reşit ile İbnüs Suud rekabete düştüler. Biri “fiilen hareket ve yardım edeceğim” diyor, öteki ise “Padişah iradesini tebliğ ediniz, hemen Hüseyini takibe hazırım.” diyor. Bence bu fırsattan istifade etmelidir.

İbnür Reşit sözünde sadık olur da Hüseyin’e karşı hareket ederse, İbnüs Suud’u başka tarafta hizmete sevkle kendimize yaklaştırıp taltif etmelidir. Yok İbnür Reşit savsaklarsa, İbnüs Suud’dan, Hüseyin üzerine yürümesine bir takım şartlarla müsaade etmelidir. Bunlardan başka, sair memurlarınız ne fikirdedir, kumandanlarımız ne düşünüyorlar. Bilmem. Ben fikrimi beyan ediyorum. Yalnız dikkat ediniz, halisane ihtara mecburum. İbnüs Suud dost olmaya dönmüş iken, yine düşman olmasın, malûm ya mezhebi Vehhabîdir. İnanılmaz, ihtiyatlı davranmalıdır. Çünkü mezhebinin adamıdır. Ve sonra pek eski bir ailedendir. İdaresi, güven kazanmak ve halden anlamakla olur. Sözde sebat lazımdır. Bilmem bu noktalar gözetilip korunuyor mu? Bizim şahsi noksanlarımız yavaş yavaş tamamlanmaktadır. Ordumuzun zayıf hali ikmal olunmak üzeredir. Fazla iki tabur askeri-

miz bulunsaydı, Faysal kaçamayacaktı. Ve Ali ve Faysal meselesi tamamıyla bitmiş olacaktı. Hemen askerin halini urban bilmesin, düşmanlarımız da bilmesinler. Allah'a çok şükür, yaptıklarını bilmiyorlar, körü körüne gidiyorlar. Tayyarelerin gelmesinden pek memnunum. Bir ordu gibidirler. Hüseyin'in en son yazdığı mensuru elbette görmüşsünüzdür. Cemal Paşa Hazretleri, Hüseyin'in tefkir edilmesinin münasip olup olmayacağını soruyorlar. Cevabımda, Şam ülemasından fetvâ alarak, İstanbul'daki Bâb-ı fetvadın tasdik ettirdikten sonra gazetelerde neşir ve tamimi münasip olacağı ve keza Hüseyin'in menşuruna cevabın da Şekip Aslan, Esat Şükeyri, Bedreddin Efendiler gibi meşhur alimler tarafından yazılmasının münasip olacağını bildirmiştim. Fakat şu sıralarda kimbilir ne kadar meşgulsünüz. Üstüste yığılan mühim devlet işleri her halde günden güne artmaktadır. Düşünüyorum, acep bu kadar meşgaleler arasında, ufacak bir istirahat için Çamlıca'da olduğu gibi, Erenköy'de de gezinti yapmanız akla geliyor mu? Herhalde Çamlıca'daki hanemiz, kendi evinizdir. Küçük oğlum Faysal istirahatinizi temine gayret eder. Rağbet buyurulursa memnun olurum. Biraderim hamdolsun pek iyidir. Tehassürünüz üzüntüsünden başka bir kederimiz yoktur. Biraderim ve mahdumların cümleten ve hasret ile saygılar sunarız. Salahaddin, Necmeddin, Halil ve Mithad Şükrü ve İbrahim ve Ömer ve doktor Nazım Beyefendilere vesair ehiba ve ihvana sureti mahsusada ihtiramatımı takdim eylerim.”

Emiri Mekke-i Mükerreme
Şerif Ali Haydar

Bu mektubun altına şu satırlar eklenmişti:

“Urban para hususunda pek arsız, ben bol keseden vermiyorum. Lüzumuna göre sarfediyorum. Hüseyin’in maksadı onları idlal etmek (saptırmak) olmuş ve etmiş de... Muvaffak olmuş, pekçok sarfediyor. Ben de diyorum ki, “Kim hizmet ederse, ona vereceğim,” kisveler giydirim. Ziyafetler veriyorum. Fakat her gelenin eline üç lira, dört lira vermiyorum. Yol uzun, biz uzaktayız. Hal ne olacak bilemiyorum. Kisve veremediğim olursa, bir miktar para veriyorum. Bu suretle idare-i maslahat ediyorum. Çünkü düşündüm, eğer bu kapıyı açacak olursam, yanımdaki miktar ancak Medine’de sarf olunacak ve bütün Urban, “para veriyor” diyerek akacak, herkesi memnun etmek müşkül olacak. İşte bunun için tasarrufa mecbur oldum. Paraca vaadinizi ikmal edecek isniz, ben Medine’de iken lütfen gönderiniz ki, Mekke’ye göndermek pek müşkül olur. Kendi param kalmadı, Aylık ve tayınımı nereden alacağım? Lütfen gönderilecek ise altın olarak irsali rica olunur. Kağıt gitmiyor. Hususile Mekke’de hiç mümkün değildir. Bu hususta süratle cevabınızı muntazırım Efendim Hazretleri.”

Şerif Ali Haydar Paşa’nın, Mekke Emiri olarak Medine’ye gelişi, Hicaz çölleriyle çevresindeki bazı şeyhler tarafından pek iyi karşılanmıştı. Hele ötedenberi Şerif Hüseyin’i birçok sebeplerden sevmeyen, hatta ona dış bileyen bazıları, şimdi Halife’nin yeni vekili olarak Ali Haydar Paşa’nın gelişini çıkarlarına uygun bulmuşlardı. Esasen Ali Haydar Paşa da Hazreti Peygamber sülâlesinin hayatta olan evlatları arasında, her bakımdan en seçkinlerinden biriydi. Ve Ayan Azalığı’na

kadar yükselmiş olduğu gibi, İstanbul'da bütün devlet ve fikir adamlarıyla gazeteciler arasında pek sevilip sayılan bir şahsiyetti. Evlatlarını da kendisi gibi Türk kültürüyle yetiştirmiş ve Türk-Arap kardeşliğiyle beslenmiş ve yaşayıp durduğu İstanbul'da da pekçok yerli, yabancı dost edinmiş olduğundan bu yeni vazifesine adeta biçilmiş kaftan gibi pek uygun gelmişti. Kardeşi Cafer Paşa da öyleydi. Bu hal devlet ve hükümet için bir kazançtı.

Öte yanda Şerif Hüseyin ise, Ali Haydar Paşa'nın kendi yerine gelişini duyar duymaz: "Ben kralım... Krallık... O neymiş," diye küplere binerek olanca kuvvetiyle dört bir tarafa saldırmaya başlamış ve bu arada o ana kadar eline geçiremediği Medine dışındaki Hicaz şehir ve kasabalarını zaptettirmeye de muvaffak olmuştu.

Şerif Hüseyin'in bu muvaffakiyetini haber veren Mekke'de çıkan (Elkible) gazetesi şöyle diyordu:

"9 Şaban 1334 cumartesi sabahıtan evvel saat dokuz on dakika (ezâni saat) geçerek Mekke'deki kışlalara ve Hamidiye hükümet konağına karşı şiddetli bir ateş başladı. Türk askerleri oldukları yerlerde kuşatıldılar. Mevkiinin metaneti ile maruf ve Mekke'nin bütün mahallelerine hakim bir tepede bulunan Ciyad kalesinden Bedevi siperlerine, binalara ve bilhassa Emaret dairelerine karşı Türklerin top ateşi başladı. Muharebe bütün gün akşama kadar devam etti. Gece biraz hafifledi. Ertesi pazar günü, şafaktan sonra tekrar başladı. Ve öğleden evvel saat beşte askerlerimiz Safa Karakolu'na hücum ile muhafızlarını esir ettiler. Pazartesi sabahı muharebe tekrar

başladı. Bir zabıt olan vali vekilinin gizlendiği hükümet konağı etrafında şiddetli çarpışma oldu. Askerlerimiz akşam üzeri hükümet konağını işgal ettiler. Vali vekili ile maiyetindeki zabıtları Emaret dairesine götürdüler. Kale ve kışla hâlâ mukavemetle, mahalleler ve Mescid-i Haram'a ateş yağdırıyordu. Kâbe'ye iki top ateşi ve mermi yağmuru altında yangını söndürmeye koştı. Muharebe günlerce devam etti.

Urban gizlendikleri yerlerdeki Türklere yaklaşıp hücum edemiyorlar, Türkler de bulundukları yerlerden ayrılamıyorlardı.

Cidde'den millî topçu kıtaları (ki bunlar daha ziyade İngiliz gemilerinin Süveyş'ten getirdikleri Mısırlı kuvvetlerdi) gelince kaleyi topa tuttular. Ve bir tarafını yıktılar. Böylece askerlerimiz kaleye hücum ettiler. Ciyad kalesi yirmibeş gün muhasara ve muharebeden sonra Ramazan'ın dördüncü salı günü öğle vakti sukût etti. Ondan sonra topcularımız (Mısır topcuları) Ceruh kışlasını kuşatan kuvvetlere katılarak onu dövmeye başladılar. Ramazan'ın dördüncü günü akşamı bu kışla da sukût etti."

İşte böylece Şerif Hüseyin, Mekke şehrine hâkim oldu. Daha önce Haziran ortasında İngiliz donanmasının yardımıyla Cidde'yi ve bir müddet sonra (19 Eylül'de) Taif'i ele geçiren Şerif Hüseyin, yine Lavrens'in yardımlarıyla Kızıldeniz kıyısındaki limanlara da sahip olunca, kendini bütün varlığı ile Lavrens'in iradesine teslim ile Medine'ye de sahip olacağı günü beklemeye başladı.

FAHREDDİN PAŞA'NIN YERİNE KİMİ GETİRMELİ?

Bu esnada her nedense, daha doğrusu o buhranlı zamanlarda bir takım tesirler altında kalarak bir şeyler yapmak isterken, Fahreddin Paşa'yı da yetersiz bularak, yerine her bakımdan daha becerikli bir kumandan göndermek lüzumunu duyan Başkumandan vekili Enver Paşa, bu isteğini Cemal Paşa'ya yazdığı şu şifre ile belirtmişti:

“Hicaz Seferi Kuvvet kumandanı Fahreddin Paşa'dan gelen raporlardan kendisinde, lüzumlu derecede azim ve metânet olmadığı anlaşıyor. Bu sebeple kendisinin Dördüncü Ordu içindeki daha azimli ve metin kumandanlarla değiştirilmesi mümkün olup olmadığının bildirilmesi, veyahut öteki ordulardaki kumandanlardan biriyle değiştirilmesi hakkındaki” düşüncesini soruyordu.

Cemal Paşa bu soruya hemen aynı günde verdiği cevapta şöyle diyordu:

“Fahreddin Paşa'nın azim ve matâneti kâfi derecededir. Lâkin kendisi umumî vaziyeti pek iyi kavrayamamakta, bir de Emir'i idare edememektedir. Bundan dolayı, mesela örnek derecedeki şahsî cesaret gibi vasıflarına rağmen, kendisinin değiştirilmesi lüzumunu tasdik ediyorum. Bugün (Medâyin)de bulunan Cemal Paşa o çevre için pek lüzumludur.

Sekizinci Kolordu Kumandanı Cemal Paşa'yı ise çöl için ihtiyat olmak üzere saklamak mecburiyetindeyim. Hicaz Seferi Kuvveti için 6'ncı Kolordu Kumandanı Miralay (Albay) İsmet Bey'i vermenizi rica ederim.

İsmet Bey, daha önce İzzet Paşa heyetiyle bulunduğu Yemen'de, İmam Yahya'yı iyi idare etmiştir. Şimdi de Emir Hazretlerini iyi idare edecektir.

Emirin Medine'den çıkmak için bu derece ısrar etmesinin başlıca sebebi Fahreddin Paşa idaresine karşı itimatsızlığıdır. İsmet Bey giderse hem Emir Medine'de kalır, hem de Hicaz Seferi Kuvveti iyi idare edilir efendim.”

Bu teklifine beklediği cevabın biraz gecikeceğini anlayan Cemal Paşa, Enver Paşa'ya bir de şu acele şifreli telgrafı çekmişti:

“Size şunu arz edeyim ki, Fahreddin Paşa'nın yerine ancak birinci sınıftan bir zat gelmek suretiyle, onun değiştirilmesi münâsîp olur. Fahreddin Paşa toprak üzerinde yatmakta, yaralıları kucaklayıp taşımakta ve en ileri hatta muharebeye bizzat iştirak etmektedir. O, bu vasıflarıyla askerın kalbini kazanmıştır. Hicaz gibi birçok mahrumiyetleri olan bir harekât sahasında kumandanın bu gibi hallerinin efrad üzerinde büyük tesiri vardır. Bu sebeple, İsmet Bey gibi bir zat gönderilmezse, Fahreddin Paşa'nın maettessüf yerinde bırakılması zarureti ve mahzuru hasıl olacaktır efendim.”

Cemal Paşa'nın bu kesin teklifine, üç gün sonra şubatin ikisinde Enver Paşa'nın verdiği cevap şuydu:

“Miralay (Albay) İsmet Bey gerek yaşının küçüklüğü ve gerekse İkinci Ordu'da İzzat Paşa'ya olan yardımını dolayısıyla, Fahreddin Paşa yerine Hicaz Seferi Kumandanlığı'na tayinini muvafık bulmuyorum. Bundan başka Fahreddin Paşa'ya kolordudan fazla bir ordu kumandanlığı yetkisi de verilmişti. Bu yetkinin, kolordu kumandanlığına henüz geçmiş olan İsmet Bey'e verilmesi biraz erken olur. Binaenaleyh, Fahreddin Paşa'nın yerine, İtalya Harbi esnasında Bingazi'de (Libya'da) bulunarak Arapları pek iyi idare etmiş ve Çanakkale'de iyi

hizmet görmüş olan ve bugün ikinci ordu kumandanlığını vekâleten yapmakta bulunan Mirliya Mustafa Kemal Paşa'yı göndermek istiyorum. Bu husustaki mütalaanızı süratle iş'arını istirham ederim."

Bu telgrafi hemen aynı günde cevaplandıran Cemal Paşa: *"Mustafa Kemal gönderilirse müteşekkik kalacağını arz ile pek namuslu ve vatanperver, tayinini rica ederim."* diyordu.

MUSTAFA KEMAL PAŞA BOŞALTMA İŞİNE GELİYOR

Bu ricaya uyarak Enver Paşa, 3 Şubat'ta henüz kolordu kumandanı bulunan Mustafa Kemal Paşa'yı ordu kumandanlığı yetkisiyle Hicaz Seferi Kuvvetleri Kumandanlığına tayin ile kendisine hemen Medine'ye hareket etmesini tebliğ ettiriyor. Bu arada Fahreddin Paşa da, Üçüncü Kolordu Kumandanlığına tayin edilmiş ise de, kendisi bundan henüz haberdar edilmemişti.

Mustafa Kemal Paşa, aldığı emir üzerine Diyarbakır'dan yola çıkarak, Medine'ye gitmeden önce, Cemal Paşa ile temas etmek üzere 10 Şubat 1916 günü Şam'a geliyor. O esnada karargâhı ile birlikte Kudüs'te bulunan Cemal Paşa da Genel Kurmay Başkanı Ali Fuad (Erden) Bey'le birlikte, Şam'a hareket ediyor ve 11 Şubat akşamı Şam'da buluşup birleşerek masa başına geçiyorlar.

Yine aynı gün, Enver Paşa'dan da bir telgraf geliyor. Başkumandan vekili bu telgrafi ile Cemal Paşa'dan şunları soruyor:

"Hicaz'ı boşaltıp, Filistin'deki harp neticesini lehimize çevirmek için Hicaz'ın ulaştırma vasıtalarından ve kıtalarından faydalanmak muvafık olur mu?"

Bu suretle Filistin'deki vasıtaların ve kıtaların artırılması, şüphesiz manevî muvaffakiyet teşkil eder, bunun Hicaz'ın boşaltmasına değeceğini zanneder misiniz?

Hicaz'ı boşaltırsak, Suriye'de önemli bir kargaşalık çıkabileceğini zanneder misiniz? Suriye ile beraber kaynaşma halinde bulunan Havran'ın durumunu dikkate almak hususundaki fikriniz nedir?

Şayet Hicaz'ın boşaltılması emri tarafımızdan verilirse, boşaltma işini nasıl tasavvur edersiniz? Oradan gelecek kıtalar ne kadar zaman sonra Filistin'de faaliyet halinde geçebilirler?"

Başkumandan vekili Enver Paşa'nın bu önemli sorusuna ancak Şam'daki toplantıdan sonra cevap verilebilecekti. Bu toplantıda aynı gün Şam'ın meşhur Büyük Viktorya Otelindeki Ordu Kumandanlığı Dairesi'nde yapılmış ve saatlerce sürerek Medine'nin ve dolayısıyla Filistin'in yakın geleceğini tesbit etmişti.

Şimdi Cemal ve Mustafa Kemal Paşalarla bazı yetkili şahsiyetler arasında yapılan bu toplantıda, hazır bulunan Dördüncü Ordu Genel Kurmay Başkanı Albay Fuad Bey'i dinleyelim:

"Evvela Mustafa Kemal Paşa'ya Hicaz'daki vaziyet ve oradaki emir ve kumanda tarzı ve askerî durum izah edildi. Medine'den itibaren yüz kilometre kuzeyindeki Hediye istasyonuna kadar olan bu bölgede, bilindiği gibi, ordu kumandanı yetkisi olmak üzere, Hicaz Seferi Kuvveti Kumandanı Fahreddin Paşa kumanda etmektedir. Emrindeki kuvvet takviyeli bir tümendir. Hediye'den daha kuzeydeki Tebük istasyonuna kadar olan bölge doğrudan doğruya orduya bağlı olmak üzere Birinci Mü-

rettep Kuvvetler Kumandanı Cemal Paşa'nın emrindedir. Tebüük'ten sonra Maan'a kadar olan bölgede, yine orduya bağlı bir kumandanın emrindedir."

Bu izahatı dinleyen Mustafa Kemal Paşa dediler ki:

"Madem ki ben Ordu Kumandanı sıfat ve selâhiyetini haizim. O halde harekât bakımından müstakil olmalıyım. Dördüncü Ordu Kumandanlığı yalnız benim geri hizmetlerimi düzenler. Bir ordu kumandanı, öteki ordu kumandanının emri altında bulunamaz. Ondan başka, Medine'nin hayatı Maan'dan itibaren demiryolunun emniyetine tabidir. Ondan dolayı yalnız Medine bölgesindeki kıtalar değil, Maan'dan itibaren tek mil kuvvetler benim kumandam altında bulunmalıdır. Ve bu halde ben, karargâhımı Medine'de bulundurmaya mecbur olmalıyım. Maan'dan Medine'ye kadar istediğim her yerde karargâhımı kurabilmeliyim.

Eğer Dördüncü Ordu Kumandanlığı, bir ordu grubu kumandanlığı mahiyetinde ise, bu sıfat ve selâhiyet resmen açıklanmalıdır. Fakat bu takdirde dahi, benim grup kumandanlığına vaziyetim, bir ordu grubu kumandanı ile ordu kumandanı arasındaki karşılıklı vaziyetten ibaret olmamalıdır. Grup kumandanı bana, harekât hakkında yalnız direktif verir."

Cemal Paşa, bu görüşlerin esas itibariyle doğru olduğunu kabul etmekle beraber, tatbik şekli hakkında kesin karara varmak için, Enver Paşa'nın da fikrini almak gerektiğini ve esasen kendisinin bu günlerde Suriye'ye geleceğini bildirdi. Bundan sonra Enver Paşa'nın Medine'nin boşaltılması hakkındaki soruları bahis konusu oldu. Söz bana verilince, şu maruzatta bulundum:

“İngilizler Sinâ cephesindeki kuvvetlerini durmaksızın artırmakta ve Filistin’e taarruza hazırlanmaktadırlar. Bundan dolayı biz de bu cephedeki kuvvetlerimizi takviye etmek zorundayız. Hicaz isyanının genişlemesinden ve kuzeye yayılmasından dolayı, Hicaz cephesinin de takviyesine mecburiyet vardır. Fakat Hicaz’ın her takviyesi Sinâ cephesinin aleyhine olmaktadır. Asiler Hicaz hattına ve trenlere her gün tecavüz etmektedirler. Bu tecavüzlerden ve hat üzerinde olan tahriplerden dolayı Hicaz demiryolu nakliyatı çok güç ve geç olmakta ve netice itibariyle Hicaz’a fazla lokomotif ayrılmamaktadır. Dar hattın, gücünün mühim bir kısmı, Hicaz nakliyatı tarafından yutulmakta ve Hicaz nakliyatı yüzünden Sinâ cephesine demiryolu nakliyatı azalmaktadır.

Hem Filistin’i müdafaa, hem de Hicaz’ı muhafaza etmeye maddeten muktedir değiliz. Kudüs düşerse, Hicaz demiryolu da kesilecektir. Fakat Medine boşaltılırsa, Filistin’i kurtarmak ihtimali mümkün olur. Bu sebeple, hem Filistin’i, hem Hicaz’ı kaybetmektense kat’i neticeyi temin edecek harekât dairesi olan Filistin’de emniyetli bir müdafaa kurmayı tercih etmelidir.

Sonra geç kalmamak için, Medine’nin boşaltılması kararının derhal verilmesini arz ve teklif ederim efendim.”

Ordu kumandanı Cemal Paşa bu görüş ve teklifi kabul etti ve askerî sebeplerden dolayı Medine’nin boşaltılmasının gerekli olduğunu Başkumandanlık Vekâletine cevaben bildirmek kararını verdi. Mustafa Kemal Paşa da bu kararda tamamen mutabık idi.

Tam bu esnada elektrik söndü. Birdenbire elektrik cereyanı kesilmiş ve bütün şehir karanlıkta kalmıştı.

Cemal Paşa kalkıp şamdan getirdi. Ordu Kumandanı sapsarı kesilmişti.

Medine-i Münevvere'yi bırakmaya karar vermiş olduğundan dolayı vicdan azabı duymuş, bu azap çehresine aksetmiş ve tam karar verdiği anda karanlığın çökmesini semâvî gazap işareti sayarak ürpermiş ve sararmış gibiydi. Mustafa Kemal Paşa, ışıkların sönmesini ne hayra, ne de şerre yormuş görünüyordu.

Mumun zayıf ve titrek ışığı altında boşaltmanın nasıl yapılacağı konuşuluyordu.

Boşaltma kararı verildikten sonra, en mühim mesele bu kararı tatbik etmektir. Esasen boşaltma ve çekiliş başlar başlamaz demiryolu boyundaki bütün Bedeviler, o zamana kadar sadık kalanlar da dahil ayaklanacaklar ve yağmacılık hevesiyle trenlere üşüşeceklerdi.

Bundan dolayı kıtalar demiryolu ile gönderilemezdi. Yaya olarak gitmek zarureti vardı. Trenler ancak su, erzak, cephane, hasta ve yaralı taşıyacaklar, yaya giden seferî kuvveti, ağırlık gibi takip edeceklerdi. Kıtalar trenlerin önünde, iki yanında, öncü yancı, ardcı olarak gideceklerdi.

Gündüz her taraftan ateş, akşama kadar muharebe, geceleyin kale nizamında kalmak, ertesi sabah tekrar yürüyüş, tekrar muharebe ve yüzlerce kilometre hep böyle çarpışa çarpışa yürünecekti. Altıyüz kilometre ateş hattı. Böyle bir hareketin harp tarihinde misali yoktur.

Xnefon'un "On binlerin ric'ati" ve Napolyon'un "Moskova ric'ati" bu kadar güç olmamıştır. Böyle bir çekiliş, her taarruzdan daha zordur.

Bu hareketi ancak Anibal, Cesar, Bonapart, Mustafa Kemal ve emsali kumandanlar başarabilirdi. Genelkurmay Başkanı: *“Boşaltma işini Mustafa Kemal Paşa’nın başarabileceklerini, Medine’yi müdafaa etmekten ziyade boşaltmak için Paşa Hazretleri’nin Medine’ye gitmeleri lüzumlu olduğunu ve Mustafa Kemal Paşa Hazretleri’nin bu müthiş vazifeyi kabul etmek fedakârlığını tercih etmeleri isteğinde bulunduğunu”* arzetti.

Mustafa Kemal Paşa: *“Madem ki, Medine’nin boşaltılmasına karar verildi. Sadece bu kararı tatbik etmek için kendisinin Medine’ye gitmesinin münasip olmayacağını ve şimdiye kadar Medine’yi kim müdafaa etmiş ise, boşaltmayı da onun yapması akıl ve mantığa daha uygun olduğu”* görüşünde bulundu.

Mustafa Kemal Paşa’nın bu düşüncesi kendince isabetli idi. Anafartalar Kahramanı, şimdiye kadar Fahreddin Paşa tarafından müdafaa edilmiş olan Ravza-i Mutahhara’yı, düşmana bırakmış görünmek ve memleket ile İslâm alemi gözündeki nam ve şerefini gölgeltirmek istemiyordu.

Fakat o vazifeyi kabul etmezse, boşaltma işinin hiçbir zaman yapılamayacağı da biliniyordu. Cemal Paşa bile bile, Mustafa Kemal Paşa’ya hak verdi ve toplantının ertesi günü Enver Paşa’ya –sorularına cevap olarak– şunu yazdı:

“Hicaz’ın mukadderatı, Filistin’in mukadderatına tâbidir. Askerlikçe Filistin esas, Hicaz fer’idir. Düşman Filistin’i zaptedecek olursa Medine ve Hicaz’daki kıtalar tehlikeye girer.

Ordu erkânı harbiyesindeki mevcut malûmata göre, düşmanın Kanal bölgesinde ve kuzeyindeki kuvvetleri en az altı tûmendir.

Gerçi bu kuvvetlerin bir kısmı atlı piyade tûmeni idiye de bir İngiliz atlı piyade tûmeninin mevcudu 7500 insandır. Düşmanın Kanal batısındaki kuvvetlerinin miktarına dair kesin bilgi yoktur.

Düşmanın, hatta bugünkü kuvvetleriyle yapacağı bir taarruza karşı 53. Tûmen'in noksan olan iki piyade alayından başka, daha iki piyade tûmenine muhtacım. Filistin kuvveti arttıkça, beslenmesi zorlaşacaktır.

Bugünkü durumda, dar hattın hareketli malzemesinin mühim bir kısmı Hicaz nakliyatına ayrılmıştır. Hicaz harekât sahası içindeki kuvvetler bugün, Hicaz'daki askerî statükoyu muhafaza edebilirlerse de, yarın bu kuvvetlerin yetmemesi ihtimali çoktur. Elde, Hicaz'a gönderilecek başka kuvvet kalmamıştır. Ve bundan sonra Hicaz'a takviye kıtaları gönderilmesi Filistin'in vaziyetini tehlikeye sokar. Demiryolunun kesintiye uğraması halinde Medine'deki kıtalarımız felâkete uğrarlar. Hicaz'ın bugünkü vaziyetini daha ne kadar devam ettirebileceğimi bilemem. Fakat Medine boşaltılacaksa, bu boşaltmanın sonra çok geç kalmış olması için, derhal yapılmasını zarurî görmekteyim. Sırf askerî bakımdan düşünüldüğü halde, Medine'nin boşaltılmasının bugün zaruret olduğuna maattessüf kâniim.

Medine'nin boşaltılması kolay bir iş değildir. Boşaltma başlar başlamaz hat boyundaki bütün kabilelerin isyan edeceklerini hesap etmek lazımdır.

Boşaltma işi kademe kademe demiryoluyla değil, ancak toplu olarak karadan ve büyük bir ihtimalle harp ede

ede olacaktır. Boşaltmanın Medine'den Tebük'e kadar yürüyerek, Tebük'ten sonra trenle yapılacağı farzolunabilir.

Boşaltma emri verilmezden önce, Medine ile Tebük arasında münasip istasyonlarda erzak ambarları kurarak, su toplamak ve bunları muhafaza altına almak lazımdır.

Kıtaların nakil vasıtaları az olduğundan, yeteri kadar trenin ağırlıkları taşımak üzere kıtalara refakat etmesi lazımdır.

Medine'den Tebük 28 konaktır. Çarpışma ve dinlenme günleri de hesap edilirse bu yol en az kırk beş günde aşılabılır. Tebük'ten itibaren demiryolu nakliyatı için günde iki tren ayrılabilir.

Hicaz'daki kuvvetler, uçak müfrezesi ve atlı kıtalar (hecinli alayı, katırlı taburu ve gönüllü çerkez süvari bölüğü hariç) 13 piyade taburu, dört makineli tüfek bölüğü, altı batarya, önemli istasyonlardaki 20 sabit top, bir istihkâm bölüğü, bir telgraf bölüğü, üç ağır telsiz telgraf istasyonu, 2 sıhhiye bölüğü, bir seyyar hastahane, bir ek-mekçi takımı, bir kuyucu bölüğü, bir demiryolu taburu, bir nakliye taburu kadrosudur.

Bu kuvvetler 15.000 insan, 1.500 hayvandan ibarettir. İki trenle günde bin insan veya 200 hayvan taşınabileceğine göre bu kuvvetin Tebük'ten Amman'a nakli için yirmi iki gün lazımdır."

Cemal Paşa'nın yukarıdaki –uzun boylu anlatışı karşısında Enver Paşa'nın– bir asker ve başkumandan olarak tek diyeceği, elbette "Medine'yi boşaltıp bırakalım"dan başka bir şey olamazdı. Askerlik ilmi, kurmaylık kafası sadece bunu gerektiriyordu. Filistin

cephesinin çok nazik, kritik durumu karşısında kafası işleyen hiçbir kurmay, artık hayır, “Medine boşaltılamaz” diyemezdi. Nitekim Enver Paşa da yüreği sızlaya sızlaya da olsa, nihayet: “Peki öyle olsun, boşaltıp bırakalım.” demek zorunda kaldı. Fakat bu boşaltma kararı kendisine tebliğ edilen Fahreddin Paşa, beyninden vurulmuşçasına, büyük bir ızdırap içinde, “yapmayın” demekte devam ederek, Cemal Paşa’ya şu telgrafi çekiyordu:

“Boşaltma emrine boyun eğmekle beraber Medine’nin anavatandan, bilhassa Filistin’den ayrı görülmesine ve demir yolunun birkaç yerde tahriplere uğramış olmasından başka bir sebepten haberim olmadığı için böyle ansızın boşaltmaya karar verilmiş olmasına mütehayyır ve katiyyen muhalifim. Eğer asıl maksat buradaki kuvvetten şimalde (kuzeyde) faydalanmak ise, acaba Medine için bir piyade alayı ile bir batarya olsun bağışlanamaz mı? Ve bu kuvveti yaşatabilecek kadar Medine’ye erzak gönderilemez mi? Son günlerde Beni Sâlim aşiretinden bazı kimseleri teşvik ettim. İngilizlerden aldıkları erzakı Medine’ye getirip satmaya başladılar. İbnürreşit ve İbnüsuud cihetine de tüccarlar sevkettim. Oralardan da erzak getirtmeyi başaracağımdan çok ümitliyim. Benden yetki ve altın esirgemezseniz Hakk’ın inayeti ve Peygamber’in ruhaniyeti ile burada uzun müddet yaşayabileceğime ümidim berkemaldir. Kısaca şimalde Medine’yi elimizden kati surette düşürecek bir elim vaziyet henüz kendini göstermiş değilse, bu mukaddes şehri Hazreti Peygamberin Ravza-i Mutahhara’sını mühim ağırlıkların sevkinden sonra, son dakikaya kadar muhafaza ile ec-

dadımızın Medine'ye, anavatanın kiblegâhına yerleştirmiş oldukları bayrağımızın bana kaldırılmamasını kemali hörmetle istirham ederim."

Fahreddin Paşa'nın bu müracaatı ve teklifi üzerine Cemal Paşa da Envar Paşa'ya yazdığı 7 Mart 1917 tarihli zata mahsus şifrede şöyle demişti:

"Medine'nin boşaltılması hakkındaki emir üzerine Fahreddin Paşa, Hicaz seferi kuvveti Filistin'e götürmekle beraber Medine'de kendisinin kumandasında bir piyade alayı ve bir bataryanın bırakılmasına müsaade edilmesini teklif etti ve elinde altın olursa İbnürreşid bölgesinden erzak getirtmek, hatta İngilizlerin Urbana verdikleri erzakı onlardan satın almak imkanı olduğunu bildirdi. Ben Fahreddin Paşa'nın teklifini kabul ve icra edilmesine taraftarım. Medine'deki mübarek emanetler şimdiden İstanbul'a gönderilecektir. Fahreddin Paşa, Hicaz Seferi Kuvvet Kumandanı ve Medine Muhafızı sıfatıyla ve askerî ve mülkî hudutsuz icra yetkisi ile Medine'de kalacak ve Medine sabit telsiz telgraf istasyonunun ve Medine'de kalacak tayyare takımının bir yıllık benzin ihtiyacının hesap edilerek derhal verilmesi için Halep benzin deposuna emir verilmesini ve Medine için 250.000 altın gönderilmesini istirham ederim. Medine'ye bir yıllık erzak gönderilecektir."

Cemal Paşa bu şifreyi Enver Paşa'ya yazdığı gün, evet aynı tarihte, Enver Paşa da Cemal Paşa'ya, Sadrazam Talat Paşa'nın durumu baştan aşağı değiştirecek olan bir şifresini göndermişti. Medine'nin katiyyen boşaltılıp bırakılmasını istemeyen Talat Paşa bu şifresinde şöyle diyordu:

“Sevkiülceyş noktasından mütalaa beyan etmeyeceğim, harp durumu neyi gerektiriyorsa, onu emir ve icra buyurursunuz. Siyasî mütalaaı kısa arz edeyim: Emir Hüseyin ile gizli olarak uyuşmak, Hicazı kendi elimizle kati olarak terketmek olacağından başka, kabulü halinde İbnüssuut ve İbnürreşid’in dahi birer suretle düşmana katılmalarını mucip olur. Ve İngilizler kendi himayetlerinde bu şekli tasvip ederler. Kabul edilmediği halde, devletin alacağı durum ne olacaktır?”

Eğer askerî durum elverişli ise Medine’de gayet az bir kuvvet bırakıp, mühim kuvvetleri demiryolu boyuna alıp, bu yolu muhafaza ve gerektiğinde Medine’yi müdafaa etmek ve mümkün olduğu kadar müddet Medine’yi bırakmamak en muvafık olur.

Şerif Ali Haydar Paşa’nın şimdiden Medine’den çıkarılması münasiptir. Bundan hem kendisi, hem biraderi Cafer Paşa memnun olacaktır. Sizin tarafınızdan kendisine mahrem bir telgraf yazılarak vaziyetin anlatılması münasiptir. Lüzum görürseniz benim imzamlı kendisine bir telgraf yazınız. Kat’i kararın geciktirilmesinde askerlikçe beis yoksa, aramızda keyfiyeti müzakere dahi mümkündür.”

Görüldüğü gibi, Sadrazam Talat Paşa –pek tabii olarak padişahın da isteğine uyarak– Medine’nin mümkün olduğu kadar uzun bir zaman terk edilmemesini istiyordu. Başkumandan vekili Enver Paşa da şifreye eklediği bir yazıda: “Talat Paşa’nın düşünce ve tekline katıldığını ve bu sebeple Medine’nin, mantelli bataryalar ve makineli tüfeklerle kuvvetlendirilmiş bir piyade alayı ile uzun müddet elde bulundurulmasını” bil-

diriyor ve yine Sadrazam Paşanın isteğine göre, Emir Şerif Ali Haydar Paşa'ya gereken şifreyi yazdığını haber veriyordu.

MEKKE EMİRİ HİCAZ'DAN AYRILIYOR

Enver Paşa, askerî durumun gerektirdiği kararlarla Mekte Emir'ine, Sadrazam Paşa'nın imzasıyla yazdığı gizli telgrafta aynen şöyle diyordu:

“İngilizlerin büyük kuvvetlerle Filistin istikametinde yaklaşmakta olmaları bizi oradaki ordumuzu kuvvetlendirmeye mecbur ediyor. Oradaki kıtalar kuvvetlendikçe demiryolları vasıtaları yetmiyor, erzak yetiştirilemiyor. Bunun için hem Medine kuvvetinden faydalanmak, hem erzak ve nakliye vasıtalarından mümkün olduğu kadar yararlanmak üzere Medine Kalesi içinde yeteri kadar asker bırakarak, geri kalan askerleri şimalle (kuzeye) çekmek mecburiyeti hasıl oldu. Bu halde sizin Medine’de kalmanız, pek kıymetli olan şahsınız için uygun olmayacaktır.

Ordu kumandanı Cemal Paşa biraderimiz bu hususta tafsilât arzedecektir. Bendeniz de bu vesile ile arzı hürmet ile mübarek ellerinizi öperek hayır duanızı dilerim.”

Şerif Ali Haydar Paşa için, artık durumu kabul etmekten başka çare yoktu. Medine’den ayrılacak, fakat İstanbul’a değil, yine Hicaz’a yakın bir yerde ve Mekte Emiri sıfatıyla ve karargahıyla Suriye’de, belki de Lübnan’da kalıp, durumun düzelmesini bekleyecekti. Esasen gidecek olan yalnız o değildi.

YENİ VAZİYET NEYDİ?

Şimdi ordu kumandanı Cemal Paşa Kurmay Heyetine göre durum şudur: Cemal Paşa, Fahreddin Paşa'nın etkisiyle, Enver Paşa da padişahla Talat Paşa'nın etkisiyle aynı anda ve aynı tarzda fikirlerini değiştirmişler, yani Enver Paşa ile Cemal Paşa ilk önce istemeye istemeye, sadece askerlik ve harp durumu gereği olarak kabul le verdikleri Medine'yi boşaltıp bırakmak kararından bir anda ve sadece içlerinden gelen duygularla, kalplerinin sesine uyarak dönmüşlerdi. Ve artık bu son karara göre, Medine'nin gücümüz yettiği kadar uzun zaman savunulması için alınacak tedbirler vardı. Bu tedbirlerin başında Medine'de savunma vazifesiyle kalacak kuvvetin bir yıllık erzakını oraya göndermek vardı. Aynı zamanda Medine'de, silahlı kuvvet dışında bulunan ve artık beslenmeleri güçleşen kimselerin, fazla yük olmamaları için çıkarılıp Şam'a gönderilmeleri gerekiyordu. Bir de, mukaddes emanetler vardı ki, bunların da her ihtimale karşı İstanbul'a gönderilmeleri münasip görülmüştü. Kısaca, yapılan uzun boylu incelemeler ve hesaplar sonunda Medine'den şunlar çıkarılmaya başlandı:

Mukaddes emanetler, hasta ve tebdili havalı erler, subay ve memur aileleri, menzile mensup bin kadar subayla memur ve er. Lağvedilen 130 uncu Alay'ın bir taburu, Mevlevî sıhhiye bölüğü, bir seyyar hastahane, bir sabit hastahane ve emaret karargâhı. Bu arada bir sürü yerli ahali de vardı ki, çıkarılanların sayısı aşağı yukarı kırk bini buluyordu. Lâkin bunların arasında bilhassa mukaddes emanetlerin gönderilmesi çok güç olmuştu. Hilâfetin Osmanlılara geçtiği ve Osmanlı Padişahla-

rının (Hâdimül Haremeyn-i şerifeyn) yani Kâbe-i Mükerreme ve Ravza-i Mutahhara hadimi ünvanını aldıkları tarihten beri, Mekke ve Medine’de mukaddes makamlara Osmanlı padişahları, sultanları, vezirleri gibi yeryüzündeki İslâm büyükleri tarafından hediye edilmiş ve pek çoğu ünlü İstanbul sanatkârları tarafından yapılmış elmaslarla, incilerle işlenmiş kılıçlar, şamdanlar, avizeler, buhurdanlar, rahleler, yelpazeler, tesbihler, inci püsküllü zümrüd askılar, altından kandiller ve ayrıca büyük elmas ve yakut parçalardan başka el yazması pek kıymetli eski kitaplar da vardı. Maddî değeri milyarlarca lira olan bu muazzam hazinenin o günkü şartlar altında kılına dokunulmadan Medine’den İstanbul’a gönderilmesi bir mesele idi. Fahreddin Paşa, bu konuda Cemal Paşa’ya çektiği 13 Mart 1917 tarihli şifrede şöyle der:

“Mânen ve maddeten pek kıymetli olan eşyanın naklini Şeyhülharemlle müzakere ettim. Büyük elmas parçalarının, murassa şamdanların, avizelerin, kandillerin, askıların, yelpazelerin, tesbihlerin ve bu gibi nefis eserlerle, Arif Hikmet Bey ve Muhammediye Medresesi kütüphanelerindeki nadir eserlerin nakliyle yetinilerek, gümüş eşya ve matbaa baskısı eserlerin naklinden vazgeçilmesine karar verdim. Eşya, tarafımdan mühürlü sandıklar içinde gönderilecektir. Bu eşya ile birlikte Şeyhülhareml ve onunla beraber –siyahî– Muzafer Ağa ve teslimine memur emanetçi de gideceklerdir. Eşyanın hepsi birer birer tafsilâtlı olarak tarih ve tasrih edilmek suretiyle kayd ve tesbit ve birkaç nüsha defterleri tanzim edilmiştir.”

Fahreddin Paşa bu mübarek emanetleri, aldığı tedbirlerle, hiçbir zayiata uğratmadan sapasağlam İstan-

bul'a gönderebilmişti. Şimdi Şerif Emir Ali Haydar Paşa ile sairlerinin gidişine gelelim.

EMİR'İN MEDİNE'DEN GİDİŞİ

O zamanlar günü gününe tuttuğum not defterinden şu satırları alıyorum:

14 Mart 1917: “Ne tatsız, üzüntülü gün Yarabbi! Erkenden istasyona gittik. Balkan Harbi esnasındaki bozgunumuzu gözlerde canlandıran resimler vardı. Kar-makarışık, dökülmüş, saçılmış eşyalarla dolu istasyonlar, yığın yığın, parça parça denkler, sandıklar... Oradan oraya koşuşan insanlar... Sonra kırık dökük eşyalarla dolu arabaları kamçılaya kamçılaya, zorla çektiren jandarmalar, neferler, zabitler... Ve birbirlerine sarılıp ağlaşan kadınlar, çocuklar... İşte bütün bunları, yürekler acısı hali, bu sabah Medine İstasyonu'nda gözlerimizle gördük. Rampalar, bavullar, çantalar, sandıklar, küfeler, denklerle dolu... Toz toprak içinde, hepsi de silâhlı jandarmalar, neferler oradan oraya koşuşarak, birbirlerini ite kaka bağırıyorlar. Nihayet önde gideceği söylenen silahlandırılmış, yani kum torbalarıyla ve topla teçhiz edilip askerle doldurulmuş dört vagonlu bir katar-dı. Asıl yolcuları götürecek tren, bunun arkasından bir saat sonra yola çıkacaktı.

Emir karargâhıyla gidecek olan doktor Muhlis ve diğer arkadaşlar Nureddin, Cevad ve Refik geldiler. Bir kenara çekildik. Daha sonra Fahreddin Paşa da peşindeki karargâh erkanıyla geldi. Tepemizde gittikçe alev-nenen güneşten, sığınacak yer yok. Yolcu olanlar, bu güneşi bize emanet ederek, son terlerini silerlerken biz

kalanlar, birbirlerimize bakışarak boynumuzu büküp duruyoruz. Bu sırada “Emir geliyor” dediler. İstasyonun yan kapısından Emir görüldü. Yanında Basri Paşa, oğulları, arkasında yerliler büyük bir kalabalık, eşraf ve saire... İki sıra selam duran askeri teftiş etti. Sonra vagona girdi. Ve kalabalık, vagonun önüne birikti. Bu arada vagona girip, ağlaya ağlaya ellerini öpenler vardı. Fahri Paşa da, Basri Paşa ile birlikte gidip, elini öperek vedalaştılar. Emir’in açık pencereden görünen yüzü son derece solgundu. Kimine gülümsemek isterken, dudakları titriyor gibiydi. Bu vedalaşma sahnesi böylece üzgün bir hava içinde devam ederken, düdükler öttü. Borular çalındı. Bando mızıkaya sustu. Herkes telâş içinde vaziyet alırken, tren de kıpırdadı. Ve acı acı, âdeta bir çığlık gibi düdüğünü çalarak, kalktı.

Yavaş yavaş ilerlerken, bando tekrar çalmaya başladı. Pencereye gelen Emir, eli alnında selâm vaziyetinde, istasyondakilere dalgın gözlerle bakıyor, Fahreddin Paşa ise, Napolyon gibi dimdik durmuş, öyle kala kalmıştı. Tren uzaklaşıyor. Ne emir, ne oğulları, ne paşalar, ne de o yüzlerce insan hiç kıpırdamadan öylece sessiz ve yerlerinde mihlanmışlar gibi duruyorlardı. Hele emir ve oğulları, sanki trene zorla bindirilmişler de götürülüyorlarmış gibi, birer canlı cenaze halindeydiler.”

Bu uğurlama töreninden sonra, şehire dönerken, iki düşman uçağının Birimasi’den geçip, Medine üzerine yol aldıkları haberi geldi. Ertesi gün ise, yine şehir dışında Birimasi mevziimize taarruz eden İngiliz subayları kumandasındaki Bedeviler on dört saatlik bir çarpışma sonunda def edilmişlerdi. İki taraf da hayli yara-

lı vermiş, bizden üç er de şehit olmuştu. Bu haberler elbette herkesi üzüyordu. Lâkin, Medine’de kalan bizlerin asıl üzüntüsü, çoktan başlayıp arta arta devam eden açlık korkusu idi. Karşımızdakilerin silâhla bir şey yapamayacaklarından hemen hemen emindik. Ama şehri kuşatıp, bizi açlığa mahkûm ederlerse, ona karşı dayanacak halimiz olamazdı. Kısaca, korktuğumuz kuşatılıp kalmaktı. Emir’den sonra, kafil kafil gidenlerin de haddi hesabı yoktu. Hele, kendilerine beslenemeyecekleri söylenen yerlilerden bir çokları ister istemez varını yoğunu haraç mezat satarak, soluğu istasyonda alıyorlardı. Bu durumda bizim, yani aylardan beri Medine’de bulunan Hilâli Ahmer Cemiyeti, Medine-i Münevvere hastahanesi mensuplarının hali ne olacaktı? Başhekimimiz meşhur Doktor Galip Ata Bey, sağa sola başvurarak, bir çoklarının Medine’den gittiği bu günlerde, bizim de iki yüz yataklı bir hastane ile burada kalmamızın artık manası olamayacağını anlatmaya çalışmış, fakat kimseye meram anlatamayacağını görünce, beni Cemal Paşa ile temas ederek bu işin bir çaresini bulmak üzere Şam’a göndermeye karar vermişti. Bu karar üzerine, hemen hazırlanarak, Emir’in gidişinden beş gün sonra, 19 Mart 1917 günü trenle Şam’a doğru yola çıktım.

Tren yolculuğu artık, en tehlikeli safhasına girmişti. Vagonlar birer ecel beşiği halindeydi. Her an bir âsiler baskınına uğramak korkusu vardı. Fakat başka çare, başka yol yoktu. Medine’den Şam’a kadar bin üç yüz kilometrelik yolun büyük bir kısmı bu halde olduğundan Şam’a ancak 9 günde varabildik. O esnada Kı-

zılay Cemiyeti Umumî Katibi iken Sahra Sıhhiye Müfettişi Süleyman Numan Paşa'nın yardımcısı olarak askerlik vazifesini yapan Doktor Adnan (Adıvar) da tesadüfen Şam'a gelmiş olduğundan, bizim işimizle ilgilendi ve Cemal Paşa ile temasını sağladı. Cemal Paşa da "Evet, hakikaten artık onların Medine'de bir işleri kalmadı. Burada Sina cephesinde daha faydalı olurlar" diye, Fahreddin Paşa'ya müracaatla bizim Suriye'ye gönderilmemize müsaade etmesini istedi. Ve bu konuda ısrarla durdu ise de Fahreddin Paşa'nın verdiği cevap sadece:

"Medine'deki Hilâli Ahmer sıhhiye heyetinin burada bir manevî kuvvet olduğu ve eğer heyet geri çekilirse, kalanların manevî kuvvetlerinin pek fena bir hal alacağı beyanıyla: "Beyaz ay burada durdukça, Kızılay da bir yere gidemez"den ibaret olmuştu.

Bu kesin cevap üzerine, ne yapılsa kâr etmeyeceği anlaşılmıca Şam'dan sadece, Cemal Paşa'nın Medine'deki kuşatılmaya mahkûm arkadaşlara bir hediyesi olan bin iki yüz paket tütün ve sigara ile tekrar Hicaz yolunu tutmuştum.

Yalnız yola çıkmadan önce buraya kadar gelmişken Lübnan'da bulunduklarını haber aldığım, Şerif Ali Haydar Paşa ile oğullarını ziyaretle, methini işitip durduğumuz Beyrut'u bir göreyim demiştim. Bugün olduğu gibi, o zamanlarda Orta Doğu'nun Paris'i sayılarak eğlence hayatı dillere destan olan Beyrut, meğer harbe girişimizden beri, dışardan geleni gideni kalmayınca, o eski canlılığını ve şenliğini kaybetmiş olmakla beraber, yine de hele bizim gibi çöllerden gelenler için bir hay-

li çekici idi. Büyük oteller, gazinolar, köşkler şimdi Şerif Ali Haydar Paşa gibi, dinlenmeye gelmiş olan –nekahat devresindeki– subaylar, askerler ve hatırı sayılır müttfikimiz yabancılarla dolu idi. Yalnız yerli halk buracıkta unutulmuş bir durumda, hemen hemen açlığa mahkûm gibi görünüyordu. Şerif Ali Haydar Paşa ile oğullarını, Aliye'deki köşklerinde buldum. Hepsi yerlerinden yurtlarından atılıp, gurbet diyarına sürülmüş insanlar gibi, üzgün ve gelecekte ümitsiz bir haldeydiler. Gazete okuyup, arasıra gelen ziyaretçileri kabul etmek, bazen de tavla veya satranç oynayıp, çamlıklarda gezintiler yapmakla vakit geçirdiklerini söylerken, kendilerinin de, memleketin de bu hale gelişine sebep olan baştakileri, açıkça isimlerini anmadan, eleştirmekten nefislerini koruyamıyorlardı. Mekke'ye gitmek üzere buralara kadar gelmişken şimdi Medine'de bile tutunamayışın pek ağırlarına gittiği her hallerinden belliydi. Şerif Ali Haydar Paşa, oğullarına nazaran daha sakin görüldüğü halde, konuşmalar arasında bazen sinirlenişlerinde: “Efendim, harp asabı bozmuş... Herkes her şeyi bildiğini sanıyor. Söz dinleyen yok... Akibet elbette böyle olur.” deyişlerinden, daha önce Medine'de iken de kulaktan kulağa duyduklarımız gibi, Enver ve Cemal Paşalar başlarına buyruk hareketlerle, isabetli kararlar veremeyip, kendisinin ikazlarını da dinlemeyişlerinden şikâyetçi görünüyordu. O zaman, iç yüzünü bir türlü anlayamadığım bu hoşnutsuzluk ve şikâyetin mahiyeti, daha sonra Emir'in Padişah damadı olan büyük oğlu Şerif Abdülmecit'in şüphe yok ki, babasının da isteği üzerine, Sadrazam Talat Paşa'ya uzun uzadıya dert ya-

narak yazmış olduğu (mahrem) kayıtlı aşağıdaki mektup çok dikkate değeri:

HUZURU ÂLİ-İ FAHAMETPENÂHİLERİNE MÂRUZDUR

“Herhangi sebepler dolayısıyla olursa olsun, bildiğiniz gibi Şerif Hüseyin’in ayaklanıp isyanından sonra görülen lüzum üzerine, kendisine Mekke Emâreti tevcih edilen pederimin, Medine’ye oradan da Mekke’ye gitmek üzere Şam’a gönderilmesine karar verilmişti. Bir hafta içinde hepimiz birlikte Şam’a hareket ettik. Oraya varışımızda, Cemal Paşa ile ilk konuşmada, pederim kendisine birinci söz olarak, hiç vakit geçirmeden Medine’ye erzak yığmak teklifinde bulundu. İkinci görüşmeden önce de Cemal Paşa’nın Süveyş Kanalı üzerine hazırlık yapmakta olduğu işitilmiş olduğundan, görüşme esnasında pek samimi ve fikrimce pek doğru bir teklifte bulundular ki, o da, şimdilik Kanal ve Mısır meselesini bir müddet bırakıp, bütün gayret Hicaz tarafına verilerek, henüz tohum halinde bulunan isyanı biran evvel bastırmak idi. Hatta, bendeniz de birlikte bulunuyordum. Pederim bu teklifi yaptıktan sonra: “Paşa Hazretleri bir kere Hicaz isyanını bastıralım. Mısır seferine ben de birlikte sizinle beraber katılırım. Fakat şu aralık rica ederim, eldeki kuvveti bölüp dağıtmayınız. Çünkü Hicaz meselesi nisbeten daha hafiftir. Kolaylıkla başarılabılır. Her iki tarafı birden idare kabil olamayacaktır, zannındayım” dediler.

Pederimin her iki teklifi de, her ne fikir ve düşünceye binaen olduğunu bilmem ama, kabul edilmedi. Ne Medine’ye erzak yığıldı, ne de Mısır seferi hazırlığında zerre kadar bir değışiklik hasıl oldu. Bir taraftan bize,

“İşte sizin karargâhınıza ait yolculuk levazımatı hazırlanıyor.” deniyor, öte yandan Kanal üzerine harekât için gerekli işlerle uğraşılyordu. Hatta pek iyi hatırımdadır, Ramazan’ın ortalarında idi, bir akşam Cemal Paşa bizim Şam’daki ikametgâhımıza gelerek yemekte bulundukları sırada pederime: İngilizlere karşı büyük bir taarruza geçilmekte olduğunu ve Katba’yı alacaklarını tahmin ettiklerini, oldukça endişeli bir sima ile hikâye etmişlerdi. O akşam sofrada bulundukları zaman pek düşünceli görünüyorlardı. Ertesi gün oldu. Pek tabii biz de, o kadar mühim olarak verdikleri bu haberin arkasını işitmek merak ve arzusuyla fevkalâde sabırsızlık içinde bekliyorduk. Halbuki, hiç ses çıkmadı, bahsettikleri harekât hakkında hiçbir haber göndermediler. Bir hafta sonra, maatteessüf fena halde mağlûp olduğumuzu, hat ta zafer kazanmak şöyle dursun, epeyce toprak kaybederek çekildiğimizi başka taraftan duyduk. Tabii bu bozgunluğu tamir, bir taraftan da cephede toplanmış olan kuvveti beslemek üzere bütün gayretler o tarafa sarfediliyor, Medine’ye de ancak günlük iaşesini karşılayabilecek kadar erzak gönderilebiliyordu.

Bayram ertesi bizim yol hazırlığımızın tamamlandığı söylendi ve Medine’ye hareket edildi. Şimdi, pederimin ilk Şam’a varışları esnasındaki umumî vaziyeti müsaa-denizle anlatayım: Bir kere Hicaz’da Taif sukut etmemiş, Hüseyin henüz başladığı işin ne renk alacağını kestiremediği gibi, müttefikleri olan İngilizler de daha uzaktan seyirci bulunuyorlar. Ve Hüseyin’in ne dereceye kadar bu işi becerebileceğini tahmin edemiyorlardı. Ve tabii olarak da henüz Cidde’ye kuvvet çıkararak, Mekke’ye yardım et-

mek gibi bir harekette de bulunmamışlardı. Cidde dahil olmak üzere, öteki bütün Kızıldeniz kıyıları henüz taarruzdan uzak bulunuyor, Hüseyin'in evlâtları da bir yandan Taif muhasarası, bir yandan da Mekke'nin zaptı ile meşgul oluyorlardı. Böyle bir vaziyette Cemal Paşa Hazretleri eğer pederimin hâlisâne tekliflerini kabul edip de Hicaz'a bir seferi kuvvet tertip edip, doğrudan doğruya Taif üzerine hareket edilseydi, hiç şüphe yok ki, Taif muhasaradan kurtarılır ve oradaki oldukça mühim askerî kuvvet de alınarak hep birlikte Mekke üzerine yürünebilir ve bu durumda eminiz ki, Hüseyin ya esir veyahut Cidde'ye inerek kaçmak zorunda kalırdı. Bu ilk fırsat, tekrar tekrar ısrar edildiği halde, bu suretle kaçırıldı. Ondan sonra da Medine'ye yukarıda bahsedildiği gibi, yol yorgunluğu ile gidildi. Ve güya Mekke üzerine sefer yapılacaktı gibi gösterilerek, Fahreddin Paşa'ya asiler üzerine yürünmesi emri verildi.

Adamcağız, az ve tamamlanmamış bir kuvvetle her nereye saldırdı ise, muvafak ve muzaffer oldu ve karşıındaki düşmanı daima kaçmaya mecbur etti ise de, arkası gelmeyen bir kuvvetin başına gelecek akibete uğradı. Çünkü, her iki tarafı birden idare kabil değildi. Bu Aralık yine ikinci bir fırsat daha kaçırıldı. Necit memuru bulunan Aziz Bey, o sırada Medine'ye gelmişti. Ve Taif henüz düşmemiş, elimizde bulunuyordu. Birkaç kere Fahreddin Paşa'dan bin hecinlik bir kuvvet tertip edilecek olursa, kendisinin Taif'i muhasaradan kurtarmaya gideceğini teklif etti. Fahreddin Paşa bir taraftan bu kadar kuvveti olmadığını, olsa da, Azize teslim edemeyeceğini söyleyerek, toplamayı bile hatırdan geçirmedi. O ara-

lık yine biz, boşuna laflarla Medine’de oturmaklığımızdan ve Mekke’ye hareket edilip edilemeyeceği hakkında kati bir haber alınamadığından doğan şüpheyi gidermek üzere, amcamla birlikte ilk defa olarak Şam’a davet olunduk. Bendeniz Şam’a varır varmaz Taif meselesiyle meşgul olarak, aynı fikirde ısrar ve bu hususu Erkânıharp Reisi Fuad Bey ile müzakereye koyuldum. Çünkü Taif’de bulunan biçarelerin, kendilerini katiyen kurtaracağımızdan emin olarak yanıp yakılışları, geceleri beni uykusuz bırakıyordu. Aziz Bey’in teklifini, ben de daha kuvvetli olarak yaptım.

Hatta Fuad Bey’e, hazırlanacak kuvvetin yönetimini üstüme alacağımı, yalnız birlikte ufak bir erkânı harbiye heyeti yeteceğini, Şark yoluyla hiç durmadan Taif üzerine ansızın hücumla kuşatmayı dışardan yarmak suretiyle Taif’i kurtarmak ve oradaki kuvveti alarak ya Mekke üzerine hücum veya hiç olmazsa askerî esaretten kurtarıp Medine’ye getirmeyi düşündümse de, kendilerini bir türlü iknaa muvaffak olamadım.

Fuad Bey itiraz olarak: “Bizim kuvvetler Taif’e girmekle, oranın sükutunu doğurur ve belki giden kuvvet de kuşatılabilir.” diyerek bu işte bir fayda olamayacağı fikrinde bulundular. Halbuki Taif’i kuşatan, başıbozuk bir takım bedevilerden ibaret kuvvet, orayı muntazam bir surette tazyik edemiyordu. Belki askerin kendi kendini hapsetmesi yüzünden dışarı ile münasebeti kesilmiş bulunduğunu anlayamıyorlardı. Nitekim sonraları vaziyetin böyle olduğu ve Taif’e yürünseydi muvaffak olunacağı sabit olmuştu. Taif’deki Galip Paşa, muhasara esnasında vaziyeti tâdil etmek üzere yaptığı bir dışa-

rı çıkma hareketinde, Bedevileri o derece perişan etmişti ki, Bedeviler ancak on beş günde kendilerine gelebilmiş ve muhasaraya yeniden başlayabilmişlerdi. İşte o aralık Şeyh Abdullah'ın vurulduğu duyulmuştu. Nihayet Taif sükût etti. Bu ikinci fırsat da kaçırıldı. Oldukça mühim bir kuvvetin, bir avuç baldırı çıplak asiye esir düşmesiyle Hüseyin de ilk zafer adımını atmış oldu. Bu hal İngilizlerin önemle dikkatlerini çektiği gibi, öteki devletlerce de mühim bir vaka olarak telâkki edildi. Ve o günden itibaren İngilizlerin Hicaz'a olan alâkaları arttı. Tabii olarak Hüseyin de bu fırsattan faydalandı. Mekke üzerinde artık hal edilecek bir şey kalmamıştı. Kendisi Mekke'de oturarak, oğullarının bazısını Medine üzerine, bir kısmını da Şam Araplarını tahrik ve demiryolunu tehdit etmek üzere Kızıldeniz kıyısı yoluyla Elvecih'i takip ederek Şam'a çevirdi. Hepsi de vazifelerini yapıyorlardı. biz bu aralık Taif'in sükûtundan fevkalâde üzüntü içinde bulunduğumuz halde birçok vadlerle Medine'ye döndük. Fakat artık iş mecrasını değiştirmişti. Her ne kadar pederime, Mekke üzerine gidileceği teminatı veriliyorsa da, bunu belirtecek askerî hazırlıklar pek zayıf olduğundan, bir neticeye varılamayacağı anlaşılıyordu. Fahreddin Paşa Rabuğ'ı tehdit ile işgal eden Ali ve Abdullah kuvvetleri üzerine yürüyerek Elmübarek muharebesini yaptı. Silahça bizden birkaç kat üstün olan düşmanı mağlup etti. Düşmanın elinde bulunan Yenbu'u tekrar geri aldığı gibi, Rabuğ'a inmesine de ramak kaldı. Lâkin yazık ki, askerin erzak ve yiyeceği temin edilemediği için tekrar geri çekilmeye mecbur oldu. Nihayet kendisine, askeri Medine'ye doğru geri çekmek için emir gelince, biz de ne yapılmak istendiğini anladık.

Fahreddin Paşa bu geri çekilme emrinden son derece müteessir oldu. Hatta ricat hareketini pek büyük bir tembellik ile yaptı. Fakat ne çare, yine ricat etti. Artık Medine'nin vaziyeti günden güne daha da nazikleşmeye, beslenmesi daralmaya başlamıştı. Her tarafından baskılar arttı. Vaziyetin yakından müzakeresi için ikinci defa olmak üzere Şam'a davet olunduk. Ve oradan sizin emrinizle İstanbul'a döndük. Bizden sonra da vaziyet bir kat daha müşkül hale gelince, İngilizler Mısır Cephesine yüklenmeye ve taarruza geçmeye başladılar. Kuvvetimiz ise pek noksan ve mevcut kuvveti beslemek için mühim miktarda yapılması gereken sevkiyat yapılmadığından bu defa ahalinin ihtiyacı olan erzakı göndermek mümkün olamıyordu. Nihayet ahalinin oradan çıkarılması kararlaştırıldı. Ve bugünkü vaziyetle mesele neticelendi. Yani, İngilizler, bütün şiddetleriyle üzerimize silahlarını tevcih ettiler. Ve Hüseyin'in bu suretle Hicaz ufuklarında serbest kalması kendileri için de çok elverişli bir zemin teşkil etti. Bugün de Kudüs'ün sükûtu ile, vaziyet bir kat daha nazikleşmiştir. İngiliz süvarileri durmaksızın Maan ve Amman'dan demiryolunu tehdit ediyorlar ve eğer Medine'de yeteri kadar erzak bulundurmayacak olursak, orayı da kolaylıkla ele geçirmeye muvaffak olacakları aşikârdır.

Ahvali bu suretle kısaca belirttikten sonra, size müsaadenizle ve üzüntüyle işittiğimi ve ihtimalini uzak görmediğim bir iki hususu göz önüne koyarak, arz etmek isterim. Bugünlerde işitiliyor ki, pederim güya Medine'ye gönderilmekle kendisinden beklenen faydayı sağlayamamış ve bugün de varlıklarından bir fayda olmuyormuş.

Müsadenizle pederimin kudret ve kuvveti derecesinde ettiği ve edebilmesi ihtimali olan hizmette kusur etmediğini ve kendisinin bu vazifeye tayin edilmesiyle yaptığı tesiri arz edeyim. Bir kere, başlangıçta Hüseyin'in isyanıyla beraber Halife hesabına hareket ettiğini ve Osmanlı Hükümeti'nin (İttihat ve Terakki) elinde erimiş olup, Almanlar'ın oyuncağı haline gelmiş olduğu ve bütün Arabistan'ı Almanlar'a sattığını ve geleceğlerin Alman olduğunu, bu sebeple Halifenin hükmü kalmadığını ilan ediyor. Bedeviler de buna tamamıyla inanıyorlar. Pederim Emir olarak gelince, kendisi zaten Araplar gözünde meçhul bir adamın evladı olmadığı cihetle, Osmanlı Hükümeti'ni temsil ettiği gibi, Padişah ve Halife Hükümeti'nin de kudretten düştüğü fikrini derhal izale etmiştir. Ve böylece şeyhlerin bize sadık olanlarının bir çoğu gelip bağlılıklarını arzetmişlerdir. Bir çoklarına kisve ve ihsan verildi. Fakat zaman, yalnız kisve vermekle Bedevi'nin gözünü boyama zamanı değildi. O devir geçmişti. Bedeviler, ayeti celilede olduğu gibi bizden (düşman bize nasıl silah kullanıyorsa, bizim de o suretle karşı koymamızı) bekliyordu.

Bu da Hüseyin'in bu oğullarının Medine etrafında bol bol erzak, para, mühimmat vesair ihtiyaç maddeleri dağıtırları gibi hareket etmekle mümkün olabilirdi. Hatta bendeniz, tekrar pederimi tazyik ettim. "Madedemki harekete geçilmiyor, karşı çıkılmıyor, mücadele buyurunuz, müstakil bir karargâh kurup, ben Hüseyin'in oğullarına karşı çıkayım. Zira onların karşısına ancak ben ve benim derecemde olanlar çıkabilir. Urban'ı toparlar, teşkilâtlandırırım" dedim. Fakat mücadele etmediler

ve ilk defa gençlik saikasıyla meseleyi iyice muhakeme edemediğim için pek üzölmüştüm. Fakat sonraları vaziyetin gelişmesiyle mücadele etmediklerinin sebebini pek güzel anladım. Hüseyin'in, Mekke'den on günlük mesafede bulunan oğulları, etraflarına topladıkları Bedevilere ne kadar mümkünse o kadar çok erzak, para, silah ve cephane verdikleri halde, Mekke Emiri olan pederimin Medine'de bulunan karargâh hayvanları açlıktan toprak yiyiyorlardı. Pederimin hükümet tarafından verilmiş birkaç kuruşu olmasaydı, hiç şüphe yok ki, Fahreddin Paşa karargâhında olduğu gibi, bizim karargâhta da hepimiz sade suya haşlamalar yiyecektik. Son zamanlarda Medine'ye ziyaretimize gelen ve mutlaka ağırlanmaları gereken şeyhlerle maiyetlerinin develerini besleyecek otu bırakın, kendileri için de ne pirincimiz, ne yağımız, ne koyunumuz, hatta kahvemiz vardı. Buraların şeyhi, Arabı misafir gittiği yerde, ev sahibini her hususta cömert görmeye alışmıştır. Misafirini, ziyaretçisini lâıyıkıyla ağırlamayan ev sahibi, gökte uçsa kimseden itibar görmez. İşte biçare pederim, bu vaziyette utancından ne yapacağını ve hükümetle kendi haysiyetini hasıl koruyacağını düşünmekten başka bir şey yapmaya kadir değildi. Pederim, elindeki imkânlar derecesinde, üstüne düşen vazifeyi yapmıştır. Bütün ailesi efradıyla beraber, her türlü tehlikeyi bildiği ve gördüğü halde, bütün sıkıntılara katlanarak Medine'de, hükümetten çık emri gelinceye kadar sekiz ay vazifesi başında kaldı. Şu halde, pederime nasıl "hizmet etmemiştir" denebilir?"

Şerif Abdölmecit burada, kendileri için pek önemli olan bir meseleye temasla, babasının ve dolayısıyla

ailelerinin haysiyet ve şerefini, Osmanlı Hükümetinin de itibar ve menfaatini koruması için Sadrazam Talat Paşa'yı pek samimi ve dostça ikazla sözü bitiriyor:

“Bir de şu mesele var. Pederim bana yazıyorlar ki, bugünlerde Hüseyin ile yeniden uzlaşmak, yahut, anlaşmak çareleri aranıyormuş. Bunun, ne kadar doğru olduğunu bilmemekle beraber, daha önce de birçok defalar böyle haberler duyulmuş olduğundan, insan gayri ihtiyarî şüpheyeye düşüyor. Yalnız ne suretle bir temas çaresi bulunabileceğini düşündükçe, bir türlü aklım ermiyor. Bu hususta, teveccühünüze güvenerek, Efendinizden soruyorum. Osmanlı Hükümeti nasıl olur da Hüseyin’le anlaşabilir? Ve bu anlaşma veya uzlaşma ile Osmanlı Hükümeti ne gibi taahhütler altına girebileceğini pek güzel tahmin buyurursunuz. Şurasını da arzetmeden geçemeyeceğim ki, bu bahsettiğim anlaşma ihtimali, bizce zatı Fahimhanelerinin mert olan kalbinden şüphesiz ki geçmemiştir. Fakat bu acizin de memleket tarihine az çok vukufum olduğu ve tarihin bir tekerrürden ibaret bulunduğu malûm olduğu cihetle, geçmişe ait bazı tarihi vakaları hatırladığım gibi sizin de yüksek nazarınıza arzetmek istiyorum.

Maatteessüf şimdiye kadar tarihî geleneğimiz, fedakârlık edenlerin daima hüsrana (zarara) uğradığını ve tersine, ihanette kusur etmeyen, fırsat kollayanların mükâfat gördüğünü belirtir. Tarihte birçok örnekleri olmakla beraber, bize temas dolayısıyla en son vakalardan birini hatırlatmama müsademenizi rica ederim: Mısır’da Mehmet Ali Paşa, memleketin yetiştirdiği bir bendesi (kulu) olduğu halde, hükümetine ihanet etti.

Osmanlı hükümetinin en nazik bir zamanında, saltanat payitahtını bile –tamamıyla bugünkü Hüseyin’e benzer bir halde– tehdit etti. Ceza olarak kendisine ve ailesine Mısır Hidiviyeti miras kaldı. Bugün saltanat oldu. O da yetmedi, torununu Sadrazam yaptık. İşte muhterem Paşam, görüyorsunuz ki, biz kin gütmeyiz, gayet alçak gönüllü insanlarız. Ve bunu böyle bildiğim ve hatırladığım için en ziyade ilgili olduğum bir meselede yabancı kalmayarak, bu surette tasdide (başınızı ağrıtmakta) beni mazur görürsünüz, zannederim. Bilirsiniz “Mal canın yongasıdır” diye bir söz vardır ki, bendenizce pek doğru olduğu gibi, bir de dillerden düşmeyen vatana muhabbet sözü vardır ki, hele Meşrutiyet’ten sonra bu sözü telkin için pekçok uğraşılmıştı. Vatan, o vatan kendi öz evladını vefalı bağrında kucaklayarak muhafaza ettiğinden dolayı sevilir, inancındayım. İnsanın vatanına karşı olan bağlılığı, o vatandan gördüğü himaye ve menfaat karşılığıdır. Benim; ırz, namus, haysiyet ve şerefimi korumayan vatana hiç bağlılığım yoktur. Şu halde tamamıyla kânisiniz ki, bendeniz ve ailem bu vatana en sadık insanlarız. Çünkü bu vatandan azamî derecede menfaatlarız. Zatı devletlerinden hiçbir şey gizlemem ve bunu pek tabii görürüm. Bu Hicaz Meselesinde (yani Hüseyin ile anlaşmaya gidildiği takdirde) en ziyade zarara uğrayacak olan Padişah ve sonra bizim ailemizdir. Siyasetçe ve İslâm alemince olan zararları zikretmeyeceğim. O pek âşikârdır.

Fakat padişah, hilâfeti kaybetmekle kuvvet ve kudreti pek ziyade azalacak, biz de ihtimal mevkiimizi kaybedeceğiz. İşte merd ve namuskâr Vezirim, size pek hâlis olan

samimi kalbimden hitap ediyorum. Üstünüze aldığınız mühim işler içinde bir de bu işin olduğunu unutmayınız. Haklarımızı ve dolayısıyla İslâm ve Osmanlı haklarını muhafaza edecek, onları korumak hususunda mukavemet gösterecek ve reyinden dönmeyecek hakiki bir dostumuz ve bir recülü siyasi olarak sizi gördüğüm için bana düşen vazifeyi yapmakta kusur etmiyorum.

Aklıma geldiği kadar Zat-ı Fahimânelerini her ne suretle kabul ederseniz ediniz, ikaz ediyor ve istirhamda bulunuyorum. Zira pek iyi biliyorum ki, aranızda barış üyesi olarak bulunan kimselerden bazıları, bugün Hüseyin'i yerinde tutmak ve ona bazı imtiyazlar vermek suretiyle isyanın önünü almak fikrindedirler.

Belki yanılıyorum, fakat tecrübe edebilirsiniz. Bu fikre taraftarmışsınız gibi konuşacak olursanız, tahminimin doğru veyahut yanlış olduğu tahakkuk eder “Elmümin-ü yanzur-u binurullâh” bendeniz kuvvetli bir mümin ve muvahhid olduğum için o nurdan bir nebze nasibdârım.

İşte Paşam unutmayınız ki hükümete, sadık bir muhip ve kerim ailenin şeref ve haysiyet haklarını muhafaza bugün de yarın da sizin dudaklarınızın arasındadır.”

Vallâh Yef'al m'ayeşâ! Mekke-i Mükerreme Emiri Ali Haydar Paşazade Damad Şerif Abdülmecit.

YİNE MEDİNE YOLUNDA

Şerif Ali Haydar Paşa ile oğullarını ziyaretten sonra Şam'a dönmüş ve oradan da haziranın beşinde, odunla işleyen köhne trene binerek Medine-i Münevvere yoluna çıkmıştım. Her türlü asker yolcuyla ve eşya ile hıncahınç dolu olan tren, daha Şam'dan hareketimizden

itibaren âdeta sendeleye sendeleye ağır aksak, nefes nefese gidişle, yolun sonunu nasıl getirebileceğini belli ediyordu. İstasyonlarda uzun boylu durarak, aralarda da ikide birde molalar vererek ertesi sabah Dara'ya vardığımızda, orada da 24 saat bir şeyler bekledik. Zira buradan itibaren Filistin yolundan ayrılarak, asıl Hicaz yoluna giriyorduk. Ve bu yol her an Lavrense asilerin hücum ve taarruzlarına maruz pek tehlikeli, netameli bir yoldu. Medine'ye kadar bin küsur kilometre olan yol boyu hemen tamamen sağlam soltu kupkuru ve pek sıcak çölden ibaretti. Demiryolu boyunca Medine'ye kadar yetmişbeş istasyon vardı. Ve bir istasyon binasıyla birkaç baraka ve çadırdan başka bir şey bulunmayan bu istasyonların yarısı kadarında da su diye bir şey yoktu. Tren ise eskiliği bakımından kısaca müzelikti. Üstünde ilerlediği raylarda, asiler tarafından yer yer dinamitleyerek parçalanmış tamirden geçmiş olduğundan, zaten hızlı gitmeye elverişli değildi.

İşte bu gidişle ancak bir haftada yarı yola vardığımızda, ilerimizdeki istasyonun bir gün önce taarruza uğrayarak raylarıyla köprüsünün de havalandırılmış olduğunu duyduk ve tamiri bekledik.

Beklerken de, artık Şam'dan beri pek hesaplı, dikkatli idare ettiğimiz nevaitemizin tükenmeye yüz tuttuğunu görerek, karnımızı nasıl doyuracağımız kaygısına düştük. O sığa dayanamayan kupkuru yiyecekleri –o yol boyunca– tazeleyebilecek hiçbir şey bulmak imkanı yoktu. Mataralarımızı, su diye ne bulursak dolduruyor, ekmeğimiz bitince de peksimetini suya batırarak yiyorduk. Ama, ona katık edecek zeytin bile bu sı-

cağa dayanamıyor hele peynir, kavurma gibi şeyler büsbütün yenmeyecek hale geliyordu. Yenebilecek bir hurma vardı. Şöyle bol sirkeli ve yumurtalı bir yeşil salata, ya da tavuk sövüşü, muhallebi gibi şeyler gözümüzde tütüyordu. Ne çare ki, bunlar artık ancak rüyalar da görülebilecek şeylerdi ve biz bugünkünden de daha sıkı, daha ağır bir harp yaşayışının her türlü cilvelerine sessizce katlanmaktan başka bir şey yapabilecek durumda değildik. Nitekim, bazı ufak tefek çarpışmalarla patlamalara da şahit olarak Haziran'ın 21'inci günü Medine'ye, sağ salim vardığımızda burayı bıraktığımdan daha sessiz, daha durgun ve kelimenin tam manasıyla kaderine boyun eğmiş, kuşatılmaya hazırlanmış durumda bulmuştum. Koca çarşıda on onbeş dükkandan başka açık yer kalmamış, sokaklar adam akıllı tenhalaşmış, hele yiyecek içecek maddeleri satanlar büsbütün ortadan kalkmış. Ve sanki havanın sıcaklığı da alabildiğine artmıştı.

Başta hastahanedeki arkadaşlar olmak üzere, gelişime sevinen herkes, –tuhaf değil mi?– ellerinde olmadan iç duygularının etkisiyle bana:

“Peki ama niçin geldin?”

“Yahu herkes buradan kaçıyor, uzaklaşmanın bir yolunu arayan arayana... Sen ise tıpış tıpış ayağınla geliyorsun...”

“Hoş geldin ama, aklını nerede bıraktın? diyip duruyorlardı.”

Bu arada unutmadan söyleyeyim ki, beni Şam'a gönderen Başhekimimiz meşhur Doktor Galip Ata Bey de ben Suriye'de iken ne yapıp ederek, Fahreddin Paşadan bir izin koparıp İstanbul'a gitmişti.

Her ne ise kuşatılmaya hazırlanan Medine’de, şimdi bambaşka bir hayat vardı. Evvela sıcığa karşı çare olarak herkes damlarda yatıyordu. Ben de öyle yaptım. Hurma ağacı dallarından örülmüş bir karyola ve incecik bir cibinlik –bu dallara her tarafta pek bol olan akrep tırmanamıyor ve cibinlik hele sabaha karşı artan sivrisinek akınından koruyor– ile dam safası pek hoş oluyor. İnsan buradan dış alemde uzak kendini göğede pek yakın bulmanın hazzı içinde hayallere dalıyor. Hele mehtaplarda en katı yüreklerin bile şair kesilmemesi imkansız. Buranın ay ışığı da, hem başka... Zevkine doyum olmuyor... Ancak şimdi burada Arapların meşhur “Yâaa’ leyl”lerinin hikmetini anlayabiliyorum. Fakat gecelerin bu keyfi uzun sürmüyor. Ortalık ağarmağaya başlayıp güneş görünür görünmez, cibinliğini yırtarcasına sıyrıp da, damdan aşağıya kaçan kaçana...

Burada yağmur da pek zevkli oluyor. Hicaz’da hele Medine’de yağmur denen şey yılda ancak bir iki defa görülüyor. Hiç beklenmedik bir zamanda hava kararıp da bir yağmur boşandı mı, başka yerlerdekinin tersine herkes sokağaya fırlıyor. Çarşı pazarda bile işini gücünü bırakan, “ver Allahım ver”in Arapçasıyla bağışarak göğsünü bağırını açıp duş altına gider gibi, kendini yağmura veriyor.

Hele çocuklar, sevinç içinde çığlıklar ata ata şarkılar söyleyerek, zıplaya zıplaya oynayarak, yağmuraltı safasını bir bayram eğlencesine çeviriyorlar. Bir çokları için bu yağmur, bütün bir yıl doya doya yıkanılabilen banyodur. O da olmasa bu su bolluğuy, hem de bedava şakır şakır su nerede bulunacak?

MEDİNE'DE EN GÜZEL GÜNÜMÜZ

Lâkin buradaki yağmurun, hele bizim için bir kötülüğü de vardı. Yağmur yağıp da seller akınca, demiryollarıyla telgraf hatları da hemen bozulurmuş... Bizim için söylemeye hacet yok ki, sıkıntıların en büyüğü... Ama yerli Araplara sorarsanız, “Demir yoluyla, telgraf hatından bana ne? Benim toprağım sulanıyor ya, sen ona bak!.. Damlardaki kediler bile, şu yağmur olmasa, su nedir bilmeyecekler.” deyip çıkıyor işin içinden...

Böyle bir yağmurlu gün Haziran'ın 28'ine tesadüf etmiş, ertesi gün de Ramazan başlıyordu. Medine ilk defa böyle yağmurla yıkanmış ve serinlemiş, yarıdan fazla boşalmış ve tenhalaşmış bir halde, kıtlık içinde Ramazan'a giriyordu. Kıtlık o derece idi ki, bir avuç kuru fasulye bile bulunamıyordu. En berbat cinsinden biraz pirinç vardı ama, dünden beri adam başına elli gram ekmek güç veriliyordu. El altında bulunabilen bazı şeylerin fiyatları öylesine almış yürümüştü ki, yanlarına yaklaşılamazdı. Ucuz denebilecek bir hurma vardı ki, o da hem geçen yılki fiyatının üç-dört misline çıkmış, hem de yene yene gına getirilmiş bir nesne idi. Sabah kahvaltısında çay ile hurma, öğle yemeğinde herhangi bir kap sıcak yemekle hurma, akşama çorbayla hurma... Bir gün, iki gün, üç gün hep böyle... Çekilir dayanılır şey mi?

İşte böyle bir yaşantı ile Ramazan'ı geçirirken, Temmuz'un onbirinci günü bütün bu sıkıntıları unutturacak, hayatımızın en sevinçli ve ferah günlerinden birini yaşadık.

O gün aldığımız davet tezkereleri üzerine, heyet halinde teravih namazını kılmak üzere Harem-i Şerif'e

gittik. Namaz kılındıktan sonra, her birimize ayrı ayrı uzun beyaz cübbeler giydirildi. Başımıza da sarıklar sarıldı. Dualar, ilâhilerle öne düşen şeyhler ve hocaların teşkil ettikleri muhteşem bir alayla biz de Hazreti Peygamber'in yattıkları yere vecd içinde sessizce girdik. Merkad'ın etrafında yanan büyük mumları birer birer alarak, yine öyle ayaklarımızın ucuna basarak çıktık ve aynı alayla bu sefer Harem-i Şerif içinde ve gittikçe yükselen ilâhilerle, bir devir yaparak, ellerimizdeki mumları, orada bekleyen haremağalarına teslim ettik.

Bu dini tören, buranın âdeti... Törenden sonra, Şeyhülharemin bizi tebrik ile dediğine göre, Resûlullah Efendimizin Ravza-i Mutahhara'larında yanan mumları taşımak şerefi herkese kolay kolay verilmezmiş.

Sonradan kulağımıza gelen haberlere göre, meğer bizi bu şerefe lâayık görerek bu mazhariyete erdiren, çalışmalarımızdan pek memnun olduğu anlaşılan kumandan Fahreddin Paşa imiş...

Medine-i Münevverede Peygamberimiz'in doğum yıl dönümleri de büyük törenlerle bayram yapılarak kutlanır. O gün çarşı pazar, bütün dükkanlar kapanır. Herkes bayramlık elbiselerini giyinerek Harem-i Şerif'e gider. Sabah namazından sonra muazzam cemaat huzurunda mevlûdu nebevi okunur ve akşama kadar her taraf donatılarak, toplar atılır, şenlikler yapılır.

İÇİNDE BOCALANAN ZORLUKLAR

Fakat Fahreddin Paşa o günlerde hiç de rahat değildi. Daha doğrusu o, kendi bölgesindeki işlerini istediği gibi yapıyordu. Bu cihetten bir sıkıntısı pek yoktu. Çe-

peçevre tahkim ettiği Medine şehrini olduğu gibi Hicaz demiryolunun bir kısmını da savunmakta devam ediyordu. Lâkin bu demiryolunun kuzeyde Hediye istasyonundan Şam'a kadar olan yüzlerce kilometrelik kısmının savunulması, o bölge kumandanı olan Mersinli Cemal Paşa'ya aitti ki, işte oradan gelen haberler hiç de iyi değildi. Sonra bir de karargâhı (El'ula)da bulunan mürettep kuvvetler kumandanı (küçük) Cemal Paşa vardı ki, o da, 1917 ortalarında artık elindeki kuvvetlerle bu demiryolunu savunamayacağını ileri sürerek, Fahreddin Paşa'nın uykularını kaçırıyordu.

O günlerde durumun ne safhaya girdiğini iyice anlayabilmek için, bu Paşalarla, Cemal Paşa arasında sürüp giden yazışmalara biz göz gezdirmek kâfidir. Yaşından dolayı (küçük) denen müretteb kuvvetler kumandanı Cemal Paşa, demiryolunu savunamayacak hale geldiği için kendisinden yeni kuvvetler isteyen telgrafına karşı Büyük Cemal Paşa verdiği cevapta şöyle diyordu:

“Zâtîâliniz Hilâfetin eşsiz incisi olan Medine ile anavatan arasında en nazik bir bölgeyi bir avuç askerle müdafaa ediyorsunuz. Kuvvet ne kadar az olursa, azim ve himmet o kadar çok olmak lazım gelir. Ve Dördüncü ordunun bugünkü durumu böyledir.

Dördüncü ordu bütün hayati kuvvetini Sinâ Cephesi'nde İngilizlere karşı toplamak zorunda olduğundan iç ve kıyı bölgelerindeki kolordu kumandanları birer avuç askerle kalmışlardır. Sekizinci Kolordu Kumandanı Cemal Paşa'nın elinde dört tabur kalmıştır. Üçüncü Kolordu Kumandanı Abdülkerim Paşa da Filistin kıyısını

aynı kuvvetle müdafaaya mecburdur. En büyük düşman olan İngilizlere karşı Filistin hududunu kapayabilmek için orada en ziyade kuvvetli olmak ve öteki bölgeleri birer avuç askerle sizin gibi büyük vatanperverlerin namus ve fedakârlığına bırakmak mecburiyetindeyim. Geçirdiğimiz bu müşkül günlerin hatırası gelecek nesiller için en iyi bir terbiye mektebi olacak ve Türkiye, barış masasına oturduğu vakit Medine elimizde bulunursa bu şerefde sizin de yüksek bir övünme hisseniz olacaktır.

Sizin kahramanlığınıza benim itimadım vardır. Pekalâ biliyorsunuz ki, Yemen’de Müşir Fevzi Paşa gibi büyüklerin, birkaç taburun kumandanlığını yaptıkları birçok zamanlar olmuştur.

Gözlerinizi büyük muhabbetle öper ve vazifenizi şimdiye kadar yaptığınız derecede hamaset ve fedakârlıkla yapmaya devam buyurmanızı rica ederim.”

Büyük Cemal Paşa’nın –sıra itibariyle üçüncü den-
nen– Küçük Cemal Paşa’ya amirce bir yalvarış olan bu telgrafi, edebiyatla iş görülmek istenişinin de bir ifadesiydi. Dördüncü Ordu Kumandanı Büyük Cemal Paşa’nın “yoklukların hepsini biliyorum. Zaten hepimiz son derece sıkıntı içindeyiz ama, senin malûm olan vatanseverliğiyle her zorluğu yenebileceğine de inanıyorum. Ha gayret, göster kendini, kahramanlığın tarihe geçecektir.” deyişi karşısında, kaskatı ve pek acı gerçeğin lafla yürütülemeyeceğini düşünen (üçüncü) Cemal Paşa’nın şu cevabı da, o günlerdeki durumun iç yüzünü olanca açıklığı ile belirtmesi bakımından pek enteresandır:

“Hakkımdaki yüksek teveccüh ve itimadınıza kemâli itaatle teşekkür ederim. Medine’nin muhafazasında do-

ğacak manevî sevinç ne kadar büyük ise, eldeki vasıtaların çeşitli suretlerle her gün erimesinden dolayı muhafaza işinin gittikçe zorlaşmasından duyduğum manevî ısırtıp da o kadar büyüktür. Elimdeki müretteb kuvvetin azalmakta oluşuna karşı ne ordudan, ne de Hicaz seferî kuvvetinden hatta tek neferin bile verilebilmesi imkansızlığı karşısında, alınabilecek tedbirin başarı ile neticelenbilmesi düşünmeye değer. Mürettep kuvvet olanca varlığını yirmişer, kırkar nefer oranında 500 kilometreye dağıtmıştır. Saldırıya uğrayan noktaya merkezden yardım yapılamamaktadır. Böyle bir halde, istasyonlardaki kumandanların kendilerine verilen talimat dairesinde hareket etmesinden başka yapacakları bir şey kalmamaktadır. Bize imdat verilmedikçe kumandanlıkça onların imdadına gönderilecek kuvvet olmadıkça bu noktaların düşman saldırısına ne kadar zaman dayanabilecekleri düşünülmelidir. Bulunduğum El'ula istasyonuna yapılan taarruzda, bizzat elime bir tüfek alıp, mevkiin müdafaasına koşmaktan başka benim için yapılacak bir şey kalmamıştı. Ve, tereddüt etmeden öyle yapmıştım. Demiryolunun özel durumu, hiçbir tarafınki ile kıyaslanamaz. Mürettep kuvvetin, Hicaz kuvvetine bağlanması da düşünülmeye muhtaç bir meseledir. Çünkü Medine'nin kendi varlığından hatta pek az bir kuvvet ayırıp bu taraflara göndermesine imkan görmüyorum. Demiryolunun muhafazasını sağlayabilmek için, mevcutları gittikçe azalan piyade kıtaları efradının ikmâl efradıyla kuvvetlendirilmesini, hat boyuna ihtiyat olarak da yerleştirilmek üzere mutlaka en az iki üç piyade taburunun gönderilmesini istirham ederim. Olmadığı takdirde demiryolunun

bu kısmına hat kumandanı sıfatıyla birinin memur edilmesini ve bana gösterilecek herhangi belli bir vazifede en az bir kuvvetle ölünceye kadar uğraşmaklığıma müsaade buyurulmasını ellerinizi öperek istirham ederim.”

Edebiyat... Edebiyat... İki taraf da içinde bulunduğu güçlüklerin bunalımı içinde birbirini tatlı sözler, okşayıcı ifadelerle kandırmaya çalışıyor ve bu arada Büyük Cemal Paşa, son sözünü söylüyor:

“7 Mayıs şifrenizin son fıkrasında buyuruyorsunuz ki, bana gösterilecek herhangi belli bir vazifede en az bir kuvvetle ölünceye kadar uğraşmaklığıma müsaade buyurmanızı istirham ederim.

Buna cevap olarak tebliğ ederim ki, zâtı âliniz Hicaz Harekât Dairesi’nin Hediye ile Zatülhaç arasındaki çok önemli bölgesini kumandanız altındaki şu kuvvetlerle savunmaya memursunuz: 162’nci piyade alayı, Maan seyyar jandarma taburu, üç makineli tüfek bölüğü, bir estersüvar bölüğü, bir hecinsüvar bölüğü, bir gönüllü Çerkes süvari bölüğü, iki batarya, 12 sabit top ve şimendifer taburu.

İş bu kuvvet, Başkumandan vekili Enver Paşa hazretlerinin, İtalya Harbinde Bingazi’de maiyetinde bulunan Nizamiye kuvvetinden çok fazladır. İlk imkân çıkışında taburlarınızın mevcudunu ikmâl edeceğim.”

Büyük Cemal Paşa’nın cevabı bundan ibaretti.

Üçüncü, yani Küçük Cemal Paşa’nın artık buna bir diyeceği kalmamıştı. İster istemez elindeki derme çatma kuvvetle bir şeyler yapmaya çalışacaktı, emir emirdi. Ötesi yoktu.

Evet, rahmetli Ali Fuat Erden'in de dediği gibi, Hicaz hattı, 1917'de edebiyatla müdafa edildi. Lâkin, ertesi yıl, hattın müdafaasına artık edebiyat yetmeyecekti.

Yine 1917 içindeyiz. Kuzeyde, Şam'dan bu yana demiryolunun korunması gittikçe güçleşip dururken, Medine'yi çepeçevre kuşatarak, kendi kabuğuna çekilmeye zorlayan güneydeki Lavrens ile Şerif Faysal kuvvetleri, Kızıldeniz kıyısındaki Cidde ve Yenbu'dan sonra üçüncü önemli liman olan Elvecih'i bir an evvel ele geçirmek gayretinde idiler. Bunun için olanca güçleriyle gereken bütün hazırlıkları yapmışlardı. Hatta Elvecih'e yürüyecekleri esnada Fahreddin Paşa'nın Yanbu'ya karşı bir harekete geçmesi ihtimalini düşünerek bu limana yığmış oldukları silâh, mühimmat ve erzakı İngiliz gemilerine taşımışlar ve Fahreddin Paşa'yı büsbütün yerinden kıpırdayamaz hale getirmek için Şerif Abdullah'ı, beş bin silahlı Bedevî kuvveti ve yeterli kadar top ve makineli tüfekle, Medine yakınlarındaki Amis Ovası'na göndermişlerdi.

Şerif Abdullah burada, hem Fahreddin Paşa'nın kuzeyde, yani Suriye ile doğrudan doğruya bağlılığını tehdit edebilir, hem de Basra Körfezi'nden gelecek erzak kervanlarına saldırmak suretiyle Medine'nin doğudan ablukasını kuvvetlendirebilir ve böylece Fahreddin Paşa da, Şerif Abdullah'ın bu tehdit edici durumunu ihmal ederek Yenbu'ya yönelmeye cesaret edemezdi.

Lavrens'e göre bu, âdeta Semavî bir düşünceydi. Şerif Abdullah da bunu kabul edip Amis vadisine yerleşince, artık El'vecih'e hareket için bir sakınca kalmamıştı.

Kızıldeniz'deki İngiliz donanmasının yarısı –6 harp gemisi, 50 top– El'vecih taarruzunu desteklemeye memur edildi. Her gemide bir çıkarma kıtası hazırlanmıştı. Herkes beyaz elbiselerini hâkiye boyamış, süngülerini bilemiş, tüfeklerle ateş talimleri yapıyordu.

Filo kumandanına ayrıca, birkaç yüz Bedevîden oluşan yerli bir çıkarma kuvveti de verilmişti. Bu yerli müfreze –çoğu Mısırlı ve Hintli– deniz çıkarma kıtalarıyla birlikte El'vecih'in kuzeyinde –yani Türk kuvvetlerinin bulunmadığı– kıyıya çıkacaktı ve liman oradan kuşatılacaktı. Bir deniz uçağı da filonun ateşini idare edecekti.

İngilizlerin plânladığı deniz harekâtı buydu. Kara harekâtına gelince, onun nasıl yapıldığını, başında bulunan Lavrens şöyle anlatır:

“18 Ocak sabahı Yenbu'dan yola çıktık.^() Ordu 5000 hecinli, 5300 piyade, on makinelî tüfek, dört grup dağ topundan mürekkepti. 380 de yük devemiz vardı. Trompetler çaldı. Herkes şefin (Şerif Faysal'ın) sülâlesi için hep bir ağızdan bağıra bağıra bir şarkı tutturdu. Beyaz ipekliler giyinmiş olan şef, en önde gitmekteydi. Sağında kırmızı kefiyeli, kına rengi başlıklı bir şerif, solunda da ben vardım. Ben de Bedevî kıyafetindeydim.*

Sonra üç büyük bayrak ile, kırmızı ipek takılmış üç mızrak geliyordu. Bunların gerisinde de trompetler bir marş çalıyorlardı. En sonunda arazinin müsaadesi oranında birbirine yanaşmış 1200 hecinli Hassa askeri ve bunları renk renk kefiyeli hecinlilerle hepsinden renkli, süslü bir şeyh takip ediyor ve bunlar ilerledikçe sağdan soldan kabileler gelip katılıyorlardı. Bu yürüyüş esnasında kuvvetimiz çığ gibi artıyordu.

Kıyayı takip ettiğimizden, Hazding İngiliz Kruvazörü de belli zamanlarda belli noktalara geliyor, variller içinde su ile çuvallarla erzak getiriyordu. Bu El'vecih yürüyüşü, Bedevilerin hayatlarında ilk defa yaptıkları bir hareketti. Kendileri de, öz yurtlarında her şeylerini geri bırakarak, başka kabileleri çapulla öç almak ümidi olmaksızın hem de disiplinli bir yürüyüşle üçyüz kilometre yol almalarına âdeta şaşıyorlardı. Hele şeyhler için bu son derece olağanüstü bir yürüyüştü. Bundan memnun göründükleri halde, yağma yapılamayacağından dolayı biraz da üzüntülü idiler.

Bir kabile şeyhi için hayatta yaşamaya değer şu üç şey vardı: Hızlı giden bir hecin, çok iyi bir silah ve komşu kabilelere akın ümidi...

Bu sefer bunların ikisi mükemmelen vardı ama, sonunda ne olacağı belli değildi. Verilecek emre bağlıydı. Çöl adamının hele şeyhlerin hiç hoşlarına gitmeyen şey de, bir başkasından emir almaktı. Lâkin bu sefer bunu da hoş görüyorlar, hatta memnuniyetle kabul eder gibi idiler.

Kararlaştırılan programa göre bizim yürüyüşle karadan taarruzumuz, filonun deniz taarruzuyla aynı zamanda yapılacaktı. Bu konuda donanma kumandanı ile uyuşulmuştu. Nitekim 23 Ocak'ta bu şekilde müştereken taarruza geçildi. Esasen ibtidadanberi Kızıldeniz kıyısındaki harekât esnasında İngiliz filosu ile Araplar arasında sıkı işbirliği ile bağlılık mükemmelen sağlanmıştı. Nitekim bu taarruza geçilmeden önce, aynı Elvecih'e taarruz edecek Araplar Yenbu'dan kuzeye doğru ilerlerken, önlerindeki yüz yirmi bin mil genişliğinde kupkuru, son-

suz ve uçsuz bucaksız çölü aştıkları esnada, İngiliz gemileri kıyı boyunca –görünmeyen, sular altındaki şaplara oturarak parçalanmak tehlikesini göze alarak– Arap kuvvetlerini takip ederek, belli noktalarda, başta su olmak üzere lüzumlu her şeyi Araplara veriyorlardı. Arap kuvvetleri ancak bu yardım sayesinde Elvecih yakınlarına gelebilmişlerdi. Burada da yapılacak taarruzu İngiliz Amirali bizzat idare ediyordu.

Arapların deyişiyle, Amiral Vemys, Arap isyanının bu safhasının (hem anası hem babasıydı). Arapların kazandıkları ilk başarıların şerefi gerçekten de ona aittir. Askerlik disiplini ve intizam nedir bilmeyen Araplar, başlarına buyruk hareketlere geçtiklerinde, bunu haber alan Amiral, derhal harekete geçer ve İngiltere'nin heybetli zırhlılarıyla kıyıya yaklaşp gerekenleri yaparak, ortalığı yatıştırır, fenalığa meydan vermezdi. Arap kuvvetleri işte bu suretle Elvecih yakınlarına gelmişler ve şimdi yine Amiral'in deniz tarafından bizzat idare ettiği taarruza geçiyorlardı.”

ELVECİH NASIL DÜŞTÜ

Şimdi bu taarruzun nasıl yapıldığını görelim:

23 Ocak sabahı dört düşman gemisi Elvecih'i bombardımana başlamış ve kuzeyden gelen öteki iki gemi, makineli tüfeklerle silahlandırılmış birkaç yüz Bedevî'yi, Elvecih'in kuzeyindeki Zaim kıyısına çıkarmıştır. Yukarıda bahsettiğimiz Lavrens ile Şerif Faysal'ın kumandasındaki Bedevîler ise, güneyden ve tabii karadan Elvecih'e doğru ilerliyorlardı. Piyade ve hecinli Türk kıtaları, denizden gelenlere karşı, Süleyman Rafada Paşa

ile maiyetindekiler ise güneyden gelenlere karşı vaziyet almışlardı. Zaim cihetinden Elvecih-Elulâ yolunu kesmek üzere gelen asiler, kıtalarımız tarafından durdurulup, geri dönmeye zorlanmışlarsa da, düşmanın gemi topçusunun himayesi altında doğrudan doğruya Elvecih limanına çıkardığı kuvvet kasabaya girebilmişti. Elvecih'e giren düşmana gece baskını yapılmak istenmişse de, yerli akıncılar itaatsizlik ederek kaleye doğru yönelmiş-ler, bunun üzerine askerî kıtalar da, akıncıların kaleyi yağma etmelerine ve asilerle birleşmelerine meydan vermemek için kaleye alınmışlardır.

Bundan faydalanan düşman da Elvecih'i işgal etmişti. Bu çarpışmalarda kıtalarımızdan 63 nefer şehid, 32 nefer de yaralı olmuştur.

Elvecih'in düşmesi, o dolaylardaki, o güne kadar bize sadık kalmış olan kabilelerin de asilere katılması ve düşman tarafından dağıtılan pirinç, un, şeker ve saire gibi erzakı almak için içerlerdeki Bedevilerin de Elvecih'e inmeleriyle Hicaz'ın durumunda önemli bir değişiklik husule getirmişti.

Artık isyanın daha kuzeye, hatta Akabe'ye doğru yayılması pek mümkün görülüyordu.

Askerlik bakımından pek önemli bir yer olan Elvecih'in düşmesi ile bir dönüm noktasına gelinmiştir. Çünkü Elvecih, Suriye'yi Hicaz'a bağlayan demiryolunun yanını, yani bizim yanımızı ve gerimizi tehdit eden önemli bir yan mevziydi. Bu bakımdan Mekke ile Yenbu, Rabuğ gibi önemli bir mevkiydi.

Artık isyanın ağırlık merkezi ister istemez Medine'den, Hicaz hattına geçecekti. Nitekim, Elvecih'i

işgal edenler tarafından orada kuvvetli bir üs kurulmuş, Rabuğ boşaltılarak oradaki uçaklar Elvecih'e getirilmiş, Mısır kıtası denizden nakledilmiş, un, pirinç ve şeker gibi birçok erzak depoları kurulmuş, Rabuğ'daki Erkânı Harbiye de oraya getirilmiş, daha birçok harp araçları top, tüfek, kamyon, telsiz vesaire yığılmış, yollar yapılmış, bir de uçak meydanı kurulmuştu.

Elvecih elden gittikten sonra, onun kuzeyindeki kıyılarda bulunan Ziba ve Moblih iskeleri de ister istemez boşaltıldı. Ve buralarda bulunan küçük ve zayıf kuvvetler parça parça düşman eline geçmemeleri için, demiryolu boyundaki garnizonlara katıldılar. Bu suretle Kızıldeniz kıyısıyla, Hicaz demiryolu arasındaki topraklar gibi, buralardaki aşiretler de kâmilten düşmana bırakılmış oldu. Ve artık, buralarda yapacak bir işi kalmamış olan Lavrens ile peşindekiler de kuzeye yöneldiler. Bu yöneliş esnasında kendilerine katılan asiler de çoğalıyordu. Kuzeydeki hedefleri Akabe idi. Akabe'ye varmak, bir yandan da Hicaz demiryolunu yer yer tahrip etmek amacıyla idiler. Bu esnada Fahreddin Paşa da kapandığı Medine'de şehri asilerin bombardıman edemeyecekleri kadar uzaktan çepeçevre bir tahkimat sistemi ile kuşatmış ve aynı zamanda Medine'den kuzeye giden Hicaz demiryolunu muhafaza için yol boyunca garnizonlar halinde noktalarla takviye etmiş ve Medine ile Tebük istasyonu arasındaki bütün su noktalarını, karakollar ve devriyelerle göz altında bulundurmaya başlamıştı. Lavrens buna “*Türklerin tasavvur edilebilecek en budalaca savunması*” diyordu.

ASIL MAKSATLARI NEYDİ?

Her türlü dini ve milli duygulardan sıyrılınp, kupkuru hesaplarla düşünülürse Lavrens'e bir dereceye kadar olsun hak vermemek elbette mümkün değildir. Nitekim, bizim o zamanki belli başlı kurmaylarımız başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere, hemen hepsi şöyle diyorlardı:

İki strateji, iyi ve fena strateji vardır. Arapların yani Lavrens'in sevkülceysi iyi strateji, bizim sevkülceysimiz fena strateji idi. Lavrens'in sevkülceys (askeri yürütmek) amacı, Sinâ Cephesi'ndeki İngiliz ordusuna, dolayısıyla yardım etmek için bu cephedeki Türk ordusundan Hicaz'a mümkün olduğu kadar çok kuvvet çekme ve dar demiryolundan önemli bir kısmını Sinâ Cephesi'nin zararına olarak Hicaz'a çevirmekti.

Hicaz'a İngiliz kuvvetleri gönderilmeyecekti. İngilizler, âsilere yalnız altın, erzak, silah (otomatik tüfekler), malzeme, birkaç top, bir iki uçak, biraz Mısırlı asker ve subayla ajan ve bol dinamit göndereceklerdi. Ve göndermekte idiler. Bu sevkülceys, Türkler tarafından şöyle ifade edildi:

“Klasik sevkülceysin gayesi, düşman ordusunun imhasıdır. Düşman ordusunu yok etmek için vasıta, saldırıp savaşmaktır. Zafer; savaşmakla ve kan dökerek kazanılabilir.”

Gene Lavrens'i dinleyelim. Bu konuda sözlerine devamla der ki:

“Evet Türkler böyle diyorlardı. Bize gelince, bizim stratejimiz bunun tamamıyla tersi idi. Bizim gayemiz, Medine ve Hicaz demiryolundaki düşman kuvvetlerini yok etmek değildi. Biz aksine, istiyorduk ki, Medine'deki

ve Sinâ Cephesi'nden uzak diğer yerlerdeki Türk kuvvetleri, bulundukları yerlerde mümkün olduğu kadar kuvvetli olarak kalsınlar. Böyle olması bizim çıkarımız gereği idi. Ancak bu suretle dar hattın gücünün önemli bir kısmı Hicaz'a gönderilmiş ve Sina nakliyatı zayıflamış olurdu ve böylece asıl cephe olan Sina cephesine dolayısıyla en etkili yardım yapılmış olurdu.

Sadece askerlik bakımından düşünülürse Medine'nin zaptı, bizim için faydasızdı. Medine'deki Türk kuvvetlerinin bize zararları yoktu. Onlar mukaddes şehiri savunmakta idiler. Mukaddes şehri savunmak için Hicaz demiryolu savunuluyor ve demiryolu işliyordu.

Medine düşerse artık bu demiryolunu savunmaya hacet kalmaz, boşaltılır ve hattın bütün gücü Sinâ Cephesi'ne tahsis edilirdi. Ondan başka Medine kuvvetleri de Mısır'da esarette olsalar, onları beslemek ve muhafaza altında tutmak için kuvvet ayırmaya mecbur olurduk. Bizim hedefimiz, düşman kuvveti değil, düşman kuvvetini besleyen raylar ve lokomotiflerdi. Vasıtamız da savaşmak değil, dinamitti. Bir köprüünün, az veya çok uzunlukta bir demiryolu parçasının, bir lokomotifin tahribi, birçok Türk askerinin öldürülmesinden daha faydalıydı. Esasen eldeki imkanlar da düşman kuvvetini imha etmeye elverişli değildi. Araplar, tahkim edilmiş kuvvetli mevzilere saldıramazlardı. Ve saldırmaktan çekinirlerdi. Zayıata da katlanamazlar, ölmek pek istemezlerdi. Onlar karakterleri bakımından canlarını pek severler. Böyle insanlarla, hiçbir yerde saldırarak, muharebe edilmez. Biz de ne olursa olsun Medine'ye taarruz etmeyecektik. Orasını yalnız oyalayacaktık. Varlığımızla tehdit edecek-

tik. Biz Medine'nin can damarı ve nefes borusu olan, Medine Cephesi'nin yanı ve girişi olan, düşmanın maddeten en zayıf ve en yumuşak yeri olan, Türkler için savunması güç, bizim için taarruz etmek kolay olan demiryoluna saldıracaktık. Bedevîlerin kuvveti, bir yerde toplanmaz.

Onların kuvveti daima dağınıklıktadır. Onlar için 'ağırlık merkezi' de yoktur. Muntazam hareketlere alışık değildirler. Ona karşılık çeviklik, canlılık, yorgunluğa dayanıklılık, kendilerine güven, araziye tanımak cihetinden üstündürler. Onların kuvveti dağınıklıklarıyla artar, bu sebeple cephemizi kuzeye doğru uzatmak ve bütün Hicaz demiryolu boyunca taarruz etmek, durmadan ve istekle, bir düzeye saldırmak, Türkleri gayet geniş ve çorak bir hattı savunmaya mecbur etmek ve taarruzlarımızla meçhul, sonsuz, esrarlı bir çölün sessiz tehditleriyle Türkleri oldukları yerlerde mihlayarak her an hücumumuzu bekler durumda bırakmak.

Varlığımızı belki taarruz anında belli etmek ve çölün derin sessizliğini ancak dinamitlerimizin patlamasıyla bozmak. Zayıf tutulmuş noktalara saldırmak, böylece düşmanı zayıf olan posta ve karakollarını kuvvetlendirmeye mecbur etmek. (Bu postalar ne kadar kuvvetlendirilirse, kuzeyden o kadar çok kuvvet çekmek gerekecekti.)

Demiryolu üzerinde tutulmuş ve tahkim edilmiş mevkilere taarruz etmemek, üstün düşman kuvvetlerine karşı muharebe kabul etmemek, zayıftan kaçmak. Adamlarımızın kanını tasarruf etmek. Mümkünse hiçbir Arap öldürmemek, demiryolunun belli bir kısmını işgal etmeye ve elde tutmaya teşebbüs etmemek, hiçbir yerde savunmada kalmamak, hep hareket, hep canlılık,

gayet iyi silahlandırılmış, sayıca az fakat gayet çevik birlikler tertip etmek.

Biz taşıt (Hoçkis veya Levis), dinamit, zırhlı otomobil bakımından Türklerden zengindik. Sevkülceyi hedef, bir numaralı sevkülceyi hedef lokomotif idi. Bu, Medine şehrinden daha önemli, çok önemli bir hedefti. Otomatik lağımlarla, yahut tren salına salına geçerken lokomotifin tam altında patlatılacak gözetmeli lağımlarla makineleri havaya uçurmak.

(1917 yılının 4 ayı içinde 17 makine, yani lokomotif tahrip edilmişti.)

Bizim için en faydalı şey, Hicaz demiryolunun işlemesiydi. Biz de bir düzüye tahripler ve havaya uçurmlarla hiçbir zaman tamamıyla işlemeyecek hale getirmeli idik. Kısaca, Medine'ye tren hep işlemeliydi. Fakat mümkün olduğu kadar fazla zayıat, fazla güçlükler, fazla gecikmelerle. Ve ancak zorazor işlemeliydi. İşte bizim stratejimiz bu idi.

Bu sevkülceyin (askeri yürütmenin) çöllerde iki ayrı unsuru vardı: Deve, yani hecin ve dinamit!

Hecin prensibi şu idi: En küçük bir kuvveti en çabuk olarak mümkün olduğu kadar uzağa saldırtmak. Bu çabukluğu ve uzaklığı Bedevilerin kanaatkârlığı ve hecinlerinden aldıkları randıman sayesinde sağlayabiliyorduk.

Çölün kendine göre, harika denebilecek yarattığı olan hecin, nazik, karışık ve son derece canlı bir makine idi ki, tecrübeli ellerde hayret edilecek neticeler verir. Bedevilerimiz, eğerlerine kırkbeş kiloluk yarım çuval un bağlayacak olurlarsa, tamamıyla müstakil olarak, artık başka hiçbir şeye muhtaç olmadan altı hafta gidebilirlerdi. Bu

yolculukta yarım litre yedek su onlara yeterdi. Adamlarımızdan bazıları iki kuyu arasındaki uzun mesafede hiç su içmezlerdi. İçenler de, kuyu noktasında tıka basa uzun uzun su içerler ve arkadaki susuz günleri için de biraz beraber götürürlerdi. Hecinler ise, hiç su ihtiyacı duymadan iki yüz kilometre, yani üç günlük uzun yürüyüş yaparlardı.

Dinamite gelince, çöle oluklardan akıtırmasına bol bol getirdiğimiz dinamit sandıkları hecinler sayesinde her an, her istediğimiz yerde, elimizde hazırды.

Türklerle üstünlüğümüz de, bu imkanlara sahip oluşumuzdu. Yoksa, Türklerin o kadar uğraşıp çabaladıkları halde Mekke'yi kurtaramayıp, Kızıldeniz kıyılarını da kaybederek, Medine çevresine çekilmek zorunda kalışları, itiraf etmeli ki, askerlikte beceriksizlikleri veya cetsizliklerinden değildi. Katıyyen değildi. Sadece bizim maddi bakımdan bol imkanlara sahip ve iyi hazırlanmış oluşumuzdu. Tek sebep buydu.”

İngilizler, Hicaz âsilerine başlangıçtan sonuna kadar, hesabını ancak Allah'ın bildiği silah, cephane ve çeşitli erzak ve hatta üst baş dışında ayrıca para olarak yirmi milyon altın –ki, Türk parası ile aşağı yukarı iki milyar lira– dağıtmışlardı ve altın konusunda hiçbir zaman hasislik düşüncesine kapılıp, pazarlığa girişmeyi akıllarına getirmemişlerdi.

Şerif Hüseyin ile oğulları, pek sevdikleri altınları, kabile şeyhlerine şöyle peşkeş çekerlerdi: Şeyh altın torbasına elini sokar, avuçlaya bildiği kadar alır, yeter bulmazsa, tekrar avuçlamaktan çekinmezdi.

Şu iyi bilinmelidir ki, Arabistan'da altın ve dinamitle yapılmayacak şey yoktur. İngilizler işte böylece, asile-

re yardım namına akla gelebilecek her şeyi bol keseden yağdırıp durdukları halde, Hicaz'da yalnız (bir damla İngiliz kanı akıtmamaya) son derece dikkat etmişlerdir. Bu noktada sonuna kadar inatla Hicaz çöllerinde bütün işlerini yalnız para, silah, dinamit ve erzak vererek başkalarının canları ve kanlarıyla görmüşlerdir. Onlarca bu yolda gidiş bir medeniyet davasıydı! “Ben kafamı işleterek kesemi açacağım. Sen de benim dediklerimi yaparak, kanını dökceksin!” Asiler buna razı olmuşlar, bu noktada uyuşmuşlardı. Lâkin, Hicaz'da varılan bu alış verişle anlaşmaya karşı, kuzeyde, Sinâ, Filistin ve Suriye çöllerinde asi bulamayan İngilizler, oralar-daki savaşlarda ister istemez son derece alçakca da olsa, kanlarını dökerek, canlarını vermişlerdir. Çanakkale’de böyle olmuştu. Irak’da da yine böyle olmuştu.

MEDİNE NE HALDEYDİ?

Şerif Faysal’la Lavrens Kızıldeniz kıyısındaki Elvecih’den sonra, kuvvetlerini artıra artıra kuzeye doğru ilerlerken, Faysal’ın kardeşi Şerif Abdullah da, daha önce işaret ettiğimiz gibi, Medine yakınlarında karargâhını kurmuş bulunuyordu. Vazifesi, bulunduğu bölgeden, Medine’ye kuş uçurtmamaktı. Bu maksatla Medine’ye giden yolları ve bu yollardan Medine’ye gidebilecek erzak kabilelerini göz altında bulunduruyor ve hiçbirini Fahreddin Paşa’nın eline geçirtmemeye çalışıyordu. Kısaca, Medine kuşatmasında, kendi hissesine düşen görevi başarma gayretinde idi. Yanında dişi yarış develerine-hecinlerine binmiş bir Bedevî Müfrezesi vardı. Bu seçkin akıncılar, Medine’ye giden çöl yol-

larını gözetlerken, bir taraftan da yine İngilizlerin yardımını ile Medine'nin kuzeyindeki bazı Türk karakollarına saldırılarıyla demiryolunda tahripler yaptıktan sonra, oralarda Türklere hitaben "Eğer Arabistan'da daha fazla kalmakta inat edecek olurlarsa, başlarına gelecek felaketleri" tantanalı bir dille anlatan kağıtlar bırakıyorlardı.

Çok iyi Türkçe bilen Şerif Abdullah zaman zaman üslubunu değiştirdiği bu kağıtları bizzat kendisi dikte ederek, yazdırıyordu. Şeriflerin en küçüğü Zeyd ise, maiyetindeki seçkin müfreze ile gece gündüz etrafında dolaştığı Türk karakollarını durmaksızın taciz etmek suretiyle Türklere, Arap ordusunun önlerinde bulunduğu zannını vermek istiyordu. Halbuki, âsiler, gerçekte, Fahreddin Paşa'nın yalnız önünde değil, artık her tarafını çevirmiş gibi bir durumda idiler. Arabistan semasından alev alev yağan kızgın güneş, Türk Seferî Kuvvetinin susuzluğunu büsbütün artırdığı gibi, vahşi çöl çevresi de ayrı endişelere yol açıyordu. Türkler, karargâhlarına yol bulup gelebilen her develiden, Medine etrafında ve hele kuzeyinde yer yer yapılan yeni yeni Bedevî akınlarına dair haberler almaya çalışıyorlardı.

Lavrens de, casusları vasıtasıyla Türk karargâhına uydurma ve şaşırtıcı haberler ulaştırarak, Türkleri bütün bütün telaşa düşürmek çabasındaydı. Bu durumda Türkler, görüldüğü gibi hareket üsleri olan Medine ile, Türkiye'yi kendilerine bağlayan biricik ulaştırma vasıtası olan Hicaz demiryolunu savunmak üzere çöl sahasından çekilmiş bulunuyorlardı.

ÜÇ YAMAN DİNAMİTÇİ

Uçsuz bucaksız çöller, artık asilere kalmıştı. Hedefleri de sadece Medine ve demiryolu idi. Bu konuda Lavrens der ki: *“Hedef göz önüne alınarak, üç İngiliz ajanı, biri güneye, öteki doğuya, üçüncüsü de kuzeye doğru yola çıktılar. Bunlar Türklerin elindeki demiryolunu kesmek, köprüleri uçurmak, trenleri dinamitlemek ve Hicaz hattının savunulmasında gedikler açmak için demiryolunda geceli gündüzlü çalışacaklardı. Yapacakları iş çok önemli, yani bu bölgeye mahsus en etkili savaştı. Bu üç İngiliz ajanı şunlardı: Albay Horenby, mühendis Carland ve yine askerî bir mühendis olan Albay Nevkombe.*

Dinamitçilikte yıllarca tecrübe sahibi, lâğam koymak, telgraf hatlarını devirmek, madenleri kesmek işlerinde kendilerine mahsus ustalıkları olan bu mühendisler, dinamitleri bitinceye kadar veya hecinleri kuvvetten kesilinceye kadar, hemen hemen yardımcısız ve çoğu zaman gıdasız olarak haftalarca demiryoluna yapışıp kalırlar ve sonra dinamit almak ve hecinlerini değiştirmek için üslerine giderler yine dönerlerdi. Onların kırıp dökmek hırsları doymak bilmezdi. Ve yaptıkları tahripleri yenilemek için Türklerin dört amele taburu, yeni raylar koymak, köprüleri tamir etmek, çukurları doldurmak işlerinde çalışırlardı.

Bu dinamitçilerin ihtiyaçlarını ve hırslarını tatmin için Elvecih Limanı'na tonlarca dinamit getirilmesi gerekiyordu. Bu üç adam, şaşılacak üçlerdi ve demiryolunu uçurmak onlar için hastalık haline gelmiş, müthiş bir iptila idi. Arapların söylediğine göre, hele mühendis Horenby, dinamit ateş almaz, yahut dinamiti tükenirse hırından rayları dişleyip koparmak istermiş, Newcombe

ise normal bir İngilizden dört defa, bir Araptan on defa daha fazla iş yapmak hevesiyle öylesine hırslı imiş ki, başını rayların üstüne koymadan uyuyamazmış.

Şimdi burada, Lavrens'in böylesine övdüğü bu dinamitçi başı Albay Newcombe hakkında biraz daha bilgi vermemiz gerekiyor.

Lavrens hakkında önemli bir eser yayınlamış bulunan İngiliz yazarlarından Lovel Tomas bu konuda diyor ki: "Albay Lavrens bu harpte herkesten fazla demiryolu tahriplerinde bulunmuş ise de, asıl bu fikri ileri sürerek bu bambaşka tahripçiliği ortaya atıp, geniş şekilde Türklere karşı tatbik yolunu açan adam, genç subaylarımızdan Newcombe'dur.

Binbaşı Newcombe, savaştan önce 1914 yılından evvel de İngiliz ordusunun en muktedir istihkâm subayı olarak tanınmış bulunuyordu. O zamanlar Nil vadisinden Sudan Çölü'ne geçip Kızıldenize ulaşan, o herkesi hayrette bırakan demiryolu bu adamın çalışması ve gayreti eseridir."

FAKAT KİMDİ BU ADAM?

Bu adam, Hicaz çöllerinde Türklere karşı oynadığı rolün büyüklüğü, yani bilgi, cesaret ve cüreti kadar, dalgınlığı ile de meşhurdur.

Hicaz isyanının ilk safhasında Elvecih'in zaptından sonra, bu limanın geçici kumandanlığına tayin olunmuş ve yedi aydan ibaret bir zaman içinde Arap isyanında çok önemli bir rol oynamış ve Lavrens'in o kadar iyi tatbik ettiği demiryolu tahribatı plânını ilk defa icra mevkiine koymuştu. Bu yedi aylık çöl devresinden son-

ra, Filistin'deki İngiliz ordusuna katılıp (Birisebi) muharebelerinde de son derece cüretli hareketleri idare etmiştir.

Mareşal Allenby kuvvetleri, Birisebi üzerine, batıdan, güneyden ve doğudan ilerliyordu. O mevkiin biraz kuzeyinde (Birisebi ve Abrun-Kudüs) yolu geçiyordu ki, o esnada Türklerin ulaştırma yollarının asıl can damarı işte bu yoldu. Newcombe ile yüz Avusturalya gönüllü askeri, (Birisebi) üzerine hücum edilmesinden biraz evvel, Türk hatları arasından sızarak büyük bir ustalıkla geçmeye muvaffak oldular. Bunların vazifesi Abrun caddesini kesip, Mareşal Allenby, Türkleri Birisebi'den çıkarıncaya kadar, Türk ordusu ulaştırma hatlarını kesmekti. Bu delice cesaret isteyen bir teşebbüstü. Bununla beraber, Newcombe ile peşindeki-ler tam üç gün Abrun caddesi üzerinde mihlanmış gibi durdular. Ve nihayet bir tepede, Türkler tarafından sarıldılar. Çoğu kılıçtan geçti, sağ kalmak bahtiyarlığına erenler, esir oldu.

Newcombe bu esir olanlar arasında bulunuyordu. Ve Türklerin o vakite kadar Filistin cephesinde diri diri yakalayabildekleri en yüksek rütbeli İngiliz subayı idi.”

Bu diri diri yakalanışın ve sonrasının pek enteresan bir hikâyesi vardı. Öyle bir hikâye ki, bu yaman Türk düşmanının hayret edilecek bir değişikliğine, müthiş bir Türk dostu oluşunu anlatır. Asıl konumuz dışı olmakla beraber, enteresanlığı bakımından şuracığa sıkıştırıvermekten kendimizi alamadık.

Hikâyeyi bize Filistin Harbi esnasında Büyük Cermal Paşa'nın yaveri bulunan (İstanbul İETT. idaresi sa-

bık müdürlerinden) pek değerli dostumuz İsmet Karadoğan şöyle anlatmıştır:

“Birinci Dünya Harbi esnasında Hicaz demiryolunun Dera’dan biraz ilersindeki, iki binadan ibaret küçük Zümrüt istasyonunda Teğmen rütbesinde bir genç subay olarak vazifeli bulunuyordum.

Bu ıssız, ufuklara kadar kurak ve cansız tabiat ortamında, asker olarak da yanımda beş on kişiden başka bir şey yoktu. Bütün çevremiz uçsuz bucaksız çöller; çöller ise bize kâmilan düşman Bedevî sürüleri ile kaynaşıyordu. Bir gece yarısından sonra, bu Bedevîlerin saldırısına uğradık. Bir hayli çarpıştık.

Ertesi sabah, harp sahasını dolaşırken, saldıranların sade Araplardan ibaret olmadığını, aralarında İngilizlerin de bulunduğunu, can havliyle kaçarlarken bırakmış oldukları bir hurç (deri heybe)den anladık.

Elimize geçen bu hurç, çoğu İngilizce evrak ve saire ile dolu idi. Bu evrakı gözden geçirirken, bunların meşhur casus Lavrens’in sağ kolu mesabesindeki Albay Newcombe’ye ait olduğunu ve bize düşman kıldıkları çöllün çeşitli yerlerinde kurmuş oldukları cephane ve erzak depoları ile Mısır’daki İngiliz fevkalâde komiserliği gibi makamlarla yaptıkları muhaberele ait olduğunu gördüm. Hepsini Dördüncü Ordu karargâhına gönderdim. Fakat bu evrak arasında bulduğum Lavrens’in bir mektubu ile Newcombe’nin, Fransa’da bulunduğu sırada pek yakın münasebetleri olduğu anlaşılan iki bayandan aldığı mektupları alakoydum.

Aradan bir iki ay geçtikten sonra, ben Dördüncü Ordu yaverliğine tayin olununca, Şam’a gittim. 1917 Ka-

sımı idi. Orada, Hamidiye Kışlası'nda İngiliz esirleri vardı. "Halilürrahman" civarında esir edilip, Şam'a getirilmiş olan bu İngiliz esirleri arasında, tesadüfe bakın, meğer çölde hircunu bırakıp kaçmaya muvaffak olan bizim Albay Newcombe da varmış. Ve bir gün Cemal Paşa ile görüşmek istemiş. Cemal Paşa kendisi ile görüşmeye, beni memur etti. Hamidiye Kışlası'na gittim. Newcombe ile karşılaştım. İsteğinin ne olduğunu sordum. Şam'a kadar dört gün süren yolculukları esnasında yıkanamadıklarından, pek az yemek yiyebildiklerinden ve esir düştükleri zaman paralarını kaybettiklerinden bahisle harp esnasında Türkiye'de İngilizlerin işlerine bakan İspanya Konsolosu ile temas edip, ondan kendisi ile öteki esir subay arkadaşlarının aylıklarını almayı sağlamak istediğini söyledi.

Kendisine askerlerimizin içecek sularının trenle gönderildiği bir zamanda, maalesef duşlarının muntazaman temin edilememiş olmasını pek tabii görmesi gerektiğini anlatarak bundan sonra bu işin göz önünde bulundurulacağını vaat ettim. Hamidiye Kışlası'ndan ayrıldıktan sonra, Cemal Paşa'ya da bu durumu anlattım. Paşa, esir İngiliz subaylarının maaşlarının İspanya Konsolosluğundan değil, fakat Ordu mesturesinden (kapalı ödeneğinden) verilmesini emretti.

Yıkanmaları meselesine gelince Şam'ın o zamanki en güzel hamamını kapatıp, Newcombe ile yanındaki otuz beş İngiliz subayına ayrılmasını ve hamam kapısı önüne bir süngülü koydurup kimseyi içeri ve dışarı bırakmamak suretiyle, bunların yirmi dört saat diledikleri gibi yıkanmak üzere hamamda kalmalarını, kışla kumanda-

nundan rica ettim. Kumandan bunları, belki de istekleri üzerine tam otuz altı saat hamamda bıraktı. Sıcaktan boğula boğula, doya doya yıkandılar. Aynı zamanda yanlarına –kanun denen– inzibat erleri katılarak Şam'da gezmeleri de temin edildi. Dört beş gün sonra bu esir kafilesi, Halep'e sevk edildi. Sevklerinden önce, Albay Newcombe, Şam'da gördükleri iyi muameleden dolayı Cemal Paşa'ya ve ayrıca bana da bir teşekkür mektubu gönderdi.

Aradan yedi ay kadar geçti. Cemal Paşa'nın Suriye ve Batı Arabistan kumandanlığından istifa ile Bahriye Nazırı olarak İstanbul'da bulunduğu sırada bir gün öğle vakti ben, yemek yemek üzere Beyoğlu'na çıktığımda, birisinin arkamdan ismimle beni çağırdığını işittim. Dönüp bakınca, yanında bir inzibat çavuşu bulunan Albay Newcombe'yi gördüm. Meğer, bulunduğu Bursa esirler kampından dışlerini tedavi için İstanbul'a gönderilip, Harbiye Nezareti arkasındaki (Bekirağa Bölüğü dediğimiz) tevkifhaneye misafir edilmiş ve böyle araya Beyoğlu'na çıkmasına müsaade ediliyormuş.

Ayaküstü bana bunu anlatınca, zaten yemek vakti... Kendisini yanındaki inzibatla, Yani lokantasına davet ettim. Beraber yemek yedik. O gün böyle geçti.

Birkaç ay sonra, kendisinden aldığım bir mektupta: "Ağır hasta olarak getirilip yatırıldığı Beyoğlu'ndaki –harp dolayısıyla hastahaneye çevrilmiş olan– Rum Zapt-Okulu'nda bulunduğunu ve beni mutlaka görmek istediğini yazıyordu. O sırada işim başımdan aşkın olduğu için, gidip göremedim.

Ancak İstiklâl Harbi'nden bir hayli zaman sonra 1938'de bir de baktım, Albay Newcombe eşi ile beraber,

İstanbul'a gelmiş, beni aramış, evimi bulmuş... Karşımda!

Bu sefer eski düşmanlar dost olarak oturduk. Yarenlikler ederek, birlikte çay içtik. O zaman öğrendim ki, esaret esnasında bizden gördüğü insanca muameleden, son derece duygulanmış olan bu adam, tepeden tırnağa Türk dostu olmuştu. O kadar ki, Londra'da İngiliz-Türk Dostluk Kulübü'nün kurucularından bulunuyordu."

Şimdi yine konumuza gelelim:

İngilizler çölde, bize karşı işte, bilhassa dinamitçileriyle böyle çalışırken, Şerif Faysal da, henüz isyana katılmamış olan şeyhleri çeşitli vaadlerle avlayarak, kendi taraflarına çekmek çabasında idi. Avlamak istediklerinin en başındaki Elvecih'in ünlü şeyhi, Süleyman Rafada Paşa'ya gönderdiği 14 Şevval tarihli mektupta şöyle diyordu:

"Dini, Mübinin ve Arapların şan ve namusunu korumak için bize düşen vazifeyi yapmakla meşgulüz. Seyyidülcemi (Şerif Hüseyin için böyle, cümlelerin efendisi diyorlardı) efendimiz Taif'i, Cidde'yi, Yenbu'u zaptetmiştir.

Cenab-ı Haktan diliyoruz ki, Türklerin elinden Medine'yi ve bütün Arap beldelerini de kurtaralım. Seyyidülcemi Efendimiz Arap ülkelerinin kuzeyinde bulunan kuvvetlerin kumandanlığını bana tevdi etmiştir. Siz, Araplar arasında övülmeye değer zevattan olmanız hasebiyle Emir İbnussuud, Seyyid İdris, İmam Yahya gibi Araplar ile aynı safta bizimle beraber kıyam etmeniz hamiyet ve şehametinizden beklenir. (Halbuki bunlardan hiç biri Şerif Hüseyinle beraber kıyam ve isyan etmiş değillerdi. Nasıl yalan söylüyordu?) Tarafınız-

da bulunan Türklerin, hemen oradan uzaklaştırılmaları lazımdır. Biz her hususta size yardıma hazırız. Efendimiz tarafından namınıza mahsus olmak üzere bin altın ve yeteri kadar silah gönderilmiştir. Bunlar, Türklere karşı ayaklandığınız müjdesini getirecek olan adamınıza teslim edilmek üzere Yenbu'da emrinize bekletilmektedir. Eğer Türklere karşı lüzum görülürse, size yardım edecek bir kuvvet de denizden gönderilmek üzere hazırdır. Cevabınızı hemen bildiriniz. Siz Arap diyarının güney cihetleriyle kuzey cihetleri arasında bağlantı vasıtası olacağınızdan üstünüze önemli vazifeler düşecektir. Takip edeceğiniz hareket hattı anlatılmak üzere gayet emin bir murahas gönderilmelidir.

Orada gerek Türklerden ve gerek Almanlardan aylık veya tahsisat alanlar varsa bu aylık veya tahsisatı hazine-mizden alabileceklerini kendilerine tebliğ ediniz. Sü-ratle cevabınızı bekliyorum.”

Şerif Faysal, bu mektubundan bir hafta sonra, yine Şeyh Süleyman Rafada Paşa'ya yazdığı ikinci mektupta şöyle diyordu:

“Bizim tarafımızdan size mektup yazıldı. Arapların (Hayır ile emretmek, şerri menetmek) hakkındaki fikirlerine dikkatimiz celbolundu. Ben sana Allah'ın ahdini ve misakını veriyorum ki, senin bütün hakların ve Türklerden dilendiğin aylıkların hepsi saklıdır.

Bizim maksadımız Şeriat-i Muhammediyeyi yerine getirmek ve kuzeydeki Arapları Türklerin zulmü gadrinden kurtarmaktır. Biz üzerimize vacip olan şeyi yapmak için kıyam ettik. Bütün Arap Emirleri üzerine vacip olan da budur. Çoğunluk cihada başladı. Siz ise hâlâ cevap

vermediniz. Sizin tarafınızdan iyi haberler gelmiyor. Tarafımızdan da bu, size en son mektuptur. Siz murad ettiğinizi yapınız. Türklerden size verilen aylıkların hepsi, büyük efendilik sahibi olan babam tarafından verilecektir. Bunun için Allah'ın ahd-ı misakına yemin ederim ki, benim sözüm, babamın sözüdür.

Emrimize uyarsan, o havalide vekâlet makamı sana verilecektir. On beş gün mühlet var. Eğer bu emrimi tutar da Arabın düşmanlarını o havaliden çıkarmaya teşebbüs edersen seninle beraberiz. Eğer kabul etmezsen bunu, bizim mukaddes gazamız sağlayacaktır. Selam ve Allah'ın rahmeti senin üzerine olsun!”

Süleyman Rafada Paşa bu mektuplara cevap bile vermemiş, Türklere sonuna kadar sadık ve bağlı kalarak, nihayet bu uğurda şehid olmuştur.

ALTINLARA TAMAH EDEN NANKÖR ŞEYHLER

Lâkin bunca yıldır İstanbul'dan çıkın çıkın gönderilen altınlarla beslendikleri halde, bu sefer daha fazlasını veren İngilizlere kul köle olmayı kabul eden şeyhler de vardı. Henüz isyan sahası dışında bulunan bunları Şerif Faysal kolayca avlıyordu.

Şerif Faysal, Arap Kuvvetleri Kumandanı sıfatıyla, kuzey komşuları olan (Huveytat) ve kuzeydoğudaki daha kuvvetli bir kabile olan (Beni Akiye)lere karşı yaklaşma teşebbüslerine girişmiş ve Arabistan'ın en önemli harp adamı sayılan Huveydatların doğu başkanları Ude Ebu Tâye'yi ilk önce kendine bağlayabilmişti.

Şerif Faysal'ın bu alandaki çalışmalarını, ona (şef) diyen Lavrens şöyle anlatır: “Şef, daha Yenbu günlerin-

den beri meşhur Ude Ebu Tâye'yi kazanmaya çalışıyordu. Faaliyetinin esasını propaganda ve lâğım ameliyatı teşkil ediyordu. Şef, propaganda işini sevk ve idare ederken, İngilizler de lâğım ameliyatına devam ediyorlardı. İşler iyi yürümekte idi. Biz bu işleri yaparken, Fahreddin Paşa da Medine'de bizim arzu ettiğimiz gibi(!) çalışmakta idi.

Bir gün Şefle çadırında görüşürken, Teşrifat Müdürü acele geldi: Şefin kulağına bir şey fısıldadı. Şefin gözleri parladı ve bana dönerek: "Ude gelmiş!" dedi.

"Ude Tâye mi" diye haykırdım.

O anda çadırın perdesi açıldı. İri yarı bir adam içeri girdi.

Şef yerinden kalktı. Ude Şef'in elini yakaladı ve öptü. Ondan sonra her ikisi bir iki adım yana çekilerek birbirlerine bakiştılar. İki adam, muhteşem bir çiftti. Biri Şerif, Peygamberin evladı ve ihtilâlin şefi, diğeri savaşı ve Kuzey Arabistan'ın en önemli harp adamı! Her ikisi, ilk lâhzada anlaştılar ve seviştiler.

Biz Ude hakkında çok şeyler işitmiştik. Onun yardımıyla Akabe'yi zaptetmek istiyorduk. Akabe ile Maan arasındaki kabileler Ude'ye taraftardırlar. Biz ancak onun vasıtasıyla bu kabileleri ayaklandırabilir ve Türkleri Akabe'den atmak için bu kabilelerin yardımlarını sağlayabilirdik. Birkaç dakika sonra bu adamın hal ve tavrandan ve simasından, böyle bir şeyin başarı ile neticeleneceğini anladım. Yemek zamanı geldi. Sofraya oturduk. Ude, birdenbire ayağa kalktı ve: "Allah göstermesin!" diye haykırarak, çadırdan dışarı fırladı. Hepimiz baka kaldık. Dışardan bir takım sesler duyuluyordu. Ben

dışarı çıktım. Ude, kayanın üzerine eğilmiş, takma dişlerini taşla parçalıyordu. Dedi ki: “Bu dişleri bana Cemal Paşa’nın yaptırmış olduğunu unutmuştum. Efendimizin ekmeğini onlarla yiyemezdim!”

Ude Ebu Tâye yüzden fazla akın yapmış, on üç defa yaralanmış, yirmi sekiz defa evlenmiş muharebelerde kendi adamlarının hepsinin yaralandığını, akrabalarından çoğunun öldüğünü görmüş, kendi eliyle yetmiş seksen Arap öldürmüştü, bunları söyler, fakat canlarına kıydığı Türklerin sayısı hakkında sorulduğu zaman sesini çıkarmazdı. Muharebede kızdığı vakit bir canavar kesilir herkesi fena halde ürkütür, yanından kaçırır...

İşte bu, birdenbire Türk düşmanı kesilip kendilerine katılan Şeyh Ude Ebu Tâye’nin de yardımıyla kuzeyde işi azıtan Lavrens, emrindeki topçuları da harekete geçirerek giriştiği ilk seferde birçok zorluklar ve bilhassa Türklerin şiddetli mukavemetlerine maruz kaldığı halde 1917 Temmuzunun 12’nci günü Akabe’yi ele geçirmeye muvaffak olmuştu.

AKABE’Yİ DE KAYBETTİK!

Bugün İsrail hudutları içinde bulunan, Kızıldeniz’in bu önemli limanına nasıl girdiğini Lavrens şöyle anlatır:

“Cihanın belki en çorak, kuru ve yanık parçası olan Akabe Vadisi sonundaki Akabe kasabasını mükemmelen koruyan Türk askerleriyle Almanlar, bizim buraya gelebileceğimizi hiç tahmin etmiyorlardı.

Biz ise, Akabe’nin dış duvarını teşkil eden (Hadere) denilen yerdeki Romalılardan kalma caddeyi ele geçirin-

ce, o kadar şaşırmışlardı ki savunmaya vakit bulamadan teslim oldular. O sırada yanımda bulunan Arap büyüklerinden Şerif Nâsır'ın peşindeki Bedeviler, Akabe'de esir alınan Türkleri tamamen kılıçtan geçirmek istedilerse de araya girerek güç halle bu facianın önüne geçebildim.

Vaktiyle Hazreti Musa ile Beni İsrail'in Filistin'e doğru giderlerken geçtikleri söylenen bu çölde yaşayan Arap kabileleri artık kâmilten dağları tepeleri aşarak gelip bize iltihak ediyorlardı.

Akabe'ye girer girmez, önce bir Alman subay çıkarak beni selamladı. Ne Türkçe, ne de Arapça biliyordu. İhtimal Arap isyanından bile haberi yoktu, ve:

“Ne oluyor, ne oluyor? Bu adamlar kim?” diye heyecanla haykırıyordu.

“Bunlar Türkiye'ye karşı isyan eden Kral Hüseyin ordusu efradıdır”, deyişim üzerine yine sordu:

“Kral Hüseyin de kim?”

“Mekke Emiri ve buraların hâkimi.”

“Allahım ben şimdi ne olacağım?”

“Siz, bir esirsiniz!”

“Beni Mekke'ye mi götürecekler?”

“Hayır Mısır'a...”

“Orada şeker çok pahalı mı?”

“Ucuzdur...”

“Çok iyi...”

Meğer, Türkler için orada artezyen kuyusu açmakla meşgul olduğu anlaşılan bu Alman subayı bu son sözü söyleyerek kurtulduğuna ve şekerin çok ucuz olduğu bir yere gideceğine pek mumnun uzaklaştı.

İşte o günden itibaren biz de bu durumdan çok memnunduk. Çünkü planlarımız doğru çıkmıştı. Artık Türk

kuvvetleri bu taraflarda müdafaa vaziyetinde kalmaya mecburdurlar. Bundan başka Türkler ordularını ikiye bölmeye de mecburdurlar. Askerî kuvvetlerinin bir kısmı Medine’de kalmaya mecbur olduğu gibi, diğer kısmını da demiryolunu boylu boyunca savunmaya ayıracaklardı. Bizim istediğimiz de bundan ibaretti. Türklerin bu suretle, burada mihlanmış vaziyette tutmaya mecbur olacakları kuvvetler, kuzeyde Mısır hududunda bulunan İngiliz orduları karşısına gönderilemeyecekti. Ve burada kalmış olan Türk kuvvetlerini beslemek ve techiz etmek için Suriye ve Filistin’den gelecek trenler de Arap âsileri için ganimet olacaktı. Çünkü bu trenleri istediğimiz zaman dinamitle uçurup, vagonlardaki erzak ve saireyi Bedevilere yağma ettirebilirdik.”

İşte, Akabe’nin zaptı Lavrens için bu derece önemli idi. Ve Lavrens “Akabe”yi ele geçirdikten sonra Mısır’a gidip General Allenby ile görüşmüş ve görüşme nitecesinde Arap isyan kuvvetleri ile kuzeydeki İngiliz istilâ ordusu arasında resmen sıkı işbirliği kurulmuştu.

Hicaz’daki asiler biri muntazam ordu, öteki yalınayak Bedevilerden mürekkep intizamsız ordu diye tanıınıyordu. Muntazam denilen ordu kâmilten piyade idi. Bunların çoğu, Türk bayrağı altında savaşırken, soyca Arap askerleri idi.

Yine Lavrens der ki: “İslâm âleminde en kutsal şehir olarak tanınan Mekke’nin zaptından sonra, Akabe’nin de Araplar eline geçmesi Arap isyanının en manalı ve önemli ikinci safhası idi. Çünkü bu iki muvaffakiyet, o zamana kadar birbirine itimadı olmayan Arapları birleştirmiş ve onların fikrinde Gaye hakkında, nihai zafere

dair bir inanç uyandırmıştı. Aynı zamanda ben, yanımdaki Arap şeyhlerine zerre kadar üstünlük göstermiyor, onların izzetinefsini tatmin ediyor ve âdeta her şeyin onların cesaret ve kabiliyeti sayesinde husul bulduğu hissini belirtiyordum.”

MEDİNE KUŞATILIYOR

Bugünlerde, Medine artık Şerif Ali ve Şerif Abdullah kardeşlerin kuvvetleriyle kuşatılmak üzere idi. 1918 yılına böyle girmiştik. Hicaz Kuvvetleri Kumandanı Fahreddin Paşa, günden güne yaklaşan kuşatmadan önce, alınması gereken tedbirleri almakta kusur etmemekle beraber, Dördüncü Ordu Kumandanı Cemal Paşa'dan yardımını hâlâ bekleyip durmak ıstırapı içinde uykusuz geceler geçiriyordu. Fahreddin Paşa'nın bu üzüntüler içinde nasıl kıvrandığını ve aynı zamanda Medine'deki durumun ne hal aldığını iyice anlamak için onun 7 Mart 1918 de, bu sefer Cemal Paşa'ya değil, fakat yine kuzeyde Yıldırım Orduları Grubu Kumandanı olarak bulunan Mustafa Kemal Paşa'ya yazdığı ve telli telgraf subaylarından Teğmen İsa Efendi vasıtasıyla –yirmi beş günde– gönderilebileceği şu şifreyi okumak kâfidir:

“Hicaz harekâtının başlangıcından beri Filistin Cephesini tedirgin etmiş olmamak için ordudan hemen hiçbir şey istemedim. Ne Hicaz Kuvve-i Seferiyesini doyuracak bir kaynak tahsisini istida, ne de Hicaz demiryolu üzerinde bir hakkım bulunduğunu iddia ettim. Ordu ne verdi, ne gönderdiyse onunla kanaat eyledim. Şimalde (kuzeyde) ve Filistin'de bulunanların tam manasıyla bolluklar içinde yaşamakta olmalarına karşı, Hicaz'da

zabitlerle efradın geçen iki sene içinde günlerce et yüzü görmedikleri, yalnız yağsız mercimek çorbası ve bulgur pilavıyla sofradan kalktıkları ve tütün yerine ot içtikleri çok defa vaki olduğu halde yine ses çıkarmadım. Geçen sene kıtlık felâketine uğramamıza ramak kaldığı bir sırada kedere düşerek, umum kumandanlığa müracaat ettim. 25.10.1917 tarihli ve 3872 numaralı ordu emriyle bütün ilgililer Hicaz Kuvve-i Seferiyesine yardıma davet edildi. Fakat her nedense yine bir netice çıkmadı. Karnımız doyurulmadı.

Bir müddet sonra bir Hicaz Programı yapıldı. Medine'ye 16 ve alaya 10 ton yiyecek gönderilecekti. Halbuki programın başlangıcı olan 10.12.1917 tarihinden beri ihtiyat erzak değil, günlük sarfiyatımız bile doğru dürüst gönderilemedi. Programın tatbikatı, yarın başarılabilir ümidiyle bir (hayırlı ve mesut yarın)a ermek için efrad ve hayvanların istihkaklarından kestim. Geçen Kânunuevvel (Aralık), Kânunusani (Ocak) ve Şubat aylarında zabıt, nefer her insana üçyüz ellişer gram ekmeklik verdim. Efrada Kânunuevvelde (Aralık) günde 213, Kânunsanide (Ocak) 293, Şubat'ta 317'şerden yemeklik veremedim. Hayvanlara yalnız arpa, yulaf, burçak gibi yemliklerden Aralık'ta 1742, Ocak'ta 1775 ve Şubat'ta 1050'şer gram yem verebildim. Buralarda saman yoktur. Kuba denilen ve hayvanları besleyen bir çeşit ot varsa da bu da Bedevilerin, yani âsilerin elinde, Medine'ye getirilmektedir.

Şu üç ay içinde insanlar için kalori miktarı 2000'den ve albümin miktarı 59'dan yukarı çıkmamıştır. Bu sebeple bilhassa bu son günlerde zabıtlar dahil olduğu hal-

de insan ve hayvanlar gözlerimin önünde erimeye ve işe gidenleri yolda çöküp kalmaya ve efraddan sütübozuk olanlar üçer beşer âsiler tarafına kaçmaya başlamışlardır. Ve şu üç ay içinde 164 nefer kaçmıştır. Hayvanlardan da ortalama olarak günde dört beş deve, üç beş beygir ve katır açlıktan ölmektedir.

Gerçi, ziraate elverişli yerleri pek mahdud olan Medine’de insanları avutmak için ziraate büyük önem verdim ve hayvanları avutmak için de, istasyonlarda ordugâhlarda yere düşmüş arpa, buğday tanelerini ve yere atılmış hurma çekirdeklerini birer birer elle devşirmek ve kırlarda taşlar arasında bitmiş ilgin ve ayrık cinsinden otları, sabah namazından akşam ezanlarına kadar efrada yoldurup toplatmak gibi tedbirlere de müraaat ettimse de, böyle insan ve hayvanı avutacak oyunlarla bir ordunun doyurulamayacağı da aşîkârdır.

Biz bu vaziyette yaşamaya çalışırken, kuzeyde Şam menziline, zaten ihtiyacımızdan pek noksan olarak tedarik ve sevk ettiği erzak ve eşyaya bugünlerde Reyak’tan Maana kadar olan bölgede –Hicaz’daki kuvvetlerin zararına olarak– bir de (saldırıp, gasp etme) beliyesi çıktı ki, buna karşı ne diyeceğimi, ne yapacağımı cidden bilemiyorum.

Eğer bu tecavüzler bizden aç kalmış ve bir muhasaraya (çevrilip kuşatmaya) uğramak ihtimali olan bir askerî kıtanın karnını doyurmak için ise benden yana helâl olsun. Fakat böyle değil de, tecavüzler şimaldeki (kuzeydeki) askerlere nizamî miktarda yemek yedirmek için kıtalar kumandanlarının –güya işgüzarlıklarından ileri geliyor– bu hareket Hicaz’daki kuvvetlerin hayatına su-

ikasttır. Hicaz'ın selâmetine karşı işlenmekte olan bir cinayettir.

Medine'de harbin sonuna kadar hakikî bir muhasaranın (kuşatılmanın) bütün şiddetleriyle neticelerine katlanmayı göze aldırılmış olan bir Hicaz Seferi Kuvveti için bu feryatlarım hakikaten manasızdır. Ve bugünkü halime şükür etmekliğim, kuzeyden henüz ne gelebilirse onunla kanaat etmekliğim lazımdır. Ancak kuzeyde bolluklar içinde yaşanmakta olduğunu gözlerimle görür gibi işitmekte olduğumdan ve hamdolsun kuzeye olan demiryolu bağıllığımız henüz kesilmemiş bulunduğundan, Hicaz Seferi Kuvvetinin sırf açlık yüzünden eriyip sönme-yerek harbin sonuna kadar canlılığını muhafaza etmesi ve hilâfet tacının dürri yektası (biricik incisi) bulunan Medine-i Münevvere'nin sırf açlık yüzünden düşmeye mahkûm kalmaması düşüncesiyle evvela, Hicaz'daki kuvvetlere lüzumlu olan buğday, arpa vesairenin menzillerce niçin tedarik edilemediğine, saniyen Hicaz'a ait erzakı, Medine'ye getirtmek için Hicaz çöllerinden ellerimizle topladığımız çalı çırpıyı ve güçlkle tedarik edilen odunlarla işlemlerini temin ettiğimiz trenlerin niçin bir türlü gelip gidemediklerine ve şimalde bolluklar içinde yaşayan arkadaşlarımızın Medine erzak ve eşyasına niçin göz diktiklerine katiyen akıl erdiremiyorum.

Bu sebeple, anavatan denilen yerlerden bile bin üç yüz kilometre uzakta kalmış, anavatanla olan bağıllığı içten ve dıştan düşmanla sarılmış ve insan ve hayvan ihtiyaçlarından su ile havadan gayrisından mahrûm bulunmuş bir yerde ancak 20-30 günlük yiyeceği bulunan bir kale kumandanını bu feryatlarından dolayı mazur

görmenizi istirham ederim. Bir senelik ihtiyacımız asgarî bir hesap ile 800 ton ekmeklik, 3000 ton arpa, burçak gibi yemlik, 650 ton mercimek, bakla vesaire gibi yemeklik, 90 ton tuz, 40 ton sadeyağ, 40 ton sabun, 20 ton pirinç ve 20 ton pekmezdir.

Hicaz programının başlangıcı olan 10.12.1917'den beri bize 650 ton ekmeklik, 93 ton yemlik, 190 ton yemeklik gelebilmiştir. Bu miktar bizim 16 ton olan günlük sarfiyatımızı bile kapatamamıştır. Yahut başka bir tabirle 10.12.1917'den beri hemen yarı istihkakla hayatımızı idame ettiğimiz halde bile ihtiyat erzak namına bir habbe ele gelmemiştir. Medine-i Münevvere'nin mutlak müdafaasında memuriyetim sebebiyle, bu vaziyeti pek vahim görüyorum. Ve bir senelik, hiç olmazsa altı aylık ihtiyat erzak temini bir himmet ve azimle pekâlâ mümkün olduğu halde, Hicaz'daki kuvvetlerin beslenmelerini sağlamak meselesinde kararların, programların her gün bir makamın, bir kıtanın, hatta ufak bir memurun, hatta rastgelenin bir tecavüzüne uğraması yüzünden, Medine-i Münevvere için iki senedir katlanılan bunca fedakârlıkların maazallah iki gün içinde kendi kendine mahv ve heba olacağından korkuyorum. Kuzeyde hayat kaynakları kurumuş değildir. Yalnız:

a) Hicaz'daki kuvvetler için tayin ve takdir buyurulacak miktarda erzakın altın para ile satın alınmak suretiyle olsun memleket anbarlarından zorla alınmasına karar verilmek,

b) Kuzeyde bulunan kıtaların hatta aç kalmış olanların bile bu erzaka el sürebilmelerini kati surette menedebilmek,

c) Hicaz'daki kıtalara ait erzakın, demiryolunun azamî kabiliyetinden mutlak faydalanmak suretiyle bir an evvel taşınmasını sağlamak,

d) Ve demiryolu hattının Şam-Maan kesiminde ter-tip olunan trenlerin makinelerine bir işletme memuru-nun, bir hat komiserinin vesaire, vesairenin hususî va-gonları yerine, haftalarca beklemekte olan erzak dolu va-gonlarımızın konup yola çıkarılması, yani bu kadar za-manda bilhassa demiryolu nakliyatında lükse nihayet verilip iş görmeye önem vermek,

e) Makdem fabrikalarının ruhu olan ufak işçileri bi-rer parça para mükâfatı verilmek suretiyle canlandırılıp, tamir sırası beklemekte olan lokomotif ve vagonla-rın mümkün olduğu kadar çabuk işe yarar hale getiril-mesi lazımdır.

Zâtı Fehimânelerini Filistin cephesine ait mühim iş-lerle meşgul olduğu sırada kendi dertlerimle işgal eyle-diğimden pek üzgünüm. Ancak vazife ve vaziyet sizi dertlerimden haberdar etmeye, kudret ve kuvvetiniz-den istiâneye beni mecbur etmiştir. Maruzatımın lütfen tetkik buyurularak Medine'nin sırf açlık yüzünden düş-mesine meydan bırakılmaması çaresinin bulunmasına inâyet buyurulmasını kemâli tâzimle istirham ederim.”

AKABE'DEN SONRA İŞ DEĞİŞMİŞTİ

Akabeden sonra, durum bütün bütün aleyhimize ola-rak değişmişti.

Akabe'nin işgali, Hicaz isyanının rengini değiştirmişti. Bu işgalle, isyan Suriye'ye gidiyordu. Medi-ne arkada kalmış, âsiler çoğunlukla Suriye hudutla-

rına yöneleceklerdi. Lavrensle Araplar ele geçirdikleri Akabe’de kuvvetli bir üs kurdular. Arap kuvvetleri başkumandanı Şerif Faysal da karargâhıyla beraber Elvecih’den Akabe’ye geldi. Akabe artık fiilen Sinâdaki İngiliz Kuvvetleri Başkumandanı Allenby’nin sağ kanadı olmuştu. Çünkü Akabe ona nihayet 180 kilometre uzakta idi. Halbuki Mekke’nin uzaklığı 1500 kilometre idi. Akabe’nin işgaliyle Hicaz ve Sinâ Cephesi arasında bağlılık sağlanmıştı. Böyle olunca da İngilizlerce Şerif Faysal’ın artık, babası Şerif Hüseyin’den ayrılarak, İngiliz kumandanı Allenby’nin emrinde bir ordu kumandanı olması gerekirdi. Fakat Şerif Hüseyin, acaba bunu kabul eder miydi? Bir Şerif hem de Hicaz’da, bir İngiliz kumandanının emrine nasıl girer? diyenler vardı. İngilizler, Kral Hüseyin’i bu işe (evet) dedirtmek için Lavrens’i uçakla Mekke’ye gönderdiler. Lavrens Mekke’ye gidişinde işini nasıl gördüğünü şöyle anlattı:

“Kral Hüseyin, Hicaz Hükümeti nezdinde İngiliz Hükümeti temsilcisi olan Albay Wilson ile birlikte Mekke’den, Cidde’ye gelmişti. Kral pekçok konuşmaya başladı. Wilson şüpheli projeler için kralın akıl hocası ve mehenktaş idi. Onun sayesinde Kral Hüseyin, Şerif Faysal’ın, Allenby’nin emri altına girmesini kabul etti. Ve bu fırsattan faydalanarak, ittifakımıza karşı sadakatle, bağlılığını bir daha açıkladı. Sonra âdeti gereğince, görüşünde akla uygun bir sebep olmadan damdan düşer gibi konuyu değiştirerek, kendisinin dindarlığından söz açtı. Ne koyu sünnî, ne koyu şîî imiş, Müslümanlığın esas akidesine sıkı sıkıya bağlıymış, ahret meselelerinde geniş bilgisi olduğu kadar, dış siyasette de oldukça tecrübesi var-

mış... Bense onun politikada dar görüş ve anlayışlı olduğunu anladım. Şerif Faysal ve ordusu artık Allenby'nin emrine geçmişti. Bundan sonra Arapların harekâtından ve teçhizatının ikmalinden Allenby sorumlu olacaktı. Fakat bunca sorumluluğu üstüne alan bu adam, bu Allenby acaba nasıl bir adamdı? Daha geçenlerde Gazzede Türklerle karşı savaşırken feci bir mağlubiyetle altı bin kişi zayıat vermesi üzerine kumandanlıktan uzaklaştırılmış olan General Murray'ın yerine getirilen Allenby'yi henüz tanıyamamız yoktu. Hiç birimiz bu generalin yüzünü henüz görmemiştik ama, kabiliyetli bir asker olduğunu duymuştum. İşte şimdi Kahire'de onu görmeye gidiyordum. O da beni görmek istediğini bildirmişti. Otelde ilk önce Arap kıyafetimi değiştirdim. Naftalin kokan eski üniformamı giydim. Allenby ile ilk mülâkatım komik bir sahne oldu. Çünkü, kendisi pek iri yapılı, manen de kuvvetli ve son derece nefesine itimadlı olan bir şahsiyet sahibi idi ki, onun karşısında benim gibiler pek küçük kalıyorduk. Fransa'dan yeni gelmişti. Orada iken Almanlara karşı savaşların, âdeta düşmanı ezen bir silindirini teşkil etmişti. Harp tekniğinde Batı usullerine alışmış ve bunları benimsemiş bir insandı. Benim gibi ufak tefek ve henüz Arap entarisinden sıyrılmış da çölden gelmiş bir kimsenin, damdan düşer gibi silah, malzeme ve iki yüz altınlık tahsisat isteğinde bulunmasına şaşır kalacağı şüphesizdi.

Fazla konuşmadık. Sadece kendisine gösterdiğim haritaları ve bunlar üzerinde Doğu Suriye aşiretlerine dair verdiğim izahatı dinledi. En sonunda: “– Pekâlâ, sana mümkün olduğu kadar yardıma çalışırım,” dedi. Konuşmamız da bu suretle sona erdi.

Akabe'den sonra, Mareşal Allenby'nin Gazze-Biri Şeybe hattında taarruz edeceğini bildiğimizden, bizler bir bekleme devrine girmişken, Türk birlikleri de hem çok kuvvetli mevzilere yerleşmişler, hem de kısa zamanda birçok savaşlar kazanınca kendilerine güvenleri artmıştı.

İngiliz generallerinde askerlerin çarpışma neticesinde elde ettikleri kazançları beceriksizlik yüzünden kaybettikleri şeklinde bir inanç uyanmıştı. Allenby'nin gelmesi, İngilizlerin morallerini yükseltti. Ve ordu içinde kıskançlıkları yok etti. Kudüs istikametinde taarruz hazırlığı yapılırken, düşmanı plân ve zaman hakkında yanıltmak için tertip düşünüldü.

Medine'de hemen hemen kapanmış, kuşatılmış bir durumda kalanların tek kuşkuları açlıktı. Etrafımızdaki haydut dediğimiz asilerle yardımcılarından pervamız yoktu. Ne çare ki, ekmek bulmak güçlüğü boynumuzu büküyordu. Bu mübarek toprakta bol bol hurma yetişiyordu. Ama, işte o kadar. Karın doyuracak başka bir şey bulmakta çekilmeyen güçlük yoktu. İşte bu halde bulunurken bir de baktık ki, gökten nimet yağıyor. Daha doğrusu bu nimetin farkına Fahreddin Paşa varmıştır. Yoksa bizlere kalmış olsaydı, çekirgeyi nimetten saymak aklımıza bile gelmezdi. Şimdi Fahreddin Paşa bize ve bütün çevresindekilere çekirgenin ne olduğunu şöyle anlatıyordu:

“Serçe kuşundan ne farkı var? Yalnız tüysüzdür. Fakat serçe gibi kanatlı ve uçar ve yeşilliklerle beslenir. Serçe gibi huysuz, serçe kadar asabi, yediği şeyleri titizlikle ıhtıya eder, temiz ve taze şeyler yer. Hem de tiryaki ve ke-

yif sahibidir. Tütün ve limondan pek zevk alır. Sonra topluca yaşamayı sever. Nereye gitse, hep beraber, kafilâ halinde gider, birbirlerinden ayrılıp, dağılmazlar. Tıpkı serçeler gibi... Hicaz, Yemen, Asir Araplarının başlıca gıdası çekirgedir. Bedeviler sağlamlık ve çevikliklerini çekirgelelere borçludurlar.

Çekirgeyi, çöllerin en çilekeş hayvanları olan develerle hecinler de pek sever ve büyük bir iştihâ ile yerler. Konfide de develeri kâmilân çekirge ile besliyorlar. Bütün bu havalide öteden beri inanıldığına göre, dizlerinin bağı çözülenlere, zayıflara, bünyevî hastalıklara pek tesirlidir. Hele romatizma için iksir gibidir. Şifa verici tarafı bilhassa, yumurtalarıdır. Biz yazık ki bunları, çukurlara gömerek, üzerlerine kireç dökerek heder ediyoruz. Çekirgeyi, hekimlerimize inceletip, tahlil ettirdim. Bunlar, araştırıp incelemeleri neticesinde çekirgeden sitayişle bahsetmekte ve şifa verici, hem de besleyici hassalarını saymakla bitirememektedirler. Gerçi ziraatimize, ekinlerimize zarar veriyorlarsa da, birçok kuşlar ve hayvanlar da öyle değiller mi? Hatta bazı hayvanlar, yalnız zarar verirler ve hiç hayırları yoktur. Çekirge ise, zararının yanında, gıda bakımından çok hayırlı ve faydalı bir hayvancağızdır. Hem gıda, hem de devâdır. O halde, bundan faydalanmak gerekmez mi? Yediğimiz sebzelerin çoğundan fazla ve daha ziyade faydalı olduğu tecrübe ile tahakkuk etmiştir.

Deniz kıyısı yerlerde pek makbul olan istakoz ve kari-des gibi şeylerden hiç farkı yoktur. Her iklimde çekirge yeniliyor. Mideye de hiç dokunmuyor. Yenmesi de sünnet-i seniyedir.

Cenab-ı Peygamber hadisi şerifinde ‘İki ölünün ve iki kanlının yenmesi bize helâl oldu.’ buyurmuşlardır ki, iki ölü balıkla çekirge, iki kanlı da dalakla karaciğerdir.

İmam-ı Malik, yenmesine cevaz verilen çekirgenin, başının kopartılmasını veyahut ateş üzerinde kavrulmasını şart kılmış ise de, Hanefi ülemasının, çekirgenin ölüsünü bile helâl ettikleri ve hiçbir kayda tâbi tutmadıkları, (Teâvirul’ebzar)la onu teşrih eden, “Dârül’hattar” isimli kitaplarda yazılıdır.

Hicaz çekirgesi, öteki bölgelerin çekirgesine göre daha besli ve daha tatlıdır. İbnürreşit cihetindeki çekirgeyi nimet sayıp, bereket bilirler. Bunları zaten uzun boylu anlatmaya hacet yoktur. Yiyip tadına bakarak, faydasını anlamak kâfidir. Çekirge dört türlü yenebilir:

1– Toplanan çekirgeler, çiroz gibi güneşe serilir, iki üç gün kadar kurutulur. Ayakları ve başı koparılır. Kalan gövde kısmı bir parça yağ ile kavrulur ve kavurma gibi yenir.

2– Sıcak su ile haşlanır. Baş ve ayakları temizlenir. Hemen pişmek üzere bulunan pirinç ya da bulgur pilavına karıştırılıp pişirilir.

3– Haşlanmış çekirgeler tabağa dizilerek konur, üzerine zeytinyağı ile limon gezdirilir.

4– Çekirgenin kavrulan kısmı, havan içinde toz haline getirilir ve et tozu konservesi şeklinde kutularda ve dağarcıklarda muhafaza edilir. Araplara göre en makbul tarzı budur. Çünkü elde daima ihtiyat durur. Ve gerektiğinde nerede olursa olsun açlığı gidermeye yarar. Hele harp zamanlarında, hemen el altında bulunan bir gıdadır.

Büyük bir dikkat ve titizlikle ve kendime mahsus ihtimamla yaptırdığım tecrübelerde tıbbî hassaları güzelce anlaşılan ve yenmesi sünnet olan çekirgeye yan gözle bakmak ve ondan tiksirmek en hafif tâbir ile nimetnâşinaslıktır. Dün karargâh sofrasında (çekirge tavası) vardı. Arkadaşlarımla beraber pek tatlı yedim ve bunu dil konservesinden pek iyi buldum. Hele zeytinyağı ve limon suyu ile salatası pek nefis oluyor.

Kısaca dün, çekirgeyi bahçelerden yok etme tedbirlerini düşünüürken, bugün çekirge geliyor mu diye yollarını gözlüyorum. Hangi bölgeye çekirge düşerse, tarifime göre faydalanılmasını ve bana hediye olarak çekirge gönderilmesini arkadaşlarımdan rica ediyorum.”

HER İŞİMİZİ GÖREN HAYVANLAR DA AÇ

Kumandan Paşamızın tavsiyesine uyarak şimdi çekirge yiyiyorduk. Ve pekâlâ da doyuyorduk ama, hayvanlarımız ne olacak, onlar ne yiyeceklerdi? Her işimizi gören bu hayvancıklar, otsuz ve arpasızlıktan eriyip gidiyorlardı. O zaman çekilen bu kıtlık ve sıkıntıyı, Topçu yedek subaylarından Orhan Aydar bakınız nasıl anlatıyor:

“Şimdi bütün endişemiz, toplarımızı sürecektir koşum hayvanlarımızı nasıl besleyeceğimiz hususu idi. Bu hayvanlara bu kupkuru çölde ve bomboş ambarlarda verecek bir şey yoktu. Ne ot, ne arpa... Anavatanın nefis arpasına hasret kalan sevimli hayvanlarımız, şimdi boyunlarını bükerek kısır çöl bitkilerine bel bağlamışlardı. Her gün ileri hatlarımızın çok ötelerinde, her tarafı sünger avcılar gibi tarayarak, hatta Bedevilerle çatışa-

rak ele geçirebildiklerimizi heybemize atıyorduk. Verimsiz, yeşilliksiz çölde bu ot toplayış anlatılmaya değer. Mesela, bir sabah müfrezemi almış, Cüleycele çarpışmasında bizi hayli yoran Kırmızı Tepeler istikametine gözcüleri sürmüştüm.

Çölün pek az yerinde görülebilen bu fundalıklı arazide bol ot yetişir ve Bedeviler buralardan, sürüleriyle hiç eksik olmazlar. Bir taraftan hayvanlarımız yayılırken, erler de toplayabildikleri otları istif ediyorlardı. Elimde tabancam fundalıklar arasından ilerlerken, birden bire dalların sallandığını ve ardından uzun hareli kirpiklerle süslenen bir çift iri gözün beni olduğum yere mihlandığını gördüm. Bu bir ceylandı. Ne yapacağını bilemiyor muş gibi bir müddet şaşkın şaşkın, nefesi kesilmiş bir halde bakınan hayvancağız, ani bir hareketle yerinden fırlayıp gözden kayboldu.

Az ilerde, bir sel batağı gözüme ilişmişti. Tabiatın eliyle kazılmış ve şüphesiz çarpışma sıralarında Bedevilere siper vazifesi görmüş bu yerleri yakından incelemek isteğimi yenemeyerek, hendeklerin derin çukurlarına atladım. Bu ihtiyatsız bir hareketti ama, ne de olsa elimde tabancam vardı. Çukurlarda yavaş yavaş, ihtiyatlı adımlarla ilerlerken, gözüme bir hücrede iyice örtünüp uykuya dalmış bir vaziyette bir Bedevi ilişti. Derin bir uykuya dalmış gibiydi. Yan hücrelerde başka arkadaşlarının bulunabileceğini düşünerek, ateş etmeden ilerledim. Dışarda, günün kuvvetli ışığı ile kamaşan gözlerim yavaş yavaş karanlığa alışıncaya ne göreyim? Uzaktan bir Bedeviyeye benzettiğim o örtünmüş şey, örtüyü çekip kaldırınca meğer ot yığını imiş. Evet bir yığın ot dizileri... Herhal-

de Bedeviler toplayıp daha sonra gelip almak üzere bırakmışlar... Sanki bir hazine keşfetmişim. Sevinçle, si-perin dehlizlerinden dışarı fırlayıp üç el silah attım. Bu gece tavlada bayram var. Sevinçli kişnemeler sabaha kadar sürecek...

Başka bir akşam, Batarya Kumandanı Basri ile çardak altında yemek yiyorduk, tavla çavuşu telaşla gelerek şu haberi verdi:

“Efendim bugün ota giden mekârı hayvanlarından biri kayıp...”

Rahmetli Basri’nin lokması ağzında kaldı. Az önce ottan dönmüş, şöyle mehtaba karşı bir ohh!.. demeye hazırlanmış olduğu sırada bu haberle beyninden vurulmuşçasına sarsılmıştı. Topçu kıtalarında askerlik yapmış olanlar, bir hayvanın batarya için ne demek olduğunu iyi bilirler.

Hele harp halinde bu bir hayvanın bile kaybı...

“Çabuk nöbetçi çavuşuna söyle, bir manga atlı hazırlasın...”

Çavuş gittikten sonra, batarya kumandanına sordum:

“Bugün bedevilerle bir çarpışmanız oldu mu?”

“Hayır.”

“O halde endişe etmeyiniz. Hayvan olduğu yerdedir. Hem siz yorgunsunuz. Bu aramayı ben yapacağım.” dedim.

Bir saat sonra fundalıklar arasına yayılan kolumuz, bütün araştırmalara rağmen, kayıp hayvanın izini bulamadı. Bu durumda yarım saat kadar yol aldık. Ortalıkta ne bir Bedevi, ne de herhangi bir çöl mahlûku vardı.

Üzüntü içinde boş bir yarım saat daha geçiyor. Zihnimde dönüp dönmek kararı ile mücadele ederken, fundalık içinden bir kişneme duyuldu. Tamam, bizim kaçaktan başka kim olabilir?

“Odur, odur... Alın şu musibeti yedeğe!..”

Gökyüzü ile çöl bu gece birbirlerine o kadar yakınlar ki... Mehtabın ve yıldızların vuruşuyla yıkanan kumlar, parıltılı bir deniz gibi kaya eteklerinde erimişti.

Dönüş yolunda erler, sigaralarının dumanını keyifli savuruyorlar. Keyfimiz de zaten bundan ibarettir. Kaybedileni bulma sevinci... İşte çölde günlerimiz böyle ot peşinde geçiyordu...”

ÇÖLDE ÇARPIŞMA

Ot peşinde koşarken asilerle nasıl çarpışılıp vurulduğunu da yine sayın Orhan Aydar’dan dinleyelim:

“Bir akşam, güneş batmak üzere olduğu sırada şu emri aldım: Cebeli-Seli eteklerindeki Kudretli Cebel takımını alıp, derhal Biri-Aliye hareket edeceksiniz. Bu Cebel Takımı, tam teçhizatlı idi. Hecin alayımızın karargâhı olan Biri-Ali’de yaver arkadaşımız Süvari Teğmeni Şerafeddin den (General Akkoç) durumu öğreniyorum: “Asilerin demiryolunu tahrip etmek üzere Hafir ve Dürsiye’de toplandıkları haber alınmıştır.”

Hecinli ve esterli (katırlı) alaylarından birer bölük ve yedinci kudretliden bir takım ile bu gece asiler üzerine hareket edilecektir.

Dabua Boğazı gerilerindeki Hafire ve Dürsiye bize hiç de yabancı yerler değil.

Vaktiyle bu sarp ve arızalı yollarda asilere nefes al-dırmayan hecin ve ester süvari alaylarımızın kahraman akıncılarıyla yine beraberiz.

O gece Kurmay yüzbaşı İbrahim Bey kumandasında Biri-Ali'den hareket eden kafileye, Cüleycele'den batarya kumandanı Basri de katılıyor. Sabahın çok erken saatle-rinde bizi uğurlamak üzere tabur merkezinde toplanmış olan silah arkadaşlarımızla vedalaşarak Dabua Boğazı istikametinde gözden kayboluyoruz. Mataralarımızda kendimiz ve ayrıca yedekte de katırlarımız için bol suyu-muz var. Fakat çöl akınlarında bir katre suyun, çok defa bir matara dolusu kadar yer ve değer aldığını da unut-muyoruz. Kafilede herkese suyu son derece ihtiyatlı iç-mesi tebliğ olunuyor.

Tren yolunu aşmakla da devam eden ve son defa pek yakınımıza kadar sokulmak cüretini gösteren asilerle te-mas için vaktimiz var. Hele şu önümüzdeki meşhur boğa-zın bir kule gibi gökleri tutan sarp kayalıkları arasından bir aşılınsın... Ertesi sabah hecin ve erlerimiz, işte bu bo-ğazın derinliklerine uzun bir kol halinde giriyorlar. Ka-file gerisinde toplarımızın parça sıvanları, beşik, kundak koşumları ve sırasıyla top ve cephe katırları ağır ağır yol alıyorlar. Bir kuyu ağzı gibi derinleşen ve bir buzda-ğı ağırlığı ile üstümüze yığılan geçidi bir an evvel aşmak için sabırsızlanıyor ve sık sık koşumları okşuyoruz. Hacı kafilelerine kurulmuş tuzaklarla nice masum insanların cesedi, bu netameli yerin kaya diplerinde sırtlan sürüle-rine terk edilmiştir. İşte böyle meşum bir yerdi Dabua...

Hecin bölüğümüzeün ardıcı develeri henüz boğazdan çıkmamıştı ki, tepemizde İngiliz filintalariyle bir kurşun

yağmuru başladı. Boğazın iki tarafındaki tepeleri tutmuş olan asilerin tuzağına düşmüştük. Bu sırada biz, beşik ve kundak koşumlarıyla ortalarda bulunuyorduk.

“Çabuk koş buraya!..”

Tehlikeli bir durum. Makineli tüfeklerimiz, ateşin geldiği yerleri taramaya başladıkları sırada biz de süratle koşumlarımızı boğazın kurşundan muhafazalı kuytu köşelerine sokmaya çalışıyorduk. Tepelerde baskın yapan Bedevilerin –adetlerine aykırı olarak– bizim kurşun menziline girmemizi büyük bir soğukkanlılıkla beklemiş olmaları aralarında bu maksatla yetiştirilmiş gerillacılardan da var olduğuna şüphe bırakmıyordu. Bereket versin ki bunlar attıklarını vuracak kadar nişancı değillerdi. Ancak onların bu beceriksizlikleri sayesinde bu çok müşkül vaziyetten sağ salim kurtulmuştuk.

Nihayet gerilerinin sarılmak üzere olduğunu gören asiler ateş keserek gözden kayboldular. Peşlerine düşelim mi, derken, kumandanın sesi duyuldu:

‘Beş on baldırı çıplak için kaybedecek vaktimiz yok... İleri arkadaşlar!..’ Gökyüzünü bir alev dalgası gibi kaplayan öğle güneşinde sırtlarımız tutuşuyor. Bir katre su için matara ağızlarına yapışan dudaklarımızdan son ümitler sönüyordu. Ufukta ne bir ağaç gölgesi, ne bir su belirtisi var.

Bu kafile çölde nefes nefese bir kuyu başı, bir saksı yeşillik aramakta. Bir kurşun ağırlığı ile geçen saatlar, nemli bir toprak yüzü göstermiyor. Kafile başındaki yerli rehberler, ufuk çizgisinde güneşin kaynadığı bir noktayı, kuyu yeri olarak gösteriyorlar. O kadar uzak ki, ulaşamayacakmışız gibi geliyor. Sarkmış diller ve köpüklü sal-

yalar içinde alev gibi kızgın kumlara yığılarak deprenen develerin acı homurtusunu artık kulaklar duymaz oldu.

Bu dehşet verici olay, katırlarımızın son derecede dayanıklı oluşlarıyla, akşamın geç saatlerine kadar sürecek ve asilerden temizlenen kuyu başında kabile, tekrar hayata kavuşacaktı.

Çamurlu sulardan fışkırmış yeşilliklerden hisselerini alan cefakâr develer de, bir köşede uyuklaya uyuklaya, olanca gevşeklikleriyle birbirlerine sokulmuş geniş getiriyorlardı.

Kuyu suyunu hemencecik tahlil eden doktorların yüzü gülüyor ve bu gülüş ile yeniden dünyaya geliş, yeni bir hayat doğuyor. Mehmetçiklerimize zehirle ekmek bırakan namerd eller bu kez, yine dönecekleri bir günü düşünerek, bundan çekinmiş olacaklar.

Kollar durmadan işliyor ve kavruk dudaklar, köpüklü ağızlar birkaç bakraç suya kavuşuyor. Ne hikmettir, yediğimiz körpe deve etinde, usta elinden çıkmış bir kuzu kızartması lezzetini bulmuştuk bu gece...”

Biz burada böyleyiz ama, ötede tâ kilometreler ötesinde, kaderimizin kendilerine bağlı olduğu Filistin Cephesinde acaba ne oluyordu. Orada ne oluyorsa, bizim olacağımız da oydu. İyi haberler gelirse, biz de iyiliğe doğru gidebileceğimiz ümidi ile her şeye, sıkıntı, mihnete katlanma gücünü kendimizde, dişimizi sık sık da olsa bulabilecektik. Öyle zamanlar oluyordu ki, kendimizi, kendi halimizi unutarak, onları düşünüyorduk. Çünkü onların da, kat kat üstün kuvvetli bir düşman karşısında, âdeta karış karış savundukları vatan topraklarını korumak için nasıl çırpındıklarını bili-

yorduk. Beklediğimiz haberler, nihayet geldi. Fakat hiç de müjde değildi. Aksine, hepimizi beynimizden vurulmuşa döndüren kötü, hatta felaket haberleri idi.

Filistin Cephesinde çoktandır oldu idi, olacaktı diye beklenen, taarruza gelen İngiliz ordularının ilerledikleri haberi, Medine’de bir şok tesiri yaptı. Kısa bir zaman önce, Şark Cephesindeki bir başarı sonucu Kars ve Ardahan illerimizin kurtuluşu ile ne kadar sevinmişsek, şimdi, bu taarruz ve ilerleme haberiyle, maneviyatımız o derece sarsılmıştı.

Süveyş Kanalı’na taarruz arifesinde, mamureye dönen Sinâ Çölü ve Türk kahramanlığına yeni destan sayfeleri kattığımız Kanal boylarından harp talihinin bizi gerisin geriye, ötelere Kudüs gerilerine kadar göçmeğe zorladığı ve yine Mara’da harbi kaybeden müttefikimizin Almanlar gibi, bizim de talih yıldızımızın İsmailiye önlerinde söndüğü artık bir gerçektir ama, böyle, bu derece feci bir çözümlüş hiç beklenmiyordu.

Gelen haberler korkunçtu. 18 Eylül günü sabaha karşı başlayan taarruzda, hatlarımızı sekiz kilometrelik bir alanda yarmaya muvaffak olan düşman kuvvetleri büyük hızla doğuya yönelerek bağlılık noktası Tulukenem’i ele geçirmişlerdi.

Kudüs-Nablus yolunun doğusunda ilerleyen süvari kolları Nablus-Nasıra’yı, asi Araplar da Dar’a istikametinde tren yolunu işgal etmişlerdi. Akdeniz kıyısındaki yolları da ateşleriyle yalayarak harekâtı desteklemek vazifesini gören donanmalarının yardımıyla, Yafa’da ellerine geçmişti. Taarruzun başından sonuna kadar düşman eline geçen esirlerin sayısı da altmış binin üstünde idi.

2 Ekim günü, Şam'ın da işgaliyle Yedi, Sekiz ve Dokuzuncu ordularımızı da bu uğursuz akıbete sürükleyen taarruz sona erecek ve düşman kuvvetlerine Hatay ve Adana yolları açılacaktır.

Kısaca, Osmanlı İmparatorluğu, Filistin'i, Lübnan'ı, Suriye'yi hatta Irak'ı ve bütün Arabistan'ı fiilen kaybetmişti. Artık Bağdat, Basra, Şam, Beyrut, Musul, Kudüs, Yafa, Hayfa, hatta Halep gitmişti. Koca Hicaz kıtasında yalnız Medine'de yine Türk sancağı dalgalanıyordu. Bir Medine yiğitçe dayanıyordu.

Şimdi oraya dönmeden önce, yukarıda sözünü ettiğimiz İngiliz taarruzunun nasıl olduğunu iyice bilmemiz için, bu taarruzu bizzat yapan İngiliz Başkumandanı Mareşal Allenby'nin sonraları yayınladığı resmî raporunu, bir gözden geçirelim.

Bu rapor, bizim için her bakımdan pek önemlidir.

DÜŞMAN GÖZÜYLE

Mareşal Allenby bu tarihi raporunda şöyle der:

“1918 yılı ilkbaharında Salt'dan, cephenin merkezinden ve sahil bölgemizden taarruza hazırlanmak üzere teşebbüsler yaptım. Türk kuvvetlerinin iyi tabiiyesinden, kıtalarının muntazam sevk ve idaresinden dolayı başarıya varılamadı. Yine bu maksatla Maan cihetinde Araplarla müşterek bir teşebbüs de yapıldı. O da başarısızlıkla neticelendi.

19 Eylül 1918'de yapılan taarruz, hakiki bir taarruz değildi. Fakat sahil bölgesinden yoklamak ve cephe yarıldığı takdirde, ileri hareketle devam etmek kararlaştırılmıştı. Bunun için kıtalara gereken emirler vakit ve za-

manında verilmiş, muvaffak olunduğu ve Üçüncü Ordu sahil bölgesinden yarıldığı takdirde ilerleyecek olan süvari kolordusu ile, ordular grubunun dayanakları kesilerek, esir ve imha edilmesi plânı uygulanacaktı. Hedef Şam'dı. Ve tekmil haritalarda bu husus açıkça gösterilmişti.

Malzeme tamam, cephane mükemmeldi. Batı cephesinde olduğu gibi, pek şiddetli bir topçu bombardımanıyla saat dördü onbeş geçiyordu ki, ordular grubunun birçok ve çeşitli yerlerinde bombardıman başlamıştı. Ben Remle yakınında Birül-Selam'daki karargâhımda, dört direkli çadırımda, telaş ve heyecan içindeydim. Ordunun mukadderatını ve İngiliz milletin şerefini düşünüyordum.

Sadece, Filistin Cephesi'nde, bir generalin kumandasında 600 casusun kullanılmasıyla istihbaratım (haber alma işlerim) mükemmel bir şekilde yürümekte ve bu sebeple, karşımdaki Türk ordusunun ruhu ve manevî haline onlardan ziyade vakıf bulunuyordum.

Bombardımandan sonra, yarım saat geçti. Plânım gereğince, Harabetüssikke ve Kefri-il Seba vadisinde ilerleyen kıtalardan aldığım raporlarda cephenin yarıldığı ve ufak tefek çarpışmalardan sonra tekmil kolordunun büyük bir kısmının esir alındığı bildirildi.

Derhal, ileri harekete emir verdim. Hareket başladı. Bu harpte Dokuzuncu Tümen vazifesini yapmıştır diyebilirim.

Daha sonra, kıtalarımın Araplar arasında bağılık kurarak, onları da süratle olup bitenlerden haberdar ettim. Kahraman bir yüzbaşım uçağı ile derhal Şerif Faysal'a haber verdi.

Elitre'de ufak bir çarpışmadan sonra, Yedinci Ordu cephesinde aynı sürat ve kolaylıkla hareket eden kıtalarım, zafer neşesiyle coşkun bir halde ilerliyordu.

19 Eylül sabahı Akdeniz kıyı bölgesinden açılan yarıktan, süvari kıtaları harekâta başladı. Uçaklarımız burada fedakârlıklarla, kahramanlıklar gösterdi.

19 Eylül sabahından itibaren yüz altmış uçak, ordular cephesinde kendilerine gösterilen mevki ve noktaları bombardıman ederek, gerideki Türk kıtalarını mahv ve perişan ediyordu.

Cephe yarıldıktan sonra Tulukerem'e giden uçaklar Sekizinci, Nablus'a gidenler Yedinci Türk Ordusu karargâhlarını dehşet ve korku içinde bırakarak, bütün kumandan ve kurmay heyetlerini şaşırtıyorlardı.

Türklerin Rayak'a kadar olan kuvvetleri harp eder vaziyette otuz bin, iaşe yüz bin, top beşyüz, mitralyöz üç bindi. İngiliz taarruz kuvveti ise, süvari onaltı bin, piyade yetmiş bin, top altıyüz, mitralyöz üç bin beşyüzdü.

Bir yüzbaşım, bütün Türk karargâhlarını gezdi. Pek mükemmel malûmat getirdi. Bu taarruzdaki başarımlarım, istihbaratımın mükemmelliğinden ileri gelmiştir.

Türkler vazifelerini yapmadı diyemem. Türklerin evvela iaşe şekli yerinde değildi. Kıtalara lâaykiyle bakılmıyordu. Bizim kuvvetimize göre, onlar çok zayıftı. Erlerinin uzun müddet cephede yorulmuş ve yıpranmış bulunmaları yüzünden Türkler, bu şartlar altında da, pek tabiidir ki, kahramanlık gösteremezlerdi. Bütün orduları, malzemeleriyle esir alındı. Yalnız Dördüncü ve Yedinci ordulardan bazı kıtalar kaçabildi. Türk ordusu hizmetinde bulunan 'Alman Generali Leyman Paşa' da 20'nci günü karargâhından kaçanlar arasında idi."

ÇÖL'Ü DİRİLTMEK İÇİN NELER YAPILMIŞTI?

Biz de bitmiştik. Hem sade burada Filistin Cephesi'nde ve bütün Arabistan'da değil, kaç yıldır varımız yoğun-muzla savaştığımız her tarafta, her cephede, müttefik-lerimizin de yenilgiye uğramalarıyla, artık son gücümüzle nefes nefese tükeniyor gibiydik. Hiçbir tarafta kurtuluş ümidine benzer ufacık bir belirti yoktu.

Halbuki biz, ne ümit ve emellerle bu Cihan Harbine girmiş, hele tâ buralara bu Sinâ Çöllerine ve Kanal Boylarına kadar ne hayaller peşinde koşarak gelmiştik. Öteleri bırakıp da, yalnız yazımızın konusu olarak bizi doğrudan doğruya ilgilendiren şu Filistin Cephesi ve Kanal Seferini ele alırsak, kısacası, Süveyş Kanalı'nı geçip, Mısır topraklarına ayak basarak, Kahire'ye gidecektik. Kahire'ye, gitmekle de, o günkü baş düşmanımız İngilizlerin, baş tacı Hindistan ve öteki sömürgeleriyle yollarını, temaslarını kesip, Biritan-ya İmparatorluğu'nun bir hamlede canına okuyacak ve böylece Avrupa cephelerinde gırtlak gırtlığa savaşan müttefiklerimizden özellikle Almanya'ya geniş bir nefes aldıracaktık. Almanya'nın geniş nefes alarak ferahlaması da, elbette bu Büyük Dünya savaşını kazanmamızı sağlayacaktı.

Kanal Seferimizin işte böyle bir önemi vardı. Hele bizim için bu önem, Osmanlı İmparatorluğu'nu, yeneden doğmuşçasına, eski azamet ve şevketine kavuşturacak kadar büyüktü.

Bu uğurda nelere katlanmamış, ne fedakârlıklarla, emeklerle, âdeta dişimizle, tırnağımızla uğraşıp çabalararak neler yapmamıştık. Hele, Kanala varmak için geçilmesi gereken o kilometrelerce uzunluktaki kuş uç-

maz, kervan geçmez, bir tutam yeşillikten yoksun kupkuru Sina Çölü'nü, ordularımızı geçirebilecek hale getirmek için âdeta Anadolu'nun bütün alın terini, bütün gücünü kuvvetini harcamıştık.

Hesapsız, kitapsız, hele karşımızdaki İngilizlerin ne derecede her bakımdan varlıklı, kuvvetli oluşlarıyla kendi halimizi hiç düşünmeden, koskoca, ucu bucağı belirsiz bir çölü, ihya etmek ne demektir? Bunu nasıl, neyimize güvenerek göze almıştık. Şimdi hepimizce bilinmesi gereken ve her bakımdan âdeta mucize denebilecek olayı kısaca anlatacağım.

KARŞIMIZDAKI DÜŞMAN MADDECE ÇOK ÜSTÜNDÜ

Sinâ Çölü'nde, daha savaşın başında, hazırlık safhasında bir mühendisler seferberliği başladı. Türk, Alman ne kadar mühendis varsa, peşlerine taktıkları binlerce yerli, Anadolulu insanlarla her türlü zorluklara katlanarak, geceli gündüzlü çalışmaya koyuldular.

Hiçbir yerde böylesine bir didişip uğraşma yoktu. Bu, kafasına koyduğu şeyi, hiçbir engel dinlemeden, mutlaka başarma azminde olan Türk'e özgü bir çalışma idi. Yalnız Türkleri böyle görünce, İngilizler de, var güçleriyle karşı koymak için, hemencecik olan imkanlarıyla kolları sıvadılar. Fakat onların başta mühendis olmak üzere çalıştıkları insanların çoğu kendi soylarından değil, Hintli, Arap ve Mısırlı fellâhlardı. Onlar, her zaman, böyle yapmasını İngiliz gençlerini ağır işlerden koruyup, sömürge insanlarını merhametsizce harcamasını iyi bilirlerdi. Lâkin biz daima kendimizi harcadık ve harcıyıp durduk. Şimdi bu mühendisler sava-

şıyla Sinâ Çölü'nde karşılıklı ve bilhassa bizim imkansızlıklarımızla kıyaslanamayacak derecede bolluk içinde bulunan İngilizlerle âdeta boy ölçüşürcesine ne çabalarla didine uğraşa çalıştığımızı iyice belirtmek için, neler yapıldığına gelemim.

Biz elimizde ne varsa ne yoksa Doğu'dan Batı'ya doğru demiryolu, şose, su tesisleri, muhabere hatları, sebze bahçeleriyle bir sürü binalar yaptık.

İngilizler de Batı'dan Doğu'ya demiryolu ve su yolu inşa ettiler.

Türkler, Fransız gazetesi Le Temps'ın överek "Dev eser" dediği, İngilizlerden hiç aşağı kalmayarak, hatta imkansızlıkları yenerek, Tik Sahrası denen Sina Çölü'nün en kurak, çıplak kısmını ihya ettiler. İngilizler ise, koca Nil'den de faydalanarak, sulak ve hurma ağaçlarıyla dolu Akdeniz kıyısından ilerliyorlardı. Türkler, bu harbi yapmak için gereken malzemeyi, araçları, boruları, rayları hatta traversleri çok uzaklardan bulabildikleri kadar ve çoğunlukla deve sırtında taşımışlardı. Denizlere hâkim olan İngiliz ise, İmparatorluğun ana ulaştırma yolu olan Süveyş Kanalı'ndan, ellerindeki bol bol gemileriyle pek kolay getirmişlerdi.

İngilizler, kendi kuvvet kaynaklarından Doğu'ya doğru, Türkler ise, memleketlerinin güneybatı ucundan bir engel bölgesine doğru ilerlemek zorunda idiler. Türklerin yendikleri zorluklar, İngilizlere oranla o kadar fazla idi ki, bir kıyaslama yapılamazdı.

Sinâ Çölü'ndeki Türk mühendis savaşı ve kanal, yani Mısır Seferi için yapılp başarılan hazırlıklar bu bölgenin emniyeti bakımından İngilizleri fena halde korkut-

tuğundan, onlar da Kanal ve Mısır'da daimi surette büyük kuvvetler bulundurmak zorunda kalmışlardır.

Biz işte böylesine fedakârlıklar ve pek bol imkanlarla hazırlanan, bu büyük kuvvetlere yenilerek savaşı kaybetmiştik. Ama, Medine yine elimizde, mübarek bir emanet gibi sapasağlam duruyordu.

BİZCE NE OLUP BİTMİŞTİ?

İngiliz Başkumandanı Mareşal Allenby'nin raporuna göre, anlattığımız bu kaybı, tarihseverler gibi, hemen herkese yararlı olur düşüncesiyle, şimdi bir de bizim Türkiye Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesince hazırlanmış pek değerli bir eserden bazı parçalar alarak anlatalım:

(Türkiye İstiklâl Harbi) adını taşıyan ve 1962 yılında yayınlanan bu eser, emekli Büyükelçilerden ve Kurmay Albaylarından Tefvik Bıyıkoglu ile geniş bir kadro teşkil eden yardımcıları tarafından hazırlanıp, ayrıca tarihçilerden oluşan bir inceleme komisyonundan da geçmiştir. Bahis konusu kaybımızı şöyle anlatır:

“Ekim 1918 başlarında Suriye ve Filistin Cephesi'nde Yıldırım Orduları'nın durumu, Trakya Cephesi'nin ehemmiyetini bir kat daha arttırmıştı. Bu durum Osmanlı İmparatorluğu'nda moralin bozulmasına sebep olmuş, kısa zamanda halk efkârına yayılan bu kötümser havanın bazı komuta makamlarına da tesir etmeye başladığı görülmüştür. Bu vaziyet karşısında Osmanlı genel karargâhında padişah tarafından orduya bir beyanname neşrinin faydalı olacağı düşünülmüş ve aşağıda metni verilen 1 Ekim 1918 tarihli Hattı-hümayun (padişah beyannamesi) hazırlanarak yayınlanmıştı.

“Asker evlatlarım:

Bugün sayıca pek üstün bir düşmanın taarruzuna, fedakârane mukabele etmemiz icap ediyor. Bir askerin cesaret ve sadakatının büyüklüğü ancak böyle sıkışık zamanlarda belli olur. Bu müşkül günlerde göstereceğiniz şecaat ve metanetten dolayı cümlenize beyanı teşekkür ederim.

İçinde bulunduğumuz zorluklar hiçbir veçhile cesaretinizi kırmasın, bilâkis şimdi bütün kuvvetimizle düşmana karşı koyarak memleketimizde daha ziyade ilerlemesine mani olmalısınız. Ben her an sizi düşünmekte, muvaffakiyete ermenize dua etmekteyim. Ölüm haktır. Korku ile köyünde bin defa ölmekten, mertçe uğraşıp Allah'ın takdiri anında ölmek yeğdir. Bu imanla elbirliği ile çalışınız. Herhalde tevfikâtı-süphaniye mazhar olursunuz.”

Osmanlı padişahının ve İslâm halifesinin bu beyannamesi hiç şüphe yok ki, yerinde düşünülmüş bir tedbir idi.

Bu sırada Filistin ve Suriye Cephesi'ndeki ordularımızın durumu şöyle idi: Medine'den başlayan cephe, Hicaz demiryolu boyunca kuzeye doğru uzanıyor. Nablus ve Salt kasabalarının altından geçerek Hayfa güneyinde Akdeniz'e dayanıyordu. Taberiya ve Lût göllerini birbirine bağlayan Şeria Nehri boyunca 'Mustafa Kemal Paşa' ve 'Sekizinci Cevat Paşa' orduları ile, doğusunda Dördüncü Ordu 'Mersinli Cemal Paşa' bulunuyordu.

Dördüncü Ordu Salt Cephesi'ndeki 8'nci Kolorduyla, bölgesindeki birinci ve Tebuk civarındaki ikinci mürettep kuvvet ile Medine'deki Hicaz Seferi kuvvetinden ibaretti. Daha güneyde, Yemen'deki Yedinci Ordu ile Asir'deki 21'inci Tümen de Dördüncü Orduya bağlı-

dı. Bu üç ordu Nasıra'daki Yıldırım Orduları Grup Kumandanı Liman Von Sander'in emrinde idi.

Yıldırım Orduları grubunun cephesi 1918 yılı ortalarında çok endişe edilecek bir haldeydi. Akdeniz'den Şeria Nehri'nin doğusuna kadar uzanan muharebe cephesi bir avcı zincirinden başka bir şey değildi. Her üç ordunun mevcudu 25.000 muharibi bile bulmuyordu. Tümenler, sefer mevcutlu bir tabur kuvvetine düşmüşlerdi. Bu kuvvet maddî bakımdan olduğu gibi, moralce de pek sarsılmıştı. Odunla işleyen demiryollarının taşıma kabiliyetlerinin azlığından, ordu lâıyıkıyla beslenemiyordu. Cephane, malzeme ve teçhizat ikmalî yolunda olmadığı gibi, giyim işi de fena idi. Cephe birliklerine ne yeter miktarda ikmal eri ve ne de yiyecek verilebiliyordu. Bu zayıf muharebe cephesine karşılık, gerilerde menzil teşkilâtında ve karargâhlarda çalışanların mevcudu yüzbini buluyordu. Filistin Cephesinin gerisinde Yıldırım Orduları grubunun hiç ihtiyat kuvveti yoktu. Karargâh ile Halep'te bulunan ikinci ordu, Suriye ve Adana vilayetleri kıyılarını bir düşman çıkarmasına karşı koruyordu.

19 Eylül 1918'de Filistin-Türk Cephesi yarılmış ve 20-22 Eylül 1918'de cereyan eden muharebeler Türk ordularına büyük insan ve silah kayıplarına malolmuştu. Üstün İngiliz taarruzu karşısında büyük kayıplar veren sekizinci ordu artıkları ve Yedinci Ordunun birlikleri Eylül'ün 22'si sabahı Bisan'ın 25 kilometre güneyinde Telderilmar geçidinden, Yedinci Ordu Kumandanı Mustafa Kemal Paşa'nın nezaretinde zorlukla Şeria Nehri doğusuna, nisbeten az bir kayıpla geçebilmişlerdi.

Yedinci Ordu 26 Eylül'de El Muzrep-Der'a bölgesinde toplanmaya çalıştı. Der'a bölgesinde Dördün-

cü ve Yedinci Ordu birlikleri birbirlerine karışmışlardı. Bu karışıklık giderilerek, Yedinci Ordu 27 Eylül'de çekilmeye devam etti. Dördüncü ordunun toplanabilen kuvvetleri bu çekilmeyi korumaya memur edildi.

Ekimin beşinci günü sabahı Halep'e gelen Mustafa Kemal Paşa, Halep civarında yeniden bir Yedinci Orduyu meydana getirmeye çalıştı. Bu işi mümkün olduğu kadar düzene koyabilmek vazifesiyle yirminci Kolordu Kumandanı Ali Fuat Paşa (Cebesoy) başkanlığında bir temsil heyeti kuruldu. İki haftalık çalışmalar neticesinde Dördüncü Ordu lağv olunmuş ve döküntüleri yedinci orduya verildiği gibi daha önce de Halep, İskenderun ve Adana bölgesinde bulunan İkinci Ordu da, Yıldırım Ordular Grubu emrine verilmişti. Ayrıca Şark Ordular Grubu'ndan bazı birliklerin de Suriye Cephesi'ne gönderilmesi için gerekli tedbirler alınmıştı.

Yıldırım Ordular Grubunun Filistin'den çekilmesi üzerine; ordu ile tamamen bağlılıkları kesilen Hicaz, Asir ve Yemen'deki Osmanlı kuvvetleri, bütün zorluklara rağmen buraları kendi başlarına savunuyorlardı.

Hicaz bölgesindeki, Hicaz Seferi Kuvveti El-Ulâ kuzeyindeki sahada demiryolu hattının muhafazasına ayrılan birliklerinin bir kısmını güneye çekebilmiş ve mütarekenin imzalandığı sırada El-Ulâ'dan itibaren Medine'ye kadar olan hat güzergâhıyla Medineyi, Arapların taarruzlarına karşı, kahramanca müdafaa edilmekte idi.

İşte, Filistin'deki harbi kaybedişle tâ Halep'e kadar çekilerek uğradığımız felaketler sonunda Medine'nin durumunu anlatan resmî ifade budur. Şimdi, esasen asıl konumuz olan bu Medine'nin kahramanca müdafasına gelelim:

ÇÖL ORTASINDA PLEVNE KAHRAMANLARI

Konumuza, yani kahramanlık destanına başlarken, İlk önce, Medine'den yüzlerce kilometre uzaklardaki İstanbul'da, bu destanı yani Medine'de olup bitenleri kulaktan kulağa duyarak heyecanlanan yurttaşların nasıl bir hava içinde duygulandıklarını belirtmek için, size o günlerde yayınlanan yazılardan birini vermek isterim. 30 Kasım 1918 günkü Akşam gazetesinde Falih Rıfkı imzasıyla (Medine Kahramanına) başlıklı şu yazıyı gelin beraber okuyalım:

“Hakikaten kaç gündür sizi merak ediyorum. Şimdi siz nerdesiniz? İskorpitten dişleri, çeneleri kopan askeriniz nerede? Sultan Selim'in taktığı bayrağı, Medine kalesinden, hangi ibadet saatinde ve nasıl tahammül ederek indirdiniz?

Siz ki bir yıl evvel: “Eğer boşaltacaksanız, Medine'ye başka bir kumandan gönderiniz. Medine kalesinden al sancağı bana kendi elimle indirtemezsiniz!” diyordunuz. Ne yapalım, başka birini göndermek için vakit yoktu. Demiryolu kesildikten ve İngilizler sevgili Halep'e geldikten sonra, siz bir uçağın bile kaç defa yere inmeden gidemeyeceği kadar uzak çöllerde kalmıştınız.

Sizi ilk defa Halep taraflarında kolordu kumandanı iken tanımıştım. Bu harbin samimi bir zabiti olmadığınız belli idi. Siz, eski Zağra rediflerini dağdan taştan Tuna'ya sevkederek geniş bilekli, göğsü kuvvetli zabitlerine benziyordunuz. Siz gaziler, kaleler ve bir padişah kumandanı idiniz. Ben bu anlayışında ne kadar haklı olduğumu bilmiyorum. Çünkü bir askerin fennî tarafını görebilecek insan değilim.

Hicaz İsyanı, hiç istenecek bir şey değildi. Üç yüz otuz iki mayısında, Beyrut'tan Şam'daki ahşap, rutubetli ve havasından sıtma sızan karargâha döndüğüm zaman Faysal'ın Medine'den kaçtığını haber almıştım. Pek akıllı bir adama benzemeyen Faysal'ın, Şam köylerinde Suriye büyüklerinden iyi fikirler almadığını biliyordum. Hatta zengin meyve bahçeleri ortasında bize ziyafet verildiği gün, etrafımdaki bakışlardan, seslerden ve dedikodulardan şüphelenmiştim. Mekke ile Şam arasında günlerce şifreler gelip gitti. Faysal'ın Süveyş Kanalı'na Hicaz hecinli askerleri getirtmek için, Medine'ye gittiğini duyunca büsbütün endişelendim. İsyân haberi ümitsizliğe düşürdü. İnsan nasıl ümitsiz olmasın? Şam'dan Medine'ye kadar bin şu kadar kilometre çöl var. Biz trenle üç gün, üç gecede zor geçebilmiştik. Badiyelerde şehirden, köyden, ekinden ve hayvandan eser olmadığını görmüştüm. Anadolu bir avuç ekmeğini hangi hududa yetiştirebilir. Çıplak nihayetsiz iki demiryolu parçasını uzun çöller ortasında ne kadar asker muhafaza edebilir?

Bilmem hangi ümitle, siz Medine'nin müdafaasını kabul ettiniz? O zaman buna daha fazla Müslümanlığınızdan başka bir sebep görememiştik.

Şam'dan Medine'ye kadar bütün demiryolunun etrafına, mümkün olduğu kadar asker yetiştirdiler. Çölün insanı nasıl kaybettiğini ve büyük şehirlerde parlak bir renk gibi gözlere çarpan adetlerin çöllerde nasıl kolayca yok oluverdiğini bilirim.

Bu asker de öyle oldu. Raylar bombalarla atıldı, bir yıkılışın tamiri günlerce sürdü. Lokomotifler oduna muhtaçtı. Eğer trenler doğru dürüst işlerse yalnız Suriye'nin bütün ağaçlarını değil, şehirlerin bütün ahşap evlerini, eşyasını da yakmak lazım gelecekti. Trenler git-tikçe yavaş yürüdü. Üç gün, üç gece süren yol, bazen bir ay devam etti.

Bir gün karargâhınızdan gelen genç zabitlerden birine:

“Fahri Paşa ne yapıyor? dedim.”

“Hiç... Birkaç siper... Bir avuç asker... Etrafta Faysal'ın hecinleri, aşiretler, kabileler, Fransız ve İngiliz zabitleri var. Su içen, yemek yiyen bütün faydasız ahaliyi Şam'a gönderdik. Ravza-i Mutahara'yı asker temizliyor. Siperlere o bakıyor, ezanı tabur hafızları okuyor, siperlerin kısım kısım, haftada bir izinleri vardır. Fahri Paşa bunları evvela Medine'nin küçük bahçesine götürür ve karagöz seyrettirir. Eğer bazı sözleri varsa, sözlerini karagöz vasıtasıyla askerlerine bildirir. Zira anlaşıyor ki, bu köylüler karagözün sözüne gazetelerden, beyannemelerden, nutuklardan ziyade inanıyorlar.

Eğlence bittikten sonra Fahri Paşa askerlerini, Ravza-i Mutahharada merkadın içine götürür, beraberce Hizmet-i Nebeviyye'yi (Hazret-i Peygamber'in mübarek merkadlerinde gereken hizmetleri) yaparlar. Sonra hepsini birer birer alınlarından öperek siperlerine yerleştirir.”

Bir gün, tam mahsul zamanında, Afrika'nın Sinâ'yı geçen çekirgeleri size musallat olmuştu. "Eyvah Medine, şimdi bitti." dedim. Sonra sizin bir beyannamenizi okudum. Askere şöyle söylüyordunuz:

Zabitlerden biri bir torba getirdi.

"Nedir o? dedim."

"Efendim siz çekirge tavaşı yemediniz mi?"

"Hayır..."

"Çok lezzetli yemektir!"

"Hakikaten o akşamki kadar lezzetli yemek yediğimi hatırlamıyorum. Siz de bulursanız, hemen pişiriniz, artarsa bana hediye gönderirsiniz."

Aç kahramanlarınız muhakkak üç dört günde Afrika'nın bütün çekirgelerini bitirmişlerdir.

O zaman arkadaşlarımla konuşurken, İstanbul'un mizah yazarlarından birini size göndermeyi düşündük. Hakikaten biz bu meselenin hitabet ve sanat taraflarından başka neresini anlayabilirdik?

Medine'den herkes ümitsiz, şikayetçi idi. Memnuniyet duyan ve gülen yalnız sizdiniz.

Bugün cepheler, eğlenceli halini geçti. Artık Medine'nin boşalması ve fazla tek neferin bile Gazze'ye gönderilmesi lazımdı. Siz bu boşaltma emrini alınca en bahtsız günleri geçirdiniz. Sultan Selim'in astığı bayrağı, bana elimle indirtmeyiniz! Medine için kaç asker feda edersiniz? Bir mi, bin mi, üç bin mi? Bana ne bırakırsanız bırakın, Ravza'nın kubbesi başıma yıkılmadıkça, merkadı mübareke hiçbir yabancıyı sokmam dediniz.

Bütün kuvvetleri çektiler. Size bir avuç kahraman bıraktılar ve işte bugüne kadar hepsi, bu artık feda edilmiş insanlarla mukaddes şehrimizi müdafaa ediyorsunuz.

Cephe bozuldu. Galiçya'da öldürecek on binden fazla Türk bulan biz, Kudüs'e dört binden fazla asker veremedik. Filistin'de, Suriye'de şehirler bizden, günler gibi arka arkaya ayrıldı. Demiryolu mahvoldu. Kabileler, aşiretler bütün cephanesiz, yalnız başınıza kaldınız. Mütareke haberini ve teslim olmanız emrini ihtimal biz size İngiliz kabloları vasıtasıyla bildirebildik.

Askerleriniz şimdi hangi hastanelerde yatıyor? Siz, daha ne kadar ihtiyarladınız? Eğer bizden haber sorarsanız, denizlerimizde İngiliz ve Fransız gemileri var. Karamızda üçyüz yirmi dört Temmuzuyla otuz bir Mart arasında veda ettiğimiz politika gürültüsüyle yaşıyoruz. Şimdi işimiz o kadar çok ki, sizden, kahramanlarınızdan, birer birer giden memleketlerden, çöllerden ve mamurelerden bahsedemeyiz. Zannım hâlâ devam ediyor. Siz askerlerinizle Plevne kahramanlarısınız. O kahramanlar ki, bizi Avrupa'nın kalbine yerleştirdiler. Biz bu arada hâlâ üçyüz yirmi dört kahramanlarıyız. O kahramanlar ki, kendimizi Avrupa'nın bir toprak parçası üzerinde on sene tutamadık.”

MUTLAKA SAVUNMAKTA DEVAM EDECEKTİK

İstanbul'un Medine'deki bizleri görüşü işte buydu. Ku-mandanımız Fahreddin Paşa da buydu. Amma biz, kahramanlığımızdan filan habersizdik. Böyle bir zannımız, hele iddiamız yoktu. “Kahramanlık, vazifenin bitip, ölümün göze alınarak çalışmaya devam edildiği yerde başlar” sözünden de haberimiz yoktu. Sadece, mukaddes bildiğimiz askerlik vazifemizi canla başla yapmakta devam ediyorduk. Filistin'de kopan kıyametle,

ordularımızın Halep'e kadar çekildiğini, bunun üzerine hükümetin de düşmanlarla antlaşma imzalamak zorunda kaldığını bile, neden sonra duyabildik. Duyduğumuz vakit de, sanki hiçbir şey, bütün olup bitenler bizi ilgilendirmiyormuş gibi, yine yarı aç, yarı tok, hastalarımıza ilaç, yaralılarımıza sargı bulamayarak, büyük bir inançla kendimizi kaptırdığımız bir (savunma) gayesi uğrunda, çarpışmakta devam ediyorduk. Ve edecektik. Son nefesimize kadar silahı elden bırakmayacaktık. Ahdımız buydu. Kim ne derse desin, nereden ne emir gelirse gelsin, bu uçsuz bucaksız çölün ortasında kimseden bir yardım görmeden yapayalnız da kalsak, ahdımıza sadık kalarak, bu yolda gitmek azmindeydik. Meğer bu halimize “delilik” diyenler de varmış. Olabilir, hatta bunlar haklı da olabilirler. Anavatandan yüzlerce kilometre uzakta, yiyecek ekmeği hatta bazen içecek suyu bile bulunmadığı halde, etrafını çeviren dışından tırnağına kadar silahlı düşmanlar ortasında, bugün değilse yarın yok olmayı göze alarak boğuşmak azminde inat eden insanların, elbette akıllarından şüphe edilebilir. Ve elbette (Medine Müdafaası) askerlik ilmine, fennine uygun bir hareket de değildi.

Bütün cepheler dağıldıktan sonra, Medine savunulacaktı da ne olacaktı? Hele hükümet de “Çaresiz kaldık, teslim olmanız mutlaka lazımdır.” dedikten sonra, buna “hayır olamayız” demekte ısrar etmenin ne manası vardı? Lâkin biz, yani Fahri Paşa, bunları düşünecek halde değildi. Düşünse ve böyle bir zaafa düşmüş olsaydı, zaten tarihe “Plevne” gibi geçen bir “Medine Müdafaası” olmaz ve Peygamber'in gölgesin-

deki son Türkler'in eşsiz kahramanlık destanı yazılmazdı.

UĞURSUZ ANTLAŞMA

Şimdi, Osmanlı İmparatorluğu'nun, padişahı, halifesi ve hükümetiyle, mutlaka Medine'yi boşaltıp, düşmana teslim etmek zorunluğunda bırakan şu "Mondros Antlaşma"sına gelelim. Yalnız Medine'yi değil, İmparatorluğun Türklerle meskûn yerlerinden gayrı, Hicaz, Filistin, Ürdün, Suriye, Lübnan, Irak, Yemen, Âsir vesaire bütün ülkelerini de ebediyen terke zorlayan bu tarihi antlaşma, o zamanki feci durumumuzu da iyice belirten bir önemli vesika olarak ilk maddeleriyle şöyle başlıyordu:

"1- Karadeniz'e geçmek için Çanakkale ve İstanbul Boğazlarının açılması ve Boğazlardaki istihkâmların müttefikler (yani İngilizlerle müttefikleri) tarafından işgali."

"2- Osmanlı sularındaki bütün torpil tarlaları ile torpido kovan mevzileri vesair manialı mevkiler gösterilecek ve bunları taramak veya sökmek için istendiği takdirde yardım edilecektir."

"3- Karadeniz'de mevcut torpil yerleri hakkında bilinen ne varsa açıklanacaktır."

Yani, aslan gibi evlâtlarımızın on binlercesini şehit vererek kahramanca koruduğumuz Boğazları düşmana "buyurun, geçin!" diyerek kendi elimizle açıyoruz... Sade bu kadar da değil, üzerine titrediğimiz ordumuzu da onların emriyle, silahlarını teslim ederek, dağıtıyor, donanmamızı da yok etmek isteyenlerin eline terk edi-

yoruz. Maddeler uzun, daha neler var. Fakat bizi asıl ilgilendiren 16'ncı madde bakınız ne diyor:

“Hicaz'da, Asir'de, Yemen'de, Suriye'de ve Irak'ta bulunan muhafız kıtalar en yakın itilâf kumandanına teslim olunacaktır.”

Madde açıktır. Kısacık fakat apaçıktır.

ANTLAŞMA HİCAZ'A NASIL DUYURULDU?

31 Ekim 1918 günü imzalanan antlaşma, bütün Osmanlı ordularına aynı gün saat 18'de Sadriâzam ve Başkumandanlık Genelkurmay Başkanı Ahmet İzzet Paşa imzasıyla şu şekilde bir acele telgrafla duyurulmuştu:

“Bugün 31 Ekim 1918 öğleden muteber olmak üzere İtilâf Devletleriyle bir antlaşma akdettik. Mezkûr devletlerin murahhasları keyfiyeti Bulgaristan, Suriye ve Irak'da bulunan orduları kumandanlarına tebliğ etmişlerdir. Antlaşma şartlarına kati surette riayet olunması ve tebliğin alındığının işarı lazımdır.”

“Tafsilat ayrıca verilecektir.”

Bu tel emri üzerine Suriye Cephesi'nde Yıldırım Orduları Grubu Kumandanlığını yapmakta bulunan Li-man von Sanders Paşa, hemen aynı gün bu vazifesinden ayrılmış ve bu tarihten itibaren bu ordular grubu kumandanlığına 7'nci Ordu Kumandanı Mustafa Kemal Paşa kumanda etmeye başlamıştır.

Doğu Cephesi'nde düşmanla temas yoktu. Bu cephe de Dokuzuncu Ordu, antlaşma emrini vaktinde alabilmiş ise de, Azerbeycan ve Kuzey Kafkasya bölgelerine dağılmış olan Kafkas İslâm Ordusu Kumandanlığı, muharebe güçlüğünden, antlaşma haberini birkaç gün gecikme ile alabilmişti.

Hicaz Osmanlı kuvvetlerine gelince, Osmanlı Umumî Karargâhını en çok uğraştıran mesele mütareke haberinin Hicaz Âsir ve Yemen ile Bingazi ve Trablus'taki mensuplarına ulaştırılması olmuştu.

İstanbul'la bu uzak bölgelerdeki Osmanlı kuvvetleri arasında, o sıralarda telli hatta telsiz muhabere imkanı yoktu. Hicaz, Yemen, Âsir'deki Osmanlı kuvvetleri o zamana kadar Yıldırım Orduları Grubu emrinde bulunuyordu. Bu sebeple Başkumandanlıkça antlaşma emrinin gerekli maddelerinin bu kumandanlıklara duyurulması 4/5 Kasım 1918'de ordular grup kumandanlığından istendi. Bu kumandanlık telsizle irtibat kurmaya çalıştı ise de, başaramadı. Ve antlaşma emrinin Yemen, Âsir ve Hicaz kumandanlıklarına İstanbul'dan tebliğini rica etti. İstanbul hükümetinin elinde vasıta yoktu. Bu hükümet de bu tebliği ancak, İngilizlerin vasıtalarından faydalanarak yaptırabilirdi. Bu sebeple İngilizlere müracaat edildi.

Mütarekeyi İngiliz hükümeti adına imzalayan ve tatbika de başlayan Amiral Galthorpe, Medine ve Güney Arabistan'daki Osmanlı kıtalarının, teslim emrini doğrudan doğruya Osmanlı hükümetinden geldiğini bilmedikçe, teslim olmaktan kaçınacaklarından ve güçlük çıkarmalarından korktuğunu bildirmiş ve Mısır'dan telsiz çekmek üzere bir emir veya haber gönderilmesini istemişti. Bunun üzerine 6 Kasım 1918'de yine Sadriâzam ve Başkumandanlık Erkânı Harbiye-i Umu-miye Reisi Ahmed İzzed Paşa imzasıyla, adı geçen kuvvetlere yani Medine'deki Fahreddin Paşa'ya da, şu emir yazılmıştı:

“Dört seneden ziyade din ve namus uğrunda akıllara sığmayacak fedakârlıklar gösterildikten sonra, içinde bulunduğumuz devletler birliğinin mağlubiyet ve büyük güçsüzlüğe uğraması Osmanlı Devletimizi, itilâf devletleriyle antlaşma yapmaya zorladı. Antlaşmanın bir maddesinde Hicaz, Âsir, Yemen’de bulunan Osmanlı kıtalar ve garnizonlarının en yakın itilâf kumandanına teslimi şartı vardır. Namus vazifesini senelerden beri ifa etmiş olan siz asker arkadaşlarım hakkında, bu elim hükme rıza göstermenin ancak, anavatanı muhakkak bir ölümden kurtarmak gibi bir vatanseverlik duygusundan doğmuş olduğu elbette takdir buyurulur.

Düşmanlarımızın bile hayret ve takdirini çeken fedakârlığınızı, bu ağır yüke dahi tam bir itaat ederek taclandıracağınıza eminim.

Senelerden beri muharip bulunmaktığımızı rağmen hakkımızda el’an hayrihahlık ibrazından geri kalmayan Büyük İngiltere Devleti’nin, halis âlicenaplık duygularından emin olmanızı rica ve pek yakında vatanımıza sâlimen dönmenizi lütfu Haktan temenni eder, cümlelerin gözlerinden öperim.”

FELAKET HABERİ DUYULUNCA

Bu emir anlattıklarına göre, Sadriâzam Ahmet İzzet Paşa tarafından gözyaşları dökülerek yazılıp imzalandı ama, Medine’ye nasıl ulaştırılabilecekti? İstanbul ile Medine arasındaki Kilikya, (şimdiki deyimiyile Adana Vilayeti ve Çukurova), Halep, Suriye, Ürdün, Filistin ve alabildiğine kilometrelerce uzanıp giden çöllerde, bir günde patlayıveren fırtına ile kıyametler kopu-

yordu. Karayolları tıkanmış, telli, telsiz antlaşmaları eşi görülmemiş bir şekilde öylesine bir kesafetle sıkışmıştı ki, kimin kimle nasıl konuşabileceği bir mesele haline gelmişti. Artık bizim elimizden çıkarak, düşmanların işgali altına giren yerlerde, her şey onların hükmü altındaydı. Gerçi, havalarda uçuşan telsiz haberleri, bütün dünyaya Türkiye ile antlaşmanın imzalandığını bildiriyordu ise de, Medine'nin takatsiz telsizi bunu alacak kudrette değildi.

Resmî kaynaklara göre, Medine'ye bu haber ve yukarıdaki Sadriâzam emri, yazılışından ancak iki gün sonra, İngiliz telsizlerinin yardımı ile ulaştırılabilmiş ve bunu alan Fahreddin Paşa da, beyninden vurulmuşa dönerek, hiç kimseye duyurmadan ilk iş olarak, cephelelerde çarpışmaları tatil ettirmişti. Fahri Paşa, bu haberin bir müddet duyulmamasına önem veriyordu. Fakat haberi duyurmadan, gerekli tedbirleri almaktan da geri kalmıyordu. Nitekim çarpışmaları tatil ettirmekle beraber, gördüğü lüzum üzerine Medine dışında hat boyunda Zatülhac ile Muazzam istasyonları arasındaki iki yüz yirmi kilometrelik bir sahayı boşaltma teşebbüsüne geçerek, buradaki kuvvetleri Medine'ye çekmeye başlamıştı.

Ama kimse “Ne oluyor?” diyemiyor. Kimbilir neden lüzum görmüş, onun işine karışılmazdı. Herhalde bir bildiği, düşündüğü, hesap ettiği olmalı idi ki, böyle yapıyordu.

Fakat telsizler de durmadan işliyordu ve bu makinelerin başındaki insanların dillerinde kemik yoktu. Nihayet diller de işledi. Haber duyuldu. Kötü haber, tez

duyulur derlerse de, bu haber ancak kırk sekiz saat sonra duyuldu. Ve yayıldı. Çaresiz kalan Fahreddin Paşa Kasımın üçüncü günü kıtalardan davet ettiği murahhaslarla Medine'deki erkân ve ümerayı ve bu arada bizleri Haremi Şerif'de topladı. Bilâli Habeşi'nin minaresinden okunan ezandan sonra, öğle namazını derin bir vecd içinde hep beraber kıldık. Namazını bitiren Fahreddin Paşa, ağır ağır yerinden kalkarak, Ravza-i Mutahhara'nın gümüş parmaklığı önünde, kendinden geçmişcesine bir sükûn içinde bir müddet durup dua ettikten sonra, büyük bir al sancağı göğsüne dolayarak, metin adımlarla, büyük cemaatin hayretle açılmış gözlerini görmüyormuş gibi, sessizce minbere çıktı.

Minber, tam Ravza-i Mutahhara'nın karşısında bulunuyordu. Bütün Haremi Şerif, tarifi imkânsız derin bir sessizlik içindeydi. Herkes tarihî bir gün yaşanmakta olduğunun farkında, fakat ne olacağını, Fahreddin Paşa'nın bu haliyle ne yapacağını merak ederek, âdetâ nefes almayarak, tepeden tırnağa bir sabırsızlık içinde, bekliyordu. Böylece birkaç dakika geçti ve birden, gök gürültüsünü andıran bir gürleyişle Fahreddin Paşa'nın sesi duyuldu.

Fahreddin Paşa, Hazret-i Peygamber'in sağlıklarında, aynı yerde konuşmak istedikleri zamanlar kullandıkları "Ey insanlar!" manasına gelen "Ey Nâs!" hitabıyla söze başlamıştı.

"Ey Nâs!.. Size bin üç yüz yıl öncenin bu kubbeleri çınlatan ilâhî, mukaddes sesiyle hitap ediyorum. Ve mübarek kabrinde hây (diri) olan Peygamberi Zîşanımızı Hazret-i Muhammed Sallâllâhu-âleyhi vesellem hu-

zurunda ahdi peyman ederek diyorum ki; biz ne kadar kuvvetli düşmanlar karşısında bulunursak bulunalım, Allah-ü Teâlâ'nın izni ve O'nun Resûlü Ekremi'nin şefaa-ti ile zerre kadar fütur getirmeden mukaddes bildiğimiz mücadelemize devam edeceğiz.

İngiliz altınlarına karşılık, İslâm kanı dökmekten zevk alan karşımızdakiler Medine'nin Suriye ile yegâne muvasala hattı (bağlantı yolu) olan demiryolunu muhtelif yerlerden kestikten sonra Urbanın (Bedevilerin) şehre erzak getirmelerini men ile, Medine'yi cebren alacaklarından bahisle, şimdiden teslim olmamızı teklif ediyorlar.

Ey Nâs! Malûmunuz olsun ki, şecî ve kahraman askerlerim, bütün İslâm'ın sırtını dayadığı yer, manevî gücünün desteği, Hilâfetin gözbebeği olan Medine'yi son fişengine, son damla kanına, son nefesine kadar muhafazaya ve müdafaaya memurdur.

Buna müslümanca, askerce azmetmiştir. Bu asker Medine'nin enkazı ve nihayet Ravza-i Mutahhara'nın yeşil türbesi altında kan ve ateşten dokunmuş bir kefenle gömülmedikçe, Medine-i Münevvere kalesinin burclarından ve nihayet Mescid-i Saadet minareleriyle yeşil kubbesinden al sancağı alınmayacaktır! Allah-u Teâlâ bizimle beraberdir. Şefaâtçimiz O'nun Resûlü, Peygamberimiz Efendimizdir.

Ey bütün tarihi eşsiz kahramanlıklar, şan ve şereflerle dolu Osmanlı ordusunun yiğit zabitleri, ey her cenkte cihanı tir tir titretmiş, asla kimseye boyun eğmeyerek daima namus ve din borcunu kanıyla ödemiş şeci Mehmetçiklerim, kardeşlerim, evlâtlarım gelip hep beraber Allah'ın ve işte huzurunda huşû ve vecd içinde gözyaş-

ları döktüğümüz Peygamberinin karşısında hep beraber, aynı yemini tekrar edelim ve diyelim ki, Ya Resûlullah, biz seni bırakamayız!”

Bir anda sanki gökler gürledi, yer yerinden oynadı. Ahdi Peyman nidaları kubbelerde çınladı.

Son sözünü, gözyaşlarını akıta akıta söyleyen Fahreddin Paşa, ağır ağır minberden aşağı inerken kendini, Mehmetçiklerin kucağında buldu. Artık, Huzuru Nebevide, kumandan da, zabıt de, er de, sadece Muhammed ümmetiydi. Ve sanki bir bayram sabahı idi. O sevinç, o heyecan ve o şevkle bir kucaklaşmadır gidiyordu.

Bu arada Fahreddin Paşa, bazı alay ve tabur kumandanlarıyla ayaküstü topluca konuşup, sorulara cevaplar vere vere bir hayli zaman geçirmişti. Onları en geriden tesbihini çeke çeke, sessizce takibeden ak sakallı, iki büklüm bir ihtiyar Medinelinin, adımlarını açıp, yanına sokulduğu Paşayı saygı ile selamlayarak, yumuşak bir sesle:

“Paşa!.. Sen artık bizdensin. Bizim gibi mücavirsin... Buradan ayrılamazsın... Nereye gitsen ruhun, kalbin yine burada kalır...” deyişi Paşayı son derece duygulandırmıştı. Gerçekten de Fahreddin Paşa artık bir çeşit mücavir, yani yerini yurdunu bırakıp dünyanın bilmem neresinden kalkıp Hazret-i Peygamberin yakınında, ona mücavir olarak ömrünün sonuna kadar burada yaşamaya gelmiş bir müslümandı.

Medine’de böyleleri çoktu. Ama Fahreddin Paşa gibisi de yoktu.

Fahreddin Paşa, hükümet kendisine: “Çare kalmamıştır. Teslim olacaksınız” emrini verdiği halde, neye

dayanarak, kimden ne umarak, bu emre uymuyordu? Gerçi ona teslim olması için emir veren hükümete, “hayır olmam” da demiyordu ama, her hal ve hareketiyle ve hele Ravza-i Mutahhara’daki hutbesiyle, teslim olmak istemediği ve olmamak için her şeyi yapacağı meydandaydı.

Fahreddin Paşa, şimdiki halde, haberleşme zorlğundan faydalanarak, mümkün olduğu kadar vakit kazanmak istiyor ve kazanacağı bu vakit içinde neler yapabileceğini düşünüyordu. Hükümetten ilk gelen emre, bir hayli geciktirerek kaçamaklı bir cevap verince, hükümet bu sefer Harbiye Nazırı Cevat Paşa imzasıyla ilk emri, 28 Kasım’da yine telsizle ve İngilizler vasıtasıyla tekrar gönderdi. Ve arkasından, 8 Aralık’ta, aşağı yukarı yine aynı emri, bu sefer yine İngiliz gemisiyle yola çıkardığı Yüzbaşı Ziya Bey isminde bir kurye ile, elden gönderdi. Kızıldeniz yoluyla Yenbu Limanı’na gelen Ziya Bey, oradan hecinle Medine’ye yakın Cüleycele’ye gelmiş ve gelişi derhal, Fahreddin Paşa’ya haber verilmişti. İstanbul’dan sureti mahsusada bir kurye geldiğini haber alan Fahreddin Paşa, oralı olmadan, Medine’den çıkıp, Seyyidnâ Hamza’ya gitti ve orada, Cebeli Hud’un en yüksek noktası olan Kubbetül’harun’a yapılan yeni yolun açılış töreninde bulundu.

Esasen sık sık böyle törenler yaptırırdı. Medine’ye geldiği günden beri, şehri gücünün yettiği kadar yer yer imar etmek yolundaki çalışmalarına hiç aralık vermemişti. Yollar açtırıyor, meydanlar genişliyor, yeşil sahalara tanzim ettiriyor ve bu işlerde çalıştırdığı yerli fakir çocukların başlarına geçip, onları teşci ettiği de oluyor-

du. İmar işine önem verişiyse, karşısındaki düşmanlara Medine'den ayrılmak niyetinde olmadığını bir de böyle gösteriyordu. Şimdi Medine'ye ilk kuryenin gelişini, onu Cüleycele'de ilk karşılayanlardan dinleyelim:

“Ufkun yüzünde akşam güneşi bir volkan gibi tutuşuyor. Sırtların göğese dış bileyen keskin sivrilerinde, pul pul parıldayan altın damlalar, mor gölgeler de yavaş yavaş eriyordu.

Dağ kedileriyle, iri ve yeşil kertenkelelerin, av gözlediği kaya üstlerinde böceklerin kulakları sağır eden bir açık hava konseri var.

Nöbet yerinden bir alarm düdüğü gibi yayılan telaşlı bir sesle ayağa kalkıyoruz:

“Kuzeyden, karakola doğru gelenler var!..”

Karşıda, güne kavuşan vadi boylarının doyulmaz gurubundan gözlerimi çekerek batarya dürbününün başına koşuyorum. Helyosta Karakolu önünde beyaz bayrak gösteren birkaç maşlahlı süvari, başlarında agel ve kefiye... Herhalde Şerif'ten veya İngilizlerden gelmiş kuryeler olmalı...

Dikkatle bakıyorum. Bir manga süngülü askere bir kalpaklıyı teslim ederek dönüyor bu süvariler. İş değişiyor. Bu gelen kalpaklı herhalde, İstanbul'dan teslim emrini getiren kuryedir muhakkak... Şerif'in adamlarına filan benzemiyor. Buralı değil, İngiliz de değil herhalde...

Tepelerden birer fırıldak gibi yer yer ışıklar ve Helyosta'dan, bölge kumandanlığı yolunu tutan arkadaşlar, dürbünümünden siliniyorlar.

Patenti Hicaz Ordusu'na ait orijinal dağ şöminesinde kütükler çıtırdıyor. Çölün bu kapkaranlık gecesin-

de, telefon çadırından sızan mükâleme seslerinden başka bir şey duyulmuyordu. Yorgun, takatsiz erler, koğuşlarına çekilmişler, kimi ocak başında çay demlendiriyor, kimi de çevresinde toplandıkları çavuşu can kulağıyla dinlemekte... Bu bekleyiş günlerinde Fahreddin Paşa kendisine bağlanan ümitleri boşa çıkarmayacak ve ordusunun başında alın akıyla İstanbul yolunu tutacaktı elbette... Koğuşun popüler ve hazırcevap eri Çoban Satılmış'ın, böyle şeylere pek akli ermezdi. Yerinden kalktı. Ve elleri köyünün bir kırmızı yazma mendiline sarılı kavalına uzandı. Koğuşta herkes susmuş, çok içli gurbet ve memleket havaları çaldığı bilinen Çoban Satılmış'ın kavalına kulak verir olmuştu. Çölde gurbet ve memleket havaları... İnsan bunları dinlerken ne hayallere dalmıyor ki... Kavalın hıçkıran ve ağlayan melodisini dinlerken, gözler bir başka ufuklara dalıyor. Ve ufuklar ötesinde tâ uzaklarda, kerpiç duvarlı evcikler arasında sırma saçlı Eminciklerin, Mehmetçiklerin oynadığı beyaz minareli köyler, bizim Anadolu köyleri... Şimdi onlar nerede? Ve ne âlemde? Kismetse, Allah yazdıysa bir gün acaba tekrar oralara dönüp boynunu büyük nineler, babalar ve eşlere kavuşmak... Acaba, acaba...

Ocakta çatırtı ile yanan kütüklerin yaydığı duman mı gözlerimizi yaşartı bilmiyorum. Ellerdeki mendiller, bu dumanın yaşarttığı gözleri siliyor. Bu gece, bu duman neden bu kadar tesirli oluyor acaba? Kaval çalan Satılmış'ın da gözleri yaşlı... Ne oldu bu gece bize?..

Telefon çalıyor. Kulaklığı alıyorum. Tabur santralinden konuşan Şahin Çavun'un sesi: "Yüzbaşım elle-

rinden öperim. İstanbul'dan Harbiye Nazırı Abdullah Paşa'nın yaveri geldi. Pekçok mektuplar var. Yaver bey, bizi buradan alıp götürceğini söylüyor.”

İstanbul'dan buraya nasıl geldi. Akıl alır şey değil. İnanılması güç bir iş. Bizi de alıp götürcekmiş... Nereye?.. Bu gece bakalım daha neler doğuracak? Telefonda başka bir âşına ses:

“Gözünaydın, diyor, İstanbul'dan bir mektup var. Şimdi bir posta eri ile gönderiyorum.”

Çepeçevre kuşatılmış olduğumuz bir çölün ortasındaki barınağımıza gökten düşen bir mektup... Ocağı yeni baştan tutuşturan emir erim Apdullah:

“Hayırdır inşallah...” diyordu.

Nihayet posta eri geliyor. Elinden kapar gibi aldığım zarfın içinde parmaklarım bir fotoğrafa, kardeşim Nazif'in sevimli hayaline takılıyor. Titreyen dudaklarımı, gözyaşlarımla ıslanan resme götürüp, öpüyor, öpüyorum.

Mektuplarla beraber, hükümetin emrini de getiren Yaver Yüzbaşı Ziya Bey, hemen o sabah, ilk vasıta ile Medine'ye ulaştırılmış ve Fahreddin Paşa ile buluşturulmuştur.

ÖNEMLİ TOPLANTI

Fahreddin Paşa, 27 Aralık 1918 günü Medine'deki karargâhında, belli başlı bütün kumandanları davet ederek, bir toplantı yapıyor. Hükümetten aldığı son emri açıklayarak, antlaşma şartlarına göre, Medine'nin hemen boşaltılıp, düşmana bırakılmasına dair olan Harbiye Nazırının mektubunu okuyor ve bu emre rağ-

men silahları bırakamayacağını söyleyerek, kesin bir ifade ile şöyle diyor:

“Medine kalesi bir askerî mevki olmakla beraber, aynı zamanda hilâfet bakımından da pek mühim bir yerdir. Şu halde buranın teslimi için yalnız Harbiye Nâzırının ve hükümetin emri yetmez. Mutlaka, Halife ve Padişahın bir iradesi olmalıdır. Ve bu arada da Osmanlı meclisi tarafından tasdik edilmiş bulunmalıdır. Evet bu şarttır. Böyle tasdik edilmiş bir irade-i seniye olmadıkça, hiçbir şey yapamam. Esasen, yapmış olsam da, silahlarımızı burada teslim edip yola çıksak, Kızıldeniz kıyısına, Yenbuulbahre kadar silahsız giderken, Bedevilerin elinde yok olmanız mukadderdir. Bu sebeple, Harbiye Nezaretine vereceğim cevap işte bu anlattığım şekilde olacaktır.”

Fahreddin Paşayı, sessizce dinleyenler arasında yalnız bir kişi, Erkân-ı Harp Reis vekili Yarbay Sakallı Emin Bey, serbestçe fikrini açıklamak müsadesi alarak şöyle konuştu:

“Bugünkü halimizle pek nazik bir vaziyette bulunduğumuz meydandadır. Buradaki ahvali yakından iyice bilmeyen hükümetimizin vermek mecburiyetinde olduğu emirleri harfiyen yerine getirmekteki güçlük de aşikârdır, ancak içinde bulunduğumuz zorluklar ve bilhassa kıtlık yüzünden hemen her gün gıdasızlık ve ilaçsızlıktan yüzelli kişinin hayatını mahva ve bunun gitgide artmasına sebep olmaya da hakkımız yoktur. Bunun tarihi sorumluluğunu yüklenmemiz çok ağır olur. Esasen; kanaatimce buna lüzum da kalmamıştır. Çünkü hükümetimiz, yıllardır liyakatle yaptığımız vazifemizi takdir ile, duyulan mecburiyet üzerine, şimdi ne yolda hareket et-

memiz gerektiğini bir emirle bize bildirmiştir. Bu emir kesindir. Meşruti idarede, meşruti rejimde emir, doğrudan doğruya hükümetten gelir. Padişahın iradesine hacet yoktur. Kanaatimce en doğru hareket hükümetin emrine uyarak, derhal buradan gitmektir.”

Fahreddin Paşa, Erkân-ı Harbiye Reis Vekili Emin Bey’in bu sözlerini hiç ses çıkarmadan dinledikten sonra, bir müddet düşünüp, hiçbir şey söylemeden toplantıya son vermiş, fakat her halinden, Emin Bey’e karşı fena halde küskün olduğunu da belirtmişti. Küskünlüğüne rağmen, toplantıda karşılık vermeyen Fahreddin Paşa, o akşam, ilk iş olarak Emin Bey’i vazifesinden uzaklaştırmış ve kıtalara da biraz daha beklemelerini tavsiye eden tamimde şöyle demişti:

“Parça parça çekilip esir olmak hiçbir şey temin etmez. Felaket olur. Ayı ayrı hepimiz zelil ve sefil oluruz. Birbirimize sokulalım ve anlaşalım. İşte günlük yiyeceklerimiz de arttı. Telsizle muhabere edilmekte ve cevap beklenilmektedir. Dört beş sene her zorluğa katlanarak sabreden bizler, üç beş hafta daha sabrederim ve hasta kardeşlerimizin biraz iyileşerek nekahate girecekleri zamana kadar olsun bekleyelim. Cenab-ı Hak sabredenlerle beraberdir.”

Hükümetin, Yüzbaşı Ziya Bey eliyle gönderdiği emre de, aynı şekilde, yani padişah iradesi olmadan, Medine’yi bırakmayacağını bildirerek cevap veren Fahreddin Paşa, Erkân-ı Harp Reisvekili Emin Bey’i de vazifesinden uzaklaştırarak bir kenara çekmişti ama, artık etrafta çalkanan “Teslim olmalı mı, olmamalı mı?” söylentileriyle bunalan havaya da pek hâkim değildi.

Bazıları Emin Bey'e hak vererek, beyhude mukavemette bulunmanın sonu olamayacağını, bu sebeple hükümetin emrini dinlemekten başka çare kalmadığını ileri sürürlerken, Fahreddin Paşa'nın fikrinde olanlar da yok değildi. Ve ortak her tarafta, kıtalarda ve şehir içindeki her yerde hep bu konu ele alınıp, bunun tartışmaları oluyordu. Hava adamakıllı bulanmış, herkes, her şeyi unutarak yalnız;

“Ne olacağız, ne oluyoruz, nereye gidiyoruz?” kaygısına düşmüştü. İşte o günlerde, bir perşembe sabahı, bizim Kızılay Hastahanesi'ne, “Fahreddin Paşa'nın ziyarete geleceği” haberi geldi.

Fahreddin Paşa, öteden beri, vakit buldukça Medine'nin en büyük ve her bakımdan mükemmel sayılan bu ikiyüz yataklı hastahanesini kendinden önce, askerî bandoyu da göndererek, ziyarete gelir, hastahane heyeti ile tatlı tatlı sohbetler eder, hastaları da okşayıp severek, hatırlarını sorardı. Bu, onun âdetiydi. Fakat bu sefer, bandoyu göndermemişti. Biz bunun sebebini düşünürken, tam öğleye doğru Paşa, yaverleriyle birlikte hastahanenin önünde otomobilinden indi. Heyet halinde, dış kapıda kendisini karşıladık. Lâkin, yüzü o kadar asık, kaşları öylesine çatık ve her haliyle sinirliliği belliydi ki, kendisini saygı ile selamlayışımızı bile âdeta görmemezlikten geldi. Her zamanki gibi, hastahane-nin büyük kabul salonunda koltuğa yerleşen Paşa, sağ ve solundaki yerlerinde ilişir gibi oturan bizleri, şöyle haşlamaya hazır bir bakışla tepeden tırnağa süzdükten sonra, gözlerini bana dikerek, pek sert ve acı bir sesle:

“Feridun Efendi, dikkat edin, her şeyden evvel şunu bilin ki, burası Babiâli Caddesi değildir. Cephede gazete-

cilik yapılmaz. Askersiniz, siyasetle de uğraşamazsınız. Dedikodularla ahkâm yürütüp zihinleri bulandırmanın, bir cephede hıyanete varan bir suç olduğunu bilmeniz lazımdır! Bu suç insanı Divan-ı harbe kadar götürür.” dedikten sonra, bütün bütün dikleşen bakışlarını bir ok gibi üstüme dikerek, âdeta gürledi:

“Alimallah kurşuna dizilirsin!”

Bu son sözle, beynimden vurulmuşcasına olduğum yere yığılıvermiştim. Paşa, ikram edilen kahveye bile el sürmeden ve başka hiç kimseye bir şey demeden, olanca sinirliliğiyle kalkmış gidiyordu. Arkasından, merdivenleri inip, kapıya kadar giderek onu nasıl uğurladığımızı bilmiyorum.

Hekim arkadaşlar hemen etrafımda toplanmışlar, iğneler filan yaparak, tesellilerle beni avutmaya çalışıyorlardı. Avunacak halim yoktu. Böyle nazik bir zamanda, kuşatılmış bir (kale) kumandanı, başı kızdı mı, babasını bile kurşuna dizdirebilirdi. Onun için bu, gözünü kırpmadan yapılacak en basit bir işti. Ya aklına eser de, yaparsa?.. İstanbul’daki yıllardır hasretini çektiğim baba evim gözümün önüne geliyor, nice zamandır gözleri yollarda beni bekleyen zavallı anacığım, kardeşçığım hayalimde canlanıyor... Ve kendimi unutarak, bir yayılım ateşiyle delik deşik edildiğimi duydukları zaman ne hale geleceklerini düşünerek, yanıyordum...

Fakat ne olmuştu? Olan neydi? Koskoca Kumandan Fahreddin Paşa’yı, bu kadar kızdırıp da tâ hastahaneye kadar beni, yalnız beni haşlamak için gelmesine sebep olacak ne yapmıştım?

Bunu kimse bilmiyordu. Düşünüyor, ben de bir sebep bulamıyordum. Arkadaşlarla konuşurken, “Her-

halde biri fitlemiştir, başka ne sebep olabilir?” diyor-duk. Meğer öyleymiş, araştıra soruştura neden sonra öğrenmiştik ki, şimdi adını anmayacağım bir rahmetli ve Babiâli'den tanıdığım dostum şair, yedeksubay olarak Fahreddin Paşa'nın karargâhında, Paşa'nın Hususi Kalem Müdürlüğünü yapıyordu. Dostluğumuz dola-yısıyla, sık sık bize gelir, gece yarılara kadar yer içer dertleşirdik. Meğer işte o, bir akşamki dostça dertleşmemiz esnasında söylediklerimi, kimbilir neler kata-rak, paşaya yaranacak şekle sokup, “Efendim malûm ya zaten gazetecidir, burada da huyundan vazgeçemiyor,” diye anlatıp çekiştirmiş.

Halbuki Paşayla aramız o kadar iyi idi ki, beni her görüşünde, yolda bile rastgelse, durur, hatırlarını sorar, daima iltifatta bulunur. Hastahanenin herhangi bir ihtiyacı için kendisine müracaatımda, karşısına oturtur. “Peki evladım” diye her türlü kolaylığı esirgemez, kısaca gerçekten bir evlat muamelesi ve yakınlığı gösterirdi. Fakat, Medine'nin o son buhranlı havası Paşayı o derece asabileştirmişti ki, en hassas tarafı olan (boşaltmak ve teslim olmak) konusundaki küçücük bir dedikoduya tahammül edemeyerek, kendisinden geçiyordu.

KUMANDANA KARŞI AYAKLANANLAR

Fahreddin Paşa'nın sinirlenmekte hakkı vardı. Gerçi beni gammazlayan şair dostun uydurmaları bir şey değildi ama, Paşayı şimdiye kadar hiç görmediğimiz bir hiddet ve şiddetle kabından taşırان olaylar birbirini takib ediyordu. Zaten –sonra bizzat kendisinden de öğrendiğim gibi– beni fena halde haşlayışının sebebi de bu olayların tesiriyle, rutubetten nem kapar hale gelişi idi.

Yukarıda da anlattığım gibi, “teslim olmalı mıyız, olmamalı mıyız?” havası içinde meğer bazı kıtaları kendine uyduran sabık Erkân-ı Harbiye Reisvekili Yarbay Emin Bey, Fahreddin Paşa’ya karşı isyan bayrağı açarak cephe almış, düşman tarafına geçerken de İstanbul’a, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyasetine bir telgraf çektikten sonra, Medine’de bulunan Fahreddin Paşa taraftarı askerlere hitaben de isyana teşvik edici bir beyanname yayınlamıştı.

İstanbul’a sanırım ki Yüzbaşı Ziya Beyle, elden gönderdiği telgrafta aynen şöyle diyordu:

“Antlaşma şartlarını derhal yerine getirmenin iyiliklerinden bahisle, umumi efkârı aydınlatmaya başladım. Kumandanın Fahreddin Paşa’nın garip hareketini taraftarı görünen beş on kişiden başka herkes yadırgayarak durumu anladı. Umumi efkârı cesaretlendirmek ve hastalarla, kudret ve kuvveti kalmayan on dört bin insanı tehlikeden kurtarmak ve aynı zamanda hükümetimiz emirlerini de bir an evvel ifaya kumandanı zorlamak için 31 Aralık günü bir taburla Medine-i Münevvere’yi terk ile dün akşam Emir Ali Hazretleri’nin karargâhına geldim.

Bizden sonra, diğer kıtaların da yola çıkacaklarını haber alınca, bu suretle olabilmesi muhtemel her türlü uygunsuzluklara meydan verilmemesi için, henüz yerlerinden ayrılmamış kıtalara oldukları yerlerde kalarak, emrimi beklemelerini yazdım. İki üç güne kadar müzakerelerin başlayabileceğini arzeylerim.”

Yarbay Emin Bey, Medine’de kalanlara da “Hicaz Seferi Kuvveti umum zabitan ve efradı kardeşlerimize” hitabıyla şöyle diyordu: “Artık uyanalım! Hicaz Kuvve-i

Seferiyesi'nden başka bütün dünya iki aydır sulh halindedir. Memleketimiz için yapılan sulhnâme, geçen teşri-ni evvelin (Ekimin) otuz birinci günü zevalde imzalandı. Evet bize nazaran sulhnâme diyoruz. Halbuki, onun umumî sulha nazaran ismi mütarekenâmedir. Bizce ise tamamıyla bir sulhnâmedir. Çünkü, bu antlaşmaya göre, iki ay evvel bütün ordularımız efradı kâmilten terhis edildi. Yalnız hazarî küçük bir kuvvetimiz silah altında bırakıldı.

Irak, Suriye, Hicaz, Yemen, Asir tamamıyla bizden ayrıldı. Arabistan baştan başa müstakil oldu. Medine civarındaki Hicaz Kuvve-i Seferiyesi'nden mada bütün Arabistan tarafımızdan tahliye edildi. Hükümeti Arabiye çoktan işe başladı. Teşkilat ve tensikati devam ediyor. Yalnız bu ahkâma itaat etmeyen ve hükümetimizin gerek telsizle, gerek buradan vaki olan talep üzerine geçenlerde İstanbul'dan gelip avdet eden topçu yüzbaşı Ziya Bey vasıtasıyla gönderdiği vesikalara itimat etmeyen Kuvve-i Seferiye kumandanı ile birkaç dalkavuşu kaldı.

O beyinsizler de iyice kânidirler ki, her iş olup bittikten sonra, burada ölmek her cihetle beyhudedir. Ve cinayettir.

Antlaşma ahkâmınca, donanmamız muvakkaten itilaf devletlerine teslim edildi. İtilâf donanması Dolmabahçe Sarayı önünde yatıyor. İtilaf kuvvetleri Boğazları ve İstanbul'u işgal etti.

Antlaşma hükümlerinin bütün maddeleri tamamıyla tatbik edilinceye kadar, itilaf ordusu İstanbul'dan katiyen çıkmayacaktır. Anavatana katiyen erzak göndermeyecek, hükümetimize para vermeyecektir.

Antlaşma hükümlerince Medine'yi derhal boşaltıp çıkmazsak, en yakın itilaf hükümetleri indinde asi ve her türlü medeni haklardan iskat edilmiş olacağız. Ve bunun neticesinde, maksatsız ve az zamanda açlıktan öleceğiz.

Niçin? Hangi maksatla ve bugünkü hangi kudret ve kuvvetimize güvenerek?

Antlaşmanın bize ait maddeleri gereğince, bulunduğumuz yerleri herhalde ve derhal tahliye ederek, Arap hükümetinin bize en yakın kumandanlığına terketmeye ve cümlemiz Mısır'da en yakın itilaf kumandanının tayin edeceği yerde teslim olmaya mecburuz.

Teslim işinde, hükümetimizin de izah ettiği veçhile silahlarımız da dahildir.

Bir buçuk sene evvel, (Amman'dan Medine'ye kadar) büyük bir kuvvetin iâşe edilemediğinden dolayı beyhude yere ölüme mahkûm etmektense, Amman'da toplanarak Filistin müdafaasına yardım etmek fikri uyanmıştı. Bu hususta hükümet erkânı ile kumandan arasında aylarca muhabere cereyan etti. Kumandan o zaman da bir irade istedi. Bu suretle birçok defalar buraların boşaltılması bahis mevzuu oldu. Hatta, sonunda kati karar bile verilmişti. Nihayet kumandan, Medine'yi hiç olmazsa, üç bin kişi ile müdafaayı teklif ve bunda ısrar etti. Kalan kuvvetlerin Amman'a çekilmesi kararlaştırıldı.

İşte bu keşmekeşler, bu kararsızlıklar arasında İngiliz orduları Amman'ı vurdu ve oradan itibaren yollar, kati surette kapandı. Hulbuki Medine'nin istikbalini tayin edecek, ancak bizim galibiyetimizle, mağlubiyetimiz idi.

Vaktiyle kati kararlar verilip de, bütün kuvvetler Amman'a toplanmış olsaydı, beyhude yere on beş yirmi

bin kişi açlıktan ölmez, esir ve şehit olmazdı. Bugün bütün Hicaz demiryolu boyunca bir mezaristan halinde görmezdik. Ve belki de Filistin Cephesi'nde harbin neticesi üzerinde de büyük tesirler yapabilirdik. İşte Hicaz'da oynanan cinayetin birinci perdesi... Vebali, günahı sebep olanlara aittir.

Millet elbette bir gün bu cinayetin ve hattâ bugünkü cinayetlerin hesabını, bunlara sebep olanlara soracaktır.

Şimdi de, "Hükûmet Medine'nin anahtarlarını bir İngiliz yüzbaşısına teslim et diyor. İngilizler ve Şerifler, zabitlerle efradımızı soyacaklar. Böyle şeyler görmektense, silâhlarımızla döğüşerek ölmek evlâdır." diyen kumandanınız ve onun dalkavukları yalan söylüyorlar. Kumandan "İrade-i Seniye gelirse, antlaşma şartlarını yerine getiririz." diyor. Halbuki bizim gibi meşrutî bir hükûmette, Padişah mesul değildir. Her türlü mesuliyet hükûmete aittir. Harp ilânı, sulh ve şimdi olduğu gibi antlaşma şartlarını hükûmet kararlaştırır. Mebusan Meclisine takdim eder. En son da orası, yani milletvekilleri karar verir. Nitekim, işte antlaşma da böyle tasdik edildi. "Takvimî Vakayi" gazetesini isteyiniz, okuyunuz! Bize, bundan başkası lâzım değil.

Padişah iradesi, işin boşu boşuna uzatılması ve geçen her gün için birçok kimseleri öldürmek gibi bir gayrimeşru maksat takip etmek demektir. Ve akıl ve mantıka tamamen aykırı bir iştir.

Kumandanınız pek iyi biliyor ki, bundan sonra ne irade ve ne de başka bir şey katiyen gelmeyecektir. Farzımuhâl olarak gelse de, kumandanınız yine inadında ısrar edecektir. Zaten kumandanınızın cinneti-

muvakkateye uğradığını anlayan İngiliz hükûmeti askeri Murahhası ona: "Artık seninle antlaşmayı feshediyorum." dedi. Ve muhabereyi kesti.

Daha hazardous iken bile fırka kuvvetini haiz kuvvetlerimiz dahi Hicaz'da, Asir'de ve Irak'da bir yerden bir yere harekette tek bir Şeyhin veçhesine ilticaya mecbur kalmıyor muydu? Acaba galip gelseydik, Arabistan'ın istiklâlini biz kabul etmesek bile, Almanlar bize zorla kabul ettirmeyecekler miydi?

Bu harpte, Ahmed İzzet Paşa'nın pek yüksek siyasetiyle en az zararlı çıkan biziz.

Kars, Batum, Ardahan sancakları bizde bırakıldı. Arabistan ise, her iki halimize nazaran zaten bizden gidecek, istiklâlini kazanacaktı.

Bu harpte insan ile paradan başka büyük zararlarımız olmadı demektir. Esasen bütün milletler bu zararlara uğradı.

Yalnız bize adam olmak gerektir. Onun için de iyi düşünmek lâzımdır. Meskenetten kurtulmak, akıl ve mantık yolunu tutmak zamanı gelmiştir.

Alman donanması kâmilten itilâfa geçti. Almanya'nın kuzey limanları ve bazı kasabaları da itilâf devletlerinin elindedir. O da itilâfın her emrine boyun eğmeğe mecbur oldu. Avusturya ise on parçaya bölündü. Bulgaristan sağdan soldan kırıldı. Dedeağaça kadar Yunanistan'a verildi. Sırbistan büyüdü. Bosna-Hersek ile Macaristan'ın güneyi Sırp'lar'a ihsan edildi. Rusya'da çarlık hükûmeti devrildi.

Özetle, bütün kürreiârz itilâf devletlerinin süngüsüne râmoldu. Bu sebeple, Hicaz Kuvve-i Seferiyesi için, yapı-

lacak yalnız bir şey kaldı ki, o da, perişan, bitkin, aç bir halde bulunan ve günde asgarî yüzden fazlası ölen ve nihayet bir iki ay sonra hepsi ölmeğe mahkûm olan on iki bin İslâmı, yani sizleri kurtarmak için hükûmetimizin imzalamış olduğu antlaşmayı tereddütsüz kabul ile, hemen karşımızdaki itilâf kumandaniyle müzakereye girişmektir. Araplarla Türkler, iki hükûmet ve iki millet bundan sonra artık kardeş gibi yaşamağa mecburdur. Zaten kardeş değil miyiz? Tarihen ve dinen birbirimize bağlı değil miyiz? Kavmi necibî Arap, hakkı olan istiklâlini kazanmakla düşmanımız olur mu? Olabilir mi? Katiyen, hayır!.. Elbirliği ile çalışacağız. Buradaki kardeşlerinin, dört seneden beri hükûmetinin emrini kemali sadakatle ifadan başka kabahatleri olmayan Hicaz Kuvve-i Seferiyesi, fedakârlarının bugünkü haline merhameten dünya halini takdiren Yenbuul-bahr limanına kadar nakl için Şerifler Hazerâtı develer hazırladılar. Hastalarımıza ilâçlar gönderdiler. Cümlemizin müreffeden sahile naklini düşündüler.

Bundan büyük insâniyet olur mu? Bundan büyük kardeşlik olur mu? Böyle yapmasalar da, yürüyerek çıkıp gitmemizi teklif etselerdi: “Hayır, biz gazanferiz, asarız, keseriz, mutlak otomobiller isteriz. Her şey isteriz. Bunlar yapılmazsa çıkmayız!” mı diyecektik?

Bundan sonra maksatsız olarak, bir çığının yüzünden boşuna ölmeği ve her gün yüzlerce can verenlerin hesabını millete karşı vermekten ürkmeyecek hangi babayiğit varsa, çıksın intihar etsin, görelim...

Bugün hakikat günüdür. Binaenaleyh dakika bile geçirecek zaman değildir. Mâsum fertler ölüyor.

Derhal karar verelim.

Bu hitabımız, henüz vaziyeti kavrayamayanlara karşıdır. Pek büyük bir ekseriyet hakikatı anlamıştır.

İşlenilen bu cinayetlerin önüne derhal geçmek için masum Hicaz Kuvve-i Seferiyesinin emir ve kumandasını derhal en kıdemli bir zata vermek lazımdır.

Bizim bu kanaatlerimize iştirak edecek olanlar imzaları ile kendilerinin ve maiyetlerinin fikirlerini merkezimiz vasıtasıyla derhal bildirmelidirler. (Mühlet en geç ayın otuzuncu günü sonuna kadardır.) Heyet-i merkeziyemizin her emrine harfiyen itaat şarttır. Heyet-i merkeziye kendisine emniyet gelinceye kadar, programını tatbik etmeye devam edecektir.

Programın birinci maddesi, kan dökmek katiyen yasaklanmıştır. İkinci madde, mutlak itaattir.

Heyeti merkeziyenin rehberi doğrudan doğruya mantıktır.

Bu beyannameyi okuyanlar, vaziyetten haberdar olmayanlara da, okumaya, okutmaya ve her şeyi herkese layıkıyla anlatmaya vicdanen mecburdurlar.

Markadî Saadeti Nebevî, buradan çekildiğimizden sonra da başlarımızın tacıdır. Kumandanla maiyetini, katiyen oraya yaklaştırmayınız. Oranın malı olan teberükate katiyen kimsenin elini sürdürmeyiniz.

Bir iki çığının orayı tahribe kalkmak ihtimali vardır. Bundan da en yakın kıta kumandanları ve herkes mesuldür.

Umumun kanaati, kanaatimizle birleştikten sonra, itilâf kumandanlarıyla derhal görüşmelere başlanacaktır. Mevcut erzakımıza göre, günlük istihkakı arttırmaz.

ya çalışacağız. İstihkak sahiplerinin her türlü hakları ve-rilecektir.

Ziraate memur olanlar ve memur edilecekler, artık toprak kazmayacak, tohum ekmeyecektir. Bunu dinle-meyenler, akıbetlerini düşünmelidirler. Buralara boşu boşuna atılacak tohumlar, artık efradın kursağına gir-melidir.

“İrade-i seniye bekliyorum” diyen adam, sekiz ay sonra alınacak bir mahsul için çalışıyor. Gelecek sene-nin hurmasını ve buğdayını düşünüyor, hesap ediyor. Medine’de kalan tektük yerliler de, açlıktan ölüyorlar. Hatta bütün hurma bahçeleri olanları bile aç bıraktık. Can çekişiyorlar. Bu zulme, Hazret-i Peygamber Efendi-miz dahi, ser’i saadetlerini kaldırsa da, razı mısın? de-sek, evet der mi?

Belediyenin satışı menzilin aldığı fiyat üzerinden olacak, bundan fazlaya satan memur ve amirlerin aki-beti vahimdir. Fakir ahaliye acilen erzak verilecek, hali vakti yerinde olanlara da maliyeti fiyatıyla erzak veri-lecektir.

Haremi Şerif Nebevî’nin, teberrükâtına ne hak ve hangi cesaretle dokunduk? Bunları alanlar, derhal vesi-kalarıyla birlikte o Merkad-î Mübarekeye iade ve hedi-ye etmelidirler.

Eğer ölmek lazım gelse, en son bizi imdadına çağı-ran anavatanın kucağında ölelim. Bizi doğuran, yine o topraklarda gömülelim. Orada icab ederse bir maksat ve gaye için çalışırız ve ölürüz. Fakat burada artık mak-sat ve gaye kalmadı. Maksatsız ve asi olarak cemiyeti-beşeriye karşısında katil ve beyinsiz manzilesine düşe-

rek ölmek istemiyoruz. Böyle ölmenin ne hikmeti var? Kur'an'ımız, Peygamberimiz, boş yere ölmeyi men etmiyor mu?

Netice: Uyanalım, arkadaşlar! Süratle karar lazım. Zaman geçtikçe cinayetimizin derecesi büyüyor, uyanalım artık!”

ARKA ARKAYA CEVAPLAR

Elden ele, gizlice dolaştırılan bu beyanname Fahreddin Paşa'yı o kadar sinirlendirmişti ki, yakınlarının ifadesine göre, uykularını kaçırmış ve hele bir bozgun havasının belirmesini önlemek için tek başına sabahlara kadar çalışarak tedbirler alıp dururken, son derece yorgun bir durumda, buna cevap olarak bizzat kaleme aldığı beyannameleri arka arkaya bastırıp, her tarafa yaymak için insanüstü bir çaba sarfetmiştir.

Fahreddin Paşa'nın artık tarihi bir değer taşıyan cevap beyannamelerinden birincisi aynen şöyleydi:

“Silah arkadaşlarımız ve din kardeşlerimiz.

Bulgarların kalleşliği yüzünden hükümet, münferiden antlaşma imzalamaya mecbur olmuş, itilaf donanması Çanakkale'den içeri girmiştir.

Bugün düşman gemilerinin topları altında titreyen İstanbul'da, Harbiye Nazırı Abdullah Paşa, geçende Medine'ye gelip, avdet eden Yüzbaşı Ziya Efendi ile, kumandanlığa gönderdiği mektupta Medine'yi alacak olan İngilizler bizi esir olarak Mısır'a götürecekler ve orada sulhün akdine, daha doğrusu keyiflerinin geleceği bir zamana kadar alıkoyacaklardır.

Anadolu'da bulunan yirmi bine yakın İngiliz esiri çoktan beri İngiltere'ye iade edildiği halde, İngilizler bi-

zim Mısır'daki esir kardeşlerimizi, hatta kadın, çocuk ve ihtiyar acizleri hâlâ vatanımıza bırakmamışlar ve üstelik bizi de esir almak istemişlerdir.

Kumandan Paşa, Abdullah Paşa'ya verdiği cevapta hassaten, şeref ve namuslu askerimizi düşünerek: "Bilâkaydişart teslim zilletine katlanamayacağımızı ve bu bapta ancak Halifemiz ve Başkumandanımız olan Padişahımızın iradelerine boyun eğebileceğimizi" bildirdi.

Trablusgarp'ta, Âsir'de bulunan fedakâr silah arkadaşlarımız dahi bizim gibi teslim olmaya davet edildikleri halde, hiç biri buna icabet etmemiş, zabıt, nefer herkes kendi vicdanına ve büyük ecdadının şerefine düşen şeyi yapmakta bulunmuştur.

Türk, Arap, Kürt, Çerkez, Laz, Arnavut, Boşnak, ey ümmeti Muhammed!

Madem ki bir cariyeye gibi Mısır'a esir gidecekmişiz, ya beş senedir niçin kan içinde yüzdük? Niçin ocaklarımızı söndürdük? Niçin bunca aciz kardeşlerimizi kurban ettik?

Düşmanın kahr ve ısrarı altında bunalan Harbiye Nezareti bu emri vermeye mecbur kalmış olabilir. Halbuki, biz noktai nazarımızı yüksek makamlara arzetmiş olduğumuzdan, bu hususta kesin bir cevap gelmesine kadar beklemek mecburiyetindeyiz.

Hamdolsun, süngümüz daha elimizdedir. Dışımızdan arttırdığımız, aç kalıp bugünlere sakladığımız erzak ise, aylarca idaremize kâfidir.

Biz Mısır'a, esirler kampına değil, anavatınımıza gidebiliriz. Âsi Şerifler tarafından yağmaya çağrılan ve ellerine bir aslan pöstekisi geçeceğini ümit eden keçi çobanları, etrafımızda boşuna bekliyorlar.

Arkadaşlar, sulh henüz akdedilmemiştir ve antlaşma, müsalaha değildir. Balkan Harbi'nde Bulgarlar bize antlaşmayı Çatalca'da imzalatmıştı. Fakat biz onlara sulhü Edirne'de yaptırmıştık. Biraz daha tevekkül ve gayret edelim! Sulha kadar düşmanın takazası altında, Mısır'da sürünmekten, orada tahkimatta, yol inşaatında çeşitli angaryalar altında ölmektense, şimdiye kadar bizi aç bırakmayan Allah'ın inayetine sığınarak, burada Peygamberimize misafir olmak elbette hayırlıdır, aziz dindeşler!”

BU DA İKİNCİSİ

Fahreddin Paşa'nın bu ilk beyannamesi, umulan ve beklenen tesiri yapamadı. Dava bir kere bulanmıştı. Bu arada Fahreddin Paşa'nın itimadını kazanarak, yanında bulunan kumandanlar da, Erkân-ı Harbiye Reisvekili Emin Bey'in hareketini tasvip etmemekle beraber, fikrini makul bularak, Paşayı behemehal, teslim olmaya ikna etmenin yollarını arıyorlardı. Fahreddin Paşa bunu sezince, hem bu yakınlarını, hem de diğerlerini mukavemette devama teşvik için –Emin Bey'e de açık ve sert bir cevap teşkil eden– şu ikinci beyannameyi yazdı. Ve alelacele her tarafa tamim etti:

“Silah arkadaşlarımız ve din kardeşlerimiz! Kumandanlığa olan şahsî igbirarını (kırgınlığını), şeref ve namusu askerimizi çiğnemeye kadar vardıran ve beyninin sulandığına nihayet kendisi de inanmış olan Kaymakam Emin Bey, kumandanlığın madûna karşı hal ve mevki icabı daha ziyade tafsilat ve izahat verememesinden istifade ile bazı masum arkadaşlarımızın dimağlarını teşet-

tüte (dağılma) düşürmeye muvaffak oldu ve (Ayun)daki zabitleri, kendisini misafir ve ihfa etmiş olmalarından dolayı, tevkif ve hapis olunacakları tehdidi ile ve zavallı efradı derhal memleketlerine götüreceği vaadiyle aldattı.

Bugüne kadar elele yürüyen arkadaşlarımız arasında, şayanı esef bir surette nifak ve şikak (ikilik) ihdasına sebep olmak istedi. Malum, son defa zabitlerle efrada okuduğu beyannamede, iki ay evvel antlaşmanın akdedildiğini ve bunun bizim için müsalaha demek olduğunu ve anavatanda bulunan ordular efradının terhis olduklarını ilan ediyor da, hâlâ Mısır'da sefalet çeken esir kardeşlerimizden, çoluk çocuktan niçin bahsetmiyor?

Biz, madem ki, emsalimiz gibi terhis edilecekmişiz, sorarız Mısır'da ne işimiz var?

Medine'nin tahliyesi ve bizim kayıtsız şartsız teslim-i nefs etmemiz o kadar muazzam bir meseledir ki, bu yalnız bir nazırın tahriratiyle halledilemez.

Bu bapta, Başkumandanımız olmak ve Haremeyni Şerifeyn'in hadimi bulunmak münasebetiyle elbette Halife ve Hakanın ferman ve iradesi sorulmak lazımdır. Balkan Antlaşması'nda Selanik'i Yunan ordusuna teslim eden Tahsin Paşa, hâlâ lâneti umumiye altında kıvrınmaktadır.

Bizim iradei seniyeye ihtiyacımız olmadığını iddia eden ve (meşruti hükümette Padişah mesul değildir. Her türlü mesuliyet hükümete aittir) diyen mankafa Emin Bey, hukuki esasiye ve siyasiyeyi işte bu kadar biliyor.

Kanun-u Esasimizi beşinci maddesine kadar okuyan herif, körolası gözlerini biraz daha yorarak, iki maddede aşağısına da bakmış olsaydı, yedinci madde yazılı: (... deniz ve kara kuvvetlerinin kumandası, harp ilanı,

musalaha akdi... gibi hukuku hükümrani) fıkralarını da okuyacak ve bugün düşman işgali altında bulunan payitahtta, milli arzuya layikiyle tercüman olamayan hükümet ile onun mesnedi mütezezili bulunan ve kanunu müddetini çoktan ikmal eden Meclisi Mebusandan evvel, memleketin ayakta kalmış yegâne yüksek müessesesi olan saltanat ve hilafet makamından emir ve irade telâkkisi lüzumuna vicdanen mecburiyet duyacaktır.

Kanun-u Esasimizde bittabi (yalnız saltanat hakları)ndan bahsedilmiş âlem şümul bir mahiyeti haiz olan (Hilafet Hakları) etrafına fazla bir şey söylenmemiştir. (Emîrül,müminin) ve (Hâdimül Haremeyni Şerifeyn) sıfatlarını nefsinde cemedan Halife, herhangi bir hükümdar ve padişahdan, katiyen başkadır ve onun mukaddes haklarına kimse fuzulen müdahale edemez! Bu gibi hak ve imtiyazların birer madde altında kanunlaştırılmış olmaması, ehemmiyetlerini hiçbir vakit gideremez.

Nitekim Emin Bey!.. Tanıdığınız İngiltere devletinin en mühim kanunları, yazılı olmayıp bunlar, daima âdet ve taamül dahilinde tenfiz ve icra edilir.

Abdullah Paşa'ya karşı asi olmaktan değil, Halifeye, millete, İslâm âlemine ve tarihe karşı mel'un olmaktan kork!

Ambarında daha aylarca müddet idareye yetecek erzakı varken ve hamdolsun süngüsü henüz elindeyken, bir kaz sürüsü gibi teslim olmak, Osmancığın ahfadı alnına yazılmamıştır. Bir köpek bile, tasmayı, kolay kolay boynuna geçirmez.

Şüphe yok... Türk-Arap iki kardeştir. Madem İslâmın bu iki evladı eğer dediğiniz gibi hürriyet ve istiklâl lâyıksalar, köleliğe ve esarete katlanamazlar.

Ey izandan, vicdandan nasibesi ve midesinden başka dünyada zoru olmayan Emin Bey! Sen nefsini biraz say ki, düşmanın da seni saysın!

Karavanamızın az çıktığını biliyoruz. Fakat ne vakitten beri mahsur bulunduğumuzu da takdir ediyoruz.

Size afiyet olsun, esaret ekmeği bizim boğazımızdan geçmez! Erkân-ı Harbiye sınıfından yetişmedinizse de, elbet biraz (Harp Tarihi) okumuşsunuzdur. Herhangi bir kalede Medine'dekinden iyi bir iaşe sıkıntısı gösterebilir misiniz?

Sizin de söylediğiniz veçhile, böyle senelerden beri fedakârlık gösteren bizim gibi mahsurlara, dünyanın en barbar milleti tanınan Kızıl Moskoflar tarafından bile, bu kadar ağır şartları havi bir teslimiyet teklif edildiği görülmüş müdür? Harp tarihinde açlık da yazar, susuzluk da yazar, vefiyat da yazar, fakat doğrusu Emin Bey(!) siz ve hempalarınız gibi hayasız ve kansızları pek nadir yazar!

Programınızın birinci maddesinde “kan dökmek katiyen memnudur!” diyorsunuz, öyle mi? Ey yeminleriyle birlikte şeref ve namuslarını ve silah arkadaşlarının bunca mukaddes kabirlerini çiğneyen alçaklar! Gidiniz, baldırıçıplak asilere yüz suyu dökünüz. Sizi cehenneme götürecek olan bu yolda uğrunuz açık olsun!”

Fahri Paşa'nın bu beyannamesi de, beklenen tesiri yapmadı. Havanın bulanıklığı devam ediyor hatta artıyor.

Düşmana teslim olanların arkasından da, bu beyannamelere ve Fahri Paşa'nın, herkesi fikirlerine ve kanaatine iştirak ettirerek, teslimden vazgeçirmek hususun-

daki bitmez tükenmez gayretlerine rağmen en yakınları bile, teslim taraftarı olduklarını hissettiriyorlardı. Bunun üzerine Paşa, şu sonuncu beyannamesini tâb ettirerek, yaydı:

“Silah arkadaşlarımız ve din kardeşlerimiz!

Karşımızdaki Bedevilerden olsun utanalım!.. İki buçuk senedir boğaz boğaza harbettığımız şu adamları gördük, hiçbir zaman, hatta kaçarlarken bile ne yaralılarını, ne ölülerini arkalarında bırakmamışlardır.

Yalnız can kaygusuna mı düşeceğiz? Biçare hastalarımızı bırakıp nereye gidiyorsunuz? Onları kime emanet ediyoruz?

Buraya hep beraber gelmedik mi? Yine hep birlikte gitmek gerekmez mi?

Bunca zaman bir karavanadan yedik, omuz omuza bir siperde harbettik. Şimdi onları sıtma ateşi içinde nasıl terk ediyoruz? Humma ile kendilerini kaybeden bu zavallılarla helallaşmadan nereye kaçıyoruz?

Dünyada nasip olmazsa bile, yarın ahirette onlarla yüzyüze gelmeyecek miyiz? Arkadaşlar! Parça parça çekilip esir olmak hiçbir şey temin etmez. Ayrı ayrı hepimiz sefil ve zelil oluruz. Birbirimize sokulalım ve anlaşalım!

İşte istihkakımız arttı. Telsizle de antlaşma edilmekte ve cevap beklenilmektedir. Dört beş seneden beri sabreden bizler dört beş hafta daha sabrederim. Ve hasta kardeşlerimizin nekahate girecekleri zamana kadar olsun bekleyelim. Cenab-ı Hak sabredenlerle beraberdir.”

Nafile kimsede sabır kalmamış görünüyordu.

O kadar ki, hemen hemen bizzat Fahri Paşa ile yaveri, emir zabiti ve bazı ümera ile birkaç tabur ve bölük

kumandanından başka, herkesin sabrı da, ümidi de tükenmiş, bu işin bir an evvel halli çarelerini düşünür olmuştu.

İşte tam bu sırada, Padişahın iradesi de İstanbul'dan geliverdi. Hükümet, Fahreddin Paşa'nın teslim olmak için mutlaka gönderilmesini istediği irade-i seniye-yi, Halife ve Padişaha hemen imzalatarak, Adliye Nazırı Haydar Molla ile Hicaz'a yollamıştı. Haydar Molla memleketin tanınmış din bilginlerinden yaşlı başlı bir zat, aynı zamanda Adliye Nezareti gibi bir makamı da işgal etmekte olduğu halde, sadece kabine arkadaşlarının: "Aman Hocam, bu işin altından senden başkası kalkamayacak. Fahreddin Paşa'yı ancak senin gibi alim, fazıl eli öpülen bir değerli şahsiyet ikna edebilir. Devletin başına yeni bir gaile açılmaması ve Hicaz'da boşuna Müslüman kanı akmaması için bu fedakârlığı bir dini vazife de sayarak, kabul et." tarzındaki rica ve ısrarları üzerine, her türlü yol yorgunluklarını ve çeşitli zorlukları göze alarak bu sefere çıkmıştı.

Antlaşma devrinin o günlerinde, Hicaz yolculuğu bir mesele idi. Bereket versin ki, İngilizler, Haydar Molla'ya, epeyce süratli olan teknelerinden Arher gemisini tahsis etmişlerdi. Haydar Molla bu harp gemisiyle Akdeniz ile Süveyş Kanalı'nı ve Kızıldeniz'i aşp, Medine'nin iskelesi Yenbua varınca orada hemen bir hecine bindirilerek, maiyetindeki muhafızlarla birlikte Medine'ye gelmiş ve Ravza-i Mutahhara'yı ziyaretle, oracıkta vecd içinde namazını kılıp Peygamberimiz'in merkadı mübarekini çevreleyen gümüş parmaklığa yüzünü sürerek dualar ettikten sonra, Fahreddin Paşa ile

karargâhında başbaşa kalmış ve irade-i seniyeyi takdim ederek, bütün telakati ve belagati ile saatlerce konuşarak Paşayı yumuşatıp, iradeye boyun eğdirmek için dökmediği dil kalmamışsa da Paşa, yine bildiğinden şaşmamış, katiyen teslim olmaya yanaşmamıştı.

Haydar Molla'nın:

“İrade istemiştiniz. İşte getirdim. Hatta Padişah ve Halifemiz Efendimizin ayrıca selamları da var. Tekrar tekrar, artık mukavemetten bir netice de, bir hayır da beklenemez. Bugüne kadar vazifelerini mükemmelen ifa ettiler. Gazaları mübarek olsun. Şeref ve namusu, devleti kurtardılar. Berhüdar olsunlar. Daima duacılarıyım. Ancak şimdi, devletin bu pek nazik zamanlarda üstlerine terettüp eden vazifede, mukadderata mutavaattan ibarettir. Cümlesinin gözlerinden öperek, kendilerinden bunu beklerim.” buyurdular. Tarzındaki sözlerini sessiz sedasız dinleyen Paşa, bu defa da, Padişahın bu iradeyi ve bu sözleri, düşman baskısı altında, çaresiz kalarak vermiş ve söylemiş olduğunu ileri sürerek, kehren verilmiş şeylerin bir hükmü olamayacağını bildiriyordu.

Bu durum karşısında, Haydar Molla için eli boş ve meyus bir halde geri dönmekten başka bir iş kalmamıştı.

Ertesi gün, tekrar Ravza-i Mutahhara'ya giderek, veda ziyaretini yaptıktan sonra, yola çıkan Haydar Molla, o yeis içindeki haliyle bir de kaza geçirmişti. Fahredin Paşa'nın karargâhından otomobille gittiği şehir dışındaki son müdafaa hattından, düşman bölgesine geçmek için bindirildiği –artık hecin istemiyordu– merkep, nasılsa ürküverip silkinince zavallı Haydar Mol-

la da yere yuvarlanmıştı. Bereket versin ki yer, rıh gibi kum, çöldü.

Haydar Molla'nın ikinci talihsizliği de, bu Hicaz yolculuğunu boşu boşuna yaptığı sırada, İstanbul'daki hükümetin de değişikliğe uğrayarak, Adliye Nezaretine de kendi yerine Damat Arif Hikmet Paşa'nın getirilmiş olması, yani kaşla göz arasında, nezaretten de oluşu idi. Fakat buna rağmen, Haydar Molla, İstanbul'da heyecan ve merakla bekleniyordu. "Acaba ne yaptı? Fahreddin Paşa'yı iknaya muvaffak olabildi mi?" diye Molla Hazretleri'nin dönüşünü bekleyenler arasında, bilhassa Medine'deki yakınlarının akibetini merak eden ailelerle, Fahreddin Paşa'yı şahsen tanıyan birçok silah arkadaşları ve o kapkaranlık günlerde, tek başına eşi görülmemiş bir müdafa mucizesi gösteren bu yiğit kumandanın, bu son müşkül durumu nasıl karşılayacağını gözleyip duranlar vardı. Gazetelerin de aynı duygulara tercüman olarak: "Fahreddin Paşa'nın teslim emrini nasıl karşılayacağı günün en dikkate şayan meselelerinden biri olmuştur. Çünkü bu cihan ölçüsündeki harbin bitişinden sonra, Medine-i Münevvere durumunda müstesna bir hal almış, başka hiçbir yer yoktur" dediklerini duyuyorduk.

Bir taraftan da bir korku vardı: İngilizler, olanca inatla gayretlerine rağmen sözlerini geçiremedikleri Fahreddin Paşa'ya büsbütün kızarlar da, onu uçaklarıyla havadan merhametsizce bir ateş yağmuruna tutarlarsa, korkusu...

İngilizler, bunu düşünmüş olabilirlerdi ama, bütün Müslümanlar gözünde mukaddes ve mübarek bir şehir

olan Medine'yi, yıkmak demek olan böyle bir atılganlığı göze almaları pek kolay değildi. O zaman bütün İslâm âleminin gayz ve kini başlarına kimbilir ne işler açabilirdi. Fahreddin Paşa, esasen şehirden dışarı çıkmıyordu. Ve “Hayır, teslim olmayacağım!”dan başka bir şey demeden göğsünü gere gere, bütün dünyaya meydan okurcasına harbe devam ediyordu. O tarihte tanınmış yazarlarımızdan birinin dediği gibi: “Bu Medine müdafası, Türk milletinin gömüldüğü kesif zulmet ortasında tek ümit ışığı gibi yükselen bir meşale.” idi.

Bu meşaleyi söndürmek isteyenler çoktu. Türk'e düşman olan bütün dünya ile beraber, Türk'ün kendi içinden de “Meşale ise meşale, fakat tarihe geçmelidir. Daha fazla devam etmesi zararlı olacaktır.” diyenler vardı. Fahreddin Paşa, bunun böyle olduğunu herkesten iyi bildiği için son derece temkinli, ihtiyatlı ve dikkatli hareket ediyordu.

Onun bu halini, hemen hemen dakikası dakikasına büyük bir ilgi ile izleyerek, bütün ihtiyatlılığına rağmen takibettiği harekette inat edişinin neye varacağını düşünen en yakın arkadaşlarından tümen kumandanı Albay Ali Necip Bey, Paşa'yı ziyaretle 5 Ocak 1919 günü kendisiyle uzun uzadıya görüşmüştü.

Paşa, her haline güvendiği bu eski arkadaşını pek severdi. Son günlerin gürültüsü patırtısı içinde, hiç kimseye aldırmadan ve gözünü kırpmadan kendisine tamamiyle sadık ve bağlı kalarak birçok kıtaları da Emin Bey'e katılmaktan alıkoyan Necip Bey gerçekten de her bakımdan bir eski zaman askeriydi. Yapısı itibarıyla de öyle levend, dimdik, tok sözlü, sapasağlam bir

kumandandı. Fahreddin Paşa'ya gayet yumuşak bir ifade ile, gerektiğinde son nefesine kadar kendisine bağlı kalmakta devam edeceğini tekrar ettikten sonra, aynen kendisi gibi olan diğer Albay ve Yarbay arkadaşlarının adına, durumu saatlerce anlatarak, teslim olmayı kabul etmekten başka bir çare göremediklerini söyledi. Bu konuda karşılıklı münakaşalar sonunda Paşa, öteki arkadaşlarla da birlikte bir toplantı yapılmasını isteyince, o toplantı da yapıldı ve sonunda bütün sadık Yarbay ve Albayların hep birlikte ricaları üzerine, Paşa da, bir hayli düşünerek (peki...) demek zorunda kaldı.

Bunun üzerine, Fahreddin Paşa'nın yanından çıkan Albay ve Yarbaylar heyeti, teslim şartlarını görüşüp, tesbit için Hâşimi kuvvetleri karargâhına yollandı ve orada, sanki hiçbir şey olmamış gibi pek dostça karşılanan bu heyetle, birkaç saat içinde şu tarihi şartname hazırlanıp imzalandı.

BİZE MEDİNE'Yİ BIRAKTIRAN ŞARTNAME

“İtilaf Devletleriyle Devleti Aliyye-i Osmaniye arasında imzalanan antlaşmanın on altıncı maddesine uyararak Hâşimi Hükümeti adına Emir Ali Hazretleri, İtilaf Devletleri adına İngiltere Devleti Yüzbaşlarından Kaptan Garland ile Sefer-i Kuvvetler Kumandanlığı tarafından tayin olunup aşağıda imzaları bulunan heyet arasında Medine-i Münevvere'nin boşaltılmasıyla Osmanlı kıtalarının sahile ve memleketlerine gönderilmesi hakkında kararlaştırılmış şeraitnâmedir.

1- Emir Ali Beyefendi Hazretleri, Medine-i Münevvere'yi boşaltarak bırakacak kumandan, amirler,

zabitler ve Osmanlı askerlerinin vücut zayıflığı ve yorgunluklarından dolayı, memleketlerine gönderilmeleri hususunda Hâşimi Hükümetinin tam bir iyi niyetle çalışarak İtilaf Devletleri heyetinden rica ve talep etmesine aracılık edecektir.

2– Seferi Kuvvetler Kumandanı Fahreddin Paşa Hazretleri işbu şeraitnamenin imzasından itibaren kırk sekiz saat sonra seçeceği amirler ile birlikte Medine-i Münevvereden hareket ve Emir Ali Beyefendi Hazretlerinin karargâhlarının muhterem ve mükerrem misafirleri olmak üzere, seferlerini süratlendirmesi vaad olunur.

3– Medine ve çevresindeki kıtalarla müesseseler Medineden demiryolu üzerindeki kıtalar Buirede toplanacaklar, hafif ve ağır silahları ve cephaneleriyle birlikte, adı geçen yerlerde cedvel ile hazırlığı yapıldıktan sonra Emir Ali Beyefendi tarafından seçilecek memurlara mazbata karşılığında teslim edeceklerdir. Buirede toplanan kıtalar, oradan develerle Yanbua nakledileceklerdir. Şayet bu nakil meselesi bir zorlukla karşılınırsa, Medine-i Münevverede toplanılacak ve silahlarla cephaneler de yine Medinede teslim olunarak harekete hazırlanılacaktır. Cüleycile ve Alave'deki kıtaların ağır silahları, Emir Hazretleri tarafından gönderilecek hayvanlarla Medine'ye nakledilecektir.

4– Antlaşmanın on üçüncü maddesine uygun olarak, Medinede ve kıtalar yanında mevcut olan ağır ve hafif silahlarla cephe vesair harp malzemesi ile telsiz telgraf ve benzeri aletlerle edevatı ve demiryollarına ait her çeşit malzemedan hiçbir şey tahrip edilme-

yerek, teslim olunacaktır. Çeşitli yerlerdeki dinamitlerle lâğamlar, koyanlarca toplanarak, bir kazaya meydan verilmeyecektir.

5– Dördüncü maddede yazılı olan kıtaların silahlarıyla eşyaları ilgili olan memurlar tarafından hazırlanacak cetvellerle Emir Hazretleri tarafından tayin olunan heyete mazbata karşılığında teslim olunacaktır.

6– Hazine malı olan bütün hayvanlar cetvelleriyle Medine’de baytarlar ve kıtalar tarafından seçilmiş olan heyete mazbata karşılığında teslim edilecektir.

7– Amirlerle zabıtlere ait zâti eşyalar, para, dürbün ve bunlara benzer zâti teçhizat ile efradın üzerlerindeki para ve zâti eşyalara hiçbir kimse tarafından dokunulmayarak, birlikte götürülebileceklerdir.

8– Emir Hazretleri amirlerden her birine iki, zabıtlere memurlardan her birine bir ve her iki nefere bir deve hesabıyla, her kafiye için iki bin veya buna yakın bir miktar da devenin hazırlanmasını temin buyuracaklardır.

9– Bütün zabıtlar ve efrad ile hastalardan sevkleri kabil olanların beşer ve altışar gün aralıkla dört kafiye sevklerinin sağlanmasına gayret olunacaktır. Her kafilenin beslenmesi için onar günlük hesabıyla erzak ve bundan başka hastalara lüzum görülecek ilaç, battaniye, kaput gibi şeylerin sağlanması Seferi Kuvvetlere ait olacaktır. Her kafiye, gelecek develerden yüzde yirmi oranında hastalar için deve ayrılarak verilecek ve kıtalar hafif hastaları için kendilerine tertip olunan develerden birini doktor ve ilaç nakline tahsis edeceklerdir. Sevkiyat kafiyelerinin yanına verilecek olan hastahane-

lerdeki hastalar için de en az ikişer doktor ile lüzum görüldüğü kadar sıhhiye erleri ve hastabakıcılar memuren birlikte bulundurulacaktır.

10- Şeraitnamenin imzasından bir hafta sonra, birinci kafilenin sevkine başlanacaktır.

11- Birinci konak Cafer, ikinci konak Buva-ta Boğazı, üçüncü konak Kuyubaşı, dördüncü konak Medine'nin Kızıldenizdeki iskelesi Yenbu olacak ve bu son konağa gelen kafiye vapuru burada bekleyecektir. Yalnız hastalar, doğruca Yenbu'ya sevk edileceklerdir. Yenbu'daki askerin istirahat ve iskânları, esbabı Binbaşı Muhidden Bey tarafından temin edilecektir.

12- Yenbu-ülnehil ile Yenbu iskelesi arasındaki nakliyat dahi bu işle vazifelendirilecek memur tarafından yukarıdaki tertip üzere develerle yapılacaktır.

13- Yenbu iskelesinden vapurlara bindirme ve her türlü yardım ve kolaylık Kaza Kaymakamı Bey ile Binbaşı kumandan Bright tarafından yapıp sağlanacaktır.

14- Nakliyat ve sevkîyat için Medine'ye gelecek develer (urve)de toplanacak, sonra Medine'den hareket ederek kıtalar ve müesseselere taksimle, yanlarına gönderilecektir.

15- Kumandan Fahreddin Paşa Hazretleri'nin Medine-i Münevvereden hareketleriyle, teslim alacak heyet Medine'ye gelecektir.

16- Birinci kafilenin Medine'den hareketinden sonra şehir çevresindeki lüzumlu noktalar muntazam Hâşimi askerleri tarafından işgal olunarak asayiş ve intizam temin olunacaktır. Ve son kafiye hareket edinceye kadar, dışardan urban (çöl bedevileri) ve ahalinin

Medine'ye girmemesini, Emir Ali Beyefendi Hazretleri temin buyuracaktır.

17- Kıtalar ve müesseseler resmî evrakı ve hesaplarına göre kasalarında bulunduğu görülen altın ve kağıt paralar, cetvelleriyle seçilen heyete mazbata karşılığında teslim olunacaktır.

18- Kıtalar ve müesseseler, hükümete vermeye mecbur oldukları muamelelere ait evrak ve defterlerle emanet paraları birlikte götüreceklerdir.

19- Demiryolu üzerindeki kıtaların Buvata veya Medine'ye nakli esnasında herhangi bir yolsuzluğa yer kalmamak üzere şeriflerden ve her bölge şeyhlerinden yeteri kadar zevat Medine'den trenle, kıtaların çekileceği son istasyona kadar memur edileceklerdir.

20- Haremî Şerif ve Hazine-i Nebevi memurlarıyla hizmetkârları yerlerine memurlar tayin edilinceye kadar en az bir buçuk ay hizmette devam edecekler ve aylıklarını alacaklardır.

21- Mülkiye memurları ve mücavirlerden isteyenler Medine'de kalabileceklerdir.

22- Mülkiye, belediye, şer'î mahkeme, hazine-i Nebevî, hazine-i evkafe ait paralardan bütün hak sahiplerinin nizami hakları ödendikten sonra, geri kalacak paralara defterlerine göre, seçilmiş olan heyete teslim edilecek ve karşılığında mazbata alınacaktır.

23- Zabıtlar ve Osmanlı efradı tarafından ailelerine gönderilmek üzere Medine postahanesine verilmiş olduğu halde, İstanbul'dan memuren gelen Yüzbaşı Ziya Beyle İstanbul'a gönderilememiş olan meblağlar, Medine Postahanesi tarafından hemen sahiplerine geri verilecektir.

24- Tahniyeci (ekmek pişirici), elektrikçi ve motörcülerle, trenlerin işletilmesine lüzumlu memur, son kafilenin hareketine kadar vazifelerine devam edecekler ve aylıklarını alacaklardır.

25- Hastahanelerdeki ağır, nakli kabil olmayan hastalar, onları alabilecek bir veya iki hastahaneye toplanacak ve bunların tedavilerinin sonuna kadar her yüz hasta için bir tabip ve bir eczacı bırakılacaktır.

26- Yol için gereken tedavi ve sargı malzemesi ayrıldıktan sonra kalanların hepsi Hâşimi hükümetinin sıhhiye müfettişliğine mazbata karşılığında teslim edilecektir.

27- Hastaların akşam konaklarında soğuktan muhafazaları ve birer sıcak çay ve çorba içebilmeleri için su ve odun ihtiyaçları, o kafilenin sevk ve idaresine memur şerifler tarafından delâlet olunacaktır.

28- İşbu şeraitnâmenin hükümlerinin tadbik ve icrasına taraflar mecburdur.

29- İşbu şeraitnâme Arapça ve Türkçe iki nüsha olarak tanzim edilerek Bir'î Derviş'te Emir Ali Bey Efendi Hazretleri'nin Karargâhı Hâşimânelerinde 5 Rebilülâhır 1337 ve 7 Kanunisani (Ocak 1919) günü gurubî saat dokuzda imza edilmiştir.

İmzalayanlar da sıra ile şunlardı: Türk heyeti adına, Seferi Kuvvetlere mensup Ellisekizinci Tümen Kumandanı Albay Ali Necip, Menzil Kumandanı Albay Abdürrahman, Levazım Reisi Yarbey Sabri. Hâşimi hükümeti adına, Emir Ali bin Hüseyin, İngiltere adına olduğu halde (İtilaf Devletleri Mutemedi) sıfatını kullanan İngiliz Yüzbaşı Garland.

Şeraitnâme işte buydu.

Fakat daha ilk cümlesinden itibaren “Osmanlı kıtalarının sahile ve memleketlerine gönderilmesi hakkında kararlaştırılmış” olduğunu kaydedişle, düzmece olduğu meydanda idi. Çünkü bu kıtalar, yani boşaltılıp sahile gelen Mehmetçiklerden hiçbiri memleketine gönderilmemiş, hepsi Mısır’daki İngiliz esirler kampına götürülüp tıklmıştı. İngilizlerin yalanı bundan ibaret de değildi. Şeraitnâmenin uygulanması başladıktan sonra, daha neler olduğunu göreceksiniz. Şeraitnâmede (Şerifler) diye bahsedilenler ise asi iken kral oluveren Şerif Hüseyin’in ve oğlu Emir Ali’nin yakın akrabalarından olan kimselerdir.

FAHREDDİN PAŞA NASIL TESLİM OLABİLİRDİ?

Görüldüğü gibi şeraitnâme 7 Ocak 1919 günü yani antlaşmanın yapılışından tam iki ay bir hafta sonra imzalanabilmiştir. Medine’de Fahreddin Paşa hükümetin emirlerine ve İngilizlerin tazyiklerine rağmen işte böylece yetmiş güne yakın bir zaman teslim olmamakta inatla, âdeta yedi düvele meydan okumuştur. Şimdi teslim oluyordu. “Olmam, olmam, asla olamam” diye son dakikaya kadar direten Fahreddin Paşa’nın, bu şeriatnâmeyi kabul etmek zorunda kaldığı anı bir düşünün. O dev yapı sanki birdenbire eriyivermişti. Rengi atmış, soluğu kesilmiş, gözleri bulanmıştı. Daha düne kadar adam yerine koymadığı ve mutlaka haklarından geleceğine inandığı asilere, şimdi silahını kendi eliyle nasıl teslim edecek ve asıl hepsinden önemlisi, gümüş parmaklığına sarılarak yüzünü gözünü süre süre: “Ben

seni bırakamam!” diye yemin ettiği mukaddes Peygamberinden nasıl ayrılacaktı? Evet, halife ve padişah-tan yalnız irade değil, ayrıca ricalar da gelmişti. Bütün kendisini seven en yakın silah arkadaşları gözlerinin içine bakarak, mutlaka bu iradeye uymasını bekliyor-lardı. Bu durumda, çölün ortasında tek başına kalmış adamdı. Artık hiçbir yardımcısı, taraftarı da yoktu. Bu halde bulunan kim olursa olsun, “alın yazım buymuş” diye kadere boyun eğmekten başka bir şey yapamaz-dı. Lâkin, bizim bildiğimiz o (Çöl Kaplanı) Fahreddin Paşa bunu da yapamazdı. Nitekim, en yakın arkadaşla-rı olarak o anda etrafında bulunanlar, Paşanın o buna-lım havası içinde (ancak cesedimi teslim edebilirsiniz!) diye tabancasını çekip, beynine bir kurşun sıkarak ken-dine kıyabilmesi ihtimali ile tepeden tırnağa dikkat ke-silmişler, gözleri paşada, nefes bile almıyorlardı.

Paşa ise, sessizdi. Dalgın ve düşünceliydi. Bir ara bir rüyadan uyanır gibi, etrafına bakınarak, acı bir gülüm-seme ile tümen kumandanı Necip Bey’e sordu:

“Neydi o ikinci madde...” Açıklı: “*Sefer-i Kuvvet Ku-mandanı Fahreddin Paşa Hazretleri işbu şeraitnâmenin imzasından itibaren kırk sekiz saat sonra intihap edece-ği ümera ile Medine-i Münevvereden hareket ve Emir Ali Beyefendi Hazretlerinin Biriderviş’deki karargâhlarının mükerrerem ve muhterem misafiri olmak üzere teşrii se-ferleri mev’uttur.*”

Necip Bey, bu maddeyi tekrar okuduktan sonra, Paşa, kendi kendine konuşur gibi:

“O halde hazırlanıp, yola çıkmak zamanı gelmiştir” diyerek hazırlanmaya koyuldu. Evvela ordusuna, pek

sevgili Mehmetçiklerine ve silah arkadaşlarına hitaben pek hazin ve gözleri yaşartacak kadar dokunaklı bir ifade ile bir: “Allahaısmarladık” mesajı yazıp, “hakkınızı helâl edin!” dedi.

Ayrıca, yerine Necip Bey’i vekil bıraktığını bildiren şu tamimi imzaladı:

“Ahvali sıhhiyem sebebiyle Elli Sekizinci Tümen Kumandanı Necip Bey’i tevkil ettim. Yarın Biridervişe hareket edeceğim.”

Fahreddin Paşa’nın Medine’den ayrılıp, teslim olmaya gitmesi için, yapılacak başka bir şey yoktu. Sadece yanına almayı kararlaştırdığı yaverleri ve emir subayıyla otomobiline binip yola çıkması kalmıştı. Zati eşyaları hazırlanmış otomobili de karargâhın önünde, kapıda bekliyordu. Makam odasındaki masasının başından kalktı. Dışarı çıktı. Karşısında renkleri atmış, boyunları bükülmüş, nefesleri kesilmiş bir halde selam vaziyette duran her rütbeden silah arkadaşlarıyla, üzüntü ve heyecandan sarsıla sarsıla kucaklaşarak, bir uyurgezer gibi sessiz, otomobiline bindi. Artık gidiyordu. Tam hareket anında, emektar şoförüne:

“Hâremi Şerife!..” emrini verdi. Yanındakilere de: “Veda ziyaretimizi yapalım da, öyle gidelim.” dedi. Bundan tabii bir şey olamazdı. Elbette bu ziyareti yapacaktı. Medine’de zaten adettir. Şehre ayak basıldığı anda olduğu gibi, ayrılırken de Hâremi Şerife varılmak, Hazret-i Peygamber’e veda ziyareti yapılmak her mümin için bir vazifedir.

Fahreddin Paşa işte bu veda ziyaretine gidiyordu.

Fakat bu yollarda, daima sağda ve solda saygı ile selamlayanlara, yüzüne bambaşka bir asalet veren o pek

tatlı gülümseyişle karşılık vererek geçen Paşa, şimdi kimseyi görmeden ve kimseye görünmeden geçmek istiyormuş gibi son derece dalgın ve mahzundu. Haremi Şerif’de, öyle bir iki saat içinde yıllarca yaşlanmış hissinin verecek derecede yorgun ve mecalsiz görünerek girip, ağır ağır Ravza-i Mutahhara’ya yaklaşan Fahreddin Paşa, tam Ravza’nın gümüş parmaklığının önüne gelince, bütün bütün kendinden geçer gibi bir halsizlik içinde, el bağlayıp, gözlerini yumarak, duaya dalmıştı... Dakikalarca süren duadan sonra, Ravza’nın pırıl pırıl parlayan parmaklıklarını, dokunmaktan çekinircesine hafif hafif okşayan elleri titriyordu. Ve oradan ayrılamıyordu.

Bu veda ziyaretini birkaç adım geriden izleyen yaverleriyle öteki ziyaretçiler hiçbir zaman böylesine üzgün ve bitkin bir durumda görmedikleri Paşa’nın neredeyse olduğu yere yıkılıp kalacağını sanarak birbirlerine bakışıp, “Ne yapsak?” endişesiyle kıvranırken, Paşa birdenbire kimbilir nasıl içten gelen bir dirilişin canlılığı ile şöyle gözlerini alabildiğine açarak, dimdik duruvermişti. Bir iki dakika durup, ilerdeki çıkış kapısına bakarak, iki üç adım atmış... Lâkin yine olduğu yerde kalarak, ilerleyememişti. Sanki gözleri kapanmış, ilersini göremiyor, adım atamıyordu. Buradan çıkmak, uzaklaşmak, gitmek elinden gelmiyor ve içinde, bütün benliğinde ne pahasına olursa olsun burada kalmak için yenilmez bir istek alev alev yanıyordu. Dimdik durduğu yerde bir müddet daha böyle nefes nefese, dalgın ve sessiz kaldıktan sonra, sağına döndü. Birkaç adım gerisinde duran yaveri ile emir subayına, her zamanki yumuşak, sıcak ve baba sesiyle:

“Burada kalacağız!” dedi ve ağır ağır ekledi:

“Mücaviriz... Herhangi bir mücavir gibi... (Yani dünyanın dört bir tarafından gelip de ayrılamayarak, ömürlerinin sonuna kadar Medine’de, Haremi Şerif yakınında yerleşen Müslümanlar gibi) Nebiyyi Muazzam civarından ayrılamayız. Onun şefaatine sığınıyoruz.”

Paşanın kararı ve davranışı kesindi. Nitekim, artık ne kumandanlık, ne paşalık sıfatı olan, herhangi bir müslüman gibi oracıkta, o kandiller, avizelerle bezenmiş sütunlar altındaki halılar üzerinde, bağdaş kurup oturdu.

Cebinden çıkardığı tesbihini çeke çeke, burada yerleşmek için yapılan hazırlığı seyre daldı. Yaveri ile emir zabiti derhal koşturdukları erlerle, yol için hazırlanmış otomobilin bagajındaki yatak, yorgan, battaniye gibi şeylerle zati eşya ile dolu bavulları getirdiler.

Yatak, Paşa’nın münasip gördüğü bir köşeye serildi. Yorgan filan da konarak mükemmelen hazırlandı. Bunlar yapılırken, şehirde Sefer-i Kuvvet karargâhında paşanın, ziyaretten dönmesini bekleyen Necip Beyle arkadaşları... Dönüş yerine bu yerleşiş haberini alınca, ortalık yine karıştı. Bunu kimse tahmin etmiyordu. Şimdi, ne olacaktı? Necip Bey alelacele Haremi Şerife gelmiş fakat Paşa’ya görünmeden, haberin doğru olup olmadığı tesbit etmekle kalarak, yine karargâha dönüp arkadaşlarıyla bir toplantı yapmıştı. Bu toplantıda, içinde bulunulan durumda, şu anda Paşa’ya bir şey söylene-meyeceği, ancak (hastadır) diye muayene ettirilip, ona göre karşıdakilerle yeni bir uzlaşma çaresi bulunmaya karar verilmişti. Karar tatbik edilerek, Biriderviş’deki karargâhında Fahreddin Paşa’nın gelmesini sabırsız-

lıkla bekleyen Emir Ali Bey'e, gayet ustalıkla bir şekilde özürler dilenerek bildirildi: "Paşa Hazretleri ani bir rahatsızlık geçirmiştir. Tedavi altındadır. İyileşinceye kadar şeraitnâmenin öteki maddelerini tatbika başlayalım, denildi ise de karşı taraf "Paşa Hazretleri gelmeden hiçbir şey yapamayız!.."dan başka bir şey demiyordu. Durum birdenbire gerginleşmişti. Ocak 1919 günü Medine-i Münevvere şehri son derece heyecanlı, hareketli ve tehlikeli saatler yaşamıştı. Öğle namazından beri yaverleriyle Haremi Şerife kapanmış olan Fahreddin Paşa akşam ezanı okunurken de hâlâ orada, onun çıkmasını bekleyen karargâhdaki kumandanlar ise, ne yapacaklarını bilememekte ve herkes bu içinden çıkılmaz durumda, düşmanların "Madem ki şeraitnâme hükümlerine riayet etmiyorsunuz" diye küsüp silahlandırılmış başıbozuk Bedevileri şehre saldırtmaları ihtimallerinden korkmakta idi. Bu arada bazı söylentiler de kulaktan kulağa yayılıyordu.

"Fahreddin Paşa, bir sinir buhranı geçiriyormuş, daha önce hava hücumlarına karşı emniyette bulunsunlar diye Haremi Şerif avlusuna yığılmış olduğu cephane sandıklarının üstünde oturuyormuş... Herhangi bir saldırıya uğrarsa da, cephaneliğe ateş vermesi ihtimali varmış..."

Daha buna benzer bir sürü asap bozucu, zihinleri karıştırıcı birbirinden beter söylentiler, yayıldıkça yayılıyordu.

Onbinlerce insanın ve Medine şehrinin kaderi, Fahreddin Paşa'nın ağzından çıkacak bir tek kelimeye bağlı kalmıştı. O, "Evet" derse kurtuluş, "Hayır teslim

olmayacağım” demekte ısrar ederse, kimbilir nasıl bir felaket mukadderdi. Sefer-i Kuvvet karargâhında, Albay Necip Bey başkanlığında toplantı halinde bulunan kumandanlar heyeti, bu durumda ne yapacağını düşünürken, karşıdakiler nezdinde yeni bir teşebbüse imkan bulmak maksadıyla, Fahreddin Paşa’nın, gerçekten yola çıkamayacak, hatta yerinden kıpırdamayacak derecede hasta olduğunu tesbit eden bir rapor tanzim ettirmek istedi. Böylece Karargâh Başhekimisi Doktor Kemal ve Medine Kızılay Hastahanesi Başhekimisi Dr. Seyfettin beylerle diğer tanınmış hekimlerden mürekkep bir heyet, Haremî Şerife giderek, paşayı mümkün olursa muayene etmek istedi. Vakit geceydi. Paşa seyyar yatağında uzanmış yatıyordu. Hepsini de yakından tanıdığı hekimleri karşısında görünce, acı acı gülümseyerek:

“O maşallah!.. Bir heyeti sıhhiyei müctemia... Hoş geldiniz! Ama aradığınız hasta kim?” diye muayene edilecek bir tarafı olmadığını anlattı. Buna rağmen, hekimler pek bunalımlı bir safhaya giren durumu bir dereceye kadar olsun düzeltmek ihtimali olan raporu bir hale yola koymak amacıyla, olanca gücüyle tatlı diller dökerek Paşa’yı konuşturup bir takım ruhî, asabî araz müşahade edildiğini belirten raporları tanzim edebilmişlerdi. Bu rapor derhal karşıdakilerin karargâhına gönderilerek “İşte bakın... Paşa bu derece hastadır. Onu bu durumda olduğu yerde bırakmaktan başka çare yok. Biz teslim ve tesellüm işine devam edelim” dendi ise de, oradan gelen cevap, yine ilkinin aynı idi. Bütün düşman kuvvetlerinin başkumandanı durumunda olan Emir Ali Bey yine:

“Fahreddin Paşa Hazretleri derhal karargâhımızın misafiri hâsı olarak buraya teşrif etmeden, şeraitnâmenin öteki maddelerini tatbike başlamak bizim için imkansızdır.” diyordu.

Evet, Nuh diyor, Peygamber demiyordu. İtiraf etmeli ki, kendi hesabına da elbette böyle demekle haklı idi. Fahreddin Paşa, tek başına Medine’de, hasta durumda bile kalsa, hangi babayığit, o şehire adım atmak cesaretini gösterebilirdi?

DESTANIN GÖZYAŞLARIYLA ISLANAN SATIRLARI

Peki ama, şimdi ne olacaktı? Kumandanlık sıfatından da sıyrılarak, birkaç yakınıyla, “mücavirim” diye Haremi Şerife sığınıp kapanan adam, öyle önemli hatta korkunç bir hale gelmişti ki, karşısında tirtir titreyenleri bırakın, yeryüzünde ona söz geçirecek kimse kalmamıştı.

Adam, “Hazret-i Peygamber’in şefaatine sığındım, burada mücavir olarak kalıyorum” diyerek, kendi haline bırakılmasından başka bir şey istemiyor, bir şey de yapmıyorsa da onun orada öyle sessiz sedasız bir mücavir gibi oturuşu yüzünden Osmanlı İmparatorluğu imzaladığı antlaşmanın bir maddesini de bir türlü tatbik edemeyişinin sıkıntısı içinde çırpınıp duruyor.

İmparatorlukça haftalardır sarfedilen bunca gayretler ve emeklerle tam oluverme safhasına geldiği anda, birdenbire –bu sefer hem de bütün bütün içinden çıkılmaz– bir şekle giren bu iş, öylesine bir kördüğüm olmuştur ki, çözebilene aşkolsun...

Karargâhda, Fahreddin Paşa’nın eski makam odasında, yorgun ve üzüntülü durumda başbaşa vermiş Al-

bay Necip Beyle irili ufaklı kumandanlar düşünüyorlar, taşıyorlar, boşa koyup dolduramıyorlar, doluya koyup taşıyor, tartışıyor, tartışıyorlar ve sonunda, hemen, ittifakla: “Fahreddin Paşa’ya ne pahasına olursa olsun, karşı taraf karargâhına gitmeyi kabul ettirmekten başka çare kalmadığına” karar veriyorlar. Bu kararlar hep birlikte karargâhdan çıkarak, doğruca Haremi Şerif yolunu tutuyorlar ve sessizce içeri giriyorlar.

Fahreddin Paşa, bu pek sevdiği silah arkadaşlarını Haremi Şerif’in sütunlu ve örtülü kısmında Ravza-i Mutahharada, ayakta, “Hayırola... Yine ne var?” der gibi gözlerinin içine bakarak, ayakta karşılıyor.

En önde bulunan Albay Necip Bey, titremesini önleyemediği yeis dolu sesiyle, dünden beri olup bitenleri ve bilhassa karşıdakilerin, kendisi gidip (misafir) olmadıkça teslim şeraitnâmesinin öteki maddelerini katiyen tatbike razı olmadıkları hususunu ağır ağır, gittikçe yumuşayan bir ifade ile anlatıyor.

Nihayet: “Paşam ne kadar elim olursa olsun, durumu kurtarmak için bu fedakârlığı kabul etmekten başka çare kalmadı” diye yalvarıyor. Bir adım gerisinde çepeçevre toplanmış olan arkadaşları da bu yalvarışa katılıyorlar:

“Kader Paşam... Takdiri ilâhi... Vatan ve milletinize karşı vazifenizi, kimseye nasip olmayacak bir feragat ve kahramanlıkla yapmış olduğunuza Allah-ü Teâlâ da şahittir.” diye dilleri döndüğü kadar Paşayı yumuşatıp kadere boyun eğmeye sevk için ne mümkünse yapıyorlar. Fakat Paşa, hâlâ granitten, tunçtan bir heykel gibi dimdik ve sessiz... Sanki söylenenlerin hiç birisini duymuyor, üstüne dikilmiş yalvaran gözleri görmüyor. Du-

dakları acı bir gülümseme ile titremese, nefes aldığı bile hissedilmeyecek...

İşte o anda, demindenberi boyunları bükük, ellerini oğuşturarak diller döke döke yalvaranlar, önceden verilmiş bir kararın tatbiki zamanı gelip gelmediğini anlamak ister gibi birbirlerine bakışıp, bir hamlede Paşa'nın etrafını, sımsıkı sarıyor ve tikanırcasına hıçkırara hıçkırara gözyaşlarını zaptedemiyerek onu hep birden kucaklamaya teşebbüs ediyorlar.

Bu görünüş, Medine Müdafaasının, o meşhur hamâset destanının en acıklı, en hazin sahnesidir.

Fahreddin Paşa, artık ne yapabiliirdi? Bir insan olarak, artık elinden ne gelebiliirdi? O güne kadar kendisine içten gelen bu saygı ve itaatle bağlı olduklarını bildiği belli başlı karargâh erkânıyla, en yakını olan kumandanların bu toptan davranışları karşısında, derin bir yeis içinde talihine boyun eğiyor.

Daha sonraları –bizzat bu satırların yazarına da söylediği gibi– bu onun ömründe kabul ettiği ilk teslimiyettir. Fakat asıl teslimiyet acısını, birkaç saat sonra, aylar ve aylarca kendilerini nefes aldırmaksızın kahrettiği düşmanlarının karşısına, taş çatlasa değiştirilemeyecek (esir) sıfatıyla çıkmak zorunda kaldığı zaman duyacaktır. Ancak şu da var ki, Fahreddin Paşa'yı sadece memleketinin uğradığı talihsizliğin bu akibete sürüklediğini ve böylece onu yenerek silahını elinden almış olmadıklarını çok iyi bilen düşmanlar da, teslim şeraitnâmesinde kaydedildiği gibi bir esir değil, bir itibarlı misafir olarak karşılayıp, hakkında gerçekten de büyük saygı göstereceklerdir.

ESARET YOLUNDA

Fahreddin Paşa'nın Medine'den yola çıktığını 10 Ocak günü Albay Necip Bey, yayınladığı şu kısacık bildiri ile etrafa duyurdu:

“Kumandan Paşa Hazretleri bu sabah Haremi Şerif'deki dairelerinden 6.30'da kendi arzu ve muvafakatleriyle otomobillerine binerek Beriali yoluyla Cüleycele'ye vasil oldular. Yollarda daima emniyet ve ihtiram içinde bulundukları şüphesizdir. İlan ediyorum.”

Cüleycile'den sonra, bir zamanlar asileri semtine uğratmadığı ve karış karış bildiği yollardan şimdi nasıl da buralara düşmüş kimsesiz bir yabancı gibi âdeta nereye gittiği bilinmez bir halde, ağır ağır ilerleyerek nihayet Biridervişe varan Fahreddin Paşa orada, başta Emir Ali Beyle kardeşleri olmak üzere, binlerce kişi tarafından karşılanmıştı. Onun gelmesini günlerdir bekleyen çöl, sanki ayaklanmıştı. Bunun nasıl tarifi imkansız bir ayaklanma olduğunu, sonraları bizzat Emir Ali beyden şöyle dinlemiştım:

“Efendim, Paşa Hazretlerini nasıl karşılayacağımızı bilemiyorduk. Zira mağlubiyet nedir bilmeyen, böyle bir şeyi asla kabul etmediğini şecaatlerine isbat etmiş olan

bu derece müstesna bir şahsiyetin karşısında, kaderin sevkile galip durumda bulunmak insana cidden şaşkınlık veriyordu. Nitekim itiraf ederim ki, Paşa Hazretleriyle aramızda hiçbir şey olmamış da eski günlerde imişiz gibi onu, mafevkimiz ve kumandanımız sayarak kemali hürmetle istikbal ettik. Kendilerini, döşetip dayatarak hazırlattığımız mükellef çadıra misafir ettik. Her türlü istirahatlerini temin ile, yanlarında alakonan yaverleriyle arzu ettikleri şekilde dinlenmeleri imkanını verdik. Biz-zat bizim aşçılarımız, sevdiklerini bildiğimiz İstanbul yemeklerini yaptılar. Fakat Paşa Hazretlerinin geldiklerini duyan Bedeviler, çölün dört bir tarafından hecinleriyle akın akın, seller halinde Biridervişe akıp duruyordu.

Müstesna kahramanlıklarının, bizzat şahidi olarak, kendilerini insanüstü bir yiğitlik örneği sayan bu Bedevilerle, başlarındaki Şeyhler, Paşa Hazretlerinin bir defacık olsun yüzlerini görebilmek arzusuyla yerlerinde duramıyor, sabırsızlıkla bekliyorlardı. Paşa Hazretleri Biridervişe akşam üstü intikal etmişlerdi.

Geceyi çadırlarında geçirdiler ve bütün bu akın akın gelen Bedeviler o geceyi çölde “Haberimiz olmadan giderir” endişesiyle uykusuz beklediler. Vakta ki, şafak söktü. Sabah oldu ve Paşa Hazretleri kendilerini Yenbu istikametine götürecek otomobile binmek üzere çadırlarının kapısında göründüler. İşte o zaman, o anda bir kıyamettir koptu. Saatlerden beri uykusuz bekleyip duran mahşeri Bedevi kalabalığı, çadırdan bir hayli uzakta tutulmuş oldukları halde, Paşa Hazretlerinin yüzünü görür görmez, yıldırımla vurulmuşçasına: “Fahri! Fahri!” çığlıklarıyla ters yüzü dönüp öylesine bir kaçışmaya başladı

ki, tarif edilemez. Çöl, “Fahri!.. Fahri!..” nidalarıyla çınılıyordu. Ve Fahri, sanki onları bir bakışla can evlerinden vurmuş ve sanki bir adım atsa, hepsini ayakları altında ezip yok ediverecekmiş gibi çil yavrularını andıran bir korku ile nereye kaçacaklarını bilemez hale gelmişlerdi.”

Emir Ali Bey gibi kardeşi –sonradan Ürdün Kralı olan– Emir Abdullah’ın da anlata anlata bitiremedikleri bu (Fahri!) korkusunu biz, yine çölde ve bilhassa Fahreddin Paşa’nın bırakıp gittiği Medine’de birçok vesilelerle gördük ki, sırası gelince onu da anlatacağım.

TESLİME İSTANBUL’DA NE DİYORLARDI?

Fahreddin Paşa, Yenbu Limanı’ndan bindirildiği bir İngiliz harp gemisiyle Mısır’a götürülürken, bu haberi duyan İstanbul gazeteleri, bu konuda artık son sözlerini söylüyorlardı. Bir fikir vermek için onlardan şu satırları alıyorum:

“Medine müdafii nihayet antlaşmanın imzalandığına kani olarak itilaf kuvvetlerine teslim olmuştur. Bu suretle Cihan Harbi’nin Osmanlılık namına en şerefli bir sahifesi daha kapandı demektir. İdarî, siyasî hatalar ne olursa olsun onların sorumlularını arayıp kanunî cezalarını vermek bir adalet vecibesi bulunsun. Herhalde bütün insanlığın gözündeki belirmiş bir gerçek vardır ki, o da bu harpte milletimizin haysiyet ve istiklâlini muhafaza namına yapmış olduğu fedakârlıklar ve kahramanlıklardır.

Fahreddin Paşa’nın, Medine Müdafaası bu kahramanlıkların ve fedakârlıkların son bir sönmez şûlesidir. Bunları görüp tasdik ve itiraf eden Avrupa, elbette mil-

letimizin hakkına hörmet ve riayet etmeyi bir insanlık vazifesi bilecektir. Fahreddin Paşa'nın yüreğinde tam bir Müslümanlık ve Türklük aşkı vardır. Medine'yi bu aşkla müdafaa etmiş, askerlerinin kuvvei maneviyesini bu aşkla arttırmasını bilmiştir.”

Yine aynı günkü gazetelerin birinde de şöyle deniyordu:

“Fahreddin Paşa'yi bütün gönlümüzle tebrik ederiz. İsmi (Medinetül-Rasûl) tarihinde kalmış, Müslümanlık ve Türklük için büyük bir mefharet sahifesi teşkil etmiştir. Medine-i Münevvere'nin muhasaraya uğradığı zamandan beri ahvaline ve kumandan ve muhafızı Fahreddin Paşa'nın vaziyetine dair tesadüfen hayli malûmat edinmiştik. Antlaşmada ise şu ahval ve vaziyete uygun hususlar bulamadık. Buna dair bazı şeyler yazıp dikkat nazarını çekmek istedikse de, itilaf devletlerinin bu hususta ne düşüncede bulunabileceklerini bilmediğimizden ses çıkarmadık.

Herhalde Medine-i Münevvere ve Fahreddin Paşa meselesi bize bir ukde idi. Bu ukdenin nihayet geç de olsa halledilmesi memnuniyetle telâkki edilmelidir.

Evlât ve ahfadımızın ilerde tarihî vesikaları okumakla alacakları malûmatı beklerken, şimdilik diyebiliriz ki, antlaşma yapılırken Medine ile Fahreddin Paşa'nın fevkalâde olan vaziyetleri gerektiği gibi dikkat nazarına alınmamıştır. Acaba Paşa'nın ne kadar askeri, ne kadar silahı, bilhassa ne kadar erzakı vardı? Herkes: ‘Bunun hesabını ancak Cenab-ı Hakk, bir de Fahreddin Paşa bilir’ diyordu. 1870-71’de buna benzer bir hadise olmuştu. Fransızlar Almanlarla yaptıkları mütarekede “Balfur”un ne vaziyette bulunduğunu bilmiyorlardı. Bundan başka

Fahreddin Paşa, Medine-i Münevverede yıllarca kuşatılmış kaldığı halde asla zaaf eseri göstermemiş ve daima aslanlar gibi her zorluğa göğüs germiş bir kumandan olarak, günün birinde mevkiini terketmesinin kendisine ne kadar ağır geleceğini takdir ile, antlaşmada da onun için bazı müsadeler alınması düşünülmek lazımdı. İşte böyle bir şey düşünülmemiş olduğu için, mütareke hükümlerinin oraca tatbiki iki buçuk ay kadar bir zaman gecikmiş oldu.”

Medine'ye girip yerleşen Haşimî idaresince kurulan çeşitli heyetler bu iki buçuk ay içinde top, tüfek ve cep-hane namına ne varsa hepsini teslim aldılar.

Bizim bu suretle Medine'de düşmana bıraktığımız silah ve malzeme şundan ibaretti: Otuz bin kadar mavzer tüfeği, bir hayli piyade ve makineli tüfek kurşunu, iki batarya, 7,7'lik sahra, üç batarya 7,5'luk kudretli cebel, bir batarya 10,5'luk adi obüs, iki adet 7,5'luk şnayder, yirmi iki adet 8,7'lik mantelli sahra, dört adet adi cebel, dört adet fitilli cebel topu, sekiz adet mordanfi-eld. Yetmiş beş adet maksim ve svartveze makineli tüfek, seksen bin kadar top mermisi, bir adet telsiz telgraf istasyonu, dört adet sahra telsiz telgraf cihazı, on iki adet batarya dürbünü, bir miktar topoğraf alet ve edevatı, elektrikhane, imalathane, demiryolu lokomotif ve vagonları, bir milyon kilo kadar hurma, hastahaneler ve ilaçlar ve biraz hayvan.

Bu arada boşaltma esnasında mevcut beş yüz kadar çeşitli rütbede subayla altı bin kadar er.

Şunu da kaydedelim ki, taraflar arasında yapılan anlaşmaya göre, biz yani Kızılay Heyeti ile iki yüz yataklı Kızılay Hastahanesi yaralılarımızın tedavisiyle meşgul olmak üzere Medine'de kalacaktık.

ŞEHİTLERİNİ MEDİNE'DE BIRAKARAK YOLA ÇIKANLAR

Şimdi iş, Medine'deki beş yüz kadar subayımızla altı bin kadar erimizin tıpkı Fahreddin Paşa gibi, Yenbu'a götürülmelerine kalmıştı. Çöl şartları içinde bu kadar insanın şahsi eşyalarıyla beraber taşınmaları bir mesele idi. Yollarda emniyeti sağlamak, yeteri kadar deve bulmak ve daha birçok güçlükleri göz önüne alarak bu meseleyi halletmek, şehire girenlere düşüyordu. Fahreddin Paşa, beş altı gün içinde bu yolu aşmıştı. Ama, arkadan gelenlerin salimen Yenbu'a sevkleri aşağı yukarı bir aydan çok fazla sürmüştü. Emir Ali Beyle kurmayı durumundaki heyet bu sevkıyatı yapmak için hazırlıklarını tamamladıktan sonra, ilk kafiye yanlarına kendi yakınlarından bir takım Şerifler de katarak, yola çıkardılar.

Fakat Medine'den ayrılmadan önce, son ere kadar hepsinin, bu arada çeşitli yaralar alarak vücutları âdeta delik deşik olmuş, kimi kolsuz, kimi bacaksız kalmış gazi Mehmetçiklerin, birbirlerine sokulup birbirlerine yardım ederek, halsiz, mecalsiz bir durumda, son defa Haremi Şerifi ziyaretle Ravza-i Mutahhara'ya yüzlerini gözlerini sürerek dualar ede ede yaptıkları veda ziyareti görülecek şeydi. İngiliz altınları ile beslenerek Türk'e diş biler hale getirilmiş bazı sözde Araplar bile bu manzara karşısında göz yaşlarını tutamamışlardı. Bizimle beraber Medine'de kalıp aylarca süren muhasaranın her türlü sıkıntısını çekerek açlığına bile katlanan yerli Araplar ise, tam bir matem havası içinde hüngür hüngür ağlıyorlardı. Hele yıllardan beri Haremi Şerife vazifeli olarak çeşitli hizmetlerde bulunan harem ağalarının, Mehmetçiklerin, hıçkıra hıçkıra boyunlarına sarı-

lıklarını benim gibi görenlerin o anda ne hale geldiklerini tarif edemem.

Türk'ün Medine'den ayrılışı işte böyle olmuştu. Gerçi henüz hastahanemizde tedavi görmekte olan Türkler de vardı ama, bu gidiş artık onların da ergeç yolcu olacaklarını belirten hazin bir gerçektir. Onlar da gittikten sonra, Medine'de sadece bir Türk şehitliği kalacaktı. Bu mukaddes şehri ve Haremi Şerifi, Lavrens'in kışkırtıp ayaklandığı asilere karşı müdafaa ederken canlarını vermiş olan şehitler... Gidenlerin çoğu yalvara yakara izin alarak o hengâmede koşup bu şehitliği de ziyaret etmişlerdi. Gidiş de işte böyle başlamıştı. Şimdi bu gidişi, gidenlerden birinden dinleyelim:

DÖNÜŞÜ OLMAYAN YOLCULUK

Medine'den ayrıldıktan, Biriderviş'ten sonra, 11 Şubat günü akşamı seksen subay ve bin erle develerimize binerek bir kfile halinde, Yenbu yolunu tuttuk. Kfilemize Emir Abdullahca memur edilen Şerif Mualla ile Emir Abdulkerim rehberlik ediyorlardı. Kfilemiz bütün gece yol aldıktan sonra, ertesi sabah şafakla beraber bir kuyu başı olan El'malh'a vardık.

Askerî yürüyüşlerde olduğu gibi, saat başında mola vermek kabil olmadığından, yolların elverişli görüldüğü yerlerde zaptı raptı temin ve kfilenin uzunluğunu azaltmak için yan yana dört beş kol halinde ilerliyoruz.

13 Şubat, yerlilerce meşhur olan Buvata'nın dik yamaçlarında bel kıran develer ağırlaşıyordu. Ve gece karanlığında bir uçuruma yuvarlanmak tehlikesi bizim kadar, hayvanlarımızı da korkutuyordu.

Güneşin doğmasına daha bir hayli zaman vardı. Fakat bu iniş çıkışlı netameli yollar bütün günümüzü alacak ve akşam edecektik. Yayalara bile güç geçit veren kaya üstlerini, son derece dikkatle ve ölçülü adımlarla aşarak bir çukurda kaybolan develer, batan güneşin son ışıklarıyla vadide tekrar buluşup sıraya giriyorlardı.

Nihayet, kaya eteklerinde, çöl pınarı denebilecek bir su başı belirdi. Geceyi burada geçireceğiz. 14 Şubat sabahı gökte sabah yıldızı ışıldarken tekrar yola çıkıyoruz. Fakat önümüzde, çölün soygunculuklarıyla tanınmış ‘Cüheyne’ kabilesi var. Rehberimiz Emir Abdülkerim hepimizi uyarıyor:

“Bir tehlikeyle karşılaşabiliriz. Aman dikkatli olunuz.” diyor.

Az sonra, emirin dediği oluyor. Tehlike belirliyor ve civar tepelerden pusu kurdukları anlaşılan Cüheynelilerin yaylım ateşleri başlıyor. Batarya arkadaşım Nuri ile, gerilerden takip ettiğimiz kafilenin karıştığını ve başlar üstünde vızıldayarak geçen kurşunların bir süvariye, hecini ile beraber yere yıktığını görüyoruz. Bu yıkılan Şerif Mualla idi.

Kafileyi sarmış olan Bedevilerle, deveciler arasında silahlı bir çatışma almış yürümüş. Her saldırışlarında, köpek balıkları gibi, deve üstlerinden bir şeyler koparıp kaçan asilere, nasihat para etmiyordu. Sonunda güç bela, Emir Abdülkerim sözünü geçirebildi. Emirlerini karşılarında görünce Bedeviler, çaldıkları şeyleri bir tarafa atarak, ters yüzü ettiler ve ortadan kayboldular. Gökte yıldızlar kaynaşıyor ve bütün ağırlığı ile üstümüze çöküyordu.

15 Şubat sabahı yine ilerliyoruz. Yeşermeğe yüz tutmuş kırlarda koyun sürüleri ve kapkara aşiret çadırları ile canlılığını gösteren kısır çöl... O akşam çölün bu yeşillikli yerindeki hurmalığın kuyusundan şakır şakır akan sularla serinleyecek ve sonra Cabiriye köylerinin bizim için kurdukları pazarı gezecektik.

16 Şubat günü, kabile El Mübarek yolunda duruyor. Telaşlı ve sinirli bir ses duyuluyor:

“Nereye gidiyorsunuz? Siz buralardan ayrıldıktan sonra biz ne olacağız? Biliyorsunuz, düşmanlar, bizi birbirimize kırdıracaklardır. İbnisuut, parası ve silahı ile iki senedir bizimle boğuşup duruyor. Şimdi siz gittikten sonra, Arabistan içlerine kadar yayılacak, buralara kadar gelecek...”

Biz ne olacağız? Yazık değil mi?”

Bu feryadı koparan meğer Havarzem aşiretinin uyanık Şeyhi Ataullah imiş. Uzun bir zamandan beri Mekke'deki –şimdi kral olan– Şerif Hüseyin ile Necit Emiri İbnisuut arasında sürüp giden çatışmalar çölü baştan başa kaplayacak diye korkuyordu. (Nitekim korktuğu da başına gelmişti.)

Biz yolumuza devam ediyoruz. Kafile hareket ediyor. Vaktiyle bizim ‘Yenbuûl-nahil’ antlaşmalarında kazmış olduğumuz siperlerle dolu bir sırt eteğinden geçiyoruz. Uzakta Kadva Dağları... Deveciler, bu kayalıkların tepesinde insan eti yiyen vahşi yamyamlar bulunduğunu söyleyerek, korku ile bakıyorlar. Yamyam diye bilinen bu adamların, insan eti yediklerini biliyoruz ama, pek vahşi, iri yarı ve atılgan oldukları malûm... Bereket versin, biz uzaktan geçerek, bir kötülüklerini

görmedik. 17 Şubat'ta, büyük hurma bahçeleriyle çevrili Elmübarek kasabasına varınca, müthiş bir yağmura tutulduk. Hurma bahçelerini gündüz gibi aydınlatan şimşek ve ardından korkunç bir gürleme ile gökler sarsılarak bardaktan boşanırcasına yağan yağmurla, ortalık bir anda göle döndü. Nereye kaçıp sığınacağımızı bilemez hale geldik. Sellerin bir nehir gibi akarak, sürüklediği insanlar da nereye kaçacaklarını bilemiyorlardı. Nihayet sığınabilecek bir duvar dibi bularak, kat kat battaniyeler altında mümkün olduğu kadar korunduk ama, bir çoklarımız bu gecenin hatırası olarak tutulduğu romatizmadan ömürleri boyunca kurtulamadılar.

Yağmur yapacağı tahribatı yaptıktan sonra dindi. Ama, biz deve ve vapur beklemek için burada on gün kadar kalacağız. Yeşilliklerle çevrili yeni kulübelerimizde, yeni bir hayat başlamış ve ilk yağmurlu geceyi unutmuştuk. Her tarafta serbest dolaşılıyor ve kimseden düşmanca bir muamele görmüyorduk. Bir sabah Arapların topçu mevki kumandanını ziyarete gittik. Bizi nezaketle karşıladılar ve duvarları filinta ve gümüş savatlı hançerlerle süslenmiş kumandanlık odasında çok ikram ettiler. Emir Abdülkerim burada da bizi yalnız bırakmıyordu.

25 Şubat günü, başını Araplar gibi kefiye ve agel ile sarmış bir İngiliz doktoru tarafından muayene edilen erlerden hasta olanlar, hemen tedarik edilen vasıtalarla sahile gönderildiler. Bu gece Yenbu'daki İngilizlerden gelen talimat üzerine, yarın akşam subay ve erlerden bir kısmının sahile sevklerine karar verildi. Buradaki

Arap mevki kumandanı, sevkedilecekler için lüzumlu develeri hazırlattı. Yola çıkarken, baktık ki, buraya kadar bize refakat eden Emir Abdülkerim, bir dostluk eseri göstererek, yirmi el filinta ateşiyle bizi selamlıyor. Bu insanca ve nazik hareket pek hoşumuza gitti.

Yenbu'a, 28 Şubat sabahı vardık. Ve şafakla beraber, ne zamandan beri hasretini çektiğimiz denizi gördük.

Havacı arkadaşlarımızın keşif uçuşlarında nihayet iki saatte geldikleri bu Kızıldeniz kıyısına biz develerle, düşe kalka on dokuz günde gelmiş oluyorduk. Kasaba dışındaki tel örgüleri geçerek, kışladaki kumandanlık dairesi önüne bir sıra oluyoruz. Mensup olduğu ırkın bütün özelliklerini nefsinde toplayan İngiliz Binbaşısı, burada güler yüzle ellerimizi sıktıktan sonra, bizi limanda bekleyen vapura aktarma için, süngülü erler ortasında iskeleye gönderdi.

İşte o anda, kimin eline esir düştüğümüzü ve esaret acısını olanca ağırlığı ile duyduk. Çölün ondokuz gün teneffüs ettiğimiz hürriyet havası burada birdenbire duruyor ve başlarımız eğik, gözlerimiz kararmış bir vaziyette ağır adımlarla bir esir kafilesi haline geliyoruz.

Harpten önce şu binaların üstünde gözleri okşayarak şan ve şerefle dalgalanan ayyıldızlı bayrak yerinde siyah, yeşil, beyaz ve kırmızı renkli solgun ve küçük boyda Haşimi bayraklarının sallandığını görür gibi oluyoruz. Fakat limandaki gemilerle, daha ötelerdeki askerî binalar ve telsiz istasyonu gibi yerlerde sıra sıra görülen bayraklar, hep İngiliz ve Fransız gibi yabancı devletlerin rengini taşıyor. Her tarafa hâkim görünen bu renkler, Yenbu'a bir sömürge havası veriyor.

Hidiviye kumpanyasının emektar teknesi ‘Abbasiye’ vapurunu da burada buluyoruz. Trablus Harbi’nde Mısır’dan gizli çanta taşıyan Abbasiye, şimdi de bizi bekliyor. İskeleye, gitmeye hazırız. Bizi ona götürecek mavnalara binerken bir tercüman, dört parmağını havaya kaldırarak bağıyor:

“Four!.. Four!..”

Bizim hayretle yüzüne baktığımızı görünce, ana dilimizi hatırlamış göründü:

“Dört!.. Dört!.. Ha şöyle tercüman efendi... Tercüman-san tercümanlığını bil, göster...” Bu sırada etrafımız fotoğraf meraklıları ile sarılmış... Sağdan soldan çat, çutlar... Öyle ya Hinduların süngüsü altında vapura götürülen bu perişan kılıklı harp esirleri, her yerde bulunmayan kişiler. Bunlar Medine’den geliyorlar... Hani şu çölü birbirine katan Lavrens’in bile baş edemediği Fahreddin Paşa askerleri... Başkalarına benzemezler. Durma çek... Bir kaçırırsan bir daha bulamazsın...

Ama bu centilmelere biri: “Bu adamları hangi savaşta esir aldınız?” diye sorsa verecekleri cevap ne olurdu acaba? Centilmenler pişkindir. Bir omuz silkiş, ya da bir sırtıışla da yetinebilirler. Onlara lazım olan, memleketlerine dönünce eşlerine dostlarına: “İşte bakın, kahramanca döğüşerek yere serdiğimiz düşmanlardan arta kalanlar” diye bu fotoğrafları gösterip böbürlenmek. Kimbilir bu süngülüler arasında belki Çanakkale’de sillemizi yemiş meşhur Anzaklar da vardır. Ne tuhaf dünya... İşte bazen böyle, namerde de yar oluyor... Ama, günü gününe uymadığı da malûm... Abbasiye vapuru uzakta bekliyor. Centilmenlerin işi ise bitmiyor. Çek-

tikçe çekiyorlar. Arkadan, önden, yandan... Topluca, teker teker... Kahramanlıklarını ispat için sanki vesika topluyorlar... Çoğu da genç... Her hallerinden harp marp görmedikleri belli... Ama ne gam, silah kullanmadılarsa da fotoğraf makineleri var ya...

Vapura gitmek üzere mavnalara bindirilişimiz de ayrı bir fotoğraf mevzuu... İçlerinde, “birkaçı binerken denize düşse de onu da çeksem,” diye bekleyenler var... Bereket düşenimiz olmadı... Mavnalar dolup dolup boşaldı.

Akşam saat onaltıda demirini alan Abbasiye’nin arkasında liman, eski bir harabe gibi yayılmakta ve kıyının çizgileri arasında kaybolmakta idi. Kızıldeniz, bu akşam saatlerinde bizlere akı çok, çam yeşili gözlerle bakmakta.

İngiliz makamları. Hicaz’da kahramanlık gösteren Medine müdafilerine nasılsa Abbasiye’nin birinci mevki kamalarını açmışlardı. Centilmenliğin bu tarafı da var... Ama, görüp göreceğimiz birinci mevki de işte bundan ibaret olacaktı.

Bir kampana sesi ve garsonların ikazı ile yemek salonuna giriyoruz. Harp boyunca yıllardır kupkuru çölde ya da dağ başlarında konfor yüzü görmeyerek durmadan savaşmış bu yanık yüzlü, her biri ayrı bir dertli, fakat göğüsleri şan ve şeref taşıyan madalyalarla süslü subaylar, şimdi çiçeklerle süslü masaların başında ikram edilecek yemekleri bekliyorlar. Hepsinin de baş ucunda garsonlar, pervaneler gibi dolaşıyor ve tabak, çatal şakırtıları, tatlı bir musiki gibi havayı kaplıyordu.

Bu hava içinde Abbasiye’nin zengin menüsüne göre yendi, içildi. Kızıldeniz’de ilk gecemiz, böyle başladı.

Yatınca da deniz sanki kudurdu. Bütün gece bordomuzu döven hırçın ve azgın dalgaların kamçılacağı sular da sabah güneşi, altın köpüklerle denizin yüzünü yıkıyor ve duman savruklarıyla dolu engin, dalgaların coşkunluğundan başka bir şey görünmüyordu.

28 Şubat sabahı, Abbasiye'yi sarsan bir tos darbesiyle gözlerim açılıyor. Biraz sonra kamara kapısı hafifçe vuruluyor. Güler yüzlü bir garson, kahvaltı saatinin yaklaştığını haber veriyor. Sofra başında, önümüze konan kahvaltı, sütlü çay, reçel, tereyağ, yumurta, sütlaç ve francala... Rüya mı görüyorum? Hepimizde aynı şaşkınlık ve şüphe... Demek bizim çölde çoğu zaman bir kuru ekmekle birkaç hurmadan ibaret kahvaltı ettiğimiz günlerde âlem, neler yiyiyormuş...

Kahvaltıdan sonra güverteye çıkıyoruz. Günün birçok saatleri güverte üstlerinde denizin saf havasını ala ala geçiyor ama, yalnız hava almakta serbestiz. Ona karışan yok. Sağımıza solumuza baktıkça, çakıldıkları yerlerde heykeller gibi sessiz nöbet tutan Hintli askerleri görüyoruz. Bir kelime İngilizce bilmeyen bu adamlar, tuhaf bir şive ile konuşuyorlar ve boş zamanlarda sakallarını oynatarak İngilizce rakam öğrenmeye çalışıyorlardı. İngilizler, bu kıllı bacaklara şort giymeyi de öğretmişlerdi.

KONFORLU VAPURDAN YÜK VAGONLARINA

29 Şubat sabahı, beyaz kârgir binaları ve geniş yeşillikli bulvarlarıyla Kanal ağzında beliren bir şehre doğru ilerliyoruz. Nihayet göklerinde uçakların uçtuğu ve bir gemi kalabalığının göz aldığı Süveyş Limanındayız.

Az sonra mukadderatımızı şu direk üstünde dalgalanan allı yeşilli renk renk bayraklar tayin edecek... Koskoca istimbotlar köpükler saçarak üstümüze geliyorlar. Bir telaş ve aceledir gidiyor. Ellerinde defterlerle bir takım adamlar, gemiye çıkıyorlar. Kaplumbağa sırtlı bir romörkör, gemimizi peşine takıp ağır ağır götürüyor. Nereye? Bir rıhtıma yanaşıyoruz. Artık Mısır toprağında. Mısır ama, Mısırlı'nın değil... Onlar da bizim gibi esir... İngilizlerin esiri...

Rıhtımda asker, sivil, kadın, çoluk çocuk bir sürü insan bize bakıyor. Yahut bize öyle geliyor...

Yerli bir Arap polis devriyesi Abbasiye'ye geldi ve anladık ki geceyi vapurda geçireceğiz.

1 Mart sabahı, rıhtım üstünde kırkar kişilik açık vagonlar görüldü. Evvela baş anbardaki erler ve sonra bizler bu vagonlara istif ediliyoruz. Birinci mevki kamaradan ve çiçekli sofralardan, yük vagonlarına buyurun... Hepimizin baş ucunda Avusturalyalıların süngüleri parılıyor. Avusturalyalılar, yani Anzaklar... Ah, nerdesin Çanakkale?

Vagonlar kıpırdıyor, hareket ediyor. Nereye gittiğimizi bilmiyoruz. Süveyş'in, yeni ve eski mahallelerini geçiyoruz. Denizden dolma arsalarda bir takım binalar, bir köprü, sonra kuzeye doğru bir hızlanış... Yirmi dakika kadar sonra üzerinde leylekler gibi uçaklar uçan askerî bir ordugâh önünde hepimizi trenden indiriyorlar. Ve dörtlü bir yürüyüş koluna: "İstikamet karşıki hurmalıklar, uygun adımla marş!.." emrini veriyorlar. Nefes nefese koşuyoruz. Ve tel örgülerle çevrili sahadaki çadırlara gidip, amele ekipleri gibi tıklıyoruz.

2 Mart sabahı çadırda uyandık. Çadırda sekizer kişi yatıyoruz. Ve sabah akşam günde iki defa sayılıyoruz. İstanbul'a gitmek ümidi içimizde öyle yer etmişti ki, birçoklarımız vapurda gelirken portatif karyola, battaniye, yastık gibi şeyleri, fazla yük olmaması için denize atmışlardı. Şimdi rutubetli, yaş kumlar üstünde bunun cezasını çekiyorduk. Sabahleyin günlük yemeğimiz olarak önümüze pirinç, tuz, biraz da peksimet koydular. Bu çiğ erzakı, biz kendimiz pişirecekmiştiz. Osmanlı ordusu mensupları için bu tarz yemek. Mesela Medine'de olağan şeydi ama, bu tel örgülerle kuşatılmış yerdeki çadırlarda ne ile ocak yakacak, hangi kap kaçakta neyi pişirebilecektik? Amma, bunu kimseye sora-mazdık. Birkaç gün önce Kızıldeniz'de Abbasiye vapu-runda izaz ve ikramlarla ziyafet çekilen insanlar, şimdi pirinç, tuz ve peksimetten ibaret günlük nevalelerini yenecek hale nasıl getirebileceklerini düşünüyorlardı. Meşhur bir söz vardır: "Koruktan helva yaptık" derler. Biz onu Medine'de yaptık. Ve her zaman da yapabiliriz ama, hani o hürriyetimiz nerede?

Esirlik hayatının daha ne cilveleri var. Bir sabah etüve gideceğimizi söylediler. Topluca gittik. Kamptan yarım saat ötede iki etüv makinesi olan bir yerde, yaşlı bir sıhhiye eri, eski püskü don ve gömlekler uzatarak içi ilaçlandırılmış bir bulanık suyla dolu fıçıya girmemizi istedi.

"Girin, siz burada temizleninceye kadar, elbiseleriniz de etüvden geçer ve tertemiz kampa dönersiniz." diyordu. Böyle temizliğe can kurban... Ehh, esirin temizliği de böyle olurmuş meğer... İstersen olmaz de...

Etraf seyyar hastahane barakalarıyla dolu. Fakat hepsi de boş... Harp sırasında Irak'a sevk edilen İngiliz kıtalarının toplantı yeri olan bu Süveyş'te her taraf Türkiye'den dönen İngiliz esirleriyle dolu... İngiliz diyor ama, bu subay ve erlerin çoğu kara sakallı, uzun külahlı Hintliler...

Gece yarısı birdenbire kendimizi El Mübarek'te sandık. Tıpkı oradaki gibi, bir şiddetli yağmurla, ortalığı allak bullak eden fırtına koptu. Çadırların içinde, ne yapsak diye düşünürken fırtına öylesine arttı ki, neredeyse uçacağız. Şiddetli rüzgârdan ipleri kopan ve sarsılıp duran çadırlarda ıslanmadık yerimiz kalmadı. Sabaha kadar, yerimizden kıpırdamayarak, bu fırtınanın bir oyuncağı haline geldik.

Sabaha kadar, ilaç için olsun bir centilmenin semtimize uğrayıp da: "Ne oldunuz? Nasılsınız?.." dediği de olmadı. Bu kamptaki çilemiz, iki hafta sürdü. Martın 15'inci günü, nihayet buradan da yol göründü. Süveyş trenine bindirildik. Yine nereye götürüldüğümüzü bilmiyoruz. Esir olmak bahtsızlığına düşen insan, kimin elinde ne olacağını dahi bilemiyor. Bir kere esir olma-ya gör. Artık insan bile sayılmazsın... İnsanlık hakları, senin için değildir. Gidiyoruz. Götürecekleri yere kadar, hiç sesimizi çıkarmadan gideceğiz. Alın yazısının en berbadı bu... Bu perişan durumda yalnız şunu iyi biliyorduk ki, İstanbul'a gitmiyoruz. Bu gidişin öyle ümit veren bir tarafı da yok...

Trenin kompartımanlarında, yukarı Mısır'ın yeşilliğinin tamamıyla aksini teşkil eden, saz barınaklı fakir köyler ve bir harabe enkazından farksız yıkık duvarlı

mezarlıklar arasından geçerek Saltuk, Hufeyne ve Suni tepelikler üstündeki istihkâmları ve arada bir mavi sularıyla kanal kıyılarını görerek ilerliyoruz. Ve biraz sonra Nefire'yi de geçerek, Kanal üzerinde en mamur ve işlek liman olan İsmailiye'ye varıyoruz.

Sina Harbi'nin en talihsiz savaşlarından birini bu kıyılarda vermiş bir avuç kahramanın, Mısır içlerine korku ve dehşet saldığı İsmailiye'de elimizde olmadan, o yakın geçmişı hatırlayarak, gurur duyuyoruz. Neydi o günler?.. Ve buralarda ne ümitler, tam tahakkuk edeceği sırada nasıl bir talihsizlikle sönüp gitmişti.

İsmailiye'den sonra, Kahire'ye kadar demiryolu çift hat olarak devam ediyordu. Her tarafta yeşil tarlalar ve Mısır'a can veren su kanalları...

Hiç uğramadan geçtiğimiz istasyonların, Arapça ve İngilizce levhalarını görüyoruz. Nihayet işte Kahire... Trenden iniyoruz. Üstü kapalı büyük istasyonun arka kapısına doğru götürölüyoruz. Kapının önünde bizi beklediğı anlaşılan iki kamyon var. Asfalt caddeyi geçerek, bunlarla bizi Tura'nın banliyö trenine bindiriyorlar. Şimdi bir dereceye kadar nereye götürüldüğümüz anlaşılıyor. Her taraf ışıık içinde, her kılıkta tren yolcuları telaşlı adımlarla gidip geliyorlar. Kimsenin bizimle ilgilendiğı yok. Bu akşam saatinde, işlerinden güçlerinden evlerine dönenlerin tek kaygısı, biran önce yuvasına, çoluğuna çocuğuna kavuşmaktan başka ne olabilir?

Yuva!.. Sevgililer... Çoluk çocuk... İşte bizim, yüreğimiz yana yana gözümüzde tüten de bu...

Trenimiz hareket ediyor... Ve gide gide soluğu bir demir kafesten farksız, meşhur Tura Esirler Kampı'nda alıyoruz.”

FAHREDDİN PAŞA MISIR'DA

Fahreddin Paşa da Medine'den sonra aynı yoldan Mısır'a getirilmiş ve burada artık Araplarla bir ilgisi kalmamış, doğrudan doğruya İngilizlerin elindedir ve İngilizler:

“Antlaşma hükümlerine uyup, hemen teslim olmadı” diye Fahreddin Paşa'yı, daha önce oraya getirilmiş olan Mekke Valisi Galip, Yemen Kumandanı Muhittin ve Ali Sait Paşalar gibi hususi köşklerde değil, Nil kenarındaki kışlaya misafir ediyorlar ve onlara altmış altın aylık verirken, Fahreddin Paşa'ya bir er tayini veriyorlar. Bayağıca bir hınç alış... Fakat bu centilmenliğe hiç yakışmayan davranışlarına rağmen, Paşa'nın Medine'den beri artan üzüntüsü ile ayak damarları çatlamış, hasta, ıstırap içinde olduğunu göz önüne alarak, yaveri, doktoru ve eski hizmet erlerinden dördünü yanında bırakıyorlar. Ayrıca refakatine de bir İngiliz subayı veriyorlar. Ve İngiliz subayı ile birlikte otomobille gezintiler yapmasına mücade ediyorlar. Fakat Fahreddin Paşa, nerede bulunursa bulunsun, nereye giderse gitsin, üniforması daima üstündedir. Üniformasından sıyrılmak onun aklına, havsalasına sığabilecek bir şey değildir. Haftanın belli günlerinde yaptığı otomobil gezintilerinde, kendisini görür görmez tanıyan Mısırlılar hemen koşarak “Yaşa Fahreddin Paşa!” diye gösteriler yapmaktan kendilerini alamıyorlar. Bu hale sinirlenen İngilizler, halka bir şey diyemiyorlarsa da, gitgide artan bu çeşit gösteriler karşısında nihayet Paşadan âdeta yalvara yakara, sivil giyinmesini, öyle olursa daha rahat edeceğini ileri sürerek, üniformasını çıkarmasını rica ediyorlar. Paşa, “Ben rahatım, diyor. Beni kimsenin

rahatsız ettiği yok. Ben Harbiye mektebinde subay diplomamı aldığım günden beri sırtımdaki üniformayı çıkarmadım. Bu sebeple ne gezmeye çıkarım, ne de üniformamı çıkarırım.”

İngilizler evvela Paşanın bu sözünü bir caka ifadesi sanıyorlar, fakat bakıyorlar ki, gerçekten yiğit, Türk Fahreddin Paşa'nın sözüdür. Çünkü o günden sonra, Mısır'da kaldığı yedi ay içinde Paşa, hatta sıcaktan burnaldığı zamanlarda bile, Nil kıışlasının kapısından dışarıya bir adım bile atmamıştır. Kışla kapısında bekletilen otomobil, bir gün bile, Paşa'yı sivil kıyafetinde görmemiştir. Kendini, şaşkına çevirdiği İngilizlerin hayret dolu bakışları karşısında kapandığı kışlada, kitaplar okuyor, bu arada İngilizce öğrenmeye çalışıyor, buldurabildiği saksılarda çiçek yetiştiriyor ve bir gün yemeğini getirdikleri zaman, ekmeğinin içinden –ustalıkla gizlenmiş– bir kağıt parçası çıkıyor. Paşa dikkatle bakıyor, kağıtta Türkçe: “Hazır olunuz, biz sizi Nil'den kaçıracağız,” sözleri vardır. Kışla bilindiği gibi Nil Nehri'nin kıyısındadır.

Fakat, ya içerden biri bunu haber alıyor, ya da İngilizlerin bir oyunu olmalı ki, Paşayı Nil tarafındaki odasından alıp, arka tarafta bir odaya yerleştiriyorlar. Bu esnada, Mısır'daki İngiliz Fevkalâde Komiseri –ki, harpte Filistin Cephesi'nde bize karşı savaşan İngiliz kuvvetleri başkumandanı idi– General Allenby, Fahreddin Paşa'ya: “Ziyaret etmek istiyorum” diye haber gönderiyor. Fakat Paşa, “Benim kendisiyle görüşmek arzum yoktur.” cevabını veriyor.

Yedi ay bu kışlada, kimse ile temas ettirilmeden kalan Paşanın; yedinci ayın sonunda Mısır'da ayrı ayrı

yerlerde tutuklu bulunan öteki Paşa arkadaşları serbest bırakılırlarken, Malta Adası'na gönderilmesine karar veriliyor.

Kışladan yine yanında bulunanlarla alınıyor. Muhafaza altında İskenderiye'ye götürülüyor ve burada vapura bindirildiği sırada, güvertede dolaşırken yanına bir kadın sokuluyor. İngilizce:

“Affedersiniz Paşam, diyor, ben Missis Allenby'yim. Kocam o kadar istediği halde sizinle konuşmak şerefine nail olamadı. Ama işte ben muvaffak oldum.”

Paşa hafifçe gülümseyerek, bir kadına karşı gereken nezaketle Missis Allenby'yi başıyla selamlıyor.

Esaret hayatında kimseye güleryüz göstermeyen Fahreddin Paşa ile, ayak üstü, bir lahzacık ve tek taraflı da olsa konuşmayı başaran da işte bu kadın oluyor.

FAHREDDİN PAŞA MALTA'YA SÜRÜLÜYOR

Malta Adası o zamanlar, İngilizlerce politika suçlusu sayılan Türk aydınlarının tıklandıkları bir çeşit zindan halinde idi. İngilizler, İstanbul'da birer bahane ile evlerini basarak yakaladıkları bütün tanınmış kumandanlarla, gazeteciler ve devlet adamları gibi, irili ufaklı ittihatçıları da sorgusuz, sualsiz Malta'ya sürüp duruyorlardı.

Bunlar arasında Sadrazamlar, Şeyhülislâmlar, Nazırlar ve Velid Ebuzziya, Süleyman Nazif, gibi gazetecilerle Ziya Gökalp gibi aydınlar da vardı. Asıl işin acı tarafı ise, İstanbul'daki hükümet de, İngilizlerin bu zor-baca hareketine itiraz edecek yerde, yardımcı oluyordu.

Malta'ya sürülenlerin en büyük suçu, “Türk olmak ve memleketi sevmekti.” Fahreddin Paşa da işte bu şe-

kilde hem de hasta olduğu halde, Malta'ya sürölüp, zindan haline getirilen Salvator Kışlası'na tıklmış ve orada rahatsızlığı da artarak, yatağı düşmüştü. Malta'dakiler, dışarı ile temastan tamamıyla mahrum, hatta aileleriyle mektuplaşmak bile men edilmiş olduğundan Fahreddin Paşa'nın kulaktan kulağı duyulan hastalığı her tarafta endişe uyandırınca, nihayet İstanbul Merkez Kumandanlığı kanalıyla (adresi bilinmeyen ailesine duyurulmak üzere) gazetelere 19 Temmuz 1920 günü şu bilgi verilmişti:

“Malta'da tutuklu bulunan Fahreddin Paşa'nın sağlık durumu hakkında endişeye yer olmayıp, İngiliz tabipleri tarafından tedavi altında bulunduğu Harbiye Nezareti'nden sorulanlara cevaben İngilizler tarafından bildirilmiş olmakla İstanbul'da bulunup, adresi meçhul olan ailesine malûmat hasıl olmak üzere ilan olunur.”

Peki ama, Fahreddin Paşa'nın günahı neydi? Düşünülürse, biz Irak Cephesi'nde savaşırken, Kutulamare'de esir ettiğimiz İngiliz Kumandanı General Tavsenti, pekâlâ esirler kampına koyabilirken, getirip Büyükaada'da bir köşke misafir etmiş ve harbin sonuna kadar da keyfine göre, refah içinde yaşamasını sağlamıştık. Türk'ün bu esaretine karşı, İngilizlerin hiçbir minnettarlık duymadan, Medine kahramanına layık gördükleri bu muamele, hiç değilse centilmenliğe yakışabilir miydi?

Hüseyin Cahit merhum, yayınladığı Malta Hatıraları'nda bu konuda şöyle der: *“Fahreddin Paşa'nın Malta'da tek başına hapsedilmesi ve sonra Salvador Kalesi'ne getirilmesi ile Türkiye'de General Tavsenti'nin*

harp içinde geçirdiği refahlı esaret hayatını mukayese edince, İngiliz askerî heyetinin sertlik ve şiddeti bütün bütün göze çarpıyordu. Fahreddin Paşa Medine Muhafızlığı vazifesini yapmaktan başka bir günah işlememişti. Harp talihi kendisini İngilizlere esir yapmıştı. Harp içinde ihtirasların daha canlı ve ateşli olması zaruridir. Antlaşmadan sonra artık soğukkanlılığın, insanî duyguların hüküm sürmesi daha çok beklenebilir. Böyle olduğu halde, İngiliz askerî heyeti antlaşmadan sonra Fahri Paşa'yı tecrit (tek başına kapamak) hapsine mahkûm bulunduruyordu. Türk Hükümeti ise harp devam ederken General Tavsent'i Büyükada'nın, Heybeli'nin güzel köşklerinde âdeta serbest bir halde yaşıtıyordu. Sonra barbar olan bizdik. Ağızlarından insanlık ve medeniyet savunuculuğunu düşürmeyenler de Batı kuvvetleri kumandanları idiler. İngiliz devlet adamları, kendi askerlerinin yaptıklarını acaba bir kerecik tahkik zahmetini neden ihtiyar etmiyorlardı?"

Etmezler... Çünkü centilmenler dünyaya hâkim durumuna gelince, çıkarları uğruna ne hak, ne insanlık, ne Allah korkusu bilir birer Nemrut kesilirler.

ZALİMLERİN İCAT ETTİKLERİ SUÇ

Fahreddin Paşa meğer "Harp suçlusu" imiş!.. İngilizlerin ona bulup yakıştırdıkları suç bu... Harbin ilk yıllarında, daha Medine'ye gitmeden önce, Urfa'da kumandanken, hükümete karşı ayaklanarak orduyu arkadan vurmak isteyen Ermenilerin temizlenmesi hareketinde, Fahreddin Paşa da, diğer bazıları gibi, bu (mazlum millete!) zulmetmiş!..

İngilizleri bu iddiaya sevkeden tek (vesika) Fahreddin Paşa'nın Medine'de bazı hallere üzelerek 1918 sonlarında yayınlamış olduğu bir (tamim)di ki, aşağıda okuyunca, bunun böyle bir iddiaya nasıl dayanak olabileceğine elbette şaşacaksınız. Fahreddin Paşa'nın, nasılsa İngilizlerin de eline geçen bu tamimi, işte aynen şöyle idi:

“Üçyüz otuz bir senesi Eylül’ünde Urfâda Ermeniler, Müslümanların kendilerini kesip asacağından bahisle isyan çıkardılar. Meseleyi tahkike memur olarak Urfâya gittim. İleri gelenleri çağırdım. Gelmeyenlere haber gönderdim. Nasihat ettim. Müslümanların bir kötü niyeti olmadığı hakkında deliller gösterdim. Teminat verdim. Gelmediler. Evlerini ve sokak başlarını tahkim etmiş olduklarından, gelene geçene kurşun atmaya ve Ermeni mahallesinden alçak olan İslâm mahallesinde, evlerinin damında ve avlusunda işi gücü ile meşgul kadın ve çocuklara ve caminin şadırvanında abdest almakta olan Müslümanları vurmaya devam ettiler. Biz de asilerin oturdukları bölgeyi dört bir taraftan çember içine aldık. İtaat etmedikleri halde ne yapacağımızı göstermek ve gözlerini korkutmak üzere birkaç top attık. Tekrar haber gönderdikse de, yine kulak asmadılar.

Atılan top mermilerinden patlamamış olanları ellerinde tutarak sokak sokak nümayişler yaptılar. Artık zor kullanarak ciddi harekete mecburiyet elverdi. Müdafaa haline konan asilerin evleri topla birer birer tahrip ediliyor ve piyade askeri açılan gediklerden evlere girerek mahallenin merkezine doğru ilerliyordu. Altı mantelli, iki obüs, dört cebel topu ateş püskürmekte, piyade hakika-

ten kahramanca ve süngü ile ilerlemekte olmakla beraber, asiler her evi inatla müdafaa ediyor ve piyademiz birkaç şehit ve yaralı vererek içeri girdikçe, o duvarları yıkılan ve çatıları başlarına inen evleri katiyen bırakmıyorlardı.

Topların açtıkları deliklerden derhal bir tüfek çıkarak ateş ettikleri pek çok görüldü. Elli metre mesafede bir evi döğen topçumuzu, o evin damına çıkarak ateş altına aldıklarını da gördük. Askerimize karşı bazı evlerden bir tek silahla mukabele edildiğini, mühimmat depo edilen bir yerde topçu ateşimizin çıkardığı yangın üzerine asilerin cephane sandıklarını yüklenerek top ateşi altında merdivenlerden indirdiklerini ve etrafı süngüden bir çitle sarılan ve artık kurtuluş çaresi göremeyen bir Ermeni'nin evindeki gaz tenekelerini tutuşturarak karısı, kızı ve çocuklarıyla alevler içine atıldığı, kız ve kadınların harp edenleri teşçi için mermi yağmuru altında sokak sokak dolaştıklarını, onlara yiyecek içecek taşıdıklarını ve yaralıları hastahanelere götürdüklerini, çok defa dürbünü-mün yardımına ihtiyaç duymadan gözlerimle gördüm.

Sokak çatışmaları günlerce bu tarzda devam etti. Nihayet asiler kadınlarını, çoluk çocuklarını ve ihtiyarlarını teslim ettiler. Biz artık iş bitti sandık. Fakat evden eve yirmi gün daha süren münferit mukavemetlerine maruz kaldık. Kuyumcuların bir araya toplanıp bomba döktüklerini, nikel zarflı mermilere benzetmek için kurşunlara fakfondan gömlek geçirdiklerini öğrendik. Esaret zilletini kabul etmeyip evlerinin içinde, gizli odalarda ve kuyuların içinde hazırlanmış gizli yerlere saklanan şerirlerin evlerinin aranması sırasında, askerlerimizden birkaçını şehit ettiklerini ve yaraladıklarını gördük.

Urfa Ermenileri'nde gördüğüm bu gayret ve fedakârlığı size büyük üzüntü ile naklediyorum. Onların evlerinden, kat kat müstahkem olan ve kartal yuvalarını andıran istasyonlarımızın bazılarında ciddi bir zor ve saldırış da görülmediği halde, bir gün bile mukavemet edilememesinden dolayı doğrusu pek büyük bir eza duyuyor ve Urfa'da canlarını veren Ermenilerin ruhlarından utanıyorum. Şu tamimi okuduktan ve mealini efradınızın vicdan ve hafızasına hak ettikten sonra yakınız. Ve külünü derin bir yere gömünüz ki, benim için yürekler parçalayıcı bir utancın vesikası olan bu (tamim) yabancı ellere geçmesin ve rüzgâr, onun külünü büyük ecadımızın mezarları üzerinde küstahça savurmasın..."

Okuduğunuz bu satırlar içinde, Fahreddin Paşa'nın Ermenilere zulmettiğini belirten bir tek kelime dahi var mıdır? Aksine Ermenilerin suçluluğunu belirten bir vesika değil midir? Fakat İngilizler için bunun önemi yoktur. Değil mi ki, kuvvetlidirler, o halde hükmedeceklerdir. Mutlaka, her istediklerini eze, çiğneye, kıra, döke yaptıracaklardır.

MALTA'DA GEÇEN GÜNLER

Mazlum milletlerin koruyucusu kesilerek, onlara şefkatli kanatlarını geren İngilizler, her şeyden önce bir suçun ancak bir mahkeme kararıyla tesbit edilebileceğini dahi unutarak, Fahreddin Paşa'nın yakasına böylece sorgusuz sualsiz ve tek delilsiz yapışırken unutmayınız ki, yeryüzünün en medeni insanları olduklarını da iddia ediyorlardı.

İnsanın burada, Sure-i Yusuf'daki ayeti kerimeyi hatırlamaması imkanı var mı?

“Zalimlere bir gün dedirtir kudreti mevla.

Tallahi lekat eserek Allahü aleynâ.”

Bilindiği gibi bu söz, kardeşleri Yusuf’u kuyuya bıraktıkları zaman, Yusuf’un ağzından Kur’an-ı Kerim’de geçen bir sözdür.

“Vallah, Allah seni bizden faik görüyor.

Fahreddin Paşa’yı keyiflerine göre suçlayan İngilizler, elbette sade küçülürken, Paşa da hiç şüphesiz o oranda Allah’ın indinde bir mertebe daha büyüyordu. Fahreddin Paşa, İngilizler ne yaparlarsa yapsınlar, onları daima zalim, daima küçük göreceğini Malta’da da her hareketi ile göstermiştir.

Malta kampında her akşam, tutuklular sıralanarak yoklama yapmak âdeti vardı. Bu yoklama için, herkes odasından çıkar, kışlanın avlusunda sıra olur ve bir İngiliz subayı gelir, dizilmiş duranları birer birer sayarak, “Tamam” diye tekmil haberini verirdi. Fahreddin Paşa kampa geldikten sonra yapılan ilk yoklamada bir türlü “tamam” denemiyor, eldeki deftere göre sayılıyor, sayılıyor bir noksan çıkıyordu. Nihayet İngiliz subayı, odaları dolaşarak bir de bakıyor ki, Fahreddin Paşa masasının başında oturmuş kitap okuyor.

“Niçin yoklamaya gelmediniz?”

“Ne yoklaması? Ben bir Türk kumandanıyım...”

Fahreddin Paşa bu cevabı verirken, öyle bir vaziyet alıyor ki, İngiliz subayının tek söz edecek cesareti kalmıyor ve durumu amirlerine anlattıktan sonra, onlar da Fahreddin Paşa’nın ne biçim bir kumandan olduğunu görerek, bundan sonraki yoklamalarda da odasından çıkmaya zorlanmayarak, sayılmasına karar veriyorlar.

Kampta, her ay başı herkesin alt kattaki muhasebe odasına giderek, imza karşılığı aylığını alması gerektir. Ay başı oluyor. Herkes bu şekilde aylığını alıyor. Muhasebeci durumundaki İngiliz Binbaşısı Fahreddin Paşa'ya da, gelip aylığını alması için haber gönderiyor. Paşa, haberi getirene şu cevabı veriyor:

“Bir Türk Generali, kendinden küçük rütbede bir İngiliz subayının odasına gitmez... Söyle ona, benimle bir işi varsa, buraya gelebilir!”

Ve İngiliz binbaşısı süklüm püklüm, âdeta korka korka, ellerini oğuşturarak geliyor, askerce selamını vererek, Paşayla işini görüyor.

İngilizler, olanca kibir ve azametlerine rağmen, karşılarındaki müstesna şahsiyetin, esir de olsa, boynu eğilmeyecek bir karakterde olduğunu anlayınca, yelkenleri suya indirerek, onun suyunda gitmek lüzumunu duymuşlardı. Fahreddin Paşa'nın Malta'daki hayatı, birbirinden önemli bu gibi hareketlerle doludur.

PEYGAMBERİMİZİN GÖLGESİNDE KALAN EN SON TÜRKLER

Fahreddin Paşa gittikten ve Medine, Haşimi kuvvetlerine teslim edildikten sonra, şehirde hasta ve yaralı olarak kalan askerlerimizin tedavisi işi, o zamanlar (Hilâliahmer) dediğimiz Kızılay Hastahanesi'ne bırakılmıştı. İngilizlerin de uygun görmesiyle, İstanbul'daki Kızılay umumî merkezince yapılan bir milletler arası anlaşma gereğince, biz Kızılay Hastahanesi heyeti olarak, tedavi işi bitinceye kadar Medine'de kalacak ve sonra iyi olan hastaları Haşimi Hükümetine teslim

ederek, yine onların sağlayacakları vasıtalarla İstanbul'a dönecektik.

Peygamberimizin gölgesindeki son Türkler, artık bir avuç denecek kadar azalmıştı.

Fahreddin Paşa'ya vekâlet eden kumandan Necip Bey de Medine'den ayrılırken 9 Şubat 1919 tarihli bir yazı ile bize Medine'de kaldığımız müddetçe ne suretle hareket edeceğimizi resmen bildirmişti. Albay Necip Bey, bu yazısında aynen şöyle diyordu:

1- *"Hilâliahmer Hastahanesi ve Heyeti, Sefer-i Kuvvet'in burada bıraktığı sevki kabil olmayan hastaların tedavi, iaşe ve onların iyi muhafazalarını temin vazifesiyle kendi arzuları ve seferi kuvvet kumandanlık vekâletinin emri ile hastalar tedavilerinin sonuna kadar Medine-i Münevver'e terk edilmiştir.*

2- *Hastahanenin vazifesi, esasen haiz bulunduğu tarafsızlık haklarını muhafaza ve sadece hastalarının tedavi ve sonunda onların sevkleri düşüncesiyle meşgul olmak insanlık vazifesini inşallahı teâlâ başarmaktır.*

3- *Hastaların beslenmesi, tedavisi vesair her türlü hususlarında her vakitten ziyade âdilâne hareket olunmalı ve bu hususlarda rastlanacak zorlukları gidermek üzere Haşimi Kuvvetleri Başkumandanlığı'na müracaat ve imkan bulunduğu anda Hilâliahmer umumi merkezleriyle dahi derhal irtibat tesisine gayret etmelidir.*

4- *Hastahane memurlarıyla, müstahdem ve sıhhiye erleri her zaman olduğu gibi vekâr, şereflerini muhafaza ve buna elbirliği ile çalışmalı ve mazallâh herhangi yolsuz bir hareketin vukuunda hastahane başhekimini derhal halletmeli ve önüne geçilemezse, Haşimi Hükümetine fikrini ve yapmak istediğini bildirmelidir.*

5- Bütün hastahane memurları, lüzumsuz olarak hastahane dışında kalmamalı ve bu hususta ayrıca dikkat olunmalıdır.

6- Hilâliahmer Hastahanesi maksada elverişli bir program ve vakit cetveli tanzim edilerek, memurlarla müstahdemini programa göre çalışmaya alıştırmalıdır. Gerektiğinde mevcut eşyanın ve bilhassa sık sık hastaların yattığı koğuş ve yatakların ve her tarafın teftişi hiddet ve şiddete hacet kalmadan yapılması ve kusurların ıslah olunması lazımdır.

7- Hastahane içinde iyi bir kontrol tesis edilmeli. Fakat bu hususta kanun dışında herhangi bir muameleye gidilmemelidir.

8- Hastahane dışındaki her türlü eşya, hasta ve cenaze nakliyatı mümkün mertebe büyük bir intizamla yapılmalı, vakit ve zaman elverişli bulunduğundan mevta nakliyatı daima dini merasim ile icra kılınmalı ve her cenaze merasiminde yeteri kadar efratla imam efendi bizzat bulunmalıdır.

9- Sıhhiye efradıyla, hasta bakıcı ve hemşirelerin gerek hastahane içinde, gerek dışında kılık, kıyafet ve temizlikleri pek dikkatli bir surette takip olunmalıdır.

10- Sıhhiye efradı ve hastabakıcılar belli ve boş zamanlarında gerek hekimler ve gerek inzibat zabıtinden askerî ve fennî dersler almalı ve bu suretle efradın yetişmesine gayret olunmalıdır.

11- Yukarıdaki maddelerin takip ve tamamıyla tatbikini rica ile Hilâliahmer Hastahanesi başhekimine bir muhtıra şeklinde gönderiyorum, efendim. Cenab-ı Hak muvaffak etsin. Amin!"

Necip Bey yukarıdaki yazısından başka, hemen Medine'den hareket etmek üzere iken yine bize gönderdiği 11 Şubat tarihli bir yazıda da şöyle diyordu: “*Hastahanenizin öteden beri askerî kasasından ödenmesi gereken iaşeye lüzumlu masraflarla, askerî memur ve sıhiye erleri maaşları için istenen nakit para (yani altın, gümüş) Sefer-i Kuvvet kasasında mevcut bulunmadığından çaresiz verilememiştir. Bunun için, Haşimi Hükümeti Başkumandanı Emir Ali Hazretlerine müracaat edildi. Müşariünileyh hazretleri bu hususta yardımı esirgemeyeceklerini vaad buyurmuşlardır. Binaenaleyh istenen para için müşariünileyh hazretlerine müracaatla, alınacak paraya karşılık kasa heyeti tarafından, Haşimi Hükümeti adına verilecek mazbata ile hastaların beslenmesine ve askerî sıhiye memurlarının Hicaz'a mahsus aylıklarının altın kısmının ve sıhiye erleri ile imkan dahilinde hastaların maaşlarının sarfına mezunsunuz.*”

MEDİNE'DE ÖKSÜZ KALMIŞTIK AMA?..

Artık Türk Kuvveti diye silahlı silahsız ne varsa hepsi gitmiş, bu mukaddes beldede Türklük adına iki yüz kadar hasta ve yaralı ile biz, yani üç hekim, bir eczacı ve idare amirleriyle benden oluşan Kızılay Heyeti kalmıştık. Bu kalış kolay şey değildi. Düne kadar devletimize asi, milletimize düşman bilerek âdeta lanet ettiğimiz insanlarla şimdi ister istemez elele verip, başbaşa çılaşacaktık. Medine şehrinin ortasındaki Darissürur binasında Anavatandan kalmış öksüzler gibi boynumuz бүkүlmüş, hatta çatımızın üstünde dalgalanan al sancağımızı da kendi elimizle indirip kabuğumuza çekilmişti

ama, her günkü işlerimiz için ve bu arada bilhassa su-
yumuzu, elektri imizi, erzakımızı sağlamak için artık
şehrin hâkimi olan Haşimi H k meti ile temasa mec-
burduk.  st m ze yüklenen bu ağır görevi nasıl yapa-
caktık? Heyet halinde toplanarak bu konuyu düşünür-
ken, bir de baktık ki, Haşimi H k meti Başkumanda-
nı Emir Ali Bey adına üç kişilik bir heyet, hastahaneye
bizi ziyarete geldi. Hepsi de Türkçe bilen ve katiyen bir
yabancılık tavrı takınmayan, aksine eski dostlarımız-
mış gibi davranan bu heyet, bize Emir Ali Bey’in sela-
mıyla şu mesajını getirdi:

*“Kızılay Heyeti, bir insanlık heyetidir. şefkat, merha-
met, yardım timsalidir. Bizim henüz böyle bir heyetimiz
mevcut değil. Türk Kızılayı bizden de şefkat ve yardımını
esirgememelidir. Zaten hepimiz Müslüman olduğumuz-
dan ayırımız gayrımız yoktur. Heyet de, tedavileri altın-
daki hastalarla burada misafirimizdirler. Onları bir mi-
safir olarak hoş tutmak ve her türlü ihtiyaçlarını tatmin
ile arzularını yerine getirmek bizim vazifemizdir.”*

Mesajını getiren heyetle, nasılsa hemen kaynaşmış-
tık. Buzlar çözülmüş, tereddüt ve endişeler s nm ş ve
bir ferahlık duymuştuk. Hele i lerinden birinin ikram
ettiğimiz kahveleri içerlerken: “Kaç senedir bu Türk
kahvesine hasretiz. Bizi bu mahrumiyete düşüren tali-
he k sk n z. Fakat olan olmuştur. Artık geçmişi unut-
mamız lazımdır. Yalnız bir kahvenin kırk yıllık hatırı
olduğunu unutmuyoruz. Kırk yıl da misafirimiz olsa-
nız, daima başımızın  st ndesiniz” deyişi havayı b s-
bütün ferahlatmıştı. Heyet giderken: “Ne gibi ihtiyaç-
larımız olduğunu” sormak nezaketini de göstererek, bu

konuda “daima isteklerimizi karşılamaya hazır olan” makamı da bildirdi.

Ertesi gün biz de heyet halinde, randevu alarak Emir Ali Bey’i ziyarette gittik. Yanında kardeşi Emir Abdullah da vardı. Hepimiz Kızılay üniformasını giymiş bulunuyorduk. Bizi büyük bir yakınlıkla, âdeta dostça karşıladılar. Arap usulü kahveler ikram ettiler. Aşağı yukarı mesajdaki sözleri tekrar ile bilhassa: “Hiçbir hususta ayrılık gayrılık duymamamız gerektiği” noktasında durdular. Ayrılırken: “Bugünden itibaren Kızılay Heyeti adına kendileriyle iş hususunda benim temasa memur olmam” kararlaştırıldı.

Bu vazifem, sonuna kadar devam etti.

İnsan tuhaftır ve insan hafızası nisyan ile maluldür. Emirlerle bu görüşüp anlaşmadan sonra, artık sanki hiçbir şey olmamış gibi Medine’de ve çarşı pazarda eskisi gibi serbestçe ve rahatça dolaşılıyor, yerlilere karışan Bedevilerle haşır-neşir oluyor ve herkesten aşırı derecede saygı görüyorduk.

MEDİNE BİRDENBİRE DEĞİŞİVERMİŞTİ

Muhasaradan kurtulan Medine şimdi, çölün dört bir tarafından akın akın gelen kadınlı erkekli kalabalıkla doluyordu. Bunlar arasında, Fahreddin Paşa’nın bir müddet önce “besleyemeyeceğiz” diye buradan Suriye’ye katile katile göndermiş olduğu eski Medineliler de vardı. Birçokları o zamanlar Suriye’de kalmamışlar, İstanbul’da ve İzmir’de filan bulunan akrabaları yanına gitmişler ve ora hayatına alışıp ısınmış olduklarından, şimdi Medine çarşı ve pazarı, bu gelenlerin ve hele

bunlar arasındaki Mekke ve Suriyeli tacirlerin getirdikleri çeşitli eşya ve yiyecek maddeleriyle bir fuara dönmüş bulunuyordu. Çünkü Medine'nin kupkuru çarşı ve pazarı şimdi, bize şaşkınlık veren bir zenginlikte kaynaşıp duruyordu. Yillardır yüzünü görmediğimiz Ananas konservelerinden, İsviçre çikolatalarına, bisküvilerine ve türlü türlü kolonyalarla, tuvalet sabunlarından tutun, Hint sadakorlarına, şallarına, İngiliz dürbünleriyle, gözlüklerine kadar her şey, ibadullah beğen beğendiğini al... Hele tamamıyla yabancı olduğu in-cik boncuk cinsinden süs eşyası işportaları doldurup taşıyordu. Medine'nin, hac zamanlarında bile bu kadar hareketli ve bereketli olduğu görülmemişti. Çünkü şimdi gelenlerin çoğu, bunca yıldır ziyaret edemedikleri Harem-i Şerife gidip Ravza-i Mutahhara'ya yüz sürmek isteğinde, bir kısmı ise ne de olsa boşalmış bu şehirde, ev bark ya da iş gücü sahibi olmak, hatta bağ bahçe edinmek sevdasında idi.

Medine'nin nüfusu bir hafta on gün içinde on misli artmıştı. Tek boş ev, boş dükkan kalmamıştı. Çölden gelenler arasında bazıları ise, sadece Fahri'nin bıraktığı şehirde ondan ne kaldıysa hepsini görmek merakında idiler.

Bir sabah iş için istasyona giderken, sağda, Fahreddin Paşadan kalan karargâh binası önünde kaynaşan bir kalabalık gördüm. Kılık kıyafetlerinden Şeyh oldukları anlaşılan birkaç kişinin arkasındaki bu Bedevi kalabalığı, Fahreddin Paşa'nın içinde yaşadığı binayı görmeye gelmişlerdi. Durdum, onları seyre daldım. Gerçekten de görülmeye değer bir manzara idi. Her Türk'üm diyenin göğsünü kabartacak bir manzara...

FAHRİ... FAHRİ...

İlk bakışta bir zamanlar Hac dönüşü İstanbul'a uğrayıp Eyüpsultan'ı ziyaret eden Buhara hacılarına benzeyebilirlerdi. Tıpkı onların Hazreti Eyüb'ün türbesi önündeki heyecanlı, son derece saygılı halleri ve sanki Fahreddin Paşa hâlâ içerde bulunuyormuş gibi, sesleri kısık, fısıltı halinde birbirlerine şurayı burayı göstererek:

“İşte bu kapıdan girermiş.”

“Bak, bak... Şu odada otururmuş.”

“Dışarı çıktı mı, kimse yanına yaklaşılamamış...”

“Boyu da, herkesten uzunmuş...”

“Atını bir sürdü mü, kimse yetişemezmiş...”

“Hecine de binermiş...”

“Yalnız Harem-i Şerife mutlaka yaya gidermiş... İmamlık ettiği olurmuş...”

“Sesi de çok güzelmiş... Bir Kur'an okurmuş ki... Ya selâm...”

“Arapça da bilirmiş... Bilmediği dil yokmuş...”

Deyip duruyor, fıldır fıldır dönen gözleriyle, Paşadan kalan ayak izlerini bile doya doya görmek isterlerken, hemen karşılarına çıkıverecekmiş gibi ileriye bir adım atmak cesaretini de gösteremiyorlardı. Hele karargâhın önünde bırakılmış duran eski otomobilini, içinde hâlâ kendisi bulunuyormuş gibi, sekiz on adım geriden selamlar vaziyette, ürkek bakışlarla birbirlerine gösterirlerken, biri “pöh” dese, nereye kaçacaklarını bilemez bir halde bulunuyorlardı.

“Fahri” korkusu ve saygısı bütün çölde hüküm sürüyordu. Su içerken ürken hayvanını: “Ne o, yalakta Fahri'yi mi gördün?” diye hırsıyla dürtten Bedeviler vardı. Bize gelip: “Söyleyin Allahaşkına, Fahri hakikaten git-

ti mi? Yoksa yine buralarda bir yerde mi bulunuyor?” diye yana yakıla soruşturanlar vardı. Fahri Paşa bir efsane kahramanı olmuştu. Öylesine ki, onun gibi cesur ve kahraman olmasını isteyen birçokları, yeni doğan çocuklarına Fahri adını veriyorlardı.

Bir gün Emir Abdullah'ın aracılığıyla bizi ziyarete gelen yaşlı başlı Mısırlı bir yazar, Fahreddin Paşa'nın hayatını incelemek isteğinde bulunduğunu ve bu maksatla Medine'ye geldiğini anlatarak: *“Türklerden tarih boyunca pekçok kahraman çıktığı bilinen bir gerçektir. Fakat biz Araplar, Fahreddin Paşa'yı Türk olmakla beraber, İslâmın da bir kahramanı olarak kabul ediyoruz. Ve İslâm âlemi bugün böyle bir kahramana, her zamandan fazla muhtaçtır. Müslümanlığın, bugün içinde bulunduğu çok zor durumdan kurtuluşu, ancak Fahreddin Paşa gibi özel bir şahsiyetin önderliği ile mümkündür”* demişti.

Sırası gelince anlatacağım vechile, İslâm şairi Mehmet Akif de, sonraları Paşa ile bir kerecik olsun tanışıp, görüşemediğini hayatının bir talihsizliği sayar ve şöyle derdi: “Benim Hicaz'a vazife ile gidişimden pek az sonra, o isyan kıyameti koptu. Ve bu kıyametle beraber, Fahreddin Paşa da doğdu. Talihsizlikle Hicaz'da göremediğim bu ikinci Plevne kahramanını, yazık ki daha sonraları da, o kadar özlediğim halde bir kerecik gözlerimden öpmeye muvaffak olamadım. Ve onun için yazmak istediklerim de nasıl oldu bilemiyorum, kafamdan ve ruhumdan bir türlü çıkıp kağıda dökülemedi.”

Ama Şair Akif'in, bir (Medine'yi ziyaret) şiiri vardır ki, (Peygamberimiz'in Gölgesindeki Son Türklerin) de

altına imza edebilecekleri bir değer taşıması bakımından, eşsizdir. Onu da ilerde, rahmetli Akif'in Medine'yi ziyaretini anlatırken kısaltarak olsun burada vermek isterim.

Bizim Medine'de, Haşimi Hükümeti idaresi altındaki çalışmalarımız altı ay kadar sürmüştü. Bu altı ay içinde bu hükümetten hiçbir zorluk görmediğimizden, elimizdeki hastalarla yaralıları normal şekilde, tedaviye devam etmiştik. İlk günü yapılmış olan anlaşma gereğince hastalarla efradın ve bizim muhtaç olduğumuz yiyecek, içecek maddeleriyle, para, bu hükümet tarafından her istediğimizde muntazaman veriliyor ve hiçbir işimize karışılmadan tamamen serbest bulunuyorduk.

Kızılay Umumi Merkezi vaktiyle bol miktarda göndermiş olduğu için her türlü ilacımız ve tıbbî levazımımız daha uzun müddet kalsak bile yeteri kadar vardı. Hatta Haşimi Hükümeti, kendi hastaları için ihtiyaç gördüğü bazı ilaçları bizden isteyip, alıyordu. Bu bakımdan bir sıkıntımız yoktu ama, bizi düşündüren en önemli mesele, "hastahanemizde yatmakta olan iki yüze yakın Mehmetçiğin tedavileri sonunda, ne olacakları" idi. Evvelce iyi olup da, sağlıklarına kavuşan arslanlarımızı, taburcu eder, kıtalarına gönderirdik. Ama şimdi, kıta mıtı kalmamış olduğundan, bunları kendi elimizle karşı tarafa, dolayısıyla İngilizlere teslim etmek gibi pek acı bir vazife yüklenmiş bulunuyorduk. Ve hasta yataklarında günden güne iyileşmekte oldukları halde, başlarına gelecek bu akıbeti düşündükçe, bütün bütün sarsılarak üzülen bu Mehmetçiklerin boyunlarını bükerek, gözlerimizin içine bakarak öyle bir "Bunca

fedakârlıklarla savaştıktan sonra, sonumuz bu mu olacaktı? Biz buraya esir olmaya mı geldik? değişleri vardı ki, yüreklerimizi yakıyordu. Fakat elimizden ne gelebilirdi? Talih bizi böylesine çetin bir işin içine sokmuştu. Bu Mehmetçikler arasında öyleleri vardı ki, topunun başında bir sürü yaralar aldığı halde, bir adım geri gitmemiş ve zorla getirilip yatırıldığı hastahaneden tekrar topunun başına kaçmıştı.

Öyleleri vardı ki, canlarını feda edercesine gösterdikleri kahramanlıklarla “Hamaset timsali” olmuşlardı.

Durun bunlardan birinin emsalsiz yiğitliğini bizzat Fahreddin Paşa’nın ağzından anlatayım: Paşa, Medine’den ayrılmazdan önce bunu, (Allah ve Peygamber böyle kahraman yetiştiren ana ve babalardan razı ve hoşnut olsun) diye bir “günlük emri”nde şöyle anlatmıştı:

“Ebunaan”da bulunan askerlerimiz demiryolunun muhafazası için Anter’e doğru üç devriye tertip etmişlerdir. En güneydeki bir numaralı devriye Belelli Hasan Hüseyin Onbaşı, iki numaralı devriye Nabluslu Nasıroğlu Mansur Çavuş’un ve üç numaralı devriye de Akhisarlı Mehmet Onbaşı’nın kumandasındadır. Elayaş’ta bulunan asi Abdullah’ın kolundan iki bin Bedevi, iki top, iki makineli tüfek ayrılarak, bir İngiliz Yarbayı’nın kumandası altında Ebunaan-Anter arasına yöneldi. Bunların maksadı bu iki noktayı vurmaktır. Toplarla tüfeklerin hayvanları susuzluk yüzünden yarı yolda kaldı. İngiliz kumandanı boş dönmek için demiryoluna yaklaştı. Gece yarısından iki saat kadar sonra Anter’deki kıtalarımızın, Akif Çavuş kumandasındaki postasına saldırdı.

Buradaki çarpışmada Kamil Onbaşı asilerden üçünü berttikten sonra şehit düştü. Bunun üzerine Belelli Hüseyin Onbaşı'nın üzerine yürümeye başladılar.

Hüseyin Onbaşı, atlı yaya birçok karaltının kendi üzerine ilerlemekte olduğunu ay ışığında farkedince, evvelce hazırlanmış siperlerde, bunları bekledi. Asiler epeyce yaklaşıncı, Hüseyin Onbaşı şiddetle ateşe başladı. Asiler pusuya düşünce durdular. Ve ateşle "Teslim olun!" diye bağışmaya başladılar. Aynı zamanda Hüseyin Onbaşı'nın yanını çevirmeye teşebbüs ettiler. Kahraman Onbaşı beş kişiden ibaret olan arkadaşlarına, ayakta dimdik durarak kumanda ediyor ve asilerin teslim bağışmalarına cevaben ateş püskürüyordu. Atlıların sol yanını çevirmeye teşebbüs ettiklerini görünce de şaşırmadı. Derhal ateşi onlar üzerine tevcih etti. Üç atlarını düşürdü. Atlıların tereddüdünden faydalanarak sol yanı gerisindeki kırk elli metre mesafedeki tepeciğe askerini sıçrattı. Ve asilerin üzerine oradan daha emniyetle ateşe devam etti. Bu esnada bir arkadaşı şehit olmuştu. Diğer bir arkadaşının da tüfeğinin iğnesi kırılmıştı. Tepeyi muhafaza için asilere karşı koymak, yalnız Hüseyin Onbaşı'nın emrindeki Maraşlı Ahmet oğlu Abdullah ile diğer üç ere kalmıştı.

Cephane bitti, imdat da henüz yetişmedi. Lâkin Hüseyin Onbaşı elindeki süngünün hakkını vermek istedi ise de asiler durmuş ilerlemiyor, yaklaşmıyor, bulundukları yerden şiddetle ateş ediyorlardı. Bu sebeple bu nazik zamanda, haklı olarak Mansur Çavuş'un bulunduğu yere doğru çekilmeye karar verdi.

Önünde, nisbeten zayıf nahif olan Bilecikli Ali, Maraşlı Abdullah, Bolvadinli Hüsnü'yü sevketti. Kendisi de

en ziyade güvendiği Maraşlı Mustafa ile dümdarlık vazifesini üstüne alarak çekilmeye başladı. Beş yüz metre kadar geri çekildiler.

Orada, altı erle imdatlarına koşan Nabluslu Mansur Çavuş'a rastgeldiler. Derhal yüz geri ederek, ilerleyen düşmana yayılım ateşi yapmaya başladılar. Bu ateş, düşmanı şaşırttı, durdurdu. Ve "ölüyoruz" diye feryada başladı. Ateşlerini de zayıflattı. Düşman şimdi bir taraftan çekiliyor, âdeta kaçıyordu. Mansur Çavuş da artık er meydanının kahramanı oluyordu.

Ortalık ağarmaya başlayınca düşmanın kaçtığı farkediliyordu. Mansur Çavuş bu durumda takibe ve araziye taramaya karar verdi. Bu sırada Mülâzim (Teğmen) Cafer Efendi bir imdat kuvvetiyle yetişti. Vaziyeti anlamak için Mansur Çavuş'u durdurdu. Fakat Mansur Çavuş Bedevileri himaye etmek üzere birkaç yüz metre ileride bir yarık içinde gizlenmiş olan silahlıları görebilmişti. Bunları def etmek için tekrar çarpışmaya başladı. Mansur Çavuş'un ateşi bunlardan üçünü gebertmiş ve birini ağır yaralamış olmakla, o yarık içinden ayağa kalkarak mendil sallayan kim varsa hepsi silahlarını yere atarak teslim oldular. Mansur Çavuş bu teslim olan Mısırlı Subaylardan Abdülmuhsin ile beş Mısırlı erin hayatlarını, Türk askerliği adına bağışlayarak, hepsini getirdi. Kumandanına teslim etti. Allah ve Peygamber, böyle kahraman evlat yetiştiren ana ve babalardan razı ve hoşnut olsun."

İŞTE BU EMSALSİZ KAHRAMANLARDAN BAZILARI

Hastahanemizde yatmakta olanlar arasında, işte böyle Fahreddin Paşa'nın, kahramanlıklarını öğdüğü nice Mehmetçikler vardı ki, hastalıklarına, yaralarına ve dermansızlıklarına rağmen, yine de kıtalarında toplanın, tüfeklerinin başına dönmekten başka bir şey düşünmeyerek, esaret denen şeyin lafını bile ettirmiyorlardı. Bunları, başa gelen felaketi kabul ettirerek, avutmak için ne yapacağımızı bilemiyorduk. Hele içlerinde uzunca bir hastalık devrinden sonra kendine gelip de gözlerini açınca, olup bitenleri arkadaşlarından öğrenir öğrenmez âdeta beyninden vurulmuş gibi: "Hayır, yalan söylüyorsunuz. Fahri Paşa teslim olamaz. Al sancağı Haremi Şerif'den kendi eliyle indiremez... Yalan. Yalan!.." diye tepki göstererek, çılgına dönenler vardı ki, doktorlar bunların başından ayrılamıyorlardı. Mesela Antakyalı henüz yirmi üç yaşlarında Ali oğlu Mustafa adlı bir topçu eri vardı, sabahlara kadar: "Bırakın beni kıtama gideyim!.. Arkadaşlarım beni bekliyor. Bırakın topumun başına gideyim!.." diye feryat ede ede üstünü başını yırtıyor, bir türlü teskin edilemiyordu.

Bir Eskişehirli Ahmet oğlu Ali vardı, bütün gün tesbihini çeke çeke, Mantehli bataryasını sayıklayarak, "Ben oradan başka bir yerde yaşayamam" diye ağzına bir lokma yemek koymuyor, verilen ilaçları almıyor, yanına gelen doktorlara bile isyan ederek: "Siz Müslüman değil misiniz? Allah'dan korkunuz yok mu? Bırakın beni vazifemin başına gideyim. Paşanın elini öpeyim. Düşmanımla çarpışayım. Haydi, haydi bırakın... Günaha girmeyin!" diye bar bar bağıırıyordu.

Ve bir Bilecikli Halil oğlu Meco isimli gencecik jandarma eri vardı. Henüz iyileşmemiş olduğu halde, ya-

tağında yatmak istemiyor. Doktorların bütün tenbihlerine rağmen ayakta, koğuşun içinde oradan oraya gidecek, yataklarındaki hasta arkadaşlarına: “Kalkın, haydi siz de kalkın!.. Neredeyse Paşa gelecek... Hazır olun!.. Anamız bizi yatmak için mi doğurdu... Uykunun zamanı değil... Er meydanı dururken, avratlar gibi yatılmaz... Silah başına arkadaşlar!..” diye ne yatmayı, ne oturmayı kabul ediyor, kıtasına kavuşmak için fırsat arıyordu. Hangi kıta?.. Bunlara işte bunu anlatmak mümkün olmuyordu. Cephelerden hasta veya yaralı olarak getirilmişler, iyileşir gibi olunca, yine oralara dönmekten başka bir şey düşünmüyorlardı.

Kaçmamalarını sağlamak için her türlü tedbirleri almış olduğumuz halde, yine içimiz rahat değildi. Kaçıp da nereye gideceklerdi?

Fahreddin Paşa'nın karargâhında vazifeli iken hastalanıp da yatmış bir İzmitli Osman oğlu Ramazan isimli er vardı. Bazı arkadaşlarını kandırarak kaçmaya teşebbüs etmişlerdi. Tam kaçarlarken yakalanıp da sorguya çekildikleri zaman verdiği ifadeye bakın:

“Bu hasta halinle nereye kaçıyorsun?”

“Efendim iki aydır yatıyorum. Artık yeter... Fazlası erkeklige yakışmaz. Biz buraya milletin ekmeğini boşu boşuna oturarak yemeğe gelmedik.”

“Peki ama kaçıp da nereye gidecektin?”

“Yine karargâhıma gidecektim...”

“Evlâdım, olan biteni biliyorsun. Karargâh filan kalmadı... Paşa da Medine'den ayrıldı...”

Yalan efendim, yalan... Öyle şey olmaz. Nasıl ayrılır? Burayı bırakıp da nereye gider?..

Doğruluğunu iyice anlatmak için söylenenlerin hepsini dinledikten sonra ağlamaya başlayan Osman oğlu Ramazan'ın, göz yaşlarını sile sile son sözleri şu oluyor:

“Vah, bu da mı başımıza gelecekti? Öyle ise, kaçır Medine’de bir yere saklanırım. Fahreddin Paşa, nasıl olsa bir gün yine buraya gelecektir. O gelinceye kadar onu beklerim... Aç, susuz da kalsam, yine beklerim... Ama esir olmam...”

GAZİ MEHMETÇİKLERİN SON ZİYARETLERİ

Bir gün, bu iyileşmek üzere olan hasta ve yaralılarından bazıları, yalvara yakara Harem-i Şerif’e giderek Ravza-i Mutahhara’yı ziyaretle, Cuma namazını orada kılmak istediklerini söylediler. Böyle bir isteği yerine getirmek, bizim elimizde değildi. Çünkü bunların hepsi resmen (esir) sayıldığından hastahane kapısından bir adım bile dışarı çıkamazlardı. Muhafazalarına biz memurduk. Fakat: “Ne olursunuz, bir çaresini bulun!.. Bir kerecik olsun gidelim. Allah rızası için bir yolunu bulun!..” diye sızlana sızlana o kadar yanıp yakıldılar ki, nihayet Emanet Karargâhına giderek, işi onlara açıp, bir çare aramayı düşündük. Onlarla temasa memur olduğum için bu vazife de bana düştü. Emanet Karargâhında Emir Abdullah’ı buldum. Her zamanki gibi beni, büyük bir iltifat ve nezaketle karşılayan Emir Abdullah’a işi anlattınca:

— Ne demek efendim, bir Müslüman olarak böyle bir talebi, nasıl kabul etmemezlik edebiliriz? Hayhay!.. Pekâlâ ziyaret edebilirler,” dedikten sonra, esirlik duru-

munu da dikkat nazarına alarak, usulen gereken tedbirleri hemen alacaklarını ve ona göre tesbit edilecek günü bize bildireceklerini vaadetti.

Nihayet gün tesbit edildi. Böylece, yürüyebilecek halde bulunan yirmi kadar hasta ve yaralı, kendilerine mümkün olduğu kadar hissettirilmeyecek silahsız muhafızların nezareti altında, Harem-i Şerif'e gönderildi. Başlarında Hastahane İmamı, Konyalı İshak Hocaefendi de vardı.

Kimi koltuk değneğine dayanarak, kimi arkadaşının koluna girerek, Harem-i Şerif'e girip Ravza-i Mutahhara'yı ziyaret eden bu son Türk kafilesi, alınan tedbirlere rağmen, yerli halkça, hatta Bedevilerce öylesine bir heyecan, sevgi ve saygı ile karşılanmış ve o kadar kardeşçe bağıra basılmıştı ki tarif edilemez. Mehmetçiklerimizi, bağırklarına basarak Fahri'den kalan bir yadigâr diye seve okşaya nasıl izaz edeceklerini bilmeyen Araplar, Cuma namazını hep beraber kıldıktan sonra, illâ yemeği de beraber yiyeceğiz diye o kadar ısrar etmişlerdi ki, başta –yine Cuma namazını orada kılan Emir Abdullah olmak üzere– bütün Haşimîler, “Hayır olmaz” demek şöyle dursun, gözleri yaşararak muvafakat etmekten başka bir şey yapamamışlardı.

Gazi Mehmetçikler bu suretle, izaz ve ikram edildikten sonra, hastahaneye dönerlerken, onlardan bir türlü ayrılmak istemeyen büyük ve heyecanlı bir kalabalıkla çevrilmiş bulunuyorlardı. Bu manzarayı gören Emir Abdullah, ertesi günkü bir görüşmemizde bana:

“Beyefendi demişti, işte gördünüz, Müslümanlık öyle bir bağdır ki, bunu kimse koparamaz. Hele Türklerle bizi

birbirimize bağlayan bu bağın, artık kıymetini bilmeliyiz. Ve inşallah bileceğiz.”

O gün, Emir Abdullah'ın bu sözüne karşı, durum gereği, yazık ki, “İyi ama Emir Hazretleri, bu bağın kıymetini bilememiş olanlar kimlerdir? Herhalde bütün tarih boyunca bu bağın kıymetini Türklerden çok bilen ve bu uğurda durmadan kan döken başka kimse olmamıştır.” deyip de, nihayet aklının başına geldiğini hatırlatamamışımdır ama, daha sonraları –görüreceği veçhile– Allah’a şükür bunu yapabilmişimdir.

İNANILMAYACAK BİR OLAY

Yukarıda hastahanemiz imamı Konyalı İshak Hocaefendi'den bahsetmiştim. Bu hocaefendi, Medine'ye yıllarca evvel Hacca gelmiş, hacdan sonra da mücavir olarak burada yerleşmiş, elli yaşlarında sessiz sedasız namazında niyazında bir vatansever din adamı idi ki, bizim her işimize fisebilillâh canla başla koşardı. En sıkıntılı zamanlarda bolluk ve ferahlık içindeymişiz gibi, bir iyimserlik örneği halinde güler yüzle herkesin maneviyatını kuvvetlendirir, ağır hastaların başlarında bir teselli meleği haline gelir, morali bozulanlara güç, kuvvet ve ümit aşılmasını bilir olmakla beraber, son derece halim, selim ve mütevazi bir hoca idi. Meğer üstelik keramet sahibi de imiş ki, o da ancak şu anlatacağım olayla meydana çıkmıştı.

Hastahaneye bir akşam üstü, kolları sımsıkı bağlı olduğu halde, iki üç kişinin güç zaptettiği bir deli getirdiler. Künyesine göre, otuz yaşında Aclun doğumlu ve mantelli topçu onbaşı olan bu hastanın adı da Ah-

med oğlu Gazzavi idi. Bir çarpışma anında topunun başında, nedense birdenbire aklını kaybetmişti. Kıtasından gönderilen yazıda: “Arapçadan başka dil bilmediği ve pek cesur ve kahraman bir onbaşı olduğu” bildiriliyordu. Bize o güne kadar böyle bir hasta getirilmemişti. Esasen hastahanemizde bu gibi hastalıkların uzmanı bir doktor da yoktu. Buna rağmen, gereken bütün tedbirler alınarak, Gazzavi Onbaşı, pencereleri demir parmaklıklı bir odaya, yine öyle bağlı olarak kondu.

Sakinleşmesi için iğneler yapıldı. İlaçlar, güçlü kuvvetli hasta bakıcı verildi. Gazzavi Onbaşı doktorların ihtimamiyle sekiz on günde sakinleşti. Uslu akıllı bir çocuk haline geldi ama, hafıza namına bir şey kalmamıştı. Ve konuşmuyordu. Yanına verilen kendi gibi Arap ve hemşerisi bir çavuşla bile konuşmuyor, nedense, ne sorulsa bön bön bakarak, başını sallamaktan başka bir şey yapamıyordu. Bu durumda onu, doktorların tavsiyesiyle, çavuşun odasında hazırlanan bir yatağa yatırdık. Geceleri burada çavuşun misafiri oluyor, gündüzleri de, sağ elinde sımsıkı tuttuğu sopasıyla hiç kimseye dokunmadan bahçede serbest dolaşıyordu. Hatta bazen çavuşun münasip gördüğü şekilde şurada burada nöbet tutar gibi bekçilik ediyordu. Böylece günler geçti. Gazzavi Onbaşı bu haliyle, herkesin sevgilisi haline gelmişti. Herkese gülümsüyor, işaretle verilen sözleri dinliyor, ne verirlerse yiyor, ama dünyadan habersiz, hafızadan tamamıyla yoksun bir dilsiz ve sağır olarak kalmıştı. Doktorlar bunu iyi edebilmek ümidini kaybetmişlerdi. İşte bu sırada, bir sabah, bizim imam İshak Hoca, süklüm püklüm odama geldi. Ellerini uğuşturarak:

“Beyim müsade buyurursanız size bir ricada bulunacağım. Şu Gazzavi Onbaşı için...” diye başladı ve doktorlara katiyen haber vermemek şartıyla kendisine izin verirsem, bu herkesin pek sevdiği zavallı adamı, iyi edebileceğini söyledi.

Ben o zaman heyetimizin tek sakallı, eli tesbihli ve namazlarını çoğunlukla Harem-i Şerif’de kılan bir azası olarak kendisi ile her hususta iyice anlaşmış bir kimse olduğumdan, imamefendi şimdi, “Peki ama nasıl?” sorumu da, olanca açık yüreklilikle şöyle cevaplandırıyordu:

“Sizin ‘peki’ demeniz yeter beyim. Yeterki doktorlara bir şey demeyin. Benim yapacağım şey de gayet basit... Küçük bir muska yazacağım. Bunu, hemşehrisi çavuş vasıtasıyla, başındaki takkenin incecik sarığının bir kıvrımına koyduracağım... Yapacağım şey bundan ibaret...”

Gazzavi, hemşehrisi çavuşa pek bağlı ve âdeta kardeş gibi yakınlık duyduğundan, onun düzeltir gibi sarığına bir şey koyduğunun farkına bile varmaz.”

“Dur bakalım...” dedim. Çavuşu çağırttım. O da beni pek sever ve sayardı. İmam Efendinin söylediğini anlattım. Evvela “doktorlar duyarsa” diye bir tereddüt etti. Sonra, “yaparız, zaten Gazzavi’nin her sabah takkesini, sarığını ben düzeltirim. Traşını bile benden başkasına yaptırmaz...” diye razı oldu. Gittiler. Ertesi sabah, tam işe başlayacağımız sırada aşağıda bir gürültü koptu. Koşarak odama gelenler: “Efendim, Gazzavi gidiyor, yere yuvarlandı, depreniyor.” diye bağırıyorlardı. Hemen aşağı indim. Doktorlar da yetişmişlerdi. Gazza-

vi sırtüstü yuvarlanmış olduğu taşlıkta, müthiş bir sara-ya tutulmuş gibi, sarsıla sarsıla ha gitti, ha gidiyor durumda idi. “Ne oldu, ne oldu?” soruşturmaları arasında, hemen iğneler yapılarak, yatağa götürülürken, çavuşun manalı bakışından, muskanın konduğunu anlamıştım. Doktorlara hiçbir şey hissettirmeden, içimden: “eyvah, ne yaptık?” derken bir muskanın böylesine etki yapacağına da pek akıl erdiremiyordum. O gece sofrada, arkadaşlar arasında hep bu olay konuşuldu. Ne olmuştu Gazzavi’ye? Durup dururken, böyle yıldırımla vurulmuş gibi olmasının sebebi neydi? Her kafadan bir ses çıkıyordu. Kimi, belki havadandır, kimi: “Belki midesine dokunacak bir şey yemiştir.” Kimi: “Sakın eline geçen rastgele bir ilacı içmiş olmasın” derken, “Bu gibi hastalıklarda böyle şeylerin olağan olduğunu” söyleyenler de vardı. Ben ise, o anda nasıl renkten renge girişimin farkına varılacağından korkarak süt dökmüş kedi gibi sessiz sedasız, büzülmüş duruyordum. Bereket versin ki, Gazzavi, o geçirdiği nöbetten sonra yatırıldığı yatakta uykuya dalmıştı. Doktorlar, durumunda endişe edilecek bir cihet olmadığını söylüyorlardı.

Fakat ertesi sabah baktım imam efendi yine karşımda... Bir gölge gibi sessiz, süzülerek odaya giriyor. Göz göze gelir gelmez:

“Ne yaptın a imam efendi? Nedir bu?” değişimi duymamış gibi, ağır ağır masama doğru ilerledi. Ve gözlerinden yaşlar aka aka ellerimi öpmek istedi. Kendinden geçmiş bir hali vardı.

“Gel otur şuraya!.. Ne oldu, ne yaptın?” diye karşımdaki sandalyede yer gösterdim.

Bir müddet öyle hiç sesini çıkarmadan önüne bakarak durdu. Ben sorumu tekrar ederek: “Adamı iyi edeceğimiz derken, ahirete yolcu edersek günah değil mi?” deyişim üzerine, dua eder gibi dudaklarını kıpırdatacak, hafifçe başını kaldırdı. Ve titrek bir sesle: “Beyciğim dedi, burada bütün bu hastahane camiası içinde, benim gibi bir acizi insan yerine koyarak anlayan bir siz varsınız. Emrinizde bulunduğum iki senelik zaman içinde benim en büyük mazhariyetim budur. Allah-u Teâlâ şahittir ki, şu anda öl deseniz, bir an bile tereddüt etmeden ölürüm. İşte bu mecburiyetle sizden ellerinizi öperek ve vicdanınıza sığınarak istirham ediyorum: Müsade buyurun, yaptığımı tekrar edeyim” deyince birdenbire, itiraf ederim ki, Hoca’nın da Gazzavi gibi aklını oynattığına hükmettim.

“Ne diyorsun İmam Efendi? Yaptığını tekrar mı? Zavallı hastaya ne kasdin var?”

“Huzuru Nebevi’de kasem ederim ki, zavallı hastayı, sıhhatine kavuşturmaktan başka maksadım yok.”

“İmam Efendi, İmam Efendi, kendine gel!.. İlk teşebbüsle olanı gördük. Adamcağızı doktorlar zor kurtardılar...”

“Kurtarmadılar beyciğim, kurtarmadılar. Onu Allah’ın izniyle asıl biz kurtaracağız!”

İçimden, “Hoca gerçekten de sapıtmış...” derken yüzüne dikkatle bakıyorum. O kadar kesin konuşuyordu ki, “Haydi sen biraz istirahat et, herhalde yorgunsun, biraz dinlen” diyemedim.

“Peki madem ki ısrar ediyorsun, bir düşünelim”, dedim.

O hâlâ yalvarıyordu:

“Düşünmeye hacet yok beyciğim. Sıcağı sıcağına işimizi bitirelim. Hiç düşünmeyin, merak da etmeyin.”

“Yani adamcağızı bir an evvel öbür dünyaya gönderelim, öyle mi?”

“Hayır beyciğim... Siz mücade buyurun, eğer nihayet iki üç gün içinde Gazzavi Onbaşı, sağlık ve afiyetine tamamen kavuşmuş çıkmazsa, boynum kıldan incedir, beni Divan-ı Harbe sevkedin.”

Allah Allah, ne yapacağız şimdi? Bir düşünceye daldım, zavallı Gazzavi bugünkü haliyle zaten ayakta dolaşan bir ölüden farksızdı. İmam Efendi’nin dediğini yapar da adamcağızı iyi edemezsek, ne kaybetmiş olurduk? Ama bir de iyi olması ihtimali vardı. İmam Efendi’nin bir bildiği olması ihtimalini de yabana atmak gerekti. Yüzde on, yirmi ihtimal de olsa, yine kâr değil miydi? Bir hayli düşündüm, nihayet Hocaya:

“Bak İmam Efendi, dedim. Biliyorsun ki ben mûtekit bir adamım. Onun için teklifini ceffel kalem reddetmiyorum. Yalnız sen de bir iyice düşün, sonu kötüye varacak bir işin günahını hesap et. Ondan sonra vereceğin kararı bana bildir.”

“Emin olun beyciğim, düşünüleceği kadar düşünerek buraya geldim. Bütün günah, benim boynumadır. Hiç tereddüt buyurmayın... Allah’ın izniyle her şey yolunda gidecektir. Emin olun, emin olun... Allah büyüktür!..

“Peki haydi ne yapacaksan yap... Allah yardımcın olsun!..”

İmam efendi, sevinçle yerinden kalkarak, boynuma sarılmak istercesine bir heyecanla gözlerimin içine baka baka, bir müddet durdu:

“Bugün perşembe, siz yalnız dua edin. İnşallah Cuma sabahı gün doğarken bu aciz kulunuzu hatırlayın beyciğim, hatırlayın” diyerek zorla ellerime sarıldı ve sessizce çıkıp gitti.

Hoca sapıtmış veya sapıtmamış olabilir, ama artık Allah’a tevekkülünden başka yapacak şey yoktu.

Evet, “Allah’a tevekkül edenin yaveri haktır” hep böyle diyerek âdeta dakikaları sayıyordum. Saya saya o akşamı, yani perşembe akşamını getirdik. Harem-i Şerif minarelerinde, akşam ezanı okunuyordu. Bizim imam efendi de herhalde, her akşam olduğu gibi, hastahanedeki cemaatine akşam namazı kıldırıyordu. Derken, odama inzibat subayımız Fethi pürtelaş girdi:

“Koş, koş!.. Git aşağıya bak... Gazzavi...” der demez üst tarafını beklemeden hemen yerimden fırladım.

Aşağıda yine aynı manzara... Aynı kalabalık... Ve Gazzavi yine tıpkı birkaç gün önceki gibi yere serilmiş deprenip duruyor. Doktorlar yine etrafında...

Hay Allah... Hani kurtulacaktı? Hani iyi olacaktı? Cuma sabahı ama, şu hale bakın, Cuma’nın gelişi, şimdiden belli olmadı mı? Nerededir bu İmam Efendi? Kimseye de soramıyorum. Bir suçlu gibi doktorlarla gözgöze gelmekten çekiniyorum.

Meğer bu defaki kriz ilkinden daha şiddetli olmuş... Bir ara bir bahane ile su deposunu yoklamaya giderken çavuşu çağırttım. Malûm ya çavuş da suç ortağımız. “Ne oldu?” dememe kalmadan, kulağıma fısıldadı:

“Çok fena oldu. Tam imam efendinin verdiği muskayı gizlice yerleştirip takkesini başına koydum. O anda şöyle bir sarsıldı ve yıldırımla vurulmuş gibi, yuvarlan-

dı. Taşlıkta sanki ölüyor, öldü sandım. Geçen seferki de böyle olmuştu ama, bugünkü yıkılış pek müthişti. Öyle düştü ki, kafası patlayacak sandım. Aman beyim, artık yeter, bir daha derse, sakın imam efendiye izin verme... Bizi günaha sokacak... Delimi ne bu imam...”

İmam Efendi’yi olaydan sonra görüp görmediğini sordum.

“Görünür mü hiç?.. Yapacağını yaptıktan sonra sıvıştı, kimbilir nereye gitti. Ben de onu bir şey sanırdım. Meğer boşmuş...”

İmam Efendi meydanda yok. Olsa da zaten ne olacak. Şimdi bütün derdimiz, doktorlara bir şey duyurmamak...

O akşam sofrada yine bu mesele konuşulurken ne olur ne olmaz endişesiyle başımın ağrıdığından bahisle kalkıp odama çekildim. Bir de uyku ilacı alarak, yatıp kaldım. Sabah ezanı gözümü açınca, müthiş bir sıkıntı içindeydim. İçim içime sığmıyordu. İmama uyup, kötü bir iş yapmış olmanın vicdan azabı ile kıvranıyordum. Ya adamcağıza bir şey olduysa. Veya olursa? Lâkin bir taraftan da, bu muskanın bir adamı bu hale getirmesini kafam almıyor, huzurum kaçıyordu. Bu halde zoraki bir gayretle hazırlanıp odamdan çıkarak, kahvaltı masasındaki arkadaşlarla buluştum. Biz Kızılay Heyeti, hastahanemizin tam karşısındaki büyük bir evde ikamet ediyor, yemeklerimizi de orada yiyorduk. Her sabah burada, hep birlikte kahvaltı ettikten sonra, yine heyet halinde hastahaneye giderdik. Kahvaltı esnasında günümüzün Cuma olduğunu hatırlayarak, kendi kendime: “Hey koca İmam Efendi... Hani Cuma saba-

hı şöyle olacaktı, böyle olacaktı... Attın mı palavrayı?” diyerek öylesine üzülyordum ki, arkadaşlar baş ağrımın geçmediğini sanarak, bir takım haplar yutturdular.

Ve kalktık. Hastahanenin yolunu tuttuk. Tam kapıya yaklaşınca, bir de baktık ki, Gazzavi orada, bir nöbetçi gibi ayakta, dimdik duruyor. Arkasında duran Çavuş gülümseyerek bize elleriyle: “İyileşti. Sakın bozmayın!..” işaretleri veriyor.

Gazzavi’nin bakışları bile değişmişti. İlk defa askerce selam duruyordu. En önde giden Başhekimimiz Doktor Seyfeddin Bey, bu değişikliği görünce, Çavuşun da ikazlarına uyararak, Gazzavi’nin çenesini okşayarak, Arapça:

“Nasılsın, iyisin inşallah?” deyince, onun gayet tabii ve şimdiye kadar göremediğimiz bir halle:

“Hamdolsun beyim. Siz de iyisiniz inşallah?” dedişi hepimizi hayretler içinde bıraktı. Başhekimden sonra, biz de ayrı ayrı hatırını sorduk. Ve gördük ki Gazzavi artık sağlığa kavuşmuştur. Bu bir mucize idi. Doktorlar da bunu, böyle kabul ediyorlardı. Yukarıya çıkınca, herkes işini gücünü bıraktı, bu mucizeyi çözmeye çalıştı. Evvela, Çavuşu çağırttık. Bunun nasıl böyle olduğunu ondan dinleyecektik. Çavuş şöyle anlattı:

“O yuvarlanıştan sonra, yapılan iğnelerle yatırdığımız yatağında yine bir saatten fazla ağzından köpükler saça saça sarsıldı, durdu ama, gece yarısına doğru sessizce baktım, uyuyor. Ben de yatağıma yattım. Dalmış uyumuşum. Her ihtimale karşı odamızın kapısına birisini bekçi oturtmuştum. Bir ara nöbetçi hasta bakıcılardan biri gelmiş, kapıdakine, Gazzavi’nin vaziyeti-

ni sormuş. Bakmışlar öyle derin uykuda olduğunu görmüşler. Seslenmemişler... Fakat sabaha karşı Gazzavi uyanmış, kapıyı açmış, orada oturanı dürtmüş, hiçbir şey söylemeden uzun uzun yüzüne bakmış, işte ne ol-duysa, ondan sonra oldu efendim. Omuzumun okşanışıyla uyandım, baktım. Gazzavi... Bu sefer yanaklarımı okşayarak, yatağımın kenarına ilişti: “Kalk ya Hayyu (kardeşim)” diye nefes nefese bir şeyler söylüyor. Uyku sersemliği ile rüya görüyorum sandım. Hemen yataktan kalktım. Büyük lambayı yaktım. Derhal anladım ki, Gazzavi iyi olmuş... “Nasılsın?” dedim. “Çok şükür iyiyim” diye kocaman sarıklı, nur yüzlü ve ak sakallı birinin: “Kalk oğul kalk ve Allah’a şükret!” diye sırtını sıvayarak kendisini uyandırdığını anlattı. Şaşıtm kaldım. Fakat kendisine hiçbir şey hissettirmemek için, “Tabii iyisin. Geçmiş olsun” dedim. Oturduk, bir müddet konuştuk. Başına gelenlerin hiçbirini bilmiyor, iki üç gün hasta yatmış olduğunu sanıyor. Ben de bozmadım.”

Çavuşun verdiği bu bilgiden sonra Gazzavi bir muayeneden geçirildi. Durumu uzun uzadıya incelendi ve görüldü ki, akli tamamıyla başındadır. Top başında aklını kaybettiği gün, sanki dündür. Hasta yattığı müddet zarfında hafızasını kaybetmişken, şimdi bütün hareketleriyle normaldir. Her şeyi, bütün geçmişini güzelce hatırlıyor. Gayet güzel konuşuyor. Evini, ailesini, çocuğunu ve onlardan son –yani hastalanmadan önce– almış olduğu mektupta neler yazılı olduğunu ve hastahaneye geldiği gün cebinde kaç para ve neler bulunduğunu mükemmelen biliyor. Bir kelime ile kendisini nasılsa bir gün hastalanıverip ertesi gün iyileş-

miş normal bir adam sanıyor. Her haliyle de bunu gösteriyor. Şimdi gelin de bizim İmam Efendiyi aramayın. Cuma sabahı... Evet işte bu sabah doğan güneş ve işte Gazzavi Onbaşı...

Buna ne demeli? Bu mucizeyi nasıl izah etmeli?

Bunu sonraları birçok, mevkileri ve kafaları itibarıyla (izah edebilmeleri gereken) kimselere sordum. Hatta bir defasında Kahire’de bulunurken El ezher Külliyesi Rektörü yani (Şeyhler şeyhi) ile görüşürken de anlattım. Herkes bir şey söyledi. Herkes kendine göre izaha çalıştı. Kimi inanmaz göründü. Gözlerimle görmemiş olsaydım, belki ben de inanmazdım. Benim gibi olaya şahit olan arkadaşlardan hamdolsun sağ olanlar da vardır. Netice şu ki, bu inanç ve iman sahibi her insanın, uzun uzun düşünerek izahını kendi vicdanında, kendi ruhunda sezip bulacağı bir olaydır.

MEDİNE’DEKİ KERAMET SAHİPLERİ

Bir de şunu anlatayım: Yine Fahreddin Paşa’nın Medine’den ayrılışından bir müddet önceydi, bir iş için gittiğim karargâhta, o zamanlar (tayyareci) dediğimiz havacı arkadaşlara rastgeldim. Şuradan buradan konuşurken o günlerde ellerine yeni geçen bir keşif uçağıyla, sabahları yarımşar saat talim uçuşu yaptıklarını, istersem beni de uçurabileceklerini söylediler. O güne kadar hiç uçağa binmemiştim. Hem uçağa binmek, hem de Medine’yi havadan seyretmek bana pek çekici geldi. Teşekkür ederek, teklifi kabul ettim. Ve ertesi sabah, saat yedide karargâh önünde bulunacak arabayla hava alanına gitmem kararlaştırıldı. Havacı arkadaşlar-

dan ayrıldıktan sonra, hastahaneye dönerken, çarşıda, Buharalı mücavirlerden tesbihci Molla Abdüsselâm'ın dükkanına uğradım. Daha evvel, İstanbul'da da tesbihcilik yapmış olan bu molla, hoş sohbetliliğiyle hepimize kendisini sevdirmiş pek güler yüzlü oldukça da bilgin bir ihtiyardı. Çarşıya çıkışlarımızda mutlaka ona uğrar, kendi eliyle pişirdiği kahvesini içer, tatlı dilini dinlerdik. O gün yanında, kendinden ihtiyar ve (hocam) dediği bir başka Buharalı da vardı. Kahvelerimizi içerken yeni tanıştığım Buharalı Hoca meğer "gaipten haber veren" bir zatmış. Molla Abdüsselâm'ın dediğine göre, adamın gözlerinin içine bakarak ve daha bilmem neler yaparak verdiği haberler her zaman doğru çıkarmış. Medine'de, bu işte benzeri yokmuş. Ben işi şakaya dö-
kerek:

"Yani fal mı?" dedim. Gülüştük ama, hoş adamlar, alınmadılar. Bizim Molla yine tatlı tatlı gülümseyerek:

"Siz İstanbullular, bilirim, böyle şeylere pek inanmazsınız. Ama, yine sizin tabirinizle 'tecrübesi bedava...' " deyince, sordum:

"Peki, tecrübe için ne yapmam lazım?"

"Hiç... Şöyle bir yüzüne bakın... Bir iki dakikacık..."

"Hayhay..." diye durdum. Hoca baktı, baktı. Sonra gözlerini yumarak, kendi içine kapandı. Ve yine kendi kendine konuşur gibi:

"Yarın sabah işinizin başından katiyen ayrılmayacaksınız. Bir haber bekleyeceksiniz... Sizi şahsen sevin-
direcek bir haber."

Falcılığın böylesini görmemiştim. Önem vermedim.

“Bu kadar mı?”

“Evet görünen bu kadardır.”

Medine’de, insanı sevindirecek şey, ancak İstanbul’dan alınan mektuptur. Onu da böyle bekleme-ye hacet yoktur. Postaneye geldi mi, müvezzi getirir. Mutlaka bahşişini almak için getirir.

Ertesi sabah, erkenden karargâha gitmek üzere hastahaneden çıkarken, Başhekim çağırttı. Acele bir iş varmış, onu konuştuk. Konuşma biraz uzun sürdü. Tam çıkarken saate baktım ki, yedi buçuğu geçiyor. “Eyvah dedim, arabayı kaçırdık, uçamayacağım.” Üzüldüm, kısmet değilmiş, bir başka gün giderim, sağlık olsun... derken, bir saat kadar sonra şu haber duyuldu:

“Talim uçuşuna çıkan uçak, düşmüş, pilotla yanındakiler şehit olmuşlar.”

Evet falın böylesini görmemiştim.

Şehit olan arkadaşlar için rahmetler dileyerek birbirimizi taziye ederken, ben kurtuluşumu neye borçlu olduğumu düşünüyordum. Tam vaktinde arabaya binmek üzere karargâha giderken, Başhekim Doktor Seyfeddin, beni alelacele çağırtmamış olsaydı, hiç şüphesiz şimdi şehit olanlar arasında bulunacaktım. Bunun böyle olacağını Buharalı mücavir hoca bilmişti. Hangi kuvvet, hangi kudret ona bunu bildirmişti? Yoksa, beni tam sonu ölüme varan bir yola çıkarken başhekime çağırttıran da, böyle bizim aklımızın ermediği, kafamızın almadığı bir esrarengiz kuvvet ve kudret mi idi? Buna bazıları belki, “Adam sen de... Tesadüf...” diyebilirler ama, ben diyemiyorum. Çünkü gözümle gördüklerim bir değil ki... Hep tesadüf olsun. İsterseniz bir tanesini daha anlatayım:

EVET! BİR DE BU VARDI

Medine’de ecdadının Barbaros ahfadından olduğu söylenen, Türk asıllı ve Cezayirli bir piri fani vardı. Gençlik çağlarında Hac maksadıyla Hicaz’a gelerek bir müddet Mekke’de kaldıktan sonra, göçtüğü Medine’de, mücavir olarak yerleşip kalmıştı. Türkçe bilmezdi ama, aslen Türk oluşuyla öğünür, Türkleri de pek severdi. Medine’de hastahaneyi kurduğumuz ilk günlerde bize: “Mübarek olsun... Bu da benden bir armağan olsun” diye, ecdadından kaldığından bahisle, eski bir Türk sancağı gönderip hediye etmişti. Günlerini Harem-i Şerif’de niyaz ve ibadetle geçiren ve kimse ile temas etmeden sadece okuyan bu ak sakallı doksanlık ihtiyar, herkesçe (keramet sahibi) ermiş bilinirdi.

Bir gün, Kızılay Heyeti, kendisini ziyarete gittiğimiz zaman, hepimize, ayrı ayrı iltifatlarda bulunarak, yaşından umulmayacak kadar dinç ve o oranda içten geldiği belli yumuşak bir sesle: “Evlatlarım demişti. Türkler İslâma en büyük hizmet eden millettir. Siz de burada yine bu maksatla bulunuyorsunuz. Sizin hizmetinizin bir başka büyüklüğü de vardır ki, o da, şifaya muhtaç Müslümanları Allah rızası için tedavi etmenizdir. Ta İstanbul’dan kalkmış buralara kadar bu maksatla gelmiş birer insanlık, müslümanlık örneğisiniz. Ömrüm size dua etmekle geçiyor.” dedikten sonra, derin bir dalgınlık içinde düşünce düşünce bütün bütün yumuşayan sesiyle eklemişti: “Bugünkü halinde dünyanın ne olacağı bilinmez. Takdir-i İlâhî ne ise, elbette o olacaktır. Ama, siz Allahu Teâlâ nazarında en makbul hizmet olan şefkat ve merhametle, âcizlere yardım yolunda olduğunuzdan Peygamberimizin de şefaatiyle el-

bette selâmete erecek, kurtulacaksınız. Esasen bu dünya durdukça Türk milletine zevâl yoktur.

Ne olursa olsun, her şey gelir geçer, her badire atılır ve Türk milleti kıyamete kadar lâyük olduğu refah ile baki kalır... Allahu Teâlâ ondan bu lütuf ve inayeti esirgemeyecektir.”

Bu sözler, o günlerde bize boş bir teselli gibi gelmişti. Dört bir tarafı düşmanla ve çöllerle çevrili ve İstanbul’dan binlerce kilometre uzakta oluştan başka, çeşitli hastalıklar ve açlıkla da tek başına savaşılan Medine’de kimin aklına “Kurtuluş” gelebilirdi. Hele, tâ Galiçya’lardan, Kanallardan itibaren bütün cephe-lerde, olanca kahramanlıklarına rağmen, talihsizliklerin birbirinden beterlerine uğrayarak ümitsizliğe düşen Türk milletinin, lâyük olduğu refahla ayakta durabileceğini düşünmek, hayalperestlikten başka ne olabilirdi? Lâkin, Medine’de, o loş, sessiz ve kimsesiz köşesinde, âdeta başka bir âlemde yaşayan, Pirî fanî’nin gözleri, bu geleceği görüyor, ve dili en kesin ifadesiyle bunu söylüyordu. Bizim teselli saydığımız şey, çok geçmeden gerçek olmuştu. Peki, o iki büklüm ak sakallı ihtiyara bu görme kudreti ve kuvvetini veren neydi? Kimdi?

Uzatmayayım, bu konuda daha birçok misaller verebilirim. Kısacası biz Medine’de, işte böyle, ruhlarına nüfuz edemediğimiz, sırlarına eremediğimiz olağanüstü kuvvet ve kudrette, ancak “mübarek” denebilecek insanlar arasında yaşıyorduk.

TESLİME HAZIRLIK

Nihayet, hastalarımızın çoğu iyileşmişti. Haziran sonlarındaki duruma göre, vazifemiz sona eriyor gibiydi. İbtidadan beri tedavimiz altında bulunanlardan kırk kadarı vefat etmiş, yüz küsuru da ayağa kalkacak hale gelmişti. Haşimî Hükûmeti ileri gelenleriyle temas ederek, şimdi ne yolda hareket edileceğini kararlaştırmak işi kalmıştı. Yukarda da işaret ettiğim gibi bu (iş) bizim için en güç, en ağır yani “Mehmetçiklerimizi kendi elimizle düşmana teslim etmek” işi idi. Fakat çaresiz, talihin sırtımıza yüklediği bu pek yürekler acısı işi de yapacaktık. Emir Ali Bey’le uzun uzadıya yaptığımız görüşmeler sonunda, hastahanemizdeki iyileşmiş durumdaki yüz on altı erimizi 10 Temmuz günü, usulü daire-sinde, onlara yani Medine’deki Arap Kumandanlığına teslim edecektik. Şunu da kaydedeyim ki, Mehmetçikler dediğimiz bu teslim olunacaklar arasında Arap asıllı olanlar da vardı.

Bu Şamlı, Halepli, Kudüslü, Hayfalı, Beyrutlu Araplar, bir anda Araplıklarını unutarak, “teslim” sözüne Türk arkadaşları kadar tepki göstermişlerdi.

Bu inanılır şey değildi ama, gerçektir. Teslim edilecek olanların hepsine hazırlanmaları gerektiği söylendiği zaman, hiç unutmam, Mehmet Kasım ismindeki Trablus Şamlı topçu eri, ilk tepkiyi göstererek: “Ne teslimi yâ Bey?.. Günahımız ne ki?.. Ganemler (koyunlar) gibi teslim ediliyoruz?” diye ağlamağa başlamıştı. Bu göz yaşları hepsine sirayet etmiş, hepsi, derin bir üzüntü ve yeis içinde ne yapacağını bilemez hale gelmişti.

Biz yazık ki, yapılabilecek başka bir şey olmadığını anlatmağa çalıştıkça, onlar bütün bütün kendilerinden geçiyor, lâf anlamaz hale geliyorlardı.

Bu durumda yardımımıza gelen, bazı Arap subaylarının da himmet ve gayretiyle nihayet tepki kaldırılarak, durum düzeltildi ise de, bu sefer, hemen hepsi, aralarından şehit olup da Medine’de toprağa verilenleri, mutlaka “ziyaretle, başları ucunda birer fatiha okumak” istediklerini söylediler. Bu istekleri Haşimî Hükûmeti erkânınca da kabul edilince yirmişer kişilik kafiler halinde, ve tabîi yine muhafaza altında, kabristana gitmeğe başladılar.

Lâkin kendilerini, kabirlerin başından ayırmak bir mesele oluyordu. Herhangi bir kabrin başında, toprağa kapanarak hıçkıra hıçkıra dua edenleri, teskin etmek mümkün olmuyordu. Bu durumda, her kafilenin ziyareti saatlerce sürüyordu. Bu esnada Medineli bazı din adamları, bazı hocalar da gelmişler, bizim erlerle haşırneşir olarak, kabirlerin başında yüksek sesle Kur’an okumağa başlamışlar ve böylece sağdan soldan katılarak bayram sabahlarında, büyük ziyaret günlerinde görülebilen bir kalabalıkla şehitliği muazzam bir toplantı yeri haline getir-mişlerdi.

Mehmetçiğin, Medine’de toprağa vererek bıraktığı silâh arkadaşlarıyla bu şekildeki vedalaşması esnasında birçok Medineli de, artık bu topraklardan ayrılmak üzere olanları tarif edilmez bir yakınlık ve heyecanla nasıl boyunlarına sarılarak kucaklayacaklarını bilemiyorlardı.

O gün orada, saatlerce süren çok anlamlı bu ayrılık sahnelerini, bir fotoğraf makinesi bulundurarak, tesbit edemeyişime hâlâ yınarım.

SON KAFİLE YOLA ÇIKIYOR

Teslim olmağa hazırlanma işi bitince, bunların bir listesi yapıldı. Tam bu esnada listenin en başında bulunan Mihaliççikli Zabit vekili Hüseyin oğlu Hasan efendi, birdenbire ağırlaşınca, karşı tarafın tensibile hastahane de alakundu. Ve kısa bir zaman sonra Allah'ın rahmetine kavuşan bu genç subayımız, Medine'de kendi elimizle toprağa verdiğimiz son şehidimiz oldu. Bunların arasında yirmi sekizinin, Suriye, Lübnan ve Filistinli yani Arap asıllı olduklarını yukarda kaydetmiştim. Ötekiler, yani Türkler nereliydi? Olur a, "acaba hemşehrilerimizden kimse var mıydı?" diye merak eden bulunur düşüncesiyle kısaca bildireyim:

Listeye göre en başta beş Ayıntaplı, dört Eskişehirli, dört Adanalı, üçer Edirne, Balıkesir ve Antakyalı, ikişer Maraş, Tosya, Antalya, Bolvadin, Seydişehir, Bolu, Sinop, Elbistan ve Uşaklı vardır. Sonra Kars'tan ve Ankara'dan tutun İstanbul'a kadar çeşitli yerlerden birer er bulunuyordu. Bu tek İstanbul'lu, telsiz telgraf bölüğünden 1898 doğumlu Mehmet oğlu Mustafa, Ankaralı ise, Adi Cebel Bataryası erlerinden 1892 doğumlu Musa oğlu Süleyman'dı. Bütün kafilenin en genci ise 1900 doğumlu, seyyar jandarma taburundan Tavşanlılı Ahmet oğlu Hüseyin'di.

Bütün bunların içinde en (paralı)sı Harputlu Osman oğlu Mehmet'di. Yalnız onun kesesinde sekiz tane

Osmanlı altını, Bolvadinli Hacı Halil oğlu Mehmed'in de dört altını ve bunlardan sonra üç erin birkaç gümüş mecidiyesi vardı. Üst tarafının, ceplerinde -o zamanlar mağsusat dediğimiz- ufaklık paralardan başka bir şey yoktu.

Tabiî üst baş da perişandı. Her erin, üstündeki don, gömlek, elbise ve başındaki kefiye ile ayağındaki yırtık pırtık her ne ise, ondan başka yedek denebilecek bir şeyi yoktu. Çorap, mendil gibi şeyler Medine'de çoktan unutulmuştu. Ama her erin, hepimizin -hiç değilse hurma çekirdeğinden yapılmış- bir tesbihi vardı. Medine'den ayrılanların, beraberlerinde götürdükleri en değerli hatıra da bunlardı. Bir de sıtma vardı ki, gidenlerin pek çoğu bu hastalıklarını yıllarca sonra tedavi ettirebilmişlerdi.

Nihayet yüz on beş kişilik kabile, hazırlığını tamamladıktan sonra, Temmuz'un onuncu günü, sessiz sedasız, Haşimî Hükûmeti Medine Mevki kumandanı Mekki Beyin'in başkanlığındaki heyete, birer birer sayılarak teslim edildi. Teslim mazbatasının altında Kızılay Başhekimisi Doktor Seyfeddin Bey, Baş eczacı ve inzibat zabiti ile benim de imzam vardı.

Haşimî Hükûmeti, teslim aldığı kabileyi, birkaç gün Medine Kışlasında misafir ettikten sonra, bir gece vakti, mümkün olduğu kadar kimseye sezdirmeden, Yenbu'a doğru yola çıkardı. Artık Medine'de Türkiye evlâdı olarak, biz Kızılaycılardan başka kimse kalmamıştı. O anda sevgililerinden koparılıp ayrılmış insanlar gibi duyduğumuz acı ile boynumuzun nasıl büküldüğünü tarif edemem.

KARŞIMIZDAKİLER ŞAŞIRIYORLAR

Şimdi hastaneyi, nesi var nesi yok olduğu gibi teslim edecek ve bayrağımızı indirecektik. Bu iş de yirmi gün sürdü. Meğer hastahanede nelerimiz varmış... Ameliyat masalarından, otoklavlara ve termometrelerden porse-len havanlara ve çeşit çeşit ilaçlara kadar tam üç yüz on iki kalem şu bu... Bütün bunların tartılıp, sayılıp bitmesi ile günlerce uğraştık. Fakat bu esnada bilhassa karşımızdakilerin dikkat nazarını çeken şu olmuştu ki, Medine'yi müdafaa eden kuvvetlerin, belli başlı, hastahanesi olan bu yerde, tıbben en lüzumlu olan maddeler bile çoktan suyunu çekmişti. Bizden hastahaneyi teslim alan Haşimi Hükümeti Sıhhiye Heyeti başkanını Doktor Nedim Bey, ikide birde: “Efendim, bu kadar yokluk içinde siz nasıl iş görebildiniz?” demekten kendini alamıyordu. Koca hastahanemizde mesela bir tanecik kloroform maskesi, üç tanecik bistüru ve iki tanecik termometre ve göz kadehi kalmıştı. İlaçlar da öyle kinin, aspirin, antipirin, arenal hatta pamuk gibi şeyler bile, büyük bir hastahane için, hiç denecek derecede azalmıştı. Dört okka şekerimiz, üç okka petrolümüz, bir buçuk okka zeytinyağımız kalmıştı. Evet, bir hastahane için hiç denebilecek bu şeylerle biz nasıl işimizi görebilmiştik.” İşte zaten Medine müdafaasının, herkesi hayrette bırakan özelliği de bu değil miydi? Teslim ve tesellüm işi Ağustos'un birinci günü bitmiş, bizim de artık Medine'deki vazifemiz sona ermişti. Bu durumda Emir Ali Bey'den İstanbul'a dönmemiz için gereken muamelenin yapılmasını rica ettik. Bu ricamız üzerine Emir, beni makamına davet etti. Gittim. Yanında kardeşi Emir Abdullah da vardı. İkisi de pek güler yüzlü,

pek samimi bir dostluk havası içinde, son derece yakınlık göstererek, İstanbul'a rahatça ve en kısa yoldan gitmemizi sağlamak için ne mümkünse yapılacağını söyleyerek söze başladılar.

Daha ziyade Emir Abdullah konuşuyordu. O sırada Medine'den, İstanbul'a gitmek bir mesele idi. Yeni bu yolu birçok nedenlerle bizim için uygun görülüyordu. Bu yol hem çok uzun, hem vasıtası kıt, hem de netâmeli idi.

Medine'yi, Şam'a bağlayan demiryolu, harp esnasında yer yer tahrip edilmiş olduğundan, şimdi geceli gündüzlü bir faaliyetle tamir ile işleyecek hale getiriliyordu. Emir Abdullah: "En münasip yol budur. Beyefendi, dedi. Tamir işi bir haftaya kadar bitiyor. Bu yoldan gidersiniz. Şam'a varınca, biraderimiz Emir Faysal'ı bulacaksınız. Oradan sonraki yolculukların selametini, birader size mükemmelen temin eder."

Birader Faysal, dediği şimdi Şam'da Kral sıfatıyla bulunuyordu. Yanındaki yardımcılarının hemen hepsi de, bizim Medine arkadaşlarımız iken onlara iltihak etmiş Arap asıllı çeşitli rütbelerde eski subaylarımızdı. Demek ki, Şam'a bir varabilirsek, ötesi selametti. Böylece bu yolu kararlaştırdığımız sırada, Emir Ali Bey, söze katılarak: "Beyefendi, dedi artık bir hafta, nihayet on gün burada misafirimsiniz. Bu müddet zarfında iyice dinlenir, ziyaretlerinizi yapar, rahatça hazırlanırsınız. Şam'a kadar bütün çölü tam bir huzur ve sükûn içinde aşarak gideceğinizden emin olmanız için şunu da söyleyeyim ki, sizin gideceğiniz trende bizim Haşimi ailesi de bulunacaktır. Validelerimiz, hemşirelerimiz ve ev-

latları kâmilten bu trenle Şam'a gideceklerdir." Emir Abdullah da ekledi: "Bu sebeple siz, trende de ailemizin misafiri olacaksınız. Ve bu bizim için, inanınız ki büyük bir mazhariyettir."

Eeee... Daha başka ne isteriz? Mükemmel bir yolculuk yapacak, krallar ailesinin mutfağından yiyip içerek selamette gidecektik.

Teşekkürler ettim. Ancak bu güzel yolculuğı yapabilmemiz için, her şeyden önce, İngilizlerin iznini ve yardımını sağlamak gerekti. Çünkü bütün yollara, karalara, denizlere hâkim olan onlardı. Haşimi Hükümeti gibi daha birçok mantar gibi bitivermiş benzerleri de henüz, İngiliz hâkimiyetinden kurtulup, tam egemenliklerine kavuşabilmiş değillerdi.

Emirler, o ciheti merak etmememizi, hemen bugün İngilizlere müracaatla gerekeni yapacaklarını söyleyince, büyük bir ferahlık duyarak, tekrar teşekkürler ettim. Bu hava içinde bir sohbe daldık.

EMİR'LERLE BAŞBAŞA

Emir Abdullah, çocukluk ve gençlik hayatını geçirdiğı, hatta ayan azalığı (senatörlük) yaptığı İstanbul'u anarak: "Ah beyefendi, ne mutlu size, tam mevsiminde de gidiyorsunuz. Hele Boğaziçi şimdi ne lâtiftir." deyince, kendimi tutamayarak, o bir zamanların güzel ve şirin İstanbul'un yazık ki şimdi düşmanların ayağı altındaki durumuyla bizim için bir cehennemden farkı olmadığını söyleyişim üzerine, bir lahza durdu, düşündü. Ve şöyle devam etti: "Milletlerin tarihinde, fırtınalı günler gibi açık havalı günler de vardır. Kaderin cilvesi

belli olmaz. Türk milleti bunu, öteki milletlerden daha iyi bilir. Geçici kötü havayı, azm-ü imanla yavaş yavaş da olsa, düzeltmesini de bilir. Hiç üzülmeyin, ümitsizliğe düşmeyin Beyefendi... Biz Araplar da tarihimiz boyunca, az mı çektik? Az mı yanıp yakıldık? Ama hepsi hamdolsun geçti. Şimdi bakın, Fas ve Cezayir'den itibaren hemen bütün Afrika ile Cezretül Arap ve tâ Basra Körfezi'ne kadarki geniş sahadaki Araplar tek vücut halinde birleşmek yolundadırlar. Cihan pek yakında bu muazzam Arap birliğini hayretle de olsa, görüp, kabul edecektir.”

Emir Abdullah, âdeta ağzı sulana sulana bunu söylerken, içimden: “İngilizler sayesinde elde edilen başarı sarhoşluğu, adama neler söyletiyor, ne hayaller peşinde koşturuyor.” diyordum ama, tabii açığa da vuramıyordum. Bu tarzdaki konuşmamız bir hayli uzadı. Nihayet, müsadelerini alarak, yanlarından ayrıldım. Ve hastahaneye döndüm.

Arkadaşlar, getirdiğim haberden memnun oldular. Artık günleri sayarak, İngilizlerden alınacak izni bekleyecektik. Bu izin çok gecikmedi. Ağustos'un 25'inci günü, Haşimi Hükümeti, İngilizlerin müsadesiyle, haftaya yola çıkabileceğimizi bize bildirdi.

Buna göre, pasaport yerine geçecek kağıtlarla vize-ler de hazırlanmıştı. Bizim yolculuğumuzun şu özelliği de vardı ki, dün bizim vilayetlerimiz olan yerlerden şimdi, birer yabancı gibi geçerken, bizimle ilgilenebilecek konsolos monsolos gibi hiçbir kimse dahi bulamayacaktık. Kimbilir kaç gün, kaç hafta böyle yeryüzünde birdenbire kimsesiz kalmış bir avuç insan halinde,

şunun bunun göstereceği yollardan geçmeye çalışarak, kısmet olursa Anayurda, nihayet İstanbul'a kavuşabilecektik. Ama, şimdi bu yolun uzunluğunu, çetinliğini filan düşünüp de gözümüzde büyütmeden, aklımız fikrimiz şu istasyondan hayırlısıyla bir trene binebilmektir. Eşyalarımızı hazırlamış, ziyaretlerimizi yapmış, "haydi buyurun trene!" emrini bekliyorduk. Şunu da söyleyeyim ki, hepimizin birer torba altını da vardı. Altın lira olarak aldığımız aylıklarımızı, son aylarda sarfedecek yer bulamadığımızdan hep biriktirmiştik. Ve tuhaftır, böyle bir müddet hiçbir işe yaramadığı için torbaya konup bir kenarda bırakılan bu çil çil paraların gözümüzde bir değeri de yoktu. Sanki, Medine'de işimize yaramadığı gibi, artık başka yerlerde de bunların bir işe yaramayacağı şüphesine kapılıyorduk.

Haşimi Hükümeti karargâhından: "tren hazırlanmıştır. Mübarek Cuma günü sabahı saat sekizde Şam'a müteveccihen hareket etmek üzere münasip vakitte istasyonda bulunmamız" gerektiğini bildiren yazıyı aldığımız perşembe sabahı inanınız ki, sevinecek yerde bir tuhaf olmuştuk. O ana kadar sabırsızlıkla bu daveti beklerken şimdi, Medine'den ayrılmak artık bir gün meselesi olunca âdeta "Nasıl ayrılacağız?" der gibi bir gariplik duyuyorduk.

MEDİNE'DE SON GÜNÜMÜZ

Perşembe, Medine'de son günümüzdü. Bunca zamandır her hafta Medine'de Harem-i Şerif'de, o kendine özgü ve tarifi imkansız hava içinde kıldığımız Cuma namazını artık kılamayacaktık. Bunlara o kadar alışmıştık ki,

bir daha yapamamayı aklımız almıyordu. Hani bir söz vardır: “Ölüm Allah’ın emri ama ayrılık olmasa” derler. İşte öyle... Hep boyunlarımız bükülmüş, üzüntü içindeydik. Bu halimizi gören Medineli bir dost: “A efendim, bunda üzülecek ne var? Ne zaman isterseniz yine buraya gelmek elinizde, değil mi? Hele bundan sonra sulhü sükûn içindeki dünyada, insan kuş gibi rahatça her yere gidebilir. Hiç üzülmeysin, yine gelirsiniz. Hem, büyük bir özlemle geliş, daha zevkli olur.” diye diller dökünce, biraz yatışmıştık. Öyle ya, yuvamıza, yıllardır hasretini çektiğimiz ana babalarımızın, kardeşlerimizin ve daha nice nice yakınlarımızın yanına gitmiyor muyduk? Bu düşüncelerle ayrılık havasının ağırlığından kurtulup da kendimize gelir gibi olunca, birbirimize sokulmuş bir halde evvela Harem-i Şerif’e gittik. Son namazımızı kılarak, son ziyaretimizi de yaptık. Ve yine öyle toplu bir halde, Emaret karargâhına giderek, onlara da bir “Allahâısmarladık” deyip veda etmek istedik. Emirler de zaten bunu bekliyorlarmış ki, bizi bütün hatırı sayılır maiyetleriyle birlikte, son derece bir konukseverlikle ve âdeta merasimle karşıladılar. İltifatlarda bulundular. Ve Medine’yi bir ikinci vatan bilerek, daima kendi yuvamız gibi ziyaret edebileceğimizi ve her gelişimizde daima kardeşler gibi karşılanacağımızdan hiç şüphe etmememizi söyleyerek, iyi yolculuklar dilekleriyle uğurlarken de Emir Abdullah, o her zamanki güleryüzlü babacan haliyle ve yine Türkçe: “Pek hoşuma giden bir söz vardır. Çam sakızı, çoban armağanı, derler.” diye bize siyah kadifeye sarılmış yeşil bir kordela ile bağlanmış birer paket hediye etti. Ay-

rılıp da, son gecemizi geçirmek için yerimize dönünce, paketlerin birini açtık: Yıldızlı bir şişe içinde zemzem suyu, mendil büyüklüğünde bir Kâbe örtüsü, bir Ravza-i Mutahhara'nın yeşil örtüsü, ayrıca bir incecik gümüş kutu içinde Mekke işi gümüş yüzüklerle birer zarif tesbih...

Çoban armağanının böylesine can kurbandı. Emirlerin bu jesti, bizi gerçekten de pek duygulandırmıştı.

O gece, Medine'deki o son gecemiz yine başka yerde hiçbir zaman göremeyeceğimiz bir hava içinde geçti. Medine'de sıcak mevsimde zaten daima damlarda yattık. Âdet öyleydi. Damlarda, sivrisinek, akrep, kertenkele bolluğundan korunmak için, hurma dallarından yapılmış ve cibinliklerle örtülmüş bir çeşit karyolalarda, buram buram terliyerek, sözde uyurduk. Elbiselerimiz de yine oraya mahsus bir çeşit askılarda asılı durur, sabahleyin giyineceğimiz zaman, ceket, pantolon, ayakkabı ne varsa, hepsi birer birer halı gibi silkilerek, haşerattan temizlendikten sonra, giyilirdi. Fakat bu son gecemizde sanki ayrılacağımızı bildikleri için onların da bize zarar vermeyeceklerini zannederek, artık akrep makrep korkusu duymuyor, sadece bir daha hiç göremeyeceğimiz bu Medine gecelerinin sonuncusunu tuhaf bir hazla, içimize sindire sindire yaşamak istiyorduk. Kendilerinden yarın sabah ebediyyen ayrılacağımız yerli hizmetçilerimiz de birbirleriyle yarış edersine koşuşarak, kimi soğuttuğu suyu, kimi demlediği çayı, ya da kahveyi getirirken, pek güzel sesli olan (Di-yap) da ilk defa olarak müsaade almak lüzumunu duymadan bir “yâââleyl!..” tutturmuştu.

Bu “yâââleyle!..” bütün çölün ve tâ Suriyelere, Iraklara ve Mısırlara kadar bütün Arap âleminin dilinden düşmeyen öylesine bir tek nağme idi ki, onu ilk duyan yabancıları bile peşinden sürükler götürürdü. Biz bu nağmeyi, yıllarca önce, daha İstanbul’dan çıkıp buralara gelirken ilk defa Şam’da duyarak sevmiş olduğumuz halde, işte bu gece ondan da ayrılıyorduk.

Cuma sabahı erkenden, uğurlamaya gelen bazı Medineli dostlarımızın da yardımıyla hemen hazırlanıp, arabalarımıza binerek, istasyona gittik. İstasyon, bütün Medine oradaymış gibi kalabalıktı. Bu kalabalığın çoğu şüphe yok ki, Şerifler ailesini uğurlamaya gelmişti. Lâkin bunlar arasında kendilerine mahsus bembeyaz sarık ve kıyafetler içinde, simsiyah yüzleriyle dikkat nazarı çeken Harem-i Şerif’in o ünlü ve ezelî hizmetkârları olan (Harem ağaları) vardı ki, Şerifleri merifleri unutmuş, yalnız bizimle ilgili görünüyordular. Aslen Sudanlı ve durumları icabı kimsesiz olan bu ağalar, öteden beri küçük yaşta İstanbul’da saraylarda, terbiye edilip yetiştirilerek, tam bir İstanbul efendisi olgunluğu ile, mükemmel Türkçe de bilerek buraya, Harem-i Şerif hizmetine memur olarak gönderilir ve artık hiçbir suretle ayrılmayarak ömürlerinin sonuna kadar bu kudsi vazifede kalırlardı.

Şimdi, bizden sonra būs bütün kimsesiz kalıyorlarmış gibi, etrafımızı almışlar, yaşlı gözlerle ellerimize, boyunlarımıza sarılarak, hıçkıra hıçkıra veda ederlerken, tıpkı bizim gibi İstanbul’da bulundukları halde, uzun zamandır haber alamadıkları yakınları –yani kardeş ve dost bildikleri öteki harem ağalarına adreslerini

vererek, selamlar götürmemizi ve mümkünse bundan sonra- mektuplaşmaları imkanını sağlamamızı yalvara yakara istiyorlardı.

Aldıkları terbiye ve yetişmeleri bakımından, kendilerini Türk bilen bu bahtsız ağaların, o günkü yürekler acısı halleriyle, bizim de gözlerimizi yaşarttıklarını unutamam.

Nihayet kampanalar çaldı. Bir bando sesine karışan, çeşitli haykırışlar el sallamaları arasında trenimiz ağır ağır yerinden kıpırdadı. Ve yola çıktık. Hepimiz, bütün yolcular vagon pencerelerinden, sanki kopar gibi ayrıldığımız Medine'nin hiçbir zaman unutamayacağımız ve sanki Medine sade ondan ibaretmiş gibi baka baka doyamadığımız yeşil kubbesini doya doya seyre dalmıştık.

Yolculuğumuzun ne kadar süreceğı belli değildi. Uğradığımız istasyonlarda bile ne kadar duracağımızı bilen yoktu. Şam'a varıncaya kadar aşacağımız bin üç yüz kilometrelik yol, yıllardan beri ilk defa böyle derli toplu bir trenin geçişini görüyordu. İstasyonlardaki memurlarla treni yürüten, makinist, kondüktörlerin çoğı da, hâlâ bizden kalan Türklerdi.

Tren hıncahınç dolu olduğu halde biz kompartımanımızda rahattık. Öğleye doğru, Şerifler ailesine refakat eden ve mükemmel Türkçe bilen Yasin Paşa ile yaveri kompartımanımıza geldiler. İyi yolculuklar dileyerek, misafirleri olduğumuz hanım efendilerin selamlarını getirdiler. Biraz sonra da sofralarımız kuruldu, yemeklerimizi yedik. Ertesi gün, yine aynı Paşa, ziyaretimize gelerek, geceyi iyi geçirip geçirmediğimizi sor-

duktan sonra, kahvelerimizi beraber içerken, dönüp dolaşarak sözü bu son harbe ve Türk-Arap münasebetlerine getirdi. İstanbul'a giden son Türkler olduğumuz için, Şerif Hüseyin ve oğulları adına bize bazı şeyleri bildirmek niyetinde olduğu her halinden belliydi. Dostça, hatta kendi tabiriyle (kardeşçe) konuşuyordu. Ve şöyle diyordu: "Araplar, Türkler özellikleri itibariyle birbirlerinden ayrılmayacak milletlerdir. Yeryüzünde bu iki millet kadar her cihetçe birbirine bağlı başka millet yoktur. Bu bir tarihî hakikattir. Arabistan'da zuhur eden İslâmiyeti, ilk kabul ederek dört bir tarafa süratle yayan ve uzun zamanlar bu uğurda kanlarını dökerek mücadele eden, Türklerdir. Düşününüz ki, Peygamberimiz Efendimiz Hazretlerinin *"ne mutludur, orayı feth edecek olan"* buyurdıkları Bizans'ı fethetme muvaffak olarak, bugünkü İstanbul yapıp bir İslâm diyarı haline getiren de yine Türklerdir. Ve yine Türklerdir ki, büyük bir talihsizliğe uğrayarak bir ara bir iğtişâş yuvası haline gelen Arabistan'ı, ellerine geçirdikten sonra, her tehlikeden koruyarak yıllar ve yıllarca sulh ve sükûn içinde idare ile Arap kardeşlerini 'Kavmi Necip' diye daima baş tacı etmişlerdir. Biz Araplar bu tarihî hakikatleri hiçbir zaman unutamayız." dedikten sonra sessizce dinleyişimizden faydalanarak, eklemişti:

"Evet, bu tarihî hakikatler ortada iken, nasıl oldu da bu iki millet hem de şu Arabistan'da birbirine düşman bir vaziyet aldı? Hiç şüphe yok ki, vaziyetin bu şekile girişinde Araplar gibi Türklerin de bir günahı yoktur. Araplar harbin başlangıcında Hilafetçe ilan edilen 'Cihad'a olanca varlıklarıyla, canla başla katılıp, Türk kardeşle-

riyle elele mücadeleye atılmak üzere bulundukları sırada, İstanbul'da (İttihadi Terakki) diye ortaya çıkan bir takımlarının gösterdikleri anlayışsızlıkla ve ettikleri iftiralarla, Arapları hiyanetle itham ve bu arada birçok vatansever Arap ricalini merhametsizce idam ettirîşleri, durup dururken iki kardeş milleti istedikleri hilâfına birbirine düşman kılmaya sebep oldu. Bakın Beyefendiler, aynı İttihadi Terakki erkânı, bugün şu anda Türk milletini de arzusu hilâfına soktuğu harbe, felakete sürüklemiş olmakla sizlerin ve tarihin, gözünde de suçlu ve menfur bulunmuyor mu?"

Yasin Paşa coştukça coşarak, veriştirmekte devam ediyor, biz hiç sesimizi çıkarmadan, dalgın dalgın düşünerek dinlemekten başka bir şey yapmıyorduk. Söyledi, yoruluncaya kadar söyledi. Belliydi ki, efendi bildiği Şeriflerden, hatta belki de asıl Mekke'deki Şerif Hüseyin'den aldığı bir vazifeyi yerine getiriyordu. Sonunda, susup da, gözlerimizin içine bakarak, bizden bir cevap bekler bir vaziyet alınca, kısaca şöyle dedik:

"Kızılay Heyeti olarak, biz, politika ile katiyyen ilgili değiliz. Sadece, nerede ve kim olursa olsun muzdarip insanlara her hususta yardım etmek vazifesiyle mükellefiz. Bununla beraber, bahis buyurduğunuz hususların günün birinde elbette tarihçiler elinde incelenip, aydınlığa kavuşturulacağından eminiz. Şimdiki halde, bütün milletler gibi, Türklerle Arapların da şu yakın geçmişi unutarak, kardeşçe yaşamalarından başka bir temennimiz yoktur. Ve inşallah böyle olur."

Böyle dedik ama, durumumuz elverişli olup da açıkca konuşabilseydik, elbette diyeceğimiz şeydu: "İt-

tiyadi Terakki” erkânı suçlu olabilir. Bu ayrı meseledir. Bırakın şimdi o asmaları kesmeleri...

Bunlar hep bahanedir. Fakat Şerif Hüseyin Paşa’nın Mekke’de Türklere karşı isyanı sadece İngilizlerden aldığı paralarla, onlara hizmet sonunda (Kral) olacağı vaadlerine kapılmış olmasından değil midir? Türklerin istemeyerek de olsa içine girdikleri bir harpte, ne tarafa yetineceklerini bilemeyerek çırpındıkları bir sırada, düşmanlarla bir olarak, onları arkadan vurmaya kalkmak, her şeyden önce, Müslümanım diyen bir insana yakışır mı? Hele İngilizler gibi, ellerindeki yüz milyonlarca Müslümana esir hayatı yaşatan bir milletin vaadine inanıp da İslama yıllarca hizmet ettiği sabit bir Türk milletinin kanına girmek Allah’tan reva mıdır?”

Kimbilir daha neler diyebilirdik?

Fakat talihin şu cilvesine bakın ki, bizim bu söylediklerimizi, yine hemen o günlerden pek az sonra, Şerif Hüseyin bizzat kendisi, yine kendine söyler gibi olacaktı.

Şimdi size, Şerif Hüseyin’in, İngilizlerin paralarına tama ederek, vaadlerine inanmakta ne kadar hata ettiğini, pek kısa zamanda anlayınca, kopardığı kıyameti belirten tarihi vesikayı olduğu gibi, kelimesi kelimesine aynen veriyorum. Bu vesika, Mekke, (Haşimi Divanı) tarafından, Arapçadan başka dillere de çevrilip yayınlanarak, bütün dünyaya ilan edilmiştir:

İNGİLİZLERİN VAADLERİNE İNANMANIN SONU

Şerif –ve artık Kral– Hüseyin, İngilizlerin verdikleri sözü tutmamaları üzerine, Filistin’deki İngiliz siyasi mümessili ile –ayağına giderek– temas etmek için yola çı-

kacağı sırada, Mekke’de yaptığı bu konuşmada şöyle di-yordu:

“Hakkımdaki teveccüh ve teşvikleri teşekkürlerle itiraf ettiğim İngiltere Hükümetiyle birlik halinde harekette tereddüt etmeden icabet etmiştim. Benim bu icabetimde ise, şimdiye kadar ne dinî, ne kavmî hiçbir sebeple nâdim olmadığımı sayısız resmî beyanatım ve davranışlarım tam bir delildir. Milletimin istiklâl arzusunu emniyet altına alan vaadlere nail olduktan sonra, milletimle beraber uzak yakın her yerde harbin şiddetlerinin her nevi-ne katlandım.

Daima İngiltere ile aramızdaki bağlılık ve beraberlik düğümlerini kesmeye çalışanlara karşı ben ve milletim hep birden, necip İngiltere kavmiyle yan yana harbettik. İngiltere’nin şehâmet ve azâmeti gözümün önünde ayan beyan belirince, artık vicdanım rahat ve emin bir halde harp ve cidal sahalarına doğru yürüdüm. Düşmanlarımızın (yani Türklerin) Çanakkale’de ve Avrupa kıtasında bize üstün bulunduğu zamanlar da bile, İngiltere’ye karşı olan emniyetim sarsılmadı. Milletimle beraber, sonuna kadar harbe iştirakimiz devam etti.

Senelerce nihayeti gelmeyen ve Doğu da dini bir mücadeleye istidadını gösteren bir harple Doğu ufuklarını kaplayan her türlü manasıyla sonu vahim görünen kara bulutları dağıtmak için metanet göstererek bu ailenin müdafaası uğrunda İslâm âlemine pişva olduğum gün Irak’ta, Suriye’de, Filistin’deki Arapların hepsi benim davetime derhal icabetten geri durmadılar.

Bugün, siyasî mesullerin bize resmî bir surette serahaten vadettikleri şeylerin vesikaları elimde bulunuyor. Bu vesikaların hepsi Arap kavminin yakın bir zamanda

birlik ve istiklâllerine nail olacağını ve onların şimdiye kadar çektikleri mihnet ve musibetlerin akibet sona ereceğini tebşir eden taahhütlerdi. Bundan dolayı Arap millî emel ve maksatlarının husulü emrinde Cenab-ı Hak'tan sonra İngiliz millette itimat ettiler. Buna delil ise, düşmanlarımızın münferit sulh yapmamız teklifini reddetmiş olmamızdır.

Arap kavminin İngiltere ve müttefikleri tarafında harp etmelerinden doğan sarsıntılardan, düşmanlarımızın ziyadesiyle müteessir olmaya başladığı bir günde bu ittihat ve dostluğun neticelerinden olmak üzere Arap kavminin birlik ve istiklâllerini teyit ve bunun husulünden evvel sulh yapmanın imkânsız olduğunu teyit eden ve haşmetli İngiltere Kral ve Hariciye Nezareti tarafından bana Şubat 1918'de bir telgraf tebliğ etmişti.

Buna binaen İngiliz milletin iltifat nazarlarını, hâlâ kendilerini müttefik sayan milletin emelleri ve menfaatleri üzerine celbederim. Çünkü bugün Araplar'ın birliği büsbütün bozulmuş, âdeta dağılmıştır, Arap memleketleri hep birbirinden ayrılmıştır. Bundan dolayı Araplar'ın büyük bir kısmı beni, memleketlerini İngiltere ile onun menfaatlerine satmış olmakla itham ediyorlar. Bu töhmet ise, mensup olduğum hanedânın şan ve şerefine nakise iras edecek ve onun temiz tarihini kirletecektir.

Böyle ağır ve şeni töhmetlere şeref ve haysiyet denen şeylerden hiç nasipleri olmayan kimseler bile sabır ve tahammül edemezler. Bilemiyorum ki, böyle nâ lâyük bir muameleye hedef olmak için Arap kavmi hangi kusur ve günahı irkitâp etti? Arap kavminin İngiltere hakkındaki tam inanç ve saygısını, vefakârlığını hakiki bir cinayet saymak doğru mudur?

Bununla beraber, Arap milleti muazzam müttefiklerine karşı bütün varlıklarıyla fedâkarlıklara daima hazırdırlar. Milletlerin seciyesi itibariyle ahde vefaya riayet lüzumunu daima idrak eder olduklarından benim bu beyanatım, ne harpteki yardımlarımızla öğünmek, ne İngiltere'ye ve müttefiklerine bir minnet yüklemek ve ne de büyük İngiltere'nin yüksek vaadlerini inkâr ve İngiltere'ye karşı gelen bir vaziyet aldığımıza delalet etmez. Çünkü Araplar kendilerinin pek yüksek olan "ahde vefa" vasıflarını kendilerine hasretmeyerek başka milletlerde de bu vasıfların mevcut olduğuna inanırlar.

Bununla beraber, "Hübbül vatan minel iman" Hadis-i şerifi mantukunca Araplar kendi vatanlarını dahi ne kadar sevdiklerini müttefiklerine göstermek hususunda pek duyguludurlar. Binaenaleyh bu beyannâmemle kavmin pek dehşetli olan bugünkü halini İngiltere'nin necip milletine bildirmek istiyorum.

Vaziyetin bu şekilde devamı takdirinde milletimin hali daha da beter olacaktır.

O vakit düşmanlarının: "Evvelki halinizde kalmış olsaydınız, bütün bu belâlar ve musibetler başınıza gelmezdi." yolundaki sitemli sözlerine lâayık olurlar. Bundan böyle artık Arap milleti bütün Doğu ve dünya nazarında bilhassa kendi tarihi önünde zalimler, hainler derecesine inmeye, zelil görünmeye nasıl tahammül edecektir? Ben bu sözleri tehdit maksadıyla söylemiyorum. Ancak, pek heybetli donanmalar, muazzam ordularıyla Büyük İngiltere'nin dünya ölçüsündeki şöhret ve azametini hatırlarken onun bu hususta yeniden vaadlerini takviye ile politikasını değiştirmek lüzumuna inanarak, ona kar-

şı malûm olan samimiyet ve ihlasımla demek isterim ki, büyük harbin patlak verdiği günden şimdiye kadar her korkunç anlarda, bütün tehlikeli zamanlarda sadakat ve ittifakta sebat eden Arap kavmine artık lâyük oldukları faydalı ve elverişli muamelelerin yapılmasına başlanılmalıdır. Bu bahis üzerinde sözü daha çok uzatmak istemiyorum. Ve ancak İngiliz milletinin, üstüme almış olduğum pek mühim vazifeyi ve mesuliyeti takdir ederek, beni bu hususta tatmin etmek suretiyle, vefakâr müttetikleri olan Araplar hakkında insaflı olmalarını soylu ailelerinden ricada bulunuyorum. Çünkü biz müttetiklerinin, kuvvetli ve müstakil olması, İngiltere içinde pek hayırlıdır. Halbuki, milletimin bugün olduğu gibi bir müddet daha böyle, darma dağınık, zelil ve perişan kalışı, hayli zorluklara katlanarak istiklâlê doğru yollar aldıktan sonra meramına eremeyerek böyle yeis ve elem ve ümitsizliğe düşüşü akibet onu nereye götürür bilinmez.

Bütün bu beyanatım İngiltere'ye hâs olan ihlâs ve vefakârlık saikasıyla deruhte ettiğim birçok şeylerin üzerine yüklediği vazifelerin ifâsı icabıdır.”

ŞAM'A GIDERKEN

Şerif Hüseyin Paşa, İngiliz dostluğunun ne olduğunu görmüştü. Daha da görecektir ve pek önem vererek güvendiği bu büyük dostluk onu, henüz tadına doymadığı saltanatla krallığından, hatta yer ve yurdundan söküp atarak, gurbet ellerinde can vermeye kadar götürecekti.

Lâkin bu büyük harp esnasında İngiliz vaadlerine, hatta güler yüzlerine kapılarak âdeta gözü kapa-

lı bir halde Türk düşmanlığı yapan sade Şerif Hüseyin mi idi?

Şimdi burada, zaten sırası da gelmişken, Türk-Arap dostluğu konusunda son derece enteresan ve şu ana kadar sanıyorum ki, hiç bilinmeyen bir olayı açıklayacağım.

Biz Medine treniyle Şam'a gelirken, yukarıda anlattığım gibi, Şerifler ailesinin Başmuhasibi durumundaki Yasin Paşa ile hemen her gün görüşüp sohbet etmekteydik. Yasin Paşa, trendeki son görüşmelerimizden birinde, trendeki Şerif Hüseyin'in haremeleri ile diğer yakınlarının hem Türkçe bilip Türkleri pek sevdiklerinden hatta bazılarının İstanbul'da büyümüş ve Türklerle evlenerek, âdeta Türkleşmiş olduklarından bahsederken, bize üzülmüş görünerek şunu da anlatmıştı: *"Yazık ki, kendi çıkarlarından başka bir şey düşünmeyen yabancıların tahrikiyle iki Müslüman millet arasındaki dostluk son zamanlarda pek fena sarsılmıştır. Harp bittiği halde bu sarsıntı bazı kanlı olaylara yol açarak, şiddetle devam ediyor. Mesela Filistin'de mağlup olan Türk ordusu, artık silahını bırakmış bir vaziyette Şam'dan çekilirken, işte bu yabancı tahriklere kapılan bazı Şamlılar tarafından fena halde hırpalanmıştır. Memleketi silahsız terkeden bir asker, düşman da olsa, arkadan vurulamaz. Bazı Şamlılar, maalesef bunu yapmışlar, hatta bu arkadan vuruşu, hiç de Araplığa yakışmayacak şekilde, bir çeşit boğazlama haline getirmişler."*

Yasin Paşa'nın anlattığı bu faciayı, biz bilmiyorduk. İlk defa duyuyorduk. Meğer, ordumuz Şam'dan çekilirken, peşlerine takılan Şamlılar müthiş bir Türk düş-

manlığı ile Mehmetçiklerimize saldırarak canavarlığın her türlüünü yapmakla da kalmayıp, Şam'da bulunan Türk evlerine, Türk ailelerine de âdeta kılıçtan geçirmek ister gibi, vahşice saldırılar ile birçoklarını yaralamış ve öldürmüşler. Biz bunları duyunca, kulaklarımıza inanamayarak, şaşırdık. Demek bizim dünkü Şam, bu hale gelmişti. Daha dün denebilecek bir geçmişte, Ya Hayyyyu (kardeşim) diye boynumuza sarılan Şamlılar, şimdi, Türk'ün can düşmanı haline gelmişlerdi. Peki ama, biz yarın veya öbür gün varacağımız bu Şam'a nasıl girecektik? Hepimiz Kızılay üniformalı bulunuyorduk. Bunu çıkarıp da, Arap kıyafetine giremezdik. Üstelik, Kral Faysal'la temas edip, gideceğimiz yolu tayin etmek üzere, Şam'da kim bilir kaç gün kalacaktık?

Bu durumda, nasıl kalabilirdik?

Yasin Paşa, “merak etmeyin” diyordu ama, Türk düşmanlığı ile, Türk'e dış bileyen insanların arasında, bizi kim koruyabilir, “kim vurduya gitmemizi” hangi kuvvet önleyebilirdi? Medine'den selamle yola çıkmış, bütün çölü Şeriflerin konuğu halinde izzet ve ikramla rahatça aşmış ve tam buraya gelince, iş fena halde sarpa sarmıştı. Keşke, Yenbu yoluyla gitmiş olsaydık diyorduk ama, iş işten geçmişti. Nihayet, Yasin Paşa ile de mutabık kalarak bazı tedbirler aldık. Ve Şam'a varınca, yine Paşa'nın yardımıyla, kimseye görünmeden, onun uygun bulduğu bir otele gidip kapandık. O geceyi öylece otelde kapalı geçirdik.

KRAL FAYSAL'LA BAŞBAŞA

Ertesi sabah otele gelen, Yasin Paşa, Kral Faysal'ın, bizi beklediğini haber vererek, hemen aldı, kapıdaki resmî arabalara bindirerek saraya götürdü.

Saray, bizim eski vilayet konağı idi. Ve daha dış kapıdan içeri girerken, sanki hâlâ, o bizim konağa girmişmiş gibi, hep tanıdık simalarla karşılaşıyorduk. Bunların, ordumuz çekilirken, kuruluveren yeni Arap idaresine katılıp burada kaldıkları anlaşılıyordu. Sonradan da gördüğümüze göre, Hicaz'daki Haşimi Hükümeti başta olmak üzere, Suriye ve Irak'taki yeni hükümetler de asker, sivil bütün kadrolarını hep bizden kalan Arap asıllı Paşalar, Beyler ve Ağalarla doldurabilmişlerdi. Böyle olunca, tabiatıyla (muamelat) dediğimiz hükümet işleri de yine bizim bıraktığımız usullerle yürütülüyordu.

Bu arada Kral Faysal'ın, makam odasına girerken de, teşrifatçı durumunda bizi güleryüzle, kırk yıllık dost gibi karşılayan genç subayın da Fahreddin Paşa'nın Medine'deki karargâhında emir subayı Yüzbaşı Tahsin Kadri Bey olduğunu görmüştük.

Kral Faysal ise, bizi ilk önce hükümdarlığı kendine yakıştırmak istediği görülen bir azamet ve zoraki bir nezaketle karşılayarak, lütfen ellerimizi sıktı. Fakat hal ve hatır sorup da (ahvalden) bahse başlarken, nasılsa gitgide bir kendine gelişle: "Ah Beyefendiler ah! Bu işler olmayacaktı, olmamalıydı... Ne denir mukadderat... Şimdi her iki tarafın da geçmişi ve her şeyi unutup, eski dostluğu, kardeşliği ihya için elinden geleni yapması lazımdır." diyerek, açılıverdi. Biz de ferahlayarak, oldukça tatlı bir sohbete daldık. Bu arada Faysal, hükümet kur-

manın zorluklarından, işe yarar adam bulunamayışından ve her alanda bu kıtlığın kendini gösterdiğinden bahsederek, içimizde burada kalıp, vazife almak lütfunda bulunacak kimse olup olmadığını öğrenmek istedi.

“Türkler, tarih boyunca daima İslâmiyete büyük hizmet etmişlerdir. Şimdi kaderin sevkiyle teessüs eden İslâm hükümetleri de, elbette Türklerin hizmet ve yardımlarına muhtaçtır. Bakınız bugün şu Suriye’de bile, bütün işlerimizi hep Türklerden kalan rical ve memurlarla görülebiliyoruz. Buna rağmen yeteri kadar doktorumuz, mühendisimiz, hâkimimiz, hatta memurumuz yok... Hicaz ise, bu noktada daha müşkül durumdadır.” derken, ikinci kahvelerimizi de getirtti. Ve daha da açılarak:

“Bakınız Beyefendiler, dedi. Araplar hele çöl Arapları fitreten şairdirler. Çölün sessizliğinde, mehtaptan ilhamlar alarak, şairlikleri tuttu mu, neler söylerler. Arap âleminin, bu bakımdan en zengin diyarı olan Mısır’da da çok büyük şairler yetişmiştir. Ve vardır. Lâkin, geçenlerde bazı yakınlarımla görüşürken de söylediğim gibi, bütün bu şair bolluğumuz içinde meselâ İslâmın ruhunu hakkiyle dile getirmesini bilen bir şair Mehmet Akif’imiz yoktur.”

Kral Faysal, bir müddet önce, yani büyük harbin başlangıcında, Şair Akif’le Suriye’de tanıştığını, hatta onunla birlikte pek hoş bir yolculuk yaparak, Medine’ye kadar gittiğini anlattıktan sonra, şöyle dedi:

“Beyefendiler, bu büyük şairinizin, Medine’yi ziyareti esnasında yazdığı bir şiir vardır. Bugüne kadar gelmiş geçmiş İslâm Şairleri arasında, hiç kimse böyle bir şaheser yazamamıştır. İnanınız, onu tekrar tekrar oku-

dum. Her okuyuşumda yine doyamam. Araplar, bu husta talihlidirler. Fakat hamdolsun bu büyük ve eşsiz şairiniz de müslümandır. Bu itibarla onu hepimizin şairi, yani İslâm Şairi sayabiliriz.”

Kral Faysal’la, İstanbul’a gitmemiz için yapılacak şeyleri de görüştüğten sonra, “İngilizlerle temas ederek gereken hazırlığı ikmal edinceye kadar burada (Şam’da) bir müddet misafirleri olarak kalmamız” icabettiğini söyleyişi üzerine, artık dostça denebilecek bir el sıkışla yanından ayrıldık. Kral Faysal bu arada, Şam’da kaldığımız günlerde, bize rehberlik edecek –yine bizden kalma mükemmel Türkçe bilen– Hamdullah isminde bir emekli binbaşyı yanımıza vermişti. Hamdullah Bey bizim Harbiye okulundan mezun ve yıllarca ordumuzda hizmet etmiş ve pek sıcak kanlı bir Şamlı idi. İlk iş olarak, kraldan aldığı emir üzerine otelimizi değiştirerek bizi Şam’ın meşhur Damasküs Palas Oteli’ne nakletti. Ve orada rahatça kalmamızı sağladıktan sonra, o gece, Mısır’dan gelmiş bir temsil heyetinin konserine götüreceğini söyledi. Birdenbire çekindik. Türklerin sadece Türk oldukları için saldırıya uğradıkları Şam sokaklarına, hem de gece vakti, ne için olursa olsun, nasıl çıkabilirdik? Biz, bu korku ile, gündüzleri bile otelde kapanıp kalmaya, ya da tek-tük sivil giyinerek arasıra yan sokaklarda kaçamak gezintiler yapıp yapamayacağımızı düşünüyorduk. Şam’daki kimi esnaf, kimi doktor, tüccar filan eski ahbaplarımız ve dostlarımıza bile, ne olur ne olmaz görünmemek niyetindeydik. Gerçi sara-ya gidip gelişimde herhangi bir olaya uğramamıştık ama bu bir çeşit emniyet altında götürölüp getirilişti.

Ve sarayda kralla görüşürken, Şam'daki bu tehlikeden –onurumuza yediremediğimiz için– hiç bahsetmemiş-tik. Ama, Faysal, bunu bilmez miydi ki, bizi âdeta teş-hir eder gibi konsere götürmek istiyordu. Yoksa, yine emniyet tedbirleri altında mı götürülecektik. Öyle olsa bile, konserde o yüzlerce kişinin ortasında, bir saldırı-ya uğrarsak nasıl korunabilirdik? Buna kimin gücü ye-tebilirdi? Biz böyle düşünerek kuşkulu bakışlarla birbi-rimize bakışırken Hamdullah Bey:

“Kral Hazretleri de, bu gece konserde bulunacaklar-dır. Zaten bu konser onların şerefine verilen bir galadır. Ve sadece hususî davetlilere mahsustur.” deyince, artık sesimizi çıkaramadık. Kadere boyun eğerek, gitmeyi kabul ettik. Lâkin, Allah bilir ya, yıllardır her türlü eğ-lenceden mahrum olduğumuz halde, bu gidişe sevine-miyorduk.

Sadece selamete dönüşü düşünüyorduk. Meğer böyle düşünmekte ne kadar aldanıyormuşuz. Vakıa yine selamete dönemiyorduk ama, bakınız nasıl oldu?

HANİ NEREDE O TÜRK DÜŞMANLIĞI

Hamdullah Bey, belli saatte geldi bizi yine saray ara-balarıyla aldı. Konsere götürdü. Merce Meydanı'ndaki büyük tiyatronun önü, her tarafı pırıl pırıl elektriklerle gün gibi aydınlıktı. Ve müthiş bir kalabalıkla dolu idi. Herhalde kralla davetlilerin gelişini görmek için yı-ğılmış olan bu Şamlılar'ın yanından gölge gibi süzülen arabalarımız, tiyatronun arka kapısında durdu. Biz de, “ha başımıza bir şey geldi, ha gelecek” korkusuyla arka merdivenlerden çıkarılarak, yine Hamdullah Bey'in kıl-

lavuzluğu ile, koridoru geçip, kapısı açılan büyük bir locaya alındık. Locada, şöyle nerede oturalım diye bakılırken, hınca hınç davetlilerle dolu salonda, “Türkler!.. Türkler!.. Türk kardeşler!..” diye bir ses yükseldi. Bir de baktık ki, aşağıda oturanlar arasında iki üç kişi ayağa kalkmış, kollarını bizim locaya doğru açmış, çırpına çırpına bağırıyor: “Yaşasın Türkler!.. Türk kardeşler!..”

Bütün salondakiler de gözlerini bize dikerek, çoğu ayakta, sevgi gösterileriyle yine “Yaşasın Türkiye!.. Yaşasın Türk kardeşler!..” çığlıklarıyla öylesine bir alkış fırtınası kopardılar ki, ne yapacağımızı, nasıl karşılık vereceğimizi bilemez hale geldik. Herkes konseri monseri unutmuş, bizimle meşguldü. Yanımızdaki localarda bulunanlar, kimi kapımıza kadar gelerek, kimi uzaktan “hoş geldiniz, hoş geldiniz beyler!” diye ellerini uzatarak selamlar veriyor, kucaklaşma işaretleri yapıyor, kısaca yıllarca hasreti çekilmiş sevgililere kavuşma heyecanı ile, bir Türk dostluğudur gidiyordu. O esnada, Kral Faysal da, beraberindekilerle gelip, locasında görününce, yine alkışlarla ayaklanan salon, bu sefer, “Yaşasın Türk-Arap kardeşliği!” nidalarıyla çınlarken, biz de ayağa kalkıp alkışlara katılmak zorunda kalmıştık.

Ne olmuştu? Ne oluyordu? Şam’a ayak bastığımız andan beri, bir saldırıya uğramak ihtimaliyle nasıl gizleneceğimizi bilmezken, şimdi birdenbire değişen bu hava, nereden nasıl esiyordu? Köprüler altından hangi sular akmıştı da, bizim haberimiz yoktu. Meğer, Şam gazeteleri de, ilaveler yayınlayarak gelişimizi ve kral tarafından kabul edilişimizi büyük manşetlerle

haber vermişlermiş. Ama olanları ve bize böyle önem verdiren sebeblerin ne olduğunu hâlâ bilmiyorduk. İşte bu sevinçle karışık şaşkınlığımız arasında konser başladı. Mısır'ın en gözde sanatkârları olduğu anlaşılan saz heyeti ile şarkıcıların gazelleri ile yalelleyleri aldı yürüdü. İki de birde, coşan dinleyiciler arasında, geleneğe uyarak: "Allah! Allah!.." diye bağırانlar vardı. Derken birden baktık ki, saz heyeti bizim "Hey Gazileri" tutturmuş çalıyır. Gerçi, biraz da yüzüne gözüne buluşturarak, hazırlıksız olduğunu belirtiyorsa da, anlayan da aldırان da yok... Türk havası ya, al sana. Alkışlar ve "Yaşasın Türkler!.." bağrışlarıyla bir coşuş daha. Uzatmayayım, bu gösteriler arasında saatlerce süren konser nihayet sona erince, locamıza gelen Hamdullah Bey'le, kalkıp giderken, yine bir alkış tufanıdır koptu. Biz bu gece konsere değil sanki kendimizi göstermeye gelmiştik. Lâkin böyle bir duruma düşeceğimizi elbette bilmiyorduk. Hamdullah Bey de, hem memnun, hem hayretler içindeydi.

"Şurada biraz bekleyelim, ışıklar sönsün, kalabalık dağılsın, öyle çıkarız" dedi. Locada gizlenir gibi sessiz sedasız bir müddet oturduk. Hamdullah Beyin "Buyurun!" deyişle kalktık. Hakikaten ortalıkta kimsecikler yoktu. Tiyatro boşalmıştı. Fakat tam kapıya geldik, dışarı çıkmak üzere ilk adımımızı atarken, bir de ne görelim. Konserden çıkanlarla, onlara katılmış bir sürü insan, meğer bizi beklerlermiş... Yine aynı gösteri, hatta evvelkilerden daha büyük, daha şiddetli... Ortalık yine yaşasınlarla çınlıyor. Polislerin başa çıkamadığı kalabalık arasından bağrışa bağrışa üstümüze yürüyenler,

boynumuza sarılıp, ellerimizi öperlerken, bir anda kendimizi omuzlar üstünde buluyoruz.

Eyvah!.. Saldırıdan korunalım derken, şimdi bir sevgi ile kucaklaşma havası içinde, kim vurduya mı gidiyoruz?

Polislerle daha birçoklarının yardımıyla, kalabalıktan koparılıp, arabalarımıza bindirildiğimiz zaman, yine peşimizden koşanlar vardı. Güç halle otele varışımızda, ömrümüzde ilk defa rastladığımız böyle bir badireden kurtuluşun sevinci içinde birbirimize “geçmiş olsun” diyorduk.

Fakat neydi bu? Şamlıları, daha doğrusu Arapları, böylesine bir anda Türk’e kardeş, Türk’e aşık kılan sebep neydi? Ne olabilirdi? Onu hâlâ anlayamıyor, bilemiyorduk. O gecemiz böyle, bir sürü soruların cevaplarını bulamayan insanların şaşkınlığı içinde geçti.

ARAPLARIN SEVGİLİSİ OLMUŞTUK

Ertesi sabah Hamdullah Bey, ziyaretimize gelince, durum biraz aydınlandı. Getirdiği gazeteleri de göstererek: “Efendim, diyordu. Böyle bir hali biz de tahmin etmiyorduk. Gerçi halkın, son zamanlarda, vaadlerini tutmayarak, birdenbire Araplara düşman kesilen İngilizlere karşı büyük bir hoşnutsuzluk duyduğu meydana idiyse de, bu hoşnutsuzluğun böyle bir tepki uyandırarak, halka “düşmanımın düşmanı, dostumdur” dediyeceği tahmin edilemezdi.”

Anlaşıldı: Tıpkı Şerif Hüseyin gibi, İngilizlerin oyununa gelerek onlara kul köle olan Şamlılar da, birdenbire fena halde aldandıklarını görünce, “Ah Türkler!”

diye bize sarılıyorlardı. Birkaç ay önce, Fatihler gibi Şam'a giren İngilizler, "İşte Türkleri kahrettik. Bundan sonra yeryüzündeki bütün Araplar, hür ve müstakildir. Her Arap topluluğu, bu arada Suriyeliler de derhal hükümetlerini kurup, bayraklarını çekerek, egemenliklerini ilan edebilirler!" diye ağızlarına bir parmak bal çaldıkları Şamlıları, aleyhimize tahrikle, o arkadan vurma kancıklığı ile, canavarlığını yaptırdıktan sonra, bütün vaadlerini unutup da, olanca kibir ve azametleriyle, karşılarındakileri adam yerine koymaz görününce, zavallı Suriyelinin de işte böyle akıllı başına gelivermiş... Şimdi, İngilizlere lânetlerle küfürler ede ede "Ah Türk kardeşlerim ah!" diye boynumuza sarılarak, onlardan hınç almak hevesiyle ne yapacağını bilemiyor.

Akıl başa gelince, her şey değişiyor. Şam halkı da öyle değişmiş ki, şimdi ilk karşısına çıkan biz Türkleri, nasıl bağrıma basacağım, nasıl ağırlayacağım diye çırpınıp duruyor. Artık Şam'da, varsa yoksa sade biziz. Öylesine bir sevgili haline geldik ki, ne otelde rahat edebiliyor, ne sokağa çıkabiliyoruz. Sabahtan akşama kadar ziyaretimize gelerek, evlerinde yemeğe veya birlikte gezmeye davet edenlerin haddi hesabı yok. Çarşıya çıksak, dükkanlardan fırlayarak: "Buyurun, bir kahvemizi için!" diye asılanlar mı istersiniz, alış-veriş ettiğimiz dükkanlarda, etrafımızı sararak, hediyeler vermek isteyenler mi, yolumuzu kesip Türkleri öven kasideler okuyanlar mı, hepsi var. Gelmişken bir Şam baklavası yiyelim diye girdiğimiz dükkanda, baklavacı para almak istemedi. Zorla, yalvara yakara parasını verişimiz üzerine bir de baktık ki, otele bir tepsi baklava göndermiş.

Bu arada, eski dostlarımızdan, rahmetli şair Mehmet Akif'in Şam'dayken tanışıp birlikte gezdikleri hayranlarından Hacı Raşit Efendi de, bize Salihîye'deki evinde, pek mükellef bir ziyafet verdi. Fıskiyesinden şarıl şarıl sular akan bir havuzun başında, yasemin ve ful kokuları içinde, hemen hemen Şam'ın bütün Türksever aydınlarını bir araya getiren bu ziyafete, bir de o günlerde Kahire'den gelmiş Mısırlı gazeteci vardı. Sofradaki davetlilerin hepsi gibi, bu zat da, bizden (pek merak ettikleri Medine'nin artık dillere destan olmuş müdafaasını) dinlemek istediklerini belirtirlerken:

"Hele Fahreddin Paşa, diyorlardı. Şöhreti buralara kadar yayılan bu kumandanın Arap olduğunu iddia edenler var. Bazıları da, Arnavut olduğunu söylüyor. Doğru mudur? Aslını siz bildiğiniz için, lütfen bizi aydınlatın."

Aydınlattık. Ve Paşa'nın halis muhlis Türk, Türkoğlu Türk olduğunu anlatırken, Mısırlı gazetecinin: "Ama duyduğumuza göre pek mûtekit bir Müslümanmış da..." deyişi üzerine, ben dayanamadım sesimi yükselttim:

"Doğrudur, öyledir. Fakat hangi Türk yine öyle dini bütün Müslüman değildir? Zaten öyle olmasaydılar dünyaya parmak ısırtan o Medine destanını yazabilirler miydi?"

Bu sözlerim sofradakileri pek duygulandırdı. Özellikle Mısırlı gazeteci biraz da alınmış olarak sözü pek nazik bir meseleye getirdi:

"İyi ama, Medine'de Türklerin karşısındaki Araplar da, Müslüman değiller miydi? Bakın bu soruma, yine

ben kendim cevap vereceğim. Evet onlar da Müslümandılar ama, Türkler kadar değil... Beyefendinin hakkı var. Bizim için pek acı olmakla beraber itiraf etmek gerekir ki, Arapların, hele son zamanlarda dini kuvvetleri hayli zaafa uğramıştır... Ah o İngilizler ah... Her tarafta yağmur gibi akıttıkları altınlarıyla, Araplarda ne din, ne de iman bırakmışlardır.”

Buna düpedüz “İkakı-hak” denirdi. Sofra birdenbire derin bir sessizlik içinde kaldı. Mısırlı gazeteci doğru söylüyordu. Biraz mübalağa ederek, bütün Arapları suçlamasına rağmen, doğru söylüyor ve bunu açıkça söylemek, düpedüz itiraf etmekle pek iyi ediyordu. Yine ben konuştum. Ve dedim ki: “Arapların hepsini suçlamayınız. İngilizlerin vaadlerine ve altınlarına kapılan Araplar, bizim Türkçe tabirimizle devede kulaktır. Nitekim bu henüz sona eren büyük harpte, bütün Arap camiası içinde tertemiz kalan milyonlar ve milyonlarca Araplar vardır. Bir Şerif Hüseyen ile ona uyan bazıları istisna edilirse, mesela, şu Osmanlı İmparatorluğu’nun Yemen, Asir, Irak, Filistin, hatta son olaylara kadar Suriye ve Lübnan Arapları bizimle elele İngilizlere karşı pekâlâ savaşmışlardır. Şimdi bütün mesele, bu olup bitenlerden gereken dersi alarak, bundan sonra olsun yalnız İngilizlerin değil, bütün yabancıların çıkarları gereği, Müslümanları birbirine kırdırmaktan başka bir şey düşünmediklerini hiçbir zaman hatırdan çıkarmayarak ona göre kendimize gelmektir.”

Mısırlı gazeteci bir “Bârekâllâh!” çekerek yerinden kalkıp yanıma geldi. Ve Arapça bir şapur şupur öpüşle sevincini belirtti. Sofradakilerin hepsi duygulanmışlar-

dı. “Evet, evet... Artık kendimize gelmeliyiz” derlerken ev sahibi pek heyecanlı bir tavırla:

“Ah, şimdi burada, büyük dostumuz pek muhterem Akif’imiz olmalıydı.” diye, koca şairin şu sözünü hatırlattı: *“Biz Çanakkale’de, Ehli-saliba karşı harbettik. Ve Allah’a bin şükür, salipleriyle beraber cümlesini hâk ile yeksan ettik. Lâkin unutmamalıyız ki, bu harp başka başka cephelerde devam ediyor ve Müslümanlar uyanıp da kendilerine gelinceye kadar devam edecektir.”*

Gariptir ki, Mehmet Akif, Çanakkale Zaferi’ni Hicaz’da, Medine yolunda bulunduğu sırada Enver Paşa’nın müjdesiyle haber almış ve o meşhur Çanakkale Destanı’nı yine orada yazmıştır.

Lâkin uyanmak kolay mı? Bunun da ancak onu daimî şekilde uyur tutmak maksadıyla elinden gelen her şeyi, evet kâh para, kâh silah gücüyle fesat ve oyunlarla, entrikaların her türlüünü yapan İngilizlerin şerrinden kurtarmakla mümkün olacağını bilmek gerekir. Koca Akif derdi ki:

“İslâm âlemi, bugünkü uyuşukluktan ancak bu hakikati lâyıkiyle kavrayabildiği gün, kurtulup, selamete erecektir. Ümmeti Muhammed’in bu hakikati vakit geçirmeden kavrayabilmesi için de, bütün İslâm ülemasının elbirliği ile fisebilullâh bir irşad seferberliğine atılmasından başka çare yoktur.” Âmenna, âmenna!.. Ama, bu seferberlik ki, bir cihattır, bunun sancağını kim açacaktır?

Uzatmayayım, hep böyle konuşuldu ve Mehmet Akif’in Şam’da bulunduğu günlerde hep bu yolda telkinlerde bulunduğ, hatta bir defasında Emeviye Camii’nde konuşurken bütün cemaatle beraber kendisinin de gözyaşlarını tutamadığı söylendi.

Ertesi gün Kral Faysal'dan haber geldi. İngilizlerin tensibiyle İstanbul'a, Beyrut yoluyla denizden gidecekmışiz. Bunun için gerekli muameleler yapılmış, pasaport şeklindeki vesikalarımız da hazırlanmış. Aynı zamanda Saray Teşrifatçısı Tahsin Bey de, bize gönderdiği bir subay vasıtasıyla, bunları bildirerek bizi yemeğe beklediklerini bildirdi.

Demek ki artık Şam'a veda ediyorduk. Fakat bu yemek nereden çıkmıştı? Sonra biz, Halep yoluyla karadan, trenle gideceğimizi zannediyorduk. Bu yol daha kestirme ve bizim için her bakımdan daha elverişli idi. Halep yoluyla bir günde, Adana'ya varabilirdik. Deniz yoluyla bu günlerce sürebilirdi. Sorduk, soruşturduk. Meğer İngilizler, Halep'de, hatta yollarda Hama ve Humus gibi yerlerde, Şam'da olduğu gibi, aleyhlerindeki halkın bize heyecanla gösterilerde bulunmaları ihtimalini düşünerek, âdeta kaçırır gibi deniz yolunu tercih etmişlermiş. Her neyse, çünkü memleketimiz sayılan yerde bile artık gideceğimiz yolu kendimiz tayin edebilecek durumda olmadığımız için, "peki" demekten başka bir şey yapamazdık. Ona göre hazırlandık. Ve akşam da yine heyet halinde, saraya yemeğe gittik.

Tahsin Bey bizi karşıladı ve sarayın bahçesinde, ağaçlar altında kurulmuş sofra başında, diğer davetlilerle tanıştırdık. Bunların arasında, Yasin Paşa ile yine onun gibi hep bizim Harbiye'den mezun, ordumuzda hizmet etmiş eski Türk subayları ile iki de yaşlıca sivil vardı. Yemek dostça bir hava içinde başladı. Fakat daha başlarken anladık ki, bu sofra başı toplantısı, giderayak bize ve dolayısıyla gideceğimiz yerdekilere bildirilmek istenen bazı şeyler için tertiplenmiştir.

Sivillerden biri, Bağdatlı ve Bağdat Mebusu sıfatıyla yıllarca İstanbul'da Osmanlı Mebusan Meclisi'nde bulunduğunu söyledikten sonra, sözü hemen, Türk-Arap dostluğuna getirip de: "Vallahi Beyefendiler, bu dost sözü abestir. Biz kardeşleriz. Uzun senelerdir birbirimizle öylesine hal ve hamur olmuşuzdur ki, hangimizin şeceresi incelense ve kanı tahlil edilse bu yakınlık derhal görülür." deyince, artık sofradakilerin hepsi bülbül kesilerek, hep bu konuda diller döke döke bitiremedi... Bu arada, Türk-Arap kardeşliğini belirtecek bazı hikâyeler anlatanlar da oldu. Yemekten sonra, Kral Faysal tarafından kabul edildik. Ondan da aynı şeyleri dinledik. Kendisine, hakkımızdaki iltifatlarıyla, müzaheretlerinden dolayı teşekkürlerle veda ettik.

ÖNEMLİ BİR TARİHİ VESİKA

Şimdi burada size Şam'dan ayrılırken, dinlediğimiz (Suriye'den çekilişimiz günlerine ait) çok entressan ve bilinmeyen bir tarihî olayı anlatacağım. Olayın kahramanı, Büyük Cemal Paşa tarafından Şam'da idam ettirilmiş Cezayirli Emir Ömer'in yeğeni Emir Abdülkadir'dir. Bu ünlü şahsiyet, amcası idam edildikten sonra, yine Cemal Paşa tarafından Bursa'ya sürülmüş olduğu halde, bir şüpheyeye düşmelerini haklı bulduğu Türklere karşı öteden beri beslediği sevgi ve bağlılığa yine sadık kalarak, bize canla başla hizmet etmeye, bakınız nasıl çalışmıştır. Bunu Emir Abdülkadir'in kardeşi Emir Said'den dinliyorsunuz: "Harbin sonlarına doğru ağabeyim Emir Abdülkadir, sürgün olduğu Bursadan kaçarak, Şam'a gitmiş ve orada şehire sekiz

on kilometre mesafedeki bir çiftlikte gizlenmişti. Türk-
lere faydalı olmaktan başka bir şey düşünmeyerek giz-
lenmiş bulunduğu çiftlikte otururken Şam'daki Vali
Tahsin (Üzer) Bey'e bir mektup yazarak: "Ben buraya
geldim. Sizinle mühim bir mesele hakkında görüşmek
istiyorum." diyor. Tahsin Bey bu mektuba pek nazik bir
ifade ile verdiği cevapta: "Benimle görüşmek istediği-
nizden anladığıma göre, bana vicdanen itimat ediyor-
sunuz. O halde bu itimadınızda hiç aldanmadığınız-
dan emin olarak, münasip göreceğiniz bir gün Şam'da
evime geliniz. Şahsınıza ve ailenize karşı bu görüşme-
den hiçbir zarar gelmeyeceğini namusuma yemin ede-
rek size söz veriyorum." Emir Abdülkadir bu mektu-
bu alınca, Tahsin Bey'i Şam'daki evinde ziyarete gidi-
yor. Tahsin Bey kendisiyle görüştüktan sonra, Cemal
Paşa ile de buluşuyorlar. Ve uzun müzakerelerden son-
ra İstanbul'la da temas ederek, bütün Arap siyasî müc-
rimleri hakkında bir umumî af kararına varıyorlar. Ve
bu karar kısa bir zamanda tatbik edilerek, bütün siyasî
mücrimler affa uğruyorlar.

Suriye, neredeyse, İngilizler'le Fransızlar'ın
istilâsına uğrayacaktır. Bu akibet günden güne yak-
laşmaktadır. Bu esnada Büyük Cemal Paşa asıl vazife-
si olan Bahriye Nezareti makamına çekilmiş ve yerine
Küçük Cemal Paşa gelmiştir.

1918 Ağustosunun altıncı günü bu Cemal Paşa
beni yanına davetle, Arap karargâhına giderek, Emir
Faysal'la temas ve bir uzlaşma yolu bulmak üzere mü-
zakereye memur ediyor. Çünkü cephelerdeki durum
gittikçe kötüleşmektedir. Türk ordusu Filistin'den uzak-

laşmış, Suriye'yi de uzun müddet savunabilecek bir halde bulunmuyordu. Şam'dan hareketle Emir Faysal'a gidip kendisine Cemal Paşa'nın gönderdiği şu mektubu veriyorum:

“Müslümanlar arasında uyandırılmış olan fitnenin, tekrar unutulması gibi mukaddes bir vazife ile size Emir Sait'i gönderiyorum. Zannedirim ki, Peygamberimiz'in şerif hafidi (torunu) bu hareketimden razı olacaktır. Cenab-ı Hak dini mübin muhafızlarını muvaffak kılacaktır.”

Emir Faysal mektubu dikkatle okuduktan sonra, yüzüme bakarken, arzularımızı öğrenmek istiyor ve şöyle diyor:

“Şimdi geçmişi bırakalım. Ne yapacağız, onu görüşelim. Suriye'yi de neredeyse İngilizler istilâ edecekler. Cemal Paşa'nın da elbette bu hususta şüphesi yoktur. Bu sebeple, bize derhal istiklâl versinler ve Suriye'den hemen çekilsinler, biz girelim. Bu suretle, hiç olmazsa ecnebilerin istilâsını önlemiş oluruz.”

Emir Faysal'ın yanında bir gece misafir kaldım ve onunla saatlerce görüştüm. Nihayet Cemal Paşa'ya hitapla yazdığı mektubu alarak sabahleyin oradan ayrıldım. Faysal'ın, Dördüncü Ordu Kumandanlığı'na hitapla yazdığı tarihi mektup işte aynen şudur:

“Muhterem Kumandan Paşa Hazretleri:

Emir Sait Bey'le irsaline inâyet buyurduğunuz 5.8.1918 tarihli mektubunuzu aldım. Zâtı asâfilerinin İslâm ümmeti hakkında eskiden beri besledikleri umumî hissiyat aşikâr bulunduğundan, muhterem şahsınızı ağırlamaktan başka bir şey diyemem. Ancak dokuz aya ya-

kın bir zamandan beri arada sırada gerek zâtîâlinizden, gerek diğer muhterem zatlardan aldığım muhtelif tarihli mektuplarda kati ve hakiki Müslümanlık lehinde zerre kadar maddî bir fikir bulunmadığından ve bu yazılara verdiğim cevaplara leytelal ile vakit geçirildiğinden dolayı yakınlık ve ittifak hakkında bir emelim kalmamıştır.

Emir Sait Bey'in bu seferki seyahati, emelimi bir dereceye kadar uyandırdı. Hal ve mevki son derece karışık ve askerî vaziyetiniz son derece tehlikededir. Bunu, hakiki bir Müslüman diliyle söylüyorum. Vukuat bu sözü mü yakında ispat edecektir. Bunu tehdit tarzıyla yazmıyorum. Allah bilir ki, vicdanım beni size bunu yazmaya sevk ediyor. Araplar Türklerden bir şey istemiyor. Ancak hür olarak yaşamak istiyor. Hem Türklerle beraber ve elbirliği ile çalışmayı arzu ediyorlar. Bunun için gayet kati ve sarîh ve en son bir teklifimiz vardır ki, ben bu teklifi hükümetinize arz ediyorum.” Araplar, Bavyera'nın Prusya'ya olan vaziyetini sizden istiyor. Bu teklif iki milletin kalbi bağlılığını ilânihaye perçinleyecek ve bundan aşağı şartlar ileri sürmek, bu iki Müslüman millet için cinayet sayılacaktır. Çünkü, zamanı gelince yine divanı harpler, yine idamlar başlayacak, yine ecnebi parmağından, padişaha karşı isyanlardan bahsolunacak, velhâsıl yine yeniden gaileler ve musibetler alıp yürüyecektir.

Türkiye Hükümeti, Arapların teklif ettiği şartı kabul ediyorsa, müzakereye hazır olduğumuzu beyanla ihtiramatımı takdim eylerim efendim.”

Cemal Paşa, bu mektubu okuduktan ve anlattıklarını dinledikten sonra bir evet, dedi, evet başka çare kalmamıştır. Araplara, artık istediklerini vermek lazımdır.

Fakat bu, benim selâhiyetim dahilinde değildir. Olup biteni İstanbul'a yazacağım...

Gerçekten de, İstanbul'a bu şekilde yazdığını biliyorum. Ancak oradan kesin bir cevap gelmesi, epey uzadı. Bu esnada ise, 1918 Eylül'ünün 31'inci günü sabahleyin saat sekizde, bir de baktık, İngiliz kuvvetleri Şam'a girdi. Durumun bu hale geleceğini bilen Cemal Paşa üç gün önce yani, Eylül'ün yirmi yedisinde bize silâh dağıtmış ve bana: "Hazır olun, vakti gelince istiklâlinizi ilân edin." demişti. Tarif edilmez bir üzüntü içinde hazırdık. Nitekim, İngilizler Şam'a girip, Cemal Paşa'nın kaldığı Viktorya Oteli'ne bayraklarını çekerken, ben koşmuş ve onlara "Ne yapıyorsunuz? Burada bir müstakil hükûmet var!" diyerek hareketlerine mani olmuş-tum ve yine o sırada Cemal Paşa ile anlaşmış olduğum veçhile Arap ordusunun bayrağını direğe çekerken, yanı başımda kimi görsem beğenirsiniz? Meşhur ve melun Lavrens! Gülümseyerek yüzüme bakıyor ve ancak işitilebilen bir sesle: "Tebrik ederim!" diyordu.

Böylece ben, ancak 24 saatlik ömrü olan ilk Suriye Hükûmetinin başkanı olmuş-tum. Yirmi dört saat sonra İngilizler, ne hükûmet, ne de Araplara istiklâl denen şeyler... Hepsini unutuvermişlerdi. İngiliz politikası işte buydu."

Ve işte yine bu, İslâma dış bileyen politika ve melun casus Lavrens'in tahrikiyledir ki, zavallı Şamlılar bir an sağlarını sollarını şaşıarak, çılgınlar gibi Türk-lere saldırmış-larken, şimdi, evet aradan birkaç ay geçtiği halde, bunu hatırlamaktan bile utanıyor ve Türk-lere karşı dostluklarını nasıl belirteceklerini de bile-

miyorlar. Hamdolsun biz Şam'da bu hali, bu gelişmeyi görmek mutluluğuna ermiştik. Ve İstanbul'a bu sevinçle gidiyorduk.

Şimdi size, önceleri de işaret ettiğim gibi Şair Mehmet Akif'in, hem de 'İttihad-ı İslâm' gaye ve ideali ile dolu olarak Hicaz ve Medine'ye gidişini anlatacağım. Mehmet Akif'in, Padişah ve hükûmetçe hazırlanan bu yolculuğu öyle bir zamanda olmuştur ki, koca Akif (Peygamberimizin Gölgesindeki Son Türkler'in) neredeyse uğrayacakları akıbeti gözleriyle görmüş ve bizzat kendisi de, asla hatır ve hayalinden geçirmediği halde, "*Peygamberimizin Gölgesindeki Son Türk şairi*" olmuş ve böylece bize artık bir benzeri yazılamıyacak olan "*Necit Çöllerinden Medine'ye*" şiirini armağan ederek bırakmıştır. Akif, ölümünden birkaç gün önce hastahane de kendisini ziyaret ettiğimde, o mecalsiz haliyle, nefes nefese "Ah, demek bizler, Medine'ye vedaa gitmişiz de farkında değilmışiz" diyerek gözleri yaşarak eklemiştir:

"Hatırlatma!. Hatırlatma, o günleri evlâdım!" Lâkin, o günleri hatırlamamak imkânı var mı? Aksine, artık tarih olan koca İslâm şairinin ömründe ilk defa yaptığı bu maceralı seyahati, kısaca da olsa, anlatmak bir vazife haline gelmiştir. Ben, biricik aziz dostum üstad Cemal Kutay'ın pek değerli hatıralarından da faydalanaarak bunu yaparken, Koca Akif'i de bir daha rahmetle anıyorum. Nur içinde yatsın. Akif politikacı değildi. Politikadan nefret ederdi. O sadece bir Türk ve İslâm şairi idi. Nefsini Türk'ün ve İslâm'ın uyanması, yükselmesi uğruna vakfetmişti. 1916 yılı başlarında kendisi-

ne Türk orduları Başkumandan vekili Enver Paşa'nın şu fikri anlatıldığı zaman, ilk defa olarak Hicaz yolculuğuna çıkmak kararını vermişti:

“Mekke-i Mükerrerme'deki Hicaz Emiri Şerif Hüseyin Paşa ile oğulları, harbin bu en çetin safhaları içinde ölüm-kalım savaşını yapan devletimize karşı isyana hazırlanır gibi bir vaziyet almışlardır. Bu hazırlık gerçekleşir de isyan ederlerse, ordumuzu arkadan vurup, çok tehlikeli bir duruma düşüreceklerinden, buna karşı şimdiden gereken tedbirlerin alınması için, Arap yarımadasının öteki bölgelerinde bulunan İbnisuut ve İbnürreşit gibi kuvvetli şahsiyetlerle temas edip, bunları Şerif Hüseyin isyan ettiği takdirde, ona karşı gelecek kuvvetlerle hazırlamak lâzımdır. Ancak bu suretledir ki, Hicaz kurtarılabilir, İngilizlerin de Kanal Cephesi'nde ilerlemeleri engellenebilir. İşte bu işi yapmak yani Şerif Hüseyin'e karşı öteki Arap büyüklerini hazırlamak için sizin oralara kadar gitmeniz münasip görülmüştür.” Koca Akif bu teklif karşısında biraz düşündükten sonra: “Bu hizmetin memleket için hayırlı olacağı inancındayım. Bunu yapmak benim için bir şereftir.” diyerek, kabul kararını vermiştir. Akif, bu yolculuğa tek başına çıkmıyordu. Esasen Enver Paşa adına teklifi kendisine yapan, Teşkilat-ı Mahsusa Reisi Kuşçubaşı Eşref Bey, oraya gidecek bir heyeti de hazırlamaya memur edilmişti. Bu heyette Eşref ve Akif Beylerden başka, Enver Paşa'nın Başyaveri Mümtaz Bey'le yine Enver Paşa'nın Afrika ve Arap işleri müşaviri Tunus'lu Şeyh Şerif Salih de vardı. Enver Paşa, heyetin bu şekilde kuruluşunu kabul ettikten sonra, Padişah ve Hali-

fe Sultan Reşat da, gidecekleri yerlerdeki Arap büyüklerine verilmek üzere birçok altın ve mine işlemeli saatler, kılıçlar, hançerler vesaire gibi hediyeler hazırlatıp kendilerine emanet etmişti. Sultan Reşat'ın pek önem verdiği hediyeleri Eşref Bey'e emanet ederken, Mekke ve Medine'yi de ziyaret edeceklerini hatırlayarak: "Şu makamım imkân verse de o mübarek mahalleri halktan bir fert gibi ziyaret edip, Kâbe'ye yüz sürsem ve Peygamberimizin mübarek ayağının bastığı o yerleri öpebilsem." dediğini Mabeyin Başkâtibi Lütfü Simavi Bey hatıratında anlatmaktadır. İşte bu hediyeleri de birlikte götüreren heyet nihayet kimseye görünmeden, sessizce Haydarpasâdan trene binerek, yola çıkıyor. O harp günlerindeki yolculuğun çeşitli zorlukları, aksaklıkları sürüp gitmektedir. Ve Koca Akif, Eşref Bey'in anlattığına göre: "Dalgın ve düşünmektedir. Zaman zaman (hayatını İslâm dünyasının geri kalmış ülkelerine vakfetmek, onlara İslâm dininin ana hamuru olan ilimcilikle medeniyetçiliği anlatmak, taassup ve gerilikten kurtarmak istediğini) söyler ve Hıristiyan misyonerlerinin bu yoldaki azimle gayretlerini hatırlatarak: "Ah, nerede bizim ülemeda bu gayret görülmüyor. Bir batıl için böylece hayatlarını vakfetmiş adamlar, eğer ilim ve medeniyetin bayrağını elinde tutan hakiki Müslümanlığın safında olsalar, emin olunuz, Cenab-ı Hakk'ın dünya dini olarak bize ihsan buyurduğu hakiki Müslümanlık, beşeriyeti aydınlatır. Bu kavgalar, ihtiraslar, harpler, kin ve gayızlar devri son bulur ve bütün insanlık tam bir kardeşlik ve huzur içinde yaşar. Yeryüzünde elem ve ıstırap hissedilmezdi. Bizim ülemanın kabahati, günahı

cidden pek büyüktür. Şu harp, inşallah bitsin, bütün hayatımı bu gaye uğruna vakfedeceğim.” derdi.

MEHMET AKİF EMİR FAYSAL’LA BERABER

MEDİNE YOLUNDA

Yolculuk böyle günlerce sürdü. Ve bir sabah Şam’a varıldı. Şam’da, Dördüncü Ordu Kumandanı Büyük Cemal Paşa’yı ziyaret etmek gerekiyordu. Fakat Akif, “Ben burayı ilk defa görüyorum. Müsaade ediniz de buradaki tarihî ve dinî eserleri şöyle bir ziyaret edeyim. Adresleri yanımda olan birkaç muhterem ilim adamıyla da görüşeyim.” diyerek, Cemal Paşa’yı bırakmış, yanına Şeyh Salih Şerif’i alarak şehirde kalmıştı. Lâkin Şam’da, Akif bu ziyaretlerini filan yaparken akla gelmedik bir hadise oldu. Meğer, Şerif Hüseyin Paşa’nın oğlu Emir Faysal da Şam’da bulunuyor ve ilk vasıta ile Medine’ye gitmek üzere iken, şimdi bizim heyetle birlikte, aynı trende gitmeleri gerekiyormuş. Akif, bu haberi alınca, “Şerifler ailesine mensup değerli bir şahsiyet ile beraber seyahatten elbette memnun oluruz.” diye âdeti sevinmişti ama, yol arkadaşları aynı fikirde değillerdi. Çünkü onlar, politika ile pek ilgili olmayan Akif’in bilmediği bu Şerif’in, ne mal olduğunu biliyor ve onunla birlikte aynı trende yolculuk etmeyi hiç de istemiyorlardı. Buna rağmen Cemal Paşa araya girip: “Şimdilik daha ortada bir şey yok. Emir Faysal Bey’e ev sahibi sıfatıyla, konukseverlik yapmamız daha münasip olur.” diye birlikte gitmelerini uygun bulmuştu. Böylece yola çıkıldı. Emir Faysal, Mehmet Akif’i o ana kadar tanımamış, ilk defa görüyordu. Ve her halde, bu ünlü şairin, böyle bir

zamanda bu yollara çıkışının sebebini de merak ediyordu. Öyle ya, İstanbul neresi, Hicaz neresi? Hac zamanı da olmadığına göre, koca Akif'in, hem de bir heyetle birlikte bu taraflara gelişinin mutlaka bir önemli sebebi olmalıydı. Ama neydi?

Eşref Bey onları birbirlerine tanıştırdığı vakit, Emir Faysal, öylesine aşırı derecede iltifatlarla: "Yolculuğumuzun birlikte oluşundan mesudum" diye son derece memnunluğunu belirterek, sarıldığı Akif'in ellerini neredeyse öpecekti. Akif'te içten geldiğini sandığı bu hareketten çok duygulanmış görünüyordu. Faysal, Şair Akif'i ilk defa görmekle beraber, eserlerinin daimi okuyucusu olarak, onun eskiden beri hayranı idi. Yolculuk esnasındaki temaslarla bu hayranlık daha da artmıştı. Fakat Faysal'ın dediği gibi, birlikte çıktıkları bu yol, ikisini de aynı yere götürmeyecekti. Medine'ye kadar can ciğer dost vaziyette birlikte gitseler bile, oradan sonra Şair Akif'in hiç de tahmin etmediği olaylarla öylesine ayrılacaktı ki, sonunda karşı karşıya geleceklerdi.

Ama şimdi bu trende beraberdiler. Ve Faysal, bütün yolcuların hükümetce de sevilip sayılan en gözdesi, en hatırı sayılanı idi. Nitekim Medine'ye varıldığında, istasyonu dolduran asker sivil kalabalığı ve bando mızıka ile karşılanmış ve şehire de alkışlana alkışlana girmişti. Şair Akif de, sanki bu törenler kendisi için yapılıyormuş gibi, son derece memnun olmuştu. Lâkin Akif'i asıl sevindiren ve gözlerini yaşartacak derecede duygulandıran, nice zamandır hasretini çektiği Medine'ye nihayet kavuşuşundan başka bir şey değildi. Bilemezsiniz nasıl: "Hele Şükür Yarabbi, bu da kısmet oldu!" diye heyecanlanarak seviniyordu.

Medine’de, Harem-i Şerif ilk ziyaretinde öylesine vecd içinde, kendinden geçmiş bir haldeydi ki, bütün gün orada kaldı. Ve Ravza-i Mutahhara’nın önünde, akşam namazını da kılarak, ancak gece vakti kalacağı yere döndü. Medine’de çok kalmalıydı. Fakat gelişlerinden bir kaç gün sonra, şehir civarında bir takım olaylar patlak verdi. Silah sesleri duyuldu. Ne oluyordu, ne bitiyordu. Akif bunlarla ilgili değildi. İlgili olanlar, gereken tedbirleri alıyorlardı. Ve onlara göre, bu patırdılar, şehirde bulunan Emir Faysal’la ona katılan kardeşi Emir Ali ve maiyetlerindeki yüz elli kadar silahlı Bedevinin marifeti olabilirdi. Hatta belki de hakikaten öyleydi. Bunlar İstanbul’a duyurulunca, Enver Paşadan Eşref Bey’e şu telgraf geldi: *“Seyahatiniz esnasında Medine’de bulunduğu anlaşılan Mekke Emiri Şerif Hüseyin Paşa’nın oğullarıyla temasınızda, üstünüzdeki büyük vazifenin ifası münasebetiyle, ilerde çıkması ihtimali olan hadiselerin cereyanı üzerinde hüküm verilirken, düşünce ve emellerinizin esas nokta teşkil edeceği aşikârdır. Bu itibarla, siyaset gereğince Şerifoğullarıyla temasınızı ve kendilerini bir daha devlete sadık kalıp itaat etmeye davet etmenizi rica ederim.”*

Enver Paşa gibi, Cemal Paşa da verdikleri bu direktifle, Eşref Bey’i, işi siyasetle idare edip Şerifoğulları’nı kuşkulandırmamasını tavsiye ediyorlardı. O gün için politika bunu gerektiriyordu. Fakat dediğim gibi, Şair Akif bu politika işlerinden uzaktı. O Harem-i Şerif ile, Medine’nin belli başlı din adamlarını, ülemasını ziyaret ve her tarafı doya doya görmek, gezmekle günlerini geçiriyordu. Bir hafta kadar böyle Medine’de kaldılar. Ses-

siz sedasız tekrar çölün ünlü şeyhlerinden İbnürreşit'i ziyaret etmek üzere, trenle yola çıktılar. Fakat trenle yalnız Birînasip istasyonuna kadar gittiler. Oradan ötesi çöl yoluydu. Ve develer yani hecinlerle aşılacaktı. Bu çöl yolunda Bedevilerle karşılaşılıyorlardı. Akif bunlarla çok ilgileniyordu. Kupkuru çöllerle, gökyüzünden başka bir şey görmeyen ve bilmeyen bu Müslümanlar, Akif için incelenmeye değer en büyük konuydu.

Nihayet bu hecin develeriyle güneşin altında on sekiz günlük bir yolculuk sonunda İbnürreşit'in bulunduğu Hail Kalesi'ne vardılar. Büyük bir törenle karşılandılar. Ve Kasri Somak denen konağa misafir edildiler. Her türlü istirahatleri temin edilmiş, izaz ve ikramlar almış yürümüştü. Ama, mübarek memleket sıcağın kavruluyordu. Keçi tulumlarından yapılmış kırbalarda soğutulmuş sularla ancak hararetlerini giderebiliyorlar, sıcaklık gölgede 55-60 derece arası ve güneşte yetmişin ötesi... Öğle zamanından ikindi vaktine kadar kimsede konuşacak mecal yok. Herkes soluk soluğa akşamı iple çekiyor. İşin tuhafı, gündüz ne kadar sıcak olursa, çölün gece soğuğu hele sabaha karşı, insanı üşütecek kadar şiddetli. İşte bu hava içinde, Türk'ün sadık dostu İbnürreşit ile yiyor içiyor, konuşuyor dertleşiyorlar. İbnürreşit asıl konuya gelerek şöyle diyor: *"Bizim halimiz malûmdur. Mütemadiyen mücadele halindeyiz. Bir kaç ay evvel, kendi kudretimizle İbn-i Suud'u büyük bir bozguna uğrattık. Fakat şimdi o, İngilizlerden yardım görüyor. Halbuki biz, bundan mahrumuz. Çünkü biz evvelden beri, Osmanlı Hükümeti'ne ve Hilâfet makamına bağlı ve onların sadık kuluyuz. İbn-i Suud şimdi İngi-*

lizlerden gördüğü para ve silah yardımıyla bize meydan okuyor. Osmanlı devletinin şu Arabistan'da her türlü ihtiyaca yetecek silahlarla dolu depoları var. Bana on beş bin mavzer on büyük sahra topu, elli mitralyözle bunlara lüzumlu mermileri veriniz, ben de çölde Osmanlı Devleti'nin her zaman yardımcısı bir kudret ve kuvvet sahibi olayım."

İyi ama, Osmanlı Devleti. İbn-i Suud'u da kırmak istemiyor, onu da kendine bağlı kılmanın yolunu arıyordu. Şimdi bu işin içinden nasıl çıkılacaktı? Tabii İbnürreşid'den sonra, İbn-i Suud'da ziyaret edilecek, onunla da görüşülüp tarafları barıştırmak uzlaştırmak yolu aranacaktı.

Lâkin İbni Suud'un merkezi olan Riyat'a hareket edileceği gün, Arabistan çöllerinin kâhinleri sayılan (yol göstericileri) deliller "sakın ha, yola çıkmayın; öyle bir sam fırtınası esecek ki... çölü allak bullak eder" deyince durdular.

"Peki bu fırtına ne kadar sürer?" diye sorup da "Bir buçuk ay kadar sürer" cevabını alınca bu sefer şaşa kaldılar. Bu durumda, başka bir yol, başka bir çare aramak gerekti. Başbaşa verip müzakerelerden sonra, İbni Suud yerine, vekili olarak bıraktığı ve kendisinden sonra Suudî Arabistan'ın en nüfuzlu şahsiyeti olan dostu Emir El Brey'i görmeye karar verdiler. Ve ona gittiler. Eşref Bey'le Mümtaz Bey de vazifeleri icabı, dinî konuları görüşmek üzere İbni Suud'un yani Vahhabilerin en büyük ve yetkili din adamı olan kör kadısını ziyaret ettiler. Bu ziyaret ve görüşme her bakımdan dikkat çekici ve enteresan olmuştu. Akif'le, Şeyh Salih Şerif'in

vazifeleri, çöllerde yaşayan kabilelere anlayabilecekleri bir dille İslâm Birliği, devlete sadakat ruhunu aşıl-mak ve Arap yarımadası halkı arasında eksik olmayan kanlı hadiselerle sebep olan mezhep ayrılıklarını mümkün olduğu kadar ortadan kaldırmaya yarayacak anlaş-ma yolları aramak, bu maksatla tarafları dinlemek... idi.

İşte şimdi, bu vazifelerden belli başlı birini yerine getiriyor ve bütün Arabistan'ın –bugün bile hâlâ– mezhep ayrılıkları sürdürüp giden Vahhabilerle ne yapılabileceğini anlamak üzere karşı karşıya geliyorlardı. Vahhabilerin kör kadısı, derin bilgisi ve taassubu ile ünlü bir ihtiyardı.

Akif'le yanındaki Şeyh Salih Şerif'i makamında –Şeyhülislâm edasıyla– karşılayarak, sağ ve solunda bulunan diğer iki Vahhabi din adamı ile tanıştırdıktan sonra, karşı karşıya oturdukları zaman, bir müddet hoş-beş ettikten sonra, hemen asıl konuya girdi:

“İstanbul'dan geliyorsunuz. Orası bize çok uzaktır. Hele havası bize yaramaz. Biz sıcağa alışmışızdır. Sıcağı severiz. Ama Türkleri de severiz. Müslümanlar içinde İslâmiyete büyük hizmetler yapan, muhakkak ki Türklerdir. Bunu inkâr etmeye dilimiz varamaz. Fakat Medine'de Peygamberimiz'in merkadine, Kâbe'yi yani Beytullâh'ı ziyaret eder derecesinde bir manevi hüviyet vermenizi hoş görmüyoruz. Bu doğru değildir. Dinî mübinimiz bunu kabul etmez. Kur'an-ı Kerim ortadadır. “Yesfehu indehu illâ bi iznih” (Allah'ın izni olmadan kim kime şefaet edebilir?) demiyor mu? Bizzat Hazret-i Muhammed bile, “Lâ ilâhe illallâh” diye kendisinin ancak bir (abd) yani kul olduğunu söylememiş mi-

dir? Bu vaziyette, onun mescidine gelindiği vakit bir Fa-tiha okunup, mukaddes ruhu taziz edilmekten başka ne yapılabilir? Allah'tan istenecek yardım, başka hiç kim-seden istenilemez. Bunu bilmeyip istenirse, bu müşrik-lik olur. Buna izin yoktur.” Kör kadı, diyeceğini deyip de susunca, Mehmet Akif, cevap verdi: “Bütün mesele, si-zin ve bizim, Peygamberimize olan sonsuz hürmetimizi kendimize göre tefsirimizden doğmaktadır. Biz Türkler, Efendimize ancak Kur'an'ın ve bizzat kendisinin açıkça gayet sarih olarak çizdiği hudut içinde kalan minnet ve şükran duyguları ile meşbuuz. Hangi Peygamber ken-di şahsı için bu tekrim (büyütmek) duygusunun teva-zuunda, Efendimiz'in kâhına erişebilmiştir? İslâm Pey-gamberi, mucizelere bile dayanmak lüzumunu duyma-yacak kadar akla, mantığa, gerçeğe ve fazilete değer ver-miş, bütün neticeleri vicdanlara bırakmıştır ki bu hare-ket her şeyden evvel Efendimiz'in o tertemiz ve asil ruhu-nu tazip eder. Biz Türklerden böyle bir hareket ve düşün-ceyi nasıl bekleyebilirsiniz?”

Mehmet Akif'in bu sözleri üzerine, düşünceye da-lan Vahhabi Kadısı, karşısındakinin kolay kolay yutulur lokma olmadığını anlayarak, görüşmeyi skolastik bir hüviyete bürüyerek içinden çıkılmaz hale sokmak is-tiyordu. Çünkü davası batıldı... Gerçek inkâr edilemez ve yirminci yüzyılda bin yıl önceki hayat yaşanamazdı. Ve bu konuda ne kadar tartışılırsa, boşuna çene çal-mak olur, bir sonuca varılamazdı. Bir mümine; “Hazre-ti Peygamber'in merkadını ziyaret etmeyeceksin, ora-da dua etmeyeceksin, şefaath dilemeyeceksin.” diyecek-siniz, dinlemezse, “münkirdir, kâfirdir.” diye tutup ko-

lundan sürükleye sürükleye hapse tıkacaksınız. Böyle şey olur mu? Âlemin kalbine, vicdanına, inancına karışıp da illâ benim dediğim gibi düşünecek, benim dediğim gibi inanacaksınız, demeye ne hakkınız var?

Vahhabi Kadısına bakılırsa, her mümini, kendi kalıplarına sokup, kendilerine benzetmek hakları o kadar var ki, onlar bu hakka dayanarak her Müslümanı bin şu kadar yıl önce hayata tamamiyle uygun, mesela katiyen sigara içmeden, koku sürünmeden, namaz vakitleri asla sokakta bulunmadan, altın yüzük, küpe gibi şeyler kullanmadan, en yakınlarının bile kabirlerini ziyaret etmeden ve daha bunlara benzer birçok, bugün tabii sayılan şeyleri yapmadan yaşatmak için asıp kesmeye kadar her çareye başvurabilirlerdi.

Bunlara, dinimizde (zor) olduğunu anlatamazsınız. Ne deseniz boştur. O halde beyhude uğraşmaya ne lüzum var? Bahsi değiştirmek gerek. Bu düşünce ile, bu sefer Akif'in yanındaki Şeyh Salih Şerif, Vahhabi Kadısına soruyor: *“Efendi Hazretleri, İstanbul'dan gelen Sürrei Hümayun kesedarı, sizin aylığınızı ne zaman takdim ediyor? Yoksa maaşınızı Evkaftan mı alıyorsunuz?”*

Kadı Efendi, başını iki tarafa sallayarak: *“Hayır, hayır diyor, ben ne sürrenizden, ne evkafınızdan maaş alıyorum.”*

“Nasıl olur efendim, Osmanlı Devleti her sene mukaddes emanetlerin bir manevi vecibesi olarak, Mekke ve Medine'ye ve bütün Arabistan'ın muhterem ulemasına bir şükran hatırası olarak sekiz yüz bin altın gönderiyor. Mübeccel hizmet için milyonlarca altın vakfetmişlerdir. Nasıl olur da sizin gibi fazıl ve âlim bir zat bu tah-

sisattan istifade etmez. Şimdi isminizi listeye kaydediyoruz. Yalnız, istirham ederim, ayda ne kadarlık sizin için yeterse, bunu bize lütfen söyler misiniz?”

Kadı Efendinin cevabı şu oluyor:

“Biz mütevekkil ve mütevâzi kimseleriz. Daha çok manevi değere bakarız. Ayda beş altın kâfi ve vâfidir.”

İş paraya, akçeye gelince, hava ne güzel oluyor. Alış veriş yolunda... O zamanın parasıyla beş altın da iyi para... Bizimkiler, halen sürrenin getireceği beş altın yerine elli altın dolu keseyi takdim ediverince, Kör Kadı ellerini açarak, Padişaha dualar ede ede bitiremiyor. Bu sefer de ağzını şöyle değiştiriyor:

“Elhamdülillâh hepimiz müslümanız. Her kavimde, idraki ve anlayışı zaif kimseler bulunabilir. Fazla taassup asla caiz değildir. Her kim “Lâ ilahe illâllâh Muhammedün Resûlullâh”i dili ile ikrar, kalbi ile tasdik ederse, Müslümandır. Geri kalanı Allah’la kendi arasındadır.”

Şimdi Mehmet Akif’in halini görmeliydiniz. Öylesine hayretler içinde bakakalmıştı ki, tarif edilemez. Altınlar ve maaş tahsisi, Vahhabi Kadısını bir anda, bambaşka bir hale getirmişti. Koca Akif acı bir gülümseme ile:

“Ah insanoğlu ah!.. diyordu. Demek Vahhabilerin en âlim, fazıl bir din adamı olarak bilinen bu pirî fânî de ayet ve hadislerden ziyade bizim altınlarımıza boyun eğiyor. Ah, beşeriyetin gönlünü fethetmiş görülen bu ol-mayası altınlar.”

MEHMET AKİF’İN HAYAL KIRIKLIĞI

Sam fırtınalarıyla toz duman içinde allak bullak olan çöl, Mehmet Akif’i şaşırtmıştı. Tıpkı denizlerdeki boralar, tayfunlar gibi, çöl de pek korkunç bir haldeydi. Allah’tan ki, delilin uyarmasına uyarak yola çıkmamış-

lardı. Ama, burada bu kopan kıyametin dinmesini beklemek de çekilir gibi değildi. Denizde en şiddetli fırtına iki üç gün sürse de, burada gün mün dinlemiyor sürüp gidiyordu. Üç aydır İstanbul'dan uzaktaydılar. Orada kendilerini bekleyen birçok işler vardı. Gerçi bu üç ay boş geçmemişti. Akif, âdeta adım adım gezip dolaştığı Arabistan'da, o güne kadar hiç bilmediği bambaşka âlemle karşılaşmış ve Şark yani Doğu hakkındaki düşüncesi tamamen değişmiş, bir devrime uğramıştı. Vaktiyle büyük medeniyetlere sahne olmuş, üç büyük Peygamber vermiş, cihan için vahdâniyet mücadelesini başarmış olan bu tarihî ülkelerde şimdi, bu günün nimetlerinden, umranından, ilim ve hatta ahlâkından yoksun yaşayan insanlar, Koca Akif'in duygulu ve imanlı kalbini incitiyordu. Şark, şark diye o kadar özlediği yerlerde göreceği bu muydu? "Bu manzara, bu sefalet, bu iptidailik, bu çöküş nedir?"

Asıl felaketi, "bu bitkinlik ve birbirine giriş nedir?" diyordu. Ve kendisine: "Burada örf ve âdet böyledir." diyenlere, acı acı gülümseyerek:

"Peki ama, o nereden geliyor? Şimdi dönüşümüzde İstanbul'da bana Doğu'yu nasıl buldun? diye soranlara, ben hakikati saklayamayacağıma göre ne cevap vereceğim?" diyor ve ekliyordu:

"Ne gördün, Şark'ı çok gezdin?" diyorlar.

Gördüğüm: yer yer,

Harap iller, serilmiş hânümanlar, başsız ümmetler;

Yıkılmış köprüler, çökmüş kanallar, yolcusuz yollar;

Buruşmuş çehreler, tersiz alınlar, işlemez kollar;

Bükülmüş beller, incelmiş boyunlar, kaynamaz kanlar.

*Düşünmez başlar, aldırılmaz yürekler, paslı vicdanlar;
Tegallüpler, esaretler, tahakkümler, mezelletler;
Riyâlar, türlü iğrenç iptilâlar, türlü illetler,
Örümcek bağlamış, tütmez ocaklar; yanmış ormanlar;
Ekinsiz tarlalar, ot basmış evler, küflü harmanlar;
Cemâatsiz imamlar, kirli yüzler, secdesiz başlar;
“Gazâ” namiyle dindaş öldüren biçâre dindaşlar;
İpissiz âşîyanlar, kimsesiz köyler, çökük damlar;
Emek mahrûmu günler, fikr-i ferdâ bilmez akşamlar!...*

*Geçerken, ağladım geçtim; dururken, ağladım durdum;
Duyan yok, ses veren yok, bin perîşan yurda baş vurdum.
Mezarlar, âhiretler, yükselen karşımda dûradûr;
Ne topraktan güler bir yüz, ne göklerden güler bir nûr.
Derinlerden gelir feryâdı yüz binlerce âlâmın;
Ufuklar bir kızıl çember, bükük boynunda İslâm'ın!
Göğüsler sızlayıp durmakta, zincirler daralmakta;
Bunalmış kalmış üç yüz elli milyon cansa gırtlakta!”*

Mehmet Akif, bunları yazarken, “Ben böyle mi isterdim? Bu muydu benim görmek istediğim?” derdi. Elbette bu değildi. Onun istediği sadece: “Saadet, huzur, medeniyet, ilme inanç, refah... Kısaca alın teriydi.” insanım diyebilmek için istenecek buydu.

“Desem bin kere ‘İnsanım’ kanan kim?

hem niçin kansın?

*Hayır... hürriyetin, hakkın, masum oldukça insansın.
Bu hürriyet, bu hak bizden her gün aheng-i say ister.
Nedir üç dört alın? Bir yurdun alnından boşalsın ter.”*

Koca Akif, daha o günlerde, bu günlere sesleniyormuş.

ALLAK BULLAK OLAN ÇÖLDE YOLCULUK

Sam fırtınası diner gibi olunca, Allah'a tevekkülle yola çıkıldı. Fakat daha ilk konakta, yine fırtınanın esintileri tesiriyle, yol kaybedildi. Fırtına estiği müddetçe, koskoca dağ gibi kum tepelerini yerle bir etmiş, ne iz, ne yol bırakmıştı. Bu durumda çok tehlikeli bir yolculuk yapılacağı aşikârdı. Sıcak da arttıkça artmıştı. Susuzluk derdi de, tabii devam ediyordu. Bir ara ufukta, uçuşan bir karaltı görüldü. Yaklaşınca baktılar ki, çöl kuşları, serçeler gibi çok hızlı uçuyorlar. Ve susadıkları zaman, Allah'ın kendilerine bahsettiği tabii bir sezişle, tâ uzaklardaki kuyuların başına geliyorlar. Akif bunu yerlilerden öğrenince, "Hey Allahım, hey..." dedi. "Varlığını inkâr edenler, gelsinler de şu hali görsünler."

Kuşların kılavuzluğu ile vardıkları su başı meğer, (Galban) kuyusu imiş. Yolcular burada bir müddet kaldı ve tekrar yola çıkarak, aynı zorluklara göğüs gere gere ilerledi. Göğüs gerenlerin en kuvvetlisi, Akif'ti. Hecin devesi üstünde, hiçbir şeyden şikâyet etmeyecek, sessizce arkadaşlarını takib ediyordu. Nihayet, tarihi Teyme Köyü yakınlarına varabildiler. Burası çölün kumluğu içinde zemini sertçe toprak olan sayılı yerlerden biri idi. Büyük bir kuyusu da vardı. Teyme Köyü ise, Hazreti Peygamber'in İslâmiyet uğrunda, Yahudilerin saldırılarını defedip önleyebilmek için, çevresinde yapılan mücadelelerle ün almış tarihi bir yerdi. Buraya vardılar ama, artık hiç kimsede, bir adım daha atacak hal ve mecal kalmamıştı. Mehmet Akif de, artık tahammülün sonuna gelmiş görünüyordu. Bu haliyle dedi ki: Arkadaşlar, Allah'ın inayetiyle nihayet huzura kavuştuk. Tren yoluna da yaklaşmış bulunuyoruz. Eşref Bey,

vazifesi gereği acele ediyor. Kimbilir, belki, öğreneceği ve buna göre alacağı tedbirler vardır. Kendisi, istediği gibi istasyona gitsin. Biz burada biraz kalıp, dinlenelim. Sonra yanımızdaki delillerle yola çıkıp ona istasyonda iltihak edelim. Bakın, hecinler bile ne kadar yorgundur. Benim gönlüm, bu şartlar içinde daha bir iki gün şu su başında kalmayı özlüyor.” Eşref Bey de bu teklifi kabul edince, Teyme Köyü’nde, güzelce dinlenildi. Ve birkaç gün sonra da, tekrar yola çıkılarak, güç bela Hicaz demiryolunun çöldeki son istasyonu olan El-Muazzam’a varıldı.

El-Muazzam, büyükler büyüğü anlamına geliyordu. Ama, kum deryası ortasında bir memur barınağı, iki pencereleli ufak bir bekleme salonu ile küçücük bir istasyondu. Akif burayı yadırgamıştı. “İlâhî... Şu hale bakın, buna başka bir isim bulamamışlar mı?” diyordu. Asıl mesele, burada yatacak yer yoktu. Yiyecek de öyle... Bir yerden, bir şeyler aldırma filan da kabil değildi. İstasyon memuru olan Nabluslu İzzet Efendi de delişmen bir zavallı idi. Etrafta dolaşan bedeviler de, pek perişan, dünyadan habersiz, cılız sefil mahlûklardı. Akif şaşırmıştı:

“El-Muazzam istasyonuna bakın... Aman Yarabbi, nedir bu sefalet...”

Bu bizim hükümet ne biçim devlettir? Şu hale bakınız!.. Bu adamdan, şu sürgün hayatı içinde, sadakat beklemeye hakkımız var mı? Vallahi yine talihli bir devletimiz var. Ne yerler, ne içerler, hastalarına kim bakar, insan yüzüne, medeniyete hasret bir hayat... Sonra da beş altı ay, birkaç kuruşluk aylığını alamayan şu zavallı me-

murla, ailesi... Demiryolunu döşerken, bunları düşünmek yok muydu?.. Vah vah.. Keşke görmeseydim...”

Fakat Akif gördüğüne pişman olduğu bu istasyonda, pek güzel, pek sevindirici şeylerle de karşılaşacaktı. Çünkü burada telgraf vardı. Ve bu telgraf onları hem Medine'ye, hem Şam'a ve İstanbul'a bağlıyordu. Adam akıllı yatacak bir yer, yiyecek yemek filan yoktu ama, kendilerine aylardır mahrum oldukları etrafla görüşme imkanı veren şu telgraf hattı vardı. Ve işte hat açılmış, arana tarana bulunan İstanbul'un ilk sesi duyulmuştu. Makine başındaki Eşref Bey, saatlerce uğraşarak güç halle Umumî Karargâhı da bulup, nihayet Enver Paşa ile konuşmaya muvaffak olunca, artık herkes kendini İstanbul'da sanmıştı. Enver Paşa ile Eşref Bey'in konuşmaları epey sürmüş, alınıp verilen bilgilerden sonra, Enver Paşa'nın: “Ya, demek hepiniz afiyettesiniz. Akif Bey Hocamız da iyidirler, pek memnun oldum. Selamlarımı söyleyiniz. Muvaffakiyetinizi tebrik ederim.” diyerek, “Benim de size iyi, pek iyi bir haberim var. Çanakkale'de muzaffer olduk. Harp zafirimizle sona ermiştir. İstanbul şu anda zafer sevinciyle şenlikler içinde, yerinden oynuyor.” Müjdesini veriş, pek hoş olmuştu. Bu müjdeyi alan Eşref Bey, görüşme yaptığı odadan dışarıya fırlayarak, herkese duyurmak heyecanı ile çırpınırken, ilk önce Akif Bey'i düşünüyordu. Koca Akif, bütün bu çöl yolculuğu esnasında olduğu gibi, dün bile Çanakkale'de sürüp giden ölüm-kalım savaşından bahisle, “Ah ne zamandır bir haber alamıyoruz. Ne oluyor acaba? Bu kâfirler çok kuvvetli... Ne dersiniz, olanca kuvvetleriyle yüklendik-

leri Çanakkale'yi aşabilirler mi? Askerlikten anlamam. Bu işin aklım erer bir tarafı yoktur, ama, ruhum ve imanım bu Türk kalesinin aşılamayacağını söylüyor. Lâkin karşımızdaki dünyanın muazzam kuvvetleri de pek müthiş, onların önündeki bizim vaziyetimiz malûm. Ne olacak bu işin sonu?.." diye yanıp yakılırken, arada sırada, kendini avutur gibi, "hayır, hayır... Endişeye mahal yok. İstanbul'un fethi, bir ilâhî tebşirin neticesiydi. İstanbul Türk'ün kalacaktır." dediği görülüyordu. Şimdi bu müjdeyi alınca ne yapacaktı?.. Eşref Bey, Mehmet Akif'i pek yorgun, âdeta mecalsiz ve dalgın bir durumda buldu. Merak içinde olduğu her halinden belliydi.

Üstad, dedi. Aziz Üstad... Şimdi size hayatınızın en büyük müjdesini vereceğim. Bana bu mutluluğu bahşeden Cenab-ı Hakk'a nasıl şükredeceğimi bilemiyorum. Çanakkale'de muzaffer olduk! Muhteşem bir zafer kazandık. Şu anda bütün memleket bu zafer sevinciyle bayram yapıyor. Sizin dualarınız makbul oldu. Dünyanın o muazzam İngiliz ve Fransız devletleri, yenilmez bilinen ordularıyla, muhteşem donanmalarını, mağlup ve perişan bir vaziyette Çanakkale'den çekerek, cehennem dibine doğru gitmektedirler. İstanbul kurtuldu. Türk'ün zaferini kutluyor."

Mehmet Akif, donup kalmıştı. Sanki işittiklerini anlamıyormuş gibi, dalgın dalgın Eşref Bey'in yüzüne bakarak, güçlkle nefes alıyordu.

Eşref Bey, müjdeyi bizzat Enver Paşadan aldığını da söyleyince, koca şair bütün bütün kendinden geçti. Bir müddet öyle sessiz sedasız, bir rüya görür gibi dalgın durduktan sonra, ani bir canlanışla yerinden kal-

karak, ağlaya ağlaya Eşref Bey'in boynuna sarıldı. Bu göz yaşları, Çanakkale'de Mehmetçiğin oluk gibi döktüğü kan kadar cömert ve temizdi. Akif'in bu hali bütün gün sürdü. Sevincinden sanki dili tutulmuştu. Sade gözleri yaşıyordu.

O gece hiç uyumadı. Yanında kendisi gibi geceyi uykusuz geçiren Eşref Bey'e "Artık Rusya çökerek, yüz yıllardır Türklüğün ve bütün insanlığın baş belası olan Moskofluk rejimi de ayakta duramaz. Bu rejim altında inleyip duran bunca Müslüman da artık kurtulur... Yarabbi, bu günleri de bize gösteriyorsun, sana nasıl şükredelim" diyor ve mutlaka Çanakkale Destanı yazmayı istiyordu. Hele bu isteği bir sabit fikir haline gelmişti.

"Allahım, bana bu âciz kuluna bu destanı yazmak imkanını bahşet... Bu ulvî vazifeyi nasip et... Sonra canımı al... Yarabbi!.. Bana bu lütfu çok görme. İn'am ve ikramının sonsuz hazinesinden bu aciz kulunun şu duasını barigâh-ı uluvîyetinde kabul eyle!.." diyordu. Ve duası hıçkırıklarla kesiliyordu.

Sabahı böyle buldular. Vecd içindeydi. Kimse ile konuşmuyor, kimseyi dinlemiyor, tasarladığı Çanakkale destanından başka bir şey düşünmüyordu. Eşref Bey, onun bu halini anlatırken şöyle diyordu: "El-Muazzam istasyonundaki o çöl gecesi, heyecan ve edebî kudretini vatanının ve milletinin saadeti, istiklâli uğruna vakfetmiş büyük bir şairin, ilâhî olduğuna şüphe olmayan istiğrakine şahit oldu. Akif âdeta cezbe halindeydi. Çok az konuşan bu büyük şair, şimdi bir çağılayan halinde, fakat benimle değil, kendisiyle konuşuyordu. Milletinin büyüklüğüne, kahramanlığına, yiğitliğine inanmıştı. İnanıyordu.

Medeniyet ve teknik, işte bütün gücü, kuvveti ve vasıtalarıyla Çanakkale'ye gelmiş yığılmıştı. Para, vasıta, malzeme, insan her şey boldu. Ya biz? Biz bunların sadece birisinden değil, hepsinden mahrumduk.

Neyimiz vardı? Mehmetçiğin imanından başka, neye güveniyorduk? Akif o gece işte bunları düşünüyor ve bu Mehmetçik neslinin maddi ve manevi terkinini gelecek nesillere anlatmadan, canını almaması için Allah'a yalvarıyordu. Hem nasıl yalvarış... Kalın, davudî erkek bir sesi vardı. Kelimelerin, harflerin hakkını vererek konuşurdu. Âdeta kendi nefesine karşı and içiyor ve bu yemini gönülden inandığı ulu Allah'ın yüce varlığına iletliyordu.”

Akif, çölde, o ıssız, susuz kum deryasının bir köşesinde, âdeta hıçkıra hıçkıra Çanakkale destanını işte böyle yazmıştır:

*Şu Boğaz Harbi nedir? Var mı ki dünyada eşi?
En kesif orduların yükleniyor, dördü beşi,
–Tepeden yol bularak geçmek için Marmara'ya–
Kaç donanmayla sarılmış ufacık bir karaya.
Ne hayâsızca tehasşüd ki ufuklar kapalı!
Nerde –gösterdiği vahşetle “bu: bir Avrupalı”
Dedirir– yırtıcı, his yoksulu, sırtlan kümesi,
Varsa gelmiş, açılıp mahbesi, yahud kafesi!
Eski Dünya, Yeni dünya, bütün akvâm-ı beşer,
Kaynıyor kum gibi, tûfan gibi, mahşer mahşer.
Yedi iklimi cihân duruyor karşında,
Avustralya'yla beraber bakıyorsun: Kanada!
Çehreler başka, lisanlar, deriler rengârenk;*

Sâde bir hadise var ortada: Vahşetler denk.

Kimi Hindû, kimi yamyam, kimi bilmem ne belâ...

Ve Akif, bu şekilde saldıranlarla yapılan müthiş savaşı uzun uzadıya anlatarak sonunda Mehmetçiğe, yine göz yaşlarıyla, hıçkıra hıçkıra şöyle hitap ediyor:

Ey, bu topraklar için toprağa düşmüş, asker!

Gökten ecdâd inerek öpse o pâk alnı değer.

Ne büyüksün ki kanın kurtarıyor Tevhîd'i...

Bedr'in arslanları ancak, bu kadar şanlı idi...

Sana dar gelecek makberi kimler kazsın?

"Gömelim gel seni tarihe!" desem, sığmazsın.

Herc ü merc ettiğin edvâra da yetmez o kitap...

Seni ancak ebediyyetler eder istiâb.

"Bu taşındır" diyerek Kâbe'yi diksem başına;

Rûhumun vahyini duysam da geçirsem taşına;

....

Yine bir şey yapabildim diyemem hâtırana.

....

Sen ki, son ehl-i salibin kırarak savletini,

Şarkın en sevgili sultanı Selâhaddin'i

Kılıç Arslan gibi iclâline ettin hayran...

Sen ki, İslâmı kuşatmış, boğuyorken husran,

O demir çemberi göğsünde kırıp parçaladın;

Sen ki, rûhunla beraber gezer ecrâmı adın;

Sen ki, a'sâra gömülse taşacaksın... Heyhât,

Sana gelmez bu ufuklar, seni almaz bu cihât...

Ey şehid oğlu şehid, İsteme benden makber,

Sana âğûşunu açmış duruyor Peygamber.

Çok kısaltarak verdiğimiz bu destan, görüldüğü gibi, Akif'in o günlerde yaşamakta olduğu Hicaz ve Medine havası içinde, İslâm birliği düşünceleriyle bunalıp duruşunun etkisini taşımaktadır. Bu destanı, mesela İstanbul'da normal şartlar altında bulunurken yazmış olsaydı, belki bu kadar müessir olamazdı. Bir ara, bunu kendisi de yakınlarına itiraf etmişti.

Lâkin koca Akif, İstanbul'a yalnız Çanakkale Destanıyla dönmüyordu. Gerçi İstanbul, çölün El-Muazzam istasyonunda yazılan bu destanı henüz duymamıştı. Bunu buradaki yakınlarından başka bilen hiç kimse yoktu. Ama, Akif buralardan asıl bağrında mukaddes bir emanet gibi taşıdığı Medine hatırası, bir başka destan, bir başka ölümsüz eserle İstanbul'a dönüyordu. Ve garip bir tesadüfle, kaderin bir cilvesi olarak bu destanı ben ondan kendi ağzından dinleyecektim. Nasıl dinlediğimi de yine kısaca anlatacağım:

Akif, içinde bulunduğu Teşkilât-ı Mahsusa heyetiyle İstanbul'a dönünce, doğru evine giderek, istirahat çekilmişti. Halbuki, bu kadar önemli bir vazife ile aylardır uzakta kaldıktan sonra, dönüşte bazı devlet adamlarını ve hele Enver Paşa'yı nezaketen de olsa bir ziyaret gerekiyordu. Esasen, bilhassa Enver Paşa da, Akif'e olan hayranlığı dolayısıyla böyle bir ziyareti bekliyordu. Hatta Padişah Sultan Reşad'ın da, Akif'i bir kerecik olsun görüp, onunla şöyle kısacık da olsa (dervişâne bir sohbeti) özlediği biliniyordu. Fakat Akif, Halifelik makamının manevî şahsiyetine karşı beslediği saygıya rağmen, âdeta bir çocuk gibi kendini küçük görerek o malûm sonsuz tevazuu ile, "Ben kimim ki, saraylara gi-

dip makam sahiplerini rahatsız edeceğim, bırakın beni kendi halime” diyerek hiçbir tarafa gitmiyordu. Kapan-
dığı evinde, pek yakın ve kafadar arkadaşlarıyla hem-
hal olarak sakin ve sessiz yaşayışında devam ediyordu.
Bu esnada Hicaz’da tahmin edilen Şerif Hüseyin isyanı
başlamış, harp almış yürümüş ve nihayet bitmiş, mü-
tareke olmuş, uzun boylu anlattığım gibi Medine’de bu
mütareke hükümleri gereğince, en sonunda ister iste-
mez bırakılmış, biz de Kızılay heyeti olarak üstümüze
düşen görevi tamamlayarak, İstanbul’a dönmüştük.

Döndüğümüz İstanbul, üç yıl önce Hicaz’a gider-
ken bıraktığımız o bizim sevgili İstanbulumuz değıl-
di. Hatta Beyrut’dan vapurla gelirken yolda uğradığı-
mız İzmir’i bile, Yunan bayraklarının dalgalandığı bir
yabancı ülke halinde görmek bahtsızlığına uğramıştık.
İstanbul da öyleydi. Renkleri bile gözlerimizi karartan,
benliğimizi inciten bir sürü yabancı bayraklar altında,
Türk’e kan ağlatan, bir bambaşka yer olmuştu. Burada
herkes, hele temas ettiğimiz gazeteciler, bizden Medi-
ne menkibesini dinlemek istiyordu. Galiba bu karanlık,
kapkaranlık havada tek teselli bu idi. Yenilmiş, mahvol-
muştuk ama, bir Çanakkale zaferimiz, bir Kutulamara
zaferimiz ve nihayet bir Medine gibi kahramanlıkları-
mız vardı. Çanakkale’de olup bitenler artık malumdu.
Herkesçe biliniyordu. Kutulamara da aşağı yukarı öy-
leydi. Fakat Medine’nin, hâlâ kulaktan kulağa dolaşan
şeylerden başka bilinen tarafı yoktu. İşte bu durumda,
önceleri de anlattığım gibi, rahmetli babamın eski ar-
kadaşlarından Ahmet Ferit Tek’in çıkardığı İfham Ga-

zetesi idarehanesinde bir gün, istekleri üzerine heyecanla Medine günlerini anlatırken, dinleyenlerden Süleyman Nazif birdenbire: “Çocuk, çocuk!.. Bu burada anlatılmaz, bir meydana git, kürsüye çık ve bütün millete, bütün halka bunları anlat!” diye göz yaşlarıyla gürlemişti.

Medine destanı sanıyorum ki, İstanbul’da işte o gün olduğu gibi yani gerçek şekliyle duyulmuştu. Çünkü Fahreddin Paşa ve arkadaşları gibi bütün Medine’de yaşamış olanlar henüz esaretten kurtulup, memlekete dönmemişlerdi. Dönebilen yalnız bizlerdik. Bizler içinde de, gazeteci olan bir tek bendim. Ve ben, o günkü isteğe uyarak, ilk Medine yazılarımı İfham’da yayınlamaya başlamıştım.

İşte bu yazıların İfham Gazetesi’nde yayınlandığı sırada, yine rahmetli babamın, eski Jön Türk arkadaşlarından Yusuf Akçura’nın Cağaloğlu’ndaki evinde bir toplantıya gitmiştik. Türk Ocağı düşmanlar tarafından göz altına alınmış olduğundan Ocaklılar diye anılan Hamdullah Süphi ile arkadaşları, ara sıra, bu Akçura’nın evinde toplanmakta imişler. Toplantıda Hamdullah Suphi’den başka hatırladığıma göre, şair Mehmet Emin, (sonraları Büyükelçi olan) Hüseyin Ragıp, Ruşen Eşref, Ispartalı Tefik, Celâl Sahir ve Yahya Kemal gibi daha birçokları vardı. İfham’daki yazılardan bahsedilerek, Medine konusunda konuşmam istendiği sırada, Eşref Edip ve Mithat Cemal ile birlikte şair Akif’in de geldiğini gördük. Ben, koca Akif’i ilk defa görüyordum. Gıyaben hayranıyım. Hemen kalk-

tım, heyecanla ellerine sarılıp kendimi tanıttım. Toplantının havası da birdenbire değişmişti.

Akif, benim İfham'daki yazılarımı okumuş olduğunu belirterek, büyük bir yakınlık ve iltifatla: “Evladım, evladım, ne günler yaşamışsınız. Meğer neler olmuş... Biz burada uyurken, ne kahramanlıklar, ne yiğitlikler yapılmış da haberimiz yokmuş... Gazanız mübarek olsun!” diye bir köşeye çekilip oturunca, bütün bakışlar yine benim üstüme çevrilmişti. Henüz pek gençtim, toydum. Kimine amca, kimine ağabey dediğim bu baba dostu seçkin insanlar karşısında, utana sıkıla renkten renge girerek, yine fakat bu sefer yeni baştan anlatmaya koyuldum. Akif, sanki o günleri yaşıyormuş gibi, tarif edilemez bir heyecan ve vecd içinde, sessizce dinliyordu. Nasıl anlattım, neler söyledim bilmiyorum. Arada, takıldıkları bazı hususların aydınlatılmasını isteyenler oldu. Onları da büsbütün kekeleyerek cevaplandırımdım. Belki bir saatten fazla süren anlatışım bitince, Akif, “Hey Allahım hey, Türk'ün şu şahâmetine bak! Hangi millet, hangi ümmet Peygamberine karşı böylesine bir hürmetle bağlılık göstermiştir?” derken, Yusuf Akçura, âdeti veçhile kendi eliyle demlediği çayları büyük bir konukseverlikle ikrama başlamış, çaylar içilirken de koca Akif:

“Hey Medine hey!.. Senin o Harem-i Şerifinle, mukaddes Ravza-i Mutahharanla elden gideceğin kimin aklına gelirdi?” diye bir müddet susup, derin bir düşünceye daldıktan sonra, inleyen bir ney gibi boşalıvermişti. Şimdi derin bir sessizliğe gömülen odada herkes, te-

peden tırnağa kulak kesilmiş, büyük bir dikkat ve heyecanla, Akif'in ağzından ağır ağır, parça parça dökülen (Necit Çölllerinden Medine'ye) şiirini dinliyordu:

Fakat koca şair, Necit çölünü bırakmış, bu çölden kurtulur kurtulmaz Medine'yi görüşünü ve oraya girişini anlatıyor:

Karşıdan “Kubbe-i Hadra”() edivermez mi zuhur?
O nasıl heykel-i didâr, o nasıl cephe-i nûr!
Öyle bir Tûr ki, her lemha-i istiğrâkı,
Olmadan çâk-i tecelli, süzüyor Hallâk'ı!
Ebedî fecrini gördükçe perişan, lâhût,
Zill-i memdûduna düşdükçe güneşler mebhût!
Sanki feyfâ-yı taharride yanan ervâha,
Sâyeler dökmek için Sidre'den inmiş vâha.
O cehennem gibi vâdide, bu cennet ne güzel!
En büyük şi'r tezâdın mıdır, ey Hüsn-ü Ezel?
Sana bir mısra-ı bercestedir etmiş ki sünûh;
Duyar amma varamaz yükselen âhengine rûh.
“Menâha”(**)dan geçiyorduk, ikinci olmuştu.
Çıkınca karşıma cânanımın yeşil yurdu,
Gözüm karardı, atıldım hârim-i câzibine;
Yarıp cemâati, düştüm direklerin dibine,
Sonunda bir yere, lâkin gömünce varlığımı,
Ridâ-yı haşyete hisseyledim sarıldığımı.
Yavaş yavaş o demin duyduğum derin heyecan*

(*) Peygamberimizin merkadları üzerindeki yeşil kubbe

(**) Medine'nin merkezindeki büyük meydan

İçimde dondu da bir raşe koptu ruhumdan;
 Ki hilkatimdeki her zerre ayrı ürperdi!
 Önümde sineye çekmiş huşûu titrerdi,
 Zemin zemin kabaran saflariyle gûnâgûn
 Zılâl-i câmide halinde, bir cihan-ı sükûn!
 Evet, o koskoca âlem... Tunus'lu, Afgan'lı,
 Transval'lı, Buhârâ'lı, Çin'li, Sudan'lı,
 Habeş'li, Hiyve'li, Kâşgar'lı, yerli, Hersekl'i,
 Serendib'in, Cava'nın, Mağrib'in bütün şekli;
 Hülâsa, attığı kollar, muhit-i garbiden,
 Cihan cihan dolaşıp, müntehay-ı şarka giden,
 O dûdmân-ı kerimin sayılmaz evlâdı,
 Huzur içinde bırakmış bu mahşer-âbâdı!
 Ne manzaraydı, ilâhî, o hercû merc-i samût!
 Ki vecde geldi temâşâdan ansızın melekût;
 Hurûş edip beşi birden yanık minârelerin,
 Hudâ'yı bağrına basmış yığın yığın beşerin
 Gömülmüş olduğu ummânı dalgalandırdı;
 Deminki mahşeri inletti. Sûr'u andırdı!
 Birinci «Eşhedü en-lâ ilâhe-illâllah»
 Nidâlariyle dönerken semâya doğru cibâh,
 Duyuldu merkad-i Pâkin de aynı ikrârı,
 Derin derin gelen âvâzelerle tekrarı.
 Bütün o ma'kese dönmüştü cepheleri şimdi;
 Onun sadâları artık muhite hâkimdi.
 İkinci mevc-i şehadetle aynı aks-i medid,
 Hudâ'yı etti zeminden için için tehvid.
 Üçüncü oldu şehâdet ki: tuttu ebâdı,
 Muhammed'in ebediyyet-güzin olan yâdı.

*Ne gulguleydi o yâdın peyinde dalgalanan!
Nasıl uyanmadı bilmem ki uykudan Cânan?*

...

*Minareler yeniden «Lâ ilâhe illâllah»
Terânesiyle coşarken ayaklanıp nâgâh,
Göründü yerdeki saflar huzûr-u Mevlâ'da;
Yayıldı velvelsiz bir inilti ebâda.
Önünde ümmet-i mazlûmesiyle Peygamber;
Gözümde sel gibi yaşlar, içimde titremeler;*

Akif ağlıyordu. Şu ana kadar onu sessizce dinleyenler de hep ağlamaklı haldeydiler. Koca şair, göz yaşlarını sile sile, “İnsanı böyle çocuk gibi ağlatan nedir? Ama işte o olmasa biz ne yapabiliriz?” dedikten sonra sakalını hafifçe sıvazlayarak eklemişti: “Asıl üzüldüğüm nedir bilir misiniz? Medine’ye, âdeta bir veda ziyareti yapar gibi giderken, dünyadan bihaber oluşum ve ergeç oluverecek olanları aşağı yukarı bilenlerin de, böyle bir ziyarete beni yalnız başıma değil, bütün seçkin şair ve edip arkadaşlarımla birlikte, göndermemiş olmalarıdır. Öyle gönderilmiş olsaydık, şimdi Medine’den bize bir bu mu kalırdı? Kur’an’ın ilhâmıyla konuşulan o mübarek Harem-i Şerif’te, Hazreti Peygamber’e yaklaşıp olmanın sevinciyle vecde gelerek kimbilir neler, ne güzel eserler yazarlardı.”

Onun böyle üzülüşüne karşı, bazılarının: “Emin olun üstad, sizin bu şiiriniz, yazılacak olanların hepsinin bir şaheseridir. Bu noktada hiç kimse, sizin kâbınıza varamaz.” deyişleri üzerine, Akif: “Estağfurullah... Estağfurullah!.. Ne münasebet... Öyle şey olur mu?” te-

vazuu ile ellerini uğuştururken, Mithat Cemal Ağa ayağa kalkmış, doğruluğundan emin olduğu davasını ispatta çalışan bir avukat edasıyla Akif'e: "Hocam, Hocam, bir de şunu dinleyin!" hitabıyla şiirin şu parçasını âdeta terennüm eder gibi pek hoş bir âhenkle okumaya başlamıştı:

*"Şu ben ki... Her birinin ayrı ayrı kardeşiyim.
Ezelde kaynaşan ervâha ayrılık var mı?
Cihan yıkılsa bu vahdet yerinden oynar mı?
Olunca minberimiz, arşımız, Hûdâ'mız bir,
Benim de beklediğim nûr, onun da gayesidir.
O nûru gönder, ilâhî, asırlar oldu yeter!
Bunaldı milletin âfâkı, bir sabah ister.
Înâyetinle halâs et ki, dalga dalga zalâm
İçinde kaynamasın çarpınıp duran İslâm!...
Bu secde-gâha kapanmış yanan yürekler için;
Bütün solukları feryâd olan şu mahşer için;
Harîm-i Kâbe'n için; sermedi Kitab'ın için;
Avâlimindeki âyât-ı bî-hesâbın için;
Nasîb-i dâimi husran kesilmiş ümmet için;
Şu hâk-i pâke бүrүнmüş semâ-yi rahmet için;
Biraz ufukları gülsün cihan-ı İslâm'ın!
Hudûdu yok mu bu bitmez, tükenmez âlâmın?
O, çünkü, âleme hâkim yegâne kudret iken,
Bir inkılâp ile mahrum olunca azminden,
Esaretin ne kadar şekli varsa katlandı...
Vatanlarından garip oldu kendi evlâdı!
O azmi Sen vereceksin ki eylesin sereyan,
Soluk benizlere kan, inleyen göğüslere can.*

*O rûhu ver ki, ilâhî, kıyâm edip dinin,
Zemine feyzini yaysın hayât-ı mâzînin...
Henüz duâ ediyordum ki, “Ya Resûlallah!”*

Mithat Cemal, burada feryat eder gibi durdu. Odayı kaplayan derin sessizlik içinde, boynu bükük bir çocuk gibi köşesinde büzülmüş duran Akif’in “Yeter, yeter!” işaretlerine rağmen, ötekilerin devamını isteyen bakışları karşısında, ne yapacağını bilemezcesine bir tereddüt anı geçirdikten sonra, birden yine canlanıvererek yine o içten gelen âhenkli sesini duyurdu:

*Kemiklerim bile yanmıştı belki Sahrâ’da,
Yetişmeseydin eğer, yâ Muhammed imdâdâ:
Eserdi kumda yüzerken serin serin nefesin;
Akar sular gibi çağlardı her tarafta sesin!
İrâdem olduğu gündür senin irâdene râm,
Bir an için bana yollarda durmak oldu haram.
Bütün heyâkil-i hilkatle hasbihâl ettim;
Leyâle derdimi döktüm, cibâli söylettim!
Yanıp tutuşmadan aylarca yummadım gözümü...
Nücûma sor ki, bu kirpikler uyku görmüş mü?
Azâb-ı hecrine katlandım elli üç senedir...
Sonunda alnıma çarpan bu zalim örtü nedir?
Beş altı sineyi hicran içinde inleterek
Çıkan yüreklere hüsrân mı, merhamet mi gerek?
Demir nikaabını kaldır mezâr-i pâkinden;
Bu hasta rûhumu artık ayırma hâkinden!
Nedir o meş’ale? Nûrun mu?... Ya Resûlallah!...*

FAHREDDİN PAŞA İLE BEKLENMEDİK KARŞILAŞMA

Mehmet Akif’in bu şiirini Arapçaya çevirmek isteyenler oldu. Becerebildiler mi, bilmiyorum. Yalnız Türkçe bilen Arapların ve bu arada Kral Abdullah gibi Ürdünlü, Suriyeli ve Mısırlı birçok büyüklerin “İşte İslâmın sesi, İslâmın feryadı budur!” diye benimseyerek, ellerinden düşürmediklerini rahmetli Eşref Edip’den duymuştum.

Akif ise, Medine kahramanı Fahreddin Paşa’yı görmek ister, ona karşı duyduğu saygı ile hayranlığı anlata anlata bitiremezdi. Fakat Fahreddin Paşa Malta’daki sürgün yerinden, ancak Millî Mücadele esnasında kurtulabilmiş ve o zaman da –İngilizlerin işgali altındaki– İstanbul’a uğramadan uzun yollar aşarak, Moskova yoluyla Anadolu’ya geçmiş olduğundan, Akifle buluşup buluşmadıkları bence meçhuldü.

Şimdi size, asıl benim Fahreddin Paşa ile Medine’deki o trajedik sahneden sonra nasıl karşı karşıya geldiğimi anlatacağım.

1921’de İstihbarat Müdürü olarak Batum’da bulunuyordum. Batum o zamanlar komünist Rusların henüz

eline geçmiş olmakla beraber, Taşnak, Hınçak gibi Ermeni komitecilerinin Türkler aleyhine entrikalar çevirip durdukları bir merkez halindeydi. Rusya'dan özellikle Moskova'dan Ankara'ya gitmek isteyenler de mutlaka buradan geçerlerdi. Elverişli başka yol yoktu. Ben burada, vaktiyle, yani bir yıl kadar evvel Enver Paşa'nın misafir kaldığı evde oturuyordum. Bir sabah, işimin başına gitmek üzere evden çıkarken, kapıdan merdivenin alt başında avcı elbisesi içinde, sırtı dönük ve sağ kolundaki bürülmüş bir battaniye ile duran birini görür görmez; o pehlivan yapısıyla, hele o ensesi ve kalpağının biçimi ve dimdik duruşuyla öylesine Fahreddin Paşa'yı andırıyordu ki, rüya görüyorum sandım. Dikkatle bakarak, merdivenden inerken o da ayak sesime başını çevirince, göz göze geldik.

Aaaaa!.. Vallahi Fahreddin Paşa! Ta kendisi.

O da beni görür görmez şaşırmıştı. Hayret dolu bakışlarıyla, gülümseyerek boynuma sarılırken: "Hey koca Medineli hey, burada da buluşacağımız nereden aklıma gelirdi? Şu kismete bak" diyordu. Gerçekten de akla gelecek şey değildi. Malta'daki Fahreddin Paşa'nın, binlerce kilometre uzaklardaki şu Batum'cağızda ne işi olabilirdi ki, böyle çıkagelsin? Gözüme inanamayacağım geliyordu. Karşı karşıya oturup, battaniyeyi de bir kenara koyunca, anlattı: Meğer, en emniyetli yol olarak burayı bulduğu için, Ankara'ya gitmek, Anadolu'ya geçmek üzere gelmiş. Malta'dan, Almanya yoluyla gittiği Moskova'da, elçimiz Ali Fuad Paşa ile görüşmüş ve ondan aldığı vesikalarla, uzun bir yolculuktan sonra buraya varmış. Getirdiği Ali Fuad Paşa imzalı mek-

tupların biri, doğrudan doğruya bana idi. (Fahreddin Paşa'nın mümkün olduğu kadar süratle ve selâmetle hududu geçerek Anadolu toprağına ulaşmasını) sağlamam isteniyordu. Fahreddin Paşa, İngilizlerce mimlenmiş olduğu gibi, komiteci Ermenilerce de, kara listeye konmuştu.

Ermeni katliamcıları olarak dış bilenerек bu kara listeye konanları, komiteciler, nerede bulunurlarsa adım adım takip edip, yok etmek yolundaydılar. İttihat ve Terakki'nin ünlü Sadrazamları Talat ve Said Halim Paşalarla, Cemal Paşa ve daha bazıları yabancı memleketlerde hep böyle sokak ortalarında herkesin gözü önünde vurulup, şehit edilmiş oldukları halde, katillerin hemen hiçbirisi, işlediği cinayetin cezasını çekmemişti. Ermenilerin Avrupa kamuoyu üzerindeki Türk düşmanlığı propagandası, öylesine etkili olmuştu ki, Türk'ü vuran katil, âdeta bir fedai kahraman sayılıyordu. Vurulan zavallı da, kim vurduya gidiyordu. İşte bu hava içinde, hele Ermeni komitacılarının kollarını sallaya sallaya gezip kaynaştığı Batum'da Fahreddin Paşa'yı, nereden geleceğı bilinmeyen saldırıdan korumak bir mesele idi. Bu nedenle, Paşayı, Batum'un 'Çay Kralı' olarak maruf, eski zenginlerden pek sevdiğim bir Türk baba ile kalabalık ailesinin Marinski Caddesi'ndeki evlerine, misafir etmeyi münasip gördüm. Paşa, iki küçük valizden ibaret eşyasıyla buraya yerleşti.

Ben de yanından hiç ayrılmamak için, geçici olarak postu buraya serdim. Paşa'nın "Pek muhterem ve ünlü bir Türk büyüğü" olduğunu anlattığım bu aile, şimdi onu nasıl ağırlayacaklarını bilemiyerek, etrafın-

da pervaneler gibi dolaşıyorlardı. Lâkin, çekindiğim bir nokta vardı. Medine'deki Fahreddin Paşa, pek mutaassıp ve bu konuda o kadar duygulu ve müsamahasız idi ki, şimdi namaz kılmak filan şöyle dursun, öteden beri alıştıkları alabildiğine serbestlik içinde piyano çalarak, sofralarında içkiler içerek, yaşayan bu aile ortasında biz ne yapacaktık? Ne namaz kılmak için camiye, ne de yemek yemek için lokantaya filan gidebilirdik. Evdekilere, münasip şekilde bunu anlattım. İlk gördükleri andan itibaren, o babacan ve son derece sevimli haline hayran oldukları Paşa'ya, saygıları dolayısıyla mümkün olanı yapacaklarından emin olmamı söylediler. Nitekim, birlikte yediğimiz ilk öğle yemeğinde, sofraya içki namına bir şey konmamış olduğunu gördüm.

Paşa sofrada baş sedirde oturuyordu. Sağında ve solunda sekiz on kişilik bütün aile efradı yer almışlardı. Yemeğe başlarken, Paşa o kendine has babacan gülümseyişle evvela bana döndü: "Medineli dedi, sen galiba bir işler karıştırmışsın? Ben varım diye, herkese su mu içirmek istiyorsun?" Sofradakilerin hepsi Türkçe bildiklerinden, bir kahkahadır koptu. Paşa da gülerek, bu sefer ev sahibine beni göstererek:

"Bu evlat, beni size nasıl tanıttı bilmem? Evet ben bir zamanlar namazında niyazında, mutaassıp denecek bir adamdım. Ama son yıllarda, hele şu Rusya içerlerinden dolaşarak buralara gelinceye kadar ister istemez çevremdekilere uydum, eski yaşayışımı kaybettim... İş değişti. Bizim Türkçe'de bir söz vardır: "Zaman sana uymazsa, sen zamana uy..." derler. Zamanıma sahip oluncaya kadar, bu söze uymaktan başka çare var mı?"

Ben şaşırmış, Paşa'ya bakıyordum. Ev sahibi ile sofradakiler de sevinçlerini belirterek, şimdi ne yapmak gerektiğini düşünürlerken Paşa, yine o yumuşacık konuşuşuyla: "Benim hatırım için sofrayı her günkü haline koyun... Âdetinizi bozmayın..." diyerek, ekledi: "Ve getirin istediğinizi yiyin, için, benden çekinmeyin!" Böylesine bir buzların eriyişi nerede görülmüştür? Sofra birdenbire neşeli bir havaya büründü. Hele genç kızlarla delikanlılar, neredeyse Paşa'nın boynuna sarılacaklardı.

Batum ve bütün Gürcistan, bütün Kafkasya ve öte-leri, şarapsız yemek yemeyi bilmez. Öyle alışılmıştır. Rusya'nın baş içkisi votka neyse, buraların şarabı da oydu. Mutaassıp geçinenler bile, "katresi haram değildir. Kendini bilmeyecek derecede sarhoş olmamak şartıyla içilebilir" fetvasını vererek, hiç değilse sofralarında beş on yudum içerlerdi. Şüphesiz son derece mutekid ve mazbut aileler yok değildi. Fakat çoğunluk böyleydi. Birçok aileler şaraplarını kendileri yapar ve evlerinde şarap eskitmeye yarar kaplar bulundururlardı. O gün yemekten sonra, salonun bir köşesine çekilip başbaşa konuşurken: "Bak evladım, dedi. Ben Medine'de o kadar taassup göstermeseydim, ipin ucunu kaçırdım. Medine gibi her bakımdan müstesna bir mevkiin, hatta bir kalenin hadsiz hesapsız zorluklarla çekişerek müdafaası, her şeyden önce, içindekilerin bir inançla birbirlerine saygılı ve sımsıkı bağlı olmalarıyla mümkündür. Ben, belki hatırlarsın, Medine'de musiki meraklısı bir genç zabitin kemanını kırmıştım. Üzüle üzüle, kendimden utana utana kırmıştım. Çünkü bu zavallı ve masum

genç, o kemanıyla, belki kendi seviyesinde ve ayarındaki arkadaşlarının hoşuna gidebilirdi, ama, bazılarının da muhakkak ki, sinirine dokunacak, asabını bozacaktı. Ben bunu düşünmek zorundaydım. Medine’de herkes oranın özelliği içinde, oranın havasına uygun birer (dini bütün) Müslüman olarak yaşamak zorundaydı. Başka türlü olamazdı. Medine’deki binlerce asker ve zabıt arasında elbette, insan bu, her türlü vardı. İçkiye düşkün, kumarbaz, saz veya ney heveslisi... Hepsi olabilirdi. Ama, orada bulundukça, hepsine perhiz gerekti. Sıkı bir perhiz... Her zaman dini bütün yaşamak ise ne güzeldir.”

Fahreddin Paşa’nın, hududu geçmesini sağlamak için, gereken hazırlığı yaparken, kendisini evde yalnız, önüne yığıdığım İstanbul gazeteleri ve mecmualarıyla bırakıyor, akşamları da o günün işleri hakkında teknil haberi verdikten sonra, yemeği müteakip, köşemize çekilip, dertleşmeye koyuluyorduk. Bu dertleşmeler esnasında bir akşam, söz, “Medine’yi, antlaşma hükümlerine ve Padişaha varıncaya kadar bütün devlet büyüklüğünün emir ve ricalarına rağmen, neden teslim etmek istemediği” konusuna geldi.”

Paşam, biliyorsunuz bu davada, ben de bir kurşuna dizilmek tehlikesi” atlatmıştım. Deyişimle gülüşüle gülüşüle açılan bu bahis ilk önce, Paşayı bir hayli düşündürdü. En duygulu yerine dokunduğum muhakkaktı. Ama, şimdi Medine nerede, biz neredeydik. O günlerden beri köprülerin altından öyle sular aka aka bitmemiş ve bitmiyordu ki, yıllarca uzaklardaymışız gibi geliyordu. Fahreddin Paşa, o zamanlar, dişlerini gıcırda-

ta gıcırdata ateş püskürerek baktığı adama, şimdi bir baba, bir yakın dost şefkatiyle hareket ediyordu. Gülümseyen gözlerle bakarak, ağır ağır ve pek tatlı bir ifade ile şakalar ederek hatırımda kaldığına göre şöyle konuşmuştu: “Ben o zaman muhasara altında kalmış rastgele bir kale kumandanı değildim. İslâm âleminin göz bebeği olduğu kadar, şahsen de bütün kalbimle, olanca varlığımla severek, sayarak bağlı olduğum mukaddes bir makamı müdafa ediyordum. Bu vaziyette olan bir kumandanın, nasıl bir ruh haleti içinde bulunduğunu kendisinden başka kimse bilemez. Bu kimsece tahmin edilemez. Ben bile şimdi o zamanki (ben)i düşündükçe, bazen “İnsan denen şu mahlûkun duygularının tesiri altında ne hallere geldiğine inanamaz gibi oluyorum. Lâkin bu geçmişî anmakta ne fayda var? Geçmiş, artık bir rüya olmuştur. Bak, şimdi nerdeyiz?”

Burada yavaşça Paşa'nın sözünü keserek: “Hayır Paşam, müsaade buyurun... Nasıl rüya olur? Tarihi unuttuyor musunuz?” deyişim üzerine yine tatlı tatlı gülümseyerek, kendine pek yakışan ve yüzüne daha da kumandanlık havası veren bıyıklarını şöyle bir burarak: “Rüya desen ne olur? Varsın tarih de olsun ve tarihçiler ne isterlerse yapsınlar... Ama sen mutlaka söyletmek istiyorsun. Öyleyse, evvela şunu söyleyeyim. Sana da, bana da geçmiş olsun...” deyince, bu geçmiş olsunların manasını anlayamamıştım. Meğer, o kurşuna dizmek tehdidini hatırlayarak söylüyormuş. “Paşam, diye sordum. Hakikaten böyle bir şey yapabilir miydiniz?”

“Elimden böyle bir şey yapmak gelseydi, emin ol hemen yapardım. Ben yaparım dediğim şeyi gecikti-

ren bir adam değilim. Fakat sen, Medine'deki o uzun zaman içinde benim kimseyi kurşuna dizdirdiğimi gördün mü? Ben karıncaya bile kıyamam. Allah'ın yarattığı mahlûka, ölümü hak edecek kadar suçlu da olsa, ben nasıl kıyabilirim?"

Demek o bir göz dağı imiş... Lâkin, o zamanki halimle ben bunu nasıl anlayabilirdim. Şimdiki "geçmiş olsun" bile o zaman aklıma gelmezdi. Paşa bunları söylerken, döne dolaşa lâfı, bütün bunlara sebep olan olaylara getirdi.

"Evet, dedi. Her şeye ve herkese rağmen ben Medine'yi bırakmak istemiyor, behemehal müdafaaya devamda ısrar ediyordum. O günkü şartlar içinde bunu yapan bana, deli diyenler oldu. Hatta sen de belki böyle düşünenler arasındaydın."

"Hayır... Estağfurullah Paşam, yalnız mütareke ile, vaziyet artık teslimden başka bir şey yapılamayacak hale gelince, sizin, yine müdafaada ısrar edişinize birçokları gibi ben de akıl erdiremiyordum. Çekirdekten yetişmiş asker değildim ama, böyle olanları da biliyorsunuz."

"Biliyorum, biliyorum... Aslına bakarsan, benim müdafaada ısrar edişim, o günkü şartlar içinde askerliğin de kabul edebileceği bir şey değildi. Ben bunu bilmiyor mu idim? Bütün anlı şanlı kumandanlar, hep bu fikirdeydiler. Medine artık müdafa edilemez, mümkün olduğu kadar süratle boşaltılmalıdır, diyorlardı. Hele mütarekeden sonra, bunu bana emrettiler."

Dilimin ucuna gelen: "Peki o halde yine neye hayır, bırakamam demekte ısrar ettiniz?" sözünü duymuş

gibi, fakat baklayı ağzından çıkarmakta mütereddit bir vaziyette bir hayli düşündükten sonra, dedi ki:

“Bana İngilizlerin de baskısıyla, kat’î şekilde Medine’yi bırakıp teslim olun emri verildiği zamanki vaziyet gözümün önündedir. Dört bir tarafı mümkün olduğu kadar tahkim edilmiş bir kalenin içinde, topum, tüfeğim, cephanem var. Sadece erzakım kıt. Ama, onu da mümkün mertebede tedarik etmenin çarelerini buluyordum.

Askerimin de maneviyatı iyi... Bu hususta hiçbir endişem yok. Karşımdaki düşman dediğimiz, Bedevilerle onların arasındaki bazı hakikaten asker denebilecek, ama çölün yabancısı kiralık asker halindeki kimseler ise, bu vaziyette hiçbir zaman Medine’yi zorla almaya teşebbüs edemezler. Ve bu uğurda asla kanlarını dökmeyi göze alamazlardı. Şu halde ben, Medine’yi ibtidadan beri olduğu gibi, pekâlâ müdafa edebilirdim. Bundan emindim. Ama, artık bütün cepheler çökmüş, Filistin, Suriye, Irak terkedilmiş ve devlet İstanbul’da bile varlığını kaybetmiş bir durumda iken, benim bu çoktan elimizden çıkmış çöller ortasında, “Medine’den sancağımızı indirmemekte inatla ısrar ettişimin” ne manası kalmıştı? diyeceksiniz. Zaten dava bu... Manasız bir şey yaptığımı söylemeyen yoktu. Koskoca ev yanıp kül olurken, buradan çıkmam, illa burada kalacağım” demekte ısrar eden adam, elbette akıl kârı bir iş yapmış sayılamaz. Ama, bu adam, bu evin yanışına rağmen, itfaiyenin gelip, söndürebildiği yerde bir müddet tutunduğu takdirde, vaziyetin tamamıyla değişebileceğini düşünür, hatta bazı hesaplarla bundan emin olursa...”

Paşa yüzüme bakarak, sözlerinin bende yaptığı tesiri anlamak ister gibi durakladıktan sonra: “İşte ben böyle bir düşünce hatta inanç içindeydim” dedi.

Anlaşıldığına göre Paşa, Arabistan Yarımadası’ndaki, Şerif Hüseyin’in isyanına rağmen, bize sadık kalan, yahut da öyle görünen İbnisuut ve İbnürreşit gibi hatırı sayılır büyük kabile reislerine güvenmişti. İbnürreşit, her haliyle güvenilmeye layık olduğunu isbat etmiş, İbnisuut ise öteden beri araları açık olan Şerif Hüseyin aleyhine kolayca tahrik edilebilecek bir durumda görünüyordu. daha önce de anlattığımız gibi, Şair Akif’in de içinde bulunduğu bir heyet, bu iki çöl büyüğü ile doğrudan doğruya temas ederek, devlete bağlı kalmaları için gereken yardımlarla anlaşma zeminini hazırlamışlardı. Fahreddin Paşa ise, daha sonra İbnürreşit’le, kendisini Medine’ye davet ederek izaz ve ikramlar ve bol bol da ihsanlarla tam bir anlaşmaya varmış ve harbin sonuna doğru, Medine Müdafaasını daha sağlam bir esasa bağlamak maksadıyla, İbnisuut ile de gizlice anlaşma yolları aramıştır. Fahreddin Paşa’nın asıl bel bağladığı, İbnisuut o günlerde İngilizlerden de yardım gördüğü halde, pek kıskandığı ve bir türlü krallığa yükselişini hazmedemediği Şerif Hüseyin’i, İngilizlerin ergeç bırakacakları bir zamanda, üstüne yüklenip ortadan kaldırmak için, fırsat beklemekteydi.

Fahreddin Paşa, işte bu durumdan faydalananarak, İbnisuut’u, tahrik ederek, günün birinde, belki de pek uzak olmayan bir zamanda, destekleyerek, Mekke üzerine yürütmek ve bu suretle Şerif Hüseyin’i ortadan kaldırdıktan sonra Medine’yi de nihayet asi sayılan Be-

devilere değil, kendi kontrolü altındaki Araplara bırakmak... Ama, bir de şu vardı, uzak bir ihtimal olmakla beraber, evet bir de şu vardı. Yenilen ve çok kötü şartlarla bir antlaşma imzalamaya mecbur olan Osmanlı Devleti, acaba hakikaten yıkılıyor mu idi? Ona her dediklerini yaptıran galip devletler arasında, tıpkı Balkan Harbi sonunda olduğu gibi, bir anlaşmazlık çıkararak, durumun tamamen değişmesi ihtimali hiç mi yoktu?

Harbi muvaffakiyetle bitiren galipler, aldıkları yerleri paylaşmak için, masa başına oturunca, öylesine birer madrabaz haline gelirler ki... birbirlerinin gırtlığına bile sarılırlar.

Kısaca çıkarlarından başka bir şey düşünmeyen büyük ve galip devletler arasında bir anlaşmazlık baş gösterince, sonunda ne olacağı bilinmez. Bu sebepler, harbin bitişiyle, dünyanın: “Oh artık gel keyfim gel” diyebilmesi imkanı yoktur. İşte bu düşünceyledir ki, Fahreneddin Paşa da, yüzde pek az bir ihtimalle de olsa, dünya politikasındaki herhangi bir değişikliğin bize de yarayarak, Hicaz’daki durumumuza, tesir etmesi belki mümkün olur... Mülâhazasıyla, Allah’a tevekkülle biraz beklemeyi uygun görmüştü. Benim anladığım buydu. Sonradan görüldüğü gibi, gerçekten de harbin bitişiyle “ohhh!..” deyip keyfine bakamayan dünyanın büyük devletleriyle, sadece biz, evet yalnız Türkler kanlı bir hesaplaşma ile mükemmelen kozumuzu pay ederek selamete erebilmiş, öte yanda Fahreneddin Paşa’nın tahmin ettiği gibi, İbnisuud da, çölü allak bullak ederek Şerif Hüseyin’i, İngilizlerin gözü önünde, daha krallığına doymadan Mekke ve Hicaz’dan sürüp atarak, bir ba-

kıma Müslümanlığa asla yakışmayan hiyanetinin cezasını vermiş ve dolayısıyla intikamımızı da almıştı.

Ben sonraları 1926'da Mekke'de İbnisuudla görüştüğüm zaman, bu bahse temasımızda, ondan aynı bilgiyi almıştım. İbnisuut, Şerif Hüseyin'in, körü körüne İngilizlere ve onların vaadlerine inanarak Türklere karşı isyan ettiği vakit "şu Arabistan'da, peşindeki Bedevi sürülerinden başka, söz sahibi hiç kimseyi hesaba katmayışının" cezasını çekmiş olduğunu söyledikten sonra, demişti ki: "Bu çöl, bu çöldeki bizler, hepimiz Osmanlı Devleti zamanında yüzyıllarca aramızdaki ufak tefek anlaşmazlıklar dışında, daima rahat ve huzur içinde, hür ve başımıza buyruk yaşadık. Devlet bizden ne vergi, ne asker alıyor, hiçbir işimize de karışmıyordu. Daha ne isterdik. Hele Hicaz, devlete bir şey vermedikten başka, devletin her yıl sürre ile gönderdiği çıkmın çıkmın altınlara da konuyordu. Hiçbir devlet, hükmü altındaki tebasını, zerrece külfete sokmadan, karnını doyurup, okşaya, seve idare etmez. Lâkin, Büyük Harp çıkıp da İngilizler, Türkleri arkadan vurmak planlarını tatbika koyuldukları vakit, ilk önce işte bu çöle musallat oldular ve burada krallık vaadleriyle avlayıp, her istediğini vermeyi kabul ettikleri Şerif Hüseyin'i bir kelimle ile tuzağa düşürdüler. Paraya ve mevkie tamahla İngilizlerin bir âleti olarak ne olursa olsun o güne kadar nimetleriyle beslendiği bir devlete karşı ayaklanmak Müslümanlığa da yakışmaz. Şerif Hüseyin bütün İslâm âleminin beğenmediği bu uygunsuz hareketini mazur gösterebilmek için, "ben devletime değil, devleti ellerine geçiren bir takım kimselere, yani Cemal Paşa gibi

bazı İttihatçılara isyan ettim” deyip durmuştur. Böyle mazeret olmaz. İnsan hele herhangi bir Müslüman birkaç kişiye kızarak, düşmanla bir olup, yıllarca kendi gibi aynı Allah’a, aynı kitaba inanan Müslümanların kanını dökmez. Böyle bir hıyaneti yapan kimse Allah huzurunda da, tarih huzurunda da suçlu olmaktan kurtulamaz. İsyan edip de boşu boşuna dindaş kanı dökmeden, bizim gibi tarafsız kalmış olsaydı, ne kaybederdi?

Kral olamaz ve İslâm birliğini mi kuramazdı? Peki isyan etti de, kendi kendine takındığı krallığı ne kadar sürdü? Ve İslâm birliğini kurabildi mi? Böyle olacağı zaten hepimizce malûmdu. Bunu anlamayan ve sadece İngilizlerin vaadleri ve oluk gibi akıttıkları altınlarla, her şeyin olup biteceği vehmine düşen, bir kendisi olmuştur. Akıbet ne kadar aldandığını pek acı bir surette görmüştür ama, ne fayda? Hem kendisine, hem de sözde uğrunda çalıştığı davaya zararlı olmaktan başka bir şey yapamamıştır. Bugün İslâm âleminde, Şerif Hüseyin’i hayır ile yadeden kim vardır?”

İbnisuutla bu görüşmemizden bir hayli sonra, 1938’lerde Kral Abdullahla İstanbul’da ve bilhassa Amman’da buluşup, dertleştığımız günlerde Şerif Hüseyin’in bu en akıllı ve gayretli oğlu da, hayret edilecek bir dürüstlük ve samimiyetle içini dökerken, ölçülü bir ifade ile olmakla beraber İbnisuutla hemen hemen aynı fikirde olduğunu belirterek, geçmişteki bu büyük hatalarını itiraf ve buna nâdim olduklarını söylemişti. Ben bunları o zamanlar Cumhuriyet Gazetesi’nde de yayınlamış ve bunu okuyan Atatürk’ün de bir hayli iltifatlarla, takdirlerine mazhar olmuşum.

FAHREDDİN PAŞA ANAVATANA KAVUŞUYOR

Şimdi Fahreddin Paşa'ya gelelim. Paşa'nın Batum'daki yol hazırlıkları tamamlanmış, ertesi sabah erkenden hududa gidilip Türk topraklarına kavuşulacaktı. Batum'daki bu son günlerde, nereden, nasıl duymuşlarsa duymuşlar, Acaralı Müslümanlardan tanıdığım üç kişi, bir kerecik elini öpmek üzere, Paşa'yı ziyaret etmek istediler. Bunlar bir müddet önce, Batum'un anavatan Türkiye'ye bağlanması uğrunda Gürcülerle mücadele etmiş, hatırı sayılır kimseler olduklarından Paşa ile görüşmelerinde bir sakınca görmedim.

Geldiler, evde Paşa'nın ellerine sarılarak, ağlaşa ağlaşa hallerinden ve Batum'un böyle yadellere düşüşünden yakınarak, içlerini dökmeye başladılar. Bu arada içlerinden biri: "Paşam, siz Medine'de ta oralarda şimdi belki hiç kimsenin başlarında Fatiha bile okumayı hatırına getirmedeği bir Türk şehitliği bıraktınız. Ah, gücümüz yetse de bir Hac'a gidebilsek, elbette o şehit evlatlarımızı da ziyaret boynumuzun borcudur. Fakat, kahraman Türk milletinin şu talihine bakın ki, yüzyıllardır (ilâyî kelimetullah) uğrundaki bitmez tükenmez savaşlarında tâ Viyana kapılarından itibaren kanıyla suladığı her yerde birer şehitlik bıraktıktan sonra, bu hale gelmiştir. Bilir misiniz ki, bizim şu Batum'da da, hem de daha toprağı kurumamış yepyeni bir Türk şehitliğimiz vardır." deyince, Paşa hemen yüzüme baktı. Ben gerçi Paşa'ya burada zaman zaman kopan fırtınalarla olup biten bazı kanlı hadiseleri anlatmışım ama, nasılsa şehitliğimizden bahsetmemiştim.

Doğrusunu isterseniz, bin türlü uğraşıp çabalamalar arasında bu şehitliğimizi unutmuş gibiydik. Nerede olduğunu da bilmiyordum.

Şimdi böylece hatırlatılması üzerine, Paşa, mutlaka burayı ziyaret istediğini belirtti. Acaralılar'dan biri, memnuniyetle bizi arabasına bindirerek götüreceğini söyledi. Ben Paşa'nın bu son gün, tam yola çıkacağı sırada kimbilir nerelere kadar arabayla da olsa giderken bir tehlikeye maruz kalması endişesiyle yağmuru bahane ederek: "Bu havada?" derken, "Zarar yok ıslansak da ne olur?" diye kestirip attı.

Biraz sonra Acaralı, atlı arabasını getirdi. Bir çeşit körüklü faytondu. Paşa dumanlı gözlüğünü takarak bir dereceye kadar tanınmaz hale gelince, boynuna bir de eşarp sardık. Arabanın körüğü de işe yarıyor, Paşa dışardan görünmüyordu. Böylece, Büyük Marinski Caddesi'ni aşarak, şehir dışına çıkınca, yağmur da hafıfledi. Batum'un Müslüman kabristanına vardık. Şehitlik de oradaymış. Fakat pek bakımsızdı. Şehit mezarlarının baş uçlarına dikilmiş küçücük tahta parçaları üzerindeki adlar sanlar bile çalı çırpı ve otlar arasında okunmaz hale gelmişti. Ben o anda, "Ya Medine'dekiler acaba ne haldedirler?" diye düşünürken, karşımıza çıkan kabristan bekçisi, laz başlıklı ak sakallı bir ihtiyar bir yandan telaşla otları filan temizlemeye çalışırken, bir taraftan da: "Ne yapayım, yalnız başıma işte bu kadar bakabiliyorum. Arayan soranları da yok. Bir garip şehitlerdir bunlar..." deyip duruyordu. Kim olduğunu bilmediği halde, görünüşünden rastgele bir adam olmadığını da anladığı Paşa'nın, büyük bir ilgi ve pek say-

gılı bir hareketle mezar başlarındaki levhaları okumaya çalışarak çamurlara battığını görünce, bütün bütün dile gelerek, çene çalarken: “buncağızların arasında çok eskiden şehit olanlar da var ama, işte bu yandakiler, bizim hepimizin gözü önünde, şu Batum istihkâmlarından Türk sancağını indirmemek için yüzlerce gavura karşı cenk ederken şehit olmuşlardır. Hele içlerinde başına bastığı sancağı, gavura kaptırmamak için tek başına, üstüne saldıranların bilmem ne kadarını geberttikten sonra, yağmur gibi yağın mitralyöz ateşiyle delik deşik olmuş...”

İhtiyar, ak sakallı kabristan bekçisi, hâlâ söyleyip duruyordu. Fakat Paşa, artık söylenenleri duymuyormuş, hiçbir şeyi görmüyormuş gibi, bir başka âlemde, donmuş bir heykel sessizliği içinde kimbilir neler düşünürken, birden bir silkinişle, yere kapanırcasına önündeki ilk kabre eğildi. Kabrin üstündeki toprağı okşar gibi düzeltti. Ve öyle diz çökmüş durumda kollarını açarak, kıpırdayan dudaklarıyla fatihalar okuyarak dualar etti.

Paşa şehitlikten ayrılamıyordu. Kabirler arasında ağır ağır dolaşarak, ıslak otlarla kaplı yazıları okunmaz hale gelmiş tahta levhaları evire çevire düzeltirken, yanı başında kendisine yardım eden kabristan bekçisi ihtiyarla da pek hafif bir sesle kimbilir neler konuşuyordu. Orada böylece bir hayli kaldıktan sonra, ihtiyarın eline bir şeyler sıkıştırarak:

“Dikkat et baba, bu şehit kabirleri sana emânet. Bunlara iyi bak, etraflarını temizle... İyi bakarsan, ne kadar sevâba gireceğini unutma... Din ve vatan uğrun-

da can verenlere saygı gösterenlerin makâmı cennettir. Allah onlardan daima razı olur. Bunları zaten sen de bilirsin. Değil mi baba? Haydi, Allahısmarladık.” Diye ayrılırken Paşa, bize de, bu şehitlikle ilgilenmemizi, Bilhassa Batum’daki İslâm cemaatinin, burayı temiz tutup ağaçlandırmasını ve arada sırada bulacağı vesilelerle mevlit okunması gibi işleri ihmal etmemesi gerektiğini söylüyordu.

Eve döndükten sonra, o gece son akşam yemeğini yediği sofrada da bu ziyaretinden bahsederek, bir hayli konuştu. Yemekten sonra, ev sahibi ile üçümüz bir köşede kahvelerimizi içerken de, yine kendini tutamıyarak, ağlamaklı bir sesle: “Nedense bu her yerde böyle... İstanbul’da bile birer park, bahçe halindeki Hristiyan mezarlıklarının yanında, bizimkiler birer viranedir. Ama, Batum gibi, yabancıların eline geçmiş yerlerde bu böyle olmamalıdır.” Diye buradaki şehitlikle yakından ilgilenmemizi tekrar rica ederek, eklemişti: “Bunlar, bu şehitler, bir Türk yurdu olan Batum uğruna canlarını veren son Mehmetçiklerdir.

Onların bu topraklarda akıttıkları kan, arkalarından gelecek olan evlat ve ahfadlarına bir çok şeyler söyleyecek. Bir çok vazifeler hatırlatacaktır. Bu unutulmamalıdır.”

Paşa çok heyecanlı, çok duyguluydu. Hep bu konu üzerinde duruyor. Batum’da geçirdiği günler içinde daha aşağı yukarı birkaç yıl önce burada olup biten Batum çarpışmaları hakkında nasılsa esaslı bilgi almamış oluşunu bir türlü kendine yediremiyerek, bana da yan yan bakıyordu. Onun bu halini farkedenden ev sahibi bir

ara: “Efendim, bu çarpışmalar bu kanlı muharebeler şu sokaklarda, gözlerimizin önünde oldu. Şu Marınski Caddesi’nin dili olsa da Mehmetçiklerimizin o inanılmayacak derecedeki kahramanlıklarını bir anlatsa.” deyince Paşa, kaşlarını çatarak, ev sahibine “Peki sen neye anlatmıyorsun?” diyen bir hışımla baktı ki, adamcağız, bir suçlu ürkekliği ile ellerini oğuştura oğuştura hemen kalktı, balkonun kapısını açtı. “Buyurun efendim şu caddeye bakın... İlerde, deniz kenarında ışıklar içindeki büyük kışlayı andıran binayı görüyorsunuz.

İşte orada üçyüzden fazla Gürcü askeri vardı. Hepsi de mükemmelen silahlı olduktan başka ayrıca bütün bu yollar da, yine mitralyözlü Gürcü askerlerinin elindeydi...

İşte bunlara karşı, şu soldaki köşe başından evvelâ silâh sesleri geldi. Meğer Mehmetçikler, o silâhlı Gürcüleri temizliyorlarmış... Köşe başına gelince, bu taraftakilere ateş etmeğe başladılar. On beş yirmi dakika içinde caddeyi de baştan başa temizlediler... Ve işte şu deniz kenarındaki Gümrük dairesine yöneldiler. Bir anda müthiş bir ateş fırtınası koptu. Biz burada, yer sarılıyor korkusuyla, birbirimize sarılıp ne yapacağımızı düşünürken, bu ateş fırtınası da dindi... Balkona çıkıp baktık ki, o yüzlerce Gürcü askerini, silâhlarını alarak bir koyun sürüsü gibi önlerine katan süngülü Mehmetçikler... İlerdeki karargahlarına doğru götürüyorlar... Ama, bu Mehmetçikler kaç kişi idi biliyor musunuz? Hele bir tahmin edin, edemezsiniz? Bunlar hepsi hepsi nihayet yirmi, yirmi beş aslandan ibaretti. Öylesine ki, şu yanımızda ve karşiki binalarda balkonlara çıkmış bu

manzarayı seyreden Gürcüler, Ermeniler bile, bu aslanları çılgınca alkışlamaktan kendilerini alamamışlardı.

Daha neler oldu efendim. Bu sokaklarda bu meydanlarda, daha neler oldu? Şu sol taraftaki meydanda bulunan Posta-Telgraf merkezini, daha ilk Batuma girişinde işgal eden altı kişilik bir Türk müfrezesi içerdeki elliden fazla kadın, erkek memuru, kontrol altına alıp, çalıştırırken, bir anda Gürcü baskısına uğrayıverince, ne yaptı bilirmisiniz? O altı er... Üzerlerine saldıran kırk elli kişilik Gürcü kuvvetini, bir yaylın ateşiyle yerlere sererek defederken, kovaladıklarını da kaçıp sığındıkları polis ve jandarma merkezini de sardı ve o esnada aldığı sekiz on kişilik yardım kuvvetiyle binadakiyle beraber ne kadar polis ve jandarma varsa, tuttu götürdü. Bunlar şehrin içinde, işte şu caddelerde, gözlerimizin önünde olup biterken şehir dışındaki tabyalara da Türk bayraklarını çeken Mehmetçiklerimizin silâh sesleri buraya kadar geliyordu. Onların da birer avuçluk kuvvetlerle, o koca tabyaları nasıl zaptettiklerini bilerseniz... Bunları gözleriyle gören birçok Batum'lu vardır. Hattâ bunlardan Yiğit lakabıyla andığımız Borçaklı Aslan Bey bu yiğitlerin ruhuna da bir mevlut okutmuştu.”

Fahreddin Paşa burada öylesine duygulanarak duraklayıp, gözlerini yumarak derin bir düşünceye dalmıştı ki, ev sahibi sustu. Ben de sesimi çıkarmıyarak ona bakıyordum. Paşa bir rüyadan uyanır gibi, gözlerini açınca, kendi kendine konuşur gibi: “Peki ama, bunca kahramanlıkların sonu ne oldu? deyince, ben dayanamadım: “Paşam, dedim, çocuklarımızın bile küfür eder

gibi (Moskof) dedikleri Rus'a, hepimizin "ezeli düşman" değişimizin sebebi ne? Allah eline fırsat vermesin, zayıf bulunduğumuzu gördüğü her ânda, bu fırsat düşkünlüğünü yapacaktır. Bakınız Kars'da, Ardahan'da ve Artvin'de hamdolsun bir daha inmeyecek olan bayrağımız dalgalanıyor. Ama onun devleştiği günlere rast gelen Batum savaşlarında, eline geçen fırsatı kaçırmadı. Talihsizliğimiz bu..." değişim üzerine birden bire sesini yükselterek: "Evet evlâdım, dedi. Ezeli düşman, tıpkı İngilizler gibi... Onlar Medine'de, Moskoflar da burada. Bu milletin başına bela olmuşlardır. Ve fırsat buldukça daima canımıza kasdetmekten geri kalmayacaklardır." Şimdi "ona hiç şüphe yok" diye ev sahibi anlatıyor: "Ruslar, Batum'u bizden aldıkları zaman, şehrin merkezinde pek güzel fidanlar ve çiçeklerle süsledikleri bir parkla çevrili muazzam -Moskova'dakilere benzer- bir kilise yaptırmışlar, bu kilisenin etrafına bizden ganimet aldıkları topları dizmişlerdi. Batum'un bizim Taksim Meydanı gibi, en işlek yerinde olan bu kilise, geleni gideni pek olmadığı halde ikide birde tertiplenen askeri törenler ve çanlarını durmadan çalışıyla hele Müslümanların fena halde gözüne batardı. Batumda bu kiliseye gidecek hemen kimse yoktu. Halkın, hattâ Gürcülerin çoğu Müslümandır. Kilisedeki bir sürü papaz yalnız pazar günleri gelen bir kaç Rus askeriyle, âyin yapar ve bize inad gibi toplumumuzun başında göğüslerini gererek resim çektirirler. En fenası, kilisenin çanları bazan öyle devamlı çalar ki, camilerimizin ezan seslerini duyurmaz."

"Eh... Elbette böyle yapacak... Ezeli düşman olduğunu belli edecek. Moskof bu... Gücü yetse yer yüzün-

de tek minare bırakmaz. İngilizler gerçi böyle değildir, kimsenin dinine imânına karışmazlar. Onların derdi Müslümanları esir sürüleri halinde yaşatarak, keselerinde ne var ne yoksa, almaktır. Fakat politikaları, gidişleri ayrı olmakla beraber, netice itibariyle düşmanlıklarında bir fark yoktur.” İngilizlerle Ruslar aleyhine böyle atılıp tutulurken, ev sahibi: “Ah, ama Yahudileri de unutmayın.” deyince, Paşa da ben de bir durakladık. Yahudilerin Müslümanlara karşı ne gibi bir düşmanlıkları olabilir? Hele böyle yer yüzünün iki büyük devletiyle onları nasıl bir hizaya getirebilirdi? Gerçi her yerde açık gözlülükleriyle ve sinsi sinsi çalışarak, çeşitli oyunbazlıklarla para kazanmaktan başka bir şey düşünmeyişleri bilinen bir şey idiyse de, politika ile ilgileri olmadığına göre, nasıl Müslüman düşmanı sayılabilirlerdi?

Bizim, bu sözüne bir mânâ veremeyişimizi gören ev sahibi anlattı:

“Babamdan kalma çaycılık işinde işte bu yaşa kadar, ömür tüketerek Allah’a şükür bir varlık sahibi oldum. Şu Batum’la Ruslar dahil, hiç kimse bu çaycılık işinde, karşımda duramadı. Ama, bir tek Yahudi. Hem de buranın yabancısı. Varşovalı... Hinoğlu hin bir çıfit, önceleri yanıma kedi gibi sokularak, hizmet ederken, tilki kesilerek varımı yoğunu yutmağa kalktı ki, mahvoluyordum. Bunların hepsi böyle. Bunlardan canı yanmayan Müslüman yoktur. Dost görünürler. İyilik etmek ister gibi davranırlar, öylece, kardeşim efendim diye sokularak adamın kanını emerler. Dinleri imanları paradır. Para için yapmayacakları yoktur. Devleti bile bir

pula satarlar.” Paşa güldü “Yaşasın, yaşasın. Ama kim yaşasın? Daha belli değil” hesabı dedi. İkinci Meşrutiyet günlerinde, hürriyetin ilânı üzerine sokaklarda herkes: “Yaşasın Enver, yaşasın Niyazi! filan diye bağırırlardı. Yahudiler yalnız; Yaşasın!” derlermiş, (kim yaşasın) diyenlere de ne olur ne olmaz belki bir değişiklik olur ihtimalini düşünerek: “Daha belli değil.” derlermiş. Paşa bunu hatırlatmıştı.

Bu yahudi bahsinin açıldığı günlerde biz, Çanakale harbinde İngilizlerle birlikte bir Yahudi gönüllü taburunun bize karşı savaştığını bilmediğimiz gibi, Medine’yi kaybedişimize sebep olan Filistin cephesindeki İngiliz ordusunun muvaffakiyetini Yahudi casuslarının sağladığını da hiç bilmiyorduk. Bunları neden sonra, Filistin’deki İngiliz ordusu başkumandanı Mareşal Allenby hatıralarını yayınladığı zaman onun: “Her birliğimizde yüzlerce yahudi casus vardı. Muvaffakiyetimizi bunların verimli çalışmalarına borçluyuz.” açıklamasını yayınladığında öğrenmiştik... Ondan sonra Genel Kurmayımızın da bundan haberdar olduğunu anlamıştık ve bu konuda birçok şeyler söylenip yazıldığını da duymuştuk. Ben size, biraz sonra bu “Filistin cephemizi yıkıp Medine’nin de elimizden çıkmasına sebep olan mel’un yahudi casusluğunu” bizzat yaptığım incelemelerle edindiğim bilgiye göre anlatacağım.

FAHREDDİN PAŞA’YI UĞURLUYORUZ

Şimdi, Fahreddin Paşa’nın, bunca zamandır Mısır ve Malta’da sürgün hayatı yaşayarak, hasretini çektiği Anavatana kavuşuşuna gelelim. Paşa o sabah erken-

den kalkmış, bir gün önceden kendisine yol arkadaşlığı, daha doğrusu muhafızlık etmek üzere hazırlanmış olanların da geldiğini görünce, evdekilerden kimseyi rahatsız etmeden sessizce gitmek niyetiyle beni de uyandırmadan başımın ucuna: “Allahaismarladık, Medineli” diye yazdığı kağıdı bırakmış ve hemen yola çıkmak üzere idi ki, uyandım. Birlikte yola çıktık. Bir düzlükten sonra, tepecikleri aşarak, sınıra gelince, otomobilden indik. Önde giden Paşa, sınır kulesinde dalgalanan bayrağı görür görmez, dimdik durup, selam verirken, ne haldeydi bilmiyorum. Ama, olanca çabalarıyla fedakârlıklarına rağmen Medine kalesinden kendisine zorla indirttikleri bu taparcasına sayıp sevdiği şanlı bayrağı, yıllarca bir kerecik olsun böyle dalgalanır görememenin hasretini çeken yiğitler yığidi kahramanın şimdi... Bir anda gözlerini kamaştıran bir güneş gibi, görüşüyle ne hale geleceğini tahmin etmek güç değildir. Paşa, selâmlamaktan doyamıyormuş gibi uzunca bir duruştan sonra, ağır ağır sınır çizgisini geçip, vatan toprağına ayak basınca, uğrunda can verilen o mübarek toprağı gözyaşlarıyla ıslatarak, öpmekten kendini alamadı. Bu esnada, haberleri olduğu için, sınır kulesinden gelerek kendisini saygı ile karşılayan subaylarla Mehmetçiklerin de gözleri yaşarmıştı. Paşa, kapandığı topraktan, başını kaldırıp da bunları görünce: “Ah evlatlarım!” diye hemen doğrularak, karşısındaki ilk Mehmetçiğı kucaklayıp hıçkırığa hıçkırığa bağına bastıkça basıyordu.

Türk sınırı böylesine bir manzaraya belki ilk defa şahit oluyordu. Yurt özlemiyle yanan bir yüreğin, ona

kavuşunca nasıl bir heyecanla parçalanırcasına duygulanarak sevindiğini gözlerimizle görüyorduk. Sınır çizgisine yaklaşarak bu manzarayı uzaktan seyreden Rus subayları da öylesine duygulanmışlardı ki, dönüşte, bize “kimdi, kimdi bu yoldaş, kimdi?” diye sorup duruyorlardı.

Kimdi, evet kimdi bu bir vatanla, milletin nasıl sevildiğini, nasıl sevilmesi gerektiğini bilişle herkesi hayrette bırakan adam?

Uzatmayayım, Fahreddin Paşa işte böyle Yurt toprağına kavuştuktan sonra, doğruca Ankara’ya gitti. Orada bulunduğu Gazi Mustafa Kemal Paşa, kendisini etrafına “sağlığında adını tarihe altın harflerle yazdıran kahraman!” diye tanıtarak, bir müddet misafir ettikten sonra, Büyükelçi olarak Afganistan’a gönderdi. Böylece Kabil’e giden Fahreddin Paşa, usulü dairesinde itimatnamesini vermek üzere saraya gidişinde, beraberinde götürdüğü al sancağımızı öperek Afgan Kralı Emanullah Hanın göğsüne sardı. Kendisi de bir Afgan bayrağına aynı şekilde sarıldı. Bu şekilde daha ilk adımda o zamana kadar hiçbir yerde görülmemiş bir davranışla, yarattığı dostluk, hatta kardeşlik havası içinde, Afganlıların âdeta kalplerini fethederek, İki Müslüman millet arasındaki yakınlığı bütün bütün arttırıp kuvvetlendirerek, bugünkü sarsılmaz hale getirdi. Fahreddin Paşa işte buydu. Askerlikteki başarısı kadar, kısaca bulunduğu politika hayatında da, gıpta edilecek bir muvaffakiyet göstermişti. Ama, şimdi bugünkü kuşaklara, bugünkü aydınlara sorun, kimdi bu adam?

Biliyorum, tanıyorum! diye acaba elini kaldıran bulunabilir mi? Ansiklopedilerin çoğunda bile bir (Me-

dine Kahramanı Fahreddin Paşa) yoktur. Bir Allah'ın kulu çıkıpta ölüm yıl dönümlerinde olsun, onu anmayı hatırına getirmez. "Sağlığında tarihe adını altın harflerle yazdıran" eşsiz Türk askerini, Türk büyüğünü ne çabuk unuttuk?

"Nisyan ile malûllük" malûm ama, bu kadarı da olur mu? Olmalı mı? Bu bize yakışır mı? Yakışıp yakışmayacağını kime sormalı? Bu soruyu kendi kendilerine soranların vicdanları, neder acaba?

YAHUDİ CASUSLARI

Yukarıda yarıda bıraktığımız Yahudiler meselesine gelince, ben Yahudilerin aleyhimizde casusluk ederek, bizi arkadan vurmak hiyânetlerini işte şu suretle âdeta bir roman yazar gibi çalışarak tesbit edebilmiştim. Aşağı yukarı yirmi yıllık bir ayrılıktan sonra, 1937’de, Hatay davasının kızıştığı günlerde, bir gazeteci sıfatıyla gittiğim Halep, sanki hiç değişmemişti. Bunca zamandır sınırlarımız dışında kalmış ve kuşaklar değiştirmiş olduğu halde, yine çarşısında, pazarında, hanında, hamamında da Türkçe konuşuluyor, kenar mahallelerinde bile Türkçe “ehlen ve sehlen”lerle güleryüz gösteriliyordu. Halep’i, biz eskiden de severdik. “Şen olasin Halep şehri” diye onun mutlu olmasını isterdik. Gerçi susuz, yeşilliksiz kuru bir şehirdi. Dış görünüşünde bir güzellik yoktu ama, bir konukseven, yabancıyı eğlendiren, sıcak kanlı şen şatır iç yüzü vardı. Yine öyleydi. Ayrıca şimdi, burada birçok Türkiye’de okumuş, yetişmiş, iş görmüş, ömür tüketmiş, eski valiler, kumandanlar, hâkimler, memurlarla, bizden kalmış eserlere adım başında rastgeliniyordu. İstasyondan çıkar çıkmaz he-

men gidip yerleştiğim şu kırk yıllık ünlü Baron Oteli bile, bugünkü müşterileri tamamen yabancılar olduğu halde, bana hiç değişmemiş gibi gelerek, eski günleri hatırlatıyordu. şu merdivenden Cemal Paşa iniyor-muş, şu kapıdan Ali Fuad Paşa giriyormuş, şu holdeki koltukta Halide Hanım uyukluyormuş gibi geliyordu. Mustafa Kemal Paşa da bu otelin gedikli müşterilerinden-di. Dört beş gün kaldığım otelde, şam'a gideceğim sabah, beni kapıda uğurlamaya gelen yıllanmış Baron Efendi, elimi sıkarak hayırlı yolculuklar dilerken, "şam bu günlerde pek kalabalık, otellerde yer bulmak güçtür. İsterseniz bir telefon edelim, yer ayırtalım. Hangi otele gideceksiniz?" diye sormuş, ben de: "Yine eskiden beri alıştığım "Domasküs Palas" Oteli'ne gideceğimi söyle-miştim. "Domasküs Palas" şam'ın en muteber birinci sınıf otellerinden biriydi. Fakat bizden sonra orada, turizmin gelişmesiyle yeni yeni öyle büyük oteller yapılmış ki, Baron Efendi şimdi ikinci, üçüncü sınıfa düşen, Domasküs'ü, bana hiç münasip görmüyordu. O esna-da kapıya gelen, bir Halepli eski dost; Baron Efendi'nin bana: "Canım efendim, koca meydanlardaki saray gibi oteller dururken, artık modası geçmiş, köhneleşmiş Domasküs Palas'a, alışmış da olsanız, gidilir mi?" deyişi karşısında ben daha ağzımı açmadan, "Gidilir efendim, gidilir, değil mi Feridun Bey? Gidilir. Hem de 17 numaralı oda..." diyen Baron Efendi'nin yüzüne bakarak:

"Görüyor musun, Baroncuğum, görüyor musun, hâlâ Simi Simon'un hatırası, hâlâ o dilberin cazibesi nasıl çekiyor hepimizi..." deyiverince şaşırdım. Bu ismi, bu dilberi ben ilk defa işitiyordum.

“Kim, kimdir bu?..” diye sordum. Onlar bu kadın-
cağızı bilmeyişime inanmayan halleriyle gülüyorlardı.

“Vallahi bilmiyorum. İlk defa sizden işitiyorum bu
ismi.” deyişime âdeta sinirlenir gibi oldular.

“Nasıl bilmezsin birader? Sahi mi söylüyorsun...
Olur şey değil... Hem de gazetecisin. Simi Simon dil-
berini bilmeyen gazeteci var mı?” Bilmediğime yemin
ettim.

“Öyleyse, bu bilgisizliğini kimseye söyleme. Büyük
Dünya Harbinde buralarda yaşamış, harpten sonra da
birçok defalar buralara gelip giderek, herkesle temas et-
miş bir Türk gazetecisinin Simi Simon’u görmemiş, ta-
nımamış hatta ismini işitmemiş olmasını, kimse bilme-
sin... Yapma Allahaşkına; nasıl olur bu?”

Kapıdaki otomobilin önünde şoför meraklı gözler-
le bize bakarak, gecikmekte olduğumuzu anlatmak is-
tiyordu.

“Çabuk söyleyiniz, dedim. Kimdir bu Simi Simon...
Baksanıza şoför bekliyor.” Halepli dostum: “Anlatması
uzundur, dedi. Allah vere de Damasküs Palas’da 17 nu-
maralı odayı sana verebilseler... İnşallah boştur da ve-
rirler. Orada, işte o yuvasında dinlersin hikâyeyi...”

“Simi Simon’un kendi ağzından mı?

“Heyhat... O kuş çoktan bu dünyadan uçtu, göçtü,
gitti... Hem de nereye gömüldü, bilir misin? Konya’ya...
Ama belki, mezarı bile belli değildir. Fakat Şam’da onu
görmüş, onunla yaşamış, onun bütün hayatını adım
adım takibetmiş insanlar bulacaksın. Ve onlardan bak,
ne esrarengiz şeyler, ne akıllara hayret veren bir hikâye
dinleyeceksin...”

Otomobile binerken, bana bu hikâyeyi Şam'da anlatabilecek olanlardan birkaçının adresini verdiler. Bu isimlerden biri, benim de eski ahbablarımdan, Şam'da Cemal Paşa zamanında karargâhta hesap memuru iken emekliye ayrılarak burada kalmış Akkalı, havardallığı ile meşhur Zeynelâbidin Efendi'nin tâ kendisiydi... Harp esnasında Medine'ye giderken olduğu gibi, sonradan gelişimde de Kızılay işleri için Dördüncü Ordu Karargâhıyla temaslarımda pek yakınlıkla kolaylıklar gösteren bu zatı, o zamanlar bana Falih Rıfkı Atay tanıtmıştı. Akka'nın varlıklı ailelerinden, sanırım meşhur Şeyh Esat Şukeyyri'nin de yakınlarından olan Zeynelâbidin Efendi, Yââââleyli eğlencelere pek düşkün olduğundan, Şam'ı avucunun içi gibi bilir ve bu halinden dolayı da aramızda "Âşık Zeynel" diye anılırdı.

Şam'a varınca, evvela onu buldum. Yaşlanmış, fakat uçarılığı ile, şen şakraklığından bir şey kaybetmemişti. Arapça kadar iyi konuştuğu Türkçesiyle "Evvel de Şam, ahır da Şam." diyerek, buranın bütün Arabistanca meşhur zevk ve sefalı havasından ayrılamadığı için asıl memleketi olan Akka'ya gidemediğini anlatırken: "Sonra birader, bizim Akka artık Akka'lıktan çıktı. Yahudi istilâsına uğradı. Tanınmaz hale geldi. Gittikçe de daha berbat oluyor. Nerede o senin bildiğin Akka? Git de şimdiki halini gör." deyince, hemen lafı ağzından aldım: "Yani Simi Simonlar diyarı... Dilberler şehri oluyor, fena mı?"

"Ne dilberleri yahu? Koca sakalları göbeğinde, Müslümanlara yan bakan pis, murdar Yahudilerin dilberlikle ne ilgileri var? Hem kimmiş o, Simi Simon dediğin?"

“Amma yaptın, âşıkçığım? Hele bir düşün. Sen bilmez misin onu?”

Düşündü, adını tekrar ede ede düşündü. Ve:

“Ha bildim, bildim, şu mel’un aşifte mi? Sahiden de pek şekerdi. Neydi o güzellik... Hay Allah belasını versin, nereden de hatırladın?”

“Tamam dedim. Şam’a gelip de, onu hatırlamamak olur mu? Hem bak, burada bunca büyük oteller dururken, ben onun havasını almak için Domasküs Palas’ta kalıyorum.”

Âşık Zeynel bir kahkaha attı: “Yahu, sen akıllı bir adamdın. Hava alıp da ne yapacaksın? Bir de bana âşık dersiniz. Asıl kendisini vakit ve zamanında doya doya koynuna alabildin mi, sen onu söyle...”

“Sen alabildin mi?”

“Ne gezer... Sade ben mi? O zamanlar o gülü koklayabilen bizlerden kim vardı? Mel’un karı kendini öyle bir satardı ki, yanına yaklaşabilene aşkolsun.”

“Hiç yaklaşabilen olmadı mı? Şu koca Şamda?”

“Şu koca Şam’da, şu koca Şam’da, dur bakayım, bunca peşinde koşanlar arasında, ... hatırladım, bir Sadullah Bey bu işi başarabilmiş, Simi Simon’u metres edinecek, koklaya koklaya bitirememişti.”

“Hangi Sadullah Bey?”

“Galiba Şam’daki Kolordunun Erkâniharbi Binbaşısı...”

Âşık Zeynel’den bunları öğrendikten sonra, öteki adreslerdeki buldum. Onlardan öğrendiğime göre, son derece güzel ve fevkalâde şeytan denecek kadar zeki olan bu Simi Simon isimindeki Yahudi kızı, daha

harbin başında casusluk yapmak için, gözüne kestirdiği Sadullah Beyle tanışmanın yolunu bularak, Kudüs'ten onunla beraber Şam'a geliyor, Domasküs Palas Otel'i'ne, o 17 numaralı odaya yerleşiyor ve Sadullah Bey'in metresi olarak ferah fahur yaşarken, bağlı olduğu Filistin Yahudi Casusluk Merkezi emrinde harıl harıl çalışarak aleyhimizde yapmadığını bırakmıyor. İlk kaldıkları ve tanıştıkları yer Kudüs'teki Fast Otel'i'dir. Sonra Domasküs Palas'ı merkez edinerek, burada çalışırken, 1918 sonlarında bir ihbar üzerine her şey meydana çıkıp yakalanınca, Konya'ya sürülüyor ve orada ölüyor. Bu ihbar meselesi hakkında inanılır kaynaklardan edindiğim bilgiye göre, ilk Dünya Harbi esnasında gizlice kurulan Filistin Yahudi Casusluk Merkezi yakınındaki Yahudi köyü Zımmarin'de yerleşmiş bulunuyordu.

Bu köyde Jozef Tobin, Naman Belkent ismindeki azılı casuslar arasında asıl başkan olan yeni genç ve güzel madam Sara adındaki kadındı. Bunlar İngilizlerden sağladıkları çeşitli muhabere araçları ve vasıtalarıyla, başta Şam'daki Simi Simon olmak üzere Beyrut'taki Surşon ve başka yerlerdeki benzeri casuslarından gizlice aldıkları bilgileri her akşam, belli bir saatte lamba ile işaret vererek kıydan geçen İngiliz gemisine, şişe içinde gönderiyorlardı. Bu şekilde gizli çalışma aylarca sürmüş ve bu suretle Filistin'deki İngiliz orduları, başkumandanları Mareşal Allenby'nin de sonraları açıkça itiraf ettiği şekilde, Türklerin bütün sırlarına vakıf olarak, harbi kazanmışlardır. Tam işte bu sıralarda, yani Yahudi casusluğunun olanca melânetiyle aleyhimizde yapmadığını bırakmadığı günlerde, nasılsa içimizdeki bu

yılanların varlığı farkedilince, derhal harekete geçilmiş, bir yandan casusluklarından şüphe edilen Yahudiler yakalanırken, öte yandan cephelerdekilerden başka Şam'da da Yarbey Fahreddin Bey başkanlığında bir Divan-ı Harp kurulmuştu. Bu esnada, yakalananlardan örgüt başkanı madam Sara muhafaza altında Şam'a getirilirken, gece yarısı trenden atlayarak, intihar etmiş olduğu gibi, Gazze Cephesi'nin hemen gerisindeki Yahudi köyünden Suzi Liberman isimdeki yine güzel olan kız da, Alay yaveri Adnan Bey'i elde edip, birçok sırları aldıktan sonra, öldürdüğü için, suç ortaklarıyla birlikte kurşuna dizilmişti. Yine bu esnada, Kudüs ile Remle arasındaki Caura isimli Yahudi köyünde, ünlü Yahudi milyarder Roçild'in temsilcisi ile birçoklarının casusluk ettikleri anlaşıncı, yakalanan Yahudilerden 23'ü Divan-ı Harp kararıyla aynı cezaya uğrattırılarak, kurşuna dizilmişti.

Şam'daki Divan-ı Harp, Hayfa ve dolaylarından yakalanıp getirilmiş binden fazla Yahudiye, sorguya çekiyordu. Haklarında toplanan bilgi ve tanzim edilen evrakı göre, hepsi de erkek olan bu Yahudilerin hemen hepsi, (casuslukları şu veya bu şekilde sabit olanlar bile) Divan-ı Harp huzurunda, "yaptıkları işin casusluk olmadığını, ancak millî bir vazife olduğunu, yüzyıllardan beri mahkûmiyet altında ezilerek, varlıklarını kaybetmek tehlikesi içinde kalan insanların millî hâkimiyetlerine kavuşmak için bu şekilde çalışmalarının mazur görülmesi gerektiğini" söylemekten çekinmiyorlardı. Hele yukarıda sözünü ettiğimiz örgütün elebaşları durumundaki Jozef Tobin ile Naman Bel-

kant bütün bütün küstahlaşarak, hayret edilecek bir cüretle konuşurlarken: “Hangi millet anayurdunda esir yaşamaya katlanabilir? Böyle bir millet, yok olmaya mahkûmdur. Biz dünyanın daima şerefli yaşamış bir milleti olarak, işte böyle bir akibete uğramamak için, ölümü de göze alarak ne mümkünse yapıp çalışmak zorunda idik” deyince, hâkimin: “Peki ama, size Filistin’de rahat ve huzur içinde yaşamak imkanını veren bir devlete, en nazik bir zamanında hiyanet etmeyi de millî bir vazife sayabilir misiniz? Düşünün, dünyanın birçok yerlerinden, kovulup atılan ve hakir görülerek hemen her yerde ezilip çiğnenen Yahudileri Türklerden başka kim, insanca karşılayarak bir millet saydı?” sorusuna, ne cevap vereceklerini bilemeyerek boyunlarını eğen bu hainler, yaptıklarına nadim bile olmadıklarını belirtiyorlardı. Lâkin gariptir ki, bu bin küsur casusun içinde bir tek kadın yoktu. Yukarıda sözünü ettiğimiz Simi Simonla, Madam Sara ve Suzi Liberman’dan başka bütün aramalar, taramalarda hiçbir kadın bulunamamış, hatta hiçbir kadından şüphe dahi edilememişti. Acaba gerçekten de yok muydu?

Sonradan anlaşıldığına göre, bir hayli genç kız da varmış ama, baştaki o örgüt idaresini ellerinde tutan kaşarlanmış kadınlar, bunların her ihtimale karşı ele geçmelerini önlemek için akla hayale gelmez tedbirler alarak, adlarını kimseye duyurmamak hususunda son derece dikkatli davranmışlardır. Her iş olup bittikten ve biz Filistin’den çekildikten sonra bunlardan ortaya çıkan Raşel adında bir kadın, bütün o cezalarını bularak giden hainlerin son yadigârı ve temsilcisi imiş gibi, Yahudilerce baş tacı edilmişti.

Şam Divan-ı Harbi, Yahudi casusları davasını sona erdirince, elindeki bin küsur tutukludan üç yüz otuz üçünü idama mahkûm etmiş, iki yüz kadarını da çeşitli cezalar vererek, üst tarafını bir müddet Şam'daki Berameke Kışlası'nda alıkoymuştu. Ayrıca cephe Divan-ı Harpleri de, Salt'da ve Gazze gerisinde suçüstü yakalanan casuslardan bazılarını kurşuna dizdirmiştir. Fakat Filistin İngiliz Orduları Başkumandanı Mareşal Alleby'nin, açıkça itiraf ederek üç dört bin olduklarını belirttiği bu casuslara göre, bizim ele geçirerek cezalandırdıklarımız devede kulak mesabesindedir.

Hele, Çanakkale'de İngilizlere yardımcı olarak Mısır'dan gelip bizimle aylarca savaşan o mel'un gönüllü Yahudi taburundan hiç biri, esir olarak bile elimize geçememiştir. Vurulup da, kırkıdayıp gidenler varsa, cehennem dibini boylamışlar, demektir. İngilizler, işgal ettikleri Filistin'e ilk umumî vali olarak, Yahudi asıllı Arenson'u göndermişlerdi. Bu adam, idareyi eline alıp, işe başlayınca, harp esnasında İngilizlere casuslukla hizmet etmiş belli başlı Yahudileri tesbit ederken, karşısına: "Ben de yaptım, ben de hizmet ettim." diye binlerce Yahudinin çıktığını, hattâ bu arada bazı Yahudi büyüklerinin, Türkler tarafından yokedilen fedai Yahudiler için bir anıt dikilmesi isteklerini görünce, defterini kapamış, bütün Yahudilere de: "Yaptığınız hizmetin karşılığını almadınız mı? İngilizler hiç kimseyi bedava çalıştırmazlar. Herkesin hakkını verirler. O halde şimdi ne istiyorsunuz?" diye, İngilizlere yakışan dersi vermiştir.

YAHUDİ CASUSLUĞU KARŞISINDA NE YAPTIK?

İngilizler, Yahudilere karşı takındıkları bu tavra rağmen, özellikle çekindikleri Amerika'daki Yahudi çoğunluğuna hoş görünmek için, "Filistin'de yerleşip bir yurt kurmak isteyen Yahudilere âdeta anlayışlı davranarak, haksızlık yapmadıklarını bu Yahudileri, asıl Türklerin, kadın, erkek demeden sürü sürü asıp keserek yoketmek istedikleri", yolunda geniş ölçüde, her vasıttan faydalanarak öylesine bir propagandaya girişmişlerdi ki, bu sefer Yahudiler de onları unutarak bize karşı aynı propagandaya ortak olarak, bütün dünya kamuoyunu bulandırmak için yapmadıklarını bırakmamışlardı. Bu arada birçok Amerikalı Yahudi yazarlarının Türkler aleyhine kaleme alarak yayınladıkları kitaplar, yine Yahudiler tarafından çeşitli dillere çevrilerle her tarafa dağılmış ve yazık ki biz bunların hiç birine cevap verecek bir uyanıklık gösterememiştik. Ancak neden sonra, yine 1937'lerde, aziz dostum rahmetli Cevat Rifat , harekete gelerek belli başlı ilk cevabı vermiş ve bu mel'un yazarların bizzat içinde bulunmuş bir görgü şahidi sıfatıyla, iç yüzü apaçık anlatarak, bütün Yahudi casusluğunun olanca azgınlığı ile bize nasıl kasdettiğini belgelerle ortaya koymuştu. Cevat Rifat, bu konuda derdi ki: *"Yahudi yazarlarının Türkler aleyhindeki bütün yazıları şen'i bir iftiradır. Lüt kavminin yerin dibine geçirdiği yabani ve esrarlı Filistin topraklarında cereyan etmiş nankörlük, namertlik ve kahpelik dolu facianın aslı, yine bizzat Yahudiler tarafından yapılmıştır.*

Gözlerimin önünde olup biten bu faciayı, hiç bir mübalâğaya kaçmadan, zerre kadar garazkârlık hissine kapılmadan, tarihe tevdi etmek için olaylar içinde benim

gibi yaşamış olan erlerden generale kadar herkesin isimlerini ve mevkilerini açıkça belirterek anlatmak isterim.”

Şimdi kendisini bir daha rahmetle anarak, onu dinleyelim:

“28 Ocak 1918 Medine’ye Şam’dan erzak götüren bir tren makine uğultusuyla kırılan sessizliği boza boza Katrana istasyonuna yaklaşıyor. İçinde erzaktan başka yine Medine’ye giden bazı er ve subaylarla aileler de bulunan bu tren, bir anda, berrak gökte beliren İngiliz uçaklarının, yaklaşarak attıkları bomba yağmuruna tutuluyor. Düşman uçakları aynı zamanda Katrana istasyonu ile oradaki kolordu karargâhını da bombalıyorlar. Her tarafta şehit olanlar, yaralananlar ve bunların arasında malûm yavrular da var. Kan revan içinde feryat edenlerin çığlıklarıyla iniltileri, ortalığı kaplıyor. Düşman uçakları, işledikleri cinayetin kefareti olarak bir kurbanla iki esir bırakarak, süratle uzaklaşmış, gözden kaybolmuşlardı. Fakat onları üstümüze böyle hedeflerini tayin ederek saldırtanların Yahudi casusları olduğu anlaşılmıştı. Bu kanlı olaydan bir gün sonra, aralarında oldukça aydın kimseler de bulunan bir Ermeni kafilesi, muhafaza altında karargâha getirildi. Bunlar, Yahudiler yetmiyormuş gibi, yine o sırada Tafiye denen yerde askerimize silâh kullanan bir başka nankör insanlardı. Düşman veya silâhlı eşkiya karşısında askere silâhla mukabele etmenin dünyanın bütün ordularında cezası ancak ve ancak ölüm olduğunu bilen bu bedbahtlar tıpkı ahret yolcuları gibi, dünyadan ümitlerini kesmiş bir durumda, Kolordu Kumandanı Ali Fuad Bey’in huzuruna çıkarıldılar. Kolordu Kumandanı bunlara, ölüm fermanını teb-

liğ edecek yerde, o gür ve mert sesiyle ne dedi bilir misiniz? “Kanunların sizin gibiler için tayin ettiği büyük cezadan hepinizi affediyorum. Hattâ hepinizin Şam’a gitmesine izin veriyorum. Orada daha normal ve sakin yaşayış içinde vicdanınızla başbaşa kalarak duyacağınız azabı, ben size yeter buluyorum.” Ölüm haberi bekleyen insanların önüne açılan bu geniş ufuk, bu hayat ve saadet yolu, Türk’ün asalet ve alicenaplığı kadar geniş ve hutsuzdu.”

Fakat bunları niçin anlatıyorum. Biz Filistin cephesinde işte bu suçüstü yakalanan Ermenilere olduğu gibi, Yahudilere de aynı alicenaplığı göstererek, onların işledikleri suçun vicdan azabını duymalarını kâfi buluyorduk. Fakat nankör olarak dünyaya gelmiş mel’un, daima, son nefesine kadar nankördür. Hem nasıl, göreceksiniz.

HEP YAHUDİ CASUSLARI

Kudüs önlerinde ve Şeria nehri doğu kıyılarında bulunan İngiliz ordusunun anî bir hareketle, önündeki zayıf kuvvetlerimizi sürerek süratle Amman yakınlarına kadar ilerleyişiyle durumumuzun pek nazik bir safhaya gelişi üzerine Katrana’da bulunan Sekizinci Ordu Karargâhı Medine’yi filân düşünecek vakit bulamadan “Amman” istikametinde harekete karar vermiş ve hemen trenle yola çıkmıştı. Hazin bir sessizlik içinde Katrana İstasyonu’ndan ayrılan trende Kolordu Erkânı Harbiyesi karargâh muhafaza kıtası, bir sahra telsiz cihazı, birkaç vagon cephane, bolca erzak ve kolordu veznesi vardı. Orta bir süratle gidiliyordu. Lâkin kimse gi-

deceği yeri bilmiyordu. Düşman ordusu Amman'ı kuşatmış olduğuna göre, bu hattı böyle zayıf bir kuvvetle yarıp geçmenin imkânsızlığını hepimiz biliyorduk. Fakat bir defa yola çıkmıştık... Olaylara göre gereken tedbirleri alacaktık. İlerlerken, doğusu tepelerle çevrilmiş geniş bir vadiye, bir ovacığa giriyoruz. Ortalık sessiz... Hiç bir fevkalâdelik yok.

Fakat içimizdeki mânâsını kolaylıkla veremeyeceğimiz bir takım garip üzüntü ve duygularla, gözlerimiz etrafta bir şeyler arıyor. Yahudi casuslarının yol gösterdiği düşman, bir tuzak kurmuş, bir kahtpelik hazırlamış olabilir gibi geliyor bize... Herhalde namuslu bir düşman ordusunun hareketinden bambaşka şeydir... Bekliyoruz. Böylece, Kasr istasyonuna ulaştık. Meğer bizden az önce bir İngiliz hava filosu buraya gelmiş ve ortalığı allak bullak etmiş. Buradan bir istasyon ötedeki Amman'a yol almak istiyoruz ama, telgraf telleri kesilmiş... Muhabere etmeden nasıl gidebiliriz? Geri dönmek de katiyen mümkün değil. Olduğumuz yerde mihlanmış gibi kalmak, o da çok tehlikeli. Kabil değil... Al-laha sığınarak, ne olursa olsun ileri gitmekten başka çare yok. Öyle yaptık ve güya bir ihtiyat tedbiri olarak da, bahşiş koparmak için istasyona gelmiş kabile şeyhlerinden bazıları, atları üstünde, bize kılavuzluk edeceklerdi. Bu gülünç bir şeydi ama, iyi bir tedbirdi. Tren odun yaktığı ve meyilli bir yeri çıktığı için pek yavaş gidiyoruz... Kılavuzlarımızla hemen at başı... Fakat bu kabile şeyhlerinin bakışları ve tavırları hiç de içimize rahatlık verecek gibi değil... İçimizde bir şüphe var. Nitekim, bunlar trenle atbaşı giderlerken bir ara, birdenbire

atlarını hızlandırarak dört nala koşa koşa gözden kayboldular. Bu sırada sağımızdaki tepelerde de turna kartarı gibi ardı ardına yürüyen bir takım telaşlı insanlar görüldü. Belki Bedevilerdi ama... Böyle treni gözleyip takib ediyormuş gibi belirivermeleri içimizdeki şüpheyi arttırdı. Birkaç dakika sonra da şüphelenmekte ne kadar haklı olduğumuz anlaşıldı. Müthiş bir gümbürtü ile lokomotifimiz acı bir çığlıkla vadiyi inleterek birdenbire olduğu yerde mıhlandı. Hemen vagonlardan atlayarak lokomotife koştuk. Demiryolu bir elektrikli bomba ile param parça edilmişti. Kahpece tertiplenmiş bir tuzaga düşmüştük. Bu namertçe tuzaklar, Türk'ün dışından tırnağından beslediği "Urban" dediğimiz ve Bedevileri elinde oynatan İngiliz ajanı Lavrens'in eseri idi. Lavrens de bizim nerelerden, ne zaman geçeceğimiz hakkındaki bilgiyi, geceli gündüzlü muhabere halinde bulunduğu Yahudi casuslarının merkezi halindeki İngiliz makamlarından alarak hareket ediyordu. Yahudi casusları Filistin'in her tarafında olduğu gibi tâ Amman dolaylarına kadar sızmışlardı. Bu durum karşısında ne yapacağımızı düşünürken, ne olursa olsun burada mıhlanıp kalmaktansa, treni yoluna devam ettirmek gerektiğine karar verdik. Kolordu Kumandanı da, bunu uygun bularak, gereken emri verdi. Genç subay –sonradan Yarbay olan Balıkesirli– Haşim, lokomotifi yürütmeye ve makinisti idareye memur edildi. Biz de yandan treni, tahrip edilmiş hattan ileriye nasıl geçireceğimizi düşünürken, tepelerden üstümüze ateş eden Bedevilere karşı tertibat almaya koyulduk. Böyle son derece nazik bir durumda bulunduğumuz sırada, herhalde ter-

tiplenmiş bir plan sonucu olarak, bir İngiliz piyade taburuyla hecin bölüğünün yakın mesafeden cehennem gibi ateş yağmuruna tutulduk. Öylesine bir ateş yağmuru ki, birkaç dakika içinde vagonlar delik deşik oldu. Ve biz nasıl karşı koyacağımızı bilemez hale geldik. Ve öyle bir duruma düştük ki, artık ileri gitmek intihar, olduğumuz yerde kalmak bir başka ölüm, geri dönmek ise kaçmaktan başka bir şey değildi. Kaçamazdık. Ölümü göze alarak, bir şeyler yapmak gerekti. Karargâh Suvari Kumandanı Avni Beyle Kolordu İstihkâm Kumandanı Muhlis Bey yanlarına Yedeksubay Suphi'yi de alarak, derhal harekete geçtiler. Bize ayak üzerinde ateş etmekte olan İngiliz piyadelerine karşı hemen şiddetli ateş açtılar. Düşman bu hiç beklenmedik ateşimiz karşısında şaşkına döndü. Suvari ve hecin kıtalarını dört nala yürüyüşe çıkararak, hepimizi trenle beraber, bir çember içine almak ve böylece bir Türk Kolordu Karargâhını olanca varlığı ile eline geçirmek istiyordu. Fakat bizim trenin son vagonuna yerleştirmiş olduğumuz Alman makineli tüfeklerimiz birdenbire şiddetli bir ateşe başlayınca vaziyet o anda değişti. Düşman her ne kadar hınç almak için olanca kuvvetiyle ateşe devamla etrafımızı allak bullak ederek, yangınlar çıkardı ise, biz de o esnada telsiz cihazımızı işleterek güç halle o ateş içinde Amman İstasyonu'ndaki Dördüncü Ordu Karargâhı'nı bulabildik. Dördüncü Ordu Kumandanı Cemal Paşa ile ben konuştum:

“Paşa Hazretleri, Kasır İstasyonu'nun on kilometre kadar ilerisindeyiz. Demiryolu bomba ile tahrip edilmiştir. Doğudan Bedeviler, Batıdan da İngiliz kıtalarıyla

çevrilmiş halde çarpışıyoruz. Demiryolunun gerisi de kesilmiştir. Treni ne pahasına olursa olsun Amman'a götürmek için çalışıyorum. Emriniz nedir Paşam?"

"Şimdi, bir süvari kuvvetini yola çıkaracağım. Bir geçit bulup size yardım etmesini emredeceğim... Siz..." derken gerisi gelmedi. Teller koptu. Yağan kurşunlarla param parça olan direklerle beraber ben yere yuvarlandım. Neyse ki, görüşebilip durumumuzu anlatabilmiştik. Çarpışma olanca şiddetiyle devam ediyordu. Lokomotif ise, yüzlerce yerinden kurşun yemiş, kazanı delinmiş, işe yaramaz hale gelmişti. İşte bu durumda, hep birlikte insan gücünün üstünde gayretlerle, akla hayale gelmez tedbirlere başvurarak ve Hristiyan bir Arap olan makiniste bol bol mükâfatlar vadederek o ateş yağmuru altında nihayet treni yürütmeye muvaffak olduk. Doğrusunu isterseniz buna yürütmek denmez. Yetmiş seksen, yüz kilometre süratle uçuyoruz. Sıkacak fren filan yok. Ve bu uçuşla, Amman'ı kuşatmış olan İngilizleri de geçtik. Onların bütün geri tertiplerini görüyoruz. Onlar da elbet de bizi gördüler. Fakat, bu yıldırım gibi uçarak gelen trenin, neyin nesi olduğunu anlayınca kadar, biz kuşatmayı yararak, Türk hatlarına girdik. Yaptığımız işe şaşanlara, biz de şaşkın şaşkın bakıyor ve sadece bize bu kuvveti, bu cüreti veren Allah'a şükrediyorduk.

CASUSLARIN BÜTÜN SIRLARI ELE GEÇİYOR

Bu şekilde aylarca süren harpleri, yani Yahudi casuslarının başımıza açtıkları gaileleri uzun uzadıya anlatmadan, şimdi, asıl Yahudilerle hesaplaşmamız konu-

suna gelelim... Buraya kadar olup bitenler içinde, bazen başarısızlıklarla aksaklıklar görülmüşse de, hepsinin sebebi ve sırrı şimdi anlatacaklarımla anlaşılmış ve çözülmüş olacaktır. İşte nihayet bu Yahudi hiyanet ve melânetliğini örten perdeyi yırtıyoruz. Ve Musa Dağı'ndaki Yahudi kıyımı iftirasını uyduran çıfıtların kirli maskelerini indiriyorum. Onu ibretle ve dikkatle oku... Unutma... Ve gelecek Türk evlatlarına hatırlat ki, onlar da unutmasınlar.

Avusturya ve Macar topçuları kumandanı Binbaş ı Şövalye Fon Arnodrof'un hayret edilecek bir dikkat ve zekâ eseri olarak keşifle, elimize verdiği ipucu, Türk zekâs ı ve Türk subaylarının geceli gündüzlü gayretleriyle işlenince, şu gerçek ve şu alçakça tuzak meydana çıktı: Musa Dağı'nın gerisinden ve Yûşa Tepesi'nin ilerisinden şüpheli hareketlerini keşfettiğimiz insanlar ordu gerisinde pusu kurmuş nankör casusların ta kendileridir. Bunlar, harbin başlangıcından beri yaptıkları gibi, Anadolu'nun dört bir tarafından gelerek Türklük ve İslâmiyet uğruna canlarını vererek harbeden Mehmetçiklerimizi arkadan vurmak için düşmana casusluk eden –sözde Türk tebas ı– nankör alçaklardır. Bize bu topraklarda yıllarca kan döktüren, can verdiren hep bu mel'un kahpelerdir. Düşmana bütün hareketlerimizi, en ufak gidiş gelişlerimizi, toplantılarımızı ve nerede neyiz varsa hepsini gözleriyle görmüş gibi dakikası dakikasına bildiren hep bunlardır... Hem de öylesine örgütlenerek, öylesine plânlar ve parolalarla bu Türk düşmanlığını yapmışlardır ki, nankörlüğün bu derecesine inanmak güçtür. Yeryüzünde böylesi de görülmemiştir.

Bunları takip işine şöyle başlandı: Dördüncü Ordu İstihbaratından Me'mun Beyle, Erkân-ı Harp Binbaşısı Said Bey ve Alman Erkân-ı Harp Binbaşısı Fon Molçio ile maiyetindeki Alman subayları, ilk önce faaliyete geçtiler. Ordu kumandanı adına ben de her an bunlarla temas ederek çözülen sırları adım adım takip ve neticelerini arza memurdum. Bu kadronun uzun çalışmalarından sonra, vardığı neticeye göre, bu Yahudi casuslar, merkezi Kudüs'te bulunan Aranson Teşkilatına mensuptular. Bu teşkilâtın asıl başkanı Cauna Köyü'nde bulunan dünyaca malum Amerikalı Yahudi milyoneri Roçild'in umumî vekili ve yakın dostu Gerşman'dı. Elinde Bedeviler arasında kolaylıkla dolaşabilmesini sağlayan, Şam Menzil Müfettişliğimizce verilmiş (buğday müteahhitliği) vesikası vardır. Bu vesika, bu adamın arkadaşlarıyla birlikte, Filistin'in hemen her tarafında ve bilhassa Amman dolaylarında serbestçe dolaşmasını sağlamaktadır. Fakat Amman Menzil Müfettişi Albay Zeki Bey, bu vesikanın sahte olduğunu, Dördüncü Ordu bölgesindeki Urban (Bedeviler) reisi olan Şeyh Sultan'ın oğlu ile diğerlerine haber vererek, dikkat nazarlarını çekmiştir. Türk pençesine düşen canilerden bazıları, hiçbir günahlarını gizli tutamamışlar ve bilhassa Gerşman, ifadesinde durumu bütün bütün aydınlatmıştır.

Erika Kasabası'nda Jozef, Kudüs şehrinde Zerre Bavol, Rozer ve Lenin adlarındaki kimselerle Kafer Kenana Köyü'nden Pollak ve Edelman isimlerindeki hainler yine Cauna Köyü'nden Kovarski ile Remle'den Mozes ve Taberiye'den Fredman adındaki diğerleri bir çete ha-

linde çalışmaktadırlar. Bu hiyanet çetesinin plan ve parolası şudur:

Harp sahasının gerisinde, düşman tarafından görülebilecek bir yerde, üç küme halinde bulunmak. Sağdaki küme bizim sağ kanadımızı, soldaki bizim sol kanadımızı, ortadaki de merkezimizi gösterir. Sağdaki tepede on kişinin ayakta durması, ötekinin yere yatması Türklerin sağ kanadının ilerlediğini ikisinin birden ayakta durması Türk sağ kanadının bir taarruza geçmek üzere olduğunu gösterir.

Merkezde üç casus vardır. Birinin ayakta durması, Türk kuvvetleri merkezinde hafif bir ileri hareket olduğu, iki kişinin ayakta durması merkez kıtalarımızın taarruza geçtiğini, üçünün birden ayağa kalkması takviye kıtalarımızın ve ihtiyatlarımızın cepheye sokulduğunu gösterir.

Soldaki tepede bulunanların işaretleri, yukarıda saydıklarımızın aynıdır. Yalnız bunlar Türk sol kanadını gösterir.

Her üç tepede kimse görülmezse bu, cephemizde bir hareket olmadığına işarettir. Her üç tepede birer kişinin çömelerek oturması, ordumuzun geri çekildiğine işarettir.

Bunlar casusların, düşmanın batarya dürbünleriyle görebilecekleri noktalardan verdikleri parolaların esaslı noktalarıdır. Ordu hareketlerinin en ufak tafsilâtına kadar bilinmesi için kararlaştırılan daha birçok işaretler vardır.

CASUSLARI ELE GEÇİRMEK İÇİN...

Sessiz sedasız geçen günler esnasında gerilerdeki, karargâhlardaki olup bitenleri bildirmek, halk arasında dolaşan söylentileri, askerin moralini, beslenme durumunu, gece hareketlerini, gelen yardım kuvvetlerini bir raporla bizzat haber vermek vazifesini de Jozef ve Lenin üstlerine almışlardı. Bunlar Salt'ın doğusundaki arızalı araziden Bedevi kıyafetinde geceleri yürüyerek Şeyh Saltan'ın yanına gelmekte ve oradan fırsat bulurlarsa Lut Gölü kıyısından düşman tarafına yani Erika'ya geçmektedirler.

Erika'daki İngilizler istihbarat subayına şifahî rapor verildikten sonra doğruca Kudüse gidilmekte ve büyük teşkilâtın şefi Aranson'a tafsîlâtı rapor da verilmektedir.

Bu casuslardan alınan bu bilgi üzerine biz de derhal harekete geçen Dördüncü Ordu Kumandanının emriyle, meşhur Cezayir kahramanı Emir Abdül'in oğlu Emir Said'in, fedai adamlarından Kaid Zeki isimindeki bir fedaiyi casuslardan elde ettiğimiz parolalarla, yola çıkardık. Bu adam, işin İngilizler tarafından anlaşılması için gayet dikkatli ve açık hareket edecekti. Bizden aldığı direktifler gereğince Aranson örgütüne mensup Gerşman casus çetesinin Türkler tarafından yakalandığını gizleyecek, kendisinin de casuslar tarafından gönderildiğini söyleyecekti. Ayrıca, ordumuzun durumuna dair –yine bizim tarafımızdan uydurulmuş– bazı malumat da verecekti.

Kaid Zeki bu direktiflerle yola çıktı. Ve Şeyh Sultan'ın yanında bir gece misafir kaldıktan sonra, ileri karakollarımızın göz yumuşuyla düşman tarafına geçti. Bu fedai Kaid'den tam üç gün hiçbir haber alama-

dık. Ne oldu? Başına bir kaza gelmiş olmasın, endişesiyle merak edip üzülüyoruzduk.

Emir Sait de telaş içinde “İngilizler şüphelenip de yanlarında ala koyarlarsa, zavallının felaketine sebep olmuş oluruz” diye haber bekleyip duruyordu. Dördüncü gün de bir ses çıkmazsa, bu adamcağızdan artık ümidi kesmek gerekecekti. Hepimiz bu endişe içinde âdeta saatleri sayarak yolları gözlerken, bir de baktık ki, dördüncü gün akşamı üzeri, Kaid Zeki çıkageldi. Pek keyifli görünüşünden de belliydi ki, yapacağını alnının akıyla yapmıştı. Pek samimi şekilde anlatarak, verdiği bilgiye göre gerçekten de işini mükemmelce başarılarak hepimizi sevindirmişti. Bu seferlik kendisine on beş altın mükâfat verilmiş ve bundan sonrası için, gereken tedbirler de alınmıştı. Bu tedbirlere göre, Kaid Zeki ile ordu kumandanı ve diğer belli başlı ordu erkânı hiç görüşmeyecek ve kendisi Salt zenginlerinden Eşref Efendi’nin evinde oturup kimse ile temas etmeyecek, yalnız biz birkaç arkadaş geceleri gizlice gidip kendisiyle görüşecektik. Bu suretle, İngilizlerin aramızdaki casusları vasıtasıyla kendisini göz altında bulundurarak asıl hüviyetini öğrenmeleri ihtimaline karşı gereken tedbirleri almış bulunuyorduk. İngilizler kendisinden şüphelendikleri takdirde bir daha Kaid Zeki’den faydalanamazdık. Bu hususa son derece dikkat ediyorduk. Bu cihetten emin olunca, Kaid Zeki’yi on beş gün içinde, iki defa daha aynı şekilde yolculuğa çıkardık. Son dönüşünde getirdiği bilgiler pek önemliydi. İngilizler de ondan aldıkları malumattan o kadar memnun olmuşlardı ki, avuç dolusu altınla bahşiş vermişlerdi.

Fakat bu son gidişinde Aranson'a: "Artık Türk karakollarından, yahut Lut kıyılarından gizlice geçmeye imkan kalmadığını çünkü, Türklerin pek sıkı tedbirler aldığını ve bundan dolayı bir daha gelip haber veremeyeceğini" söyleyerek özür dileyişi üzerine, Aranson üzülererek, böylesine işe yarayan bir gönüllü casusu elden kaçırmamak için kendisine şu teklifte bulunmuştu: "Sık sık haber getirmesenez de olur. Yalnız cepheye yeni takviye kıtaları gelirse ve kıtaların vaziyetinde önemli değişiklikler olursa, bilhassa arkadan taze kıtalar ve toplar getirilirse bunları ve gittikleri istikameti buraya gelmenize lüzum kalmadan Safed'de madam Raşel Rabinoviç'e haber verirsiniz. Ona kendinizi tanıtmak için 'Ben kuru üzüm tüccarıyım! Ve Ar Ar'dan geliyorum.' demeniz kâfidir."

Bu isimde bir köy veya kasaba yoktu. Bunu parola olarak kullandıkları anlaşılıyordu.

Aranson aynı zamanda Kaid Zeki'ye, getireceği haberler karşılığı hak edeceği paraları da yine hem de bol bol Madam Raşel Rabinoviç'ten alacağını söylemeyi de unutmamış ve tenbihte bulunmuştu: "Dikkat ediniz, Safed'de Madam Raşel'in evine gittiğiniz vakit kapının sağında Arap işi bir su destisi vardır. Bu destinin beyaz örtüsü üzerine R. R. markası işlenmiş bulunmaktadır. Yanlış bir yere gitmiş olmamanız için bunlara çok dikkat edin."

RAŞEL ADINDAKİ MEL'UN YAHUDİ KADIN

Bütün bu bilgileri elde eden fedakâr fedai Kaid Zeki, ustaca hareketleriyle bize bir gizli fesat yuvası daha

buldurmuş oldu. Elbette söylemeye hacet yok ki, bu yuva, bu Madam Raşel, hemen kısıkırak yakalanarak, karargâha getirildi. Kaid Zeki, bu son derece enteresan yakalanma işini şöyle anlatmıştı:

“Safed’in eğri büğrü sokaklarından birinde, güçlük-
le bulduğum önü pislik dolu kapıyı çaldım. Uzun za-
man bekledim. Tekrar çaldım. Yine ses çıkmadı. Ne-
den sonra ihtiyar bir kadın kapıyı araladı. Ürkek bakış-
ları, beni tepeden tırnağa süzerek, yavaşça ne istediği-
mi sordu:

— Madam Raşel Rabinoviç’i görmek istiyorum. Bir
ticaret işi için, bir iki dakika görüşeceğim.

— Ne tüccarısınız siz, ne iş yaparsınız?

— Kuru üzüm tüccarı...

— Nereden geliyorsunuz?

— Ar Ar’dan...

Bu ana kadar karşımda duran asık surat, bir tuhaf
gülümsedi. Çipil gözler, ışıldadı. Kalın dudaklı ağız, ku-
laklarına kadar gerildi. Ama yine biraz çekingen, biraz
mütereddit, tekrar sordu: “Ar Ar’dan mı?”

— Evet madam, Ar Ar’dan geliyorum.

Birden tereddütlerinden sıyrılarak, iltifatlarla: “Bu-
yurunuz, hoş geldiniz. Buyurun içeri buyurun...”

Kapıdan içeri girerken, gözlerim gayrı ihtiyarî
o destiyi aradı ve kolayca buldu. Aynen, Aranson
mel’ununun tarif ettiği gibi oracıkta duruyordu. Dar-
madağın eşya ile döşenmiş bir odaya girdim. Burası,
bu eskimiş kilimler, şamdanlar, kitaplar ve bir sürü iri-
li ufaklı levha, çekmece ve sandık gibi şeylerle daha zi-
yade bir sihirbazın hücreğine benziyordu. Yerli raflar-

da da, ne olduklarını ilk bakışta anlayamadığım bir takım biblo gibi şeyler dizilmişti. Beni odaya alan meğer Raşel'in ablası Ester Rabinoviç'miş. Yer gösterip yanımdan ayrılınca, epey zaman perdeleri inik ve sessiz odada yalnız kaldım. Acaba bu esrarengiz evde başka kimseler var mı, diye düşünürken kapı yavaşça açıldı ve bir titrek gölge gibi, Madam Raşel, sessizliği bozmaktan çekinircesine ağır ağır ayaklarının ucuna basa basa içeri girdi. Hiçbir teşrifata lüzum görmeden, cin gibi bakışlarını gözlerime dikerek boğuk bir sesle: "İyisiniz inşallah, havalar da güzel... Ne haberleriniz var?" diye sordu. Bu sorudan, buraya her gelenin mutlaka bir haber getirdiği apaçık anlaşılıyordu. Ben de habersiz gelmediğimi belirten bir tavırla, etraftan duyulmasından çekiniyormuş gibi yavaşlattığım sesimle, düşman karargâhından ve Aranson'un yanından ayrıldığım tarihi ve orada neler görüştüğümüzü anlattıktan sonra, Türklerin bir İngiliz taarruzunu heyecanla bekleyerek, ona göre hazırlandıklarını söyledim.

— Türkler... dedi. Türkler buralara geldiklerine bin defa pişman olacakları günü yakında göreceklerdir.

Bu seste, nankörlüğün hınçları buram buram tütüyordu.

— Elbette, dedim. Ona şüphe mi var? O günü inşallah hepimiz pek yakında göreceğiz...

Bu sözümünden pek hoşlandı, keyiflendi. "Size kendi elimle bir kahve yapayım" diye sofaya çıktı. Biraz sonra kahve tepsisiyle geldi. Kahvelerimizi içerken, artık tatlı tatlı konuşuyorduk. Ona hiç bilmediği ve pek merak ettiği birçok malumat verdim. Hatta, benimle beraber so-

kağın öte başına kadar gelen Seyfi Beyle arkadaşlarının aldıkları tertibatla bu cadalozu neredeyse pençelerine düşüreceklerini bildiğimden, düşmanın işine yarayabilecek bütün sırları verdim. Sevincinden ne yapacağını şaşırmıştı. “Türkler artık ölüme mahkûmdur. Karşılarındaki İngilizlerin ne kadar kuvvetli olduğunu anlayacak halleri bile yok. Anlayıp da, kendiliklerinden def olup gitseler, hiç olmazsa canlarını kurtarmış olurlar. Memleketlerinde kendilerini bekleyen zavallı, günahsız çoluk çocuklarına kavuşmuş olurlar.. Ama, nerde onlarda bu akıl?.. Değil mi kuzum?”

“Elbette, elbette... Ne işleri var burada? Belalarını bulmaya gelmişler... Çoluk çocuklarına günah değil mi?”

Aman ne güzel konuşuyorduk. Ben böyle söyledikçe, cadaloz da coştukça coşuyor, arada bir sorduğu bazı şeyleri de yine onun hoşuna gidecek cevaplar verdikçe artık sevincinden bir boynuma sarılmadığı kalıyordu. Bu coşkunlukla bir ara dışarı çıkarak, odaya döndü. Sağ avucunda sımsıkı tuttuğu sarı altınları bana verirken: “Allah size bu yolda güç, kuvvet versin, insanlığa hizmetiniz büyüktür. Sizi her zaman beklerim. İlerdeki hizmetlerinizin mükâfatını göreceksiniz.” diye iltifatlarda bulundu. Vakit epey geçmiş, konuşacağımızı da konuşarak işimiz de bitmiş, çil altınlar da cepte, artık kalkıp gitme zamanı gelmişti. Ayrılırken, elimi tekrar tekrar sıkarak: “Kapım size daima açık... Ama, her ihtimale karşı geceleri gelseniz daha iyi olur.” tenbihini de unutmamıştı. O anda, mel’un karı hiç farkında değildi ki, bu kapı neredeyse artık ebediyen kapanacak ve

kendisi kimbilir hangi çukurun dibinde, cehennemin esfelisafilini bulacaktır.

Ben ayrıldıktan bir müddet sonra, Seyfi Bey maiyetindeki sivil memurlarla Raşel Rabinoviç'in evine sokulduğu vakit, parolaya marolaya lüzum görmeden, bir hamle ile kırdığı kapıdan, yıldırım gibi içeri girdi. Cadalog kadını, bütün vesikaları, sandık sepetleriyle yakalayıp Salt'a götürdü.

RAŞEL KENDİ GİBİ BÜTÜN HAINLERİ ELE VERMİŞTİ AMA...

Raşel, orta boylu, bıyıklı denecek kadar tüylü, kırışik yüzlü, koca burunlu, yani çirkin ve tipik bir Yahudi karısıydı. Son derece hilekâr, riyakâr, sinsî, şeytan ve o oranda da ürkek ve içine kapanık bir mahlûktu.

Salt'ta kendisini sorguya çekecek hâkimlerin huzuruna çıkarıldığı zamanki halini görmeliydiniz. Rahat ve huzurunu sağlamış olan devlete karşı nankörlüğün ve işlemiş olduğu affedilmez cinayetin yükü altında ezilmiş gibi, bitkin ve solgun, ölümle karşılaşmış gibi perişan ve ümitsiz, fakat pek iyi bildiği Türk'ün en büyük kusuru olan hoşgörölrlükle, merhametinden de bir şeyler bekler durumda, bir uyur-gezer şaşkınlığı ile, odaya girince, o içine işlemiş ırkına mahsus riyakârlıkla yerlere kadar eğilerek temennalarla "Padişahım çok yaşa!" diye bağıırıyordu.

Türk subayları, kendi orduları, kendi öz kardeşleri aleyhine alçaklığın hainliğın her türlüşünü yapmaktan çekinmemiş olan bu iğrenç mahlûka, sadece yüzüne tükürürcesine nefretle bakmakta idiler. Yalnız biri, pek

fazla sinirlenerek: “Sus kadın sus!.. Senin duana kimse-
nin ihtiyacı yok... Sesini kes” demekten kendini alama-
mıştı. Bu arada Alman Subayları, parçalamak istercesi-
ne üstüne yürüdükleri Raşel’e savurmadıkları küfür bı-
rakmıyorlardı. Raşel bu sağnak halindeki küfür yağmu-
ru karşısında, tirtir titreyerek, baygınlıklar geçiriyordu.

Kendisine, işlediği cinayetleri, hiç gizlemeden dos-
doğru anlattığı ve sorulacak şeylere de yalana dola-
na kaçmadan cevap verdiği takdirde hakkında hayır-
lı olacağı anlatılınca, o yine, beliriveren bir ümit ışığı
ile canlanıvermiş gibi: “Padişahım çok yaşa!..” teranesi-
ni tutturmuştu... Aralıksız günlerce süren sorgular-
da Madam Raşel belki ölümden kurtulurum ümidiyle
açılıp saçılarak, birçok önemli ipuçları vermiş ve böy-
lece o güne kadar bilmediğimiz gizli kapaklı casusluk
merkezleri arka arkaya basılıp, sürü ile casus da yaka-
lanmıştı.

Bu mel’un kadının, can havliyle verdiği bilgilerin en
önemlisi “İngilizlerin bütün cephe boyunca büyük bir
umumî taarruza hazırlanmakta oldukları” idi ki, bu ha-
ber, çok geçmeden yazık ki, pek kötü şekilde gerçekleş-
mişti. Kötü şekilde değişimin sebebi, İngilizler mutla-
ka netice almak üzere adam akıllı hazırlanarak yaptık-
ları bu son taarruzla, bizi gafil avlayarak Filistin hat-
tını bırakmaya mecbur etmişlerdi. Şimdi burada tartı-
şılmasında bir fayda olmayan bazı nedenlerden dolayı,
Filistin’i kaybedişimiz, Madam Raşel’in ele verdiği hain
casuslardan büyük bir kısmının da cezasız kalmalarına
sebepe olmuştu.

Bunların aksi bir tesadüfle, hakkettikleri cezadan
kurtulup, canlarını kurtarmış olmaları, elbette Türk
milletinin varlığı ve geleceği için önemli bir şey sayıl-
maz. Ancak, hepimizin aramızda rahat ve huzur içinde

yaşattığımız bir takım insanların, fırsat bulunca nasıl birer yılan kesilerek, kanımızı emmek düşüncesinde olduğunu iyice bilip, daima ihtiyatlı ve uyanık bulunmamız gerektiğini unutmamamız da gerektir. Bu (unutmamak) lüzumu yalnız bizim için değil, bütün İslâm âlemi için böyledir. Bu âlem, bunu unuttuğu içindir ki, bugün Filistin'deki içinden çıkılmaz durum karşısında kalmış değil midir?

Evet bu unutulmamış olsaydı, Filistin bir Yahudi yurdu haline gelebilir miydi? Şimdi size, bu konuyu apaçık aydınlatarak, Arapların da, bize hiyanet eden Yahudilere önem vermeyişleriyle Filistin'i nasıl kaybettiklerini belirten bir (görüşmemi) anlatacağım.

FİLİSTİN MÜFTÜSÜ İLE BAŞBAŞA

Bu görüşme yine 1937 yılının 18 Eylül günü Kudüs'de, "Yüksek Arap Komitesi" Başkanı, yani bütün Filistin Müslümanlarının ruhanî ve cismanî reisi Müftü Muhammed İbnülhüseyini ile aramızda olmuştu. Ben o zaman Cumhuriyet Gazetesi muhabiri olarak Filistin davasını yakından izlemek üzere gittiğim Kudüs'de Yahudi liderleriyle de temas ettikten sonra Müftü Efendi'yi ziyaret etmiştim. Müftü Efendi, Türklerin Filistin davasıyla ilgilenmelerinden duyduğu memnuniyeti belirterek konuşmaya şöyle başlamıştı:

"Umumî harpte, Osmanlı Ordusu'nda Yedek subaydım. Bir nekahat devresini geçirmek üzere, İstanbul'da Trabya'daki Sümer Palas Oteli'nde bulunuyordum. Orada benim gibi kalan ihtiyar, Konyalı bir bölük emini vardı. Bazen yanıma gelir, o çok buhranlı günlerde,

derin bir hüzne bürünen Boğaz sularına dalan gözlerimin içine bakarak, bana tatlı tatlı harp hikâyeleri anlatırdı. Bir akşam saati yine böyle yanıma sokulmuş, elimdeki gazeteyi göstererek: “Neler yazıyor, hele bana da oku bakalım” demişti. Ona, rastgele elimin altındaki bir parçayı okuyuvermiştim. Bu düşman gazetelelerinden tercüme edilmiş parça, onların Türkiye’ye karşı kötü niyetlerini anlattıktan sonra, İstanbul’u bile almak istediklerini yazıyordu. İhtiyar bölük emini beni sessiz sedasız dinledikten sonra, hiç unutmam, bir anda gençleşmiş gibi dipdiri ayağa kalkmış ve: “Hey gidi gafiller heyy! demişti, biz ölmedik yahu!.. Ölmeğe de niyetimiz yok... Hele şunlara bakın, adama bir karış vatan toprağı verecek Türk mü var sanıyorlar..”

Sinirli sinirli uzaklaşan ihtiyar Bölük Eminî’ne bakarken ben de kendi kendime, fakat çok kuvvetli bir imanla, “Bu millet asla ölmez ve onun vatanı çiğnenemez” demiştim.

Müftü Efendi güzel bir Türkçe ile ağır ağır bu anısını anlattıktan sonra:

“İşte, Filistin’de yaşamakta olduğumuz bu çok buhranlı günlerde maruz kaldığımız hatsiz hesapsız zorluklar karşısında daima, bir yaz günü İstanbul’daki otelde bu Konyalı Bölük Eminî’nin ağzından dinlediğim bu iki cümleyi hatırlıyorum” dedi ve ekledi:

“Emin olun, bugün Filistin’de hatta daha ötelerde, çok ötelerde karşılaşacağınız her Arap, her Müslüman ve İstanbul’daki Konyalı Bölük Eminî gibi aynı iman, aynı aşkla ve tıpkı onun gibi: “Biz öz yurdumuzu kimseye vermeyiz, daha ölmedik” diyecektir. Bütün kuv-

vetimiz de budur bizim. Filistin bunalımını alevlendiren bütün konuları uzun uzadıya anlattıktan sonra benim: “Fakat karşınızda bugün davanıza engel olan asıl hasımların kimler olduğunu ve bilhassa kimlerle mücadele etmeniz gerektiğini iyi biliyor musunuz?” soruma, şöyle sakalını sıvazlaya sıvazlaya gülümseyerek şu cevabı vermişti:

“Biliyoruz, biliyoruz Beyefendi, سوالınız çok manalıdır ve bunu sormakta çok haklısınız. İnsan hedefini iyi tayin edemezse, elbette boşuna uğraşır. Biz Araplar, bugün hedefimizi, haklı arzularımıza engel olan düşmanı biliyoruz. Ama, maalesef bunu pek geç bildik. Büyük Harp’in sonunda burayı işgal eden İngilizler bize bu öz vatanımızı bırakmak istemeyen düşmanlar olarak karşımıza çıkmışlardı. Ve tabii o zaman onlarla nasıl mücadele edeceğimizi düşünmeye başlamıştık. Düşüne düşünce kararlaştırdığımız bazı tedbirlerle fiilen mücadele safhasına girdik. Bunların hepsini siz de biliyorsunuz anlatmama lüzum yok. Ama şimdi bana “iyi biliyor musunuz?” diye soruşunuza geleyim. Uzun müddet iyi bildiğimize kani olarak, anlattığım gibi İngilizlerle mücadele ederken, bir de baktık ki, hayır... Asıl düşman, onların arkasında sinsice gizlenmiş olan başkalarıdır. Bu başkaları haydi açıkça söyleyeyim, bu Yahudiler, siz Türklere de, Büyük Harp’te buralarda arkadan vurmak suretiyle, hainlik etmişlerse, biz Araplara da aynı şeyi yapmak istiyorlar. Öteden beri güttükleri Yahudi yurdu davası peşinde şimdi bu yurdun Filistin olmasını istiyorlar. Halbuki, Filistin bir Arap yurdu. Halkı büyük çoğunlukla Arap’tır. Burada Arapça’dan baş-

ka dil konuşulmaz. Akalli Kâlil (azın azı) halinde bulunan birkaç bini geçmeyen Yahudiler, Osmanlı Devleti zamanında nasıl bu devletin tebası olarak işleriyle güçleriyle meşgul olup yaşamışlarsa, yine bizim idaremizde de öylece pekâlâ yaşayabilirler. Hakk'a, adalete, akla mantığa uyan da budur. Beş on Yahudi, yüz binlerce Arap'a: "Burası benim yurdum olacaktır." diye batıl bir dava peşinde koşarsa, o zaman elbette biz de yapacağımızı biliriz. Bundan emin olun."

Müftü Efendi kesin konuşuyordu. Böyle konuşmakta da o gün için kendi hesabına haklıydı. Filistin'de büyük ve kahir çoğunluk Araplardaydı. Bizzat günlerce dolaştığım Filistin köylerinde ve kentlerinde her tarafında Arap çoğunluğu arasında tek tük denecek Yahudilere de rastgelmemiş değildim. Mesela, Kudüs'de çarşı pazar, mahalleler, sokaklar hep Araplarla dolu idi. Meşhur Ağlama Duvarına yüz sürerek, hemen her gündualar eden Yahudiler, (turistlerin bile seyrettikleri bir çeşit oyun yeri gibi idi) buradan başka yerlerde pek görünmezler, şehrin bilmem neresinde olan mahallelerinde, âdeta kendi âlemlerinde kapanık yaşarlardı. Hele Yafa gibi büyük liman şehirlerinde Yahudi'den pek eser yoktu. Hayfa'da öyleydi. Telaviv diye bir şehir ise, hiç adı bile yoktu. Tabariye Gölü etrafında balıkçılık eden Araplarla konuştuğum zaman: "Yahudi mi? demişlerdi. Onları görmek istersen, Kudüs'e, Ağlama duvarına git. Göbeklerine kadar inen sakalları, siyah cübbemsi elbiseleri ve ellerinden eksik olmayan tesbihleri ile hep orada bulunurlar. Ama kimse ile konuşmazlar."

Evet, Müftü Efendi düşüncesinde ve davasında bu görüşüne göre haklı idi. Ama... Kendisiyle bu konuş-

mamızdan pek kısa bir zaman sonra, kaçmak zorunda kaldığı Lübnan'ın Cünye Köyü'nde, rahmetli Rıza Tevfik'in aracılığı ile tekrar görüştüğümüz zaman bakınız durum ne hale gelmiş ve kendisi ne diyordu.

Müftü Efendi bu Cünye Köyü'nde dört bir tarafı duvarlarla çevrili büyük bir bahçe içindeki köşkte, âdeta muhafaza altında yaşıyordu. Filistin'de birdenbire değişen durumla, öylesine kaçarak buraya gelmişti ki, o kaçışına sebep olan tehlikeden korunmak için, şimdi kendini gönüllü bazı Arap fedailerine muhafaza ettiriyordu. Aynı köyde, bu şekilde memleketlerinden uzaklaşmak zorunda kalmış Cezayirli bazı şahıslarla bizim Osmanlı hanedanından ve Yüzelliliklerden birkaçı da vardı. Ve Müftü Efendi bunlardan başka kimse ile temas etmiyordu. Ben ancak o zaman Yüzelliliklerden olan Rıza Tevfik aracılığı ile ve onunla beraber köşke gidip görüşebilmişim. Müftü Efendi, sekiz on ay içinde, babası yerinde ihtiyarlayıvermiş gibi ağarmış sakallıyla çökmüş, tanınmayacak hale gelmişti. O kendisiyle Kudüs'de görüştüğümüz zaman, büyük bir inanç ve kesinlikle: “İsrar ederlerse Yahudilere yapacağımızı biz biliriz.” diyen lider, şimdi derin bir üzüntü içinde düştüğü bu Lübnan illerinde ne yapacağını bilemez hale gelmişti. Beni karşısında görünce, büyük bir yakınlık ve iltifatla yanına oturtuktan sonra: “Gördünüz mü başımıza gelenleri Beyefendi?” diye söze başladı. Üzülmesini, her şeyin düzelebileceğini söyleyerek, susmuş kendisini dinliyordum.

“Teselli Beyefendi, teselli... Evet ümit hiçbir zaman kaybedilmemelidir. Onsuz yaşanmaz ama... Bu Yahudi-

lerin desise ve hilekârlıklarıyla başa çıkmak da artık bilmem ama, pek kolay olmayacak. Siz bunu Kudüs’de görüştüğümüz zaman tahmin etmiştiniz. Fakat Allah bilir ya, bu mel’unların bu kadar ileri gideceklerini, akla hayale sığmaz işler yapacaklarını ben ve arkadaşlarım hiç tahmin edememiştik.” dedikten sonra uzun uzadıya anlattı. Meğer bütün Filistin’de Yahudiler, daha çok öncelerden beri Amerika’daki zengin Yahudilerle kurdukları gizli örgütler vasıtasıyla el altından sessizce evvela toprak satın almaya başlamışlar ve aynı zamanda, yine gizli yollardan تنها köşelere Yahudi göçmenleri sokmuşlardı.

Sayın Müftü, Efendim diyordu, köy köy dolaşmışlar, ihtiyaç içinde, ancak kıt kanaât geçinebilen köylülere sokulmuşlar ne kadarcık toprağı varsa, “Bu ne eder?” diye pazarlığa girişmişler, zavallı köylü: “Yüz eder” dediyse, “Al sana iki yüz, üç yüz... Git rahatına bak. Bu para ile başka iş yap, burada sürüneceğine, şehirde bey gibi yaşa.” diye kandırmışlar... Köylü eline çil çil sayılan altınları görünce, dayanamamış, zaten davanın ne olduğunu da bilmiyor. Yağlı müşteri buldum diye, veriyor toprağını, aynı şekilde, bazı büyük toprak sahiplerini de kandırmışlar, araya güzel kızlar, daha bilmem neler sokarak; “Filistin’in bu kıraç topraklarıyla uğraşacağına git Mısır’da lordlar gibi yaşa...” diye Filistin’deki toprağının değerinden üç beş mislini vermişler. Sonra, yine İngilizlerin müsamahasından faydalanarak, çeşitli yerlerden tek tük topladıkları Yahudileri, kılıklarını kıyafetlerini değiştirerek Arapmışlar gibi gizlice Filistin’e sokmuşlar ve satın aldıkları topraklara yerleştirmişler,

daha neler de neler... Beyefendi. Ama yazık ki, biz İngilizlerle mücadele edelim diye uğraşırken, bu arkamızdan vuruşun farkına varamadık. Bütün kabahat elbette bizde...” Burada Rıza Tevfik kendini tutamadı: “Hayır dedi, kabahat sizde değil, neden sizde olsun, talihi-nizdedir. Bu talih sizi öyle bir milletin karşısına çıkar-mış ki, yeryüzünde bunların hilekârlığı ve düzenbaz-lığı ile başa çıkabilecek hiçbir millet yoktur. Ben Edir-ne Mebusluğu yaptım. Yahudileri çok iyi bilirim. Hat-ta dillerini de mükemmel konuşurum. Pekçok da Yahu-di ahabım vardır. Bunlar yediden yetmişe değil, ana-larının karnından bile bu dünyaya düzenbaz ve hok-kabaz çıkarlar. Ve âleme yapmadıklarını bırakmaz-lar. Alimallah, babalarını bile kafese koyarlar. Ben bil-mez miyim bu Yahudi kopillerini.” Müftü Efendi, filo-zofun bu sözleriyle biraz gülümsemekle beraber, aya-ğına kadar gelen gazeteciye dökmek istediği anlaşılan asıl derdine geldi ve dedi ki: “Şimdi Filistin’de bu top-rak ve nüfus bakımından hasıl olan vaziyete rağmen, çoğunluk yine Araplardadır. Ve Filistin Davası, Cemi-yeti Akvam’dadır. İngilizler Cemiyeti Akvam’a sunduk-ları raporla Filistin’in taksimini istiyorlar. Yani Yahudi-lerle aramızda taksim edilmesini teklif ediyorlar. Biz ta-bii böyle bir şeyi kabul edemeyiz. Biz evvela öz yurdları olan Filistin’de Arapların tam istiklâllerinin tanınması, saniyen millî Yahudi vatanı kurmak tecrübesinden vaz-geçilmesini, salisen Filistin’e akan Yahudi göçmenleri-nin durdurulmasını ve Yahudilerin burada arazi sahibi olmalarının kati şekilde önüne geçilmesini istiyoruz.”

“Hepsi bu kadar mı?” diye sordum.

“Evet, dedi, hülâsa ediyorum. Dört cümle içinde müstakil bir vatan... Evet işte bu kadar... Fakat bu olabilecek mi? İngiliz Komisyonu’nun kararının ilanını Filistin Araplarınınca hayret ve dehşetle karşılandı. Fakat açık ve tabii olan haklarının hiçbir kararla sarsılamayacağına inanç ve imanları vardır.”

“Bu iman nereden geliyor? Cemiyeti Akvama bel bağlayışınızdan mı?”

“Evet... Bu kadar haklı olan davamız lehine karar vereceklerinden eminiz.”

“Ya vermezlerse...”

“Verir, eminiz verir beyefendi...”

“Olur a, ya vermezse efendim...”

“O zaman... yani taksimde ısrar edilecek olursa, Filistin Araplarının bütün meşru yollardan haklarını elde etmeye çalışacakları şüphesizdir.”

“Meşru yollar... Mesela silah kullanmak yolu da var mı?”

Müftü Efendi bu soruma cevap verecek yerde, şu sözleri söyledi:

“İnşallah bunlara hiç hacet kalmayacaktır. Çünkü bu taksime yalnız Türkiye Cumhuriyeti itiraz etse bile, bizim için dava kazanılmış demektir.”

“İnşallah,” dedim ama Müftü Efendi’nin hâlâ bilemediği, düşünemediği bir şey vardı ki, o da Filistin’deki Yahudileri olanca güçleriyle destekleyen Amerikalı Yahudilerle diğerlerinin tâ İsviçre’deki Cemiyeti Akvam’a kadar burunlarını sokarak, bütün dünyayı Araplar aleyhine kışkırttığı idi. Sonunu gördük...

TARİHE IŞIK TUTAN BELGELER

Fahreddin Paşa'nın kendi el yazısı ile notları bugüne kadar karanlıkta kalmış birçok tarihî gerçekleri aydınlatmaktadır.

Tarihimize, sağlığında adını altın harflerle yazdırarak kazandırdığı şahâmet destanını, gücümüz yettiğince anlatmaya çalıştığımız Medine Müdafii Fahreddin Paşa (Türkkan) merhumun, bizzat kendi el yazısı ile bazı notları yazık ki, eserin ancak baskı işinin hemen hemen bitmiş olduğu şu son günlerde elimize geçmiş bulunuyor. Kendisi gibi her ikisi de seçkin birer asker olarak ömürlerini ordu saflarında liyakat ve başarı ile geçirmiş pek değerli evlatları Selim ve Orhan Türkkan Paşaların faydalanmamıza bırakmak lütfûnda bulundukları bu notlarında Fahreddin Paşa –zamanında olayların içinde bulunmuş tanınmış şahsiyetlerin anılarını da ele alıp değerlendirerek– Birinci Dünya Savaşı başlangıcında askerî yönetimimizdeki büyük sevk ve idare yanlışlıkları olarak, Çanakkale’de düşmanı denize dökmek için büyük birliklerle yapılan gece hücumları yüzünden, boş yere pek büyük zayıat verildiğini, Doğu cephesinde Sarıkamış harekâtında da yine durumu la-

yıkıyla idrak edememek yüzünden Dokuz ve Onuncu Kolorduların subay ve erlerinden altmış bin genç ve dinç Anadolu evladının kar tipileri içinde donup gittiğini, Suriye cephesinde ise, 19 Eylül 1917 günü Allenby ordusu çok üstün kuvvetlerle taarruza geçtiği zaman, 300 bine yakın iâşe mevcudumuza göre karşısına çıkarabileceğimiz yeteri derecede kuvvetimiz varken, sadece bakımsızlıktan aç bırakılmış oldukları için ancak yirmi üç bin silahlı ile karşı koyup bozguna uğrayışımızın affedilmez hatalar olduğunu belirtip, asıl konumuz olan Suriye ve Arabistan cephesine gelerek, Dördüncü Ordu Kumandanı sıfatıyla Şam'a gelen –Bahriye Nazırı– Cemal Paşa'nın da, daha İstanbul'dan yola çıkarken, zihninde yer edip benliğini kaplayan (bir an önce Süveyş Kanalı'nı geçip Mısır fatihi olmak) amacını gütmeye hırslı ve hevesiyle –kendisini aydınlatıp birçok belgelerle de uyarılara rağmen– Suriye ve Arabistan'daki durumu layıkıyla kavrayıp gereken tedbirleri alamadığını ve özellikle devletin başına büyük gaileler açtığı sonradan görülen (Arap İhtilâli) ile (Hicaz İsyanı) hazırlayıcılarının bu yüzden meydana boş bularak melânetlerini sürdürmeleri, netice itibariyle zaten hesapsız kitapsız, hazırlıksız girişilen Kanal Seferi'nin bozguna uğrayışı ve Filistin cephesinin yıkılışı felâketlerini kaçınılmaz hale getirdiğini belirterek sözü Hicaz İsyanı ve Şerif Hüseyin'e getirip, gerçekten de iyice takip edilebilmesi için sıraya koyduğumuz bu pek değerli açıklamalarla bilgileri vermektedir:

ŞERİF HÜSEYİN, VEHİP PAŞA VE YEMEN

Şerif Hüseyin ailesi ve çocukları ile birlikte, Hükümetin çağrısı üzerine, 1891 yılının Şubat ayında Mekke'den İstanbul'a geldi ve İstanbul'da yaklaşık olarak 17 yıl oturdu.

İstanbul'da ikameti sırasında, 1897 Türk-Yunan savaşı ve 1905 Yemen ayaklanması oldu.

Şerif Hüseyin'in, 1908 yılı Kasım ayı başlarında Mekke emirliğine tayini çıktı. Kasım ortalarında İstanbul'dan gemi ile ayrıldı. Ciddé'ye 1908 yılının aralığında vardı ve Mekke'ye giderek vazifesine başladı.

Kurmay Yarbey Vehip (Paşa) Bey, Hicaz Vali ve Komutanlığına tayin olup 1913 Ocak'ında vazifesine başladığı zaman 1911 yılında Asir'de başlayan İdris İsyanı devam ediyor ve bu isyanın bastırılmasında Hicaz Tümeni'nden beş tabur piyade ve bir makineli tüfek bölüğü ve bir dağ bataryası da Asir havalisinde bulunuyordu. İdris İsyanı ne vakit söndürülecek ve taburların da ne vakit dönecekleri kestirilemiyordu. Fersan'da da İdrisiler tarafından bir tabur esir edilmişti.

Bu sebepten zayıf olan Hicaz Tümeni'nin kuvvetlerini arttırmak için, Fersan'de de esir olan taburun yerine ücretli asker tedarik etmesi Vehip Bey'e İstanbul'dan hareketinde müsaade edilmişti.

Esasen Yemen, Havran, Cebel, Arnavutluk, Makedonya ve Balkanlar, Osmanlı İmparatorluğu'nun temel unsuru olan birçok Türk gençlerinin mezarı olmuştu. Bu sebeptendir ki, Anadolu köylerinde şu yanık türkü duyulur:

*Adı Yemen'dir.
Yolu Çemendir.
Giden gelmiyor.
Acep nedendir?*

İşte Osmanlı İmparatorluğu'nun bazı bölgelerinde, yabancı yardım ve desteği ile çıkan isyanların ve karışıklıkların tarihi çok eskidir ve I. Dünya Savaşı'na değin sürüp gelmiştir.

Bu sebeplerle ve doğru olarak, İngiliz ve Fransızların da yaptıkları gibi, mahallinden ücretli asker toplanmasında fayda vardır.

Aynı mülahaza ile Hicaz, Asir ve Yemen gibi uzak memleketlerin idaresi için ücretli asker kullanılması düşünülmekte olduğundan Vehip Bey, Hicaz'a varmasıyla bu işin tetkik ve teminine çalıştı. Ve bunun için de Güney Afrika'dan Mekke'ye göç etmiş Takruni denilen siyahileri maksada uygun buldu ve bunları ikna etti.

Şerif ve Emir Hüseyin ise, dışarıdan ücretli asker toplamak teşebbüsünden büsbütün kuşkulanarak bunu kendi aleyhine tertip edilen bir mesele olarak görüyor, bir taraftan da Takruni'leri asker olmamaları için kışkırtıyordu. Diğer taraftan da Hükümete başvurarak, Takruni'lerin zorla askere yazıldıklarından şikayetçi oldukları ve Hicaz'ı terk etmek istediklerini ve bunun için asker yazılma işleminin durdurulmasını istedi. Takruni'lerin askere alınmalarının, Hicaz halkına olan güvensizlikten ileri gelebileceğinden, Hicaz halkında huzursuzluk belirtileri olduğunu bildirdi.

Vehip Bey, Takruni şeyhleriyle görüşüp muvafakatlarını aldığını ve ortada hiçbir huzursuzluğun olmadığını

ğını İstanbul'a yazdı ise de Hükümet Şerif Hüseyin'in isteklerini kabul ederek Vehip Bey'e asker alma işlemini durdurmasını emretti.

Şerif ve Emir Hüseyin, 23 Şubat 1914 tarihli şifreli telgrafla Sadarete başvurarak Vehip Bey'in değiştirilmesini istedi. Muvaffak olamayınca, hükümetin kendisine itimatsızlığını his-settiğinden istifasının kabulünü diledi. Bir taraftan da kabileleri ayaklanmak ve karışıklık çıkartmak için kışkırttı ve uğraştı.

Arap kabilelerine yağdırdığı mektuplar ve gönderdiği adamları ile yaptırttığı; *“yeni vali, Mekke-Medine şimendiferine, Cidde-Mekke yolunu yaptırarak develikle geçinenleri işsiz bırakacak, asker aldırarak, vergi koyduracak ve daha birçok şeyler yaptıracak ve Urban açlıktan ölecek”* propagandalarına kapılan kabileler yer yer toplanıp hükümetten ağır isteklerde bulunmaya başlamışlardı. Cidde'den Mekke'ye gelmekte olan erler pusuya düşürüldü. Altısı şehid oldu ve beşi yaralandı. Bu olayın ertesi günü de Mekke kasabası içinde Beytullah'ın yanında, bir eri Bedeviler vurdu ve daha doğrusu Şerif Hüseyin vurduttu.

Önemli bir yerdeki karakolun inşası için nakliyatla kullanılmak üzere (ücretle) tutulmasına çalışılan develer gelmediler. Emir in müsaadesi olmaksızın bir yere gidemeyiz dediler. Emir bununla, Hicaz'da kendi muvafakatı olmaksızın hiçbir askerî harekât yapılamayacağını gösteriyordu.

Vehip Bey, Harbiye Nezaretine (Millî Savunma Bakanlığına) başvurarak, durumun nazikleştiğini, iki ay sonra geri verilmek üzere kuvvet gönderilmesinin imkanı olup olmadığını sordu.

Harbiye Nezareti, Vehip Bey'e şu tebligatta bulundu:

"Şimdilik kendisini (Emiri) idare ediniz. Cidde'ye esas itibariyle bir alay piyade iki makineli tüfek bölüğü, iki çabuk ateşli dağ bataryası, iki uçak bir helyosta müfrezesi hazırlıyorum, bu kâfidir. Alay biner mevcutlu üç tabur olacaktır. Bunu pek mahrem tut ve daha ne olursa bildir. Fakat işin askersiz bitmesi mümkünse öyle idare et. Hiç olmazsa üç yıl için asker sarfetmeyelim."

Tümen Komutanı Vehip Bey; (Emriniz harfiyen ifa olunacaktır. Makineli tüfekler, top ve uçaklar kâfidir. Piyade iki bin er daha eklenmesi muvafıktır. İki zırhlı otomobil ve iki yük otomobiline lüzum vardır. Sıcak rüzgârlar başlamadan meseleyi hal için çabuk davranılması) diye 9 Mart 1914'de cevap verdi.

Aynı tarihte 9 Mart 1914 Emir Hüseyin'de yüzündeki örtüyü atarak ültimatom tarzındaki istekleri Sedarete şifreli bir telgrafla bildirdi.

Bu telgraf:

"Hilâfetle Devletime sadık ıhlâsım her suretle metin ve rasindir, diye başlıyor şöyle devam ediyordu:

"Ahalinin, (Dahiliye Nezaretine) gönderdi telgraflardan anlaşılacağı üzere heyecan son dereceleri bulmuştur.

Fenalıklar (şehit edilen ve yaralanan erleri kasdetmek istiyor), yalnız yollarda değil, şehirlerde bile o kadar artmıştır ki artık tarafımdan önlenemeyecek derecelerdir.

Urban, bölgelerinde toplantı halindedir. Bir anlaşmazlıktan önemli olaylar çıkabilir.

Anlaşmazlıkların doğurabileceği vahim neticelere mahal kalmamak ve mevcut duruma göre gereği ya-

pılmak üzere; Hicaz sekenesinin (orada oturan) her türlü tekaliften muafiyetleri ve Hicaz'ın şimdiye kadar şekli idare ve teamülünün halen ve istikbalen mer'iyeti ve Cidde'deki Bidayet mahkemesinin lağvı kabil olmadığı takdirde selâhiyetinin yalnız yabancı tebalardan isteyenlere hasrı ve Cidde-Mekke ve Mekke-Medine şimendiferinin inşa olunmayacağı tensip buyurulduğu takdirde, muhlisleri vasıtasıyla ahaliye hitaben bir ferman veya fevkalade bir tahrirat'ı samiye, isdar buyurulacağını teminat'ı kaviye ve kat'ie ile irade buyurulup da illeri dahi ana istinadan urban vesairelere vechim ve namusuma söz vermek üzere seri'an ve âcilen nihayet üç dört gün zarfında telgrafla emir ve irade buyurulması zaruri görülüyorsa da icabının icrası manut'u rey'i âlileridir. Olbabta.” diyordu.

Emirin bu telgrafından dört gün sonra idi ki, Hicaz Valisi'nin Harbiye Nezaretine şu telgrafı geldi:

“Bugün Emir Hazretleriyle müştereken makam'ı sedarete keşide ettiğimiz telgrafname menzur'u devletleri buyurulacaktır. Zayi edilecek zaman yoktur. Cevab'ı seri'inin itası lazımdır. Birkaç aydan beri Emir'in tebdiline dair halkın ağızında dolaşan ve hatta bazı gazete sütununa geçen havadisın, kat'i ve mukni surette tekzibini bildirir bir kıta telgrafla Emir hazretlerine haber verilmesi ve netice olarak Kabine ile Emir arasında karşılıklı esaslı bir emniyet ve itimad'ın temin ve takriri neye mütevakkıf ise fiilen gösterilmesi ve istihsali elzem ve zaruri bulunmakla ifayı muktezasına.”

Emir, kafa tutacak tam münasip ve zayıf zamanı bulmuştu. Bu yüzden Harbiye Nezareti; emirin

Ültimatom'u andıran ve kendi tarafından tertip ve hazırlanıp Arap kabileleri tarafından istenilmekte olduğu gösterilen talepleri, Emir'in iyi niyetleriyymiş gibi gerek kendine 14/15 Mart 1914'de verdiği cevapta, Sadrazamla görüşüp tekliflerinin pek muvafık bulunduğunu ve Sadrazamın da ayrıca kendisine yazacağını bildiriyordu.

Harbiye Nazırı, ayrıca Hicaz Komutanlığına da aynı tarihte yazdığı telgrafta:

"Emir Hazretlerinin teskin'i heyecan hususundaki teşebbüsü muvafık bulundu ve kendisine yazıldı. Ora kuvvetleri hakkında düşündüğünüzü bana bildiriniz" diyordu.

Vehip Bey (Paşa) durumu çok iyi değerlendirmiş ve buna göre gerekli tedbirleri almak için mümkün olanı yapıyordu.

şerif ve Emir Hüseyin'in özel muhafız birliği ve bunlarda ordu malı 100 kadar mauser (mavzer) tüfeği bulunuyordu.

Vehip Bey, Emir'in muhafızlık görevinin Devletin asker ve jandarma teşkilatınca yapılabileceğini ve bundan dolayı özel bir arap muhafız teşkilâtına lüzum olmadığını bildiriyor ve ordu malı 100 kadar mauser tüfeğinin geri verilmesini ve teslimini istiyordu. Nihayet bu tüfekleri zorla aldı.

Fakat Emir'in durumu Sedarete aksettirmesi zerine, Harbiye Nezareti silahların Emir'e geri verilmesini emretti ve silahlar geri verildi. Bunun zerine Vehip Bey, Mekk'e de gerekli tedbirlerin alınmasından ötürü, Harbiye Nezaretine; burada kalmam münasip olmayacağından, iradelerine muntazarım, diye bir telgraf çeki-

yor ve aynı zamanda Dahiliye Nezaretine de Valilikten alınmasını ister bir telgraf gönderiyor.

Harbiye Nezareti verdiği cevapta; *“avdetiniz kat’iyen doğru değil. Vaziyetinizin fenalığı belli. Bununla beraber bu vaziyetten muvaffakiyetle çıkmak için büsbütün her şeyi elden bırakmak olamayacaktır”* diyor.

Vehip Bey (Paşa), Harbiye Nezaretinin bu emir ve kararına itaatla verdiği cevaplarda, Hicaz’a gönderilmiş yeni erlerin İstanbul’da eğitim edildikten sonra gönderilmesinin uygun olduğunu ve teşkili istenilen iki hecinsüvar alayının pek muvafık olacağını, ancak bunların teşkiline Mekke’de imkanı olmadığından Medine’de, daha kolaylıkla ve çabucak teşkil olunabileceklerini, özellikle iki uçak, iki zırhlı otomobil, dört yük otomobili gönderilirse maksad hasıl olur dedikten sonra, 17 Mart 1914 tarihli telgrafında da aynen şöyle yazıyordu:

“Emrinizi ifa edeceğim. Dahiliye Nezaretine gönderdiğim yazılarla, Emir ve Emaretin durumunu ve iç yüzünü açık ve kesin surette bildirdim. Tümenin hal ve kudretini de birçok yazı ve telgrafnamelerle size arz ve izah ettim. Hastalığın tedavi suretinde bilinmeyen, meçhul kalmış bir mesele yoktur. Tedaviye ne ile ve ne zaman teşebbüs lazım geleceği oranın takdiratına kalmıştır. Tümenin alacağı olan yeni erat bin yüz onbeştir.”

Böylece Harbiye Nezareti ile Mekke Emiri ve Hicaz Vali ve Komutanlığı arasında yazışmalar sürüp giderken Medine ve demiryolu boyunda da Araplar önemli toplantılara ve taşkınlıklara başlamışlardı.

Medine Muhafızlığının durumu bildirmesi üzerine, Harbiye Nezaretinin emriyle 8. Kolordu (Şam’dan)

dört piyade taburu ile bir dağ bataryası, dört trenle 8 Mart 1914 tarihinde Medine'ye gönderildi. Medine ve demiryolu boyunca gereken güvenlik tedbirleri alındı. Urban tarafından askeri emniyet postaları üzerine ateş edilmiş, bazı telgraf direkleri yıkılmış ve demiryolunun bir yerine toprak yığılmıştı. Nihayet Urban'ın taşkınlıkları yatıştırıldı.

İşte böylece Hicaz Emiri'nin içerisindeki fesad ve hiyanet ateşi söndürülmemiş ve tersine I. Dünya Savaşı'nın en kritik bir döneminde alevlenmek üzere üzerine kül çekilmiş oldu. Bunun acısı ileride çekilecektir.

1914 yılı sonlarından itibaren Ordu, Hicaz Tümeni'nin, Hicaz'da yalnız zayıf bir alay bırakarak, Mısır Seferine katılmak için Maan'da toplanmak üzere, Tümen karargâhıyla beraber Mekke'den hareket etmesini bildirdi. Vehip (Paşa) Bey de komutasındaki 22'nci Hicaz Tümeni ile, 14 Aralıkta, Mekke'den hareket etti. Bu kuvvet iki hafta sonra Medine'ye geldi ve Medine Muhafızlığı emrindeki iki muhafız taburundan biri de ona katıldı.

Bu esnada Harbiye Nezareti Vekâleti (Enver Paşa teftişte olduğundan Dahiliye Nazırı Talât Bey ona vekâlet ediyordu) ve Başkomutanlık Erkân-ı Harbiye Reisliğinden Orduya gelen telgraflarda: *"Hicaz'ın ehemmiyetine binaen oradan kuvvet celbi teemmül edilmeye şayan olmakla kat'î karar verilinceye kadar Hicaz Tümeni'nin Medine'den ayrılması"* bildirilmişti.

Fakat Ordu Komutanlığı Mısır Seferi için mümkün olduğu kadar çok kuvvet toplamak hususundaki kara-

rında sebat etti ve Albay Vehip Bey'e Maan'a hareket etmesi için emir verdi.

Tümenin Medine'den Maan'a demiryolu ile nakliyatı 1 Ocak 1915'de başladı ve Tümen 8 Ocak'ta Maan'da toplandı.

Medine'de katılan Muhafız Taburu ve Orduca Maan'a gönderilen ikmal eratı, bir muhabere müfrezesi ve gönüllü birlikleri ile tümenin mevcudu 4700'e çıkarıldı, yani hemen bir kat artırıldı ve bu kuvvete **Hicaz Kuvvet-i Seferiyesi** denildi.

2 Ağustos 1914'de ilan edilen genel seferberlikte 7'nci Kolordu (Yemen) ile 21'nci Tümen (Asir) ve 22'nci Tümen (Hicaz), seferberlikten yani asker toplamaktan hariç tutulmuştu.

Bununla beraber 22'nci Hicaz Tümeni, bölgesinde mevcud Türklerden faydalanarak seferberliğini yapmak istemiş ve fakat Şerif Hüseyin tarafından hükümete başvurularak önlenmiş ve silah altına alınanlar da bırakılmıştı.

Bu yüzden 22'nci Hicaz Tümeni, seferberliğini Maan'da yapmak zorunda bulunuyordu.

22'nci Tümenin Hicaz'dan (Mekke) alınması üzerine, bu geniş emniyet ve asayiş bozuk bölge mevcudları düşük ve dağınık üç piyade taburuna kalmıştı.

4'ncü Ordu Kurmay Başkanı Ali Fuad (Erden), (Paris'ten Tih Sahrası'na) adlı anılarının 53'ncü sahifesinde şöyle yazıyordu:

“Orduca durum şöyle muhakeme edildi: “Mekke Emirinin Hükümet ile münasebetlerinin iyi olmadığı bilinmektedir. Emir'den şüphelenilmektedir. Fakat Emir, is-

yan ve İngilizlerle ittifak edecekse, Hicaz Fırkası bunu men edemez ve isyan vukuunda fırka, her tarafla haberleşmesi kesilerek mahsur kalır ve ne karadan, ne denizden kendisine yardım etmek ve erzak göndermek mümkün olmayacağından felakete uğrar. Hicaz Fırkasını, Mısır Seferine iştirak ettirmek her suretle lüzumlu ve faydalıdır ve muhtemel bir isyan halinde fırkayı, felaketten korumak mülâhazası da Mısır Seferi münasebetiyle onu Hicaz'dan kurtarmak için ciddi bir sebep teşkil eder.”

İşte 4'ncü Ordu Komutanlığının böyle yanlış durum tartışmaları sonucudur ki Şerif Hüseyin isyanının patlamasına imkan vermiş ve isyan başladıktan sonra da bastırılmasına imkân vermemiş Suriye ve Filistin Cephesindeki büyük sevk ve idare hataları ile de Türk ordusunun ağır zayiata uğramasına ve yenilgisine sebebiyet vermişti.

Şöyle ki; herhangi bir isyanın her zaman bastırılması mümkün olan Hicaz vilâyetinden, muhtemel bir felâkete uğratılmaması için bir tümen çekiliyor.

Buna karşılık, Hicaz gibi kara bağlantısı kurulamayacak olan Yemen'de bir 7'nci Kolordu (iki tümen, bir süvari alayı, bir topçu alayı, bir ağır topçu taburu, yardımcı ve teknik sınıflar) ve Asir'de 21'nci Tümen nasıl oluyorda bırakılıyorlar. Bunların ana vatanla bağlantılarının kesileceği muhakkaktır. Bunların para, yiyecek, giyecek ve her türlü ihtiyaçları İstanbul'dan sağlanmaktadır.

Seferberlikle beraber, Yemen ve Asir'deki birliklerin ilk kademe olarak Hicaz'a ve müteakiben Suriye'ye alınmaları gerekirdi.

4'ncü Ordu'nun Hicaz Tümeniyle ilgili yanlış kararının diğer bir ters yönü daha vardır.

Şerif Hüseyin'in isyan edeceği bir ihtimal olarak görülse bile; Kanal ve Mısır Seferine katılmak üzere 1500 gönüllü toplamasına nasıl müsaade edilir ve bu maksatla iki kez 60.000'er altın nasıl verilir ve yine bu maksatla sözü geçen gönüllüler için 8.000 Mauser Medine'ye nasıl gönderilir? Yine bu maksatla nasıl olur da, 4'ncü Ordu Karargâhı'nda bulunan Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal'a, 1916 Mayıs'ında, sözde biraderi Ali Beyle ve gönüllülerle birlikte gelmek üzere Medine'ye gitmesine ve açıkcası kaçmasına nasıl müsaade edilir?..

Bütün bu hususlarda Şerif Hüseyin ve oğullarının sözlerine nasıl inanılır da istekleri yerine getirilir.

4'ncü Ordu Kurmay Başkanı Ali Fuad (Erden), Paris'ten Tih Sahrası'na adlı anılarının 59'ncu sahifesinde de şöyle yazıyor:

“Şerif Hüseyin'in Cemal Paşa'ya: “Hicaz'ın müdafaasının Emaret tarafından deruhte edileceğini ve Mısır Seferi için Hicaz Fırkasıyla beraber Emaretin dahi Mısır Seferine iştirake hazır olduğunu” bildirmesi manevra idi. “Seferin emir ve kumandasının Emir tarafından deruhte edilmesi ve Osmanlı Kuvvei Seferiyesinin Emir'in kumandası altında bulunmakla iftihar edeceği” rica ve arz edilince “Hicaz'ın müdafaası için kendisinin Mekke'de kalması muvafık olacağı; ancak Ali Bey kumandasında bir mücahidin kuvvetinin tahrik edilmek üzere olduğunu” bildirmesi manevra idi. Ali Bey'in Medine'ye gelince Medine'nin müdafaası için Medine'de kalmasına müsaade istemesi dahi manevra idi.

Gerek Hicaz Tümeninin Mekke'den çıkması, gerek Ali Bey'in Medine'de kalması Emaret tarafından daha evvelden kurulmuş bir planın ilk kısmı idi. Planın bu kısmı başarıyla uygulanmış, Emaret hem Mekke, hem Medine'de durumunu kuvvetlendirmişti."

Ali Fuad (Erden)'in anılarının 61'nci sahifesinde de:
"1332 Temmuz'unda (1916 Temmuzu), ikinci Kanal Seferi yapılacaktı. Şerif Hüseyin, Cemal Paşa tarafından, bu sefere iştirake çağırıldı. Şerif daveti kabul etti ve bir Kuvve-i Seferiye tertip etti. Bu kuvvet Mekke'den Medine'ye geldi ve tıpkı Birinci Kanal Seferi'nde olduğu gibi Medine'den hareket etmedi. Maksat Medine'de kalıp orada isyan çıkarmaktı." diyor.

HİCAZ'IN YENİ VALİ VE KUMANDANI GALİP PAŞA

Vehip Paşadan sonra Hicaz Vali ve Komutanlığına tayin edilen Galip (Pasiner) Paşa, 1915 Nisan ortalarında Şam yolu ile Medine'ye geldi. Medine'de bir alay piyade, makineli tüfek ve topçusu olan bir kuvvet vardı. Diğer alaylar Vehip Bey Komutasındaki Tümenle birlikte Kanal Seferine gitmişlerdi. Emir'in oğlu Ali, gönüllülerle birlikte Medine'de idi.

Galip Paşa, bir topçu bataryası ve takviyeli bu piyade alayı ile emniyet yürüyüş tertibatı alarak, 12.5.1915'de Medine'den Mekke'ye hareket etti. Öncü birliğinin komutanı, Dumlupınar Zaferinde 11'nci Tümen'e komuta eden kahraman Derviş (Paşa) Bey idi.

Araplar, yolda bu takviyeli alayı pusuya düşürmek için uğraşırlarsa da muvaffak olamadılar. Öncü Komutanı Derviş (Paşa) Bey'in, bilgili, tedbirli ve kahraman-

ca hareketleri sayesinde çetin çarpışmalar oldu ve araplar püskürtüldü. Yalnız bu çarpışmalarda bir teğmenle iki er şehit düştü.

Galip Paşa, Mekke'ye gelir gelmez, yol boyunca askerî birliğin uğradığı silahlı tecavüzlerin esbabını araştırması ve mütacavizlerin yakalanıp cezalandırılması ile ilgilenmedi ve uğraşmadı. Buna karşılık ilk işi Mekke emirine hoş görünmek oldu. Bu maksatla Vehip (Paşa) Bey zamanında hükümete sadakatları ile şöhret bulan birkaç zatı, İttihatçı oldukları bahanesiyle Hicaz'dan sürgün etmiştir. Bunlar Taif'te okul öğretmeni İsa Ruhi, Vilayet Mektebi Mümeyyizi Hakkı Bey, Meclisi İdare Başkâtibi Ragıp Beylerdir.

Bunların her suretle uzaklaştırılmaları ve yollarda sefâlet çekmeleri hükümete sadık olanları yıldırmaştır.

Her yıl yaz mevsiminde Mekke Emiri Taif'e çıktığı halde, 1332 (1916) yılında Mekke'de kalmıştır. Esasen Emir Taif'e çıkmadıkça valiler de Taif'e çıkmazlarmış. Bu suretle Emir, valilerin gözü önünden uzak bırakılmıyormuş. Vehip Paşa zamanında da bu suretle hareket edilmiş. Bu yıl Galip Paşa daha Mart'ta Mekke'den Taif'e çıktığı halde Emir Mekke'de kalmıştır. Emir'in Taif'e çıkmayıp Mekke'de kalması Mekke tüccarlarının ve özellikle Mekke'de yerleşen Türklerin dikkatini çekmiştir. İditildiğine göre bu yıl muharebe sebebiyle Mekke de kalmayı tercih eylemiş. Böyle bir halin vuku'u muhtemel idiyse valinin de Mekke de kalması gerekmez miydi? Emir'in Mekke de kalmasının sebepleri araştırılmak icap ederdi.

Emir, yazın Taif'e çıkmadığı gibi Mekke tüccarından her yıl Taif'e çıkmak ihtiyadında olanları da me-

neylemiştir. Bu mühim bir vaki'dır. Ne sebepten men ediyor. Vali neden buna önem vermiyor. Ahalinin geçimde darlık ve sıkıntı çektiği sebebiyle tüccarın Mekke'de kalması uydurma sebep olarak gösterilse bile doğru olmaz. Zira Mekke de bulunmak ile Taif'te bulunmak arasında hiç fark yoktur.

Ragıp Şeyhi Hüseyin Mübir (Bilâhare öldürülmüştür) Mekke Emiri tarafından vaki olan isyan teklifi üzerine keyfiyeti derhal Cidde mutasarrıflığına bildirmiş ve şifreli telgrafla valiye bildirilmesini rica etmiştir. Bu haber Vali Galip Paşa'ya ulaşmıştır. Galip Paşa, bu haberin doğruluğunu tahkik eylemek üzere Tümen inşaat Başkanı (Reisi) Binbaşı Süleyman Bey'i göndermiştir. Binbaşı Hüseyin Hüsnü (General Hüseyin Hüsnü Kılış), de bu esnada daha Mekke'de idi.

Süleyman Bey, görünüşte (zahiren) Mekke'de ve Cidde'de bulunan inşaat levazımının sayımını ve denetimini yapacaktı. Gerçekte ise Emir'in teşebbüsatını tahkik için Mekke ve Cidde'ye inmişti. Binbaşı Süleyman Bey, Emir'in İngilizlerle beraber olarak isyan edeceği hakkında tahkikat yapmış ve keyfiyeti Galip Paşa'ya anlatmıştır. Bu iş Nisan 1332 (1916) içinde vaki olmuştur.

Binbaşı Süleyman Bey, Emir'in isyan edeceğine ait topladığı bilgileri Galip Paşa'ya ulaştırdığını ve bildirdiğini Doktor Binbaşı Süleyman Sudi Bey'e söylemiştir. İcap ederse Harbiye Nezaretine de şahsen bildireceğini ilave etmiştir.

Alman savaş gemisinden beş altı Alman subay ve eri, uzak doğudan (Cava) Adaları, Hadramut ve Ye-

men yolu ile Cidde'ye kadar gelmiş ve Nisan içerisinde Cidde'den Medine'ye gitmek üzere muhafızsız olarak Emir'in adamlarından birisine teslim edilmiş ve bunlar yolda feci bir surette Araplar tarafından öldürülmüştür. Bu gibi cinayetler emirin tertibiyle olur. Emir, İngilizlere sadakatını isbat etmek üzere bunu yaptırmıştır. Öldürülen Almanların yanında bulunan ve Yemen'deki Tümen Komutanı Said (Akbaydoğan) Paşa'nın hem şirezadesi olan İhtiyat Yüzbaşı Hüsnu Efendi bu vak'aaya şahit olmuş ve kendisi müslüman olduğu için canını kurtarabilmiştir.

Yemen'den itibaren hükümetin himayesi altına giren ve muhafaza altında giden bu Alman subay ve erleri, Hicaz bölgesinde feci bir surette öldürülüyor da bu önemli mesele ehemmiyetsiz imiş gibi sâkin geçmiştir. Hiçbir teşebbüs yapılamamıştır. İsyanın ilk fiiliyatı, bu Alman subay ve erlerinin öldürülmesidir.

Nisan 1332 (1916)'da Medine'den Mekke'ye getirilmekte olan 20.000 altın yolda Urban tarafından gasbedilmiştir. İsyanın fiili olarak ikinci ve pek açık bir başlangıcı da budur. Bu önemli olaya da hiç ehemmiyet verilmemiştir. Ne bir tahkikat yapılmış ve ne de bir teşebbüste bulunulmuştur.

EMARET DAİRESİNDE BÜYÜK TOPLANTILAR

1332 (1916) Mayıs'ının ilk günlerinde (2'nci ve 3'ncü günleri olması muhtemeldir.) Mekke'de Emaret Dairesi'nde büyük bir toplantı olmuştur. O zaman Vali ve Komutan olan Galip Paşa Taif'te idi.

Bu toplantıda Mekke'nin büyük tüccarları ile gelenleri ve bazı kabile şeyhleri bulunmuştur. Takri-

ben beşyüz kişi. Bu toplanma, görünüşü bakımından, Hicaz'ın erzaksızlığı hakkındadır. Halbuki hakikatte isyana ve bir hükümeti Haşimiye teşkiline çağırmaktan (davetten) ibaret görünüyor.

Mekke Emiri Şerif Hüseyin tarafından: “Benim gayet hayırlı bir niyetim vardır. Siz hepiniz bana tabi olunuz. Yapacağım iş hayırlıdır” denilmiş. Biraz sonra Emir'in oğlu Abdullah Bey tarafından bütün hakikat söylenilmiş. Abdullah Bey demiştir ki: “Biz artık Türklerle yapamayız. Onlar bizi beslemiyorlar, bize bakamıyorlar, biz açlıktan ölecek değiliz. Biz kendi kendimizin çaresine bakmalıyız. Bizi beslemeye ve korumaya muktedir olan hükümetlerle birleşmeliyiz. Sözün özü, biz serbest kalmalıyız, Türkleri kovmalıyız.”

Hanefi Müftüsü Abdullah Sarac Efendi dahi böyle bir hareketin lüzumunu kat'iyetle söylemişti.

Bunun üzerine oradakiler, Emir'in her emrine itaat için yemin etmişler ve söz vermişlerdi.

Bu toplantıda bizzat bulunmuş olan bazı kimseler keyfiyeti hemen gizlice Komutanlığa bildirmişlerdir. Bu sözler şehirde de duyulmuştur.

Hemen her yerde, kadınların ve çocukların ağzında bile: “Türkleri kovacağız, keseceğiz. Arap Hükümeti teşkil edeceğiz.” gibi sözler dolaşmaya başlamıştı.

Bütün bu bilgiler, Mekke'nin Jandarma Komutanı ve İnzibat (kanun) subayları vasıtasıyla resmen dahi bildirilmiştir. Mekke'de vali ve komutan vekili olan Binbaşı Mehmet Ziya Bey bu bilgileri Taif'te bulunan Hicaz Vali ve Komutanı Galip Paşa'ya bildirmişti.

İngilizlerin Cidde İskeleyi vasıtasıyla verdikleri beyannamenin bir suretinin Emir'e gitmiş olacağına hiç

şüphe olmamakla beraber, Galip Paşa bu beyanname-nin Arapça olan bir suretini Taif'ten şifre ile Mekke Emir'ine bildirmişti.

Mekke'de silah ve cephane deposu olan Ceyad Kalesi'nin ve asker ikamet eden Cervel Kışlası'nın 4/5 Mayıs 1332 (1916) gecesi basılacağı hakkında çıkan söylentiler üzerine Binbaşı Ziya Bey ile Binbaşı Hüseyin Hüsni (Kılış, general) birlikte durumu görüş-tükten sonra Ziya Bey'in emriyle Ceyad Kalesi'ne gecele-yin bir bölük asker gönderilmiş ve kışla çevresinde em-niyet devriyeleri gezdirilmişti.

Bu tertibattan hiç kimsenin haberi olmamış ve sükûnetle yapılmışken, Emir bunu öğreniyor. Bunu ve-sile ederek Taif'teki Vali ve Komutan Galip Paşa'ya bir telgraf çekiyor. Bu telgraf kumandanlık şifresiyle dol-durulup çekilmek üzere Mekke Kumandanı Binba-şı Mehmet Ziya Bey'e gönderiliyor. Emir bu telgrafın da: *"Mekke Kumandanının lüzumsuz yaptığı bir takım askeri tertibat dolayısıyla Mekke ahalisi heyecana düş-müştür. Bazı tüccar mağazalarını kapamışlardır. Ahalin-in yiyeceklerini iyi idare eylemeleri için nasihatta bu-lunmak üzere, ahaliden ileri gelenleri Emaret Dairesine celpeyledim. Bundan sizin de bilginiz vardır. Bu toplantı-nın yanlış ve kötü yorumlanarak tertibatı askeriye kal-kışılması şayanı teessüftür."* diyor.

Vali ve Kumandan Galip Paşa'da derhal Mekke Kumandanı'nı azarlıyor ve kaleye gönderilen bölüğün derhal kışlaya geri gönderilmesini emrediyor.

Mekke Emiri'ne de yine Mekke Kumandanlığı şifre-siyle çözülmek üzere Galip Paşa uzunca bir telgraf çe-

kiyor. Özü şöyledir: “*Emaret Dairesinde yapılan toplantıdan haberim vardır. Fakat bu toplantı bir kez olacaktı. Halbuki tekerriir ediyor ve ahali and içiyor (yemin ediyor). Mekke Kumandanının kaleye müfreze getirmiş olması tecrübesizliğinden dolayı tekdir edilmiştir.*”

Bu telgrafların suretleri Ziya Bey’de vardır.

Mekke Kumandanı Binbaşı Ziya Bey, isyan hazırlıklarına ait ihbaratta bulunduğundan dolayı Galip Paşa tarafından azarlanmıştır. Bundan başka, “Vilâyet ile Emaret arasını bozmak isteyen bazı fesadcıların yalan yanlış bir takım söylentiler çıkarmakta oldukları anlaşılıyor. Bu türlü haber verenlerin derhal tevkif edilmeleri ve cezalandırılmaları,” emredilmişti.

Galip Paşa’nın bu emri üzerine Jandarma Kumandanı ve İnzibat (Kanun) subayları bile resmen haber vermekten men edilmişlerdi.

Bu emir dolayısıyla, isyan hazırlığına ait en sağlam ve doğru haberleri bile bildirmekten halk ve memurlar çekinmiş ve bunları büyük bir korku kaplamıştır. Bu suretle devletin menfaatiyle ilgili hakikatleri haber vermek men edilmişti.

5 Mayıs 1332 (1916)’da, 128’nci Alay, 1’nci Tabur, 1’nci Bölük Kumandanı Yüzbaşı Feridun Efendi ahaliden önemli bir şahsiyetten ve özellikle Emaret Dairesi’ndeki toplantıda bulunmuş olan bir zattan işittiklerini Binbaşı Hüseyin Hüsnü (General Kılıkış)’ye bildirmişti.

O gün daha erkenden Hüseyin Hüsnü Bey’le, Binbaşı Ziya Bey bu hususta görüşmüşler ve hatta bazı tertibat bile düşünülmüş ve kararlaştırılmıştı.

Hüseyin Hüsnü Bey, Yüzbaşı Feridun Efendi'yi Ziya Bey'e göndermiş ve ona da anlatmasını söylemiş. Feridun Efendi Ziya Bey'e de anlatmış. Ziya Bey, haberlerin önemi ve ciddiliğinden dolayı bunları derhal telefonla Taif'te bulunmakta olan Galip Paşa'ya bildirmiş.

Galip Paşa, evvelce verdiği şiddetli emirlerini tekrar ederek Ziya Bey'i azarlamış ve Feridun Efendi'nin derhal sorgusunun yapılarak evrakının gönderilmesini emreylemişti.

Binbaşı Hüseyin Hüsnü (Kılıkış, General)'nün Başkanlığı'nda bir kurul (Heyet) teşkil edilerek Feridun Efendi sorguya çekilmiştir ve evrakı gönderilmiştir.

Devlet ve Hükümetin aleyhine olan kanun dışı hareket ve tertibatı haber alıp da bildirmeyen, kanuna göre cezalandırılacağı gibi, özellikle Hicaz'da Mekke Emiri gibi nüfuz sahibi bir zatın, istiklâliyet sevdasıyla yaptığı bu teşebbüsâtı bir an önce resmi makamlara bildirmek vatanperverliğin ve hamiyetin en büyük mertebesi olduğu halde bu suretle haber verenlerin azarlanması ve cezalandırılmak üzere Harp Divanı'na verilme-leri dikkate şayandır.

Bu fi'ili olay, herkesi, işittiğini ve bildiğini söylemeye mecbur eylemekten başka türlü yorumlanamaz.

Lit Kazası Kaymakamı Sıdkı Bey, sağlam ve güvenilir kaynaklardan öğrendiğine göre, Emir'in İngilizlerle anlaştığını ve isyan edeceğini bizzat Galip Paşa'ya söylemiştir. Galip Paşa, "Mekke Emiri aleyhinde hiçbir söz dinleyemem defol buradan" diye Sıdkı Bey'i kovmuştur. Sıdkı Bey, bu tahkirata rağmen Emir'in isyanının muhakkak olduğunu ısrarla söylemişti.

Arap şeyhlerinden biri, Galip Paşa'ya gelerek, Emir'in İngilizlerle anlaşacağını ve şu birkaç hafta içerisinde isyan edeceğini haber vermiştir. Galip Paşa, bu adamı kovmuştur. Bu şahıs, sözlerinin doğruluğunu ispat için, kendisinin hapsedilmesini ve şayet böyle bir olay çıkmazsa asılmasını, ısrarla beyan etmişti.

Arapların; askeri birliklere silahlı tecavüzleri, Alman subay ve erlerini öldürmeleri, gasp olayları ve buna benzer hadiseler; ayrıca Emir'in isyan edeceğine ait sağlam ve güvenilir kaynakların ve Şeyhlerin verdikleri bilgilerin üzerinde önemle ve ciddiyetle durulması, istihbaratın derinleştirilmesi ve buna göre, her ihtimale karşı ihtiyaten gerekli tedbirlerin alınması mecburiyeti vardı.

Dağınık kuvvetlerin toplanması, küçük ve önemsiz karakolların kaldırılması, emniyet tertibatının savaş düzenine sokulması ve silah başı hazırlıklarının yapılarak kuvvetli ve hazırlıklı bulunulması icap ederdi.

Oysa ki kuvvetler, Galip Paşa tarafından, hiçbir iş göremeyecek bir halde ve güçte dağıtılmıştır. Şöyle ki:

4 Mayıs'a değin Taif'te; iki tabur piyade, bir tabur topçu, Mekke'de; üç tabur piyade ve bir makineli tüfek bölüğünden mürakkep bir alay, Cidde'de; bir tabur piyade ve bir batarya dağ topçusu vardı.

Bundan sonra 4 Mayıs'ta makineli tüfek bölüğü ve 14 Mayıs'ta da bir tabur piyade Mekke'den Cidde'ye gönderilmiştir.

Bu suretle isyan patlak verdiği zaman:

Taif'te: İki tabur piyade, bir tabur topçu,

Mekke'de: İki tabur piyade,

Ciddede: İki tabur piyade, bir makineli tüfek bölüğü ve bir batarya bulunmakta idi.

Taif ile Mekke arası 3 günlük ve Mekke ile Cidde arası uzun bir yürüyüşle 2 günlüktür. Demek oluyor ki, birbirinden ikişer üçer günlük mesafe uzak olan üç yerde ikişer tabur bırakılmıştır ki, bu ayrılık ne yalnız İngilizlerin bir çıkarmasına ve ne de bir iç isyana karşı koymaya müsaittir. Hiç birisine uygun gelmez. Askerlikte bundan daha kötü bir dağınıklık olamaz.

Vehip Paşa'nın Hicaz Kumandanlığı zamanında bütün kuvvet, havası güzel ve eğitim icrasına elverişli olan Taif'te toplu bulunduruluyor ve Mekke ile Cidde gibi havası vâhim ve günde bir saatten fazla talim yapılması mümkün olmayan yerlerde sıra ile değiştirilmek üzere ve perakende halinde birer bölük kuvvet bulunduruluyordu.

Bu doğru ve askerce olan düşünce ve tertibat Galip Paşa zamanında bozulmuş ve tam isyan zamanında da büsbütün darma dağınık bir hal aldırılmıştı.

Makineli tüfek bölüğünün Mekke'den Cidd'e gönderilmesi sebebi anlaşılamaz. Mekke'den Cidd'e gönderilen ikinci tabur, Medine'den gelecek olan Yemen müfrezesine yollarda yardımcı olmak bahanesi ve vesilesiyle Cidd'e gönderilmişti.

Oysa Ciddede çok kuvvet bulundurmak pek boşunadır.

Emir'in isyanı sözkonusu olduğuna göre, bütün önemin Mekke'ye verilmesi gerekirdi. Yılanın başı ancak Mekke'de ezilebilirdi. Böyle olduğu halde tersine Mekke boşaltılmıştır. Mekke'nin boşaltılması ve kuv-

vetsiz bırakılması Emir'in başarısının en birinci faktörüdür.

Mekke'de bulunan ve askerlik çağında olan erat harp hali dolayısıyla ikmal eratı namıyla silah altına alınmıştı. Bunlar Mekke'de yerleşen Türklerdir. Bunlar Türklüklerini pek sağlam bir surette koruyorlardı. Bunların Araplardan da tanıdık ve dostları olduğundan istihbarat bakımından çok faydaları dokunuyordu. İşte bu faydalı ve elli kişi kadar olan Türkler de (sözde ve görünüşte eğitim maksadıyla ve gerçekte ise istihbaratımızı önlemek düşüncesinden başka bir hususa yorumlanamaz) isyandan bir hafta kadar önce Mekke'den uzaklaştırılmak için Taif'e gönderilmişlerdir.

İsyandan on gün önce; Mekke'deki 128'nci Piyade Alay'ının Kumandanı Binbaşı Hüseyin Hüsnü (General Kılış), Mekke'deki 2'nci Taburla birlikte Mekke'den Cidde'ye ve Tümen Kurmay Başkanı Binbaşı Derviş (General) Bey Taif'ten Mekke'ye gönderildiler.

Oysa ki 128'nci Alay Kumandanı Hüseyin Hüsnü Bey, bir isyan halinde, 128'nci Alay'ın iki taburu ile emareti sarmak üzere hazırlık yaptırmış ve daha beş Mayıs'ta (18 Mayıs'ta) Tabur Kumandanlarına da gerekli emirler verilmişti. Alay Kumandanı Hüseyin Hüsnü'nün Mekke'deki alayının başından ve Tümen Kurmay Başkanı Derviş'inde Kumandanın karar ve icraatında yardımcı ve uygulayıcı olmak üzere kumandanın yanından uzaklaştırılmamaları askerliğin en basit ve temel kurallarındandır.

En kritik bir dönemde emir ve komuta işleri, alınmış ve düşünülmüş olan tedbir ve tertipler karıştırılmış

olacağından, Alay Kumandanının alayının başından ve Kurmay Başkanının Kumandanın yanından uzaklaştırılmaları, iyi bir maksadla yorumlanamaz.

Aynı zamanda Hicaz Vali ve Kumandanı Galip (Pasiner) Paşa'nın emriyle Taif ve Mekke'de, askerin kışladan bir kilometreden çok açılması, eğitim ve tatbikat için uzaklaşması 3 gün önceden mutlaka Emir Hüseyin'in müsaade ve izninin alınmasına bağlı kılınmıştır. Bu suretle askerî birlikler Emir'in kontrolü altına sokulmuştur. Arapların herhangi bir baskını ihtimaline karşılık, birliklerin alarm hareketleri imkansız kılınmıştır.

Mekke'de şehre hâkim olmak üzere (Ceyad kalesi) ile (Cebeli Hindi) ve (Felfel) Karakolları vardır. Bunların Osman Paşa tarafından yapıldığı söylenir. Ceyad Kalesi, silah ve cephane deposu olarak kullanılmaktadır.

Felfel Kalesi ise, özellikle Emaret'e karşıdır ve burasını kontrol altında tutar. Bazı yerleri haraptır.

Felfel Kalesi'nin yeri önemli olduğundan, harap yerlerinin tamiri cihetine gidileceği yerde, Galip Paşa, burasının lüzumsuzluğunu ileri sürerek burasını satmaya teşebbüs etmiştir.

Mekke Emir'i Şerif Hüseyin'in karşısında olan ve bir süre önce Taif'te ölen Şerif Nasır'ın, malları ailesi tarafından satılırken bunun kılıcı Galip Paşa tarafından satın alınmış, yahut başkası aracılığı ile satın alınarak Galip Paşa elde eylemiştir. Galip Paşa bu kılıcı, büyük bir ariza ile Emir'e sunmuştur.

Görünüşte bu kılıç Emir'in oğlu olup o sıralarda 4'üncü Ordu Kumandanı Cemal Paşa'nın karargâhında bulunan Faysal Bey namına Emir'e sunuluyordu.

Kılıcın, rahmetli Şerif Nasır'ın oluşu ise, gerçekte Emir'e karşı, (sizin karşınızda olanların kılıcını ben biz-zat alıp size teslim ederim) anlamına gelir ve Araplar bunu böyle yorumlar.

Esasen bir kılıç hediyesi düşünülebilirse de, başka bir kılıç bulmak mümkündü. Hicaz'daki olaylar sırasında böyle bir tutum ve davranış hiç uygun düşmezdi. Şerif ve Emir Hüseyin'in karşısındaki Şerif ve şeyhlerin sindirilmesine yol açardı.

Bu sıralarda Şerif ve Emir Hüseyin, Galip Paşa'nın da muvafakatını alarak sözde ve görünüşte, emniyet ve asayiş bozan bazı kabileleri cezalandırmak için oğulları taraftarı bazı kabilelerle birlikte, bu kabilelerin üzerlerine gönderip harekât (gazve) yaptırmıştır.

Oysaki bunun iç yüzü ve gerçek maksadı; bir yandan Türk taraftarı kabileleri ve şeyhleri sindirip yıldır-mak ve diğer yandan da isyan için ellerinde hazır kuvvet tutmak ve bulundurmaktı. Buna hiç bir suretle müsaade edilmemesi gerekirdi. Nitekim Vehip Paşa, zamanında Şerif ve Emir Hüseyin'e böyle bir yetki hiçbir suretle vermemişti.

İSYAN BAŞLIYOR

İşte gerek 4'ncü Ordu Kumandanlığının ve gerekse özellikle Hicaz Vali ve Kumandanı Galip (Pasiner) Paşa'nın; çok müsaids tutum ve davranışları sonucudur ki; Hicaz'da Şerif ve Emir Hüseyin kendisi için en elverişli bir dönemde isyan imkânına sahip kılınmış ve kavuşturulmuştu.

Hicaz'da, Şerif Hüseyin isyanı 10 Haziran 1916'da başladı.

Mekke'deki Türk garnizonu mukavemet ediyor ve Ceyad Kalesi'ndeki toplarla Mekke'yi ateş altına alıyorlardı. Mekke Türk garnizonu yiyeceklerinin tükenmesi sonucu 9 Temmuz 1916'da tamamen teslim oldu.

Ciddede ise, Harp kabilesinden 4000 bedevinin, Emir Muhsin bin Mansur emir ve kumandasında 14 Haziran günü yaptığı taarruzlar muvaffak olamadı. 16 Haziran günü, Cidde önüne gelen İngiliz Fox, Hardinge ve Duffer'in savaş gemilerinin Türk kışla ve bölgesini kısa bir bombardımanı sonu Türk garnizonu teslim oldu.

Şerif Hüseyin'in eline, teslim olan Mekke ve Cidde Türk garnizonlarından 100 subay, 2500 er, 150 sivil memur, 20 top ve 15 makineli tüfek geçti.

Taif'e gelince: Galip Paşa, 3500 kişi ile birlikte burada bulunuyordu.

Şerif Hüseyin'in oğlu Emir Abdullah anılarında şöyle yazıyor:

"Taif'e, hecinli bir birliğimizle 2 Temmuz'da vardım. Vali ve Kumandan Galip Paşa, durumdan haberdar değildi. Taif'in dışındaki bir yerde köşkte yaşıyordu. Beni endişeli bir tarzda karşıladı. Bugünlerde buraları hiç tekin değil, başıma bazı olayların gelmesinden korkarım dedi.

Sükûnetle karşılık verdim: Ben buraya Bakkum Kabilesinin ayaklanmasını bastırmak için geldim. Elebaşılarını yakalayıp gerekli cezayı vermeliyiz.

Fakat Tümen Kumandanı Ahmed Bey, benim Taif'e gelişimden işkillenmiş, sık sık beni ziyarete geliyordu. Ben ondan çok Albay Süleyman Bey'den çekiniyordum.

Albay Süleyman Bey, hem zeki, hem de bu bölgeyi çok iyi bilen bir subaydı. Sonra havadaki gerginliği de görecek kabiliyetteydi. Yalnız her iki subay da tekrar tekrar benim Taif'e gelmemden büyük memnunluk duyduklarını belirtiyorlardı.

9 Temmuz günü, ben tam Taif'e saldırıya geçmek üzereydim ki, ansızın bir haberci gelerek, valinin beni görmek istediğini bildirdi.

Yanımda bulunan arkadaşlarımdan Şerif İbni Rabih ile Şeyh Abdullah Sarraç: Aman gitme, diye endişelerini belirttiler. Belki bu kurulmuş bir tuzaktır, dediler.

Birkaç saniye düşündüm: Valinin davetine icabet etmek daha doğru olur, değil mi? dedim.

Sonra yanıma Şeyh Fecr, Şeyh Hasan, Hasan İbni Gaffar ve Ferec'i alarak valiye ziyarete gittim. Yalnız valinin makamına çıkmadan önce gerekli tertibatı aldım. İki Şeyh dışarıda bekleyecek, Ferec de atların başında duracaktı. Ben de herhangi bir terslik çıkarsa valiye vurup kaçacaktım.

Vali beni dostça karşıladı, gülerek elimi sıktı: Duyduğuma göre hareket ediyormuşsunuz? dedi.

Ciddi bir sesle: Evet, öyle dedim. Bakkum Kabilesine hücumu geçmek için adamlarıma emir verdim.

Vali, endişeyle başını kaldırdı: Size halisâne bir tavsiyede bulunayım mı? dedi. Harekâtınızı bir müddet geciktiriniz. Buralarda durum bir hayli karışık. Herkesin ağzında söylentiler dolaşıp durmakta, ayaklanma olacağı benziyor. Görmüyor musunuz, Taif halkı yatağını, yorganını yüklenmiş şehri terk ediyor.

Hiç kaygılanmayınız, diye gülümsedim. Müsaade ederseniz Bakkum Kabilesine hakettiği dersi vereyim,

böylece halk yeniden güvenini kazansın. Yok, harekâttan vazgeçersem, bu belki daha kötü bir sonuç doğurur.

Sonra, halk Türk kaynaklarından Şerif'in değiştirileceği haberini öğrenmiş ve Şerif Haydar, yakında Medine'ye geliyormuş. Bu haberi de başta Süleyman Bey olmak üzere bazı Türkler yayıyorlarmış.

Bunları söyleyince valinin yüzü birden gerildi, rengi de soldu. Gülümsemeye çalışarak mırıldandı: Ah ne ettim de Mekke'yi bırakıp buraya geldim? Keşke hiç Taif'te olmasaydım.

Sonra kalkıp masasının gözünden bir Kur'an-ı Kerim çıkardı: Bunu tanıdınız mı? diye sordu.

Evet, dedim. Bu, Küfî yazıyla yazılmıştır ve babam size hediye etmiştir.

Benim imanımdan şüphe eder misiniz? diye sordu.

Hayır, diye başımı salladım.

O halde söyleyiniz bana, nedir bu ayaklanma söylentileri? diye sordu.

Bir an dik dik gözlerine baktım:

Burada üç ihtimal var. Biri, hiçbir söylentinin doğru olmaması. İkincisi, size ve Şerif'e karşı bir ayaklanmanın hazırlandığı. Üçüncüsü de, Şerif ve halk tarafından size karşı bir ayaklanmanın olması. Eğer bu sonuncu ihtimal doğru olsaydı, benim burada yanınızda ne işim vardı?.. Size karşı biri ayaklanma bahis konusuysa, ne diye yanınıza geleyim de kendimi tehlikeye atayım.

Tam bu sırada kapı vurulup içeri Tümen Kumandanı ile Süleyman Bey girdiler. Valinin yanına yaklaşıp kulağına eğilerek fısıf fısıf konuşmaya başladılar.

Ne konuştuklarını duyamıyordum. Vali de ara sıra kafasını sallayarak onları tasdik ediyordu. İçimden,

“acaba beni mi yakalamayı kuruyorlar?.. diye geçirdim. Sonra yavaş yavaş doğrulup elimi uzattım.

Vali de kalkıp elini uzattı: Benimle teması muhafaza ediniz dedi.

Ben de: Tabii efendim, dedim. Sonra halka evlerine dönmesini, ortalığın artık yatıştığını bildireceğim.

Dışarı çıktım. Tam verandayı geçiriyorum, arkamdan Ahmet Beyle Süleyman Bey çıktılar. Yanımdan, selam vermeden geçtiler. Biz de atlarımıza atlayıp Şubra Sarayı'na gittik.

Birliklerimiz hazırды. Şerif Hüseyin el Cündi'yi görüp son hazırlaklarını gözden geçirdik. Sonra telgraf tellerinin kesilmesini emrettim.

O gece validen bir mektup aldım. Şöyle diyordu: Siz buradan ayrıldıktan sonra telgraf telleri kesildi. Durumu tahkik için hat boyuna çıkan muhabereciler de dönmediler. Kaçırıldıkları hakkında bir söylenti duyduk.

Durumun karışık olduğu meydanda, sizden istirham edeyim, Taif'e dönünüz. Olayların bu biçimde gelişmesi yanında Bakkum harekâtı önemli değildir.

Valiye hemen bir cevap yolladım: Telgraf tellerinin kesilmesi hakkında hiçbir bilğim yoktur. Size ancak öbür gün gelebilirim.

Cumartesi gece yarısı, Temmuz'un 10'unda kuvvetlerimiz Taif'in kuzey kesiminde taarruza geçtiler. Türkler, şehrin duvarlarını tahkim etmişler, çevresinde de siperler kazmışlardı. Taarruzumuz devam ediyor, piyadeler ara sıra hücumla kalkıyorlardı.

Ertesi günü, şafakla birlikte Türk topçusunun ateşi başladı ve mermiler üzerimize düşüyordu. Türk topçu

ateşi, aralıksız sürüyordu. Ne var ki Türklerin piyade hücumuna kalkmamaları bizim için bulunmaz bir şanstı.

Öğleden sonra gelen haberler, durumumuzun pek iyi olmadığını gösteriyordu. Cephane gittikçe azalmaktaydı. Akşama doğru da suyumuzun hemen hemen bittiğini haber verdiler. Tam bu sırada Şerif Fahd İbni Şakir, batıdan ve güneyden taarruza geçti de Şerkük'teki birliklerimiz kurtuldu.

Ertesi gün, Şerif Fahd'la görüştüğümüzden sonra civar kabilelere haber gönderdim ve Türkleri kuşattığımızı, silahlanıp hemen yardımımıza koşmalarını bildirdim.

O gece de, tepelerin üzerine ne kadar çalı çırpı varsa ateş yaktırdım, bir yandan da davul çaldırıp adamlarımı devamlı bağırtıyordum. Maksadım, Türkleri bizi çok kalabalık sanmalarına inandırmaktı. Gerçekten oyunumuz başarılı oldu. O gece Türkler kuşatmayı yarmak için taarruza geçemediler.

Çok geçmeden haber saldıgım kabileler birer ikişer gelmeye başladılar.

Savaş, zaman zaman şiddetlenerek sürüp gidiyordu.

Mekke'den beklediğimiz General Seyyid Ali'nin kumandasındaki bir Mısır birliği yardıma geldi. General Seyyid Ali, dört sahra topu ile bir obüs bataryasını da beraberinde getirmişti.

Artık silah bakımından Türklerden üstün duruma geçmiştik.

Tam bu sırada, 10 Ağustos günü validen bir mektup aldım:

“Şerif Abdullah Bey,

Avrupalılara karşı Şark'ın âlicenaplığını göstermek maksadıyla, size, şunu teklif ediyorum: Kuşatılmış kuv-

vet olarak, bizim silahlarımız ve ailelerimizle Medine'ye gitmemize müsaade ediniz. Bazı Türk aileleri de bizimle beraber geleceklerdir."

Valinin bu mektubuna şu karşılığı gönderdim:

"İstekleriniz benim selâhiyetimin dışındadır. Bugünkü şartlar altında sizin kuvvetlerinizin sâlimen Medine'ye çekilmelerini garanti edemem. Yapacağınız en iyi hareket, teslim olmanızdır. Ondan sonra çekilmeniz meselesini ele alabilirim."

Bu mektubuma hiçbir cevap gelmedi. Bir an önce Taif'i almak için bütün topçumla Türklerin üzerine yüklendim. Ağır topçu ateşimiz altında çok geçmeden validen gece yarısı bir haber aldık:

"Doğu Arap Kuvvetleri Kumandanı Şerif Abdullah, bol cephane ve yiyeceğimiz olmasına rağmen, fazla kan dökülmesine engel olmak maksadıyla teslim şartlarını görüşmek üzere bir heyet gönderilmesini rica ederim."

Muhasaradaki

Osmanlı Kuvvetleri Kumandanı

Galip Paşa

Bu mektuba karşı, ben de Vali'nin bir heyet yollamasını bildirdim. Çok geçmeden General Haydar Bey, Süleyman Bey ve Kurmay Başkanı Nazım Bey, Fitan'ın sarayına geldiler.

Arap Delegasyonu ise Kumandan General Said'in başkanlığında Yüzbaşı Fuad ve Teğmen Ahmet Hilmi'den kurulu idi. Uzun görüşmelerden sonra teslim şartları tesbit edildi. 22/23 Eylül 1916 tarihinde Türk kuvvetleri teslim oldular. Bu suretle Mekke, Cid-

de ve en son olarak da Taif'teki Türk müdafaası sona ermiş oluyordu.

Böylece Türk kuvvetlerinin toplu tutulmaması ve hazırlıklı bulunulmaması bu acıklı sonucu doğurmuştur.

Şerif Hüseyin'in isyan hazırlığını ve Mekke bölgesinde nasıl başarıya ulaştığını genel olarak gördükten sonra şimdi Medine bölgesine geçiyoruz.

MEDİNE'YE GİDİŞİM ÖNCE VE SONRASI

Cemal Paşa, anılarında (sahife: 200) diyor ki:

“Her türlü ihtimale karşı bir tedbir'i ihtiyatı olmak üzere maiyetimdeki Kolordu Kumandanlarından dindarlığı ve vatanseverliği ile meşhur, 12'nci Kolordu Kumandanı Fahri Paşa'yı da Medine'ye gönderdim. Vaziyeti hazırayı, bütün düşündüklerimi ve Şerif Hüseyin'in tahminen ihtilâl edeceği hakkındaki şüphelerimi Fahri Paşa'ya söyledim.

Ve daha sonra; Basri Paşa ile Fahri Paşa'ya bir talimatı hafiye verdim. Bu kumanda tedabirinden başka her ihtimale karşı derakap Medine'ye sevkolunmak üzere Şam'da iki üç tabur askerle bir iki dağ bataryasını amade bulundurdum.”

Oysa ki bu hususlar ne düşünülmüş ve ne de emredilmiştir.

Şerif Hüseyin'in isyan edeceğine dair şu notları da kaydedelim: Lit Kazası Kaymakamı Sıdkı Bey doğruca ve Rabıg Şeyhi Hüseyin Mübir Bey'in Cidde Mutasarrıflığı kanalıyla Hicaz Vali ve Kumandanı Galip Paşa'ya Şerif Hüseyin'in isyan hazırlığına ait kesin bilgiler ver-

mişlerdi. (Şeyh Hüseyin Mübir Bey, Şerif Hüseyin önünde birçok Şerif, Emir ve Şeyhlerle ileri gelenlerin ve tüccarların toplantısında, Şerif Hüseyin'in isyan davetine karşı gelmiş, bunu hemen Türk makamlarına da haber vermişti. Bu gerçekten de tam manasıyla ve asil ruhlu Şeyh Medine müdafaasının son günlerine doğru, Hicaz Sefer-i Kuvveti'nin parası tükendiği ve İngilizlerin zaferi kesinleştiği sırada Hicaz Sefer-i Kuvvetleri'ne 5000 altın borç vermek civanmertliğini de göstermişti.)

Medine Muhafızı Basri Paşa da, Medine'den yaptığı istihbarata dayanarak Şerif Hüseyin'in isyan hazırlığını gerek İstanbul'a ve gerekse 4'ncü Ordu Kumandanlığı'na birçok yazılarla bildirmişti.

Teşkilât-ı Mahsusa Şerif Eşref (Kuşcu) Bey, Şerif Hüseyin'in isyan edeceğine ait toplanılan bilgilere Enver Paşa'yı ve özellikle Cemal Paşa'yı inandıramadığından dolayı, bunlarla araları açılmıştı.

Ayrıca Teşkilât-ı Mahsusa Şefi, Kanal ve Mısır'a, askerî harekât yapılmadan önce, Şerif Hüseyin isyanının bertaraf edilmesini ve ayrıca gizli teşkilâtla Mısır'a, İngiliz ve Fransız işgalindeki Müslüman ülkelerine sızılıp ihtilâl ve isyan hazırlığı yapılmasını ve buralarda kurulacak yeraltı teşkilâtı ile İngiliz ve Fransızlara karşı baltalama hareketlerine geçilmesini istiyor ve teklif ediyordu ki bu doğru ve uygun düşünceler kabul edilmişti.

Şerif Hüseyin'in isyanına inanılmıyor ve maslâhatçı bir idare tutumu sürdürülüyordu.

Nitekim Cemal Paşa, anılarının 199'uncu sahifesinde:

“Mayıs’ın ortalarında Karargâhımda bulunan Şerif Faysal ziyaretime gelerek biraderi Ali Bey’in elyüm Medine’de bulunan mücahidin ile Sinâ cephesindeki orduya katılmak için pederinden emir aldığını ve bundan dolayı eğer kendisine müsaade edersem Medine’ye kadar giderek biraderini alıp Kudüs’e getirmek istediğini ve bunun mücahidin üzerinde iyi tesiri olacağını söylemişti. Ben bu müracaatın benim elimden kaçmak maksadına dayandığını hemen anlamış olmakla beraber, mademki bir kerre Şerif Hüseyin ve oğulları tarafından aldatılmaya başlamıştım, bu aldanmakta nihayete kadar gitmeyi tercih ediyordum. Bir müddet düşündükten sonra, peki size izin veriyorum, gidiniz dedim.

Fikrime Ordu Kurmay Başkanı Ali Fuad (Erden) da katılıyor ve fakat çaresizlik karşısında başka türlü hareket etmenin imkanı olmadığını tasdik ediyordu.”

Cemal Paşa bu düşüncede olsa da, gönüllü teşkilâtına nasıl müsaade edilmiş, gönüllülerin toplanması için nasıl para verilmiş, bu teşkilât için gerekli silah ve cephane nasıl verilmiştir.

Bu müsaadeye dayanılarak kabileler dolaşılmış, anlaşmalar ve hazırlıklar yapılmış, karşı tutumdaki kabileler baskı altına alınmıştır.

Şerif Hüseyin’e iki kez verilen 60.000’er altından başka, Mayıs ortalarında, Şerif Faysal’a Medine’ye gitmek üzere izin verildiği sırada, Medine’ye gönderilirken gerek bana ve gerekse Medine’deki Muhafız Basri Paşa’ya hafi (gizli) talimat verdiğinden bahsettikten sonra, Hicaz gönüllüleri için sarfolunmak üzere, bilmem kaç bin altının daha Şerif Ali’ye teslimini Muhafız Basri Paşa’ya emretmiştir. (Anılar, sahife: 201)

İşte bu yanlış düşünceler ve davranışlar sonucudur ki, Şerif Hüseyin isyanının önlenmesine ve isyan başladıktan sonra da bastırılmasına imkân olmamıştır.

Mısır Fatihi olmak (cezbesine) kapılmışlar ve bu suretle hem Şerif Hüseyin isyanına imkân bağışlamışlar ve hem de Suriye ve Filistin Cephesi'nde, Alman Başkumandanlığının direktif ve emrine aykırı olarak, kesin sonuçlu savaflara girişerek Türk ordusunun felaketini hazırlamışlar ve mucip olmuşlardır.

Cemal Paşa anılarında (sahife: 200):

“Şerif Hüseyin'in isyan edeceğine ait şüphelerimi Fahreddin Paşa'ya söyledim ve talimat'ı hafiye verdim” diyor.

Oysa bana verilen talimat, Şerif Hüseyin'in isyan hazırlığına ait mevcut haberlere inanmadığından bu hususu gizlice yerinde tetkik etmekliğimden ibaretti.

Nitekim Medine'ye varınca yaptığım tahkikat ve tedkikat sonucunda, Muhafız Basri Paşa'nın yazdıklarının doğruluğunu ve isyanın başlamak üzere olduğunu hemen bildirdim. Suriye'de Humus batısında, Tartus'da, Ruad Adası karşısında, muhtemel bir düşman çıkarmasına karşı boşuna kıyıya bağlanmış duran 130'uncu Piyade alayının topçu ile takviyeli olarak hemen Medine'ye gönderilmesini istedim.

Bu haber ve isteğime karşılık aldığım cevap:

“Siz de o fesat muhitinin iğfalatına ve tezviratına kapılıyorsunuz,” şeklindedir. Ben, Medine için, 23 Mayıs 1916'da vazife aldım. 27 Mayıs 1916'da Şam'dan hareketle 31 Mayıs 1916'da Medine'ye vardım. Fakat buraya böyle tek başıma gönderileceğim yerde, geç kalın-

miş olmakla beraber, Suriye kıyılarına ve içerlerine boşuna bağlanmış birliklerden bir takviyeli tümenin de Medine'ye hemen sevki gerekirdi.

Kanal ve Mısır Harekâtı için toplanmış ve çoğu açlık ve bakımsızlıktan neredeyse ölecek develerden faydanılmak üzere, bunlardan bir miktarı, Tümenin arkasından hemen Medine'ye gönderilselerdi, hem harekât için gerekli olur ve hem de bunlar ölmekten kurtulurlardı.

Hicaz Harekâtı'nın, çabukluğu ve müessiriyeti, ikmal işlerinin durumuna bağlı bulunuyordu. Bu bakımdan yük devesine, binek ve yük otomobillerine ihtiyaç vardı. Bunlar da Suriye'den gönderilebilirdi.

Keşif işlerinde, asilere taarruzda uçakların büyük faydası vardı. Bu bakımdan Hicaz'a hemen uçak da gönderilmeli idi ve bu da mümkündü.

Yalnız bütün bunlarla birlikte, Mekke'deki Galip Paşa ile koordineli olarak Hicaz Harekâtı'nın yapılmasına ve başarılmasına imkân yoktu. Galip Paşa'nın geri alınarak bunun yerine Eski Vali ve Kumandan Vehip Paşa'nın hemen Mekke'ye gönderilmesine lüzum vardı.

Ancak bu tedbir ve tertiplerle, Hicaz İsyanı önlenir, isyan hazırlayıcıların ve isyana katılacak elebaşılardan hemen hepsi yakalanarak İstanbul'a gönderilebilirdi. Eğer isyan patlak vermişse, 2 ay içinde bastırılabilirdi.

İşte bundan sonradır ki Hicaz'daki kuvvetler serbest kalır ve bunlar Suriye Cephesine alınabilirdi.

Şayet Yanbu'ya bir İngiliz Tugayı çıkarılırsa, ki İngilizlerin kuvvet durumu buna elverişli değildi, bu tugayın teşkilât ve eğitimi henüz çöl harekâtı için hazırlıksız

olduğundan, Yanbu bölgesinden çöl içerilerine doğru sahilden uzaklaşması düşünülemezdi. Dolayısıyla isyana etkili bir destek ve yardımcı olamazdı.

Ben isyanın gerek önlenmesi ve gerekse çıktıktan sonra bastırılması ve asilerin teşkilâtlanmasına ve yardım almasına meydan bırakmamak için harekâtın çabuklukla ve taarruzla sevk ve idare edilmesini istemiş ve buna çalışmışımdır.

Fakat ikmal kol teşkilâtının yokluğundan ve yetersizliğinden, harekât esnasında ben de dahil olduğum halde birlikler aç ve susuz kalmışlardı.

Bu bakımdan ikmal kol ihtiyacının giderilmesini ve biraz da kuvvetçe acele takviyesini istemişse de kabul edilmemiştir.

4. Ordu Kumandanlığınca verilen emirde; Medine'den ileriye doğru giden birliklerin geriye çekilerek, Medine şehrinin hemen çevresinde savunmaya geçilmesini ve hat boyunda da koruma tedbirlerinin alınmasını bildiriyordu.

Ben; çakılı, pasif bir müdafaa ile ne Medine ve ne de demiryolunun savunma ve korunmasının sağlanamayacağını bildirmiştim.

Savunmasının ve demiryolu korunmasının, asi merkezlerine ve asi topluluklarına taarruz edilerek bunların zayiata uğratılması ve dağıtılması suretiyle taarruzla yapılmasını savunmuştum. Demiryolu korunmasının, toplu seyyar birliklerle tertiplenmesini istemiştim.

Harekâтта, takaddümün ve insiyatifin düşmana bırakılmasını istemiştim.

Medine şehrinin düşman topçu ateşinden korunması, şehir yakınlarındaki su kaynaklarının, bahçelerin ve hurmalıkların savunma hattı içerisine alınabilmeleri için:

1'inci savunma mevzii, Medine'den 8 km. kadar uzaktaki Medine'ye hakim dağ ve tepelerden geçebilir. Uzunluğu 60 km.dir.

2'inci savunma mevzii (hattı), uzunluğu 20 km.dir.

3'üncü hat, şehrin çevresidir ki uzunluğu 8 km.dir.

Bundan sonra Kalbigâh olarak ta Harem-i Nebevi gelir.

1'inci mevziin, Tarik'i Sultani üzerinde, 15 km. ilerisinde Cüleycile ileri sürülmüş mevzii ve yine 1 nci mevziin Tarik'i Fer'i üzerinde, 20 km. ilerisinde Bir Maşi ileri sürülmüş mevzii tutulacaktır.

Bu tertibat nihayet orduca kabul edilmiştir. Medine'ye geldikten sonra isyanın patladığı tarihe kadar dönemi kısaca görelim.

31 Mayıs 1916 da, Medine'ye gelince tehlikeli durumu yerinde görmüş ve değerlendirmiştim.

Medine'de mevcut kuvvetler şunlardı:

Yemen'e gitmek üzere: Üç piyade Taburu. (3500 kişi.) Bini tüfeksiz.

Tüfekler, büyük çaplı Mavzer ve büyük çaplı Martin'dir.

Yemen müfrezesinin harekâta katılabilecek bir Taburunun 470 büyük Mavzer'i vardır.

Bir Makineli tüfek bölüğü.

Bir dağ bataryası. (Çabuk ateşli)

Medine Garnizonu olarak:

Bir Jandarma Taburu.

Bir Muhafız Taburu. (200 mevcutlu)

Bir Dağ ve bir Mantelli Top Takımı

Medine'ye gelip gerekli tedkikatı yaptıktan sonra, isyanın başlamak üzere olduğunu anlamakta gecikmemiştim.

Durumu 4 ncü Ordu Kumandanlığına, 2 Haziran 1916 (20 Mayıs 1332) tarih ve 260 numaralı şifre, harp telgrafı ile şöyle bildirmiştim:

1- Ali ve Faysal Beyler ve mücahidler, bu gece anı-zın savuştular.

2- Umumî bir hareketi isyaniye muhakkaktır.

3- Mekke Emiri Enver Paşa'nın 16 Nisan tarihli telg-rafi üzerine oğullarını ve mücahidini Mekke'ye çağır-mış olduğundan bahisle size bir telgraf çekiyor.

4- Muhafız Basri Paşa'nın size yazdıklarında abar-tı yoktur.

5- Bir tedbir'i ihtiyatı olarak 130 ncı Alayın derhal Medine'ye sevki lazımdır.

Maruzatım iyi bir tedkik neticesidir.

12. Kolordu Kumandanı

Fahreddin

Ayrıca 4'ncü Ordu Kumandanlığına, 3 Haziran 1916 tarihinde de 265 No. ile aşağıdaki şifre gönderil-miştir:

1- Emirzadeler Cuma günü sabahleyin Hazreti Hamza'dan Doğru yoluyla Mekke'ye hareket edeceklerdi.

Medine'den kuzeye doğru çıkmışlar ve Seyid Hamza yakınlarında çadır kurmuşlardı. Geleneklerine göre gece-

yi Seyid Hamza yakınlarında geçirecekler ve ertesi günü kuzeye doğru yola çıkacaklardı.

Fakat gece yarısından sonra çadırlarını yıkıp doğruya gittikleri ve sonra yürüyüş istikametlerini değiştirerek Medine'nin 10 km. kadar güneyinde Bir Ali'ye gelip çadır kurdukları anlaşıldı.

2- Kanal Seferi için verilen 500 deve yüklük yiyeceklerini beraber götürmüşler.

3- Kabilelerden çoğunun isyana katılmak üzere yemin ettikleri haber alınmıştır.

4- Bir uçak, bu gece veya yarın sabaha doğru Birüssebi'den hareketle Medine civarında Birinci istasyona gelmelidir.

Bu uçak keşifte kullanılacak ve isyan başlayınca, asi topluluklarına bomba ve makineli tüfek ateşleriyle taarruz edecektir.

5- 130'uncu Piyade alayının Medine'ye sevkine müsaade buyurmanızı tekrar istirham ederim.

12. Kolordu Kumandanı Fahreddin

Bir yandan durumu 4'ncü orduya bildirirken, diğer yandan da Medine'de daha ilk günden başlattığım hazırlıkları teftiş ve tedkik ederek tamamlatmaya çalışmıştım.

31 Mayıs 1916'da Medine'ye varıp gerekli tedkikatı yaptıktan ve isyanın başlayacağını anladıktan sonra ertesi gün 1 Haziran 1916'da Medine'deki birliklere aşağıdaki emirleri vermiştim.

1– Yemen Müfrezesi Medine’de kalacaktır. Arap gönüllüleri için gelen tüfeklerle cephane Yemen Müfrezesine verilecektir. Yemen Müfrezesi, savaş kadrosuna göre tertip ve tensik edilecek ve hemen savaş eğitimi-ne başlayacaktır.

Eksik subaylar, Medine Garnizonu’ndan imkânlar nisbetinde tamamlanacaktır.

2– Medine Garnizonu’na mensup Muhafız Taburu ve Jandarma Taburu, önemsiz karakolları ve nöbet yerlerini kaldırarak ve perakendeleri azaltarak mevcudunu mümkün mertebe çoğaltacaktır. Hemen savaş eğitime başlayacaklardır.

3– Medine’de bulunan bütün birlikler, piyade, topçu, makineli tüfek, muhafız ve jandarmalar bir savaş haline göre silâh başı (alarm) hazırlıkları yapacaklar ve emniyet tertiplerini alacaklardır. Halk topluluklarına müsaade edilmeyecek havaya üç ihtar atışından sonra dağılmayanların üzerlerine ateş edilecektir. Tanındıkları subayları, sivil ve asker hiç kimseyi emniyet nöbetçileri yanlarına yaklaştırmayacaklardır.

Seferi cephane, erata dağıtılacaktır.

4– Bir silah başı (alarm) halinde, her birliğin alacağı tertip, tarafımdan komutanlarına bildirilmiştir. Bu akşamdan itibaren parola uygulanacaktır.

Bu verilen şifahi emirlerle, 1 Haziran günü büyük bir faaliyet içerisinde geçmişti.

Arap gönüllüleri için Medine’ye gelen ve şimdiye değin Muhafız Basri Paşa tarafından muhtelif bahanelerle oyalanarak Şeriflere verilmeyen tüfeklerin Yemen Müfrezesi’ne dağıtıldığı haberi ve Medine’deki birlikle-

rin olağanüstü hareketleri ve hazırlıkları, Şerifleri telaşlandırmış ve endişeye düşürmüştü.

Ayrıca zırhlı tren yerine geçmek üzere, açık vagonları kum torbaları ile tahkim ve takviye edilmiş iki tren ve bir de tahripleri tamir etmek üzere bir tamir treni hazırlattırılıyordu.

Tahkim ve takviyeli trene bindirilecek olan piyade bölüğü, ağır makineli tüfekler ve top da hazırlanmıştı.

Şerif Ali ve Faysal, Kanal Seferine katılmak bahanesiyle topladıkları Arap gönüllüleriyle ve aynı zamanda civardaki ka-bilelerden de katılanlarla birlikte, 1/2 Haziran 1916 (19/20 Mayıs 1332) gecesi Seyyid Hamza'dan ayrıldıktan sonra Medine'nin 10 km. kadar güneyinde Bir Ali'ye gelip çadır (ordugâh) kurmuşlardı.

Bu gönüllüler 6 Haziran 1916 (24 Mayıs 1332) sabahı, Medine'nin 8 km. batısında Cebeli Haccara, ki sonradan (Asi Tepe) diye adlandırılan dağı işgal ettiler ve oraya isyan alâmeti olan beyaz bayrak diktiler. Bir Ali'nin doğusunda olan Cehennem Dağı'nı da tutmuşlardı. Mevcutları yaklaşık olarak iki bin civarındaydı. Bununla beraber bölgedeki taraftarları kabilelerden gelenlerle mevcudları artıyordu.

Asiler, Cebeli Haccara'dan demiryolunu ateş altına alıyorlardı.

Muhit İstasyonu Güney doğusundaki Çağatay Tepe (Resi Raine)'den diğer bir asi grup istasyona doğru ilerliyor ve burasını ateş altında tutuyordu.

Muhafız Basri Paşa emir ve komutasında, olay yerine yetişen Muhafız Taburu (200 mevcutlu) Muhit İstasyonunu korumak üzere asilerle savaşa tutuşmuştu.

Asiler, hakim tepe ve sırtlarından Muhafız Taburunu sıkıştırıyorlar ve istasyonu ele geçirmeye çalışıyorlardı.

İşte tam bu buhranlı zamandır ki, ben de takviyeli trenle olay yerine yetiştim. Trendeki top ve makineli tüfeklerle asilerin üzerine ateş açtırttım. Trendeki Piya-de bölüğünü Muhafız taburunu sıkıştıran asilerin yanına taarruza sevk ettim.

İstasyona yaklaşmış olan asiler geriye doğru atıldı.

Yine bu buhranlı zamandadır ki, 130'uncu Alayın iki taburunu taşıyan trenlerin kolbaşı da, Muhit İstasyonuna, asilerin ateşi altında giriyordu.

130'uncu Alayın trenden indirdiğim birliklerini de, bekletmeden asilere karşı taarruza sevkettim. Ateş altında, fiilen taarruzu sevk ve idare ediyordum.

Kumandanlarını başlarında gören asker, kahramanca savaşa atıldı ve çetin çarpışmalar sonunda, asiler bulundukları hakim tepe ve sırtlardan atıldılar ve durum kurtarıldı.

Benim 1 Haziran günü Medine'de, garnizonda aldığım tedbir ve tertipler yüzünden asiler, Medine Garnizon Birliklerine baskından çekinmişler ve Medine dışına çıkarak, civardaki kabilelerden de aldıkları takviyelerle harekâta geçmişler ve ilkin Muhit istasyonunu ele geçirmeye çalışmışlarsa da yukarıda anlatıldığı şekilde bunu da başaramamışlardı.

Asilerin bu başarısızlığı ve yenilgisi kabileleri isyana katılmakta çekingen bırakmıştır.

Fahreddin Paşa'nın, Medine ve Hicaz'da isyanın başlayacağı, 130'uncu Alayın hemen gönderilmesi hakkındaki 1/2 ve 3 Haziran tarihli şifrelerime rağmen

4'ncü ordu ancak 3/4 Haziran 1916 (21/22 Mayıs 1332) gecesi aşağıdaki birliklere demiryolu ile Medine'ye hareket emri vermişti:

- Humus'taki 130'uncu Piyade Alayı,
- Medine Akıncı Alayı.
- 8'inci Kolordu'dan Nümune Makineli Tüfek Bölüğü,
- 2'nci Kanal Seferini yapacak olan 1'nci Kuvve-i Seferiyeden bir dağ bataryası ve iki telsiz telgraf postası.

Bu birlikler 4 Haziran 1916 (22 Mayıs 1332)'de hareket ettiler ve Muhit İstasyonu bölgesinde asilerle çarpışıp bunları püskürttükten sonra Medine'ye yetiştiler. Bu birliklerin genel heyeti ancak 9 Haziran'a kadar Medine'ye gelebildiler.

Bu kuvvetler geldikten sonra asilere taarruza geçilerek, asiler Yanbu istikametinde atıldı ve kovalandı. Medine'nin 30 km. güneyinde Bir Maşi bölgesi ve 25 km. güney batısında Bir Cüleycile bölgesi ele geçirilerek alındı.

Kuvvetin azlığı ve ikmal teşkilâtının yetersizliği, harekâtı daha ileriye götürmeye ve asileri tamamen ezip dağıtmaya imkân vermiyordu.

Ordu Kumandanlığı ise gerekli takviyeyi yapmayıp harekâtın durdurulmasını ve savunmaya geçilmesini ve hatta savunmanın Medine'ye doğru geriye alınarak müdafaada kalınmasını emrediyordu.

İşte böylece büyük fırsatlar kaçırıldı ve Hicaz Şerif Hüseyin isyanının bastırılması mümkün olamadı.

Şerif Hüseyin ve oğulları, isyan hazırlığını iyi düşünerek yapmışlar ve ancak Çanakkale Seferinden çeki-

len İngiliz Kuvvetleri Mısır'da toplandıktan ve taarruza geçebilecek duruma girdikten sonra isyan etmişlerdir.

Yalnız isyan hazırlığında düşünemedikleri ve yapamadıkları bir mühim husus vardır.

O da, isyanla birlikte Medine demiryolunun, Medine'den mümkün mertebe uzaklardan esaslı tahribin yapılması idi. Eğer bunu yapsalardı Medine'ye kuvvet yetişemeyecek ve Medine'nin düşmesi kolaylaşacaktı.”

Fahreddin Paşa'nın ilk defa yayınlanan notları ve bütün bu belgelerin ışığında, ortaya tarihî bir hakikat çıkmaktadır. O da şudur ki; bazı askerî düşünür ve yazarların esaslı tedbirlere dayanmayan haksız iddiaları gibi Fahreddin Paşa, sadece dinî, manevî ve hissî tesirler ve siyasî gayretler altında hareket ederek, Medine'yi savunmamıştır. Askerî stratejik maksadları da göz önünde tutmuştur.

Hicaz ve Arabistan'daki kabilelerden Şerif Hüseyin'e muhalif olanlardan başka Türk taraftarları ile kısmen de çekimser olan kabileler ve Şeyhleri de vardı.

Bunlardan biri (yukarıda zikredilen) Rabıg Şeyhi Hüseyin Mübir'dir. Şerif Hüseyin'in, isyan teklifini kabul etmemiş ve bunu Türk makamlarına haber vermişti. Medine müdafilerine yiyecek ve para yardımı yapmış ve bir kez de 5000 altın vermişti.

Büyük Şammar Kabilesinin başı İbni Reşid, Türklerle sadık olup Medine'ye ve demiryol postalarına yiyecek yardımı yapıyordu.

Bu her iki soylu Arap Emiri ve Şeyhi, alçakcasına öldürüldüler.

Hicaz'daki en büyük Harp kabilesinin bir kısım şeyhleri ve muharipleri, harp süresince bize sadık kalmışlar ve bir şeye karışmamışlardır.

Yanbu'daki Cuheyne Kabilesi çekingen duruyordu. Billi ve el Uec kabileleri ise açıkca Türk taraftarı idiler.

İşte Arap kabilelerinin bu durum ve tutumlarından başka, askerî durum iyi değerlendirilerek stratejideki zaman ve mekân faktörlerine ve iç hat manevrası prensiplerine bağlı kalınıp bunlara uyulsaydı başarıya ulaşıldı.

Şöyle ki, Şerif Hüseyin'in isyana hazırlandığı sırada, bu hazırlık en yakınları ve güvenilir şahıslar tarafından kendisine haber verilen Hicaz Vali ve Kumandanı Galip Paşa (Pasiner), ısrarlı bütün uyarmalara ve ikazlara rağmen tam bir gaflet ve vurdum duymazlık içinde, hemen hemen gözleri önünde olup bitenlere kayıtsız seyirci kalmayıp da gereken ve mümkün olan en basit tedbirlere başvursaydı, Şerif Hüseyin'in isyanına kat'iyen imkân olamazdı.

Galip Paşa (Pasiner), başta gelen esaslı tedbirlerin alınabilmesi için, ilkin, Başkumandanlığı ve 4'üncü Ordu Kumandanlığını Şerif Hüseyin'in isyan hazırlığından kat'iyetle ve resmen haberdar etmesi ve aynı zamanda mahallindeki istihbarat faaliyetlerini arttırması ve buna imkân bağışlaması gerekirdi.

Galip Paşa (Pasiner)'nın vereceği bu haber sonucudur ki, orduca verilen müsaade ve altın paralarla, sözde kanal seferine katılma bahane ve vesilesiyle Şerif Hüseyin'in gönüllü toplaması ve teşkilatlanmasının münasip bir surette durdurulması ve bu maksatla şeriflere artık altın para ve silah verilmesi önlenirdi.

Bir yandan da mevcut tümen birliklerini, bir isyana karşı koyacak şekil ve surette, (Vehip Paşa zamanında olduğu gibi) toplu ve hazırlıklı tutması en basit askerlik kaidelerinden idi. Esasen bütün bu hususlar ve tedbirler, Tümen Kurmay Başkanı Derviş Bey (Paşa) ve 128 nci Alay Kumandanı Hüseyin Hüsnü Bey (Kılık, Paşa) taraflarından teklif ve Galip Paşa, ısrarla ikaz ediliyordu. Bütün bu ısrarlı ikazlara rağmen, Galip Paşa (Pasiner), anlaşılması güç ters bir tutum ve davranışla, Tümeni, sanki bir isyana karşı koyamayacak bir vaziyette sokmak için, birbirine yardım edemeyecek uzaklıkta gruplara parçalıyor ve dağıtıyordu.

Galip Paşa'nın (Pasiner) yerinde Vehip Paşa bulunsaydı, Şerif Hüseyin'in isyan hazırlığına imkân verilmezdi.

Benim emir ve kumandamda Medine'ye yetiştirilecek 2 Tümenle ve Vehip Paşa ile müşterek ve koordineli bir harekâtla, ne büyüklükte olursa olsun isyan en çok iki ay içinde bastırılırdı.

Yemen'deki 7 nci Kolordu ve Asir'deki 21 nci Tümen'de bidayetden itibaren Hicaz bölgesine alınabilir ve isyanın bastırılmasıyla görevlendirilebilir ve ondan sonra bütün bu birlikler Suriye ve Filistin Cephesine kaydırılabilir ve böylece kat'i netice yerinde kuvvetli bulunurdu.

Hicaz İsyanının genişleyerek, Suriye ve Filistin Cephesinin yan ve gerilerini tehdit imkânı da söz konusu olmazdı.

4 ncü Ordu, bir düşman çıkarması ihtimaline karşı boşuna kıyı boyuna dağıttığı dört tümeni (43, 41, 44 ve

23 ncü Tümenler) ve yine düşman çıkarması ihtimaline karşılık boşuna Remle'de geride tuttuğu (26 ncı Tümeni) ve yine bir isyandan korkarak Der'a da bulundurduğu (48 nci Tümeni), ki toplam 6 tümen eder, bunları cephede kullansaydı, İngilizlerin taarruzlarını ve kuşatma hareketlerini önler ve kırardı.

Hicaz'dan Yemen ve Asir'den getirilen ve stratejik anlamda serbest ve emre emade olan Tümenlerin de mevcudiyetiyle Türk orduları Suriye ve Filistin Cephesi'nde yalnız İngiliz ordusunun taarruzunu kırmakla kalmaz, Alman Mareşalı Falkenhayn'ın düşündüğü gibi, İngiliz ordusunun sağ kanadına yapacağı bir taarruzla, bu düşman ordusunu Kanal'a veya Akdeniz'e dökebilirdi. İşte o zaman Mısır yolu açılabilirdi.

Şerif Hüseyin, yukarıda görüldüğü gibi, isyan hazırlığına fiilen 1916 yılı Mayıs başlarında girişmiş ve Galip Paşa (Pasiner)'nin gözleri önünde tam iki ay bu hazırlığı sürdürerek ancak Temmuz başında silâhlarını patlatıp Mekke'yi ve Ciddé'yi ve daha sonra da Taif'i kolaylıkla ele geçirmiştir.

Bu süre içinde Galip Paşa (Pasiner) uyuklayacak yerde, yakınlarının ve vazifelilerin önemli ve ısrarlı ikazlarına uyup görevini yerine getirmiş olsaydı, elbette dediğimiz ve iddia ettiğimiz gibi, Hicaz İsyanı başlamaz veya daha başlarken bastırılmış olurdu.

Böyle olmadığı içindir ki, tahakkuk eden isyanın, İngilizlerin de yardımı ile geniş ölçüde yayılıp, bize taraftar olan şeyhlerle kabileleri de silip süpürerek bütün Arabistan'ı aleyhimize çevirmesi tehlikesini önlemek için artık Medine'nin savunulması kat'i şekilde bir zaruret haline gelmiştir.

Kitapta fotokopisi ve metni bulunan Şerif Ali Haydar Paşa'nın ve oğlu Damad Abdülmecid'in, zamanın Sadrazamı Talat Paşa'ya gönderdikleri mahrem ve son derece önemli tarihî vesikalarla birlikte İngiliz ve Fransız belgeleri de bunu ispatlamaktadır.

Olayda Cemal Paşa'nın, Enver Paşa ile olan rekabeti, Medine'ye gerekli ve mümkün askerî ve malî (altın para) yardımının yapılmamasında önemli bir rol oynamış ve böylece imparatorluğun parçalanmasına yol açan tarihî büyük bir hata işlenmişti.

İngilizler, Medine'nin biran önce teslim olmasına, İslâm âleminde uyandıracağı yankılar dolayısıyla, büyük önem vermişler ve bunun için çok çalışmışlardı.

Daha başlangıçta Medine'yi kuvvet zoru ile düşürmeyeceklerini anlayınca başka yollara baş vurmuşlardı.

İngilizlerin Mısır Fevkalâde Komiseri, Fahreddin Paşa'ya yolladığı gizli mektubunda, Medine'yi bıraktığı, boşalttığı veya teslim ettiği takdirde, İngiltere hükümetinin her türlü fedakârlığı yapmaya hazır olduğunu bildiriyordu.

İstanbul Harbiye Nezaretinin Medine'ye ilk teslim emrini götüren Yüzbaşı Ziya Beyle de, İngilizler, Fahreddin Paşa'ya, Medine'yi hemen teslim etmesi halinde (50 bin altın) verecekleri haberini gönderiyorlardı. Fakat İngilizler bunlardan hiç birinde muvaffak olamadılar.

Fahreddin Paşa esir alındıktan sonra, Mısır'da Kasır el-Nil Kışlası'nın bir odasında, süngülü nöbetçi muhafazasında 7 ay hapis tutulmuş ve sonra Malta'ya götürülmüştü.

Buna karşılık, Mekke’de teslim olan Galip Paşa, Yemen’de teslim olan Ali Said (Akbaydoğan) Paşa ve Asir’de teslim olan Muhittin Paşalar, İngilizler tarafından Mısır’da bir köşkte misafir ediliyor ve serbestce dolaşıyorlardı. Bunlar İstanbul’a gitmek üzere serbest bırakılırlarken, Fahreddin Paşa ise Malta’ya götürülüyordu.

* * *

Kısaca; “*Sağlığında adını tarihe altın harflerle yazdıran kumandan*” diyen Atatürk başta olmak üzere, Fahreddin Paşa’nın büyük değerini takdir etmekle beraber onun nihayet etkisi altında kaldığı dinî duygularla hareket ederek askerlikle bağdaşamayacak bir Medine Müdafaası yaptığı kanısında bulunan bütün silah arkadaşları, şimdi sağ olup da yukarıdaki belgelere dayanan açıklamaların aydınlattığı gerçeği görmüş olsalardı, hiç kuşkusuz kanılarında aldanmış ve Fahreddin Paşa’nın Medine Müdafaasını; tam bir müslüman ve dinine son derece bağlı Peygamberine sevgisi kadar ileriye ve uzağı gören kudretli bir kumandan olarak da, askerliğe uygun bir şekilde yapmış olduğunu tasdik ve kabul ile ruhunu bir daha şâd ederlerdi.

FAHREDDİN PAŞA SEFİR OLARAK AFGANİSTAN'DA

Malta'daki iki buçuk yıllık esaretten kurtulup anayurda dönen Medine Müdafii Fahreddin Türkkân Paşa, 27 Ekim 1921'de Büyük Millet Meclisi Hükümeti tarafından görevlendirilerek, Afganistan'a Kâbil Sefiri olarak tayin edilmiştir. Kendisinden Afganistan ve çevresini dolaşarak, Anadolu'daki Milli Mücadeleye maddi ve manevi destek sağlanması için çalışması istenen Fahreddin Paşa Kabil'deki bu görevini dört yıl sürdürmüştür.

12 Mart 1922'de itimatnamesini alan ve 19 Mart'ta Kabil'e doğru yola çıkan Fahreddin Paşa'nın Kabil Elçiliğine atanması, İngilizleri epeyce tedirgin etmiştir. İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiseri H. Rumbold, Londra'ya; "Fahreddin Paşa'nın Medine'yi İngilizlere karşı savunmasını Orta Asya'daki Müslüman ülkelerde propaganda aracı olarak kullanacağı, bu sayede Türklerin Asya'daki Müslüman devletlerden oluşan bir ortak cephe kuracakları" bilgisinin aktarır.

Ancak İngilizlerin korktuğu "Türklerin ortak cephe birliği" gerçekleşmez. Aslında Fahreddin Paşa'nın böyle bir görevi ve amacı da yoktur. Kâbil'e girişinde Afganistan Kralı Emanullah Han tarafından merasimle ve coşkuyla karşılanan Fahreddin Paşa, Afganistan ve Hindistan Müslümanlarını Anadolu'daki Milli Mücadele hakkında sürekli bilgilendirir. Kendilerinden maddi ve manevi yardımlarını talep eder. Bu temasları sonunda, batılı devletlerin yıkıcı politikalarına karşı mücadele veren Bombaylı tüccar Seth Çotani'nin de katkısıyla Afganistan ve Hindistan Müslümanlarından top-

lanan 50 bin İngiliz sterlinini bulan bir yardım toplanarak Ankara'ya gönderilir.

Fahreddin Paşa pek çoğuna Afganistan Kralı Emaullah Han'ın da katıldığı toplantılar düzenler. Başta camiler olmak üzere her topluluğa konuşur ve Ortadoğuda İngilizlerin yaptıkları zalimane politikalarıyla ve parayla satın aldıkları Arapları nasıl ve neler vaat ederek kandırdıklarını ve sonunda Arapların Osmanlı'ya ve Türklere karşı nasıl cephe alıp arkadan vurduklarını anlatır.

Fahrettin Paşa Kabil'de sefir olarak bulunduğu 4 yıllık süre içerisinde Anadolu ve Afganistan'daki gelişmelerin yanı sıra Rusya'nın diktatörlüğü altında kalan Türklerin faaliyetlerini de titizlikle takip eder. Rusya'dan kaçarak Kabil'e gelen göçmenlere gerekli yardım ve kolaylığı göstererek onlara evsahipliği yapar ve Türk misafirperverliğini gösterir.

Bu zaman içinde başından bazı ilginç olaylar da geçer. Kabil'de 26 Haziran 1923 gecesi saatlerin epeyce ilerlediği bir zamanda; şehirde bir yangın çıkmıştır. Durumdan haberdar olan Fahreddin Paşa, yardımcılarıyla birlikte yangın yerine gelir. Ahaliyle birlikte yangının söndürülmesine yardım eder. Yardımlaşarak taşınan su kovalarıyla alevlere karşı koymaya çalışır. Aynı anda su kovasıyla yangına müdahale etmeye çalışan grup içindeki bir zat paşanın dikkatini çeker. Dikkatle onu incelediğinde Kabil'e bir kaç gün önce Türk Sefareti'ne kendisini ziyarete gelen Başkırgızistan Özerk Cumhuriyeti Devlet Başkanı iken ilkeleri Sovyet yönetimi ile ters düştüğünden ülkesini terk etmek

zorunda kalan A. Zeki Velidi (Togan) Bey'den başkası değildir.

Fahreddin Paşa, A. Zeki Velidi Togan'ı, ülkesinin bağımsızlığı için verdiği mücadeleden dolayı "mücahit" diye kucaklamış ve iki gün önce de sefaret binasında onuruna bir ziyafet vermiştir. Buradaki sohbetleri sırasında ilginç konuşmalar geçmiştir.

Fahreddin Paşa: "Ben Medine'de kumandan iken, İslam milletleri aralarında anlaşılmadıkları için ağlıyordum. Kabil'e geldikten sonra gazetecilere, memleketinize gözümdeki yaşları yıkamak ve acıyan gözlerimi dinlendirmek için geldim, demiştim. Fakat ne yazık ki bu gözler hâlâ yaşlıdır." der ve ekler: "Sen bir tarihçisin defterine yazıp koy, Fahri paşa, İslam milletleri birleşemeyecek, 'ittihad-ı İslam' tahakkuk etmeyecektir, diyor."

A. Zeki Velidi Bey'in cevabı da ilginçtir: "Sizin Medi-ne'de tasarladığınız ve Kabil'de devam ettirmeyi düşün-düğünüz 'ittihad-ı İslam' fikri zaten gerçekleşmezdi. İslam milletleri arasında birlik, yalnız dini hisler esasında değil, iktisadi menfaatler esasında kurulmalıdır. Din esastaki birleşmelerden daha mühim olan amil Avrupalılardan öğrenmekte olduğumuz milliyet fikridir."

Yangın mahallinde elinde su kovasıyla Fahreddin Paşa'yı da gören A. Zeki Velidi Bey'de, şaşkınlığını gizleyemez: "Biri Önasyadan, diğeri Ortaasyadan gelen iki Türk büyüğü Afganistan'da gece yarısı kan ter içinde kalarak ve büyük bir gayretle yangın söndürmeye çalışmaktadırlar. Zeki Velidi Bey'i, bir Osmanlı paşasının

tevazu ile halkın arasına karışıp onlarla beraber yangını söndürme çabası şaşırtmıştır. Kendisini tutamayarak Fahreddin Paşa'ya: "Maşallah Paşam!" der. Fahreddin Paşa ise soğukkanlılıkla: "İşte, nerede bir hadise varsa Türk de orada hazır!" der ve gülüşürler...

Zeki Velidi Togan yayımladığı hatıratında anlattığına göre; o günlerde yanında taşımasının kendisi açısından güvenli olmadığına inandığı pekçok evrak ve önemli eşyayı Fahreddin Paşa'ya emanet etmiştir.

* * *

Fahreddin Paşa, her ne kadar asker olarak başarılı olsa da, diplomatlıktan hoşlanmasa da, 12 Mart 1926'ya kadar Kabil'deki görevini de başarıyla sürdürür. Genel Kurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak Paşa'ya yazdığı bir mektupta duygularını şöyle dile getirmektedir:

"Bu diplomatlık ve riya aleminde doğrusu bir zevk bulmadım. Hayat-ı sabıka-ı askeriyemi her zaman yad ediyorum."

* * *

Fahreddin Paşa, Kabil'de zaman zaman halkı aydınlatmak, gelişen dünya olaylarını Afkanlılara anlatmak için toplantılar düzenliyor, camilerde minbere çıkıp konuşuyordu. Birgün Pencap civarında bir camide yine halka minberden hitap ederken; araya fitne sokmak isteyen, İngilizlerin taraftarı olduğu bilinen cami imamı Paşa'ya: "Peygamberin sünneti olduğu halde niçin sakalsız olduğunu sorar. Ayrıca sünneti yerine getirmeyip konuşmalarıyla halkı aldattığını söyler."

Fahreddin Paşa bu itham karşısında gayet soğukkanlı ve kendinden emin bir halde imama dönerek: “İmam efendi İslam inancında mukaddes cihada katılmak nedir?” diye sorar. İmamın cevabını beklemeden ilave eder: ”Farz değil midir? Sen bu farzı yerine getirdin mi ki, benim üzerimde sünneti arıyorsun?” cevabını verir.

İmam bulundukları bölgenin çok uzak olması dolayısıyla katılamadıklarını belirtir. Bunun üzerine Paşa; “Cihad bedenen katılmakla olur. Şayet bedenen katılma imkanı bulamıyorsan, maddi ve manevi yardımla da olur. Sen bunların hangisini yaptın imam efendi?” der.

Fahreddin Paşa'nın Kabil sefaretine atandığına dair Afgan Kralı Emanullah Han'a gönderilen itimatname

بسم الله الرحمن الرحيم

[illegible][illegible]

شاید اینست که هر یک از این قسم حکمتی نام دارند و چون در این قبضه دو حکمت را نیز در میان خود نامیده اند و در میان نامها
درگاه پندانه می نامند و هر چند که اینها در میان خود

[illegible]

خط و کتابت
مدرسه

میرزا یحییٰ
میرزا یحییٰ

Bismillahirrahmanirrahim

Emir-i devlet müstakile-i Afganistan âlî hazret-i Amanullah Han Gazi eyyedullahi bi nasrihiil mübin hazretleri.

Erkanı Harbiye ferikân-ı kiramından, Rusçuklu Ömer Fahreddin Paşa ümmet-i İslamiye'nin hakk-ı hayatını tanımak isteyenlere, o ezeli ve ebedi hakkı kabul ettirmek için fi-sebilillah macahededen bir an hali kalmayan ordu-yu İslami'nin en namdar erkân ve ricalinden ve cihan cenginde Medine-i Tahire ve Ravza-i Mutahhara'yı kahramanane müdafa etmiş, guzzat-ı İslam'dan olup, nesebi fatihan-ı memaliki Rum'dan Bali Bey'e münteahi ve kendisi kılıçlı birinci rütbeden Mecidi ve ikinci rütbeden Osmani nişan-ı zişanlarıyla, kılıçlı altın ve günüm imtiyaz altın ve gümüş liyakat madyalarını hamildir.

Bu kerre, TBMM hükümetinin itimad-ı tam ve kamili ni haiz olduğu halde cell-i metin, din-i mübin ile yekdiğerine bünyan-ı mersusa gibi muttasıl ve müstenid olması icab eden aile-i İslamiyye'nin iki uzvu arasında revabit-ı muahedenet ve uhuvveti teşyid ve tahkim gayesi ile nezdi ûlya-yı şahanelerine sefir ve fevkaledde murahhas tayin olunmuştur.

Müşarunileyhin TBMM Hükümeti namına zat-ı celil emaret-penahilerin ve hükümet-i aliyyelerine arz edeceği bilcümle umur ve hususata ve kaffe-i tebligata tamamen itimad buyurulmasını rica ederiz.

Ömer Fahreddin Paşa'nın aldığı talimat dairesinde revabit-ı muhadened ve uhuvveti takviye oyolunda ibraz edeceği mesaiye taraf-ı zî-şeref mülûkânelerinden her türlü müzahe-ret ve muavenetin bî-deriğ buyurulmasını ve nuhbe-i âmâl-i müşterekemizin bir an evvel istihsaline delalet ve inayet-i şahanelerinin irzan kılınmasını rica eyleriz.

Umur-ı Hariciye Vekili

Mahmud Celal

İcra Vekilleri Heyeti Reisi

Fevzi

12 Mart 1338 (1922)

7

FOTOĞRAFLAR
VE
BELGELER

Feridun Kandemir

Dünya ve Âhiret efendimiz,
Bir ülûemr idik, emrine girdik,
Ezelden biatli hakânımızsın,
Er idik sâyende murada erdik
Dünya ve Âhiret sultanımızsın...

Unuttuk İlhan'ı, Kara Oğuz'u,
İşledik seni gözbebeğimize...
Bağışla ey şefî kusurumuzu,
Bin küsur senelik emeğimize...

Suçumuz çoksa da sun'umuz yoktur,
Şımdık müjde-i sahabetinle...
Gönlümüz ganîdir, gözümüz toktur,
Doyarız bir lokma şefaatinle...

Nedense kimseler anlamaz eyvah!
O kadar saf olan dileğimizi.
Bir ümmî isen de ya Resul-el-Allah!
Ancak sen okursun yüreğimizi...

Suları tükendi gülâbdanların,
Dinmedi gözümüz yaşı merhamet!
Külleri soğudu buhurdanların,
Aşkınla bağrını yakmada millet...

Gelmemiş Türkçe'de "Kıys"ü "Hasan"ın
Yok bizde ne "Bürde" ne "Mualleka"
Yolunda baş veren Âl-i Osman'ın,
Lâl ile yazdığı tarihten başka...

Ne kanlar akıttık hep senin için
O Ulu Kitab'ın hakkıyçün, aziz,
Gücümüz erişsin ve erişmesin,
Uğrunda her zaman dögüşeceğiz...

Yapamaz Ertuğrul evlâdı sensiz,
Can verir cânânı veremez Türkler...
Ebedî hadım-ül Haremeyniniz
Ölsek de Ravza'nı ruhumuz bekler...

İdris Sabih Bey

ÖMER FAHREDDİN TÜRKKAN
1868 - 1948

Birinci Dünya Savaşı'nda
Filistin Cephesini
teftişe gelen
Başkumandan vekili
Bahriye Nazırı
Büyük Cemal Paşa
(Sakallı olan) ile birlikte

Büyük Cemal Paşa
8. Kolordu Kumandanı
Von Kress (Alman Generali)
ile beraber

Birinci Dünya Savaşı'nda Mehmetçikler Sina cephesinde.

Fahreddin Paşa Medine'ye gitmek üzere Şam'dan ayrılırken istasyonda kendisini uğurlayan inzibat ve polis birliklerini selamlarken.

Fahreddin Paşa Medine-i Münevvere'de Kumandanlık Karargahına bağlı subaylarla birlikte.
Sağında Galip Bey, solunda Erkan-ı Harp Reisi Emin Bey.

(Emin Bey, mütareke haberi üzerine Fahreddin Paşa'ya isyan etmiş ve emirlerini dinlememiştir. Fahreddin Paşa; asi şerifleri, İngiliz ve Fransız yardımcı kuvvetlerini kuşatacak şekilde Estersuvar Taburunu vazifelendirmiş iken, Emin Bey bu harekati geciktirerek onların kurtulmalarına yardımcı olmuştur.)

Fahreddin Paşa yararlık gösteren 42. Piyade Alayı Sancağı'na madalya takarken.

Fahreddin Paşa Yanbu Elnahil hareketinde.
Solunda oturan 58. Tümen Kumandanı Miralay Necip Bey
Paşanın arkasında ayakta duran Yüzbaşı Tapsin Kadri Bey.
(Bilahere Irak'ta Saray Nazırı Tahsin Kadri Paşa).

Ömer Fahreddin Türkkân Paşa

Ömer Fahreddin Türkkân Paşa
Erkanı Harbiye Reisi
Selahaddin Bey ile

Fahreddin Paşa Hecinsuvar Alayı subaylarıyla birlikte.
Sağında Alay Kumandanı Atıf Bey, solunda Selahaddin Bey.

Ravza-i Mutahhara avlusunda bir tören.

Çölde develer üzerinde.

Ravza-i Mutahhara

Fahreddin Paşa cepheleri teftişe gelen Dr. Neşet Ömer başkanlığındaki sağlık heyetiyle birlikte. Sağında Dr. Neşet Ömer, solunda Ekrem Hayri Ürgüplü ve diğer heyet üyeleri.

Fahreddin Paşa hareket karargah çadırında arap habercileri dinlerken.

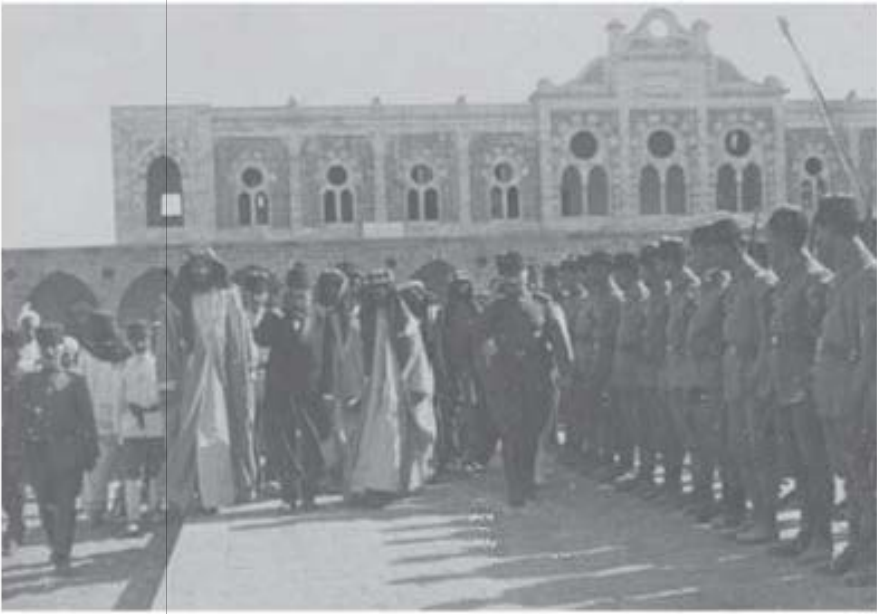
Fahreddin Paşa Medine'de yaptırdığı bir çeşmeden
ilk akıtılan sudan kendi eliyle dağıtırken.

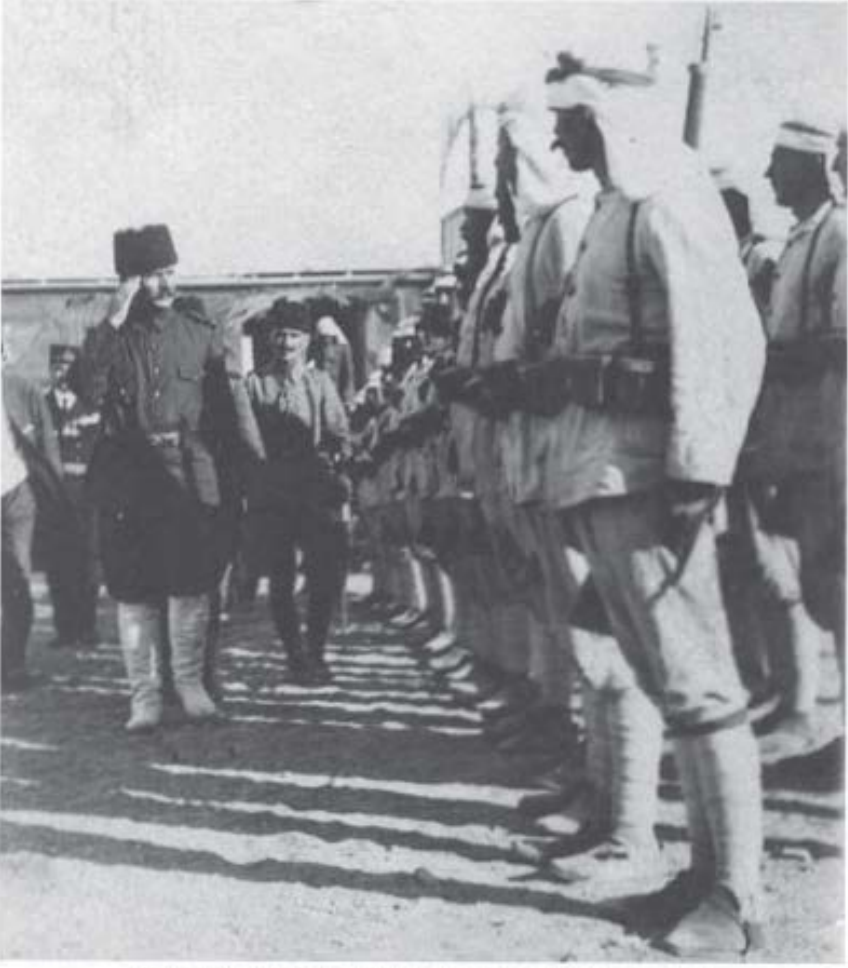
Mekke Emiri Şerif Ali Paşa Haydar Paşa ile birlikte
bir temel atma töreninde.

Fahreddin Paşa Medine istasyonunda trende

Fahreddin Paşa, Şammar Kabilesi Reisi İbn Reşid ile
Medine tren istasyonunda

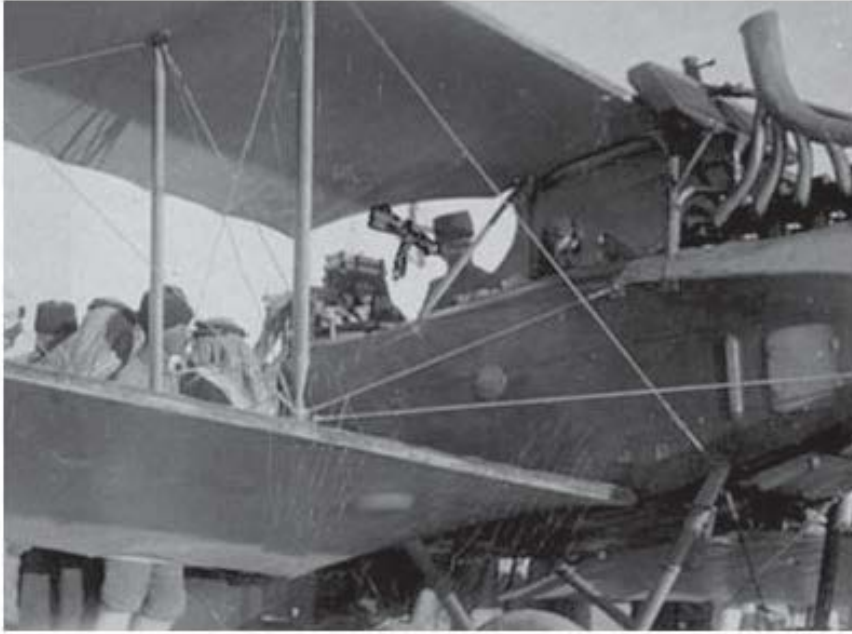
Fahreddin Paşa Medine'de bir kıtayı teftiş ederken.

Fahreddin Paşa
Medine Emiri
Şerif Ali Haydar
Paşa'yla bir
teftişte.

Fahreddin Paşa Şam'da 4. Ordu'yu ziyarete gelen
İzzet Paşa ile bereber.

Fahreddin Paşa ordu hizmetindeki uçağı incelerken.
(Sicatan infilak ederek parçalanmıştır.)

Fahreddin Paşa
birlikleri teftişte.

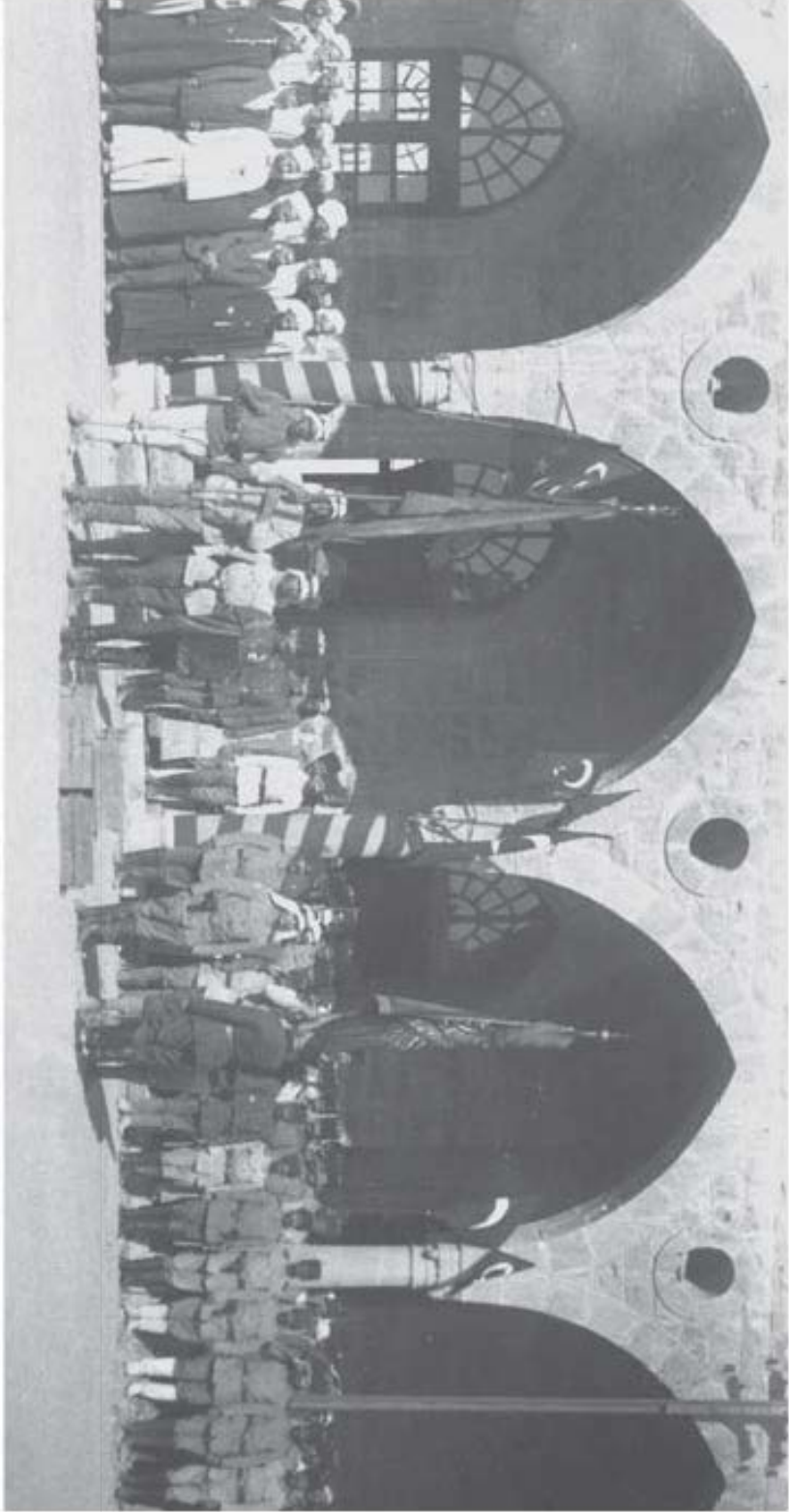

Süvari Alayı'nın
başında

Emir'in küçük oğlu
Zeyd ve büyük oğlu
Damat Abdülmecid'le
tabanca atış taliminde.

Şerif Ali Haydar Paşa ve
oğullarıyla bir hareketi
izlerken.

Fahreddin Paşa Ravza-i Mutahhara avlusunda yararlık gösteren bir alay sancağına madalya verirken.

Fahreddin Paşa ve Şerif Ali Haydar Paşa, sivillerin ve askeri birliklerin katıldıkları dini bir merasimde dua edilirken.

Fahreddin Paşa Malta'da Polverista Kalesi'nde esir kaldığı zamanlarını okuyarak ve resim yaparak geçiriyor. İngilizlerin sivil giyinmesi için çok ısrar ettikleri Paşa: "Ben bu elbiseyi harbiyeden mezun olduğumdan beri hiç çıkarmadım." diyerek cevaplıyor.

Malta'da esir kaldığı binanın önünde İngiliz muhafız subayı ile birlikte.

Her sene maddi manevi büyük değer taşıyan hediyelerle dolu "Sürre Alayı" Osmanlı merkezinden yola çıkardı. Yukarıda Halife Sultan Reşad tarafından gönderilen Sürre Alayı Dolmabahçe Sarayı'ndan yola çıkarken görülüyor.

Mahmelşerif'in o yıllarda Medine'den Mekke'ye yola çıkışı.

Medine'de Menaha Meydanı'nda Pazar

Şerif Emir Hüseyin

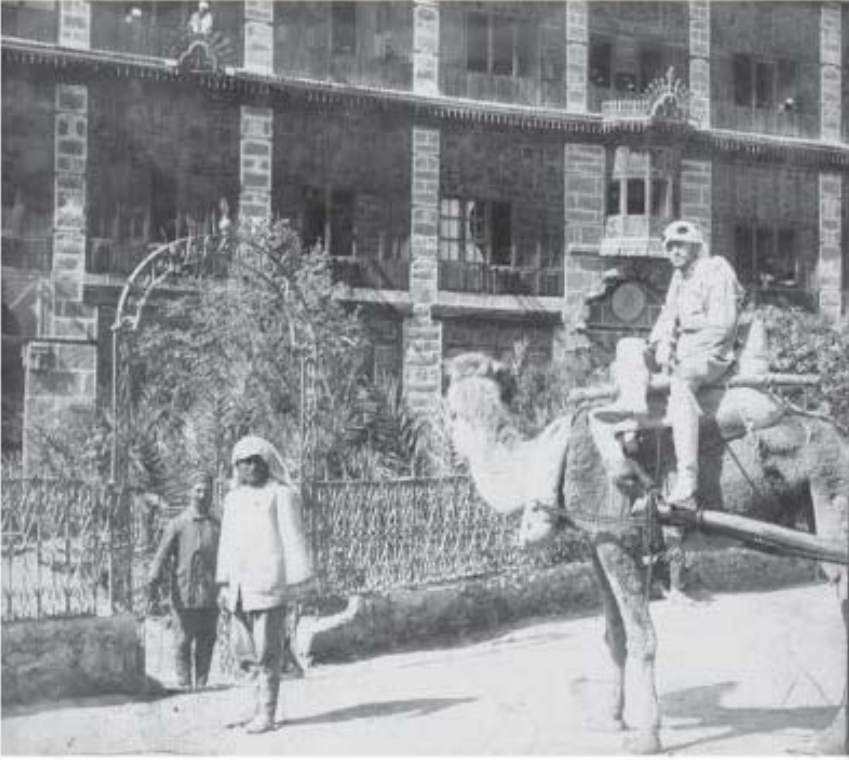
(Osmanlı İmparatorluğu'na karşı ayaklanıp, İngilizlerle anlaşarak Hicaz Yarımadası'nın ve mukaddes toprakların Türklerin elinden çıkmasına sebep olmuştur.)

Türk Subayları komutasında gönüllü Araplardan oluşan bir alay.

Şam-Medine demiryolunda bir tren istasyonu

Medine’de hastane olarak kullanılan Darülsurur Oteli.

Yazarımız Feridun Kandemir Medine’de Bedeviler arasında (1918)

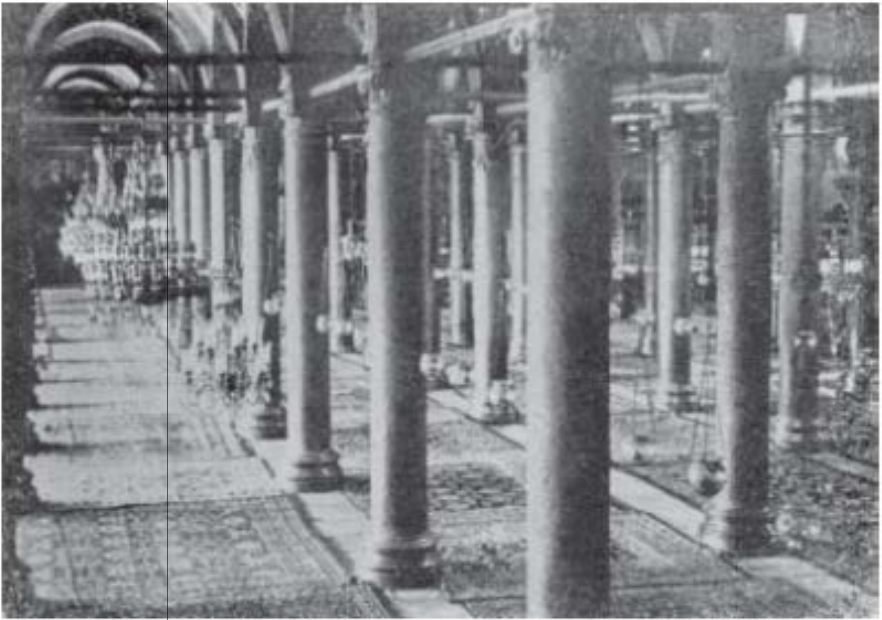
Medine’yi 1300 km uzağındaki Şam’a bağlayan
demiryolu durağında bir karşılama töreni

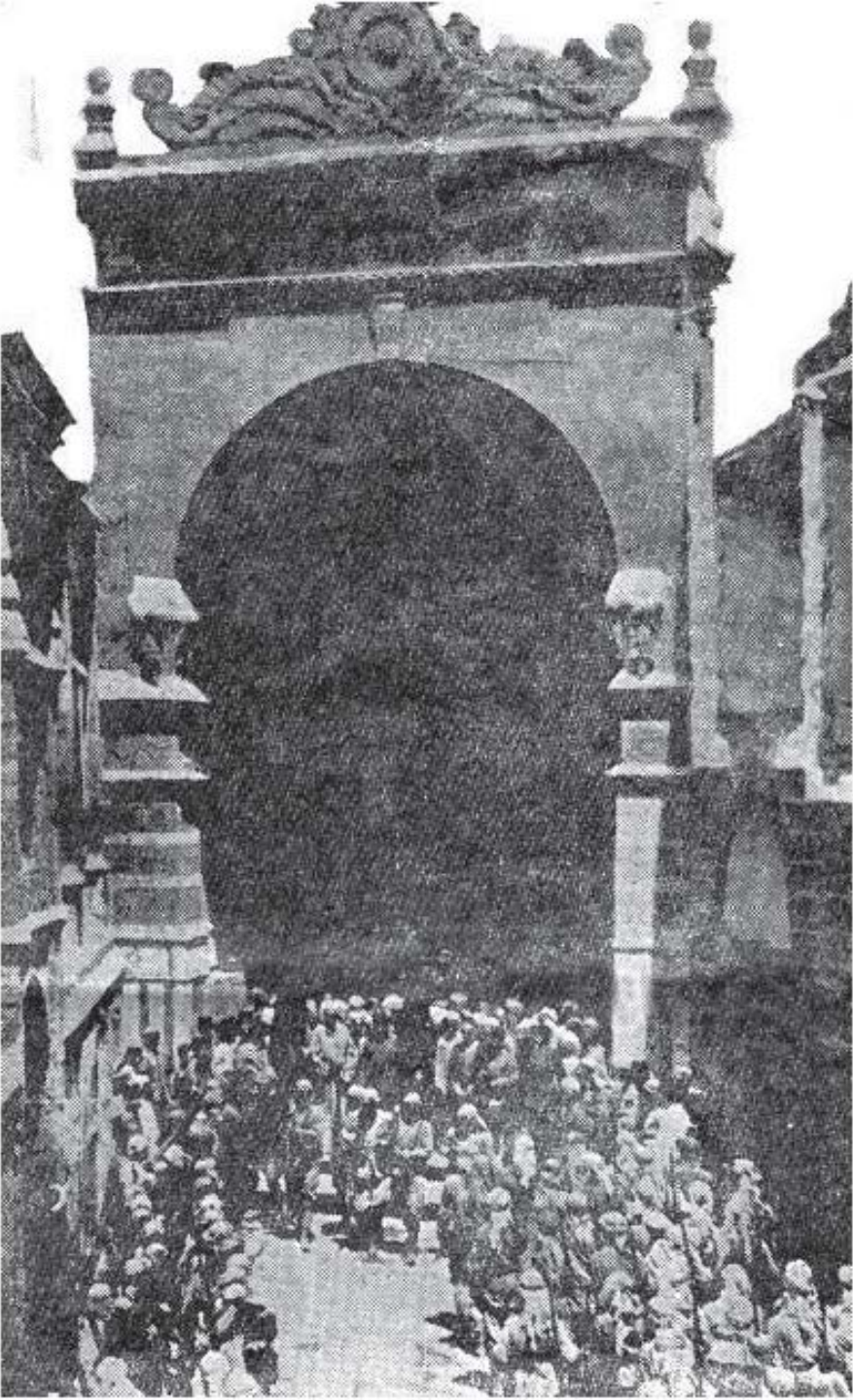
30 Nisan 1337'de Fahreddin Paşa'nın Malta sürgününden kurtuluşu

**Hicaz ve Sina cephelerindeki çarpışmalarda büyük yararlılıklar gösteren
Hecinsuvar Alayının bir subayı**

Harem-i Şerif'in içinin Babüsselem'den görünüşü

Medine’de Peygamberimizin kabrini sık sık ziyaret edip dini ve askeri törenlerle askerinin maneviyatını yükseltip arap ve diğer mülktaşmanlarla olan kardeşliğimizi temine çalışan Fahreddin Paşa’nın birliklerinden bir grup muhtaşem kapının önünde.

Passport Diplomatique.

Son Excellence Fahri Pascha,
Envoyé Extraordinaire du Gouverne-
ment de la Grande Assemblée Na-
tionale de Turquie à Xiabul, de-
vant rejoindre son poste. Les Au-
torités locales et militaires des
Pays Amis et Alliés sont priées
de lui accorder libre passage.
Fait à Angora, le 6 mars 1928.

Le Commissaire
des
Affaires Etrangères

M. G. Dancy

سپہی باجوڑ

نور کیا بوبلہ من مجلسی کو قتل کیا نہ
نور نہ سپر من و نورہ اللہ سے قیاسہ
گرامہ یہ نور ہاں ہفت روزہ منورہ غی و نور
نور خیر (۱۰) اولیٰ و نورہ (۱۰) و نورہ
نورین ملک و نورہ نہ نہ شایہ ملک و نورہ
نور و نورہ (۱۰) نورہ (۱۰) نورہ (۱۰)

سور خارجہ و نئی دہلی

Afganistan'a Kabil Büyükelçisi olarak tayin edilen
Fahreddin Paşa'nın pasaportu.

AMBASSADE IMPÉRIALE
OTTOMANE

514

Age 50

Yeux bruns

Clavelle noire

Taille moyenne

Signe distinctif nul

Fehri Bey devant se rendre en Russie, les Autorités Civiles et Militaires des Puissances, allies et Alliées sont priées de vouloir bien lui assurer libre passage et au besoin aide et protection.

Le présent fait office de passeport.

Berlin, le 22 septembre 1930.

L'Ambassade Impériale Ottomane certifie que la signature et la photographie ci-jointes sont bien celles de Fahri Bey.

Buse, M 155

De otoprima, Narodno Izmislavniko na Rendi
 raniha Dolen A. S. S. De otoprima raniha
 raniha Dolen A. S. S. De otoprima raniha
 raniha Dolen A. S. S. De otoprima raniha

30 August 1994

See also: *Algebra*, *Calculus*, *Geometry*, *Trigonometry*

1998

2nd

1998

 $\sigma_T / \sqrt{13} \approx 1.1 \mu$

172

reddin Pasa'nın

in'de faaliyet

ve Mogl

VE MOSI

Fahreddin Paşa'nın Malta'dan sonra İtalya üzerinden geldiği Berlin'de faaliyetini sürdüren Türk Büyükelçiliğinden aldığı ve Moskova'da vize ettirdiği pasaportu.

Fahreddin Paşa ve ailesi.

Sağında eşi Sıdika Hanım, solunda kızı Subhiye Hanım, Arkada sağda büyük oğlu Selim Türkkân (Em. Tümgeneral 1928/2), Soda ortanca oğlu Orhan Türkkân (Em. Tümgeneral 1928/3), kucağında küçük oğlu Mak. Y. Müh. Ayhan Türkkân

Fahreddin Paşa'nın İstanbul Rumelihisarı'ndaki kabri.

Şerif Emir Ali Haydar Paşa'nın Sadrazam Talat Paşa'ya yazdığı önemli mektubun orijinali.
(İlk defa kitabımızda yayınlanan tarihi belge)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

صحة القول و انت اعلم بالصواب

بِأَعْقَابِ طَيْفِ

[illegible]

[illegible]

2

[illegible]

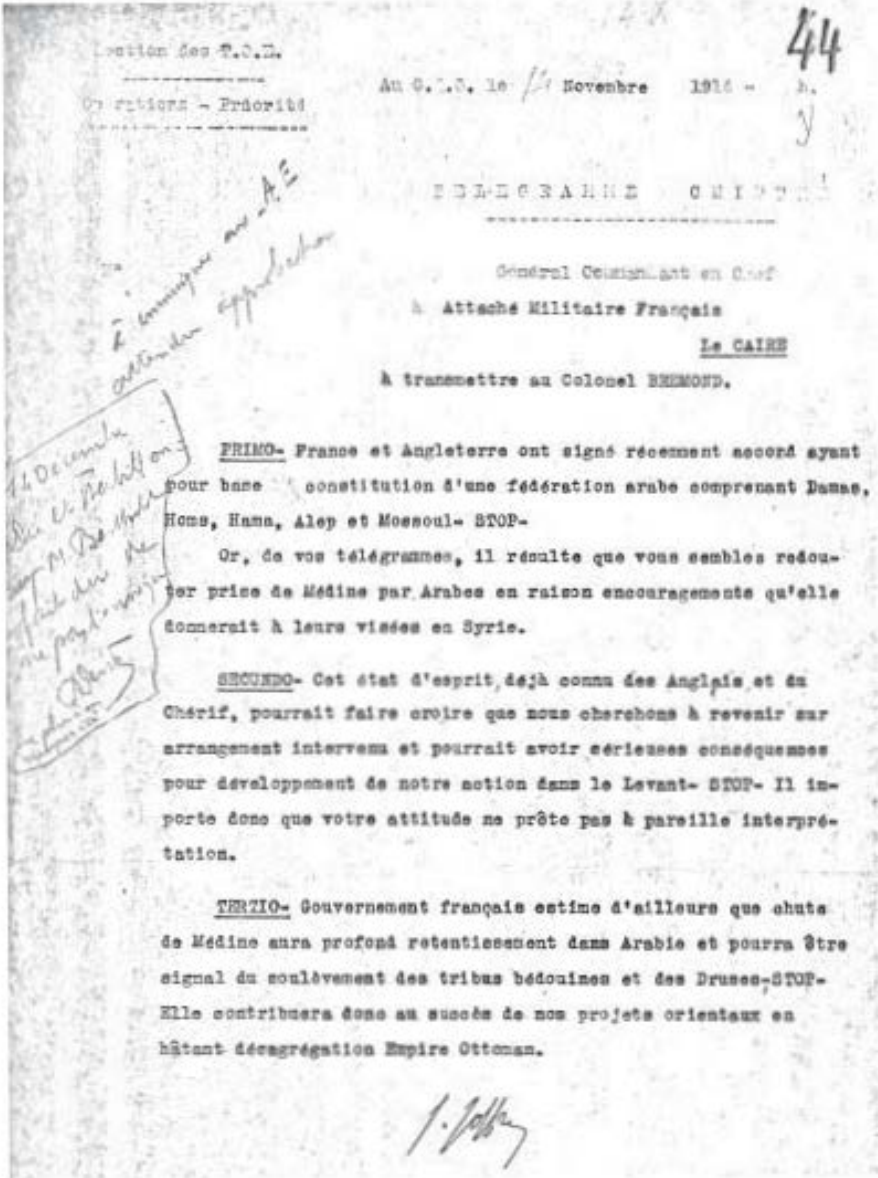
[illegible]

۱
 ۲
 ۳
 ۴
 ۵
 ۶
 ۷
 ۸
 ۹
 ۱۰
 ۱۱
 ۱۲
 ۱۳
 ۱۴
 ۱۵
 ۱۶
 ۱۷
 ۱۸
 ۱۹
 ۲۰
 ۲۱
 ۲۲
 ۲۳
 ۲۴
 ۲۵
 ۲۶
 ۲۷
 ۲۸
 ۲۹
 ۳۰
 ۳۱
 ۳۲
 ۳۳
 ۳۴
 ۳۵
 ۳۶
 ۳۷
 ۳۸
 ۳۹
 ۴۰
 ۴۱
 ۴۲
 ۴۳
 ۴۴
 ۴۵
 ۴۶
 ۴۷
 ۴۸
 ۴۹
 ۵۰
 ۵۱
 ۵۲
 ۵۳
 ۵۴
 ۵۵
 ۵۶
 ۵۷
 ۵۸
 ۵۹
 ۶۰
 ۶۱
 ۶۲
 ۶۳
 ۶۴
 ۶۵
 ۶۶
 ۶۷
 ۶۸
 ۶۹
 ۷۰
 ۷۱
 ۷۲
 ۷۳
 ۷۴
 ۷۵
 ۷۶
 ۷۷
 ۷۸
 ۷۹
 ۸۰
 ۸۱
 ۸۲
 ۸۳
 ۸۴
 ۸۵
 ۸۶
 ۸۷
 ۸۸
 ۸۹
 ۹۰
 ۹۱
 ۹۲
 ۹۳
 ۹۴
 ۹۵
 ۹۶
 ۹۷
 ۹۸
 ۹۹
 ۱۰۰

[illegible]

۱۰۰
 ۱۰۱
 ۱۰۲
 ۱۰۳
 ۱۰۴
 ۱۰۵
 ۱۰۶
 ۱۰۷
 ۱۰۸
 ۱۰۹
 ۱۱۰
 ۱۱۱
 ۱۱۲
 ۱۱۳
 ۱۱۴
 ۱۱۵
 ۱۱۶
 ۱۱۷
 ۱۱۸
 ۱۱۹
 ۱۲۰
 ۱۲۱
 ۱۲۲
 ۱۲۳
 ۱۲۴
 ۱۲۵
 ۱۲۶
 ۱۲۷
 ۱۲۸
 ۱۲۹
 ۱۳۰
 ۱۳۱
 ۱۳۲
 ۱۳۳
 ۱۳۴
 ۱۳۵
 ۱۳۶
 ۱۳۷
 ۱۳۸
 ۱۳۹
 ۱۴۰
 ۱۴۱
 ۱۴۲
 ۱۴۳
 ۱۴۴
 ۱۴۵
 ۱۴۶
 ۱۴۷
 ۱۴۸
 ۱۴۹
 ۱۵۰
 ۱۵۱
 ۱۵۲
 ۱۵۳
 ۱۵۴
 ۱۵۵
 ۱۵۶
 ۱۵۷
 ۱۵۸
 ۱۵۹
 ۱۶۰
 ۱۶۱
 ۱۶۲
 ۱۶۳
 ۱۶۴
 ۱۶۵
 ۱۶۶
 ۱۶۷
 ۱۶۸
 ۱۶۹
 ۱۷۰
 ۱۷۱
 ۱۷۲
 ۱۷۳
 ۱۷۴
 ۱۷۵
 ۱۷۶
 ۱۷۷
 ۱۷۸
 ۱۷۹
 ۱۸۰
 ۱۸۱
 ۱۸۲
 ۱۸۳
 ۱۸۴
 ۱۸۵
 ۱۸۶
 ۱۸۷
 ۱۸۸
 ۱۸۹
 ۱۹۰
 ۱۹۱
 ۱۹۲
 ۱۹۳
 ۱۹۴
 ۱۹۵
 ۱۹۶
 ۱۹۷
 ۱۹۸
 ۱۹۹
 ۲۰۰
 ۲۰۱
 ۲۰۲
 ۲۰۳
 ۲۰۴
 ۲۰۵
 ۲۰۶
 ۲۰۷
 ۲۰۸
 ۲۰۹
 ۲۱۰
 ۲۱۱
 ۲۱۲
 ۲۱۳
 ۲۱۴
 ۲۱۵
 ۲۱۶
 ۲۱۷
 ۲۱۸
 ۲۱۹
 ۲۲۰
 ۲۲۱
 ۲۲۲
 ۲۲۳
 ۲۲۴
 ۲۲۵
 ۲۲۶
 ۲۲۷
 ۲۲۸
 ۲۲۹
 ۲۳۰
 ۲۳۱
 ۲۳۲
 ۲۳۳
 ۲۳۴
 ۲۳۵
 ۲۳۶
 ۲۳۷
 ۲۳۸
 ۲۳۹
 ۲۴۰
 ۲۴۱
 ۲۴۲
 ۲۴۳
 ۲۴۴
 ۲۴۵
 ۲۴۶
 ۲۴۷
 ۲۴۸
 ۲۴۹
 ۲۵۰
 ۲۵۱
 ۲۵۲
 ۲۵۳
 ۲۵۴
 ۲۵۵
 ۲۵۶
 ۲۵۷
 ۲۵۸
 ۲۵۹
 ۲۶۰
 ۲۶۱
 ۲۶۲
 ۲۶۳
 ۲۶۴
 ۲۶۵
 ۲۶۶
 ۲۶۷
 ۲۶۸
 ۲۶۹
 ۲۷۰
 ۲۷۱
 ۲۷۲
 ۲۷۳
 ۲۷۴
 ۲۷۵
 ۲۷۶
 ۲۷۷
 ۲۷۸
 ۲۷۹
 ۲۸۰
 ۲۸۱
 ۲۸۲
 ۲۸۳
 ۲۸۴
 ۲۸۵
 ۲۸۶
 ۲۸۷
 ۲۸۸
 ۲۸۹
 ۲۹۰
 ۲۹۱
 ۲۹۲
 ۲۹۳
 ۲۹۴
 ۲۹۵
 ۲۹۶
 ۲۹۷
 ۲۹۸
 ۲۹۹
 ۳۰۰
 ۳۰۱
 ۳۰۲
 ۳۰۳
 ۳۰۴
 ۳۰۵
 ۳۰۶
 ۳۰۷
 ۳۰۸
 ۳۰۹
 ۳۱۰
 ۳۱۱
 ۳۱۲
 ۳۱۳
 ۳۱۴
 ۳۱۵
 ۳۱۶
 ۳۱۷
 ۳۱۸
 ۳۱۹
 ۳۲۰
 ۳۲۱
 ۳۲۲
 ۳۲۳
 ۳۲۴
 ۳۲۵
 ۳۲۶
 ۳۲۷
 ۳۲۸
 ۳۲۹
 ۳۳۰
 ۳۳۱
 ۳۳۲
 ۳۳۳
 ۳۳۴
 ۳۳۵
 ۳۳۶
 ۳۳۷
 ۳۳۸
 ۳۳۹
 ۳۴۰
 ۳۴۱
 ۳۴۲
 ۳۴۳
 ۳۴۴
 ۳۴۵
 ۳۴۶
 ۳۴۷
 ۳۴۸
 ۳۴۹
 ۳۵۰
 ۳۵۱
 ۳۵۲
 ۳۵۳
 ۳۵۴
 ۳۵۵
 ۳۵۶
 ۳۵۷
 ۳۵۸
 ۳۵۹
 ۳۶۰
 ۳۶۱
 ۳۶۲
 ۳۶۳
 ۳۶۴
 ۳۶۵
 ۳۶۶
 ۳۶۷
 ۳۶۸
 ۳۶۹
 ۳۷۰
 ۳۷۱
 ۳۷۲
 ۳۷۳
 ۳۷۴
 ۳۷۵
 ۳۷۶
 ۳۷۷
 ۳۷۸
 ۳۷۹
 ۳۸۰
 ۳۸۱
 ۳۸۲
 ۳۸۳
 ۳۸۴
 ۳۸۵
 ۳۸۶
 ۳۸۷
 ۳۸۸
 ۳۸۹
 ۳۹۰
 ۳۹۱
 ۳۹۲
 ۳۹۳
 ۳۹۴
 ۳۹۵
 ۳۹۶
 ۳۹۷
 ۳۹۸
 ۳۹۹
 ۴۰۰
 ۴۰۱
 ۴۰۲
 ۴۰۳
 ۴۰۴
 ۴۰۵
 ۴۰۶
 ۴۰۷
 ۴۰۸
 ۴۰۹
 ۴۱۰
 ۴۱۱
 ۴۱۲
 ۴۱۳
 ۴۱۴
 ۴۱۵
 ۴۱۶
 ۴۱۷
 ۴۱۸
 ۴۱۹
 ۴۲۰
 ۴۲۱
 ۴۲۲
 ۴۲۳
 ۴۲۴
 ۴۲۵
 ۴۲۶
 ۴۲۷
 ۴۲۸
 ۴۲۹
 ۴۳۰
 ۴۳۱
 ۴۳۲
 ۴۳۳
 ۴۳۴
 ۴۳۵
 ۴۳۶
 ۴۳۷
 ۴۳۸
 ۴۳۹
 ۴۴۰
 ۴۴۱
 ۴۴۲
 ۴۴۳
 ۴۴۴
 ۴۴۵
 ۴۴۶
 ۴۴۷
 ۴۴۸
 ۴۴۹
 ۴۵۰
 ۴۵۱
 ۴۵۲
 ۴۵۳
 ۴۵۴
 ۴۵۵
 ۴۵۶
 ۴۵۷
 ۴۵۸
 ۴۵۹
 ۴۶۰
 ۴۶۱
 ۴۶۲
 ۴۶۳
 ۴۶۴
 ۴۶۵
 ۴۶۶
 ۴۶۷
 ۴۶۸
 ۴۶۹
 ۴۷۰
 ۴۷۱

[illegible]

Birinci Dünya Savaşı'nda İtilaf Orduları Başkomutanı
Fransız Mareşali Joffre'nin Hicaz Askeri Misyonu şefi
Albay Bremond'a gönderdiği telgrafın orijinali.

جميع البراءات في قديمه

المصاحبة العامة للخدمة في الأمانة العامة للخدمة العامة
بالمصاحبة العامة. قد أمرت أنه أخبركم بأنه ما لا هو الشروط التي يجب عليها
التي ابتدأت ظهر يوم ١١ أكتوبر الماضي بينه حكوماته بعدد سلطات تركيا
والقوات المتحالفة :-

١. فتح الحدود بين ريل وريسلر للبريد
 ٢. تسليم جميع أسرى الحرب للمعاقلة بموجب شروط
 ٣. تسليم جميع التركة ما عدا ما يكون له لزاما للحدود والمناطق في
داخل الحدود
 ٤. تسليم جميع البواخر الحربية التكتيكية للمعاقلة
 ٥. تحمل جنود المعاقلة أو نقل حربيه تعتبر ضرورية في تركيا
 ٦. حربه استعمال المرافقة التكتيكية للمعاقلة
 ٧. ترافقه المعاقلة بكتاب التفويض الذي يمكنه من التفويض (الابن) والتمتع
الحربية التكتيكية أيضا
 ٨. يجب على الحكومة التكتيكية أنه لا تملكه الروايات البرية أو الحربية أو التجارية
وتلك يجب تسليمها للمعاقلة
 ٩. يجب أن تسلم الممتلكات التكتيكية التي في الجبال والسيور واليهود والعراق
والساحل لدراسة قوتها للمعاقلة ويجب أن تسلم الغنائم التكتيكية
التي في شواطئها للمعاقلة
 ١٠. جميع الممتلكات والنساء واليهود يسافرون مع الحدود التكتيكية في مدة شهر
 ١١. تفتحه البنادق والبنائات وحركات النقل التي بغيره التكتيكية المرسية.
- تمت اواخر المعاقلة

١٢. يحدد الجيش التكتيكي تحت ترتيب وتنظيم المعاقلة

١٣. تقطع الحدود التكتيكية كل حدود مع ألمانيا والنمسا

والأ. فما د باسم المصالح

ألمانية

عبد المندوب عبد يمان في الجناح

Aşağıdaki mektubun Arapçasında tarih olarak, Eylül 1918 yazılıdır.

**YÜKSEK
MISIR FEVKALADE KOMİSERİ**

Mısır'da RAMLEH İkametgahı

Devletlî Fahreddin Paşa,
Medine'deki Türk Kuvvetleri Komutanı.

Selâm ve saygılardan sonra.

Ben zatî Devletlerine şunu bildirmekle şeref duyarım'ki,Kral Hüseyin bana geçenlerde size gönderdiği mektubun suretini yollamıştır. Fahametlî size yazdığı mektupta ,siz Medine'yi ve Hicazdaki diğer garnizonları bütün askeri malzeme ve sairesiyle teslim ettiğiniz takdirde size ve kıt'alarınıza Mısır'a emniyetle sevk edileceklerini teklif etmiştir.

Kral Hüseyin Büyük Britanya'nın güvenilir bir Müttefiki olduğundan ben de sizin bu mektubumla dikkatinizi çekmek istiyorum. Ordu'nuzun kuzey ile olan irtibatı tamamen kesilmiştir. Suriye'deki 7 inci ve 8 inci Türk Orduları da 19 Eylül ile 23 Eylül arasında 35 binden fazla esir alan General Allenbi tarafından tamamen mağlub edildiğinden sizin için artık kurtuluş imkânı kalmamıştır. Kuzey Arap Ordusu Maan'ı işgal etmiş ve 4 üncü Türk Ordusu kuzeye doğru ruc'at halindedir.

Medine'yi uzun müddet Müdafaa etmekle siz ,bir asker ve Türk vatanperveri olarak Hükümdar'ımız,memleketiniz ve şahsî şerefiniz için elinizden geleni yapmış bulunuyorsunuz. Yukarıdaki hususları ve ümitsiz askeri durumunuzu göz önünde bulundurarak, bir çok canların kurban edilmesine sebep olacak faydasız mukavemetin uzatılmasının doğru olup olmiyacağını ciddi bir surette düşünmenizi rica ederim.

Zatî âliniz, siz ve askerlerinizin Mısır'a emniyetle sevk edileceklerihakkında Kral Hüseyin'in yazılı şeref sözünü almış bulunuyorsunuz. Ben de size şunu arz etmek istiyorumki,Kral Hüseyin'in mümessilleri tarafından Yenbo ve Wejh'de İngiliz subaylarına teslim edilen bütün Türk esirleri Mısırdaki enterne edilmek üzere İngiliz gemileriyle Süveyşe nakil edileceklerdir.

Bu mektubu size, Kral Hüseyin'in faydasız daha fazla kan dö külmesine mani olmak maksadı ile yaptığı asil ve insani teşebbüsü ,İngiliz Kraliyet Hükümeti namına teyit etmek arzusu ile göndermekteyim. Kral Hüseyin tarafından,İslâm ve insaniyet menfaati için size yapılan bu teklifi eğer siz red edecek olursanız ,bunun sonuçlarının mes'uliyetini üzerinize almış olacaksınız.

Mısırdaki İngiliz Kraliyet
Yüksek komiseri General

Mektubun İngilizcesi:

His Britannic Majesty's
High Commissioner
for Egypt.

THE RESIDENCY
CAIRO
EGYPT.

yourself bear the responsibility for whatever
consequences ensue.

Reginald Wingate

General,
His Britannic Majesty's,
High Commissioner for Egypt.

H.E. Fakhri ed Din Pasha,
General Officer Commanding, The Turkish Forces at Medina.

After salaams and compliments, I have the honour to inform Your Excellency that King Hussein has forwarded a copy of a letter he recently sent you in which His Highness offered you and your troops a safe conduct to Egypt if you surrendered Medina and the other Turkish garrisons in the Hedjaz with all war material, etc...

As King Hussein is a trusted Ally of Great Britain I send you this letter for your consideration. Your Army is completely cut off from the North and now that the Turkish 7th and 8th Armies in Syria have been completely defeated by General Allenby, who, from September 19th to September 23rd, has captured over thirty-five thousand prisoners, you have no hope of ever being relieved. The Northern Arab Army has occupied Maan and the Turkish Fourth Army is in full retreat North.

By your long defence of Medina, you have done all you can for your Sovereign, your country and your personal honour as a soldier and Turkish patriot; bearing in mind the above and your hopeless military situation, I ask you seriously to consider whether further useless resistance is justified, involving, as it would, the sacrifice of a large number of lives.

Your Excellency has received King Hussein's written word of honour that you and your garrisons will receive a safe conduct to Egypt, and I on my part beg to inform you that all Turkish prisoners who are handed over at Yenbo and Wejh to British officers by King Hussein's representatives will be transported in British ships to Suez for internment in Egypt.

This letter is sent to you as I, on behalf of His Britannic Majesty's Government, wish to second King Hussein's noble and humane endeavour to prevent further useless bloodshed. Should you refuse King Hussein's offer, made in the interests of Islam and humanity, you must yourself bear the responsibility for whatever consequences ensue.

His Britannic Majesty's, High Commissioner for Egypt.
General,

H.M. GOVERNMENT
FOR EGYPT.

THE RESIDENCY
"KAMLEN"
EGYPT.

مصر تحريراً في ١٩١٨

من الجنرال السررجينلد ونجت حامد نيشان الحمام ونيشان
فيكتوريا الخ الخ والعمير العالي لحكومة جلالة الملك
البريطانية بحضرة
الى صاحب السعادة غفر الدين باشا قومندان عموم الجيش
التركي بالحجاز

سلاماً أكيداً وتحيات خالصة وأما بعد فاني أبلغ سعادتكم
بان صاحب الجلالة الملك الحسين أرسل لي مؤخرًا صورة تحرير أرسله
الى سعادتكم يؤمن فيه الطريق لسعادتكم ولحيفكم الى مصر ووصولكم
اليها سالمين وذلك بشرط ان تسلموا المدينة المنورة وباقي
الجامعات التركية التي في الحجاز مع سائر المعدات الحربية وخلافها
موجبا ان جلالة الملك الحسين هو حليف الدولة البريطانية التي تنق
بجلالته ثقة تامة فاني مرسل تحريري بهذا السعادتكم لتفقدوا وتروا
فانيكم فيه

ان جيش سعادتك انفصل تماماً من جهة الشمال ونظراً لكون
الجنرال اللبناني قد قهر الآن للجيش السابع والجيش الثامن
التركي في سوريا وفي المدة من ١٩ سبتمبر إلى ٢٤ منه أخذ
(٢٠٠٠) خمسة وثلاثين ألف أسير فلم يبق من أمل أبداً بإرسال
النجدة الملك ثم ان الجيش العربي الشمالي لقد أجتهد معان
وانهزم الجيش التركي الرابع مساعداً في فواردة الى الشمال
ان دفاعك الطويل عن المدينة المنورة كان منتهى ما يمكنه عمله
غوسلطانكم وبلادكم وقائماً بشرفكم العسكري كضابط وكتركي وطني
فاذا تأملت هذا وانقطع آمالك من الوجهة العربية اطلب منك ان
تبصروا في الامر وتروا هل يحق لكم ان تتأبروا على مقاومة لا طائل
تحتها وبذلك تجاذفوا بعدد عظيم من النفوس البشرية

ان جلالته الملك الحسين لقد اقسم لكم بشرفه خطياً بان
سعادتكم ورجال الحاميات يؤمن بسبل وصولكم الى مصر امن
وكذلك فاني انا شخصياً اخبر سعادتكم بان كل الضباط والجنود الترك
يسلمهم منذ وب جلالته الملك الحسين في تغري ينبوع
والوجه الى ضباط بريطانيين ثم ينقلوا على بواخر بريطانية
الى دار الاعتقال في مصر

انني مرسل هذا التحرير الى سعادتكم بصفتي نائباً عن حكومة
جلالته الملك البريطانية ولرغبتى بتعصيد اقتراح جلالته
الملك الحسين في طلبه الانساني الشريف لحقن الدماء وعدم
سفكها حيث لا فائدة ولا جدوى من ذلك

ان رفضكم طلب الملك الحسين الذي دفعه اليه الحرص
على مصلحة الاسلام والانسانية عموماً يوقع عليكم شخصياً
مسؤولية ما ينتج عن ذلك

Remond Wingate.

جنرال

القوميسر العام للدولة البريطانية بمصر

جميع البراءات في تاريخها

الى صاحب السادة الترخيم في ١٢١٢ سنة قومه ان الترخيم الترخيم بالدين
يا صاحب السادة . قد أسرت انه اخبركم انه ما في هو الترخيم الرسا مسجله
التاريخ ان ظهر يوم ١٢١٢ سنة قومه الا ان الترخيم الترخيم الترخيم
والقوائم المتخالفه :-

١. فتح الدين ريند والبستور للشيخ
٢. تسليم جميع اسرى الحرب للملكاء بعد فتحه ولوشرك
٣. تسليم جميع الترخيم ما عدا ما يجره لوزما للحدود والناظر في
داخله الحدود
٤. تسليم جميع البواخر المرسية الترخيم للملكاء
٥. تحمل جنود الملكاء ان نقل حربه تعتبر ضرورية في تركيا
٦. حربه استعمال المراسل الترخيم للملكاء
٧. ترافقه الملكاء ملكية الترخيم الترخيم الترخيم (الابن) والتخيم
المديرة الترخيم الترخيم
٨. يجب على الحكومة الترخيم ان لا تلتزم الترخيم الترخيم او الترخيم او الترخيم
وتلكه يجب تسليمه للملكاء
٩. يجب ان تسليم الامايات الترخيم الترخيم الترخيم والتخيم والتخيم
والسماح الترخيم قومه ان الترخيم الترخيم الترخيم الترخيم الترخيم
التخيم في تركيا الترخيم الترخيم
١٠. جميع الدوله والتخيم الترخيم الترخيم الترخيم الترخيم الترخيم
١١. تقديم الترخيم والتخيم الترخيم الترخيم الترخيم الترخيم

تمت اواخر الملكاء

١٢. يتقدم الترخيم الترخيم تحت ترتيب وتسلم الملكاء
١٣. تقطع الترخيم الترخيم الترخيم مع الامايات الترخيم

والا فما د بسم الطبع
التخيم
عبد المندوب عبد يمان في الترخيم

TRIPOLI EL DAKI.

4th November, 1918.

To:- His Excellency
Ferik FAKKI Pasha.
Commandant, Turkish Forces,
MUSINA.

Your Excellency,

I am directed to inform you that the following are the chief terms of the Armistice which commenced at noon on the 11th October last between the Governments of U.K. The Sultan of Turkey and the ALLIED Powers:-

1. The Dardanelles and Bosphorus to be opened to all.
2. Allied Prisoners of War to be handed over to the Allies unconditionally.
3. Turkish Army to be demobilized except what is necessary for frontier and internal security.
4. All Turkish War vessels to be surrendered to the Allies.
5. Allied troops to occupy any strategical points in Turkey considered necessary.
6. Allies to have free use Turkish Ports.
7. Allies to control all Turkish Wireless Telegraph, and Cable offices and also the Turkish Railways.
8. The Turkish Government must not destroy Naval, Military or Commercial material, but MUST surrender it in working order.
9. Turkish garrisons in Mesat, Asir, Yemen, Mesopotamia and Syria to be surrendered to nearest Allied Commanders. Turkish Officers in Tripoli to be surrendered to the Italians.
10. All Germans and Austrians to leave Turkish dominions within one month.
11. Arms, Ammunition, and transport of demobilized Turkish Army to be disposed of under orders of the Allies.
12. The Turkish Army to be kept at the disposal of the Allies.
13. Turkish Government to cease all relations with the Central Powers.

I am,

Your obedient Servant.

Captain.
For British Representative in TRIPOLI.

P.S. In case you wish to communicate by Wireless telegraph my call sign is "W.D.T"; Wave length 600 metres; Salt K.W. TELEPHONE set.

420 ve 421. sayfalardaki belgenin Türkçe çevirisi.

Devletlû
Ferik FAHRİ Paşa'ya
Türk Kuvvetleri Komutanı
MEDİNE

Yanbu El Bahir
4 Kasım 1918

Ekselans,

Türk sultanının hükümetiyle itilaf kuvvetleri arasında akit edilen ve 31.10.1918 tarihinde öğleden itibaren başlayan mütarekenin esas şartlarını doğruca size bildirmekle vazifelendirildim.

1. Çanakkale ve İstanbul Boğazı herkese açık olacak.
2. İtilaf Kuvvetlerine ait Harp esirleri şartsız olarak İtilafçılara iade edilecek.
3. Türk Ordusu terhis edilecek. Hudut ve uluslararası emniyet için olanlar hariç.
4. Bütün Türk gemileri İtilafçılara teslim edilecek.
5. İtilaf Kuvvetleri lüzum gördükleri stratejik noktaları işgal edecek.
6. İtilaf Kuvvetleri Türk limanlarını serbestçe kullanacak.
7. İtilaf Kuvvetleri bütün Türk telsiz, telgraf ve telefon merkezlerini ve Türk demiryollarını kontrol edecek.
8. Türk Hükümeti, deniz malzemesiyle askeri ve tüccari malzemeyi imha etmeyerek çalışır vaziyette teslim edecek.
9. Hicaz, Asir, Yemen, Mezopotamya ve Suriye'deki Türk Garnizonları en yakın İtilaf Kuvvetleri komutanlıklarına teslim olacak.
10. Türk Dominyonlarında bulunan bütün Alman ve Avusturyalılar bir ay içerisinde buralarını terk edeceklerdir.
11. Terhis olunan Türk ordusunun silah, cephane ve nakliye vasıtaları İtilaf Kuvvetleri emrine verilecek.
12. Türk Ordusu İtilaf Kuvvetleri komutanlarının emrine göre hareket edecektir.
13. Türk Hükümeti, merkezi İtilaf Kuvvetleriyle bütün münasebetlerini kesecektir.

Sizin itaatkar hizmetkarınız.

Hicaz'daki İngiliz Temsilcisi
Yüzbaşı

سومچ آرمقاده شهریز و دیجه قهروداشفریز ۱

بافارلک قانچینلیق بوزدن حکومت دافرد آ عقد منازکه به عبور اوباش و اثلاف دوقانامی چناق قلعه مدن
ایچی به کیرشدور .

بوگون دشمن کپلرک طویری آلتندو یقردین استانبولده حربیه قاطری بولان عبدالله پاشا ، کچنده مدینه به کلوب
عودت ایدن پوزیشلی ضیاءالهدی ایله قوماندانلده کونلردکی مکتوبده مدینه ای و بزی دشمنه تسلیم ائتمکی یازدی .
منار که نامه موجبجه انکیز بزی اسیرا مصره کوتور چکر و اوراده صلحک عقدیه ده دوقریسی کپلرک
کله چکی بوزمانه قدر آیقویه جقدرور .

آناطولییه بولان یکریمی بیگه یقین انکیز اسیری چوقدن بزی انکازه به اعاده ایدیلدی حالده انکیز بزم
مصرده کی اسیر قارداشفریزی ، حتی قادین ، چوجوق و اختیار عزیزینی حالا و طایفه پرانلشلر و اوسته بزی ده
اسیر آتی ایسته مشلوردور .

قوماندان پاشا ، عبدالله ، پاشایه ویردیجی جوابده خاصه شرف ، ناموس عسکری و دوشونمک الله بلا قید و شرط
تسلیم ذلتنه اتلا نه میه جعفری و بو بایده آنجنی خلیفه مز و باش قوماندانلر اولان پادشاهن افسندمک اراده لرینه
بو یون اکی یله چکیزی کک ییلدی .

اطرابلس قریب اده ، (عسیراده) بولان قماکار صلاح آوقاداشفریز دخی بزم کی تسلیم اولمه دعوت ایدیلکاری
حالده هیچ بوی و کاجامت ایتلمهش ضابطه و نظره کی کشیدی و جدک و امداد عتقاسی شرفه دوشن
شیش پایقهده بولوغشدر .

تورک ، عرب ، کرد ، چرکی ، لاز ، آرادور ، بوشاق ، ای مت مدد !

ءادام که بو چاره کی مصره امیر کیده چکمشرا یا پیش منهنر نیچون قان ایچنده بوزدنت نیچون اوجاقفریزی
سوندورک ؟ نیچون بونجه عزیز قرداشفریزی قریان ایدک ؟

دشمنک قهر و اصراری آلتندو بو کالان حربیه نظارسوق بوازی ویرمکه مجبور قاش اولاباسیر .
حال بو که ، بن نقطه نظر میز مقامات عالیله به عرض افش اولدومزدن بو خصوصه قطعی بر جواب
درو دینه قدر انتظار مجبورشدو یز .

همه دولسون سونگومز ده الزمه در .

دیشمزدن آفریدیمز ، آج قلوب برکونلره ساقودیمز ارزاق ایسه آفرمه اده مره کافبرور .

بز مصره ، اسیرا قراکانه دکل آنا و طمزه کیده ییلرته .

عاصی شریقر طرفدن یغایه چاقیر بلان و اللرینه بر آرسلان پوستکیسی کچه چکی امید ایدن کچی چوانلری
اطرافمزدو بوشنه بکه یورلر .

آرقاداشلر ! صلح هنوز عقد ایدلمشدر و منار که مصلحه دکادر !

بالقان حربنده بلغارلر یزه منار کچی چنالجه اده امضا لاشدیی فقط بزلونلره صلحی (ادونه) بایدیرمشدن .

بر آردها توکل و غیرت ابد لم

صلحه قدر دشمنک نقانامی آلتندو مصرده سورونکدن اوراده نمک پانده ، یول انشا آلتندو انواع آتاریه
آلتندو اولمکدن ایسه شمعی به قدر میز آج برافانان لالهک عناینه سبینه رق بوراده پیغیریزه مسافر اولان
النه خیر ایدر ! عزیز دیندارلر !

Osmanlı İmparatorluğu'nun mağlup olmamasına rağmen
müttefiklerinin mağlubiyeti üzerine imzalanan Mondros Mütarekesi'ni
kabul etmeyen Fahreddin Paşa'nın isyan edenlere yayınladığı
beyannamelerden ilki.

**Teslim müzakeresi esnasında
Şerif Hüseyin'in büyük oğlu Abdullah'ın
Medine Muhafız ve Kumandanı'na yazmış olduğu
mektubun sureti:**

Fahreddin Paşa Hazretlerinin Huzuru Devletlerine

Efendimiz,

Ali Necip Bey Efendi ve Rüfekai Kırâmı burasını teşrif buyurdular. Müzakerat tarafeynin hüsnü niyet ve ahlâkı İslâmiyeleri dairesinde cereyan etmektedir. Şartname yarın alessabah imza edilecektir. Bu şartname maddelerinden biri de zat-ı Devletlerinin ve burada kalmaları zarurî olmayan ümerayi askeriye'nin şartnamenin tarih imzasından kırksekiz saat sonra Biirderviş' de biraderimin muazzez misafiri olmaları münderiştir. Bu suretle teşrifi Devletleri cümleyi mesrur edeceğinden vürudu samilerine kemali ihtiramla muntazır bulunduğumuzu arz ile tekrimatımı takdime müsaraaat eylerim.

Efendimiz Hazretleri.

5/1/35 saat 1,45 sonra

Abdullah

**Şerif Hüseyin'in oğlu ve bilahere
Ürdün kralı olan Abdullah'ın
Fahreddin Paşa'ya yazdığı mektup.
(Bu metin Fahreddin Paşa'nın notlarından aynen alınmıştır.)**

**Medine-i Münevvere Muhafızı Fahri Paşa'ya
Harbiye Nazırı Abdullah Paşa'nın
teslim olması için gönderdiği emir.**

[illegible]

**Medine-i Münevvere Muhafızı Fahri Paşa'ya
Harbiye Nazırı Abdullah Paşa'nın
teslim olması için gönderdiği emir.**

Osmanlı Ordıy-u Himayunu

Baş Komutanlığı Vekâleti

Şube

No:

Medine-i Münevvere Muhafızı

Ferik Fahri Paşa Hazretlerine

Devlet-i Osmaniye'nin İtilaf Devletleriyle akit ve kabulüne mecbur olduğu Mütarekenamenin sureti melfuf takvim vekayii ceridei resmîyesinde mevcuttur. İşbu Mütarekenamenin onaltıncı maddesine iktizaen Medine tahliye edilecek ve kıt'atımız en yakın İngiliz kumandanına teslim olunacaktır. Onüçüncü madde mucibince dahi etarafımızdan hiç bir gûna tahribat yapılmıyacaktır. En yakın İngiliz kumandanıyla temasa gelerek emri tahliye ve teslimi tanzim ve icra etmeleri mütemennadır.

Mütarekenamenin aktini müteakip ahkâmının tatbiki Nezaretten telgrafla Zatı âlilerine tebliğ olunmuş idi. Şimdiye kadar icra olunmamasına telgrafların vusul bulmadığı anlaşıldığından İtilaf Devletlerinin müracaatıyla bu defa işbu emirname Dersaâdetden Yüzbaşı Ziya bey vedaâtıyla zati âlilerine isal ve tebliğ olunmuştur. Taahhüdâtımızın ifasında müşkilât ve teahhürat ikandan mutazarrır olacağımız gibi kıt'atımızın asi telâkkisini davet etmesine ve bu suretle bir çok zabitan ve efradın suû muamele ve sefaletе duçar olmasına da ihtimal vardır. Şimdiye kadar kemal şân ile muhafaza ettiğiniz mahal Mukaddesenin ve Osmanlı silâhının şeref ve namusunu vaziyeti Umumiyeî Siyasiye ve Askeriyeden mütevellit zaruri bir teslim ile şaibedar olmayacağını ve zati âlileriyle rifekayf hamasetlerinin müdafaatı cansiperaneleri nazari millet ve nazarı Tarihte şayan iftihar ve şayan teşekkür bir müdafaa telakki olunduğunu iblağ ve temin ederim.

8 Kânunuevvel 334
Harbiye Nazırı Abdullah
Medine 1337

الحمد لله وحده

عن المدينة المنورة
مكة المكرمة ١٢٧٧

حضرة صاحب السعادة والى محمد وقادها الأمير عبدالعزيز بننا برأسه العزم ادم الله اقباله .
 اخذت الكتابين المرسلين مع عثمان . فهو ما جاء الى منى . لوجاء بان انه محسوم حكتك بالمعنى ماها اسوأ .
 لكن في غالب الظن انه خاف من الوضع السيئة الأخيرة . بناء على ذلك اننا ايضا بالمجبرية حكتك كتاب
 هذا بالتفويت . فعلى مديحنا كتبكم اعمل ما يلزم منها . لكن ايه الذين نرى في التاريخ مثالا للحياة العادلة
 وهوان الفانك ساكن الجحان ابراهيم والد مؤسس السلطنة المرحوم حضرة الفارسي عثمان خان لما كان
 متجولا مع محاهديه صاف فليق يتمايلان وقد صكان قايلا احدهما فبمقتضى الجاهة والرجولية ذهب جالا
 لمعاونة الخرف القليل وهم على الطرف الكثير مع صكافة الذين كانوا معه . فبالعباية الربانية ومدار ربانية
 الرسول صلى الله عليه وسلم اصبح غالبا . وبعد ذلك ففهم الفيلق الذي اعانه هوريق السلطنة السلجوقية .
 فعلى ذلك قبل الى حضور السلطان علاء الدين كيقبادى . فاعطاه مصيف طومايخ ومشتى كرد . فالفارسي
 عثمان رحمه الله تعالى منظره حصار واسر حاكمه زندهر الا لسلطان علاء الدين . فامر له بعلامته الحكم وطلأ
 وكثير من الهدايا الثمينة ومنشور باطليبه فيه (امير الامراء صاحب الجاه العالي محافظ الحد و عثمان شاه)
 فيا ايا الامير شيخان ظهر خدعة ومغارة لدولة تاخت جميع القلوب وزبط السنة للخالفين حتى تمكن على طلب
 مطالبكم بقوة طلب عند الحكومة . ففجاء هذا لابقى مجال لمخالفة بعد سواء صكان مديقا او عدوا .
 انما مقبول جدا باذارتكم وسياستكم . وبعد اعتراف ان السعي في خدمتكم ومعاونتكم في وطنية وجدانية
 لكن ما وجدته في الآن وسيلة توبة لطلب شئ من الحكومة لكم جميع طافقي . حتى انني ما ظفرت باحد
 من رجالكم ولو بصورة خفية لكي يعرفكم بعض المسائل خفية . حتى ان عثمان ما اراد المجي الى المدينة والحكمة
 تجب المقاداة في مثل هذه الامور العظيمة .

بجاء لومير انكم تعرفون واضحا باننا سعيانا لاجل ان لا يبقى الجحاز وعلى الخصوص نقية الاسلامية تحت حماية
 الاكلين وهذا السبيل ارتقاء ماننا لاهلها من الجحود وتزيبا شريرة والاستفادة من منابع الجحاز .
 ونرجوه تعالى مقتدرين على بقاء هذه المنطقة بقدرة الارواح . ففنى ودية الامور من وديتنا
 وامن ان شاء الله تعالى . فغفران وسعيكم توافرن الى ابراهيم هذه الخدمة المقدسة الدينية والمعاونة الثابتة لنا باننا
 صكان على الباقى العاصم حسين الذي يحق له سميت بعور العربية تحت عبادة الوكثير . وفي الختام انقل
 فائق احترام . ولهم بقاء ورحمة الله وبركاته .

قائد الحملة الحجازية

فرقي

Hamd Yalnız Allah'adır.

Pek kıymetli Necit lideri Emir Suud oğlu Muhterem Abdülaziz Paşa. Uzun ömürler. Osmanla gönderdiğiniz iki mektubu aldım. Kendisi yanıma geldi, eğer bilseydim kendisinin sizce mutemet olduğunu şifahi olarak bazı umurları kendisine tebliğ ederdim. Gerçi böyle görünüyor. Kendisi bu son siyasî durumdan korktu. Binaenaleyh ben de mecbur kalarak bu mektubu yazıyorum. Gönderdiğiniz mektupların içinde yazdığınız emirlere göre çalışacağım. Lâkin Sayın Emir, tarih de güzel bir misal olarak görülür ki yeri cennet olmuş Ertuğrul Bey (muazzam saltanat müessisi Osman Han'ın babası) kendisi tarafından olan fedailerle dolaşırken iki alayın birbiri ile savaş halinde olduğunu gördü. Bu alayların birisi çok az idi. Bu fedailerden bir kısmı erkeklik duygusu ile az olan tarafın yanına hemen koştu. Çok olan tarafın üzerine hücumda bulundu. Allahın yardımı ve Hazreti Peygamberin imdadı ile galip geldi. Sonra anladı ki yardım ettiği alay Selçuki Sultanının alayıdır. Sultan Alâattin Keykûbad onu kabul etti, temiz Domanîçi yumruk hakkı olarak bağışlamıştı. Rahmetli Gazi Osman Han, zaptettiği yerlerin hâkimini esir etti, Sultan Alâattin'e takdim eyledi, Sultan da ona Hüküm alâmeti bir bayrak çok pahalı hediyeler ve bir mektup gönderdi.

(Ey emirler emiri, cahuşan sahibi Osman Şah'ın sınırlarının muhafızı) Ey emir, icab ederki devlete bir hizmet göstereceksin. Bütün kalpleri, gönülleri kendine alacaksın. Hatta benim imkânım olsun o zaman sizin istediğiniz kuvvetleri hükûmetten alınız. Bu iş üzere muhalefet için hiç bir zaman kimseye mecal bırakılmayacak, isterse dost olsun veya düşman olsun.

Ben sizin idarenize ve kullandığınız siyasete çok sevinçliyim. Onun için biliyorum ki hizmet etmek, çalışmak size yardım etmek benim için vicdani bir vazifedir. Lâkin şimdiye kadar hiçbir vesile bulamadım, bir kuvvet olsunki hükûmetten size birşey isteyeyim. Bununla benim de takatim artsın. Şimdiye kadar sizin adamlarınızdan bir tane görmedimki (hususî olarak bile) size benim gizli olan meselelerimi konuşsun. Osman bile Medineye gelmek istemedi. Bu halle ketum olmak önemli birşeydir, lâkin:

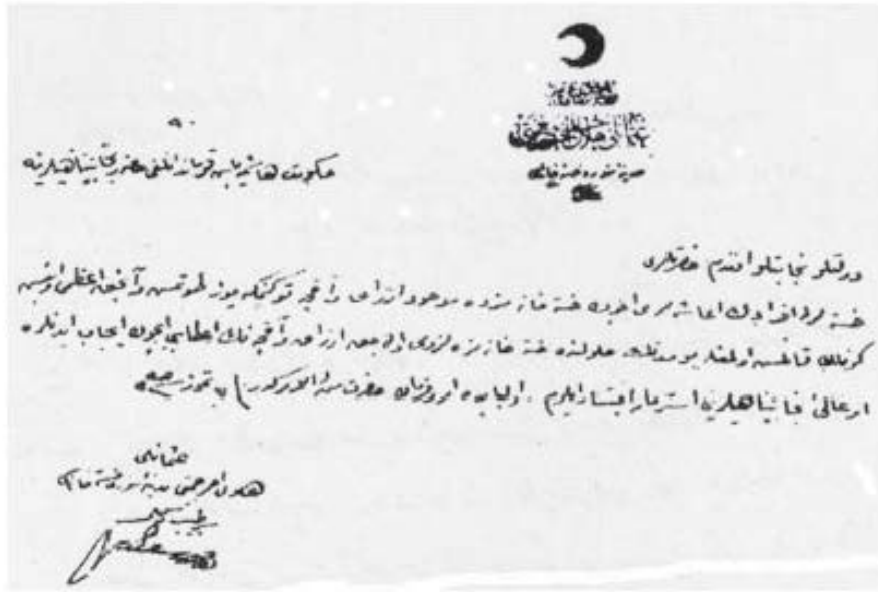
Ey Emir, siz de açıkca biliyorsunuz. Biz çalıştık. Hicaz ve özellikle İslâm aleminin yüzünü döndüğü yer İngiliz himayesi altında kalmasın. Bunun için biz kanlarımızı çok ucuz döktük. Bu demek değildir ki biz sınırlarımız büyük etmeye, veya Hicaz da olan yer altı kaynakları için çalıştık.

Allah'ın kuvveti ile bizim iktidarımız da var, bu vazifeyi ruhumuzla yapacağız. Biz (hamdolsun Allah'a) vaziyetimizden çok memnunuz ve sizin de vaziyetinizden bu mukaddes dinî görevi İngiliz himayesi altında kendisine Arap memleketlerinin kralı adını almış isyancı Hüseyin'e karşı yapacağımızdan ve yardım edeceğinizden eminiz.

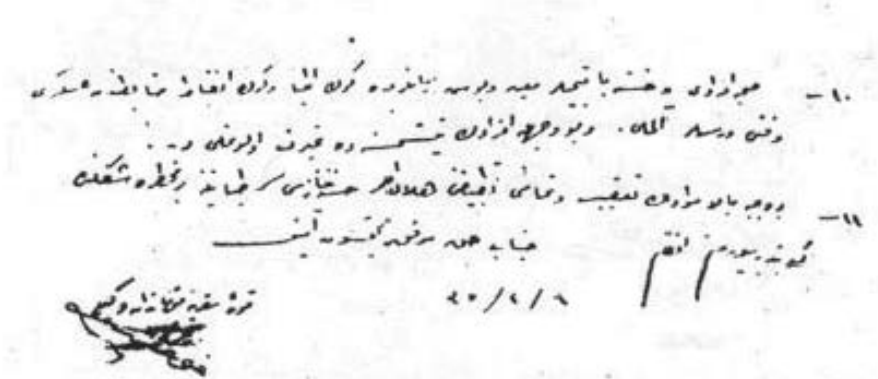
Son olarak çok çok ihtiramlarımı sunarım.

Esselâmu aleyküm ve rahmetullahü ve berekâtuhu.

Hicaz Kumandanı
Ferik Fahreddin

Hicaz Seferi Kuvveti esarete giderken Kumandan Vekili
Necip Bey'in Medine'de kalan Hilaliahmer Hastanesi
Başhekimliğine Haşimi Hükümeti ile nasıl temas edeceklerine
dair verdiği muhtıra,

Medine'de kalan Hilaliahmer Heyeti Başhekiminin
Haşimi Hükümeti Başkumandanlığından gerektiği şekilde
yardım isteyen mektubu.

القادة العامة للجيش العربي الهاشمي
 أركان الحرب
 شعبة المخابرة - لسان القديس
 ٨٧

- المدينة المنورة -

هـ
 عدد الحرسية بينة نور... في ١٠ شعب ١٣٢٧
 خبيرة خاتمة سلطان ملك

١- مور ٢٢ تاريخ ١٥٦٠ و ١٥٦١...
 ١- يردك قطع ما بينه وبين...
 واحد كونه...
 عدد الحرسية...
 أشخاص عامة...
 ٢- زنج و ده...
 كبر أشخاص...
 عثمان...
 بكت...
 مأمور...
 ٣- خاتمة...
 أستاذ...
 أخيه...
 حرس...
 قاتل...
 علمت

Haşimi Kuvvetleri Baş Kumandanı Şerif Ali'nin
 Medine'deki Hilaliahmer Hastanesi Başhekimine mektubu.

The document is a historical record, possibly a list of soldiers' names and ranks, written in Ottoman Turkish. It is divided into two main columns by a vertical line. The text is written in a cursive script. There are several headings and sub-headings in the left margin, and a large signature or stamp at the bottom left. The right column contains a list of names and ranks, with some entries marked with checkmarks or other symbols.

Medine'nin tesliminden sonra orada kalan
son yaralı Türk askerlerinin künyelerini gösteren liste.

القادى العامة لىوشى العربى الهانج
 ركان الحرب
 شعبة لصله لكان الدين
 ١١٨

- المدينة المنورة -
 في ١١ جمادى الآخرة ١٣٢٢

لعلادى امر خسته خانة لى رضى الله عنه

١- خسته خانة لى رضى الله عنه استياى مديري لى رضى الله عنه خسته مديري لى رضى الله عنه
 با و فتر قليم لى رضى الله عنه ؛ و با و فتر قليم لى رضى الله عنه ؛ و با و فتر قليم لى رضى الله عنه
 و با و فتر قليم لى رضى الله عنه ؛ و با و فتر قليم لى رضى الله عنه ؛ و با و فتر قليم لى رضى الله عنه

٢- لعلادى امر خسته خانة لى رضى الله عنه ؛ و با و فتر قليم لى رضى الله عنه ؛ و با و فتر قليم لى رضى الله عنه

٣- لعلادى امر خسته خانة لى رضى الله عنه ؛ و با و فتر قليم لى رضى الله عنه ؛ و با و فتر قليم لى رضى الله عنه

القادى العامة
 لى رضى الله عنه
 لى رضى الله عنه

Haşimi Kuvvetleri Baş Kumandanı Şerif Ali'nin
 Medine'deki Hilaliahmer Hastanesi Başhekimliğinden
 hastanede mevcut bütün eşyanın ve hastalarının
 birlikte teslimini isteyen mektubu.

[illegible]

Hicaz'dan ayrılan son Hilaliahmer Heyetinin
Haşimi Hükümeti'ne devir ve teslim ettiği
malzeme ve ilaçların listesi.

[illegible]

Date		Description		Amount		Balance	
1890	Jan 1	Balance					
1890	Jan 2	Jan 1					
1890	Jan 3	Jan 2					
1890	Jan 4	Jan 3					
1890	Jan 5	Jan 4					
1890	Jan 6	Jan 5					
1890	Jan 7	Jan 6					
1890	Jan 8	Jan 7					
1890	Jan 9	Jan 8					
1890	Jan 10	Jan 9					
1890	Jan 11	Jan 10					
1890	Jan 12	Jan 11					
1890	Jan 13	Jan 12					
1890	Jan 14	Jan 13					
1890	Jan 15	Jan 14					
1890	Jan 16	Jan 15					
1890	Jan 17	Jan 16					
1890	Jan 18	Jan 17					
1890	Jan 19	Jan 18					
1890	Jan 20	Jan 19					
1890	Jan 21	Jan 20					
1890	Jan 22	Jan 21					
1890	Jan 23	Jan 22					
1890	Jan 24	Jan 23					
1890	Jan 25	Jan 24					
1890	Jan 26	Jan 25					
1890	Jan 27	Jan 26					
1890	Jan 28	Jan 27					
1890	Jan 29	Jan 28					
1890	Jan 30	Jan 29					
1890	Jan 31	Jan 30					
1890	Feb 1	Jan 31					
1890	Feb 2	Feb 1					
1890	Feb 3	Feb 2					
1890	Feb 4	Feb 3					
1890	Feb 5	Feb 4					
1890	Feb 6	Feb 5					
1890	Feb 7	Feb 6					
1890	Feb 8	Feb 7					
1890	Feb 9	Feb 8					
1890	Feb 10	Feb 9					
1890	Feb 11	Feb 10					
1890	Feb 12	Feb 11					
1890	Feb 13	Feb 12					
1890	Feb 14	Feb 13					
1890	Feb 15	Feb 14					
1890	Feb 16	Feb 15					
1890	Feb 17	Feb 16					
1890	Feb 18	Feb 17					
1890	Feb 19	Feb 18					
1890	Feb 20	Feb 19					
1890	Feb 21	Feb 20					
1890	Feb 22	Feb 21					
1890	Feb 23	Feb 22					
1890	Feb 24	Feb 23					
1890	Feb 25	Feb 24					
1890	Feb 26	Feb 25					
1890	Feb 27	Feb 26					
1890	Feb 28	Feb 27					
1890	Feb 29	Feb 28					
1890	Mar 1	Feb 29					
1890	Mar 2	Mar 1					
1890	Mar 3	Mar 2					
1890	Mar 4	Mar 3					
1890	Mar 5	Mar 4					
1890	Mar 6	Mar 5					

Hicaz'dan ayrılan son Hilaliahmer Heyetinin
Haşimi Hükümeti'ne devir ve teslim ettiği
malzeme ve ilaçların listesi.

موضوع: ۹۴۴/۱۴۰۱/۱۰۰

یہ عزمِ پایتِ عورتی :

[illegible]

Ermeni Komitacıları tarafından Tiflis'te vurulup öldürülen
Büyük Cemal Paşa'nın Kabil'e Fahreddin Paşa'ya yazdığı mektup.

Moskova
922/Temmuz/4

Pek Muhterem Paşa Hazretleri,

Afganistan Sefaretine tayininizi bana haber verdikleri zaman duyduğum zevki maneviyeyi tasavvur edemezsiniz. Vatanımızın en büyük tehlikeler içinde kıvrandığı o müşkül demlerde bir muhitte, yekdiğerimiz hakkında nihayetsiz emniyetler ve itimatlar besleyerek sarfettiğimiz mesaiyi düşünerek yine aynı gaye için başka bir muhitte ve fakat aynı mahalde bezdi makdure başlayacağımızı anlamak şüphesiz bu zevki mâneviyi husule getirmek için kâfi bir müjde idi. Gönlüm öyle isterdi ki size Kâbil'e gelirken ben de orada bulunayım. Ve sizi ben istikbal edeyim.

Fakat "Felek Mustafa'ya yar olmadı." Ben ancak beş altı ay için Kâbil'den ıftirak etmiş iken işte dokuz ay olduğu halde elan buralarda bulunuyorum. Daha ne zaman geleceğimi tesbit için hiç bir imkâna malik değilim. Bu dokuz ay zarfında icraat ve teşebbüsâtıma ve Enver Paşa'nın son Buhara teşebbüsü hakkındaki nukat nazarıma dair Emir Efgan Hazretlerine aynı posta ile takdim ettiğim mufassal arızanın bir suretini Bedri Beyefendiye gönderdim. Ve zatı devletlerine mahremane olarak ıbraz etmelerini rica ettim. Onu okuyunca bütün hakayıkı ahvale peydayı vukuf buyurulmuş olur. Mektubun bir suretini de İsmet Bey yedi ile Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine takdim edeceğim. Ben İsmet ve Nusrat ve Süreyya Beylerle beraber yarın Tiflis'e gidiyorum. Oradan İsmet Beyi seyri seri ile Ankara'ya göndereceğim. Onun muvassalatından sonra da kendim Kars'a kadar giderek makine başında Mustafa Kemal Paşa Hazretleri ile görüşeceğim.

Sebebi mülâkatı Emir Hazretlerine yazdığım arıza suretinden anlarsınız. Buraya başkaca bir şey ilâvesine lüzum görmüyorum. Yalnız bugün berayı vedâ Karahan nezdine gittiğim zaman kendisini pek değişmiş gördüğümü ilâve etmek isterim. Kâbil'de Hariciye Nezaretinde vukua gelen tebdülü ahir bu tebdülün esbabı asliyesini teşkil ediyordu. Her halde Kâbil'e muvasalatım daha uzun zaman teehhur etmeyecektir kanaatındayım. Muhammed Veli Han Hazretleri ile pek ziyade sevişeceğinize hiç şüphe etmiyorum. Cenab-ı Hak mesaimizde cümlemizi muvaffakiyetine mazhar buyursun. Rüfekai Kiramınıza ihtiramatımı arzetenizi rica eder ve hürmetle gözlerinizden öperim. Muhterem Paşa Hazretleri.

Refik-ı Kadiminiz
Cemal

Medine'den en son ayrılan Türk Hilaliahmer Heyeti için İngilizlerden vize için izin isteyen Haşimi Hükümeti'nin İngiltere temsilcisine yazdığı mektup orijinali.

İzmir, 1338/12/15

Kâbil Sefiri Fahreddin Paşa Hazretlerine

Sevgili ve Bütûk Milletimizin Hürriyet ve İstiklâlini Te'yit ve Tes'id eden Muzafferiyyatı ahire münasebeti ile vâki olan tebrikâtı Devletlerine en samimî kâlb arz-ı teşekkîrat ederim.

İstiklâya uğrayan mübarek topraklarımız her ferdin Hüdâpesendane olan gayret ve âsarı Fedakârısı karşısında muhayyerül ukul olacak derecede az bir zamanda levsi âdadan tathîr olundu. Bu emiri azimî meydana getiren mücâhidler meyanında zabitan ve efradın mazhar olacağı istiklâl feyz ve kudretini ve bütün efradı Milletimizin müsabaka edercesine ibzal olunan âsarı azim ve imhanını kemalî Fahr ve takdir ile yad ve tebîl ederim.

Bu münasebetle zat-ı devletlerinin mavera-i Şarkta ve dindâşımız olan uzak Efgan diyarında Hükümeti Milliyemizi kemalî muvaffakiyetle temsil buyurmalarındaki isabeti vake'i, muvaffakiyyatı mütevaliyeleri temenniyetına terdifen hürmetle tezkâr eylerim.

Heman Cenab-ı Hak İstiklâl-i Millî uğrunda ve bütûk mücadelede ihrazi rütbeyi şahadet eyleyen şühedamızı mazharı izzet ve milletimizi nail-i fevzîl refah ve saadet buyursun âmin efendin.

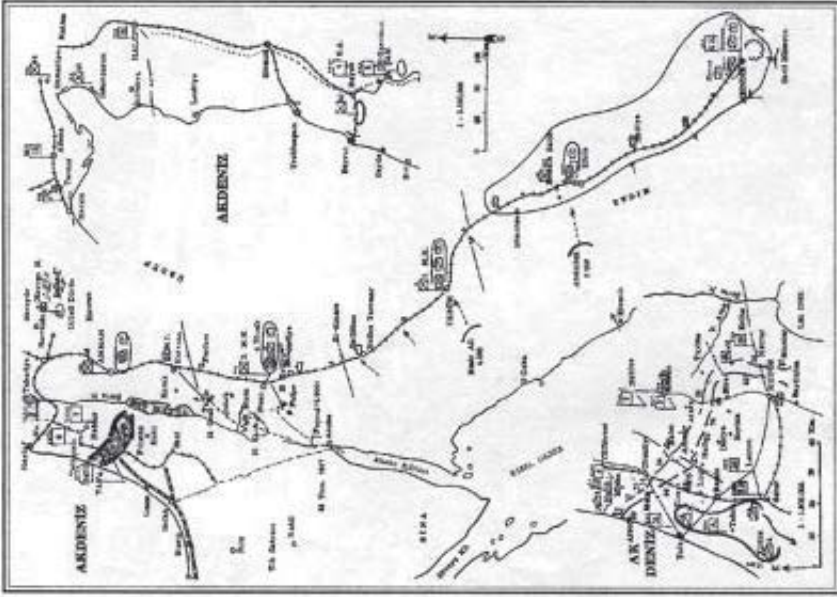
**Erikân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi
Mütşir Fevzi**

Birincinci Dünya Savaşı'nda (1914 -1918), Hicaz Seferi Kuvvetler Kumandanı
Ferik Fahreddin Paşa tarafından,
14 Mayıs 1917 de, Medine'den İstanbul'a gönderilerek ülkemize
kazandırılan Değerli Eşya ve Kutsal Emanetler.

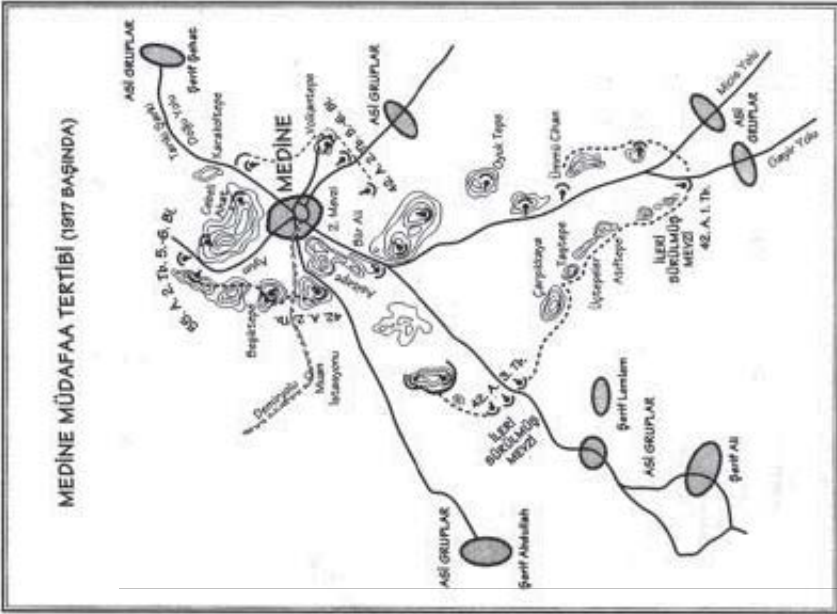
1	adet	Hiz. Osman'ın elyazması Kur'an'ı
5	"	Eski elyazması Kur'an
4	"	Kur'an Cüzleri
5	"	Kur'an Kabı (Değerli taşlarla süslenmiş, altın kaplamalı)
1	"	Hilye-i Şerif (Gümüş çerçevesi, yeşil kadife üzerine pırlanta ve incilerle Hiz. Peygamberin adı yazılı)
1	"	Som altın üzerine pırlantalarla Kelime-i Şahadet yazılı levha
7	"	Tesbih (Pırlanta, inci ve mercanlı)
2	"	Rahle (Gümüş işlemeli)
1	"	Pırlanta ve altın işlemeli Sultan Abdülaziz'in tuğrası
4	"	Sancak başı
3	"	Kılıç
4	"	Kevkeb-i Dürri adlı elmas (Altın üzerinde ve çevresi elmas ve yakutlarla süslenmiş)
14	"	Altın askı (Pırlanta ve zümrütlerle süslenmiş)
11	"	Altın kandil askısı (Pırlanta, yakut, inci ve zümrütlerle süslenmiş)
1	"	Altın Kandil (Değerli taşlarla süslenmiş)
1	"	Altın Kahve askısı
7	"	Altın şamdan (İkisinin her biri 155 cm yükseklikte ve 50 kg. üzerleri 2680 adet pırlanta ile süslenmiş)
1	"	Altın Makas
8	"	Altın gülsuyu kabı "Gülâbdan" (Değerli taşlarla süslü)
12	"	Altın tütsülük "Buhurdan" (Değerli taşlarla süslü)
1	"	Pırlanta yüzük
2	"	Altın çelenk (Pırlanta, zümrüt, yakut ve incilerle süslenmiş)
10	"	Altın çiçek ve yaprak
84	"	İnci
15	"	Zümrüt
53	"	Pırlanta ve elmas
27	"	Yakut
		3 kilo 985 gram Altın
		908 kilo Gümüş
49	"	Şal ve sırma işlemeli perde
		Medine'deki Sultan Mahmut Kütüphanesi

**Fahreddin Paşa tarafından,
14 Mayıs 1917 de, Medine'den İstanbul'a gönderilen
Değerli Eşya ve Kutsal Emanetlerin
Kütük'teki kayıt numaraları.**

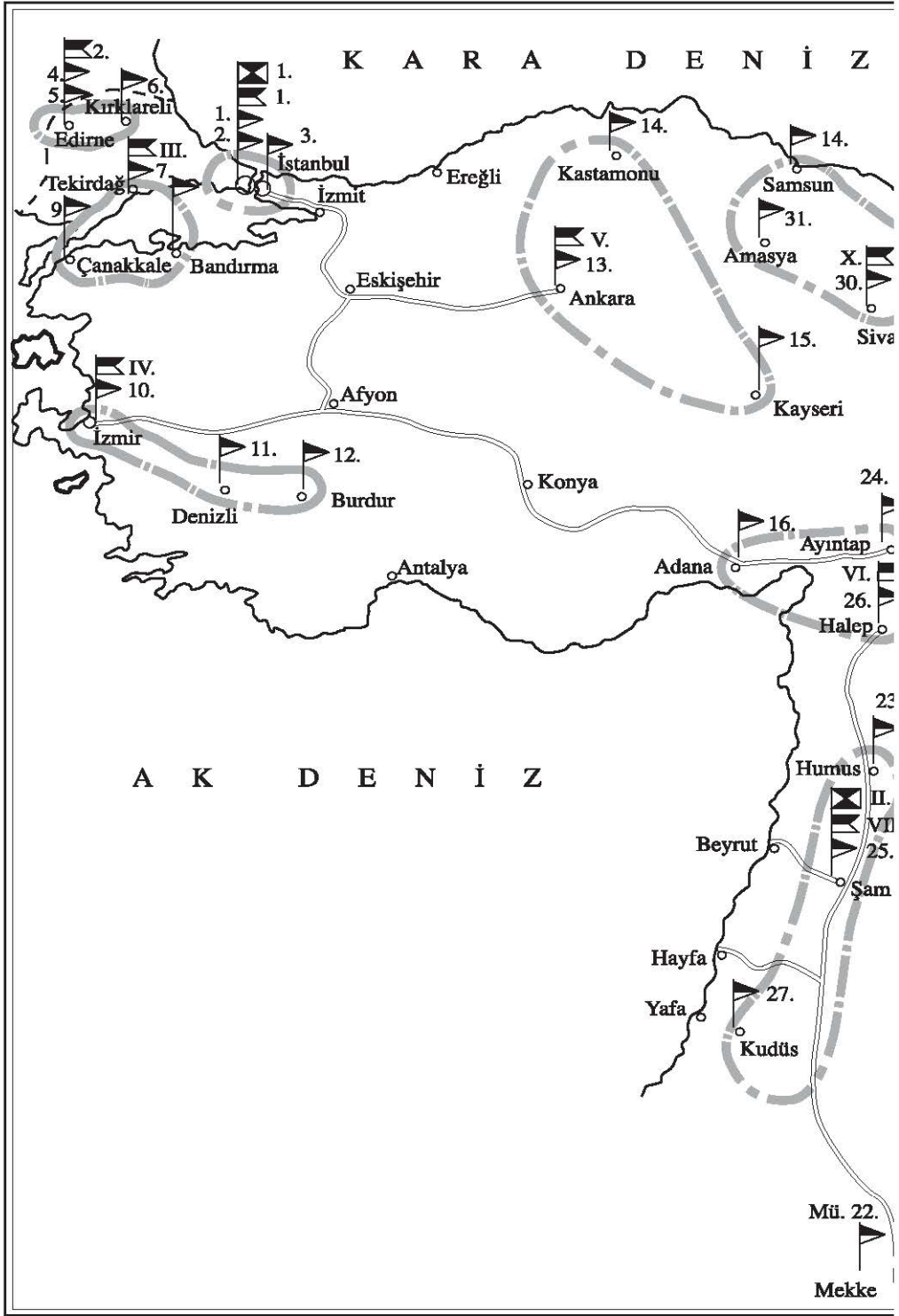
Kuran	: 1-2-3-4-5-410
Eczayı Şerife	: 47-48-51-122
Kuran kablari	: 72-73-74-75
Hilye-i Şerif	: 66
Altın levha	: 2
Tesbih	: 67-68-69-70-71-373-379
Rahle	: 76-410
Altın Tuğra	: 83
Sancak başlığı	: Şal sandığında 41
Kılıç	: 81-82-383
Revkebî Dürrî	: 1
Altın askı	: 3-4-5-6-7-8-9-10-12-19
Natürel zümrüt.	: 23-25-65-295
Altın kandil askısı	: 13-14-15-16-17-18-20-21-26-27-220
Altın kandil	: 28
Altın kahve askısı	: 120
Altın şamdan	: 179-180 iki tane-181 iki tane 1.55 m.-183 iki tane
Altın makas	: 206
Gülâbdan, altın	: 84 bir gülâbdan, bir buhurdan, 85-89 iki gülâbdan, iki buhurdan, 90 Bir gülâbdan, bir buhurdan 166-167
Buhurdan, altın	: 86-87-88 Bir gülâbdan, üç buhurdan ve tepsi-123- 176-293
Çelenk, altın	: 11-59
Yıldız- Çiçek İğne, altın	: 56-57-58-60-61-62-63-370-371-372
Yaprak, altın	: 36
Pırlanta altın yüzük	: 54
Gerdanlık, küpe, bilezikler,	
Kemer ve Kemer kaşı	: 83
Altın- Gümüş zincirler	: 55
Mücevherat kutusu	: 225
Mücevherat çekmece	: 386
Bakır sandık	: 83 (Bunda yazılı olanlar 386 ya konmuş tur.)

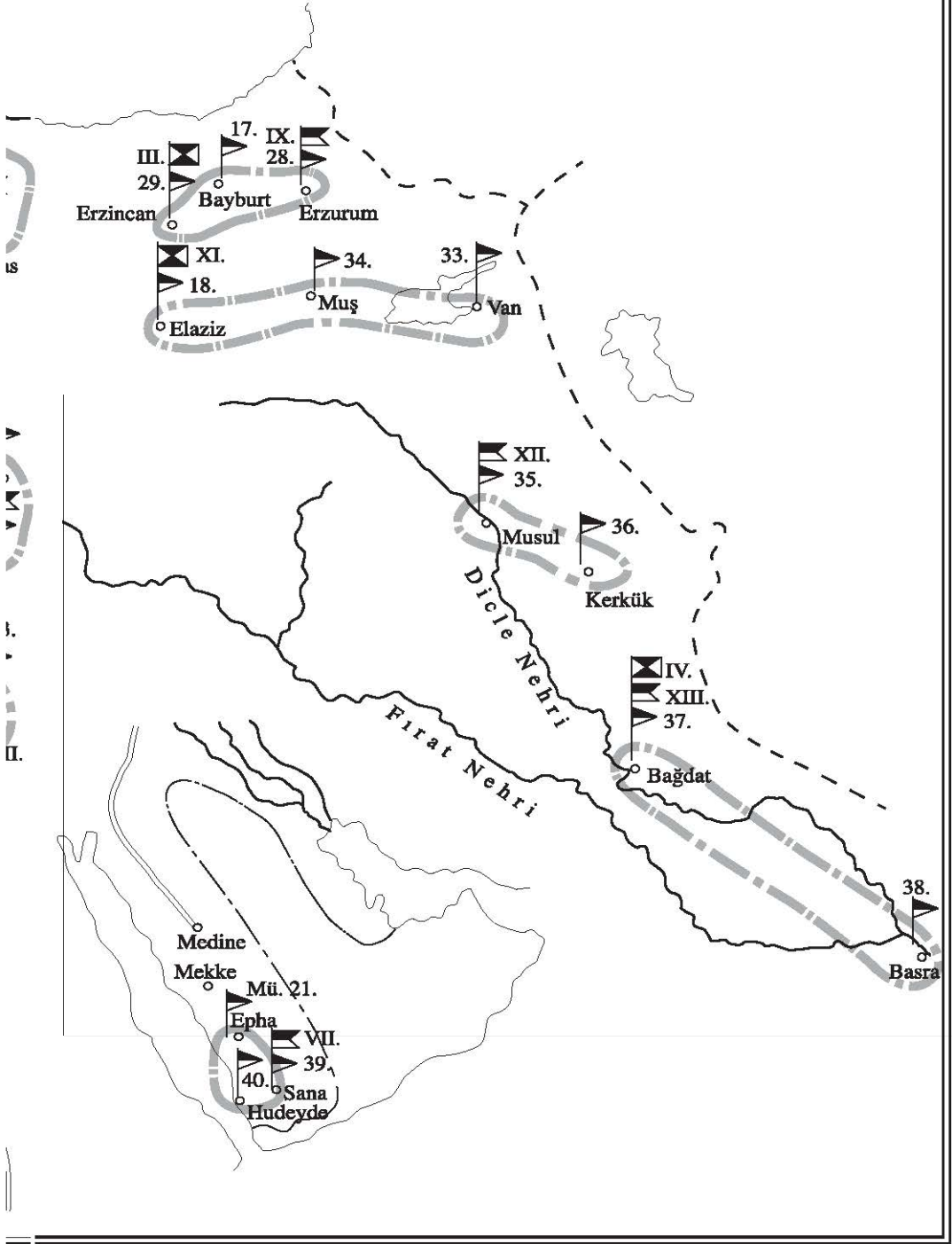
1917 yılında Türk Askeri Birlikleri ile İngiliz ve Arapların bulundukları bölgeler.

1917 yılı başında Medine Müdafaası için askeri birliklerin yerleşim durumu.

Birinci Dünya Savaşına girmeden önce Osmanlı Ordularının
bulunduğu bölgeler

Fahreddin Paşa Afganistan
Bayrağına,
Afganistan Kralı Emanullah
Han Türk Bayrağına
sarınmış halde birlikteler.

Fahreddin Paşa ve
Emanullah Han,
Bir toplantı sonrası
dua ederlerken.

Türk, İran ve İtalya Sefir ve Sefireleri bir davette

Afganistan Kralı Emanullah Han'ın sarayının bahçesinde
Fahreddin Paşa ve diğer davetliler

Yazar Feridun Kandemir
Medine’de resmi kıyafetiyle

Feridun Kandemir
Medine’de yerli kıyafetiyle

Feridun Kandemir
Medine’de yerli araplar
arasında

Feridun Kandemir
Kitabımızı yazdığı yıllarda

İNDEKS

